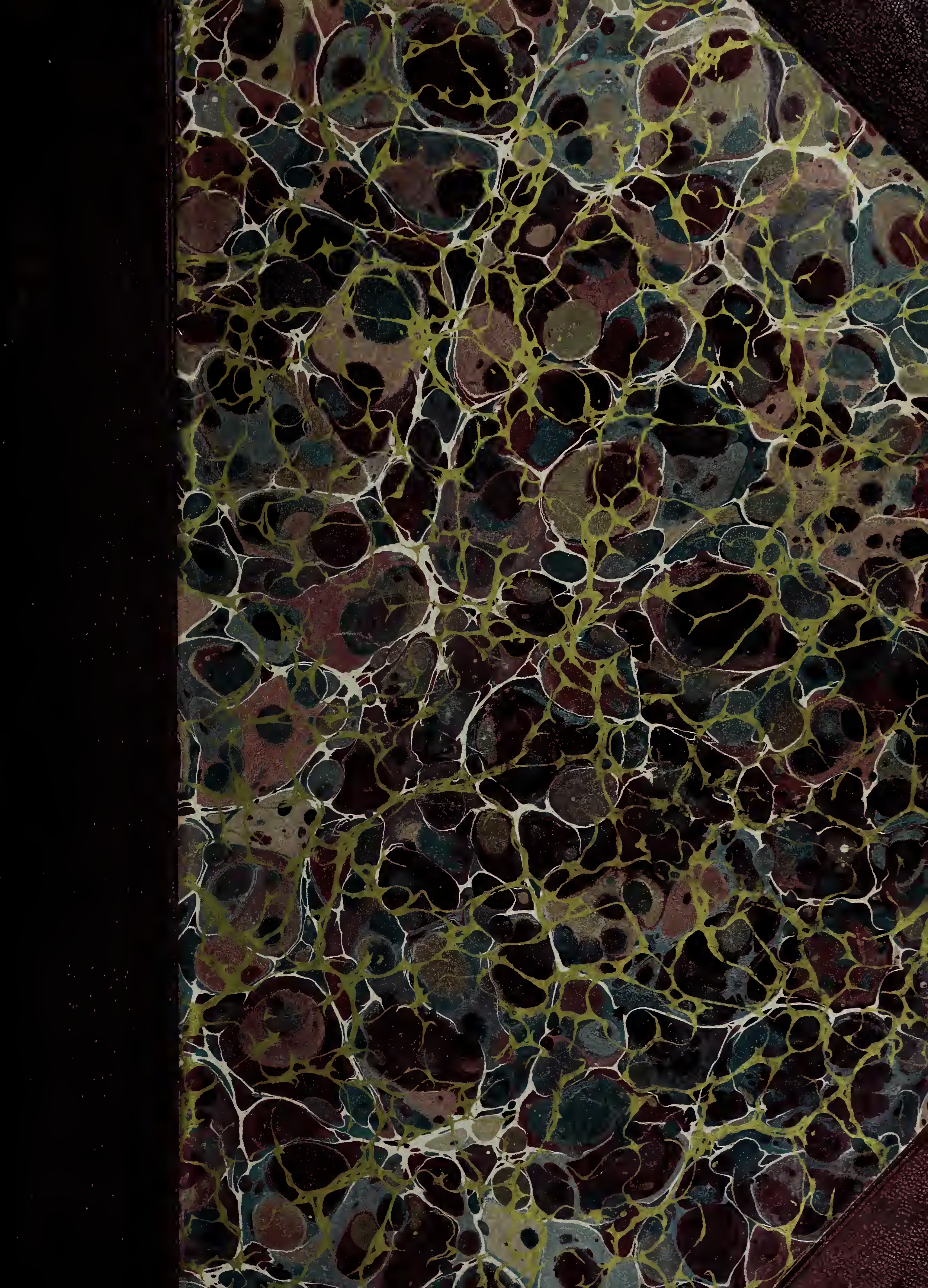

Ernst Lundquist.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM, 1907.

SAK-REGISTER.

FÖRFATTARE-REGISTER.

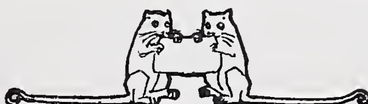

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

SVENSKA LÄKARESÄLLSKAPETS NYBYGGNAD.

ARKITEKT: CARL WESTMAN.

Stilla, fridfull, idyllisk ligger Klara kyrkogård midt i hufvudstadens city-distrikt, tidningarnes, bankernas och stationstrafikens jäktande, rastlösa centrum. Vid dess östra sida reser sig sedan några månader Svenska Läkaresällskapets nya hem. Det hade varit omöjligt att i hela Stockholm uppleta en lämpligare plats för en sådan byggnad. Central, och likväl tyst och stilla, lätt tillgänglig och dock förnämt undangömd, nära det jäktande storstadslifvet och dock med de hädansofnes stilla, af gröna lindar beskuggade hvilorum framför ögonen, en symbol af storstadsläkarens hela verksamhet.

Diskret, allvarlig och flärdlös reser sig den nya byggnaden på denna vackra plats. Låtom oss genast uttrycka vår fulla och varma sympati och beundran för det sätt, hvarpå arkitekten Carl Westman löst sin ansvarsfulla uppgift. Det är en glädje att få offentligt uttala sig om ett byggnadsverk, som så fullständigt stämmer med det ideal, undertecknad städse haft som mål för eget arbete, och som jag fullt och fast tror vara vår svenska arkitekturs framtida hälsa. Låtom oss betrakta byggnaden utan och innan, helst vid ett besök på platsen. Lugn, samlad, enkel och väl afvägd

 CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

STORA KLUBBRUMMET.

reser sig fasaden utan en enda öfverflödig sten, form eller linje. Materialet är granit, fullt handtverksmässigt komponerad och huggen, tegel för de stora ytorna, synligt och med vackert behandlade fogar, ett godt stycke murararbete, hvitmålade träfönster i murens lif, ett par vackra ankarslutar i järnsmide, en duktig och konstruktiv kopparklädd ståndränna, d:o vindskupor samt för taket tegel. Öfver porten ett karaktärfullt litet burspråk. Det hela är en ärligt visad, väl formad organism. Skönhetens första stora lag, den ekonomiska: att med minsta möjliga medel ernå den önskade verkan, att använda de lämpligaste materialen, och *att låta handtverkets synpunkter bestämma formgifningen* är här helt igenom följd. Byggnaden framträder därför utvändigt som en varelse med eget lif. Ingenstädes förmärkes någon önskan hos arkitekten att briljera eller göra sig påmint. Han håller sig diskret i bakgrunden och låter hvarje sten, hvarje form vara sig själf. Intet öfverflödigt ornament, inga meningslösa krumelurer. Framför allt: *inga ritningsalster*, öfversatta till byggnadsdelar. Hvarje form är framkommen ur materialet och handtverket, ej från papperet. Stenhuggaren, muraren, snickaren, kopparslagaren, målaren hos arkitekten hafva varit bestämmande, ej tuschlinjer och papperseffekter.

I det inre möta vi öfverallt samma manliga, kärleksfulla anspråkslöshet, samma flärdlösa gestaltning. Rummens form, ytor, paneler, färgskala, möbler, armatur, allt är lugnt och naturligt, utan försök till medveten »originalitet», utan krystadt effektsökeri. Här finnes något af gotikens konstnärers fromma andakt inför uppgiften, parad med den moderna människans känsliga sinne för skiftningar. I möblernas och räckenas formning framträder den utmärkta konstruktiva skolning, som studiet af det japanska träarbetet såväl som de gamla europeiska epokerna inom möbelkonsten gifvit den framstående husgerådsdanaren. I lyktor, ljusarmar, galler, armatur framträder vackert en sträfvan att för hvarje

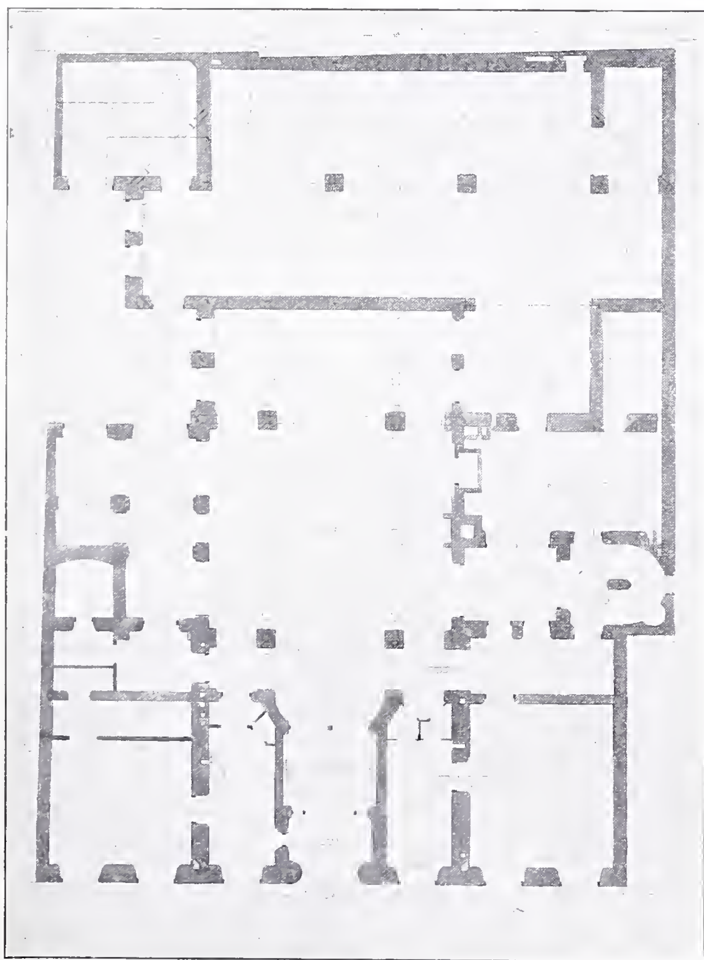

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

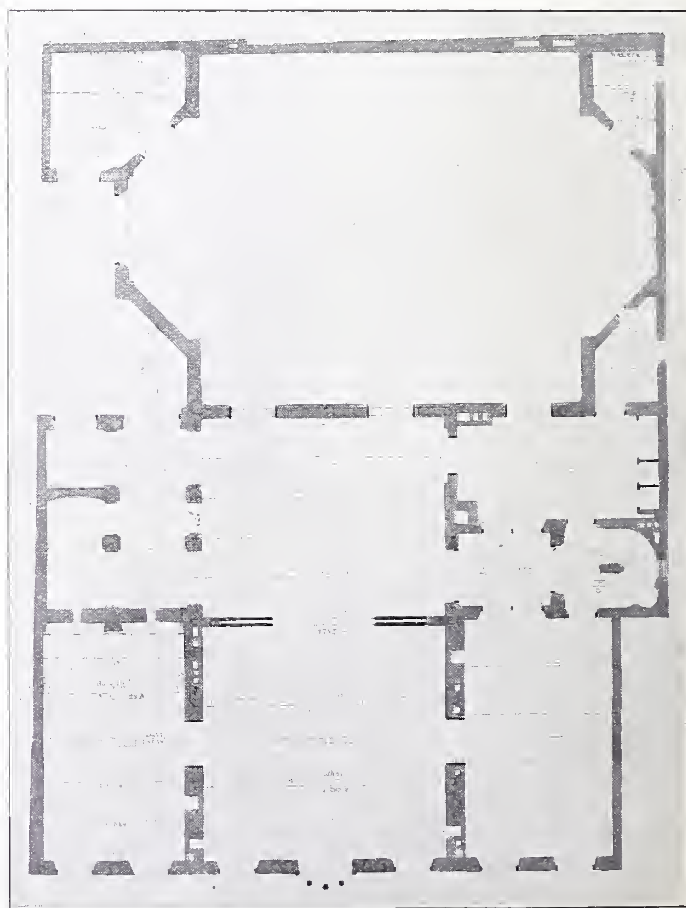

PLAN AF VÅNINGEN 1 TRAPPA UPP.

särskildt fall i lämpligt material medelst konstnärlig behandling dana ett vackert och ändamålsenligt föremål till billigaste kostnad. I denna konst mötas de tekniska, ekonomiska och ästetiska önskemålen. Allt har sin orsak, sitt ändamål och sin betydelse.

Här finnes ingen kopiering af gamla, döda former, men heller ingen nyckfull daning af nya. Den, som komponerat portalens järngrindar, porthvalfvets linjer, golfvens cementmosaik, gallren, lyktorna, väggbonaderna, borden, möblerna — han har länge och kärleksfullt sett på vår svenska natur, aflyssnat barrskogen dess hemligheter och snöfälten deras poesi — han har tänkt på våra byggnadsminnen, på våra hjältar och på våra häfders växlingar i lust och nöd, och hvad han därvid vunnit, afspeglar sig i hans arbete. Därför är det hela svenskt, och därför är det hela lefvande.

Arkitekten Westman erhöll som bekant detta uppdrag genom inbjuden täfling. Frågar man sig, hvar och huru han närmast fått impulserna till sin behandling af *fasaden*, så blir svaret: den är resultatet af många års utveckling. Behandlingen påminner om gammal och ny dansk tegelbyggnadskonst, om våra bästa Vasaslott och om nyare finsk byggnadskonst. Kynnet är svenskt och Westmans eget. I ett halft tiotal år har denna riktning försökt göra sig gällande vid våra arkitekturtäflingar: Vi påminna här om Westmans förslag till huset Skeppsbron 20, om undertecknads förslag till konstslöjdmuseum och slöjdföreningens skola i Göteborg, Westmans förslag till rådhus i Stockholm, Östbergs förslag till Östermalms

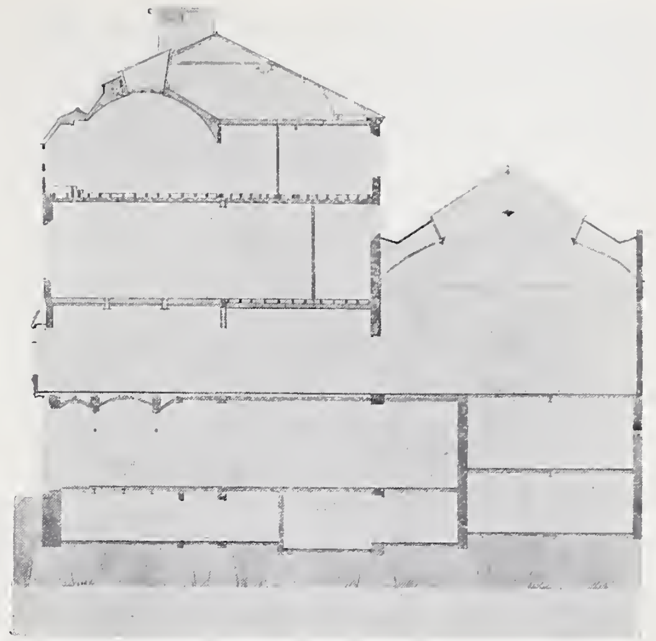

SEKTION.

skola, Wahlmans Engelbrektskyrka, Nilssons tegelförslag i flera olika täflingar o. s. v.

Här måste för tydlighets skull påpekas, att steget ej är långt till denna från en närbesläktad riktning, som med ära och framgång utstakats af den unga konstnärsgenerationen från Clason till Boberg, och som inspirerat en hel rad samtida och yngre förmågor.

Men i Läkaresällskapets nya byggnad har Carl

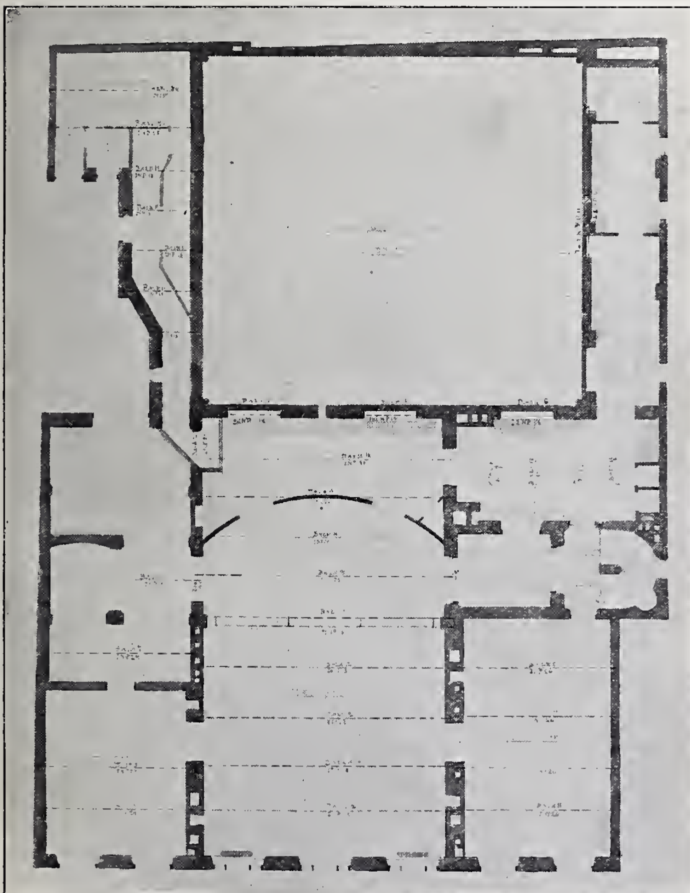

PLAN AF VÅNINGEN 2 TRAPPOR UPP.

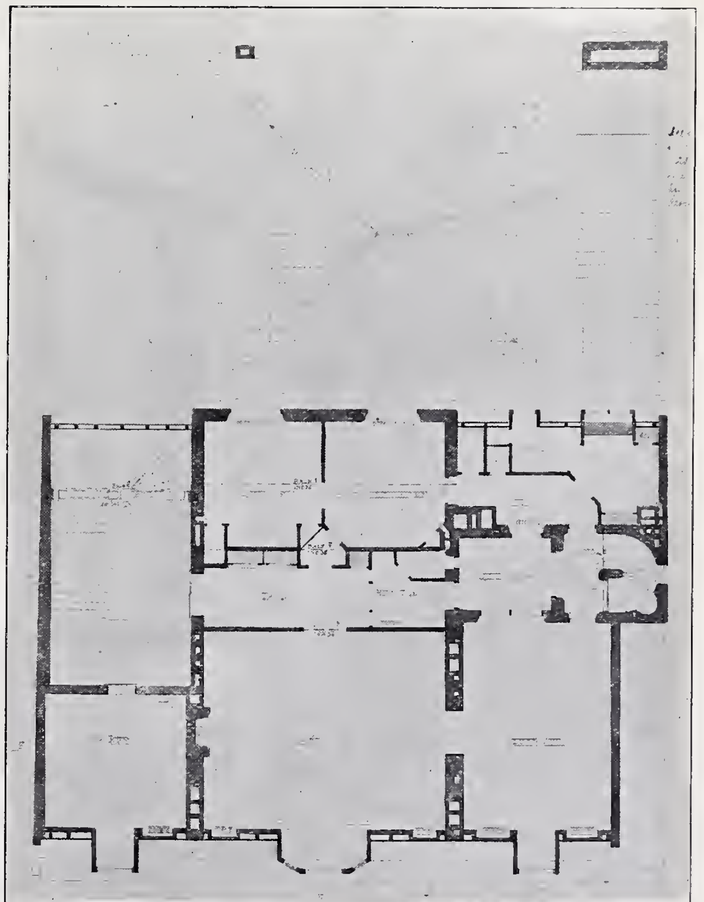

PLAN AF VÅNINGEN 3 TRAPFOR UPP.

Westman gifvit en fullt självständig, personlig insats i vår arkitekturs utveckling till sund, behagfull enkelhet och handtverksmässig ärlighet. Den är ett mästerprof och ett vackert löfte för framtiden.

Till ledning vid betraktande af våra bilder må här noteras:

De viktigare rummens behandling:

Vestibulen. Hvitkalkade väggar, till panelhöjd gulglaserade porslinsplattor. Terazzo-golf (från Percy Tham).

Trappan. Eksteg och ekomramningar i bröstvärnshöjd, mellan panelerna matolinmåladt. De skulpterade barrièrerna från Bröderna Eriksson, Arvika, öfrig ek från Lindesbergs verkstad. Väggar kritkalkade.

Hallen 1 tr. upp. Ekomramningar. Inuti dessa matolinmåladt.

Stora sällskapsrummet. Ekpanel, ofvan hvitkalkadt.

Nämndrum. Omramningar i furu, inuti dessa delvis måladt på grof väf, delvis med infällda porträtt. Äfven hvitkalkade väggar.

Läsrum med bokhyllor upp till tak.

Stora samlingssalen. Väggarna matolinmålade i hvitt med en del uppläggningar i guld. Tak: rabitztak på järnstomme, hvitkalkadt. Bröstvärnspanel af furu.

Matsal, 2 tr. Väggarna matolinmålade hvita med dekoration.

Stora klubbrummet, 3 tr. Väggarna tegelröda, matolinmålade. Tak rabitz, hvitkalkadt.

Ett mindre klubbrum, dekorerade väggar och tak, väggar i matolin.

Vid dekoreringen i färg har en del af dekoreringen komponerats af målaren, *Filip Månsson.*

Byggnadskommittén har varit: Ordförande General-

ENA GRINDHALFVAN. ARKITEKT: C. WESTMAN.

SKULPTÖR: KRISTIAN ERIKSSON. ARKITEKT: C. WESTMAN.

direktör C. Linroth samt öfverläkarna J. Rissler, T. Hellström, H. Vetterdal samt doktor E. Sederholm.

Leverantörer och entreprenörer till Sv. Läkaresällskapets nybyggnad hafva varit:

Byggmästare: Ingeniörerna Carlsson & Löfgren.

Målarmästare: Filip Månsson.

Konstruktör för värmeledning W. Dahlgren.

Leverantör » » A.-B. Calor.

» » vatten och aflopp P. A. Sjögren.

» » elektr. installation A.-B. Holmia.

» » » armatur Nordiska Kompaniet.

» » smiden till portar och en del värmeledningsgaller Nyqvist & Comp.

De figurala smidena i grindarna: smeden Pettersson i Toserud.

Graniten i fasaden Kullgrens änka.

Skulpturerna i fasaden Christian Eriksson.

Mosaikinläggningarna i förstugan Rudholm & C:o i Norrköping.

Kontrollant: ingeniör A. V. Kauder.

Möbler till sällskapsrummet, nämndrummet, hallen m. m. från Carl Johanssons verkstad.

Möbler till stora salen från Nordiska Kompaniet.

De särskildt gjorda möbeltygerna från Handarbetets Vänner, komponerade af fröknarne Vestberg och Sjöström.

Teglet i fasaden: Handslaget smått egel från Minnesberg.

Svenska Läkaresällskapets nybyggnad är en heder för vår nysvenska kultur, för den svenska läkarekåren, för de firmor, som utfört arbetet, och för arkitekten Carl Westman. *Torben Grut.*

ÖREBRO STADS EPIDEMISJUKHUS.

Stadsläkaren i Örebro, d:r Oscar Sundelius, har, angående det därstädes nyuppförda epidemisjukhuset och de principer, som därvid tillämpats, lämnat följande beskrifning.

Läge m. m. Sjukhuset är uppfördt å ett från kronolägenheten Alnängarne genom expropriation förvärfvadt område, som till allra största delen är beläget inom Långbro kommun, öster om och omedelbart utanför stadens nordligaste planlagda del. Området, som hufvudsakligast består af s. k. pinnmo (sand och sten) var ursprungligen tämligen kuperad och berget låg flerstädes i dagen. Dess medelnivå ligger nu c:a 14 m. öfver stadens 0-plan eller 5,4 meter öfver Hjälmarens medelvattenyta. Det begränsas i väster af Skolgatan med den midt för sjukhusets hufvudingång liggande Sofiaparken, i norr af Berggatan; i öster och söder ligger ett statens järnvägar tillhörigt område, sträckande sig fram till de på c:a 300 meters afstånd från sjukhuset liggande centralverkstäderna, hvilket område, genomdraget som det är af ett järnvägsspår, ej torde tagas i anspråk för uppförande af bostadhus.

Sjukhuset bör sålunda kunna anses ligga tillräckligt afskildt från staden, och ändå ej på längre afstånd från stadens medelpunkt än 1 kilometer.

Det af ett högre staket inhägnade sjukhusområdet har en areal af cirka 26 300 m^2.

Byggnaderna och deras inbördes läge m. m. Sjukhuset är uppfördt efter stadsarkitekt *Magnus Dahlanders* ritningar enligt det s. k. paviljongsystemet, och af situationsplanen framgår byggnadernas läge och antal; de utgöras af:

TRAPPAN. LÄKARESÄLLSKAPETS HUS.

STORA SAMLINGSSALEN. LÄKARESÄLLSKAPETS HUS.

två mindre förvaltningsbyggnader,
ekonomibyggnaden,
observationspaviljongen,
difteripaviljongen,
scharlakansfeberpaviljongen,
likhuset och
uthusbyggnaden.

På ömse sidor om hufvudingången ligga, med fasaderna midt emot hvarandra, de två mindre förvaltningsbyggnaderna. Dessa byggnader, hvilka ligga på ett afstånd från hvarandra af 6 meter och äro förenade med trenne portar af järn, en större inkörsport i midten, fästad vid tvenne murade pelare, och en mindre gångport på hvardera sidan, bilda genom denna anordning liksom en portal till sjukhusområdet.

Midt bakom denna hufvudingång och på ett afstånd därifrån af 32 m. ligger ekonomibyggnaden med främre fasaden rätt mot ingången samt snedt till vänster om och 37 meter från ingången observationspaviljongen. Rakt bakom ekonomibyggnaden på ett afstånd af 35 meter är den ena af de två större sjukpaviljongerna belägen, och rakt bakom och norr om denna ligger på samma afstånd den andra sjukpaviljongen.

Ekonomibyggnaden är lagd med sin längdriktning i norr och söder, hvaremot alla sjukpaviljongerna ligga i öster och väster med framsidan, där alla sjuk- och dagrum äro belägna, mot söder.

Rakt bakom observationspaviljongen på ett afstånd af 30 meter är likhuset uppfördt, och strax till höger om hufvudingången uthusbyggnaden samt bredvid denna kolförrådet.

Westman gifvit en fullt självständig, personlig insats i vår arkitekturs utveckling till sund, behagfull enkelhet och handtverksmässig ärlighet. Den är ett mästerprof och ett vackert löfte för framtiden.

Till ledning vid betraktande af våra bilder må här noteras:

De viktigare rummens behandling:

Vestibulen. Hvitkalkade väggar, till panelhöjd gulglaserade porslinsplattor. Terazzo-golf (från Percy Tham).

Trappan. Eksteg och ekomramningar i bröstvärnshöjd, mellan panelerna matolinmåladt. De skulpterade barrièrerna från Bröderna Eriksson, Arvika, öfrig ek från Lindesbergs verkstad. Väggar kritkalkade.

Hallen 1 tr. upp. Ekomramningar. Inuti dessa matolinmåladt.

Stora sällskapsrummet. Ekpanel, ofvan hvitkalkadt.

Nämndrum. Omramningar i furu, inuti dessa delvis måladt på grof väf, delvis med infällda porträtt. Äfven hvitkalkade väggar.

Läsrum med bokhyllor upp till tak.

Stora samlingssalen. Väggarna matolinmålade i hvitt med en del uppläggningar i guld. Tak: rabitztak på järnstomme, hvitkalkadt. Bröstvärnspanel af furu.

Matsal, 2 tr. Väggarna matolinmålade hvita med dekoration.

Stora klubbrummet, 3 tr. Väggarna tegelröda, matolinmålade. Tak rabitz, hvitkalkadt.

Ett mindre klubbrum, dekorerade väggar och tak, väggar i matolin.

Vid dekoreringen i färg har en del af dekoreringen komponerats af målaren, *Filip Månsson.*

Byggnadskommittén har varit: Ordförande General-

ENA GRINDHALFVAN. ARKITEKT: C. WESTMAN.

SKULPTÖR: KRISTIAN ERIKSSON. ARKITEKT: C. WESTMAN.

direktör C. Linroth samt öfverläkarna J. Rissler, T. Hellström, H. Vetterdal samt doktor E. Sederholm.

Leverantörer och entreprenörer till Sv. Läkaresällskapets nybyggnad hafva varit:

Byggmästare: Ingeniörerna Carlsson & Löfgren.

Målarmästare: Filip Månsson.

Konstruktör för värmeledning W. Dahlgren.

Leverantör » » A.-B. Calor.

» » vatten och aflopp P. A. Sjögren.

» » elektr. installation A.-B. Holmia.

» » » armatur Nordiska Kompaniet.

» » smiden till portar och en del värmeledningsgaller Nyqvist & Comp.

De figurala smidena i grindarna: smeden Pettersson i Toserud.

Graniten i fasaden Kullgrens änka.

Skulpturerna i fasaden Christian Eriksson.

Mosaikinläggningarna i förstugan Rudholm & C:o i Norrköping.

Kontrollant: ingeniör A. V. Kauder.

Möbler till sällskapsrummet, nämndrummet, hallen m. m. från Carl Johanssons verkstad.

Möbler till stora salen från Nordiska Kompaniet.

De särskildt gjorda möbeltygerna från Handarbetets Vänner, komponerade af fröknarne Vestberg och Sjöström.

Teglet i fasaden: Handslaget småtegel från Minnesberg.

Svenska Läkaresällskapets nybyggnad är en heder för vår nysvenska kultur, för den svenska läkarekåren, för de firmor, som utfört arbetet, och för arkitekten Carl Westman. *Torben Grut.*

ÖREBRO STADS EPIDEMISJUKHUS.

Stadsläkaren i Örebro, d:r Oscar Sundelius, har, angående det därstädes nyuppförda epidemisjukhuset och de principer, som därvid tillämpats, lämnat följande beskrifning.

Läge m. m. Sjukhuset är uppfördt å ett från kronolägenheten Alnängarne genom expropriation förvärfvadt område, som till allra största delen är beläget inom Långbro kommun, öster om och omedelbart utanför stadens nordligaste planlagda del. Området, som hufvudsakligast består af s. k. pinnmo (sand och sten) var ursprungligen tämligen kuperad och berget låg flerstädes i dagen. Dess medelnivå ligger nu c:a 14 m. öfver stadens 0-plan eller 5,4 meter öfver Hjälmarens medelvattenyta. Det begränsas i väster af Skolgatan med den midt för sjukhusets hufvudingång liggande Sofiaparken, i norr af Berggatan; i öster och söder ligger ett statens järnvägar tillhörigt område, sträckande sig fram till de på c:a 300 meters afstånd från sjukhuset liggande centralverkstäderna, hvilket område, genomdraget som det är af ett järnvägsspår, ej torde tagas i anspråk för uppförande af bostadhus.

Sjukhuset bör sålunda kunna anses ligga tillräckligt afskildt från staden, och ändå ej på längre afstånd från stadens medelpunkt än 1 kilometer.

Det af ett högre staket inhägnade sjukhusområdet har en areal af cirka 26 300 m².

Byggnaderna och deras inbördes läge m. m. Sjukhuset är uppfördt efter stadsarkitekt *Magnus Dahlanders* ritningar enligt det s. k. paviljongsystemet, och af situationsplanen framgår byggnadernas läge och antal; de utgöras af:

TRAPPAN. LÄKARESÄLLSKAPETS HUS.

STORA SAMLINGSSALEN. LÄKARESÄLLSKAPETS HUS.

två mindre förvaltningsbyggnader,
ekonomibyggnaden,
observationspaviljongen,
difteripaviljongen,
scharlakansfeberpaviljongen,
likhuset och
uthusbyggnaden.

På ömse sidor om hufvudingången ligga, med fasaderna midt emot hvarandra, de två mindre förvaltningsbyggnaderna. Dessa byggnader, hvilka ligga på ett afstånd från hvarandra af 6 meter och äro förenade med trenne portar af järn, en större inkörsport i midten, fästad vid tvenne murade pelare, och en mindre gångport på hvardera sidan, bilda genom denna anordning liksom en portal till sjukhusområdet.

Midt bakom denna hufvudingång och på ett afstånd därifrån af 32 m. ligger ekonomibyggnaden med främre fasaden rätt mot ingången samt snedt till vänster om och 37 meter från ingången observationspaviljongen. Rakt bakom ekonomibyggnaden på ett afstånd af 35 meter är den ena af de två större sjukpaviljongerna belägen, och rakt bakom och norr om denna ligger på samma afstånd den andra sjukpaviljongen.

Ekonomibyggnaden är lagd med sin längdriktning i norr och söder, hvaremot alla sjukpaviljongerna ligga i öster och väster med framsidan, där alla sjuk- och dagrum äro belägna, mot söder.

Rakt bakom observationspaviljongen på ett afstånd af 30 meter är likhuset uppfördt, och strax till höger om hufvudingången uthusbyggnaden samt bredvid denna kolförrådet.

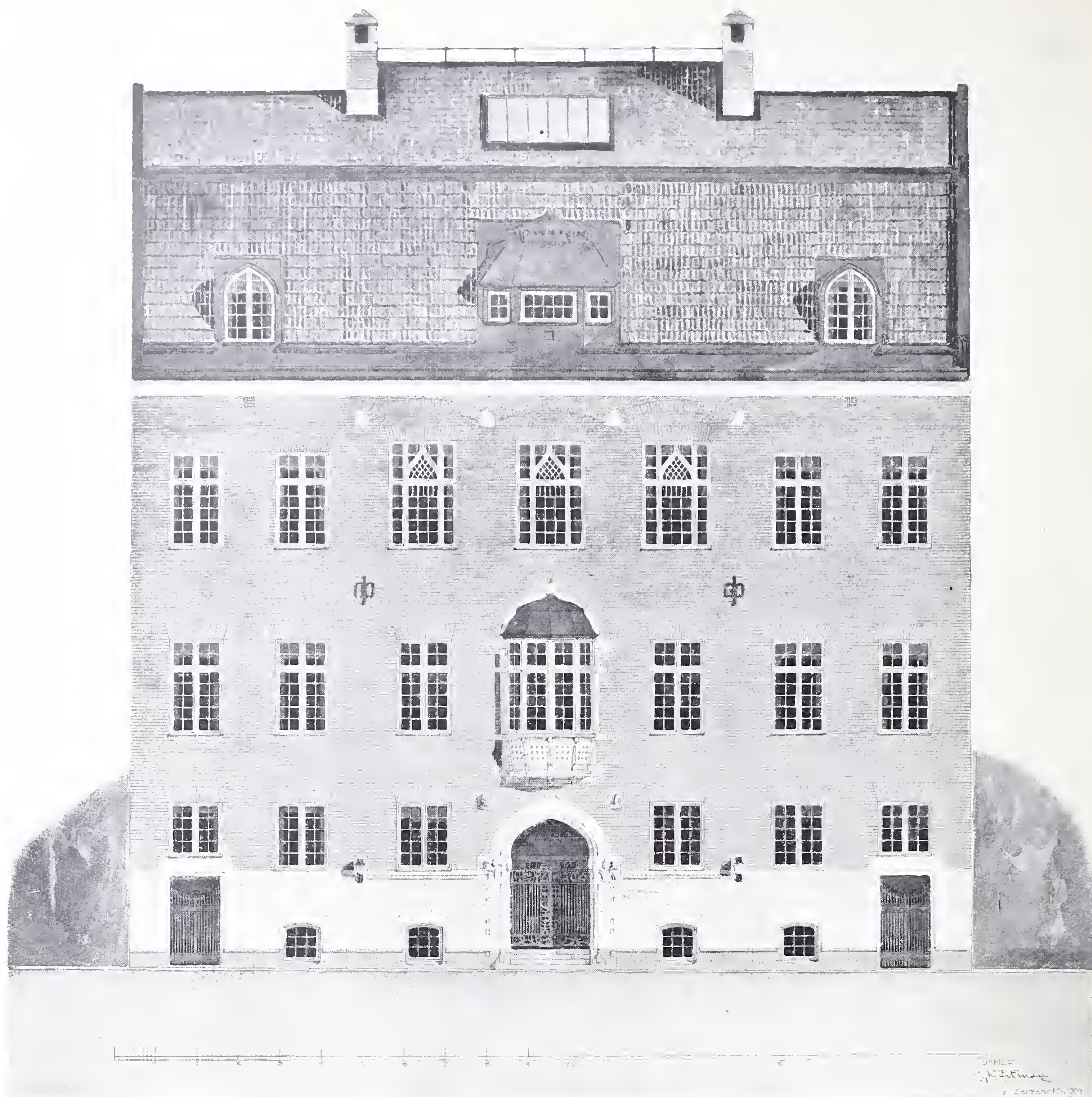

LÄKARESÄLLSKAPETS HUS. LAVERAD PROJEKTIONSRITNING. CARL WESTMAN.

under observationstiden icke varit i beröring med någon annan å sjukhuset intagen person. Om han lidit af någon smittosam sjukdom, som nödvändiggjort hans fortsatta vård å sjukhuset, desinfekteras det rum han på observationsafdelningen bebott med allt hvad däruti finnes, innan en ny patient mottages; om så icke varit fallet, göres endast en noggrann rengöring med efterföljande grundlig vädring, hvarefter rummet åter står färdigt för sitt ändamål.

Läkaren och sköterskan inträda i sjukrummen öfver ofvannämnda midtelkorridor, och hafva därifrån att för hvarje rum passera ett tillhörande toilettrum, där nödiga skyddskläder påtagas, och erforderlig desinfektion af händerna m. m. vid utgåendet därifrån kan ske. Patienterna kunna ej från sjukrummen inkomma i husets midtelkorridor, enär dörren mellan sjukrummet och passagerummet hålles stängd, då sjuksköterskan ej vistas hos den sjuke.

Hvarje sjukrum är försedt med särskildt toilettrum och särskild klosett, hvilka, liksom förstnämnda passagerum, äro försedda med sekundärt ljus.

Sjukrummen uppvärmas från den gemensamma ångpannan i ekonomibyggnaden och hvart och ett har sin från de andra rummen fullt fristående ventilation. Å vinden, till hvilken en särskild uppgång leder, finnes ett bostadsrum för eldaren samt förrådsrum.

Sjukpaviljongerna I och II. De båda sjukpaviljongerna äro uppförda efter alldeles samma typ och till storlek och plan hvarandra fullkomligt lika med undantag däraf, att operationsrummet å öfre våningen i difteripaviljongen I motsvaras i scharlakansfeberpaviljongen II af ett badrum för de enskilda sjukrummen därstädes.

ÖREBRO STADS EPIDEMISJUKHUS. ARKITEKT: MAGNUS DAHLANDER.

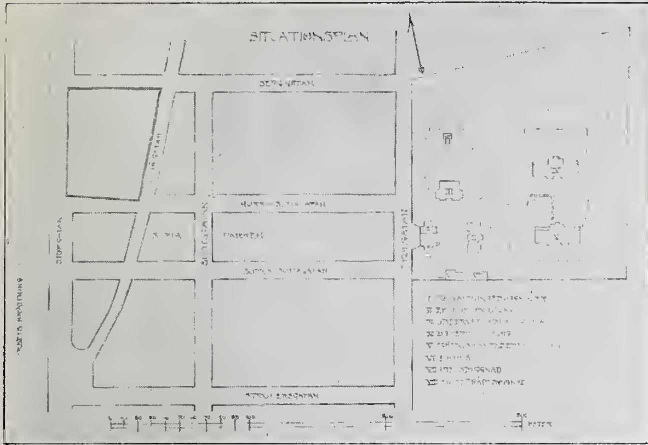

SITUATIONSPLAN.

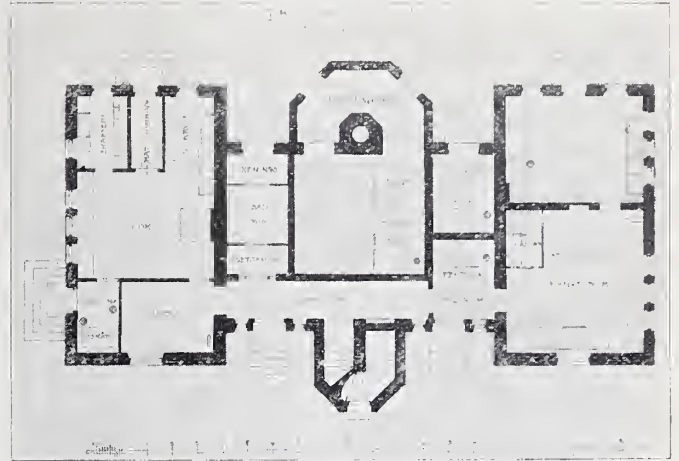

EKRNOMIPAVILJONG.

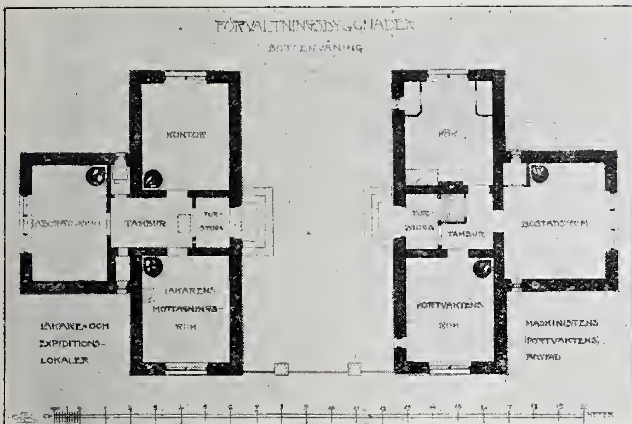

FÖRVALTNINGSBYGGNADER.

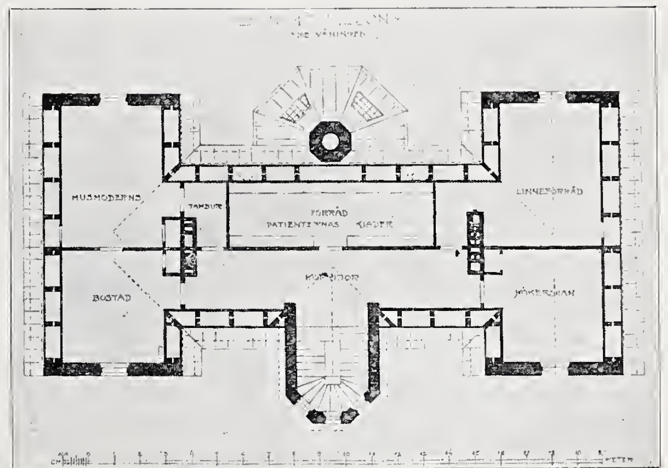

EKONOMIPAVILJONG.

Endast den förstnämnda. paviljongen kommer därför att här beskrifvas.

Denna difteripaviljong, som i sitt midtparti är uppförd i två våningar men på båda flyglarne endast en våning, är 34,5 meter lång och 9 meter bred i ändpartierna. Det på framsidan 17,5 och på baksidan 13,5 meter långa midtpartiet är 13 meter bredt. På baksidan af hvardera ändpartiet ligger en 10,40 meter lång och 3,20 meter bred öppen terrass. Byggnadens bottenvåning innehåller tvenne hvarandra hufvudsakligen lika sjukafdelningar, en i hvardera ändan, bestående af en sjuksal med tillhörande dag-toilett och klosettrum; ett i midtpartiets bakre del liggande badrum är gemensamt för båda afdelningarne.

Golfytan i sjuksalarne, hvilka äro afsedda för 7 patienter, är 7,90 × 7,95 m. = 62,800 m² alltså 8,97 m² per säng. Då takhöjden i sjuksalarne är 4,05 meter, utgör kubikinnehållet 254,34 m³. På hvarje säng kommer alltså 36,33 m³.

Sjuksalarne äro, såsom af de angifna måtten framgå, kvadratiska. Fönstren 1,19 meter breda och 2,67 meter höga (karmdager) äro förlagda till södra och norra väggarne 3 på hvardera sidan. Sängarne stå efter de öfriga väggarne och patienterna undgå därigenom obehaget att ligga med ansiktet midt emot ljuset.

Intill hvardera sjuksalen ligger på framsidan af byggnadens midtparti ett dagrum utan annan förbindelse med sjuksalen än öfver korridoren. Dagrummet har en golfyta af 4,30 × 5,75 meter = 24,73 m² och ett kubikinnehåll af 100 m³. Det åt söder vettande fönstret har en yta i dagen af 2,08 × 2,20 m. = 4,58 m². I detta ljusa och luftiga dagrum, som i händelse af behof med fördel kan användas som sjukrum, kunna barnen under den ofta rätt långa isoleringstiden inomhus tillbringa sina lekstunder under gynnsamma förhållanden och utan att störa de sängliggande patienterna. Vid mindre sjuklighet, då endast en af de större sjuksalarne behöfver tagas i bruk, användes vanligen intilliggande dagrum som en mindre sjuksal för äldre manliga patienter och den större sjuksalen för kvinnor och barn. Det i andra ändan af korridoren liggande dagrummet får under sådana förhållanden vara gemensamt dagrum för de sålunda belagda sjuksalarne. Skulle återigen båda sjuksalarne behöfva beläggas, så får den ena sjuksalen användas för manliga och den andra för kvinnliga patienter och de båda dagrummen tagas i bruk för sitt egentliga ändamål, utom i det fall att behofvet af sjukplatser skulle blifva så stort, att äfven dagrummen måste användas till sjukrum.

DIFTERIPAVILJONG. ARKITEKT: MAGNUS DAHLANDER.

Sjukpaviljongens midtparti inrymmer utom redan nämnda dag-, bad-, klosett- och toilettrum, ett sköterskerum och ett besöksrum å byggnadens framsida samt ett tekök å dess baksida.

Klosetterna ligga i hörnen af midtpartiets bakåt belägna del och hafva fönsterbelysning direkt utifrån. Utanför dessa ligga äfvenledes direkt belysta smärre förrum, hvilka liksom badrummet genom en dörr ha direkt kommunikation med den stora korridoren, som är 16,70 meter lång och 2,5 meter bred samt försedd med såväl direkt som sekundär belysning.

Teköket har förlagts åt norr i midtpartiets bakre del. Genom en särskild ingång, som ej får användas af de sjuke, inkommer man i en förstuga, å hvars ena vägg finnes en med höj- och sänkbar lucka försedd öppning, genom hvilken mat och andra förnödenheter inlämnas till sjukafdelningen.

Till höger om stora förstugan och genom en dörr förenad med densamma ligger ett 2,60 meter bredt och 5,30 meter långt rum, som i sin inre del genom en dörr är förbundet med afdelningens långsgående korridor och genom en tvärsöfver rummet gående 2,30 meter hög af trä och glas bestående vägg är deladt i tvenne afdelningar: en mindre inre och en nära dubbelt så stor yttre. I dessa s. k. besöksrum, som längre fram något närmare skola beskrifvas, kunna besökande, under vissa förhållanden, få samtala med å afdelningen intagna sjuka.

Från den genom sjukpaviljongens midtparti längsgående korridoren leder en i två afsatser delad trappa upp till en öfvervåning, som intager paviljongens hela midtparti. På främre sidan om en genom fönster i bägge ändar belyst korridor, finnas två mindre och två större mot söder vettande sjukrum, afsedda för enskilda patienter, och på bakre sidan ett sköterskerum, ett operations och tvenne klosettrum, hvaraf det ena är afsedt för afdelningens personal.

Rymliga, genom gafvelfönster väl belysta, förrådsrum äro förlagda på vindarne i hvardera ändan af den nyss nämnda korridoren.

Antalet sängplatser. Hvardera af de båda sjukpaviljongerna äro beräknade att rymma 24 och observationsafdelningen 4 patienter, allt under vanliga förhållanden. På hela sjukhuset kunna alltså summa 52 patienter inrymmas, hvilket antal i händelse af behof möjligen kan utsträckas till 60 eller, om de fyra dagrummens beläggning skulle nödvändiggöra det, till 72.

Likhuset. Likhuset är ett envånings trähus, som innehåller ett obduktionsrum med ett mindre toalettrum och ett grafkapell, under hvilket en källare är anordnad till förvaring af lik. Till likhuset finnes en särskild väg, som användes vid begrafningar, för att bespara sjukhusets patienter den nedstämmande åsynen af liktransporter och förhindra begrafningsgästerna att komma för långt in på sjukhusets område.

Uthusbyggnaden. Uthusbyggnaden inrymmer i midtpartiet en vagnbod och i sidopartierna i ena ändan gårdsafträde, rum för sopkärl och redskap m. m. samt vedbod och i den andra ändan ett vädringsskjul, afsedt för

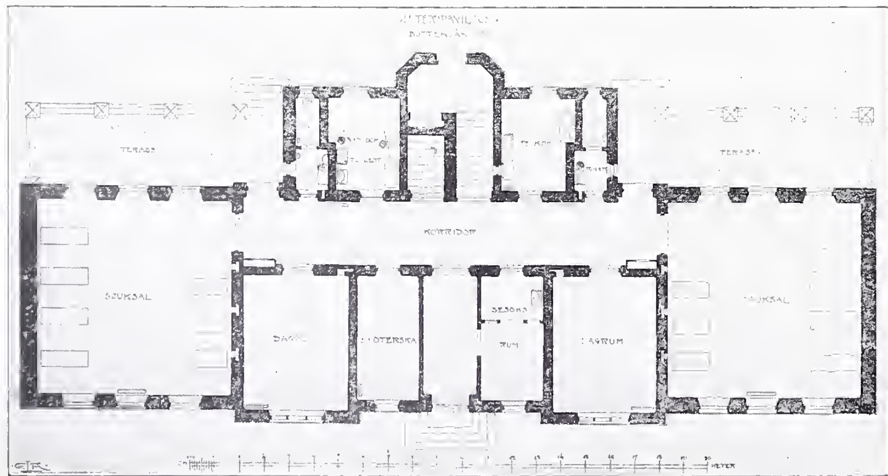

DIFTERIPAVILJONG.

HUFVUDINGÅNG.

vädring och torkning af från desinfektionsugnen komna föremål.

Sjukafdelningarnes isolering. Hvarje sjukpaviljong bildar ett sjukhus för sig med fullständig personal och utredning. De olika sjukhusbyggnadernas isolering är som ofvan nämnts fullt betryggande och den personliga beröringen mellan personalen å sjukhusets olika afdelningar är inskränkt till det minsta möjliga.

Telefonförbindelse. Till stor nytta härvidlag är det telefonnät, som finnes vid sjukhuset, med växelstation i portvaktsrummet. Fem telefonapparater finnas inom sjukhusområdet: en på hvardera af de tre sjukafdelningarne, en på kontoret med anordning för tillkoppling i läkarens rum och en i matsalen bredvid köket. På bestämd tid två gånger dagligen kunna de sjukas anhöriga direkt på sjukafdelningarne göra förfrågningar om de sjukas tillstånd, och möjlighet finnes äfven för patienterna att under vissa försiktighetsmått meddela sig med personer utanför sjukhuset.

Särskilda områden för de sjukes vistelse ute. Bakom hvardera af de två större sjukpaviljongerna finnas för de sjuke, som få vistas ute, planterade områden, särskildt anordnade till förekommande af otillåten kommunikation mellan de olika sjukafdelningarnes patienter.

Sjukafdelningarnes inredning. Beträffande sjukafdelningarnes inredning hafva hygienens alla fordringar så långt som möjligt blifvit tillgodosedda. Byggnadernas olika delar såväl rum som korridorer, förstugor och trappuppgångar äro lätt öfverskådliga och rikligen försedda med ljus och luft och särskildt gäller detta om sjuk- och dagrum, hvilka alla vetta mot söder. Alla ytor äro jämna och lätta att rengöra; ingenstädes några skarpa vinklar utan öfverallt afrundade hörn.

I hela anläggningen utom i ekonomibyggnaden äro fönstren dubbelkopplade och inåtgående samt försedda med tätlister och espagnolette-beslag (arkitekt Flodqvist patent). I sjuksalarne i de båda midtfönstren och i de flesta andra rum i ett fönster finnes en ventilationsmekanism, hvarigenom öfverbågarne kunna fällas inåt rummet.

Fönsterplattorna äro öfverallt af cementmosaik utom i de stora sjuksalarne och operationsrummet, där de äro af hvit marmor.

Tekök. Teköken på de olika afdelningarne äro alla inredda på samma sätt. Under bordet vid den ofvan beskrifna inlämningsöppningen finnes ett med ånga uppvärmdt värmeskåp för att hålla mat och serveringskärl vid lämplig temperatur. Vidare äro teköken försedda med gaskök, med kopparplåt belagdt diskbord, med ledningar för varmt och kallt vatten, slasktratt, isskåp (Temperator) lösa, på krokar i väggen fästade hyllor samt i öfrigt nödig utredning.

Besöksrum. Ingången till sjukpaviljongerna I och II för läkaren och personer, som fått tillstånd att göra besök å sjukafdelningen, är å byggnadens framsida; till höger om den här liggande stora förstugan finnas de s. k. besöksrummen. Dessa rum äro, såsom ofvan nämnts, genom en skiljevägg afdelade i tvenne delar. I den yttre större delen inträder den besökande, och

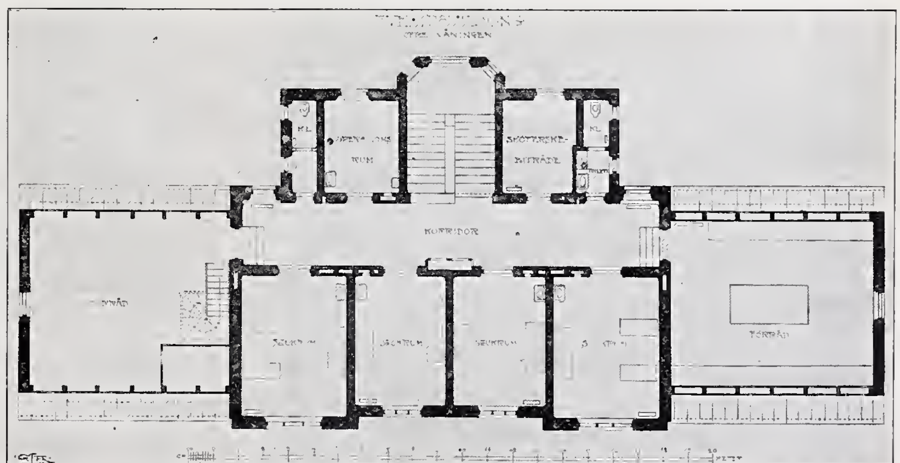

DIFTERIPAVILJONG.

OMRÅDET SEDT FRÅN NORR. ARKITEKT: MAGNUS DAHLANDER.

får där uppehålla sig under samtalet med den sjuke, som från sjukrummet inkommer i rummets inre del på andra sidan skiljoväggen. Då mellanväggen ej når upp till taket och dörren i densamma är låst och nyckeln i sköterskans förvar, kan samtal utan svårighet äga rum på samma gång som att otillåten kommunikation förhindras.

Under vissa förhållanden, såsom då en sjuks tillstånd gifver anledning till oro, får en närmare anhörig, om han så önskar, inkomma på sjukrummet; den besökande aflägger då i besöksrummets ytterdel sina ytterkläder, påtager i inre delen af rummet en skyddsdräkt, som bäres under besöket hos den sjuke. Vid utgåendet från sjukrummet tager den besökande samma väg tillbaka, aftager skyddsdräkten och företager i det i besöksrummets inre del befintliga med varmt och kallt vatten försedda tvättstället vissa påbjudna tvagnings- och smittreningsprocesser, innan han påtager sina ytterkläder och lämnar sjukhuset. På enahanda sätt användes sjukrummet af läkaren då han vid sina ronder eller eljest besöker sjukhuset.

Besöksrummets yttre afdelning användes äfven då en patient såsom frisk och smittfri skall lämna sjukhuset. Efter erhållet reningsbad ditföres den utskrifne

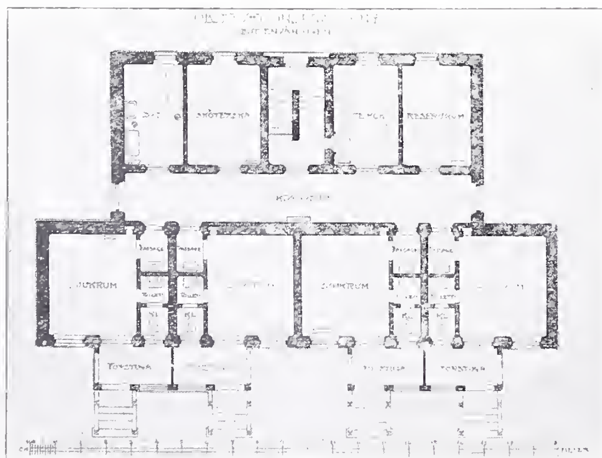

OBSERVATIONSPAVILJONG.

patienten tvärsöfver korridoren från badrummet, iklädd badlinnet och iklädes där sina egna kläder, hvilka förut här aflämnats efter genomgången desinfektion och lämnar omedelbart därefter genom den stora förstugan sjukhuset.

Operationsrum. Särskildt operationsrum finnes endast i sjukpaviljongen I (difteriafdelningen). Det erhåller god dager genom ett större fönster å väggen; dess väggar äro cementslipade och finspacklade och målade med ripolinfärg, golfvet är belagdt med s. k. parkettputs och försedt med afloppsbrunn; i rummet finnes därjämte tvättställ med varmt och kallt vatten, slasktratt af porslin samt gaskök.

Anordningar för ångbehandling. I en sjuksal och två mindre sjukrum å difteriafdelningen samt i ett mindre sjukrum å respektive scharlakansfeber- och observationsafdelningar finnas direkta ledningar från den gemensamma ångpannan, genom hvilka ånga kan erhållas i och för anordning af s. k. ångtält för behandling af patienter med strypsjuka (croup).

Badrum. I badrummet å difteriafdelningen finnes ett större badkar (invänd. mått: längd 1,85 meter, största bredd 0,69 m. och bredd vid fotändan 0,45 m.) och plats för ett mindre kar, som i händelse af behof kan inkopplas till redan färdiga ledningar. I hvartdera af de båda badrummen å scharlakansfeberafdelningen och i badrummet å observationsafdelningen finnes ett större kar. Alla dessa badkar äro af hvitemaljerad engelsk fajans med utåtböjda, afrundade ytterkanter och uppställda på fyra 0,15 meter höga fötter af cementmosaik. Vid hvarje badkar är uppsatt en blandningskran med ett nedanför anbragt känselrör; vattnet inkommer i badkaret genom en öppning strax ofvanför karets botten. I hvarje badrum finnes en duschapparat, som förses med vatten medelst en särskild blandningskran, hvilken är så konstruerad, att vattnet med lätthet kan tempereras efter önskan och att oblandadt hett vatten icke kan tillföras duschen, hvarigenom fara för skållning uteslutes. I badrummen finnas äfven tvenne tvättställ af porslin på järnstativ med ledningar för varmt

OMRÅDET SEDT FRÅN SÖDER.

och kallt vatten samt reglerbara ventiler, som äro lätta att hålla rena.

Reservoarer för orent linne. I badrummen äro därjämte insatta behållare af gjutjärn, invändigt emaljmålade och försedda med vatten- och afloppsledning. I dessa behållare, hvilkas invändiga dimensioner äro längd 0,81 m., bredd 0,35 m., djup 0,64 m., förvaras allt orent linne å afdelningen, till dess det öfverföres till tvättanstalten. Innan detta sker, genomblötas kläderna väl och urvridas för att skydda personalen för smitta, hvilken genom de torra kläderna lättare kunde kringspridas.

Sköljkar. Slutligen finnes i hvarje badrum en å väggen fästad, af gjutjärn förfärdigad, invändigt med emaljfärg målad, med vatten- och afloppsledning försedd sköljlåda, 0,60 m. lång, 0,41 m. bred och 0,35 m. djup. I dessa lådor kunna kläderna genom sköljning befrias från gröfre orenlighet och eventuellt underkastas smittrening, innan de skickas till tvättanstalter

Kostnaderna. Kostnaderna för sjukhusets uppförande hafva utgjort:

Byggnadsarbetet	193,827: 70	
Värmeledning och desinfektion	23,526: 00	
Gas, vatten och aflopp	21,332: 88	
Elektrisk belysning och ringledning	5,440: 72	
Åskledare	2,548: 38	246,675: 68

Härtill komma kostnaderna för:

Tomtens förvärf	6,574: 79
Ritningar, kontroll, prof, besiktningsarvoden, resor, taklagsfest m. m.	13,962: 28
Planerings- och planteringsarbeten (till 1905)	8,269: 69
Kronor	275,482: 44

Fördelade på de skilda byggnaderna utgöra kostnaderna i runda tal:

för Förvaltningsbyggnaderna	19,000: 00
» Ekonomibyggnaden	51,000: 00
» Observationspaviljongen	27,000: 00
» Difteripaviljongen	67,500: 00
» Scharlakansfeberpaviljongen	67,500: 00
» Likhuset	6,000: 00
för Uthusbyggnaden	3,500: 00
» Kolförrådsbyggnaden	500: 00
» Inhägnad	4,675: 68
	246,675: 68

Byggnadsritningarne ha' utförts af stadsarkitekten Magnus Dahlander i Örebro, som äfven fungerat som kontrollant.

Arbetet har på entreprenad utförts sålunda:

det egentliga byggnadsarbetet af byggmästarne Axel Malmrot och P. Karlsson, Örebro:

värmeledningsarbetet af A. B. Nya Atlas, Stockholm:

vatten- och afloppsledningar af Fahnehjelm & C:o, Stockholm;

elektrisk belysning af A. B. Magnet, Ludvika;

åskledare af John Anderssons Elektro-Tekn. Byrå. Eftr. (Bror Edv. Järnh), Stockholm.

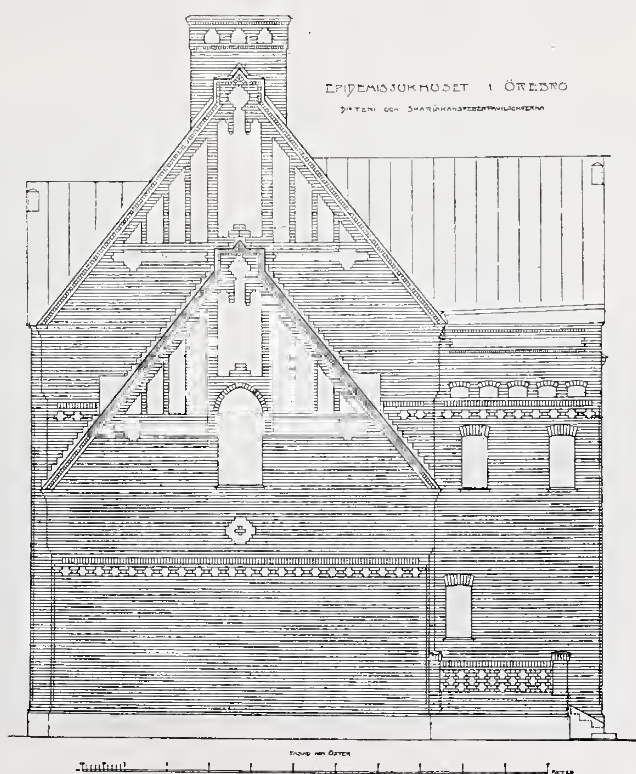

FASADDETALJ.

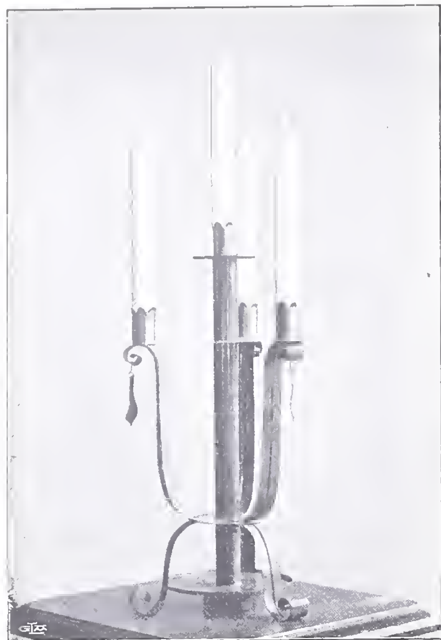

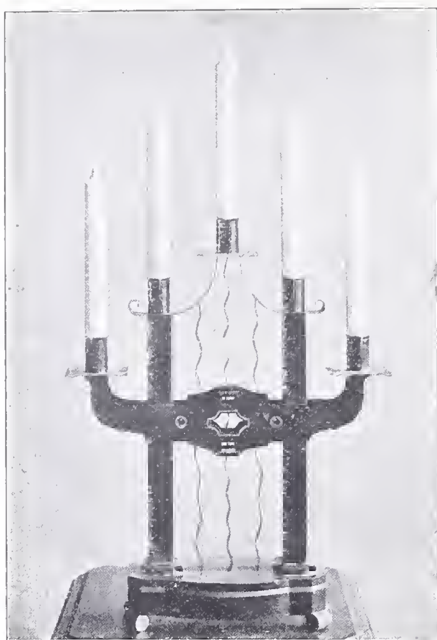

ARBETEN I MÅLAD BLECKPLÅT AF AXEL LINDEGREN.

Idéen att i dekorationens tjänst använda bleckplåt är, som vi känna, ej ny. På 1700-talet begagnades den t. o. m. för utvändig arkitektonisk prydnad för takkrön och utsirningar på dekorativa urnor och vaser och andra liknande föremål. Mot luftens åverkan skyddades den genom öfvermålning. Dessutom har den ännu in i förra århundradet begagnats till inskriftstaflor å epitafier och namnskyltar å trägrafvårdar. Det är ett billigt och lättarbetat material, som om det skyddas mot fukt äfven är rätt hållbart. Första gången jag gjorde ornamentalt bruk af det var på Stockholmsutställningen 1897, då jag prydde en monter med några större sköldartade krön med tillhörande bladverk, utförda delvis i drifvet arbete af denna simpla plåt, som förädlades genom målning i lämpliga färger. Det billiga tillverkningspriset frapperade mig, så att jag beslöt att vid lämpligt tillfälle upprepa försöket.

Idéen till det som nu blifvit utfördt, uppstod under ett tillfälligt besök i en mindre landsortsstad, då julutställningarne fängslade landtbefolkningens blickar. Bland det till salu utbjudna kramet fanns i en af hufvudaffärerna bland andra nyttighets- och prydnadsartiklar en samling ljusstakar i gjuten metall och i glas, mjölkfärgadt, blåfärgadt, skärfärgadt eller folieradt med och utan prismor hängande i manschettkanten. Detta var hvad industrien på det området bjöd den skönhetstörstande landtbon. Jag lämnade eländet med ett fast beslut att söka reformera och det blef mig så småningom klart, hur lyckligt det skulle vara, om vår allmoge kunde återföras till tron på sin egen konstalstrande förmåga och till den anspråkslöshet, som ej värderar föremål uteslutande efter deras kostnad utan fast mer efter deras grad af ändamålsenlighet i för-

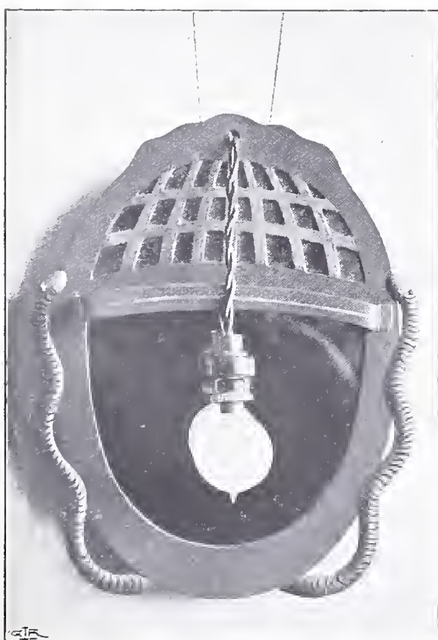

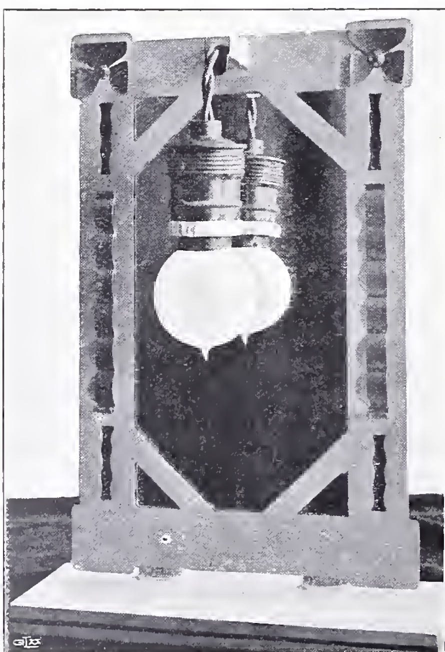

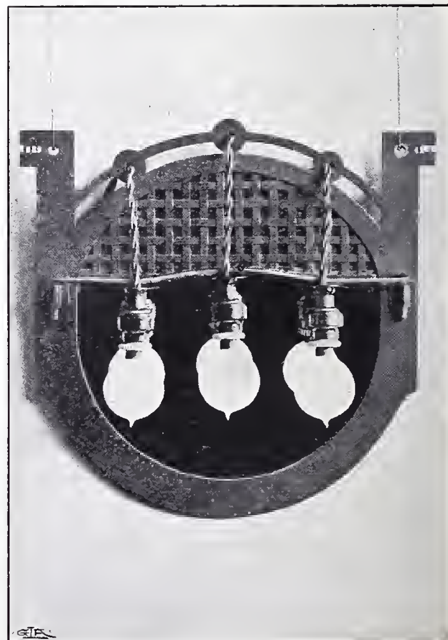

ARK TEKT: AXEL LINDEGREN.

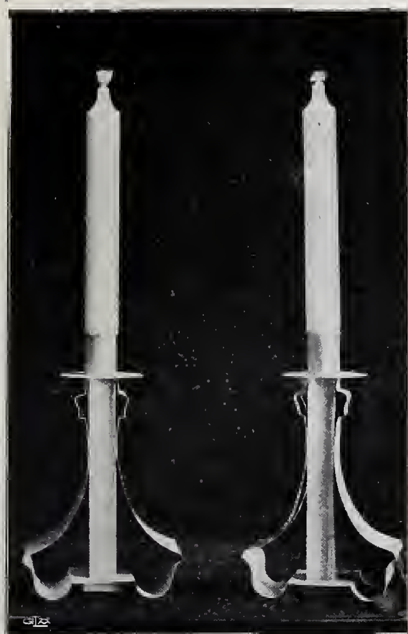

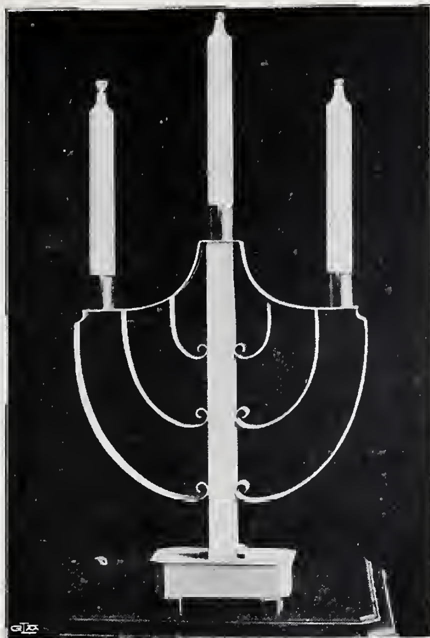

ening med en viss hemtreflig prydlighet. För att erhålla sådana föremål borde den ej behöfva besöka städernas kramaffärer utan i st. själv på lediga stunder gripa sig an med förfärdigandet.

Jag inser, hur fåfängt det är att önska den gamla goda handtverkskonsten tillbaka i dess ursprungliga gestalt; men viss är jag om, att 1900-talets människor komma att få bevittna dess pånyttfödelse i en annan, likväl först sedan förhållandet mellan konstindustrien och konsthandtverket klargjorts och *massfabrikationen tillbörligt begränsat sitt verksamhetsområde.* För min del håller jag före, att konstindustrien och konsthandtverket måste själfmant reglera sitt samarbete och samarbeta måste de, ehuru under villkor att det förra villigt erkänner sitt beroende af det senare, som skall vara det förras initierande lika väl som kontrollerande kraft. Det fabriksmässigt förfärdigade föremålet bör i sin formgifning, ja i hela sin s. a. s. konstruktiva byggnad bära spår af handens och den individuella känslans arbete. Då behöfver ej slitning uppstå mellan motsatta tendenser, hvilket nu är förhållandet och hvarunder vi alla lida. Om ej af andra så af ekonomiska skäl måste vi ömsevis betjäna oss af fabriksarbetet och handarbetet, äfven när det gäller prydnadsföremål, men vi kunna ej i längden finna oss i att riskera vår trefnad, därför att dessa båda intressen komma i konflikt.

På inget område af konstindustriell verksamhet är denna konflikt så ödesdiger som inom metallvarufabrikationen. Det är specielt den fabriksmässiga tillverkningen af belysningshållare af olika slag, hvilka föremål ju hufvudsakligen ha ett dekorativt ändamål, som kommer så mycket ondt åstad. Svårigheten att i handeln erhålla sådana, som lämpa sig för våra bostäders genomsnittskaraktär, måste uppfordra oss att söka finna utvägar att utan pekuniära offer arrangera

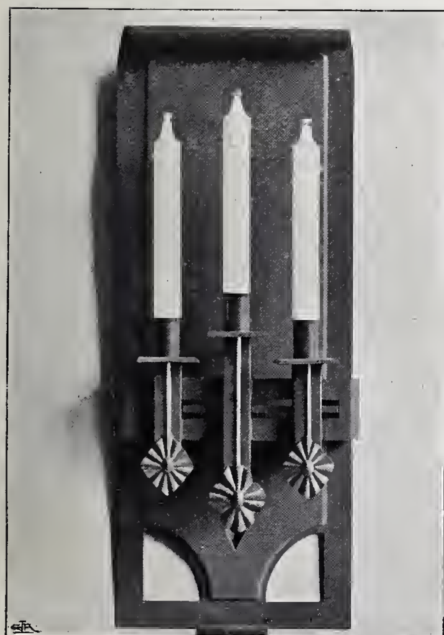

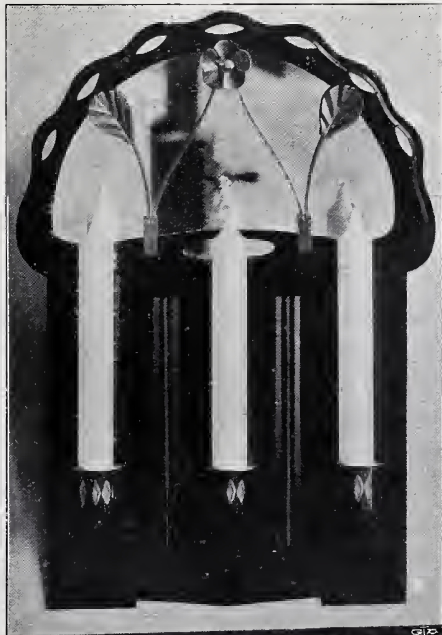

ARKITEKT: AXEL LINDEGREN.

den fasta belysningen för hvarje särskildt fall. Men för att kunna realisera detta måste vi något nedsätta våra fordringar på belysningshållarnas prålighet. Hvarje förnyadt besök jag som smakråd måst göra i vår stads armatur- och lampaffärer, har ökat min misstämning och jag har den största anledning att varna alla för den allt hållnings- och smaklösare vordna tyska fabriksvaran. För den portativa belysningen ställer det sig säkerligen svårare att göra sig oberoende af massfabrikationen, men äfven härutinnan kan en viss omväxling bli möjlig och den individuella smaken i större utsträckning än hittills få göra sitt val. Alla de här afbildade föremålen äro visserligen beräknade för massfabrikation, emedan endast denna kunde garantera ersättning åt fabrikanten för nedlagdt kapital, men hvar och en inser, hur lätt man kan, om så önskas, modifiera typerna och variera motiven för att lämpa dem efter speciell omgifning och personlig smak. Den ökning i kostnad, som en unik form föranleder, behöfver ej bli afskräckande, om man blott sköter om saken på det rätta sättet. Detta påståendes giltighet har jag bevisat på möbelområdet och jag går i god för att kunna, om så påfordras, bevisa dess giltighet på en hel del andra likartade områden. Det är en falsk föreställning, att massfabrikationen under alla förhållanden gifver oss *mycket* för *litet*. Påläggningen för distribuering och affärsvinst är ej sällan så betydande, att försäljningspriset stundom blir 50 % högre än tillverkningspriset.

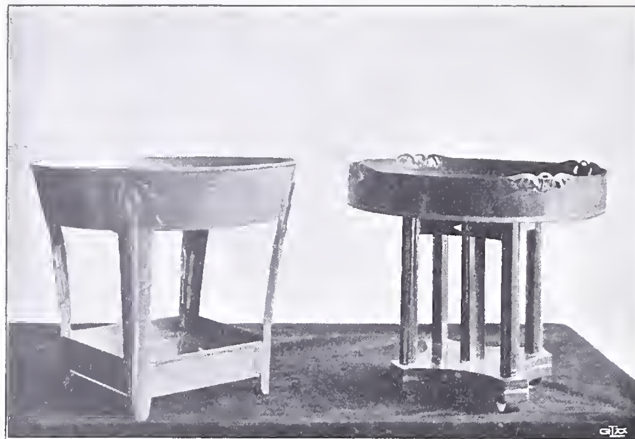

Till och med de fabriksmässigt arbetade kopior af här afbildade handarbetade modeller, som äro ämnade att utsläppas i marknaden, utesluta ej helt och hållet möjligheten för köparen att få sin personliga smak tillfredsställd, då ju han kan välja hvilken färg han vill, antingen han önskar själf styra om målningen eller ej. Jag har likväl förutsatt, att alla de af mig komponerade typerna, af hvilka endast ett fåtal hittills blifvit utförda, skulle kunna med nästan större fördel utföras i metall och för öfrigt, att hvarje typ skulle gifva uppslag till en hel del andra, hvilkas utformning kunde uppdragas åt handtverkaren själf. Jag tror att detta tillvägagångssätt skall sporra handtverkarna till försök på egen hand, och samtidigt väcka deras intresse för att experimentera med olika slag af material. Månne ej detta intimare samarbete mellan konstnärerna och våra kunnigaste och mest begåfvade handtverkare så småningom skall medföra de bästa resultat.

* * *

För att förverkliga min idé och för att få tillfälle till experiment måste jag söka intressera en handtverkare för saken. Någon sådan var ej så lätt funnen, ty vi ha ej många, som för en grynvälling, ett ideellt måls uppnående, vilja offra tid och pengar. En fanns likväl i innehafvaren af och *chefen för Nynäs Verkstäder C. J. Nyquist*, själf en skicklig, modernt skolad smed, intresserad för alla uppslag, hängifven konsten och villig att så långt tid och krafter medgifva experimentera. Hvarken jag eller han trodde likväl, att försöken i detta fall skulle stöta på så stora svårigheter handtverks- som ekonomiska. De första utgifts- och inkomstberäkningarna öfver företaget uppmuntrade oss, men det var svårt att få tag i lämpliga arbetare. Den svenske genomsnittsarbetaren är ej användbar i dylika mera delikata fall. Ju enklare de medel äro, som ställas till dennes förfogande, desto större måste krafven på hans begåfning vara, framför allt då det gäller förfärdigandet af sådana föremål, som ha till gemensam uppgift att vara till nyttä och till prydnad. De hittills tillverkade typerna äro att anse som försök. Af ekonomiska skäl har man tyvärr endast i undantagsfall kunnat söka sig fram till en fullgången form och de lämpligaste proportionerna. Tyvärr säger jag, ty sådant kan man ej försäkra sig om i ritning. Det enda rätta sättet vore om konstnären själf vore i tillfälle att experimentera i materialet eller åtminstone vara närvarande vid tillverkningen af de första typerna.

De här å afbildningarna forekommande föremålen äro alla utan undantag förfärdigade i bleckplåt och målade i lifliga färger. Men typerna lämpa sig, som sagdt, lika väl eller kanske bättre för metallplåt och jag hade önskat att i denna första kollektion, af hvilken ej alla föremål här blifvit medtagna, de båda materialen alternativt förekommit. Jag är öfvertygad om att ju fullständigare den första uppsättningen af typer är, desto tydligare skall det framstå, hur tacksam den simpla bleckplåten är för en viss sorts behandling, och jag tror, att detta material har stora förutsättningar att vinna terräng på metallvarumarknaden. Många plåtarbetade föremål, som nu utbjudas i handeln, kunde och borde gifvas en betydligt mera tilltalande form, men respektive fabriker intressera sig ej för att modernisera sina typer, väl närmast på grund af oföretagsamhet.

Axel Lindegren.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Vid afdelningens sammanträde den 17 dec. besågs under ledning af arkitekt C. Westman Läkaresällskapets nya hus vid Klara Östra Kyrkogata, hvarefter gemensam supé intogs på Hotell Kronprinsen.

Vid sammanträdet invaldes till medlem arkitekt J. Rhodin, Djursholm.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

TÄFLINGEN FÖR NYTT RÅDHUS I BORÅS.

Vid täflingstidens utgång den 15 december 1906 hade inlämnats 33 förslag till nytt rådhus i Borås. Programmet var omsorgsfullt och väl utarbetadt enligt de normer, som hufvudsakligen genom professor Clasons omfattande arbete i frågan uppställts för program till rådhusen i Stockholm och Norrköping. Juryn utgjordes af professor I. G. Clason och arkitekt Lallerstedt i Stockholm samt disponenten Sven Sandvall i Borås. Täflingsförslagen äro nu utställda i Borås och komma att utställas i Stockholm.

Vid afdelningens för Husbyggnadskonst sammanträde den 21 jan. funnos de till påseende före afsändandet till Borås. Det var nog tydligt, att de fem af prisnämnden belönade förslagen voro öfverlägsna samtliga 28 öfriga. Dock förekommo äfven bland dessa många, som syntes härröra från framstående arkitekter.

Ordningsföljden bland de prisbelönade förslagen lär vara delvis baserad på kostnaden. Ett af dem, mottot »Mur», har diskvalificerats på grund af, att det inkräktade på den breda esplanaden öster om tomten, äfvensom på grund af stor volym. Detta, emedan det innehåller samtliga i programmet begärda utrymmen, äfven alla s. k. »önskvärda». Dess rumsdisposition är, om dessa skola med, den matematiskt exakta minimilösningen enligt programmet. Detta förslag har endast en låg flygel åt öster med öppet porthvalf och trappa till en vacker, redig gård. Dess utsträckning i esplanaden är till obestämdt omfång tillåten i programmet. Ett arkitektoniskt afbrott i denna tredubbla, breda, raka allégata torde vara en ganska beaktansvärd tanke. Prisnämnden ansåg sig emellertid af formella skäl böra diskvalificera förslaget på dessa grunder, och häremot är intet att invända. Förslaget »Greta» har byggt en flygel midt öfver sin förut minimala gård, men detta har prisnämnden funnit sig i med beundransvärdt tålamod. Såväl »Greta» som »Bellum est Bellum» hafva platta, ej synliga tak och italiensk arkitektur, hvilket något minskar deras för öfrigt höga konstnärliga värde. Heller icke härtill har nämnden emellertid tagit vidare hänsyn.

De tre öfriga hafva en typiskt nysvensk arkitektur med höga takfall. Barockarkitekturen har i denna täfling kommit till korta. En blick på de prisbelönade förslagen visar det dominerande inflytande, som Boberg har på den unga svenska arkitektgenerationen. Ära den som äras bör. Ferdinand Bobergs verk, behandlingssätt och anda afspeglas tydligt i såväl »Sueco», som ju till väsentlig del påminner om Malmö nya posthus, som äfven i »Mur» och indirekte i de öfriga.

»Sueco» är en förträfflig lösning af uppgiften, som obestridligen är förtjänt af första rummet. Genom att placera vissa afdelningar flera trappor upp, oafsedt att de böra vara bekvämt tillgängliga från gatan, har man lyckats erhålla en ringa bebyggd yta och sluppit helt från östra flygeln. »Mur» har i östra flygeln endast vaktmästarebostäder samt tvenne arbetsrum och en förbindelsepassage. »Sueco» har förlagt arkivet i tvenne sidotorn, som tillsammans torde i kostnad motsvara »Gretas» eller »Murs» något högre enkeltorn.

»Greta» företer en enkel, värdig och konstnärlig behandling af fasaderna, som placerar förslagsställaren i främsta ledet bland våra unga arkitekter.

Täflingen torde i riklig mån hafva gifvit Borås stad valuta för därå nedlagda, relativt resultatet ringa kostnader.

Red.

FÖRSLAG TILL RÅDHUS I BORÅS. MOTTO: SUECO. I. PRIS. TENGBOM & THORULF.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE.

Nämnden har haft sammanträden den 19, 20, 21, 22 samt 24 december 1906 samt den 12, 13 och 15 januari 1907, vid alla dessa sammanträden närvoro samtliga af nämndens medlemmar.

§ 1.

Genomgingos de inkomna förslagen och befunnos dessa vara 33 till antalet.

Då samtliga dessa förslag visade sig äga programenligt antal ritningar och i öfrigt fyllde de villkor, som uppställts för att få i täflan deltaga, uteslötos från denna intet förslag.

§ 2.

Granskades ritningarna och beslöts att på grund af endera konstruktiva eller konstnärliga brister eller på grund af olämpliga anordningar i allmänhet från möjlighet till pris eller inköp utesluta följande förslag:

N:o 1. Turis duplex — Duplex robur.
» 2. ▣
» 4. Urbs jure conditur.
» 5. ◇B (Alternativets fasader på ett ganska förtjänstfullt sätt originellt och kraftigt komponerade.)
N:o 6. Karlchen.
» 7. (M)
» 8. Nicolaus.
» 9. Rådhus.
» 12. Tjing.
» 14. H.
» 16. Åt rättvisan.
» 18. »Avancer».
» 22. MCMVI.
» 23. »Domslut».
» 24. 1 December.
» 25. »Durga»,
» 28. »Andreas».
» 30. Imus.
» 32. Just et veritas.
» 33. Sandro (förslagets hufvudfasad enkelt och icke utan förtjänst komponerad).

§ 3.

Granskades de återstående förslagen med särskild hänsyn tagen till att bland dem utsöka de rörande hvilka kostnadsberäkningar borde verkställas och utsågos härtill följande förslag:

N:o 3. Runa.
» 10. Gård.

HUFVUDFASAD. TENGBOM & THORULF.

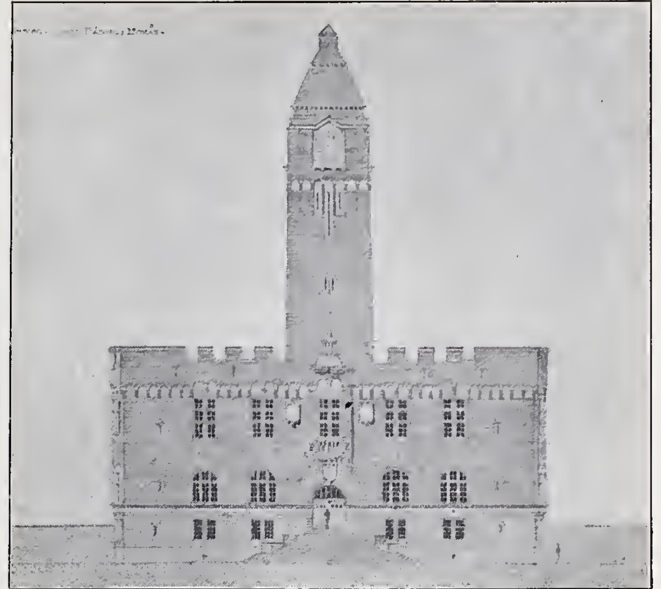

HUFVUDFASAD. KRISTIAN LUNDMARK.

N:o 11. Knalle.
» 13. Sueco.
» 15. Benvenuto.
» 17. »Greta».
» 19. »Pro Curia».
» 20. »Kub».
» 27. Mur.
» 31. Bellum est bellum.

Följande förslag, hvilka dock äga ganska rediga planer och äfven i andra afseenden äro af en viss förtjänst utgallrades:

N:o 21. »Tegel».
» 26. »Åse».
» 29. Fyrtorn.

Att verkställa ofvan anmälda beräkningar beslöt nämnden anmoda byggmästaren O. Ohlson i Borås.

§ 5.

Från byggmästare Ohlson hade nu inkommit yttrande jämte kostnadsberäkningar.

Enligt detta ställa sig kostnaderna sålunda:

Knalle	Kr.	399,810: —
Pro Curia	»	426,598: —
Greta	»	410,000: —
Sueco	»	438,000: —
Bellum est bellum	»	433,575: —
Kub	»	465,279: —
Runa	»	462,000: —
Mur	»	466,256: —
Gård	»	493,659: —
Benvenuto	»	427,485: —

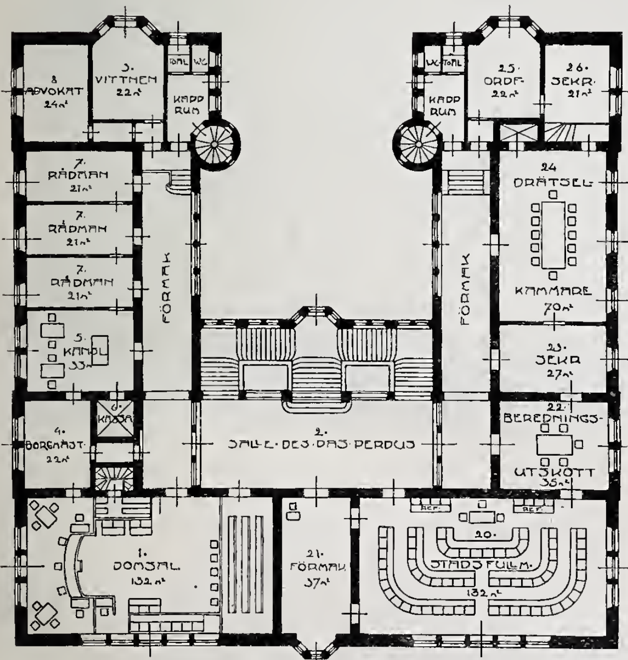

PLAN·AF·VÅNINGEN·1·TR·UPP.

PLAN. TENGBOM & THORULF.

PERSPEKTIV FRÅN NORDOST. TENGBOM & THORULF.

FÖRSLAG TILL RÅDHUS I BORÅS. MOTTO: GRETA. II. PRIS. KRISTIAN LUNDMARK.

§ 6.

Sedan i föregående paragraf omnämnda kostnadsberäknade förslag ytterligare granskats beslöt nämnden om hvardera af dem göra följande uttalanden:

N:o 3 *Runa*.

Planernas allmänna anordning är redig och enkel.

Någon salle des pas perdue i egentlig mening finnes ej och är rådhusrättens förmak för litet.

Polisens lokaler äro dåliga.

Kommunala myndigheternas lokaler äro rymliga och ganska väl ordnade, en del af fattigvårdsstyrelsens lokaler äfvensom en vaktmästarebostad äro dock delvis belägna under marken.

Enkla och ganska värdiga fasader. Tillfredsställande hyresinkomster. Byggnadskostnaden för hög.

FÖRSLAG TILL RÅDHUS I BORÅS. MOTTO: MUR. INKÖPT. TORBEN GRUT.

N:o 10 *Gård*.

Planernas allmänna anordning monumental och vacker.

Samtliga afdelningars lokaler ganska väl ordnade.

Mot det yttre kan anmärkas att hufvudfasaden saknar något monumentalt hufvudparti samt att en del detaljer särskildt hufvudportalens sakna monumental karaktär.

Tillfredsställande hyresinkomster.

Byggnadskostnaden för hög.

N:o 11 *Knalle*.

Planernas allmänna anordning ganska redig ehuru i vissa delar obekväm.

Salle des pas perdue knappast mer än en korridor och denna korridor dessutom afbruten genom trappor.

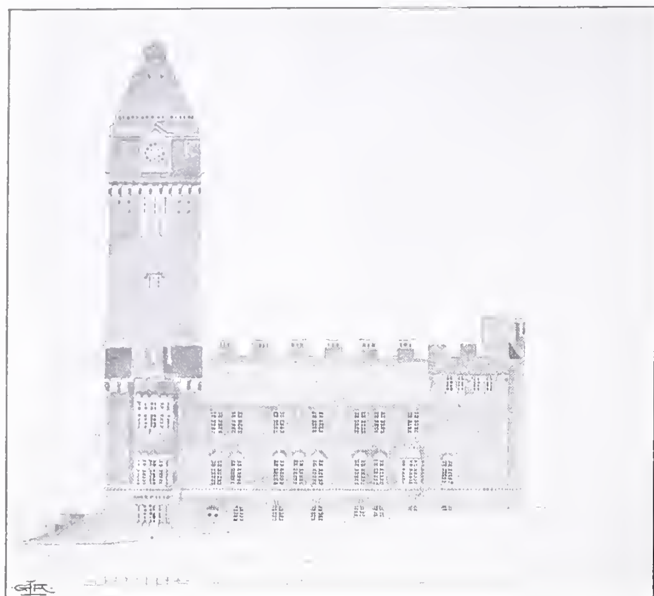

SIDOFASAD. KRISTIAN LUNDMARK.

Hufvudfasaden såsom fondparti till det framför liggande långa smala torget lyckligt grupperad, fasadens gafvelparti saknar dock tillräckligt djup. Hufvudportalen är för obetydlig.

Genom att vestibulen upptager större delen af hufvudfasaden har tillfälle till hyresinkomst i allt för hög grad reducerats.

Förslagets viktigaste företräde ligger i dess prisbillighet.

N:o 13 *Sueco.*

Planernas allmänna anordning mycket redig och enkel.

Den under Allégatans plan nedsänkta gården skulle otvifvelaktigt förorsaka obehag vid snöskottning m. fl. tillfällen, något hinder synes dock ej möta att höja nämnda gård till Allégatans plan.

Samtliga afdelningars lokaler mycket tillfredsställande om ock skulle kunna anmärkas att några lokaler som för allmänheten borde vara lätt tillgängliga förlagts 2 tr. upp.

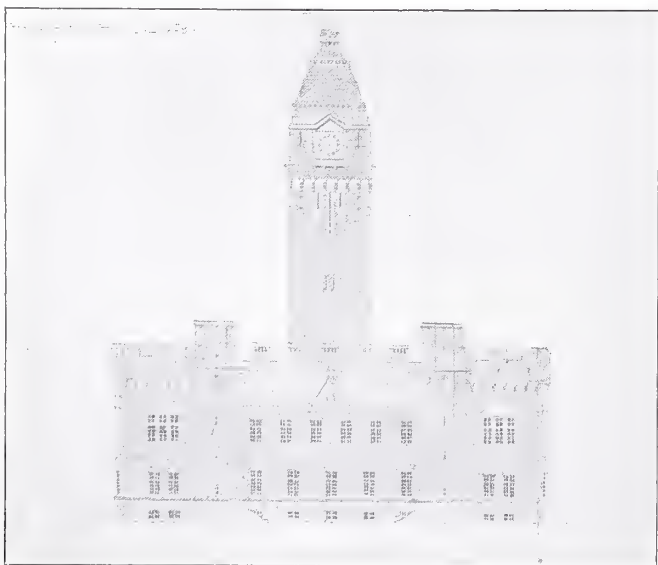

ÖSTFASAD. KRISTIAN LUNDMARK.

Den yttre arkitekturen enkel och värdig samt af en för vårt land lämplig karaktär. Hufvudfasaden af monumental verkan med synnerligen lyckligt afvägda förhållanden mellan muröppningar och murar samt väl ordnad hufvudportal.

Tillfredsställande hyresinkomster.

Iakttagas de af byggmästare Ohlson omnämnda förenklingarna i den af honom uppgjorda kostnadsberäkningen torde byggnadskostnaden vara tillfredsställande.

N:o 15 *Benvenuto.*

Planernas allmänna anordningar och rumfördelning tillfredsställande. Afsigten med den monumentala gården är dock genom bryggan öfver densamma förfelad.

Det framför byggnaden anordnade höjda planet af god verkan, men kan i frågasättas huruvida det är

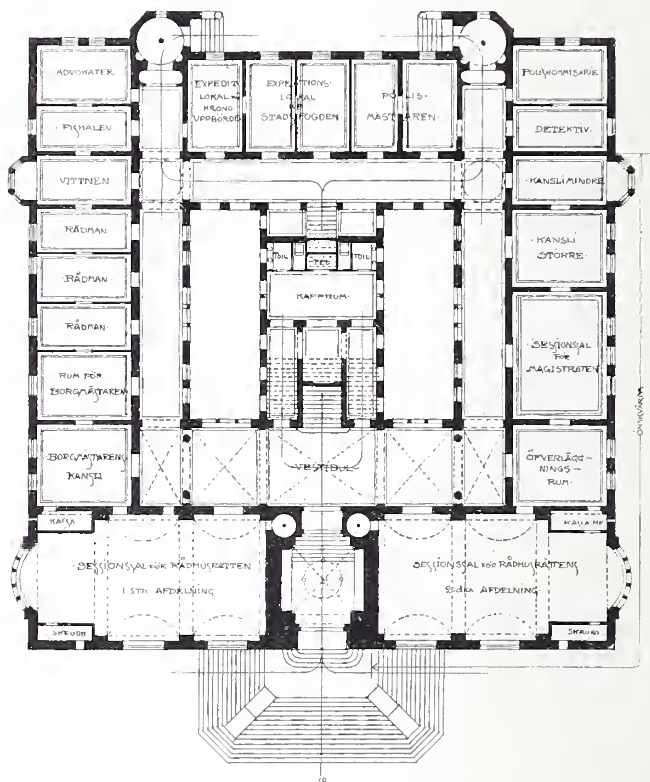

PLAN. KRISTIAN LUNDMARK.

programenligt att låta byggnaden till hela sin bredd inkräkta på Allégatan ehuru olägenheten ur trafiksynpunkt af denna anordning är öfvervunnen genom portiken mot nämnda gata.

Tillfälle till hyresinkomster i hög grad reducerad genom den olämpliga anordningen och placeringen af för uthyrningen afsedda lokaler.

Byggnadskostnaden blir under samma förutsättningar som för förslaget n:o 13 gjorts, tillfredsställande.

N:o 17 *Greta.*

Plananläggningen redig och af den natur, att, där fel i anordningarna i ett eller annat afseende förefinnas dessa lätt kunna afhjälpas.

Mot magistratens och rådhusrättens lokaler kan anmärkas, att en del rum äro i minsta laget, samt att borgmästarens kansli är användt till öfverläggningsrum.

Polisdomstolen lämpligen försedd med särskild ingång, men i öfrigt denna afdelning illa ordnad.

Kommunala myndigheters lokaler koncentrerade och i hufvudsak väl ordnade.

Fasaderna mycket vackert komponerade med synnerligen väl afvägda proportioner, och anser nämnden att särskildt förslagets hufvudfasad från konstnärlig synpunkt är alla inkomna förslag öfverlägsen; nämnden förbiser dock ej, att förslagställaren genom att utesluta samtliga större butiksfönster skaffat sig betydande lättnader vid komponerandet af just hufvudfasaden.

Rörande hyresinkomster gäller samma anmärkningar som om föregående förslag.

Byggnadskostnaden tillfredsställande.

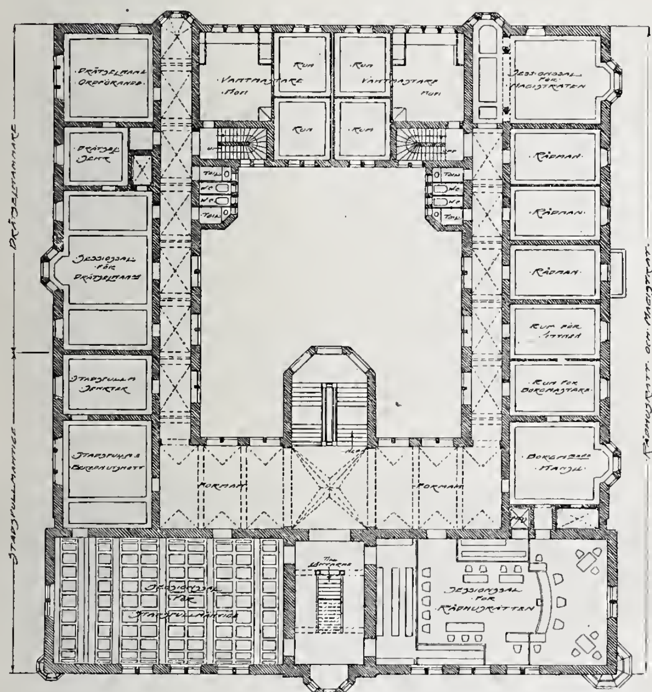

PLAN. TORBEN GRUT.

N:o 19 »*Pro Curia*».

Planernas allmänna anordning från synpunkten af de olika lokalernas inbördes placering mycket god, men anser nämnden den osymetriska anordningen icke vara af platsen betingad, ej heller synes en sådan anordning gifva några praktiska företräden, hvilka icke äfven med en symetrisk planläggning kan vinnas.

Samtliga afdelningars lokaler rymliga och väl ordnade, entrén till stadsfullmäktiges sessionssal är dock alltför anspråkslös.

Fasadernas gruppering för platsen olämplig, deras arkitektoniska behandling såväl angående förhållandet mellan muröppningar och murar som rörande detaljerna okänslig och vulgär.

Ganska tillfredsställande hyresinkomster.

Byggnadskostnaden blir under samma förutsättningar som för förslaget n:o 13 tillfredsställande.

SIDOFASAD. TORBEN GRUT.

N:o 20 *Kub.*

Planernas allmänna anordning i hufvudsak redig med de olika afdelningarnas lokaler väl tillgodosedda.

Fasaden icke utan förtjänster men hufvudfasadens proportioner, särskildt hvad angår förhållandet mellan fasaden och tornet, dåliga, ej heller är denna fasad med dess mycket smala och höga delningar väl samarbetad med sidofasaderna.

Hyresinkomsterna tillfredsställande.

Byggnadskostnaden för hög.

ÖSTFASAD. TORBEN GRUT.

MOTTO: BELLUM EST BELLUM. INKÖPT. GEORG NILSSON.

N:o 27 *Mur.*

Planens allmänna anordning mycket redig och vacker, men kan det ej anses programenligt låta byggnaden med hela sin bredd till 6 m:s djup inkräkta på Allègatan och dessutom framför fasaden åt denna gata placera skrymmande yttertrappor. Förslagställaren synes för öfrigt genom denna anordning blott vunnit en större gård, utan att något af det vunna utrymmet kommit de olika lokalerna till godo.*

Samtliga afdelningars lokaler äro tillfredsställande, borgmästarens kansli bör dock ej vara öfverläggningsrum.

* Enligt programmet var det tillåtet att något inkräkta på Allégatan.

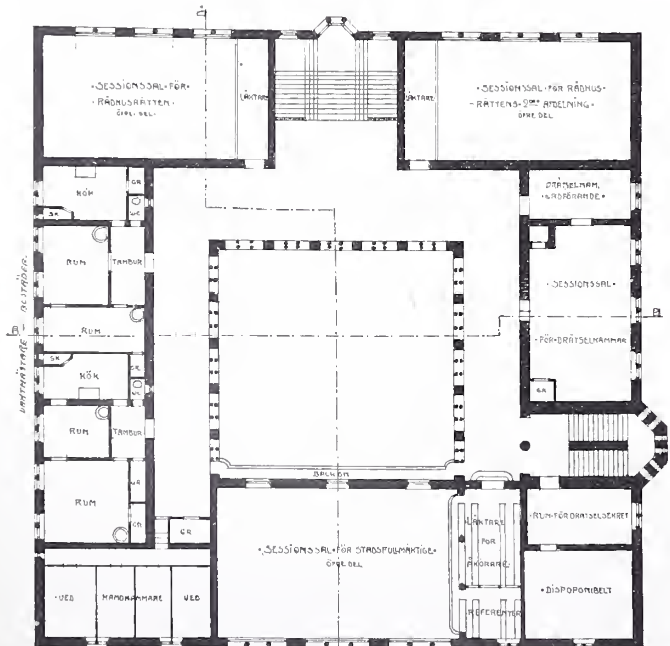

PLAN. GEORG NILSSON.

Fasaderna väl studerade och med väl afvägda proportioner. För mycket olika byggnadspartier, detaljer och figurer äro dock å detsamma hopade.

Tillfredsställande hyresinkomster.

Byggnadskostnaden för hög.

N:o 31 *Bellum est bellum.*

Planernas allmänna anordning monumental och redig.

Om man undanta'r polisens lokaler, hvilka delvis ligga under jorden, äro samtliga afdelningar i allmänhet tillfredsställande ordnade. De lokaler, som böra vara lätt tillgängliga för allmänheten, äro synnerligen lämpligt placerade och ordnade. Äfven om hufvudfasaden kan anses väl komponerad, förefaller dock valet af byggnadsstil för vårt land allt för främmande.

Tillfredsställande hyresinkomster.

Byggnadskostnaden blir under samma förutsättningar som för förslaget n:o 13 gjorts tillfredsställande.

§ 17.

Beslöt nämnden att tilldela 1:a priset 3,500 kr. åt förslaget n:o 13 Sueco, 2:a priset 2,000 kr. åt förslaget n:o 17 Greta, samt att för 500 kronor hvardera i nedanstående ordning inköpa följande tre förslag:

N:o 3. Runa.
» 31. Bellum est bellum och
» 27. Mur.

Vid namnsedlarnes brytning befunnos författarna till de prisbelönade förslagen vara:

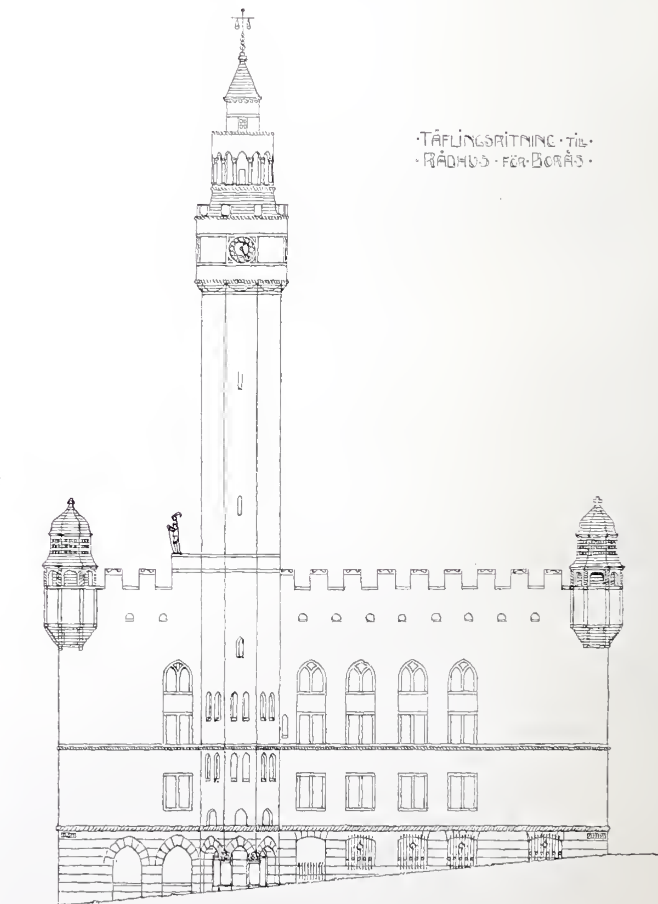

SIDOFASAD. GEORG NILSSON.

Sueco: Arkitektfirman Tengbom & Thorulf.
Greta: Arkitekten Kristian Lundmark.
Runa: » Alf Landén.
Bellum est bellum: Aktiebolaget Arkitekt- och Byggnadsbyrån, genom Arkitekten Georg A. Nilsson.
Mur: Arkitekten Torben Grut.

OM ARKITEKTERNAS SÄRSTÄLLNING.

Frågan om lagstadgad kompetens för utöfvande af arkitektverksamhet stå för närvarande på dagordningen i alla civiliserade länder. Afdelningens förutvarande författningsutskott har inkommit med följande förberedande undersökning i ämnet, som här in extenso återgifves.

Till
Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst.

Med anledning af från afdelningen genom skrifvelse den 7 nov. 1898 erhållit uppdrag att behandla den från Nordiska Teknikermötet 1897 till Sv. Teknologföreningen remitterade frågan,

Då i de europeiska kulturländerna betingelserna för de arkitekter, som äga rätt att utföra ritningar till större byggnadsföretag, äro strängt kvalificerade, frågas, om det icke vore skäl att äfven i de nordiska ländernas städer införa närmare bestämmelser om vissa fordringar på dem, som syssla med uppgörandet af byggnadsritningar, får utskottet härmed anföra nedanstående.

Till följande utländska arkitektföreningar, nämligen Architecten- und Ingenieur- Verein zu Hannover, Oesterreichisches Ingenieur- und Architecten- Verein, Wien, La Société centrale d'architecture de Belgique, Bruxelles, La Société centrale des architectes français, Paris, The architectural associaton, London, har följande skrifvelse afsändts i november 1898:

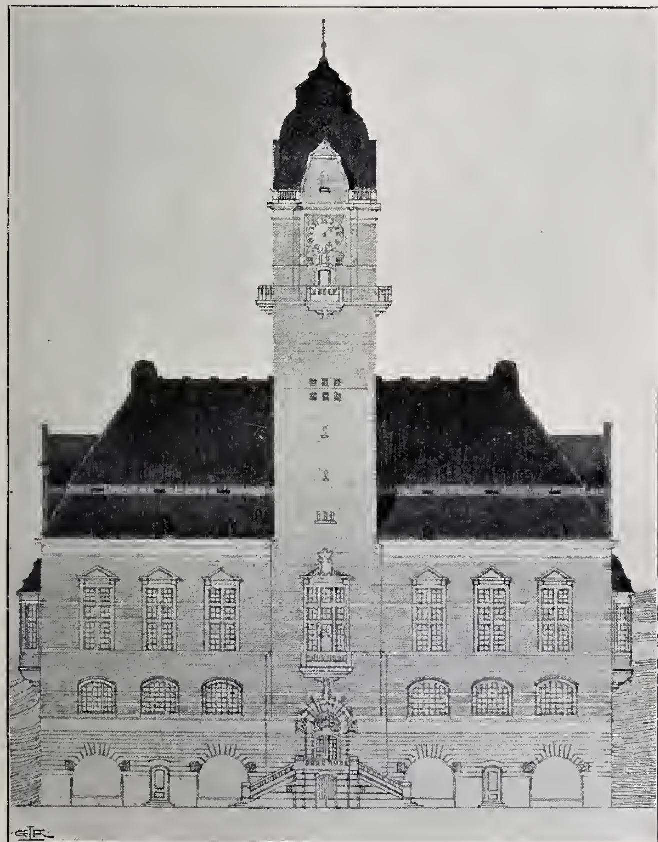

HUFVUDFASAD. ALF LANDÉN.

MOTTO: RUNA. INKÖPT. ALF LANDÉN.

Till
Herr Sekreteraren i (föreningens namn).

Vid Nordiska Teknikermötet i Stockholm 1897 hade i sektionen för husbyggnad fråga väckts, om det icke vore skäl att äfven i de nordiska ländernas städer införa närmare bestämmelser om vissa fordringar på dem, som syssla med uppgörandet af byggnadsritningar, och beslöt mötet, att frågan finge öfverlämnas till de nordiska ländernas tekniska och byggnadsföreningar för vidare behandling.

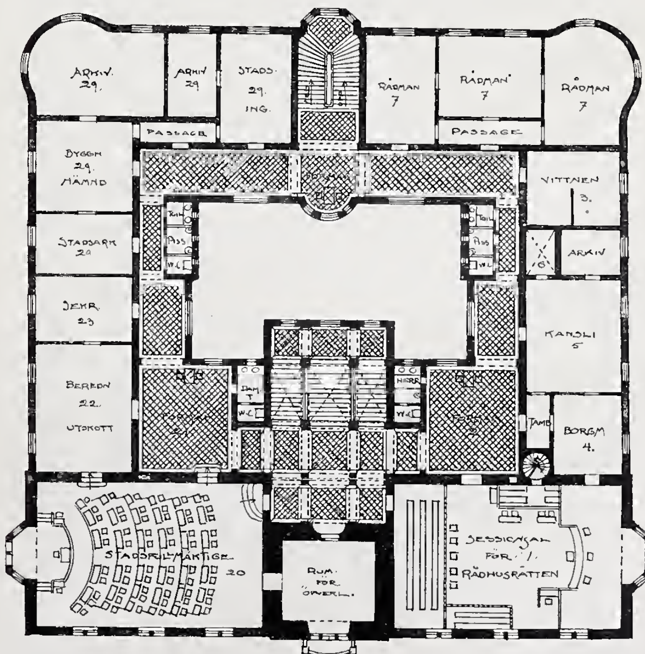

PLAN. ALF LANDÉN.

Då denna fråga nu är föremål för öfverläggning inom »Svenska Teknologföreningen» har jag erhållit uppdrag att söka kännedom om de lagar och förordningar, som möjligen kunna finnas i andra länder, angående kompetensvillkor för dem, som uppgöra ritningar till husbyggnader., På grund häraf får jag därför hos Eder göra en vördsam förfrågan, om Ni godhetsfullt ville meddela mig, huruvida några sådana lagar förekomma i Tyskland (Frankrike, Österrike, England, Belgien) samt i så fall gifva mig underrättelse om deras lydelse och de fordringar eller examina, som i detta hänseende föreskrifvas. Tacksamt afvaktande etc.

(Sekreteraren)

(Adress).

Från de ofvannämnda föreningarna hafva ankommit svar, hvilka härjämte bifogas i öfversättning.

Af dessa skrifvelser framgår att,

uti *Tyskland,* ingen lag finnes, som gör utöfvandet af byggnadsverksamhet beroende af, att arkitektens kompetens styrkes,

att uti den från Österrikiska Ingeniörs- och Arkitektföreningen öfversända byggnadsordningen för staden *Wien* icke bestämmes något om kompetensvillkor för dem, som utöfva arkitektyrket,

att i *Belgien* icke finnes någon lag, som inskränker samma yrke, men att Société Centrale d'Architecture i Brüssel alltsedan dess stiftande bemödar sig om att ernå inrättandet af ett arkitektdiplom,

att man i *Frankrike* visserligen äger ett af l'Academie des Beaux-Arts i Paris instiftadt diplom, hvilket dock hittills i praktiken ej kunnat åstadkomma något nämnvärdt resultat i den åsyftade riktningen, utan att man där för närvarande står på samma ståndpunkt som hos oss.

Af Svaret från Sociéte Centrale des Architectes Français framgår äfven att uti *Ungern* tillståndet är enahanda.

Samt slutligen att i *England* icke finnes någon lag eller förordning, som hindrar eller inskränker en person uti utöfvandet af arkitektyrket, ehuru examina i berörda yrke kunna afläggas inför The Royal Institute of Brittish Architects», dock äro dessa examina eller någon annan dylik ingalunda i England obligatorisk för en arkitekt.

På grund af hvad ofvan refererats har utskottet funnit själfva frågans uppställning vid Teknikermötet felaktig, i så måtto, att där antogs för afgjordt, att i »de flesta europeiska kulturländer» betingelserna för dem, som syssla med utförandet af byggnadsritningar, voro strängt kvalificerade, men att tvärtemot så ingalunda är fallet, att döma af de till utskottet från de utländska arkitektföreningarna ankomna skrifvelserna.

Då utskottet dessutom anser, att det skulle vara föga öfverensstämmande med rättvisan, om ingen annan än den, som genomgått vissa examina, skulle äga rätt att utföra ritningar till byggnader, om han i öfrigt vore skicklig härtill, samt vidare finner, att en återgång till skråordningarne i denna punkt icke vore att rekommendera, får utskottet med

Nej

besvara den remitterade frågan.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

The Architectural Association 56 Great Marlborough Street London W.

7:de December 1898.

Bäste Herre.

Till svar å Eder skrifvelse af den 25 November, rörande lagar och förordningar ang. kompetensvillkor för dem som uppgöra byggnadsritningar, får jag härmed meddela, att tills datum i England icke finnes någon lag eller förordning, som hindrar eller inskränker en person uti utöfvandet af arkitektyrket. Visserligen kunna examina i berörda ämne afläggas inför »The Royal Institute of Brittish Architects», men dessa examina äro icke obligatoriska, och ej heller är en arkitekt tvungen att aflägga någon som helst annan examen.

Högaktningsfullt
(Namn)
Sekreterare.

(Architecten- und Ingenieur-Verein zu Hannover).

Hannover den 16 December 1898.

På Eder ärade förfrågan den 25 sistlidne månad få vi med nöje meddela, att såvidt oss är bekant, städernas byggnadsordningar i Tysklands större städer lända till efterrättelse vid utförande af byggnader, samt att byggnadsprojekt alltid i detalj pröfvas och fastställas af vederbörande byggnadspolismyndighet i städerna. Däremot finnes hos oss ingen lag, som gör utöfvande af byggnadsverksamhet beroende af att arkitektens kompetens styrkes.

Högaktningsfullt
Styrelsen
(namn).

(Oesterreichischer Ingenieur- und Architecten-Verein).

Wien den 6 December 1898.

Högt ärade Herre!

Samtidigt härmed tillåter jag mig öfversända byggnadsordningen för k. k. rikshufvud- och residensstaden Wien, tilläggande att våra föreskrifter för pristäflan äro under omarbetande, samt att vi icke skola underlåta att i sinom tid sända Eder ett exemplar af de omarbetade föreskrifterna.

Städse med nöje villig till vidare tjänster, tecknar

Högaktningsfullt
Österrikiska Ingeniörs- och
Arkitekt Föreningen.
Sekretariatet:
(namn)

(Société Centrale d'Architecture de Belgique).

Bruxelles den 14 Januari 1899.

Ärade Kollega.

Vi äga icke i Belgien någon lag, som inskränker utöfvandet af arkitekt-yrket. Vår förening kräfver energiskt och bemödar sig alltsedan dess stiftande att ernå inrättande af arkitektdiplom.

Nödvändigheten att förbehålla titeln arkitekt ensamt åt dem, som i följd af sina studier eller alster hafva rätt att bära den, är så mycket mera framträdande i en tid sådan som vår, då djärfhet i förslagen och skyndsamhet i utförandet dagligen göra sig mera gällande.

De nyligen timade händelserna i Paris (rue des Appennins) och i Bruxelles (faubourgs de Saint-Gilles et de

Schaerbeck) äro för den stora allmänheten alltför tydliga bevis på denna nödvändighet.

Vi sträfva också efter att, i brist på ingripande å lagstiftningens väg, lokala, nationella eller till och med internationella föreningar af arkitekter ingripa där det är nödvändigt, utdela diplom, åstadkomma utgallring, hvaraf stor fördel skulle uppkomma både för den allmänna säkerheten och för arkitektur-konsten.

Med största Högaktning

Sekreteraren (namn) Ordföranden (namn)

(Société Centrale des Architectes Français)

14 December 1898.

Om vi rätt förstå Eder förfrågan, så önskar Ni göra Eder underrättad om fordringarna i Frankrike och andra länder vid utöfvande af arkitekt-yrket.

Samma fråga har för någon tid sedan redan framställts till oss af Ungerska Ingeniörs- och Arkitekt-Föreningen i Budapest, och som intet nytt tillkommit, anse vi vara bäst att sända Eder en kopia af vårt svar till honom.

Med utmärkt Högaktning

(namn)

Till

Sekreteraren i Ungerska Ingeniörs- och Arkitektföreningen.

Bäste Herre och Kollega.

I Frankrike är i allmänhet arkitektyrket skildt från ingeniörsyrket, men hvarken för det ena eller andra har man ännu lyckats lösa det problem, hvilket, enligt hvad Ni säger, utgör ett spörsmål för lagstiftningen i Edert land och hvilket består uti att reglera och genom statuter ordna arkitekt- och ingeniör-yrkena och att därifrån utesluta dem, som icke hafva rätt att utöfva desamma; hittills hafva hos oss de båda yrkena förblifvit nästan fullständigt fria. Emellertid är ett visst antal ingeniörer, som gå i spetsen för yrket, bättre skyddade än arkitekterna, emedan staten till tjenstemän inom väg- och vattenbyggnadskåren samt bergsstaten blott antager sådana, som utgått ur specialskolorna för ingeniörs- och bergsväsendet.

De diplom som utdelas af dessa skolor medföra obestridliga och oantastliga titlar.

Centralskolan för konst och manufaktur tilldelar äfven diplom och andra skolor utdela likaledes dylika; dessutom skilja sig ingeniörerna genom ett i allmänhet till titeln ingeniör tillägga ett yrkesnamn, som skiljer dem åt, och för hvilket finnes särskildt diplom; de blifva således mindre lidande än arkitekterna, som ofta se de sysslor och arbeten, som borde vara dem förbehållna, bortsnappade, emedan deras titel inkräktas af civilingeniörer utan konstnärlig utbildning, eller också, i synnerhet i landsorten, af simpla förmän inom väg- och brobyggnadsyrket, byggnadsentreprenörer eller arbetare i hvarjehanda yrken.

Detta förhållande har ej kunnat annat än påkalla uppmärksamhet hos arkitekter värkligen värda detta namn, och redan sedan långt tillbaka hafva bemödanden gjorts för att råda bot härför. En af de första åtgärderna har varit att sammansluta sig för att göra sig erkända och för försvar.

Det var denna tanke som redan 1840 ledde de första stiftarne af Société Centrale des Architectes Français, hvilken numera räknar mera än 360 medlemmar i Paris, öfver 160 i landsorten och som står i förbindelse med 32 distrikts- eller departementföreningar af arkitekter.

Föreningen har utarbetat och utgifvit en samling föreskrifter ang. arkitektens yrkespligter mot sig själf, sina yrkesbröder, sina entreprenörer, hvilken, jemte föreningens statuter och reglemente, hvarje ny medlem förbinder sig att följa. Vi tillställa Eder föreningens årsskrift innehållande dessa olika anvisningar, som kanske kunna vara Eder till nytta.

Lagstiftarne hafva äfven sysselsatt sig med vissa punkter i denna fråga; ett förslag till kunglig förordning ang. organisation af arkitekt-kåren hade t. o. m. utarbetats i följd af en märklig rapport afgifven år 1847 af en särskild kommitté, tillsatt för att utröna möjligheten af att inrätta kompetensbevis eller diplom. (Se tidningen »l'Architecture», 1:sta årg., 1888, sid. 16 och 17. Denna förordning skulle tillämpas från och med 1 februari 1849, men revolutionen afbröt dessa förslag och först år 1867 återfinna vi spår af denna idé.

Den 27 juni 1867 stiftades ett diplom vid sköna konsternas akademi. Ehuru detta hittills icke medför någon skrifven rättighet, hafva staten och förvaltningsmyndigheterna för vana att vid de olika förrättningar för hvilka de använda arkitekter, gifva företräde åt dem, som äro innehafvare af diplom, och antalet elever vid akademien, som sträfva att erhålla detsamma, växer hvarje år. Det är att hoppas, att inom en icke alltför aflägsen tid ingen skall kunna räknas till de värkliga arkitekterna, om han ej innehar detta diplom, såvida han icke gjort sina prof under alldeles särskilda omständigheter. Vi tillställa Eder reglementet för de sköna konsternas akademi, arkitekturafdelningen, och uppgift å de vilkor, som skola uppfyllas för att erhålla diplom. De arkitekter, som erhållit diplom, och hvilka till största delen inträda i centralföreningen, hafva sig emellan bildat en särskild förening, kallad: Société des Architectes diplômés.

Åtskilliga försök hafva gjorts i hopp om att erhålla en omedelbar eller åtminstone hastigare lösning genom inrättande af ett specialdiplom, skildt från akademiens. Denna fråga om obligatoriskt diplom sammanhängande med frågan om undervisning i arkitektur har stått på dagordningen vid alla våra kongresser sedan flera år och det har nästan öfverallt bildats diplom-kommittéer.

De bemödanden som gjorts af centralföreningen, verksamt understödd af sina korrespondenter i landsorten, hade lyckats utverka tillsättandet af en stor officiel kommitté, tillsatt af ministären. Denna kommitté var olyckligtvis sammansatt af en del stridiga element. Inom densamma funnos personer fullkomligt främmande för frågan, hvilka hade att taga parti mellan förfäktarna af ett diplom, enligt deras åsigt mycket eftersträfvansvärdt, men som skulle vara fakultativt, och delegerade från landsortsföreningarna, hvilka kommit med sträng order om obligatoriskt diplom.

I följd af, att man icke till en början velat nöja sig med det förstnämnda, slutade man med att icke få något diplom alls, och ifrarna för sekundära diplom måste framdeles öfverflytta sina bemödanden på frågan om undervisning i arkitektur i landsorten, som ännu är långt ifrån löst. I korthet sagdt, vi äro hitintills i Frankrike nödgade att, hvad beträffar reglementeringen af arkitekt-yrket, invänta de resultat, som det af de sköna konsternas akademi utdelade diplomet i längden måste medföra. Vi kunna blott önska, min käre kollega, att, tack vare Edra lagstiftares goda vilja, Eder väntan måtte blifva kortare och att de olika synpunkter, som vi meddelat Eder, må hjälpa Eder att erhålla ett bättre resultat.

(Stämpel)

REDOGÖRELSE FÖR VERKSAMHETEN INOM SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST 1906.

I öfverensstämmelse med afdelningens beslut under år 1905 hafva de ordinarie sammanträdena under år 1906 varit 9 till antalet, i regel den tredje måndagen i hvarje månad. Dessutom kallades afdelningen till ett extra sammanträde den 29 januari med anledning af ett på ordinarie sammanträdet den 22 januari beslutadt uttalande till herrar stadsfullmäktige i den viktiga frågan om bron mellan Helgeandsholmen och Drottninggatan.

Af dessa sammanträden hafva endast de 4 första kunnat hållas på föreningens gamla lokal. Föreningen blef nämligen uppsagd till afflyttning den 1 april 1906 och har sedan dess varit utan lokal för sammanträden, då dess nyförvärfvade egendom, Läkaresällskapets gamla byggnad vid Jakobsgatan står under reparation. Det har också såsom en följd däraf i allmänhet visat sig vara ganska svårt att anordna utställningar, då sammanträdena hållits än på ena än på andra stället och intresset har äfven på grund däraf varit något minskadt bland medlemmarna. Man må därför hysa den förhoppningen att då föreningen nu snart inflyttar i sitt nya hem tillslutningen och lifaktigheten må blifva så mycket större.

Afdelningen har under det gångna året i samband med sammanträden besökt följande nybyggnadsföretag och nyligen afslutade byggnader: Mälarebadet, Riksbankens och Handelsbankens nybyggnader, Nya teatern vid Vasagatan samt Läkarsällskapets hus, hvarjämte vid sista sammanträdet på våren en gemensam utfärd till Sigtuna företogs.

Vid sommarens internationella arkitektkongress i London var afdelningen representerad genom sin ordförande, arkitekt G. Wickman, som sedan lämnat en utförlig redogörelse för densamma illustrerad af talrika skioptikonbilder tagna af flera af de deltagande arkitekterna från Sverige.

Med anledning af en remiss från kungl. kommerskollegium angående en ansökan från Aktiebolaget Försökstegelbruket i Svedala om erhållande af ett årligt statsunderstöd för upprätthållande af en tegelmästarskola i Svedala, uttalade afdelningen önskvärdheten af att allt hvad göras kan bör göras för att höja tegeltillverkningen i vårt land, ur hvilken synpunkt äfven Försökstegelbruket med dess prof och profbränningar m. m. samt tegelmästarskolan äro synnerligen önskvärda och böra tillstyrkas att komma i åtnjutande af det begärda statsanslaget.

Föreningen Urd i Uppsala inbjöd afdelningens medlemmar till en gemensam diskussion därstädes om »restaureringsfrågan» lördagen den 3 nov. Diskussionen, som bevistades af ett flertal arkitekter, ställdes i samband med besök i det nyrestaurerade slottet och Trefaldighetskyrkan samt utfärd till Vaksala kyrka.

De under året inom afdelningen hållna diskussionerna och föredragen hafva berört nedan nämnda ämnen:

»Om handtverksteknik och komposition» af ark. Ch. Lindholm, illustreradt med skioptikonbilder samt en del af föredragaren utförda arbeten i drifvet silfver, koppar, marmor m. m.

»Några bro- och trafikprojekt i Stockholm» af ark. G. Améen utgörande inledning till en liflig diskussion, hvarunder major P. A. Lindahl visade och demonstrerade de olika uppgjorda förslagen till ny bro emellan Helgeandsholmen och Drottninggatan. Diskussionen resulterade uti det ofvan nämnda uttalandet från afdelningen om önskvärdheten af att på denna plats erhålla en monumental bro af stenmaterial i tre spann.

»Några nya uppgifter med hänsyn till byggnaders uppvärmning» med skioptikonbilder af ingenjör K. Sondén.

»Rothenburg» med skioptikonbilder af d:r Th. Wulff.

De för internationella arkitektkongressen i London uppställda 10 diskussionsfrågorna förelågo till behandling vid flere tillfällen och i en del af dem gjorde afdelningen uttalande till stöd för sin representant.

Den högre tekniska undervisningen, för hvilkens ordnande en kungl. kommitté tillsatts, diskuterades likaledes vid flere sammanträden. Afdelningen invalde uti den af andra sektionen till utredning tillsatta kommittén såsom sina representanter förste intendenten prof. I. G. Clason och ark. E. Lallerstedt.

Under året äro till medlemmar i afdelningen invalda: ark. A. W. Brunskog, ark. Carl Melin och ark. J. Rhodin. Medlemsantalet utgjorde 137 vid årets slut.

Styrelsen för året utgjordes af:

ordförande: ark. C. Wickman; vice ordförande: ark. G. Améen; sekreterare: ark. S. Cronstedt samt herrar ark. T. Grut, E. Lallerstedt, K. Salin och C. Westman.

Redaktör för Teknisk Tidskrifts afdelning för arkitektur och dekorativ konst har varit ark. T. Grut.

Klubbmästare har varit ark. A. Sjögren.

Byggnadssamfundets donationsfond utgjorde vid årets slut kronor 4,033: 40.

Arkitektkassan, som tyvärr under året ej erhållit annat tillskott än den därå upplupna räntan, utgjorde vid årsskiftet kronor 1,832: 54.

Stockholm den 21 januari 1907.

Sekreteraren.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.
Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

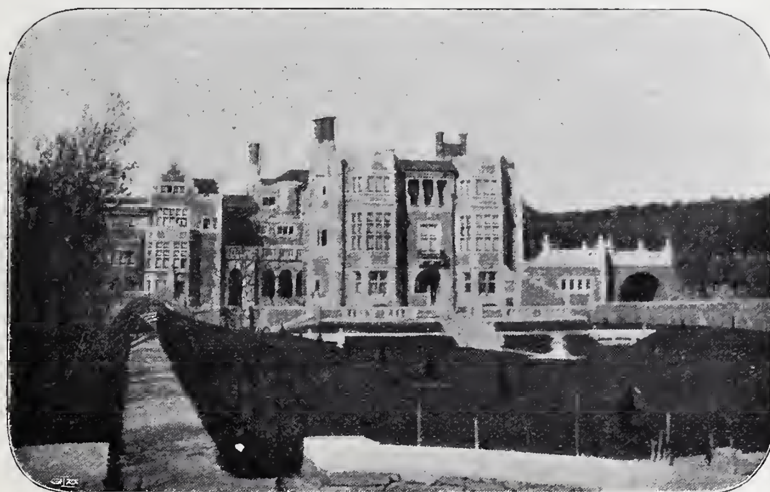

TJOLÖHOLMS SLOTT.

Ett stycke söder om Kungsbacka ligger vid hafvet egendomen Tjolöholm. Åren 1897—1904 uppfördes därstädes af stallmästare James Fredrik Dickson, och efter hans död af fru Blanche Dickson, det solida herresäte, hvaraf vi här lämna några bilder. I nästa häfte skola följa några detaljer af den omgifvande vackra parken.

Slottets arkitekt är L. I. Wahlman. Han har icke velat lämna någon skriftlig redogörelse för byggnadsverket, utan föredragit att inskränka sig till bilderna. Här må blott nämnas, att byggnaden är uppförd af rödaktig granit, med tak och stuprännor af koppar, fönster af ek med blysspröjsar, dörrar af rökt ek med oxiderade kopparbeslag.

I parken är uppfördt ett mansoleum öfver byggherren, och i närheten en hel liten by åt gårdens folk, samt ett konvalescenthem med plats för 20 sjuka.

I sin helhet har Tjolöholms bebyggande varit en af de största, dybaraste och tacksammaste arkitekturuppgifter af privat karaktär, som under senare tider förekommit i vårt land. *Red.*

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

TJOLÖHOLM. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

TJOLÖHOLM. SKISS TILL BIBLIOTEKET. L. I. WAHLMAN.

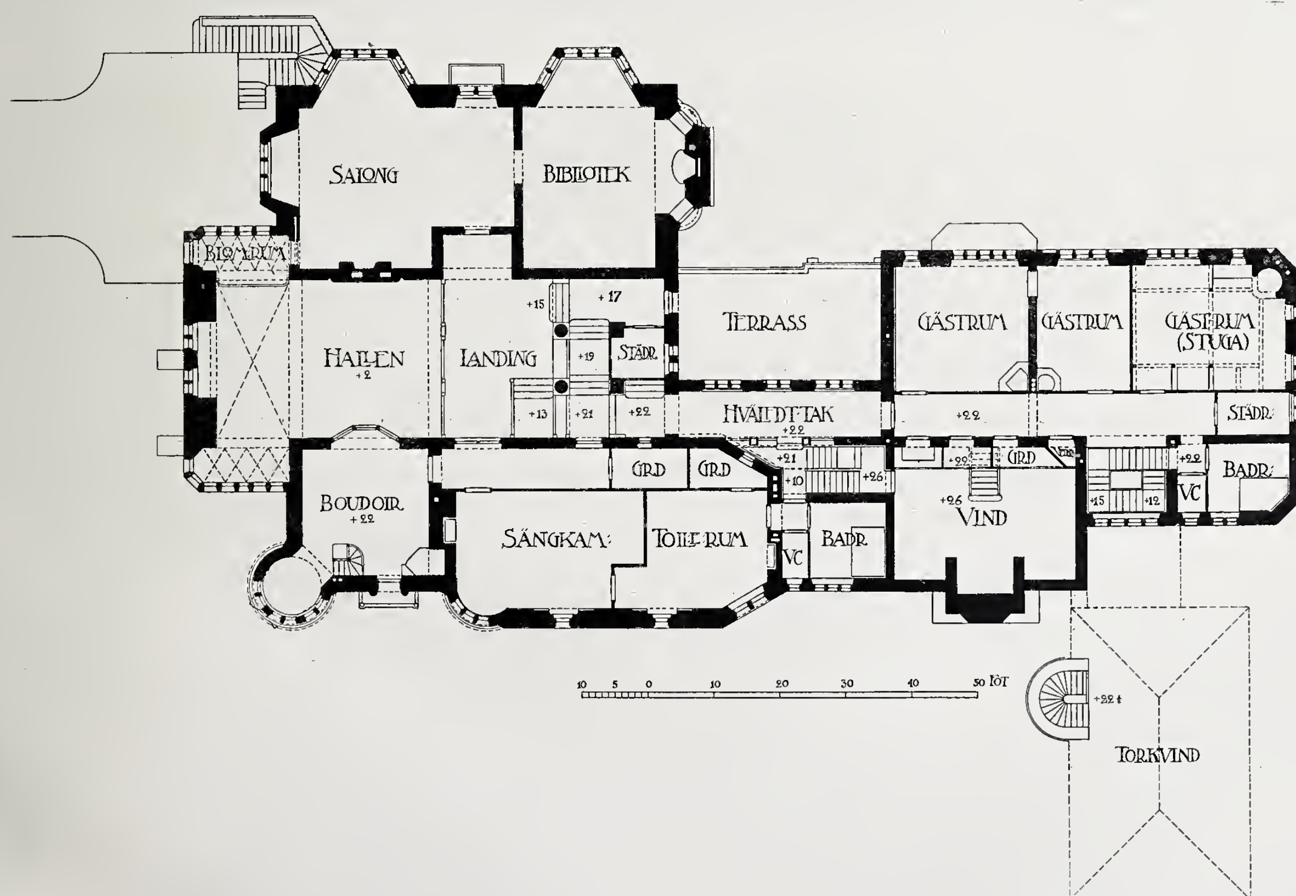

PLAN AF VÅNINGEN 1 TR. UPP. ARKITEKT L. I. WAHLMAN.

TJOLÖHOLM. HVILPLAN I HALLEN.

INDISK ARKITEKTUR.

Af THORILD WULFF.

»Om vi vilja begripa ett folk förmedelst dess konst, låt oss då granska dess arkitektur . . .»
Oscar Wilde, »Intentions».

Under en botanisk färd genom Främre Indiska halfön vintern 1902—3 hade jag tillfälle besöka flera af Indiens rikaste arkitekturprovinser, tillhörande vidt skilda tidsepoker, härstammande från olika folkraser och speglande de mäst divergerande religioner och kulturer. Att inom ramen af en liten uppsats som denna behandla det ofantliga ämnet »Indisk Arkitektur» med någon ens tillnärmelsevis fullständighet är naturligen icke möjligt. Hvad här kan gifvas måste därför bli blott splittror, glimtar af all den österländska härligheten, ett litet kaleidoskop af konsthistoriska reseminnen, hemförda af en lekman och framlagda utan några anspråk på fackkunskap.

Afstängdt från den asiatiska kontinenten genom Himalayas fjällsträckningar i norr och omspoladt af Oceanen i öster och väster, har Indien redan i sitt isolerade geografiska läge alla betingelser för att frambringa säregna kulturella former. Denna afstängdhet från kontakten med kringliggande länders folk och civilisationer måste man städse bära i minnet, då det gäller att bedöma indiska förhållanden, det må nu vara arkitektur eller sociala, politiska eller religiösa utvecklingslinjer. Folkslag, välden, religioner ha här växlat, blandat sig med hvarandra, sammansmält, åtskilts, underkufvats under seklernas lopp, en den brokigaste, mäst dramatiska del af världshistorien har afspelat sig på den indiska halfön, men trots all växling, all antropologisk blandning och kulturell förbistring, sväfvar dock sedan årtusenden och ända in i våra dagar en alldeles säregen indisk anda öfver allt i detta underliga land.

Grundstommen af Indiens 300 mill. invånare utgöres af »hinduer», ett begrepp, som svårligen låter sig helt analyseras. Det är i Indien det samfällda namnet på alla infödingar, som ej äro hvita, ej muhammedaner, ej tillhöra de lågt stående, ociviliserade urfolken och som kunna räkna sig till någon af de tusen och åter tusen kaster, hvilka uppbygga det indiska samhället.

TJOLÖHOLM. MATSALEN.

Hindu är alltså intet etnografiskt begrepp, i det att under detta namn dölja sig ett otal folkslag af den mäst olika rasblandning. Vill man för praktiskt bruk bibehålla det gängse ordet hindu, måste man sålunda fasthålla vid dess i hög grad kollektiva innebörd. Hinduerna låta lämpligen gruppera sig i två stora afdelningar: Nordindiens ariska hinduer och Sydindiens dravida folk, hvilken indelning för öfrigt också afspeglar sig skarpt i arkitekturen.

De ariska hinduerna äro en blandningsprodukt mellan en förhistorisk indisk urbefolkning och från nordväst invandrade ariska folk, tillhörande samma folkfamilj, som gifvit upphof till flertalet europeiska raser. Den ariska invandringen till Indien antager man får sättas till tiden omkring 2,000 år före Kristus. Det gamla ariska blodet har emellertid blifvit mer eller mindre starkt uppblandadt, och en fullgod arisk typ träffar man numera nästan endast bland de högre, andjupa nordindiska furste- och adelsätterna.

Sydindiens dravida hinduer, som tillhöra en helt annan språkfamilj och visa väsentligen olika folktyper, äro äfven de ett konglomerat af olika blandningsfolk. Urinvånare af troligen malajiskt blod å ena sidan, från asiatiska kontinenten i norr invandrade folk af turko-tatariskt ursprung å den andra torde ha gifvit upphof åt de många sydhinduiska folken.

Från omkring 1,000 e. Kr. börjar en stor muhammedansk invasion, som fortgått ända in i våra dagar. Det är dels tatariska, dels arabiska och afganska folkstammar, som tvungit plats för halfmånen bland de nordindiska folken. Då vidare omkring 50 mill. af de ariska hinduerna öfvergått till profetens troende och äfven de invandrade muhammedanska folkens blodsblandning varit både mångsidig och effektiv, så är lätt att inse, det termen »muhammedan», brukad i Indien, är väl så kollektiv och antropologiskt intetsägande som ordet »hindu».

Ett begrepp om den fast otroliga folk- och kulturförbistringen i Indien gifva bäst språkförhållandena. På halfön talas icke mindre än omkring 540 olika språk och dialekter. Bortse vi från de mindre väsentliga, återstå dock 78 större språk, af hvilka 18 äro skriftspråk, begagnande sig af i allt 14 olika alfabet. Och denna intensiva blandning af människoraser, språk och kulturer existerar sida vid sida och på en areal ej större än sju gånger tyska riket.

Som förhållandena under seklernas lopp vuxit fram i Indien, är det därför icke möjligt att lägga antropo-

TJOLÖHOLM. HALLEN.

logiska synpunkter till grund för en gruppering af arkitekturen. Öfver hufvud låter den indiska arkitekturen näppeligen inordna sig efter någon enhetlig plan. I Europa kunna vi ju med fördel använda den kronologiska ordningen för att bringa reda i byggnadsstilarnes uppkomst, utveckling och förfall; det historiska sammanhanget inom den europeiska arkitekturen är ju så påtagligt, att snart sagdt hvarje minsta lilla variation i en byggnadsstils framträdande låter sig med en viss noggrannhet till tiden preciseras.

Då de arkitekturella minnesmärkena i Indien i allmänhet stått i det intimaste samband med de härskande religionerna, har det inom facklitteraturen blifvit en regel att gruppera den indiska arkitekturen kring

TJOLÖHOLM. VESTRA TERRASSEN.

de tre eller fyra stora religionshistoriska epoker, som Indien genomgått. Ur flera synpunkter är denna indelning lämpligast, om än på långt när icke uttömmande, och till tiden komma därvid de olika arkitekturperioderna ingalunda att ligga kronologiskt ordnade, utan gripa ofta sekler för att ej säga årtusenden in i hvarandra. Med den religionshistoriska synpunkten som hufvudindelningsgrund får man dock en viss reda i virrvarret af det utomordentligt rika arkitekturmaterialet. Vi särskilja sålunda: den urbrahmanska, den buddistiska, den nybrahmanska och den muhammedanska byggnadskonsten, af hvilka de trenne första äro mera säreget indiska till ursprung och utbildning, medan den muhammedanska arkitekturen däremot är en

TJOLÖHOLM. GÄSTRUM.

senare import, ehuruväl äfven den på indisk mark gått i egna, originella utvecklingsspår och på ett glänsande sätt försvarar sin plats under rubriken »Indisk arkitektur».

Den första, den urbrahmanska epoken sträcker sig så långt tillbaka in i sagans natt som öfverhufvud den gamla sanskritlitteraturen för tillbaka, d. v. s. till omkring andra årtusendet före Kristus. Från denna tid sakna vi dock hvarje spår af arkitektur i behåll, men af skildringarna i Vedaböckernas hymner och gudasagor och från berättelserna i de episka hjältedikterna Mahabharata och Ramayana veta vi, att redan på denna tidpunkt en högt utbildad byggnadskonst florerade öfver stora delar af särskildt norra och mellersta Indien. Att vi emellertid från denna urgamla epok icke numer finna ens spåren bevarade beror på, att denna första ur forntidslitteraturen kända arkitektur begagnade sig af så bräckligt byggnadsmaterial som trä och tegel, hvilka ej kunnat motstå tidens tand. Vi må därvid besinna, att det tropiska klimatet här ute mindre än något annat torde vara ägnadt att preservera en arkitektur i tegel och trä. Ett ytterligare bevis för, att en högt utvecklad byggnadskonst utbildats under den urbrahmanska tiden, ha vi däruti, att, när vi senare i tiden komma till den buddistiska och nybrahmanska epoken, vi då med en gång möta en högt uppdrifven, stilsäker och mogen arkitektur, visserligen nu i sten, men som vore alldeles otänkbar utan att ha föregåtts af en lång, nu försvunnen utvecklingsserie. Därtill kommer, att spåren af en föregående träarkitektur, äfven sedan ädlare, solidare material börjat användas, ändock lefva kvar i den efterföljande, till oss bevarade stenarkitekturen.

Den urgamla brahmanska religionen gick emellertid under seklernas lopp mot religionernas vanliga öde: att

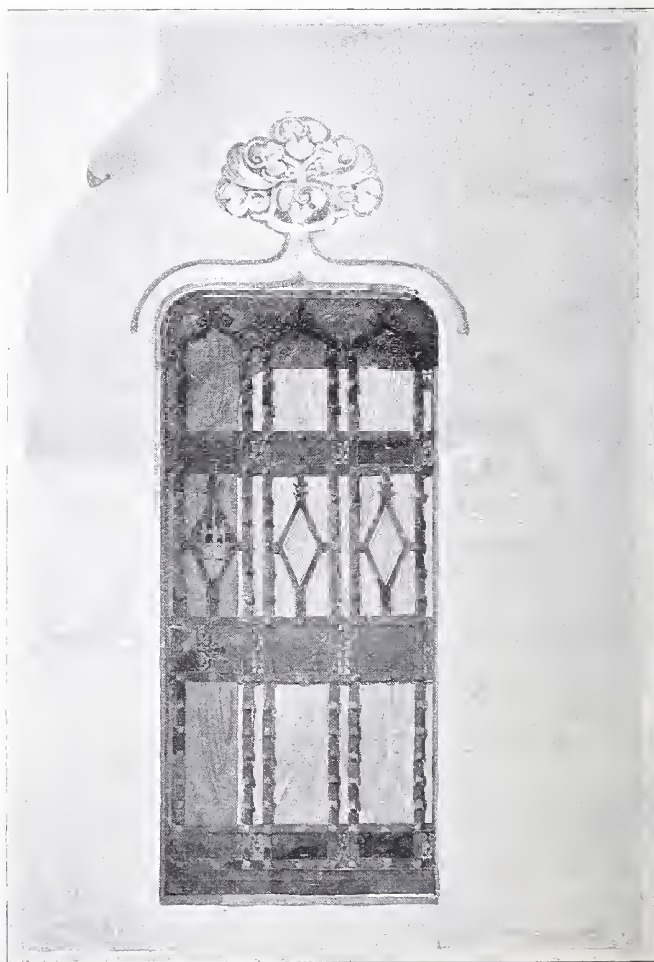

TJOLÖHOLM. YTTERDÖRR.

TJOLÖHOLM. ÖFVERSTA DELEN AF TRAPPAN.

förbenas, förtorkas till sitt innehåll och hjärta. Den urartade till platt och själlöst afguderi, och när i tidens fullbordan folken ej längre funno sina religiösa behof tillfredsställda af den gamla tron, så uppstod reformatorn, Budda. Med nya, religiösa värden, med nya, väckande, ideella krafter bröt buddismen segrande sin väg genom det gamla brahmanska Indien. Ehuru Budda uppträdde omkring 600 f. Kr., ha vi från arkitektursynpunkt att räkna med buddismen först, sedan den under konung *Asoka* (272—236 f. Kr.) blifvit statsreligion. Den buddistiska epoken sträcker sig fram i tiden till omkring 800 e. Kr., då brahmanismen på nytt reser hufvudet och så småningom lyckas helt undantränga buddismen från Indiska halfön, så att i våra dagar endast Ceylon är buddistiskt, medan i öfrigt brahmanismen i dess tusen förgreningar och sekter råder öfver hela Indien.

TJOLÖHOLM. SPISVRÅ.

Från den buddistiska tiden ha vi kvar en mängd minnesmärken, spridda genom hela den indiska kontinenten från Himalaya ända ner till Kap Comorin. Med *Asokas* inskriptionsfyllda minnespelare och toper, relikskrin, begynner öfverhufvud de bevarade arkitekturminnesmärkena i Indien. Minnespelare från denna äldsta tiden äro ännu i behåll till ett rätt stort antal, delvis med fullt läsbara inskriptioner. Vid Delhi, Allahabad och vid Karligrottan söder om Bombay hade jag tillfälle stifta bekantskap med några af dessa gamla fristående stenpelare, som vanligen krönas af en kapitäl i form af en omvänd, klockformig blomkrona och öfverst på toppen visa bilden af en elefant eller ett lejon. Inskrifterna på monolitens skaft innehålla i regeln religiösa föreskrifter och dogmer eller utgjutelser till Buddas pris och lof. Ursprungligen torde de ha stått uppställda vid relikskrinen eller vid de heliga platser,

TJOLÖHOLM. STOLPKNAPPAR I HALLEN AF L. I. WAHLMAN.

där Budda predikat sin lära, men många af dem äro i senare tid förflyttade. Pelaren vid Karligrottan står alltjämt på sin ursprungliga plats vid ingången till klipptemplet, om hvilket mera nedan.

Toperna eller relikgömmorna utgöras af kupolformiga, massiva stenhögar, stundom försedda med skulpturer och omgifna af för den buddistiska æran typiska stenstaket, hvilka på det mäst uppenbara sätt i sin konstruktion dokumentera sig som direkta afkomlingar af en omedelbart föregående träarkitektur.

De utan jämförelse intressantaste minnena från den buddistiska tiden äro emellertid de i fasta klippan inmäjslade tempelgrottorna. Man känner för närvarande omkring femtio dylika grupper af klipptempel, af hvilka en del bestå af ända till hundra särskilda grottor, andra däremot blott af ett tiotal. I allt torde man känna omkring ett tusental sådana underjordiska tempel, härstammande från 250 f. Kr. till omkring 800 e. Kr. De äro af två olika slag, dels värkliga tempelhallar, dels klostercelliknande eremitboningar.

På västkusten ett stycke söder om Bombay ligger en bland de vackraste och på samma gång mäst imponerande af dessa klipptempel, vid Karli. Från Bombay går järnvägen genom strandlandskapets kokosskogar och pandanussnår upp mot Bor Ghats vilda, skogklädda bergskammar. Från stationen uppe bland bergen har man sedan en några timmars ridtur ut på högslätten mellan solförbrända risfält, genom idylliska hindubyar, förbi stora buffelhjordar, som läska sig i kärren, nedsjunkna i gyttja ända till hornen. Då den infödde tolken och vägvisaren, som hela dagen trots en respektingifvande hetta löpte efter till fots, snart nog visade sig känna till hvarken engelska eller vägen och synbarligen aldrig hört ett ord om tempelgrottorna, kryssade jag kors och tvärs öfver fälten mellan fjällväggarna, där dessa kunde misstänkas hysa de med en viss spänning motsedda, hemlighetsfulla klippgrottorna. Till slut visade sig i en lodrät öfver slätten sig höjande, dominerande bergvägg de mörka öppningarna till de gamla buddistiska templen. Kommen närmare måste jag sitta af och till fots på slingrande stigar mellan kaktusliknande euphorbior vandra upp för bergssidan. Hela bergväggen visade sig vara urhålkad på en lång sträcka och på sina ställen till tre våningars höjd. Här besöktes först de gamla buddistiska munkarnes viharas, klosterceller. I hvarje våning var en central fyrkantig hall inhuggen i fasta klippan, hvilande på kvarlämnade pelare, väggarna i nischer försedda med de traditionella afbildningarna af Budda, sittande i kontemplation med korslagda ben och händerna i skötet. Utmynnande i centralhallen voro i gallerier anordnade de särskilda små eremitcellerna. Att döma af mängden af dylika munkboningar, som i alla riktningar genomborrade bergväggen, måste templet vid Karli varit sätet för ett större antal helige män. Än i dag består sig ju buddismen med ett vidlyftigt munkväsen, organiseradt ungefär som i de katolska länderna.

Bland de många öppningarna i berget, som ledde in till cellerna, dominerade den stora portalen, hvilken förde in till själfva hufvudtemplet. Detta visar oss den buddistiska grottempelarkitekturen på höjden af utveckling. Dess inre anordning framgår bäst af bifogade plan och sektion (fig. 1). Templet, som anses räkna sin tillkomst från andra eller första århundradet f. Kr., är från portalen räknadt 38 m. i längd, 28 m. i bredd med en höjd af 15 m. Det är alltså en respektabel stenmassa, som blifvit utmäjslad ur fasta klippan. Bergarten är här liksom öfverallt, där vi i Indien träffa grottempel, af eruptivt ursprung, närmare bestämdt

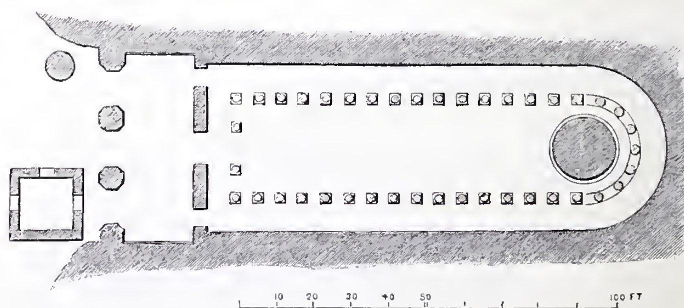

FIG. 1. KLIPPTEMPEL VID KARLI.

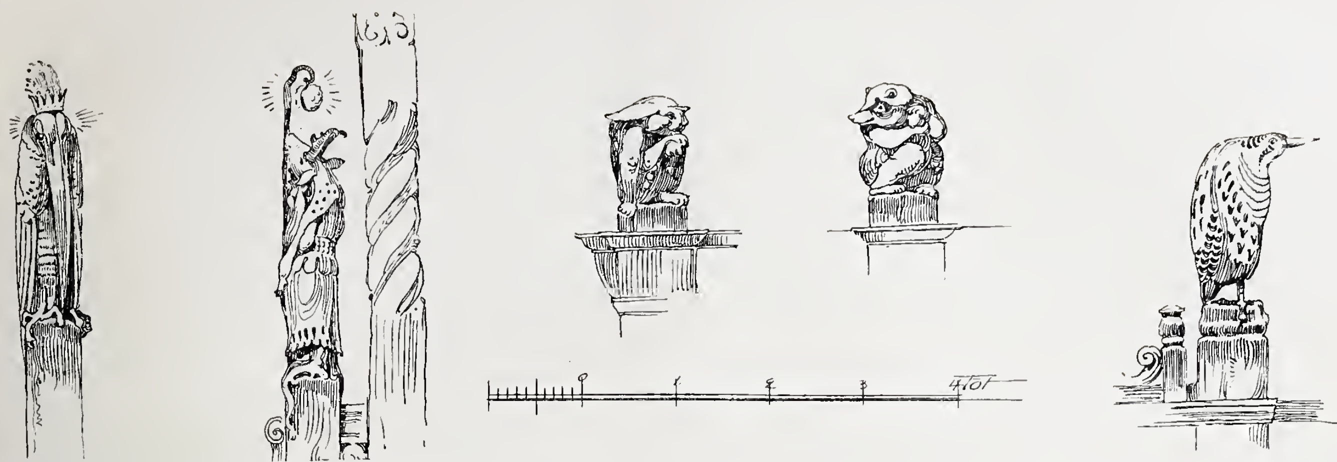

TJOLÖHOLM. STOLPKNAPPAR I HALLEN AF L. I. WAHLMAN.

en röd, hård trapp af mandelstensstruktur. Då den är synnerligen tät, jämn och utan sprickor, lämpar den sig utomordentligt väl för denna byggnadsart, och på dessa bergartens goda egenskaper beror, att de gamla tvåtusenåriga tempelgrottorna blifvit så väl bevarade, att ej blott skulpturer och huggna ornament utan flerstädes t. o. m. freskomålningar och träkonstruktioner (!) konserverats intill våra dagar.

Karlitemplet visar i sin anordning en slående likhet med den gammalkristna basilikan, i det tempelrummet af femton vid grottans utmäjsling kvarlämnade pelarpar delas i ett större, högre midtelskepp och tvenne smalare, lägre sidoskepp. I bortre ändan har dagoban, relikskrinet, sin plats, motsvarande altaret i den kristna kyrkan, och liksom i denna svänger tempelrummet här ut i en halfcirkelformig af kolonner uppburen absid. Ja, äfven en förhall, ett atrium, innanför portalen återfinnes också här. Ehuru utan något genetiskt samband med hvarandra, är dock denna förbluffande likhet mellan de båda vidt skilda arkitekturtyperna från konstruktiv synpunkt högst beaktansvärd. De femton pelarparen visa octagonala skaft, som hvila på en rikt utbildad fot och krönas af den förut omnämnda blomklockliknande kapitälen af persisk typ, hvilken i sin ordning krönes af tvenne elefanter på knä, hvardera uppbärande en mans- och en kvinnofigur. Dagoban liknar, som af sektionsbilden framgår, helt och hållet de förut omnämnda toperna. I förhallen äro väggarna utsirade med kolossala figurgrupper, huggna i djup relief. Ljuset insläppes genom ett fönster öfver portalen, så att ett bredt ljusknippe faller in öfver den inträdandes hufvud och belyser dagoban i templets bortre ända, lämnande tempelrummet i öfrigt i djup skymning. Det hvälfda taket är än idag försedt med täta rader halfcirkelformiga, tvärställda teaklister, enligt fackmännens utsago säkerligen af originalursprung. Dessa lister direkt under fasta bergväggen ha naturligen intet med bärigheten att skaffa, men äro som kvarlefvor af en samtidig eller omedelbart föregående träarkitektur af stort intresse, i det de äfven här i klipptemplet fullständigt ge den optiska illusionen af stödjande stöttning. Dessutom torde de haft ett välgörande inflytande på grottans akustik, i det de säkerligen bidragit att dämpa ekot mellan klippväggarna.

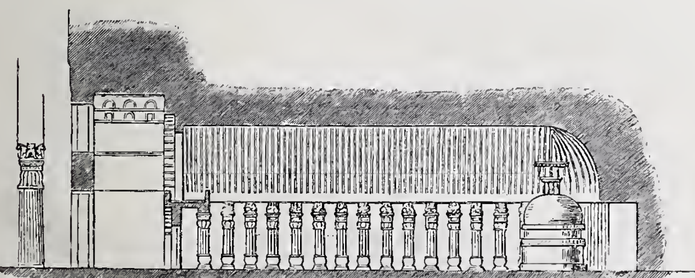

FIG. 1. KLIPPTEMPEL VID KARLI.

Utanför portalen återfinnes den förut omtalade minnespelaren. När grottan upptäcktes, användes den af brahmanska Siva-dyrkare, som alldeles tappat bort templets traditioner och togo dagoban för en sivaitisk, jättestor »lingam», en efterbildning af det manliga reproduktionsorganet, som af sivadyrkarne med stor förkärlek hyllas och äras med blomstergirlander och offer som en symbol af alstringskraften. Sedan engelska regeringen emellertid nyligen satt en aflönad, infödd vaktare vid fornminnesmärket, ha sivaiterna måst lämna templet och byggt sig en ny helgedom utanför portalen, det fyrkantiga rummet, som synes å planbilden. Här hyllades vid min ankomst gudabilderna af alla krafter med tam-tam-trummor och skrällande messingsklockor, hvarefter det högvördiga hinduiska halfnakna prästerskapet vederbörligen pockade på allmosor af mig som belöning för den visade rituella energien. Hela denna episod är så typisk för den religiösa och konsthistoriska villervallan i Indien. Brahmanska sivaiter dyrkande en buddistisk dagoba! Man vänjer sig emellertid snart nog vid allt här ute, och finner det nästan i sin ordning, då man erfar, att det exempelvis existerar en brahmansk sekt, som dyrkar Johannes Döparen, naturligen utan att ha den aflägsnaste aning om föremålet för sin hyllning!

(Forts.)

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen sammanträdde den 21 januari 1907 å Restaurant Metropol.

De ordinarie sammanträdesdagarna för år 1907 fastställdes att blifva måndagarna jan. 21, febr. 18, mars 18, april 15, maj 27, sept. 16, okt. 21, nov. 18 & dec. 16.

Af ordföranden anmäldes att från The American institute of Architects kommit en inbjudan till Sv. Teknologföreningen att låta representera sig vid dess 50 års jubileum. Å denna skrifvelse, som inkom först på dagen före festen hade svarsskrifvelse aflåtits.

Åt styrelsen gafs i uppdrag att söka utreda i hvad mån och till hvad nytta ett årligt svenskt arkitektmöte kunde vinna anslutning och gehör hos utom Stockholm boende och verkande arkitekter.

Den sedan länge såväl hos oss som i andra länder omskrifna och diskuterade frågan om lagstadgad kompetens för utöfvande af arkitektyrket förelåg till behandling hvarvid beslöts att den utredning, som författningsutskottet på sin tid förebragt skulle tryckas i afdelningens organ, hvarefter frågan ånyo skulle upptagas till behandling.

Arkitekten R. Östberg demonstrerade en modell till förändrad placering af nya Rådhuset och bron till Kungsholmen så att denna senare komme i Handtverkaregatans förlängning. Flera talare, speciellt arkitekterna Grut och Hallman, uttryckte den förhoppningen, att bron måtte komma att förläggas på den å modellen angifna sättet, dels för den vackrare och för rådhusförslaget lämpligare anordningens skull, dels för att platsen framför Rådhusets hufvudingång måtte få en i möjligaste mån fredad och från den förbipasserande trafiken afskild prägel samt slutligen för att om i en framtid trafiken i Strandgatan växte så att två broar vore nödvändiga, en andra bro därstädes kunde byggas, utan att denna mera fredade plats försämrades.

Sekreteraren demonstrerade en från England genom ingeniör G. Svalling nyinförd plåtsort för taktäckning, The »Universal Patent Roof Codering» bestående af trappstegsformade korrugerade plåtskifvor, där korrugeringen, i motsats till hvad vanligen är fallet, lägges paralellt med takfoten. Plåtarna fästas med skrufvar och särskilda böjda block på läkt eller panelade tak.

Utställningen för aftonen utgjordes af täflingsförslagen till nytt rådhus i Borås.

C. S.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde månd. den 18 febr. å Konstnärsklubbens lokal. Därvid höll Fil. Kand. S. Curman föredrag om »några utländska restaureringsarbeten». Det var ett par större tyska restaureringar, som hufvudsakligen behandlades. Katedralen i Metz, som undergått en mycket genomgripande och omfattande, men mycket litet pietetsfull restaurering. Iståndsättandet af katedralen i Worms framhölls däremot som ett särskildt mönstervärdt arbete. Vidare omnämndes ett par ytterst grannlaga italienska restaureringsarbeten af venezianska kyrkor, hvarvid föredragaren fick tillfälle beröra den delikata frågan om freskers och andra väggmålningars iståndsättande, hvilken på ifrågavarande ställen ägnats en synnerligen samvetsgrann behandling med lyckligt resultat. Föredragaren, som haft tillfälle att å ort och ställe sätta sig in i de olika arbetena, belyste sitt föredrag med skioptikonbilder. Efter föredraget, som åhördes med största intresse, vidtog en kortare diskussion, hvilken mer rörde sig om en del detaljer, än om det generella tillvägagåendet vid de omnämnda restaureringarna, om hvilket ej tycktes förefinnas några skiljaktiga åsikter.

Vid sammanträdet upplystes, att afdelningens kassa af prisdomare och pristagare i täfling ihågkommits med bidrag.

Efter sammanträdet intogs supé, och vid det därpå följande nachspielet förevisade arkitekten Enblom en del vackra skioptikonbilder från Spanien.

I. T.

LITTERATUR.

Tegninger af aldre nordish architectur, IV samling, 4:de vække. Pris kr. 10. Redaktionen har erhållit sig tillsändt detta vackra häfte uppmätningar utgifna af Professor Storck på Hagerups förlag innehållande förträffliga och exakta uppmätningsritningar af St. Peders kyrka i Næstved, kyrkan i Stubbeköting, Elmelunds kyrkogårdsport, grafkapell vid Karise kyrka, Trappa och sport N:o 31, Gammel Mönt, Köpenhamn, Kyrkogårdsport vid Vallensbæk kyrka, Korsvirkeshus i Næstved m. m. jämte förklaringar och text.

Det är en vacker tillökning i denna serie, till hvilken vi måste lyckönska våra danska kolleger. Hvarför äro de så långt före oss i dylika uppmätningar och dylika publikationer? Förvisso har deras byggnadskonst en oberäknelig nytta af dessa uppmätningars tillkomst.

Skandinavisk Tidskrift för Lervaru-, Cement- och Stenindustri har utsändt sitt första häfte för 1907. Den vakna och väl redigerade tidskriften bör icke saknas hos någon byggnadsintresserad.

MEDDELANDEN.

Internationell byggnadsmaterialutställning i London kommer att afhållas i april månad 1907 i Londons största utställningsbyggnad Olympia. I samband med denna utställning skall ett möte af lerindustriidkare från alla länder äga rum och en rundtur till fabriker och bruk företagas. Gemensam bankett i Olympia kommer att anordnas. Bestyrelsen har i skrifvelse till denna tidskrift tillkännagifvit sin önskan, att representanter för Skandinaviens lerindustri behagade infinna sig vid detta möte. Den ledande personen för utställningens och mötets anordnande är utgifvaren af »The British Clayworker» H. G. Montgomery, 43 Essex street, Strand, London, W. C.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändes till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

HELGO ZETTERVALL.

Helgo Nikolaus Zettervall, arkitekt, öfverintendent, född i Lidköping d. 21 nov. 1831, bestämdes tidigt för handelsyrket, men hvarken denna lifsuppgift eller landtbrukarens, som äfven försöktes, tillfredsställde honom. Återkommen till föräldrahemmet 1850, gjorde han för första gången en byggnadsritning, då han ritade ett nytt hus åt föräldrarna, som blifvit husvilla vid Lidköpings brand 1849. Z. erhöll nu en kontorsplats, där tiden delades emellan nybyggnads- och spannmålsspekulationer. Af arkitekten F. B. Oppman antogs han 1852 till elev vid ombyggnaden af Lidköpings kyrka, och 1853 blef han elev vid konstakademien i Stockholm. Där uppmärksammades han tidigt af Scholander och fick åtnjuta dennes särskilda handledning. Under sommarferierna hade han i uppdrag att verkställa åtskilliga byggnadsföretag, såsom Ryholms slott i Västergötland 1855—56, biblioteket i Skara 1857 samt Västerås domkyrkas reparation och ombyggnad 1858—59. Därjämte utarbetade han under Oppmans ledning projekt till Jönköpings hotell och deltog i täflingen för ett nytt teknologiskt institut, afsedt att förläggas vid Kungsträdgården i Stockholm, hvarvid han blef en af de 3 pristagarna. Afgångsbetyg från akademien erhöll han 1860 och samtidigt anställning som e. o. konduktör vid Öfverintendentsämbetet. — Då prof. Brunius 1860 afgick från befattningen som arkitekt vid *Lunds domkyrka*, kallades Z. till denna plats. Under det att han 1861 utförde åtskilliga ombyggnader och reparationer å domkyrkan, vaknade hos honom tanken på hennes planmässiga och fullständiga restaurerande. Detta betingade allvarliga studier af den äldre medeltidens konst, hvilka föranledde en resa (1828) till Tyskland, Frankrike och norra Italien. I slutet af 1863 framlades det första restaurationsprojektet, hvilket under de näst följande åren närmare studerades, utvecklades och fullständigades. Efter återkomsten från en andra studieresa till Italien började han i juni 1868 domkyrkans restauration, som oafbrutet fortgick till i nov. 1880, då alla konstruktiva arbeten voro afslutade. Med grundlig kännedom om den romanska stilen och i enlighet med den vid restaureringsarbeten på denna tid öfverallt gällande barbariska principen att aflägsna alla sådana tillsatser, som icke tillhörde den abstraherade stil, i hvilken byggnaden ansågs vara uppförd, utdrog Z. så att säga byggnadens romanska konsekvenser och undan-

röjde sådana egendomligheter, som kunde anses stå i strid med kyrkans hufvudstil och hafva tillkommit efter byggnadens afslutande. Detta välmenta arbete, det största i restaureringsväg som dittills utförts i Sverige, ådrog sig synnerlig uppmärksamhet och gaf anledning till flera beställningar och projekt. Sålunda utförde Z. 1865—69 en försköning af Malmö gamla rådhus och framlade förslag till restaurering af Linköpings domkyrka (1874), Uppsala domkyrka, Strengnäs domkyrka, Jäders kyrka i Södermanland (1875), Skara domkyrka (1878) och Kalmar domkyrka (1879). Ombyggnaden af Linköpings domkyrkas torn efter Z:s förslag tog sin början 1877 och fullbordades 1886. Han blef äfven mycket anlitad för utförande af ritningar till nya kyrkor, af hvilka må nämnas Hoby och Hellaryds i Bleking (1861), Klagstorps, Vestra Bösarps och Lilla Bedinge i Skåne (1864), V. Vrams i Skåne (1867), Håslöfs i Skåne (1868), Nosaby i Skåne (1869), Österlöfs i Skåne (1873), *Allhelgonakyrkan i Lund* (1877; gotik, invigd 1891), hvartill äfven ansluter sig förhallen till Kristianstads kyrka (1875). Ännu flera voro de profana byggnader, till hvilka han under samma tid gjorde ritningar. Vi nämna här endast de större bland dem, som kommit till utförande: Kirurgiska lasarettet i Lund (1864), biskopinnan Thomanders villa Tuna vid Lund (1865), hufvudbyggnaden å Råbyholm i Skåne (1869), konstnärens eget hus i Lund, herregården Maltesholm i Skåne (1870), Häckeberga slott i Skåne (1872), professor Qvennerstedts villa i Lund, corps de logis å Toppeladugården i Skåne, Bolinderska huset i Stockholm (1874), *Norra Latinläroverket i Stockholm* (1876, färdigt 1880), fasad för Malmö sparbank, *Universitetshuset i Lund* (1877, färdigt 1882). Härtill komma åtskilliga offentliga och privata byggnader, som ur arkitektonisk synpunkt äro af mindre betydelse, tillbyggnader, förändringar samt större och mindre projekt, hvilka ej kommit till utförande. Oaktadt en så rastlös verksamhet fann Z. likväl tid att deltaga i täflingarna till protestantisk katedral i Berlin (1868, prisbelönt), rådhus i Wien (1869) samt riksdags- och riksbankshus å Helgeandsholmen i Stockholm, 2 alternativ (1873, 2:dra pris).

Z., som 1871 kallades till ledamot af konstakademien, utnämndes 1881 till vice professor i byggnadskonst därstädes och förestod enligt förordnande lärarebefattningen i detta ämne 1881—82. År 1881 efterträdde han Scholander såsom intendent vid Öfverintendentsämbetet samt blef efter v. Dardels afgång 1882 öfverintendent och chef för ämbetsverket. Äfven som sådan har han funnit tid öfrig att ägna åt en betydande byggnadsverksamhet. Nya kyrkobyggnader hafva af honom uppförts i Eriksberg i Västergötland, i Norrköping (*Matteuskyrkan*, gotisk hallkyrka, byggd 1887—92) och i Masthugget i Göteborg. Den sistnämnda, *Oscar Fredriks kyrka*, i gotisk stil (byggd 1889—93), är en af de största kyrkliga byggnadsarbeten, som på senare tider kommit till utförande i Sverige. — Ännu mera bemärkt har dock Z. gjort sig genom sin olycksaliga verksamhet såsom omdanare af våra gamla kyrkobyggnader. Förslaget af 1875 till *Uppsala-dômens restaurering* hade i Öfverintendentsämbetet mött motstånd, och ett motförslag, som stödde sig på den historiska grunden af kyrkans utseende före 1702, uppställdes af Grundström. Efter en studieresa i Nord-Frankrike 1882 framlade Z. ett nytt förslag 1883, hvilket lades till grund för det 1885 påbörjade och 1893 afslutade restaureringsarbetet (se härom Uppsala domkyrka). *Skara domkyrkas restauration* afslutades 1894. Ännu ett kyrkligt restaureringsarbete har Z. fått utföra, nämligen *tornet å Klara kyrka i Stockholm* (fullb. 1886). Jämväl »restaureringen» af Egeskov slott på Fyen, af Kalmar slotts yttre (1885—89) och af Penningby slott i Roslagen äro arbeten af honom.

Då med anledning af behofvet af nytt riksdagshus en kommitté tillsatts för frågans utredande, utarbetade Z. på uppdrag af denna sitt projekt af 1883 till ordnande af Helgeandsholmen med gemensamt hus för riksdag och riksbank, på samma gång som han utförde åtskilliga planer till fristående riksdagshus, förlagdt till olika platser. Sedan riksdagen 1887 afslagit k. proposition om kombinerad riksdags- och riksbanksbyggnad, men 1888 beslutit uppförande på Helgeandsholmen af skilda *riksdags-* och *riksbanksbyggnader*, gjorde Z. först ett ej fullständigt genomfördt försök (1889) att lösa detta program enligt ordalydelsen, men förkastade det själf och utförde därefter (1890) ett förslag (publiceradt af P. E. Lithander), enligt hvilket de båda byggnaderna skulle utgöra en sammanhängande komplex, genom hvilken Drottninggatan tänktes utdragen. Detta förslag underkastades med hänsyn till gjorda anmärkningar en ny omarbetning; men då det visade sig praktiskt outförbart att förlägga båda byggnaderna inom den s. k. »skönhetslinien», så att k. slottets hela fasad blefve synlig från sydöstra hörnet af Arffurstens palats, hvilket Z. klarsynt insåg vara ett ur estetisk synpunkt oeftergifligt kraf, öfverlämnade han arbetet på denna uppgift i andra händer. — Äfven frågan om operabyggnaden har Z. ägnat sina krafter, då han 1884 utarbetade sitt förslag till det dåvarande operahusets inre ombyggnad och tillbyggnad med fasad åt Karl XII:s torg. — Bland Z:s privata byggnadsarbeten i Stockholm under hans vistelse därstädes nämna vi här endast fasaderna å Sörensenska (f. d. Fersenska) huset och terrassen framför denna byggnad (1882—83) samt fasaderna å huset n:r 2 A Kungsträdgårdsgatan (på den plats, där den s. k. Hammerska teatern låg; rifven 1884).

Få äro de arkitekter, som omfattat sin verksamhet med sådan hängifvenhet som Helgo Zettervall. Hvarje man må dömas i förhållande till sin tid och sin omgifning samt efter den kärlek och tro, som han ägnat sitt verk. När nu en af våra store lämnat vår krets, vilja vi minnas hans stora förtjänster och glömma de misstag, han delade med sin samtid. Heder åt hans minne!

X.

TJOLÖHOLMS TRÄDGÅRD.

Konsten, hvarmed vi fylla lifvets brister och locka våra medmänniskor, blir lätt herre i vårt hus. Fångad för att försköna det grofva, men sanna, glömmer den med vår goda vilja sanningens höghet och placerar sig själf främst. Se på en vas i de berömda bodfönsterna, ja tag exempel från forna konstblomstringar, från »sköna och rika» stilar: de ha ingen längtan efter att uppfylla sitt ändamål, blomfina självfva ha de ingen famn för rosor.

Och möblerna! I vår tid är det deras tur att härska i vårt hägn, höga som bortskämda tjänare. Och nu äro våra stugor mästerverk för sig, mästrande oss, ägarna. Hvad skola då icke slotten vara?

Det var en gång när hemskogens 200 års furor gingo att fylla bondens behof af skydd och hem och de gjorde det hederligt och som fränder genom tusende år.

Det blef en gång så, att det främmande blef kult, men stora herrar fyllde ändå *måttet* af sina salar, deras svit och lydfolk sviten af flyglar, sänkande sig ned till odling af åker och äng.

Nu äro vi, »herrar» och »arbetare», främmande i vårt land, boende i en tillfällig fristad med våra »gipshundar med svarta fläckar».

Gipshunden är karikatyren af konsten för konstens skull, och vi själfva bilder ur lifvet för lyxens skull, herrar som arbetare!

SOLVISAREN FRAMFÖR SÖDRA TERRASSEN. ARKITEKT: WAHLMAN.

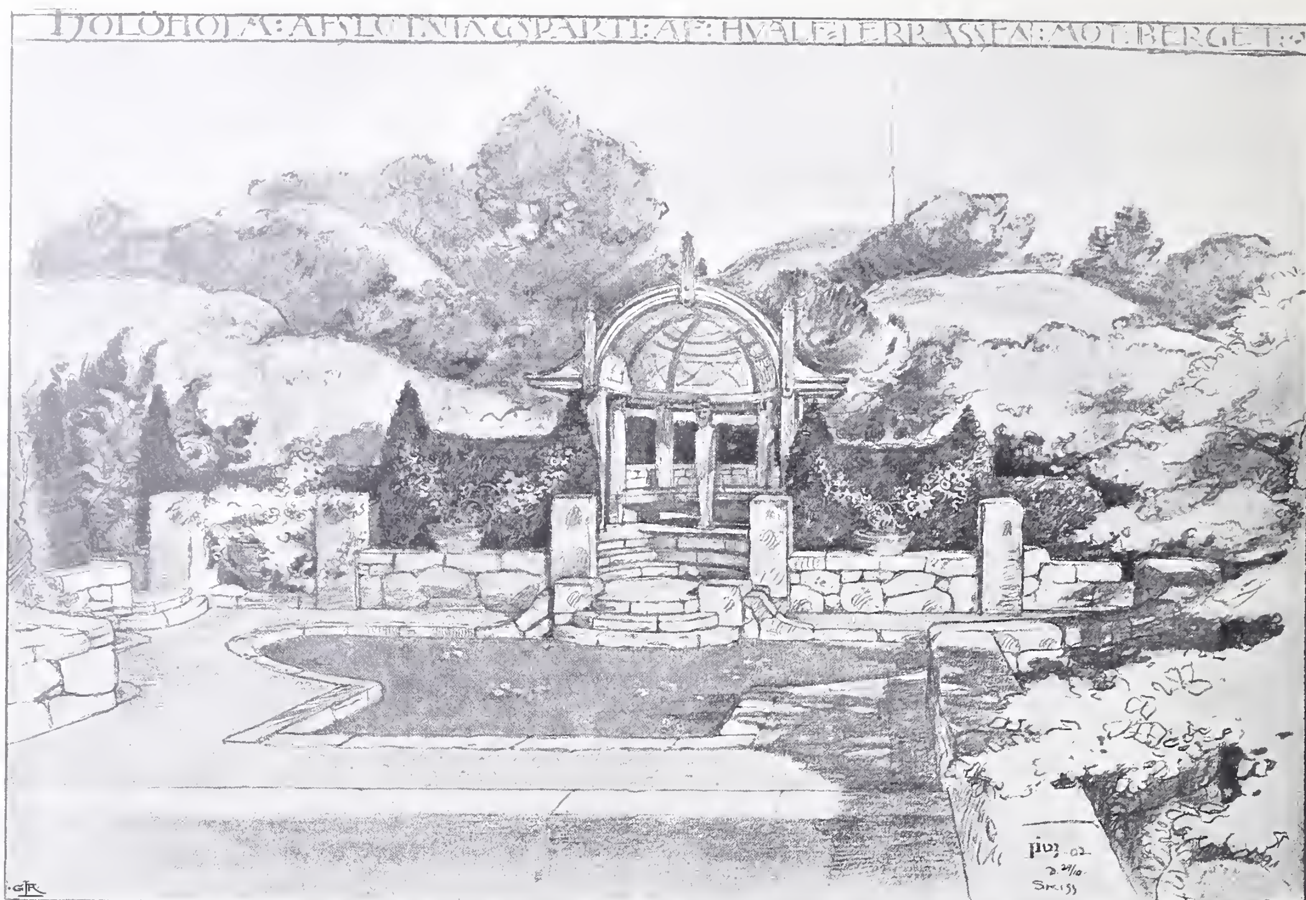

TJOLÖHOLM. STUDIE TILL TRÄDGÅRDEN. ARKITEKT: WAHLMAN.

Det är sanningen, hur vi än vrida oss under den. Hvad är då ett Tjolöholm? Det är minnen af hvad som farit, samlade af en skönhetsviljande med penningens dragande kraft och med en drömmare som villigt redskap — i bästa fall konst för konstens skull. En bekväm boning? Joväl, men luxuöst bekväm, komfortabel.

Konsten förenar vårt lif med det, vi älska, men det går lätt att glömma idealet för medlaren, som synes ge oss lyckan på hand. Vår sköna vas står tom, vårt landthus är en attrapp fylld med »godter». Och mätta sjunga vi från dess utsprång naturens lof, naturens vänners — för hvilken vi innesluta oss, tillbedjande dess bilder.

Men den nya konsten får icke blott ersätta, den skall vara vägen till det friska och sanna, *där detta ännu finnes* utanför kulturens målade glasfönster.

En ordagrann yttring af vårt hems förenande med den natur, vi valt till vår omgifning, ja ett utsträckande af vår boning in i naturens famn, är den formella trädgården och terrassen.

Hvarför formell? Blif inte ond, det är bara ett misstänkt ord. Hvarför utan form?

Ledes icke här konsten *från* naturen? Allt människans bildande verk ja t. o. m. förstörandet var en gång »konst», icke så maskinens. Icke heller så den som maskin arbetande människans. Men trädgårdens mästare formade, så länge de verkade, jord och torf och träd. Och af sten och fällda vildträd byggde han människors och tama växters gemensamma hem.

Tjolöholm är en främling i sin natur. Icke i sitt material graniten, knappast genom sin typ, mer skotsk än engelsk. Egentligen genom sin anläggning. Ty mellan luxuös komfort och af hafvet tuktade berg och kvick men kufvad ekvegetation är ett djärft språng. Och dock ett samband fanns: det var hafvet och de djupa skrefvornas vilda vegetation, som drog ut från staden och kontoret. Det fanns en häftig kärlek till kraft och lif i kamp.

Men komforten skulle med. Det blef alltså intet skotsk Mubgrowallan Castle på högsta berget. I den enda breda skrefvan öppen mot hafvet och hafsviken, liksom skyddande den nästan tropiska vegetationen bakom med sitt murverk ligger slottet djupt under klipporna.

Trots sitt massiva hufvudparti skulle det ohjälpligt nedtyngas af de kraftigt rundade bergen, om icke flyglar och terrasser förmedlade och förbunde åt båda sidor. Detta visade sig äfven i hög grad vara fallet, innan terrasserna, äfven de utbredande främre, tillkommit. I så hög grad, att slottet hade utseende af en ordinär stenvilla, nykommen, räddhågad, ynklig. Ägarinnan var förtviflad, arkitekten allvarlig men hoppfull. — —

Är det nu verkligen ny konstuppfattning, som dirigerat dessa terrasser och parterrer kring Tjolöholm? Kanske äfven dessa äro minnen af, hvad som farit! Låt se.

TJOLÖHOLM. STUDIE TILL TRÄDGÅRDEN. ARKITEKT: WAHLMAN.

Läget är omöjligt ur försvarssynpunkt från 14- och 1500. Alltså ingen tanke på medeltid och vasastil, där trädgården blygt hängde vid huset som ett damas skärp på en stålklädd arm.

1600-tal? Den tidens parterrer gå fram öfver *slopade vallar*, en parad, en fest för hemvända segrare, ståt, makt hvart ögat ser. Naturen? Någonstädes bortom djurgården.

1700-tal? Ja nu börja framsynta män se sig om efter den, dock nöja de sig med »sköna prospekter». Men naturen får närma sig efter en genomgången hyfsning. Att bygga ett slott *ut ur vildheten* är icke tankegången.

Sent 1700- tidigt 1800-tal? »Engelsk parkstil?» Ur denna tid skrifver Walter Scott om hus som »*promenerat ut ur staden* för att hämta litet frisk luft». Känns det igen?

Det måste vara en af föräldrarna. Det var naturförgudandets tid och *de stora resvagnarnas epok*. De voro tunga dessa resvagnar och fastnade ibland i de vildaste bergspass. Det var stadsbons »herrgårdar». De smärre resvagnarna klarade sig i början, men de blefvo skraltiga med tiden och slogo sig, äfven de, i ro — det var sommarvillorna. Än i våra dagar byggas de stora och tunga som för kringresande menagerier och fastna i vår brutna terräng, där de stå och skräpa, tills de luta mot sitt fall. Villor!

Men hågen i vår tid ligger till det bofasta och till njutandet af den orörda naturen.

Låt oss en stund från Tjolöhölms slott beskåda naturen. Från salongerna en trappa upp — hafvet! Vid middagstid en enda glänsande skifva, en flytande oändlighet af hvitt ljus med fläckar af klippiga land och kobbar, som göra intrycket af förbländning än starkare, mot aftonen mer begränsadt i himmel och vatten: syner från den första och andra skapelsedagen. Äfven »den tredje dagen» se vi under oss — jorden som en ofantlig grön äng begränsad med en lång mjuk horizontallinje, för hvilken landets och vattnets stridiga element vika åt sidan som vördnadsfulla åskådare.

Gå vi däremot ut på terrassen mot sydost öfver hvalfvet . . . där torna sig bergen i fasthet, och mellan dem vinka oss raviner med bräken och klängros ned till gröna gläntor. Här uppe står Janus och visar oss än den bistre krigarens, än den milde rosenodlarens ansikte. Det är också ej alltid som solen silar in under de låga ekarnas båghvalf. Än ståndar striden mellan land och haf med bölande lurar och yrande skum.

Den långa terrassen under sydfasaden binder samman en af de vackraste ravinerna (i sydost), som afslutas med den höga asken med källan vid dess fot, med *blomsterparterren* under västra berget men vid den frodiga eken (vördnad för naturens skönheter!) böjer den af inåt husets loggia. Här mellan murarna är en fristad för blommor i rutor och blommor i bågar. Men »the giants night cap» har ej fått komma dit.

*

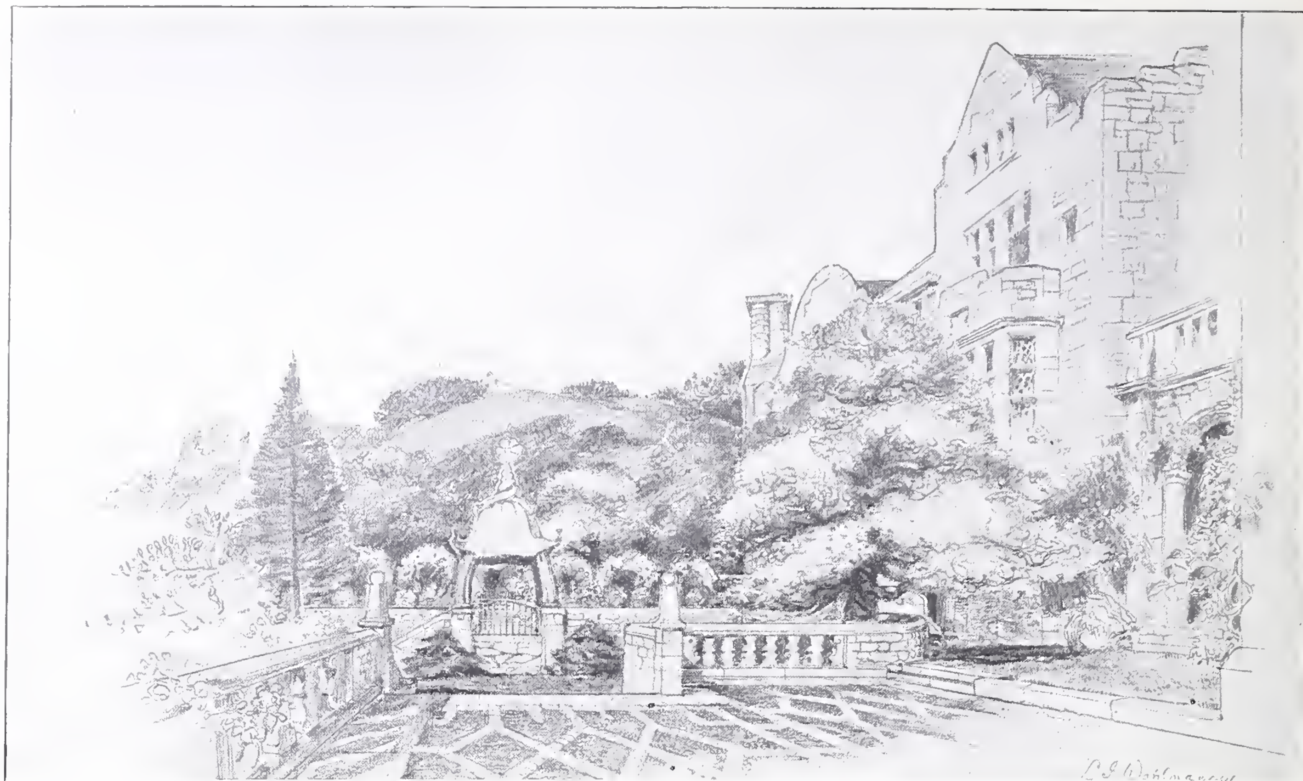

TJOLÖHOLM. SÖDRA TERRASSENS VÄSTRA SIDA. ARKITEKT: WAHLMAN.

I den stora flackt nedskurna ängens hörn skymta rosengårdarna med höga murar mot hafvet. (En dylik »lawn» är 1800-talsform. Den är de gamla »parterres de broderie» som blefvo för dyra och såddes igen till *betesmarker*. Korna föstes sedermera undan.)

Uppfarten, som först från grindstugan kröker genom högstammig skuggrik löfskog, går först rakt på slottets norra fasad, men kröker in under träden för att lämna rum för en af häckar omgärdad »lawn», som med en *stylobat af torf* (undermurad med tegel) afslutas mot terrassen. Genom detta arrangemang aflägsnas det *hårda* intrycket af en uppfart för att ge rum åt det *lugna*.

Det var 1700- och 1800-talen som företrädesvis odlade konsten att »köra fram för stora trappan» med ty åtföljande upprörande af dam och känslor för det gröna. Nu blir oftast »gårdsplanen» med dess »rundel» en »Carriage court», mellan murar eller öppen som här.

Det är ett mäktigt, med grönska insprängdt och inramadt berg, som reser sig i öster om entreterrassen. Fågelperspektivet i förra häftet är taget därifrån. Sådana berg äro säkra skydd för en yppig vegetation, också synes den fläck af Halland, där Tjolöholm ligger, som en oas i det stränga vikingalandskapet.

De, som byggde sig Tjolöholm, äro nu båda döda. Mannens, rennäsansmänniskans, aska gömmes i mausoleet af hvit marmor, hans minne i anläggningens prakt och resning. Kvinnans minne är hemkänslan i det inre, den ansande smekningen öfver naturens vildhet, trädgården, kyrkan och byn.

Tallom den 23/3 1907.

L. I. Wahlman.

INDISK ARKITEKTUR.

Af THORILD WULFF.

(Forts.

Egendomligt nog återfinnes i Armenien och på Krim en för denna del af världen alldeles unik liten grupp tempelgrottor, som visa en slående likhet med de indiska klipptemplen och viharas, och hvilka antagas härstamma från tolfhundratalet, då de torde användts för kristen gudstjänst.

Af egentliga stenbyggnader från den buddistiska æran känna vi blott en enda, bevarad intill våra dagar. Det är först under den nybrahmanska perioden, som så småningom en fristående stenarkitektur blir allt vanligare.

När efter en omkring tusenårig buddistisk epok den gamla brahmanismen i ny gestalt reser hufvudet till kamp mot buddismen, en kamp, som efter några århundraden resulterade i denna senare religions totala försvinnande från Indiska halfön, så tog den brahmanistiska arkitekturen direkt arf efter det föregående utvecklingsskedet. En skarp gräns mellan de båda epokerna kan visserligen i religionshistoriskt afseende dragas, men näppeligen från arkitektursynpunkt, så flyta de båda perioderna i hvarandra. Ornamentiken visar oss dock vid första ögonkastet, till hvilken epok ett fornminne hör, i det Buddabilder och dagoba försvinna och få byta plats med motiv ur den fantastiska brahmanska guda- och sagovärlden.

Till en början fortsattes ett stycke in i den nybrahmanska tiden utmäjslandet af tempelgrottor som förut. De visa emellertid ej längre så regelbunden anordning, som vi exempelvis lärde känna från Karligrottan. På

TJOLÖHOLM. SÖDRA TERRASSENS ÖSTRA SIDA. ARKITEKT: WAHLMAN.

Elefantaön i den stora hafsvik, som går in strax söder om Bombay, hade jag utsökt tillfälle stifta bekantskap med klipptempel af denna typ. Efter några timmars rodd i långa, låga kanoter af urhålkade trädstammar öfver den utomordentligt storslagna golfen förbi brant ur hafvet uppstigande palmklädda öar, landar man på Elefanta och hinner knappt arbèta sig upp för stranden med dess långt ut i hafsvattnet på styltrötter stående mangrovebuskage, förrän man omsvärmas af hinduer, som påtruga besökaren spatserkäppar, skurna af egendomligt formade lianstammar eller locka oss att inköpa massor af tändsticksaskar, fyllda med de präktigaste, metallglänsande skalbaggar och pigga purpurfärgade gräshoppor. Ett stycke upp på bergsidan af den omkring 600 fot höga ön, alldeles dolda af en ovanligt rik urskogsvegetation öppna sig ingångarne till de dunkla tempelhallarna. När de utmäjslades är icke närmare kändt, blott så mycket är visst, att de tillkommit under tiden mellan de 9:de och 11:te årh. e. Kr. Se fig. 2. Hela grottkomplexet, som består af tre olika hufvudafdelningar, hvilar på väldiga stenpelare, kvarlämnade vid grottornas uthuggning. Redan dessa pelare visa oss ett karaktäristikum, som vi sedan skola återfinna på nästan alla hinduiska pelare och kolonner, nämligen en stor krag- eller kransformad utväxt i skaftets öfre tredjedel under kapitälen. Senare i tiden skola vi träffa hinduiska pelartyper från topp till tå betäckta med dylika mer eller mindre skarpt afsatta, kraglika utvidgningar. På tempelgrottans väggar möter blicken väldiga gudagestalter, huggna i nästan fristående relief, stundom nående en höjd af ända till 20 fot. Templets konfiguration är ej så lätt att göra klar för sig i den halfdager, som här råder, och den störes ytterligare af en mängd nischer och kapell för gudabilder och offeraltaren. Hufvudhallens grundform är någorlunda kvadratisk med en sida af ungefär 130 fot, och här uppbäres taket af omkring 26 pelare, af hvilka dock en del äro förstörda. Äfven grottans mycket rika väggskulpturer ha lidit ansenligt, enligt hvad det uppgifves mindre af århundradenas framfart än fast mera genom en kanonad, som fanatiska katoliker under den portugisiska tiden läto dundra mot afgudabelätena här inne i den gamla tempelgrottan!

Bland gudabilderna är en jättelik »Trimurti»-framställning på ena klippväggen i all synnerhet anmärkningsvärd. Den utgöres af ett nitton fot högt hufvud med tre ansikten, betecknande den brahmanska religionens treenighetsbegrepp, gudomen, uppenbarande sig som Brahma, skaparen, Siva, förstöraren och pånyttfödaren samt Vishnu, upprätthållaren af lifvet, hela bilden omgifven af heliga lotusblommor och glasögonormar, hvilka senare för öfrigt under regntiden lära vara talrika i Elefantagrottorna äfven utanför skulpturernas ram. I ett kapell, det som visas i bifogade bild, står en stor »lingam», ett tydligt tecken på, att templet ursprungligen tillhört Siva-dyrkarnes stora sekt. Till dessa öfver hela Indien lika talrika som populära »lingam»-altaren vallfärda med förkärlek barnlösa kvinnor att offra och bedja, på det Siva måtte mildra sin njugghet.

En säregen öfvergångstyp mellan de i klippan inhuggna templen och den vanliga fristående af stenar hopfogade byggnaden bilda de i inskränkt antal påträffade »monolitiska» templen från både buddistisk och nybrahmansk tid. De utgöras af stundom ansenliga

TJOLÖHOLM. GRÄSPLAN. ARKITEKT: WAHLMAN.

tempelkomplex både utan och innan skulpterade fram ur fasta klippan, sålunda utan skarf eller fog bildande ett helt, framtrolladt med hammare och mäjsel direkt ur berget.

Från och med år 1 000 e. Kr. presenterar sig nybrahmanismen på allvar med en i solidt stenmaterial utförd, redan vid sitt första framträdande mogen, högt uppdrifven arkitektur. I på det hela tämligen oförändradt skick ha sedan samma byggnadstyper gått igen allt intill våra dagar, ett drag bland många af det starkt konservativa kynnet hos hela den indiska så materiella som andliga kulturen. Det är här ej platsen ingå på de många olika variationer, i hvilka i olika trakter af Indien denna byggnadskonst fixerat sig.

En del gemensamma drag förete alla dessa nybrahmanska byggnadsverk, som äro så genomgående och så karaktäristiska, att ensamt de äro tillräckliga för att draga ganska skarpa gränser kring denna hinduiska arkitekturgrupp.

Hvad först det konstruktiva beträffar, så springer genast i ögonen, att hinduerna aldrig begagna sig af verklig båg- eller hvalfförbindelse mellan olika byggnadselement. När man i de äldsta buddistiska grottorna stundom funnit i berget uthuggna hvalf eller portalbågar, ha dessa icke i något enda fall varit annat än tydliga kopior i sten af träkonstruktioner. Det verkliga bågspannet med radierande kilstenar förekommer aldrig i något hinduiskt byggnadsverk, och det fastän redan omkring 11-talet muhammedanerna i stor skala börjat introducera sina många bågtyper i olika delar af Indien, och hinduerna sålunda haft rika tillfällen taga kännedom om denna konstruktionsart.

Hinduerna ha synbarligen haft en direkt motvilja mot bågspann, och de uttrycka denna i de betecknande orden: »An arch never sleeps». Det tryck utåt mot sidorna, som ett hvalf eller en båge alltid utöfvar, och som vi i våra byggnadsstilar liksom muhammedanerna måste kompensera med tunga sidostöd och sträfpelare, detta tryck, som utgör en ständig fara för hela byggnadskonstruktionen, ha hinduerna ej vågat införa i sin arkitektur. Vi måste därvid erinra oss, att jordbäfningar och smärre jordstötar äro ganska vanliga i Indien, och häri torde till icke ringa del förklaringen ligga, att hinduerna undantagslöst valt den stabilare, säkrare öfverkragningsmetoden trots dess många nackdelar. Ehuru vi numera veta, att hvalfvet ingalunda var obekant för de gamla egyptierna och grekerna, återfinna vi som bekant äfven i deras arkitekturer ett liknande segt fasthållande vid de vinkelräta linjernas princip. Häri ha vi tvifvelsutan en förklaring till den årtusenden trotsande soliditeten i dessa byggnadsvärk.

En följd af det konsekventa bruket af öfverkragning är det trånga, hopgyttrade, tunga utseende, som den hinduiska arkitekturen i allmänhet visar, och som i förstone stöter den i europeiska arkitekturformer invuxne främlingens öga. Pelare och kolonner måste stå så ofantligt mycket tätare i en dylik byggnad, där öfverredet skall hvila på horisontala arkitraver; domer och kupoler, hopfogade af öfver hvarandra utskjutande horisontalstenar, blifva mindre och tarfva ett stort antal i koncentriska kretsar ordnade pelare att bära upp konstruktionen. Det konstnärliga utnyttjandet af de

TJOLÖHOLM. MAUSOLEET. ARKITEKT: WAHLMAN.

fria ytor och perspektiv, som exempelvis i götiska eller romanska tempel står byggmästaren till buds, är arkitekturella skönhetsmedel, som äro oåtkomliga för hinduen. Äfven en annan fördel utöfver stabiliteten få dessa pelarfyllda brahmanska tempelbyggnader, en ytterst framstående egenskap föröfrigt, nämligen förmåga att afbländа det intensiva ljuset och den förlamande hettan från en tropisk sol. Man lär sig sätta värde på dessa skumma, öppna pelarhallar, där vinden fritt får spela, när man timvis kanske fått promenera sin stofthydda i en temperatur af + 40° C. För fotografen är det emellertid hardt när omöjligt att taga interiörbilder här inne bland mängden af kolonner, som i alla riktningar stänga synfältet och förtaga en stor del af totaleffekten.

Det andra stora karaktärsdraget i nybrahmansk arkitektur ligger på ett annat område, nämligen det ornamentala, hvilket emellertid är så intimt förenadt med det konstruktiva, att det stundom är hardt när ogörligt att i dessa byggnadsvärk hålla de båda arkitekturala grundfaktorerna isär. I ingen mig bekant arkitektur flätar sig det ornamentala så in i byggnadsverkets hela karaktär som just i de brahmanska templen.

Det är hufvudsakligen stenskulpturen, som här kommer i fråga, nästan icke alls måleriet. Motivvalet hämtas med förkärlek från den rika guda- och sagovärld, som ligger gömd i den gamla sanskritlitteraturen. De specifikt indiska gudaframställningarna, beläten med ett flertal ansikten och armar i mängd, vidunder ur djurvärlden och skaror af kungar och krigare marschera fram utefter väggar, pelare och tak. Där en stenyta finnes att tillgå, där har ock ornamentsbildhuggaren varit framme. Det är den mest hissnande roccoco ur den mest fantastiska sagokrets, som från alla håll och kanter träder ögat till mötes. Roccoco är just ordet, som rann mig i sinnet inför denna till öfvermått rika skulpturala utstyrsel, hvilken kommer de konstruktiva linjerna, det bärande och planerade att alldeles försvinna i detaljernas massa. För den invigde, som förstår innebörden i figurframställningarna, får naturligen det hela ett annat, lifligare intresse än för den, som måste beklaga sin obekantskap med den brahmanska visdomen.

Skulpturen är vanligen i ganska hög relief, stundom nästan helt fristående, lösande sig mer eller mindre ut ur materialet, som i de flesta fall utgöres af sandsten eller marmor. Framställningen af människokroppen är skäligen primitiv, stelnad i traditionella former sedan sekler tillbaka. Djur och växter, som icke sällan intaga den dominerande rollen i ornamentiken, framställas gärna dekoratift med godt sinne för det karaktäristiska. Geometriska linjemotiv saknas ej häller, men träda vanligen mera tillbaka för det figurala.

Ett tredje, icke minst beaktansvärdt moment i den hinduiska arkitekturen är den finkänslighet, med hvilken byggnadsplatsen i regeln valts. Man finner templen sålunda ofta grupperade kring naturliga eller artificiella sjöar eller utefter branta flodstränder, hvarvid de vanligen höja sig terrassformigt från stranden. Eller äro de uppförda på dominerande bergstoppar eller högplatåer, höjande sig öfver landskapet. Höga finbladiga tamarinder och heliga fikusträd beskugga tempelgår-

TJOLÖHOLM. GRINDSTUGA. ARKITEKT: WAHLMAN.

darna, brokbladiga crotonbuskar i hundrade varieteter, storbladiga banan- och papayaträd, luftiga, vajande kokospalmer med höga, raka stammar, mango- och orangelundar med mörkt, glänsande löfverk fullständiga ramen. Skaror af näsvisa apor och legioner kraxande, svarta kråkor sätta lif i spelet, pråliga påfåglar strutta omkring, glädjande ögat med sin metallskimrande färgplakett på stjärten, och ståtliga gamar segla kring tempeltinnarna. En myllrande människoström i ljusa, färgglada, veckrika dräkter, djupt beslöjade zenana-damer, klirrande af silfver- och guldprydnader kring armar, hals och ben, här och där en naken fakir eller en skara betryckta pilgrimer. Åsnor, zebuoxar, kameler och elefanter — och den brahmanska arkitekturen har fått sin rätta milieu.

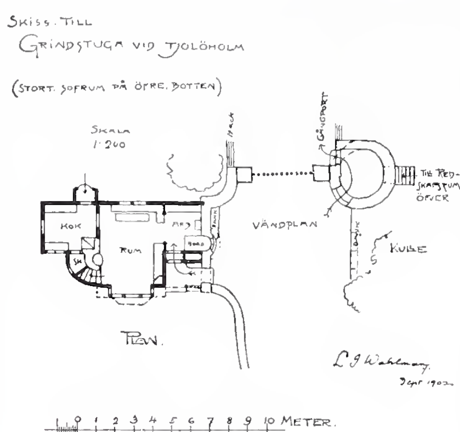

I olika delar af halfön framträder denna byggnadskonst i något olika typer. Det skulle bära för långt in i detaljerna, att gå dem alla in på lifvet, utan få vi inskränka oss till de viktigare, desto mer som en skildring af en så främmande arkitektur som denna lätt löper fara bli torr, om den ej åtföljes af ett rikt illustrationsmaterial. Den hinduiska arkitektur, som för oss har inträsse, anknyter sig hufvudsakligen till templen. Palats- och privatbyggnader samt grafmausoléerna, hvilka inom den muhammedanska byggnadskonsten spela en så framträdande roll, äro här på det hela af tämligen underordnad betydelse.

De dravida hinduerna i Sydindien ha utvecklat alldeles specifika byggnadstyper. De tempelbyggnader, vi där möta, tillhöra genom sin storlek de mest dominerande, vi öfverhufvud träffa i det hinduiska Indien. De utgöras af en central, ofta ganska obetydlig öppen pelarhall för ett eller flera gudsbeläten, vanligen vid stranden af en mindre vattensamling eller källa för att möjliggöra de rituella tvagningarna. Denna innersta, »allra heligaste» tempelbyggnad omgifves af ett större eller mindre antal, koncentriskt anordnade, rektangulärt begränsade förgårdar med sina kolonnader och kapell. Ingångsportalerna till de olika förgårdarna äro öfverbyggda af kolossala, fyrsidiga, pyramidliknande komplex i flera våningar, veritabla skyskrapor, hvilkas hela kompakta stenmassa visar den rikaste ytskulptur. Dessa pyramider, gopuram, dominera ofta hela trakten och sätta en högst egendomlig karaktär på slättlandskapet. De ha egentligen intet med själfva helgedomen att skaffa, utan torde i äldre, mera krigiska tider användts

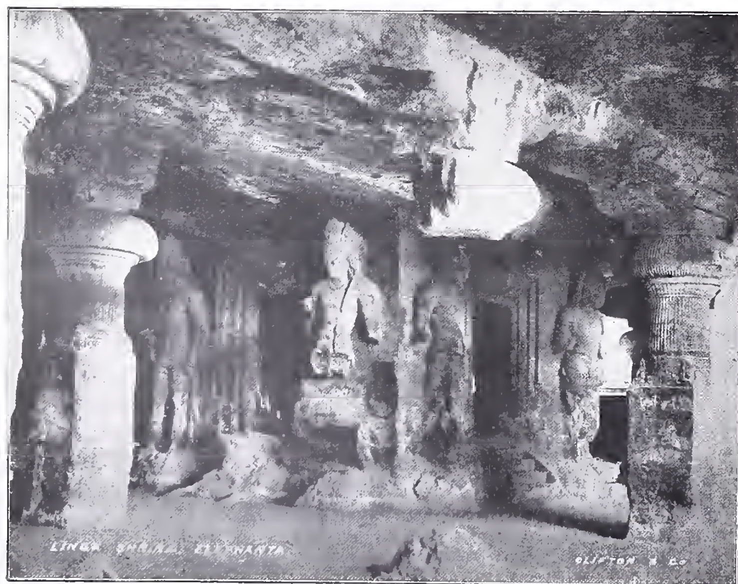

FIG. 2. FRÅN TEMPELGROTTORNA PÅ ELEFANTA-ÖN.

TJOLÖHOLMS BY. ARKITEKT: WAHLMAN.

som fästningar vid tempelportarnas försvar. I motsats till Nordindiens brahmanska tempel sakna de dravida nästan helt och hållet kupoler, domer eller torn, utan äga vanligen raka begränsningslinjer, slutande upptill med horisontala friser. Det är icke utan, att den dravida tempelbyn har starkt tycke af gammalegyptisk, massiv urtidsprägel. Till de inre tempelgårdarna ha blott prästerskapet, brahminerna, tillträde, och för öfrigt beror det på kastindelningen, hur långt in i förgårdarna den rättrogne hinduen insläppes, sålunda en om Jerusalems tempel påminnande gradation i annammelsen af saligheten. Europeerna, som stå utom kast, ha i drickspängar till prästerskapet ett osvikligt medel att få nalkas äfven de allra heligaste i den brahmanska gudavärlden.

Äfven i sin ornamentik, speciellt i pelarkonstruktionen, visar den sydindiska byggnadstypen en säregen, högst originell utbildning. På pelarpostamentet, som är ensidigt utveckladt till en fullständig piedestal, står en djurfigur, en häst med ryttare, ett lejon, en elefant el. dyl., som stegrar sig, stödjande arkitraven med hjässan. Denna kuriösa ställning har säkerligen förefallit konstnären själf ganska äfventyrlig. En sig stegrande häst har ju skäligen lite bärighet att bjuda en stenbyggnad. Man finner därför oftast under det större djuret ett eller flera mindre, som i sin ordning stegra sig upp mot buken på det större och dymedelst både för ögat och väl äfven i realiteten gifvande det hela stadga. Detta besynnerliga hugskott finner man nu i de dravida templen varieradt i det oändliga, och i värkligheten tager det sig ingalunda så vansinnigt ut, som det på beskrifning kan låta.

De nordindiska hinduerna bestå sig i regeln med vida mindre tempel, bestående af en på koncentriska pelarrader hvilande central dom, vanligen fyrkantig i omkrets och med koniskt buktade konturer. Detta centralkomplex omgifves stundom af mindre, liknande torn och af pelarhallar på åtminstone trenne sidor. Dessa koniska torn, som ofta äro upptill platt afstympade, bära vanligen på sina yttersidor en mängd mindre dvärgtorn, som i detalj upprepa modertornets utseende. Se fig. 3.

Sitt lystmäte af denna tempeltyp får resenären, ty vid hardt när hvarje steg mötes blicken af dessa kägelkrönta helgedomar, uppförda åt de hundratusentals gudomligheter, som öfverbefolka det brahmanska

FIG. 3. NORDHINDUISKA TEMPEL I BENARES.

himmelriket. Bästa tillfälle att studera denna säregna arkitekturtyp erbjuda de många heliga vallfartsorterna, som äro spridda kring hela norra delen af halfön. I den urgamla religiösa brännpunkten Benares har man exempelvis en liten profkollektion af 1,500 hithörande tempel och därtill på köpet 272 moskéer! Den här bifogade bilden, som är tagen utifrån Ganges-floden, visar några karaktäristiska prof på dessa brahmanska helgedomar. På trapporna mellan templen och den lika heliga som smutsiga floden utvecklar sig ett det mäst fantastiska lif, tänkbart blott i Benares. Tusen och åter tusen pilgrimer, asketer och fakirer från Indiens alla delar, hundrade och åter hundrade brahminer, tolkande skrifterna och ledande de olika religiösa ceremonierna. I det heliga vattnet plaska de troende af hjärtans lust och offra hela lass blomsterkvastar åt floden, därmed förvissande sig om stora lättnader på andra sidan jämmerdalen.

En ting är viss: den indiska arkitekturen tarfvar sin egen milieu för att kunna rätt till sitt väsen begripas, och den tarfvar därtill hos betraktaren ett förstående sinne, som åtminstone vill ärligt försöka assimilera den absolut främmande kultur, som med rent af förskräckande styrka slår emot europeen i detta förunderliga land. Lifligast känner man detta under en vandring i Benares villsamma tempelgårdar, inför ett urgammalt folk, hvars hela tanke- och känsloväarld synes röra sig med andra begrepp, med helt olika värden än de, som ha burskap i Västerlandet.

(Forts.)

ARKITEKTKONGRESSEN I WIEN 1908.

I öfverensstämmelse med förra årets internationella arkitektkongress i London beslut skall nästa kongress hållas i Wien under maj månad 1908. Enligt meddelande från »Comité permanent des Congres internationaux des architectes» hvilken består af representanter för de nationer, som vid kongresserna pläga vara företrädda, och som har sitt säte i Paris, har kejsar Frans Joseph värdigats ställa sig som skyddsherre för kongressen. Bland hederspresidenterna märkas prinsarna af Lichtenstein, Sachsen-Coburg-Gotha, Schwartzenberg, Windisch-Grätz, kardinal Gruscha, statsministern, finansministern, kulturministern, justitieministern, handelsministern, järnvägsminister, biskop Gottfried Marchall, talmännen i riksdagens båda kammare, borgmästaren i Wien.

Ledamöterna i den permanente internationella kommittén sammanträda i Paris i juni detta år, för att med de österrikiska delegerade bestämma angående de diskussionsfrågor som skola uppsättas på programmet.

Festkomiterade meddela redan från sitt program, att det högtidliga öppnandet af kongressen kommer att ske i rikssalen i Hofburg. I programmet kommer att ingå en utflykt på Donau till Kahlenberg, en soiré arrangerad af österrikiska ingenjörs- och arkitektföreningen, utflykt på Semmeringbanan, mottagning å rådhuset och en fest på slottet. Samtidigt med kongressen pågår en jubileumsutställning i Konstakademiens palats.

Svenska medlemmar af den internationella kongresskommittén äro öfverintendenten C. Möller, professor I. G. Clason och arkitekt G. Wickman.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde måndagen den 18 mars för första gången uti föreningens nyomredda hus, Jakobsgatan 19. Ordföranden hälsade med anledning däraf medlemmarna välkomna och uttryckte den förhoppningen att nu, då föreningen åter fått ett hem och därtill ett eget hem iordning, lifaktigheten inom och intresset för afdelningens verksamhet måtte växa stort.

Ordföranden meddelade att ytterligare tvenne prisdomare och pristagare skänkt 75 kronor till afdelningens kassa.

Förslag till Göteborgs nya stadsplan förevisades i såväl planer som perspektivstudier af ark. E. Thorburn, hvilken utarbetat desamma.

Därefter höll ingenjör G. W:son Cronquist ett med skioptikonbilder belyst föredrag om: »Några moderna fasadbehandlingar med tegel». En rikhaltig samling tegelprofver från flera tegelbruk voro dessutom utställda af föredragaren. Efter föredraget vidtog en liflig diskussion, hvarvid flere talare framhöllo önskvärdheten af att kunna erhålla godt svenskt tegel af alltigenom likformig massa till såväl fasadmurning som taktegel.

Ordföranden meddelade, att f. d. öfverintendenten Helgo Zettervall under dagen aflidit, och uttalade därvid särskildt, hurusom dennes ständigt lifliga intresse, stora arbetsförmåga och energi samt tro på sitt kall i den förelagda uppgiften varit i mycket banbrytande och uppryckande för den svenska arkitekturen samt för vår arkitektkår och dess anseende. Afdelningen, som stående åhörde ordförandens med värme framförda anförande, uppdrog åt ordföranden och sekreteraren att till den aflidnes maka och barn framföra dess deltagande och beklagande af den förlust, de såväl som arkitekturen och arkitektkåren i vårt land lidit.

Arkitekt G. Améen demonstrerade några utställda prof af det nya kopieringsförfarandet Heliostryck, och sekreteraren förevisade en del för aftonen utställda prof af frazzitegel.

Arkitekt R. Östberg visade till sist en serie skioptikonbilder öfver det blifvande rådhuset och dess läge i förhållande till omgifvande gator, broar och kajer.

Aftonens utställning uttgjordes af ritning och modeller till kyrkmöbler för Ockelbo kyrka samt Kungsholmens nya kyrka af ark. G. Améen. *S. C.*

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändes till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.
Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

INDISK ARKITEKTUR.

Af THORILD WULFF.

(Forts. fr. föreg. n:r.)

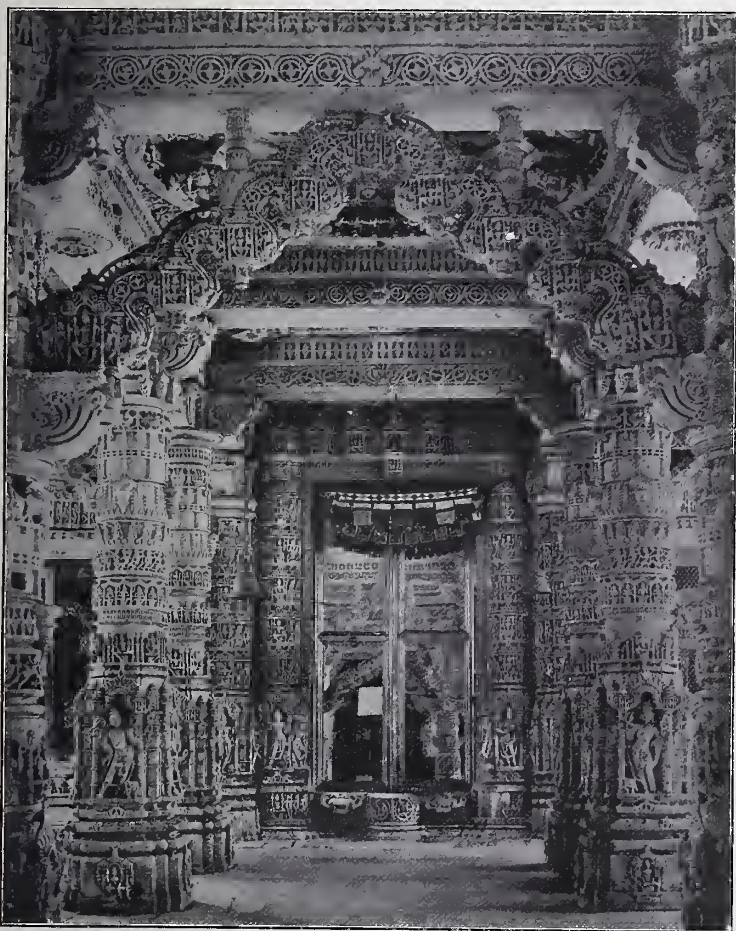

FIG. 4. PELARGÅNG I JAINTEMPLET PÅ MOUNT ABU.

En alldeles särskild ställning inom den brahmanska arkitekturen intager *Jain*-sekten (utt.: Dschain), hvars byggnadsverk företrädesvis anträffas i nordvästra Indien med ett utprägladt centrum i Guzerat, särskildt i trakten af Ahmedabad, norr om Bombay. Jain-sekten, som ända in i våra dagar lefver ett oförsvagadt lif, står i nära släktskap med buddismen, med hvilken den har så många likheter och historiska beröringspunkter, att man nästan är berättigad anse jainerna som en ättelägg af eller jämbörding till den uräldsta indiska buddismen. Som byggherrar ha jainerna åstadkommit det högsta, det utan jämförelse mäst utsökt eleganta af all hinduisk arkitektur. Mitt besök i jaintemplen på toppen af det nära 6,000 fot höga Mount Abu kommer alltid att höra till mitt lifs vackraste minnen. Här uppe i ett härligt, nästan tempereradt klimat, midt ibland en vild, ogästvänlig klippvärld, med Rajputanas sandöken sträckande sig i alla riktningar mot horisonten djupt under oss, här ute i vildmarken långt från allt pulserande människovimmel ligga några tempelkomplex, som byggts från år 1032 till 1247 e. Kr., och som än idag presentera sig i lika oberördt skick, som vore de af gårdagen. Utifrån sedt tyder intet på den prakt, som döljes innanför tempelmurarna. Planen för dessa och andra liknande jain-byggnader är ungefär densamma, som vi förut träffat hos de nordindiska brahmanska hinduerna: en central kägeltornprydd hall för gudabilden och framför denna en af pelarrader uppburen förhall, det hela omgifvet af kolonnader och nischer för andra gudabilder. Hvad som särskildt kännetecknar jain-stilen är bl. a. en iögonfallande blandning af de gängse brahmanska figurmotiven med Buddaliknande framställningar af de 24 helige profeter, som jainerna räkna såsom sin sekts grundläggare. De vidsträckta pelarhallarna äro utförda af bländhvit marmor, finkornig och jämn som den bästa Cararra. Det är ej en eller par pelaralléer eller kolonnadgårdar, det är fråga om, man kan vandra här i timtal från den ena härligheten till den andra. En ornamentik, så rik, så utsökt genomarbetad och furstligt praktfull som denna, kan väl näppeligen någon annan arkitektur visa prof på. Man blir nästan mållös inför denna skönhetsvärld i marmor, som rullas upp inför ens ögon. Hundrade pelare åt hvarje håll

 CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

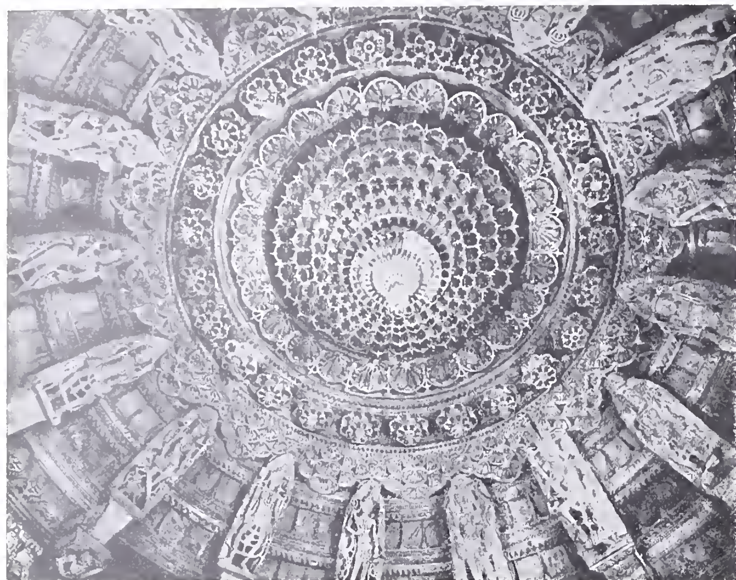

FIG. 5. TAKKUPOL, SEDD NEDIFRÅN. JAINTEMPLET PÅ MOUNT ABU.

och icke tvenne lika. Öfverallt leker i ornamentet en spelande, slösande dekorativ fantasi, som ej vet af några hinder, som ur marmorn trollat fram en totaleffekt så bedårande vacker, som blott är tänkbar i en värkliga gudars boning. Eller rikta blicken upp mot de af slanka kolonner burna kupolerna! Man vet ej, om det är filigransarbete i hvita silfret, eller ett spetsvärk, knyppladt i hvita silket. Att hårda, spröda marmorn kunnat arbetas så deliciöst, så plastiskt fulländadt synes nästan gå öfver mänsklig förmåga. Och dylika kupoler finnas här icke en eller par, utan tjogvis, och aldrig ett mönster upprepadt eller stelnadt i schablon. Å de här reproducerade bilderna 5 och 6 bör läsaren tänka sig, att hvarje detalj, hvarje slinga, hvarje rosett och figur är utförd i fullt fristående arbete, hvarje minsta krets i mönstret står på en annan nivå än den föregående, det hela hänger i luften lätt och graciöst, jag ville nästan säga som en förtrollad rimfrost, om den liknelsen ginge i tropikerna. Konsthistorici försäkra, att hvad dessa jaintempel på Mount Abu ha att uppvisa ifråga om ornamental marmorskulptur i hvarje afseende går utanpå äfven den rikaste, mästerskapet nående götiska utsirning i Europa. Och all denna prakt i några stilla, för världen undangömda hindutempel på spetsen af ett fjäll djupt inne i mörkaste Indien, där vilda bergstammar af landets äldsta urinvånare allt intill denna dag gå med pil och båge i skogarna, lefvande på stenåldersvis. Och denna arkitektur redan tusenårig, härstammande från en tid, då vårt Sverige ännu var en barbariets hemort. Man får aktning, ja, vördnad inför ett folk af en så gammal, ädel kultur, hvilken förmått afsätta slika fullmogna frukter, för ett folk, som i ett årtusende förstått bevara sina konstskatter med en pietet nästan utan motstycke i världen. Att Indien är ett undrens och sagornas land är ju gängse talesätt. Här ute i Indien blir sagolandet sanning, och västerlänningen känner sig ödmjuk inför det förtrollade rikets härlighet.

De gamla byggnadstraditonerna upprätthålla jainerna alltjämt. Sektens medlemmar äro till stor del driftiga, högt ansedda köpmän, som ofta samlat stora rikedomar, med hvilka de utöfva ett furstligt mæcenatskap. I staden Ahmedabad, med hvilkens arkitektur vi senare skola stifta närmare bekantskap, finnes en af dessa moderna tempelbyggnader i renaste jainastil. Bilderna 7 och 8 bevisa bättre än ord, att arkitekturinstinkterna ej vansläktats bland jainerna trots de tusen åren, som skilja denna byggnad från templen på Mount Abu. Det väldiga marmortemplet uppfördes år 1848 för en kostnad af ett par millioner kronor på initiativ af Hathi Sing, en förmögen privatman i Ahmedabad. Utåt begränsas det af en rikt ornerad mur med 53 pagodaliknande kägeltorn och nischer. I midten af den stora, med färgade marmorplattor belagda tempelgården reser sig själfva helgedomen, äfven den i bländhvit marmor, arbetad med den gedigna smakfullhet som är jainerna egen.

När de i Indien inträngande muhammedanska eröfrarne började bygga och bo på allvar i landet, influerades deras arkitektur i hög grad af den brahmanska, i vissa distrikt framförallt af den jainistiska, hvartill vi i det följande få upprepade tillfällen att återkomma.

Ett sekel hinner ej gå till ända efter Muhammeds död 632 e. Kr., förrän islam med en stormvinds snabbhet lagt under sig stora delar af världen. Från Arabien har segertåget gått fram öfver Syrien, Egypten, längs Medelhafvets kuster ända till Gibraltar, och redan 711 sker morernas invasion i Spanien, där de inom kort känna sig starka nog att dokumentera sin kulturella kraft genom byggandet af moskén i Cordova. Mot öster bredde sig halfmånens välde med samma allt besegrande makt öfver Mesopotamien och Persien ända bort emot Indus. Redan under 7—800-talen sträcka afghanska röfvarskaror sina ströftåg in i nordvästra hörnet af Indien, och från omkring år 1,000 e. Kr. sätter sig den ena muhammedanska dynastien efter

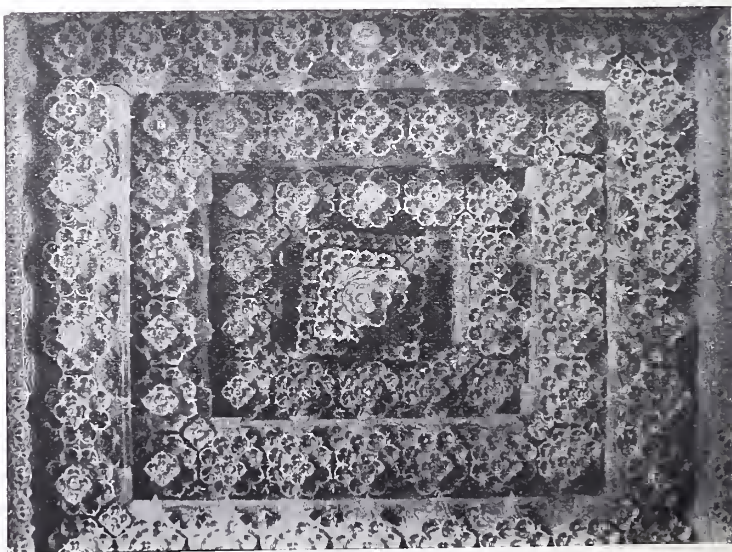

FIG. 6. TAKKUPOL, SEDD NEDIFRÅN. JAINTEMPLET PÅ MOUNT ABU.

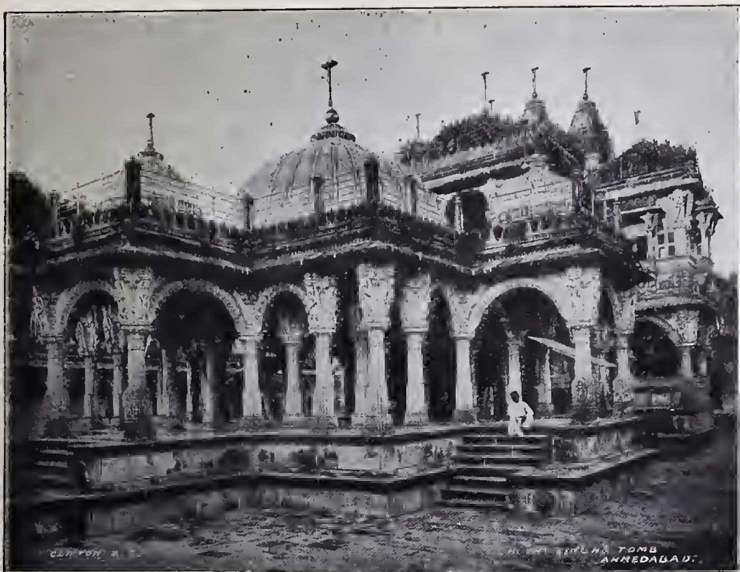

FIG. 7. HATHI SINGS TEMPEL I AHMEDABAD. UTANVERKETS PORTAL.

den andra fast som härskare öfver större eller mindre områden af den indiska halfön.

I ett bälte tvärs öfver Gamla Världen från Atlanten till Indiska Oceanen spänner islam sitt religiösa och kulturella inflytande, trots alla skiljaktigheter likväl skänkande en viss enhetlig prägel åt alla de många folk och civilisationer, som genomsyrats och absorberats af den muhammedanska andan. Originell, från grunden nyskapande har islam aldrig varit hvarken som religion eller som kulturmakt på konstens område. Kristendomen, som måste steg för steg under århundraden arbeta sig fram till lefvande lif bland folken, kunde just därigenom bli det moderssköte, ur hvilket en ny kultur, en ny skönhetsvärld växte fram. Likt en beduinskara i karriär svepte däremot islam fram öfver landen, aldrig ens lämnande tid för en så kostlig planta att spira som en ny, sig sakta och säkert utvecklande civilisation. Halfmånen blef därför allestädes planterad direkt på spillrorna af de förut befintliga kulturerna. Kristna tempel likaväl som brahmanska pagoder förvandlades i en handvändning till moskéer. Hvar vi än träffa den muhammedanska arkitekturen, visar den oss tydligt och klart sin bastardnatur, men trots sitt heterogena ursprung förenas dock alla de islamitiska byggnadsstilarna af ett gemensamt, säreget kynne, som skänker fullt fog åt begränsningen af en för sig bestående muhammedansk arkitekturgrupp. Granskaren skulle i Indien kunna uppdela den muhammedanska arkitekturen i ett flertal olika grupper, skilda åt till tiden och till det geografiska läget. I stort kunna vi nöja oss med att fördela ämnet under trenne rubriker: 1) den äldsta perioden från omkr. 1000 till 1500, 2) Stor Mogul-käjsarnes skede fr. 1500 till 1707 samt som ett kapitel för sig 3) Sultanatet's i Guzerat glansperiod under 14- och 15-hundratalen.

När vi börja skildringen med den sistnämnda gruppen, sker det därför, att den muhammedanska Guzeratarkitekturen på det allra intimaste ansluter sig till den jainistiska byggnadskonsten. När de muhammedanska härskarne slagit under sig den gamla hindustaten Guzerat, hvars hufvudstad var Ahmedabad, höllo de sig visserligen kvar vid makten i ett par århundraden, tills de i sin tur kufvades af Stor Mogulkäjsarne, men så djupt var den urgamla brahmanska och jainistiska kulturen rotad i deras undersåtars sinnen, att de aldrig lyckades omvända folkets stora flertal till islam. Deras inflytande sträckte sig därför, åtminstone hvad arkitekturen beträffar, föga utanför hufvudstadens omkrets. Under sina glansdagar räknade Ahmedabad ända till 2 mill. människor, och än idag är staden med sina 150,000 inv. en centralpunkt för handel och industri i västra Indien. Egendomligt nog är Ahmedabad jämförelsevis föga beaktad af de konsthistoriskt inträsserade europeiska resenärerna, och dock har denna stad att bjuda på väl så fullödiga arkitekturskatter som exempelvis Agra och Delhi. Ingenstädes i Indien sammanväxte den islamitiska byggnadskonsten så innerligt med den hinduiska som i Ahmedabad. Resultatet af denna konstnärliga blodsblandning föreligger i en serie präktiga moskéer, hvilkas planläggning och resning visserligen äro af den i hela den muhammedanska världen gängse typen, men hvilkas alla detaljer äro af renaste jainaursprung. Kring en fyrkantig, öppen, stenlagd plan, hvars midt intages af en stundom öfverbyggd brunn för de rituella tvagningarna, sträcka sig murar och kupolprydda arkader på trenne sidor, medan den fjärde, den mot Mekka vettande, intages af själfva moskébyggnaden. Denna utgöres egentligen blott af en förhöjning af arkaden och mångdubbling af kolonnraderna, samt öppnar sig mot stenplanen antingen helt

FIG. 8. HATHI SINGS TEMPEL I AHMEDABAD. INRE HELGEDOMEN.

FIG. 9. AHMEDABAD. RANI MUSJID ELLER DROTTNINGMOSKÉEN. FRÅN OMKR. 1424. MINARETERNAS ÖFRE PARTIER FÖRSTÖRDA AF JORDBÄFNINGAR.

och hållet som i fig. 11 eller förmedelst höga, spetsbågade portaler som i fig. 9 och 10. Moskéen krönes af större och mindre kupoler och flankeras af de tvänne minareterna. Denna moskétyp, som går igen i hela den muhammedanska världen, är också den i Indien vanliga. Såväl kupoler som portalbågar äro här i Ahmedabad uppbyggda af horisontala kragstenar och samma förhållande visar den öfvervägande delen af all indomuhammedansk arkitektur före Mogulrikets tid. Så stark var den brahmanska kulturen, att t. o. m. de hinduiska byggprinciperna segrade öfver de muhammedanska besegrarne. I stenytornas behandling och rika ornering visar en jämförelse mellan de här reproducerade moskéerna och de ofvan afbildade jaintemplen fullväl den intima släktskapen. Det är ej häller att undra på, om Guzeratsultanerna icke förmådde resa en själfständig byggnadskonst bland ett folk med så gamla vackra arkitekturanor som jainerna. En olikhet mellan hinduernas och muhammedanernas ornamentik är emellertid genomgående. Koranen förbjuder nämligen allt afbildande af djur och människor. Detta fundamentala led i hinduernas ornament är därför i de muhammedanska byggnaderna utbytt mot ett rikare utspinnande af geometriska och från växtvärlden hämtade motiv. Det är just tack vare detta koranens förbud, som arabesken utvecklats och nått sin fullkomning inom den muhammedanska ornamentiken.

Minareterna i Ahmedabads moskéer visa i synnerhet i sina nedre partier utsökta prof på denna muhammedanskt påvärkade jainaskulptur. En säregen art af stenskulptur, som säkerligen till icke ringa del har klimatiska skäl att tacka för sin uppkomst och rika utbildning i Indien, är den, som kommer till användning såsom fönsterinsättning. Grafmausoléet å fig. 12 visar ett exempel härpå, fig. 13 ett annat. Fönsteröppningarna äro helt fyllda af tunna stenplattor, marmor eller finkornig sandsten, i hvilka mönstren äro utförda i helt genombrutet arbete. Härigenom vinnes det dubbla syftet att utestänga så mycket som möjligt af den hardt när lifsfarliga indiska solen och på samma gång lämna fritt spelrum för ett kylande luftdrag. I detta spetsartade, genombrutna stenarbete äro indierna mästare. Å fig. 13 bör man exempelvis beakta, med hvilken utsökt känslighet trädmönstret breder sig ut öfver fönsterytan till alla dess delar, lätt, elegant, som blott ett konstnärsöga kan bemästra linjespelet.

Allt som allt står denna lilla grupp af moskéer i Ahmedabad som ett bland de mäst fulländade leden inom hela den muhammedanska världens arkitektur. Såväl Rani Siparis som Muhafiz Khans och några andra moskéer kunna väl tåla en jämförelse med det bästa, Kairo har att uppvisa, ja, i fråga om eleganta minareter och ädelt byggnadsmaterial torde Kairo komma att stå tillbaka för dessa, och dock gälla Kairomoskéerna som kulmen af denna gren af den islamitiska arkitekturen.

Vi förflytta oss nu upp till norra Indien, till Gangesdalen, där vi på en jämförelse inskränkt terräng ha tillfälle att studera nära nog hela den indo-muhammedanska arkitekturen från dess första framträdande, under dess olika utvecklingsfaser ända fram till engelska väldets dagar i början af 1800-talet. Kring de gamla hufvudstäderna Delhi och Agra, båda belägna vid Jumna, en biflod till Ganges, breder sig en gammal, oändligt rik kulturbygd, där man vid hvarje steg möter minnen från de stora epokerna i Indiens historia. Hvad Rom och Campagnan är för Italien och Europa,

FIG. 10. AHMEDABAD. MUHAFIZ KHANS MOSKÉ. FRÅN 1465.

FIG. 11. AHMEDABAD. RANI SIPARIS MOSKÉ. FRÅN 1514.

det är Delhi med omnäjd för orienten. Milsvidt i alla riktningar sträcker sig ett bördigt parklandskap, bokstafligen öfversålladt med moskéer, mausoléer, fästningsvärk och palatser, hela ruinstäder af väldiga dimensioner — en hel världshistoria i marmor och sandsten. Så öfverväldigande är här rikedomen på arkitekturella minnesmärken, att det skulle taga åratal, väl ett människolif att blott flyktigt studera dem alla.

Delhis äldsta historia går tillbaka till den ariska invandringens gråa forntid sekler före vår tideräkning. Från den äldsta hinduiska perioden ha vi blott föga i behåll. Ruinfält och öfvervuxna grushögar visa oss, att staden ej alltid haft samma läge som nu. Först efter den muhammedanska eröfringen 1193 träder Delhi fram i klart historiskt ljus. De första eröfrarne, af Ghoridynastien, förlade sin hufvudstad till en plats, kallad Kutub, belägen två sv. mil söder om det nuvarande Delhi. Här reser sig till 80 m. höjd den hela trakten dominerande segerpelare (fig. 14), som de första Ghorisultanerna läto uppföra till minne af det nya rikets grundläggning. Kutub-minareten, som räknar sin tillkomst från åren 1211 till 1236, är ett grandiost monument, värdigt en Indiens besegrare. Vid foten är dess diameter 13 m. och vid toppen 3 m. De tre nedre etagerna äro utförda i den varmt rödbruna sandsten, som allmänt återfinnes i de äldre och yngre indiska byggnadsvärken, medan de tvenne öfversta afdelningarna äro i hvit marmor. Pelarskaftet är i sina nedre partier sammansatt af omväxlande runda och kantiga halfpelare. Hela pelaren är horisontalt afdelad genom fem rikt skulpterade balkonger och mellan dem af breda ornamentband i typiskt muhammedanska mönster. Å fig. 15 kunna vi närmare studera detaljerna, både det eleganta stalaktitvärk, genom hvilket balkongen öfvergår i pelarkroppen, och arabeskslingorna af koránspråk i kufiska bokstäfver, omväxlande med band i geometriska figurer. Öfverst har pelaren varit krönt af en kupol, hvilken emellertid nedskakats af en jordbäfning.

Kring den mäktiga segerpelarens fot utbreder sig en talrik samling delvis mycket väl bevarade mausoléer, moskéer, portaler och fästningsvärk. Den islamitiska spetsbågen kommer här för första gången till synes på indisk jord, men det hinduiska inflytandet framträder likväl öfverallt. I den stora moské, som ansluter sig till segerpelaren, kvarstå ännu präktiga kolonnader i ren hindustil, troligen tagna från brahmanska tempel. Vår fig. 16 ger en god föreställning om dessa hinduiskt färgade moskéer. Bilden hänför sig visserligen till den närbelägna staden Ajmere, men moskén här tillhör alldeles samma typ som den i Kutub, med hvilken den är jämnårig och säkerligen också kan räkna gemensam byggherre. Vi se den typiska hindupelaren, fyr- eller åttkantig med kragformigt framspringande rikt ornerade tvärband utefter hela skaftets längd. Kapitälerna utgöras af horisontalt utskjutande kragstenar, som stödja de horisontala arkitravstenarna. Bilden 16 visar oss f. ö. interiören af en på horisontalprincipen byggd kupol med dess stöttning af tättställda kolonner. Som vanligt i dessa af hinduiska arkitekter uppförda moskéer äro alla byggnadens stenar hopfogade med idealisk noggrannhet utan användande af murbruk! Detta förklarar, hvarför de brahmanska templen så lätt kunde plundras på sina pelare och andra byggnadselement, utan att dessa vid nedtagningen och insättningen på sina nya platser i moskéerna löpte fara att skadas. Då de från hindutemplen direkt tagna pelarne naturligen i öfverflöd framställde djur- och människofigurer så måste jämlikt koránens förbud samtliga skulpturer omretoucheras. I dessa moskéer ser man följaktligen alla figurer med till gudi behag afknackade hufvuden.

Det starka hinduiska inflytandet under den första muhammedanska tiden försvagas emellertid så småningom och på 1300-talet möta vi i byggnadsvärken en helt annan karaktär. Grafmausoléerna, hvilka i

FIG. 12. AHMEDABAD. MAUSOLEUM PÅ PLANEN FRAMFÖR RANI SIPARIS MOSKÉ. FRÅN 1514.

FIG. 13. AHMEDABAD. FÖNSTER I GENOMBRUTET ARBETE FRÅN SIDI SAYYADS MOSKÉ.

hundraden ligga utströdda kring Delhi, och moskéerna från denna senare tid utmärka sig för puritansk enkelhet och för ytterst solid, tung och allvarlig stil. Murar och sträfpelare få vanligen en snedt sluttande orientering, som ytterligare förstärker det allmänna intrycket af otillgänglig, fästningslik soliditet. Kalan Musjid eller den Svarta Moskén från år 1389, (fig. 17), belägen i det nuvarande Delhi, ger en god föreställning om andan i denna utpräglade arkitekturgrupp. Vi se, huru de nedtill breda sträfpelarne, som flankera entrén, uppåt starkt afsmalna till helt små öfver takfrisen uppskjutande »minareter», hvilka emellertid ännu ej fått den för den typiska moskén fundamentala betydelse, som minareterna i en senare tid erhöll. Öfverhufvud sakna alla dessa äldre moskéer värkliga minareter, och bönestunderna utropades i stället från de platta taken. Kutub-minareten är sålunda mera att betrakta som en minnes- eller segerpelare, ungefär som Kampanilen i Venedig, än som en minaret i vanlig mening.

Denna saknad af minareter under de första århundradena af det muhammedanska väldet i Indien är ganska märklig, då vi betänka, att minareten samtidigt i Egyptens präktiga moskéer redan intagit sin plats som ett essentiellt led i byggnaden. Kupolformen under detta äldre skede är ännu klumpig, halfsfärisk, stundom cylinderformigt förlängd och kilformigt hopdragen mot toppen. Först med Stor Mogulkäjsarne utbildas en smäckrare, luftigare kupolform, och minareter insättas på sin plats i mosképlanen.

År 1389 inbröt tatarhöfdingen Timur (Tamerlan) i Indien, störtade den härskande Tuglakdynastien och lade under sig hela norra delen af halfön. Tamerlans indiska härjningståg räckte blott sex månader, hvarefter han åter lämnade det kufvade landet. Under därpå följande sekel föll det stora Delhiriket sönder i en mängd småstater och den största politiska förvirring rådde intill 1526, då Baber, Tamerlans afkomling i sjätte led, lade grunden till den mäktiga Stor Mogulättens välde, hvilket sedan sträckte sig ända fram till början af 1800-talet, då engelsmännen etablerade sig som faktiska herrar i Delhi och Agra.

Under Stor Mogulkäjsarne nådde det muhammedanska väldet i Indien sin höjdpunkt, det stora riket samlades till en stark enhet, förvaltningen ordnades, Delhi och Agra blefvo metropolerna i det väldiga käjsardömet. De första Mogulpotentaterna, Baber och Humayun, lefde på ständig krigsfot för att konsolidera det nya riket och byggde föga. Men efter dem kom Akbar (1556—1605), en dominerande gestalt i Indiens historia, en man med hög bildning, vidsträckta inträssen och en byggherre af väldig, nyskapande originalitet, hvars make världen sällan skådat. I hvarje större stad i sitt stora rike efterlämnade han präktiga arkitektoniska värk. Hans palatser i Agra och Allahabad bära än i dag vittne därom, men hans ojämförligt största skapelse är den nya hufvudstad, han åt sig lät uppföra vid Futtepor Sikri, fyra sv. mil från Agra. På härskarens befallning framtrollades här under loppet af ett par tiotal år en samling palats, haremsboningar, moskéer, befästningar, väldiga stallar för hästar, kameler och elefanter, paviljonger, bad och regeringsbyggnader, allt i rödbrun sandsten. Den nya palatsstaden blef fullbordad under Akbars regering, men begagnades af Mogulhofvet blott några få år. Sedan dess har den stått öde och ligger där nu ute på slätten i Gangesdalen som ett gigantiskt minne af den störste Mogulkäjsarens skönhetsdröm. Det är med under-

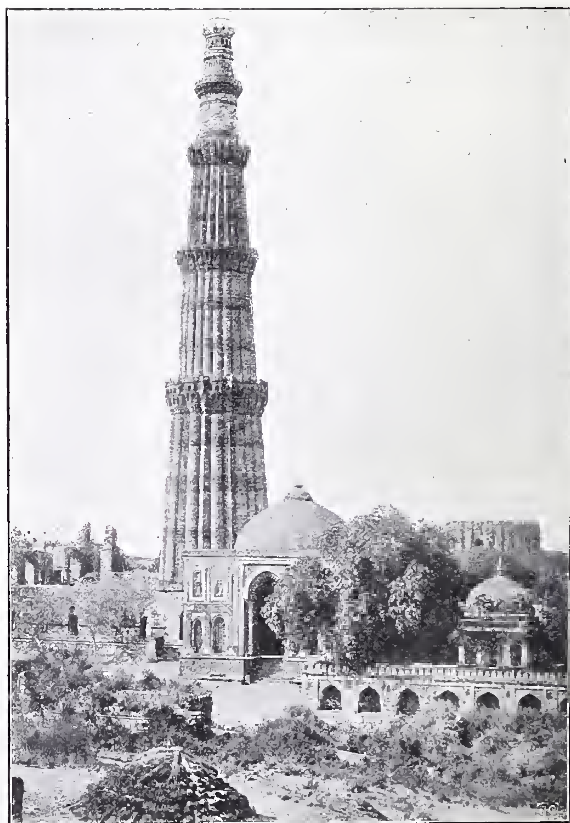

FIG. 14. GAMLA DELHI-KUTUB-MINARETEN. 1211—1236 E. K.

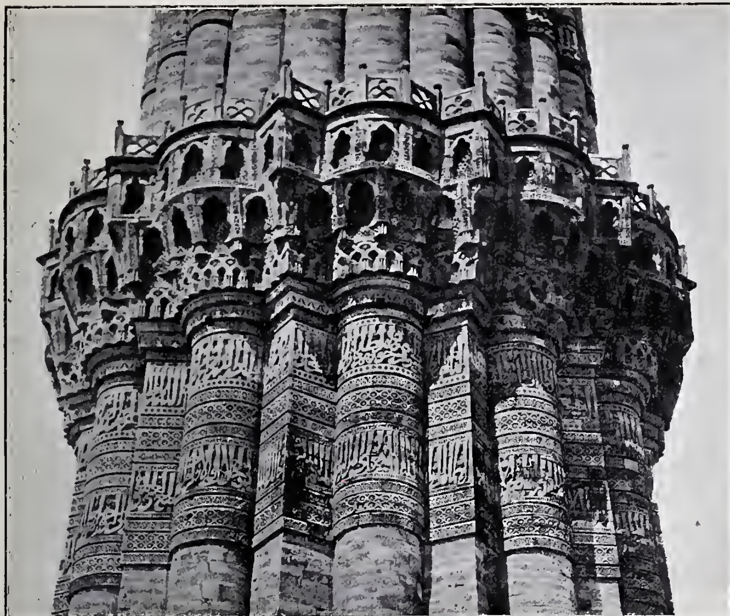

FIG. 15. KUTUB-MINARETENS FÖRSTA BALKONG.

liga känslor man i timtal vandrar igenom de vidsträckta palatskomplexen, af hvilka hvart och ett in i minsta detalj är ett konstvärk af högsta rang. Man möter icke en människa, allt är öde och tyst. En flock smaragdgröna papegojor klänga bland kolonnernas ornament och kurrande turturdufvor bygga i murarnas springor, små grårandiga ekorrar kila pipande omkring i de mäktigas boningar och från kupolerna lyfta vid vårt annalkande ståtliga gamar.

Byggnadsvärken här äro ej uppförda efter någon enhetlig plan. Stilen växlar från den ena paviljongen till den andra. Lika fördomsfri, som Akbar var i religiöst hänseende — för öfrigt en sällsynt egenskap hos en muhammedansk härskare — lika tvångsfritt tog han upp det bästa, det ädlaste ur den hinduiska arkitekturen lika väl som ur den rent islamitiska. Dimensionerna, resningen, det storstilade i planläggning och utförande äro allt egenskaper, som höra den muhammedanska byggnadskonsten till. Detaljernas utsökta elegans, det ornamentala konsthandtvärkets omsorgsfulla utförande äro de mera säreget hinduiska ingredienserna. Därtill kommer i alla Akbars byggnadsvärk en genomgående förkärlek för den hinduiska konstruktionsprincipen med horisontala linjer och öfverkragning, hvilken eljest den allt mer självständigt blifna indomuhammedanska arkitekturen varit på god väg att arbeta sig fri ifrån. Att utan en mängd detaljbilder gå dessa härligheter närmare inpå lifvet är för otacksamt. Å bilden 18 se vi en liten glimt af den sofvande palatsstaden, hvilken Fergusson träffande kallat »en roman i sandsten». Närmast till vänster i förgrunden står Panch Mahal, en paviljong, bestående af fem kolonnburna våningar, där hofvets damer afhöllo sina fäster, genom konstrikt snidade stengallerfönster skyddade för otillåtna blickar. Hvarje pelare, af hvilka blott och bart i första våningen finnas 56, vore värd att afbildas som ett konstvärk för sig, och det samma kan sägas om hvarje minsta detalj i Futtepor Sikris palatser. I midten af bildens bakgrund framskymtar den dominerande mosképortalen, hvilken resande sig till en höjd af 160 fot gäller för att vara den noblast utförda i hela Indien. I ingångshvalfvet står en inskription, värdig Futtepor Sikris skapare: »Konungarnes konung, Allahs skugga, Jalaludin, Muhammed Akbar, käjsaren, kom, till Futtepor Sikri i 46:te året af sin regering, motsvarande 1601 e. Kr., på hemväg från eröfringen af konungarikena i söder». Och på motsatta väggen: »Jesus — frid öfver honom! — sade: 'Världen är lik en brygga, gå öfver den, men bygg icke ditt hus på densamma. Världen varar blott en timma, tillbringa den i andakt».

Akbar var en af dessa stora, fria andar, högt öfver sin tid och omgifning. Han kände kristendom, brahmanism, buddism och parsisk zoroastrianism lika väl som sin korân. Det låg öfver hela hans kynne något af en tatarisk Goethe. Därför kunde han ock smycka sin moské med ett ord af Jesus, ty skönhetens rike hade för Akbar inga jordbindande lagar och band. Hade han varit en mindre hugstolt man, en mindre ädelt storvulet danad personlighet, då hade han för visso ej häller kunnat bli den heroiske byggherre, som han blef. Den, som förunnats att skåda hans värk och som känt den förunderligt lefvande, rent personliga andan i hans arkitektur, han har ock lärt sig älska minnet af denne Indiens store son.

Åt sin jordiska stofthydda uppförde Akbar vid Sikandarah en mil från Agra ett sig värdigt mausoleum. Genom en väldig portal i röd sandsten med hvita marmorinläggningar, flankerad af fyra marmorminareter, kommer man in i en af murar omsluten stor park, i hvars midt själfva grafven ligger. Mausoléet utgöres af en pyramidformig byggnad i fyra våningar, de tre

FIG. 16. AJMERE. KOLONNER I MOSKÉEN ARHAI-DIN-KA-JHOMPRA. OMKRING ÅR 1200 E. K.

FIG. 17. DELHI. KALAN MUSJID ELLER SVARTA MOSKÉEN. 1386.

nedre i sandsten, den öfre i hvit marmor. Öfverst på taket, kringgärdad af marmorarkader med väggar i genombrutet stenarbete i hundrade växlande mönster står under himmelens fria fäste Akbars sarkofag och bredvid den en låg marmorpiedestal, på hvars topp en gång diamanten Koh-i-Nor satt infattad. Hela anläggningen är grandios öfver all beskrifning.

Som alltid i dessa muhammedanska mausoléer ligger den döde jordad under hela byggnadsvärket, och det synliga cenotafiet, som står lodrätt öfver den värkliga grafven, är blott och bart till parad.

Akbars trenne efterträdare i följd: Jehangir, Shah Jehan och Auringzeb hade alla rikligen fått i arf de arkitekturella instinkter, som för alla tider bevarat Stor-Moguldynastiens minne i ett bland de vackraste och mäst storslagna kapitlen i arkitekturens historia.

Jehangir har i sin hufvudstad Lahore och i Dacca i Bengalen dokumenterat sig som en värdig son af Akbar. Höjdpunkten af Mogularkitekturen nåddes emellertid af Jehangirs son, Shah Jehan, som förlade sina residens till Agra och Delhi, hvilken senare stad han grundlade på dess nuvarande plats, och som därför af muhammedanerna benämnes Shahjehanabad. Med Shah Jehan kommer en ny, förfinad nästan raffinerad ton in, i arkitekturen, vekligare kanske än gamle Akbars, men i sina mästervärk stundom nående det sublima så nära, som det öfverhufvud är möjligt att nå med arkitekturella uttrycksmedel. Marmorn undantränger nu allt mer den röda sandstenen, hvilken blott bibehålles i utanvärk, portaler, stadsmurar och i byggnadsdelar af lägre ordning. Kupolerna bli smäckrare, utdragna på längden, indragna vid basen, lök- eller päronformade. Karaktäristiskt för alla Mogulbyggnader äro de små kupolkrönta, dekorativa, lanterninartade paviljonger på smala pelarstöd som kröna alla tak och omgifva de stora hufvudkupolerna (jfr. fig. 18, 19, 21, 23).

De vidsträckta palatsen i Agra och Delhi äro hvar för sig med sina moskéer, audienssalar, paviljonger och haremsflyglar en enda stor labyrint af den mäst gedigna, öfverdådiga prakt. Att i fattiga ord beskrifva all denna härlighet vore att slösa med alla språkets superlativa uttryck utan att ändock ens tillnärmelsevis nå upp till värkligheten. En engelsk biskop Heber fällde en gång de träffande orden: »The Moguls designed like Titans and finished like jewellers». Och i sanning, man vet ej, hvad man skall beundra mäst: det suveränt storstilade, karaktärsfasta och skönhetssäkert dristiga i denna marmorarkitektur, eller den aldrig sviktande taktfullheten i detaljernas utformande och ornamentets stundom slösande, alltid bemästrade användning.

Pärlmoskén i Agra (fig. 19 och 20) torde höra till det på samma gång enklaste och ädlaste af Shah Jehans skapelser. När man inträder genom portalen, ligger moskén framför ens blickar bländhvit och jungfrulig mot Indiens blåa himmel, så ren, så eterisk i all sin hvita marmorprakt, som hörde den till en annan, mera gudaboren ljusets värld. Ett enkelt inskriptionsband i svart marmor längs fasadens fris förkunnar, att 'moskén må väl förliknas vid en dyrbar pärla, ty ingen annan moské är som denna helt af marmor'. I öfrigt saknas alla ornament, byggnadsvärket talar enbart genom sina proportioners linjespel, sina pelarhallars marmorskuggor sitt oförlikneliga språk. Den indiska kilbågen är här som synes varierad med tandad kontur. För att ge ett begrepp om denna moskés ansenliga storlek, må nämnas att den inre, kvadratiska planen har en sida af 155 fot.

Ungefär enligt samma plan, men kolossalt mycket större är den Stora Moskén i Delhi, äfven den ett

FIG. 18. FUTTEPOR SIKRI, AKBARS PALATSSTAD VID AGRA. BYGGD 1570—1605.

FIG. 19. MOTI MUSJID ELLER PERLEMOSKÉEN. MIDT PÅ PLANEN EN MARMORBASSÄNG.

värk af Shah Jehan (fig. 21). Fritt ute på en slätt höjer sig den konstgjorda terrassen, till hvilken på trenne sidor höga, breda trappor leda upp till de väldiga portalerna, af hvilka hvar och en krönes med gallerier, som uppbära femton marmordomer med förgyllda spiror. Hela terrassen är inramad af murar, utåt prydda af blindgallerier, inåt mot moskégården af öppna arkader och i alla fyra hörnen af de i det föregående omtalade kolonnburna kupolerna, som sällan saknas i något Stor-Mogulskt byggnadsvärk.

Genom de massiva dörrarne, belagda med tumstjocka mässingsarabesker, kommer man in på den 325 fot i fyrkant mätande planen och framför ens blickar ligger den muhammedanska världens största moské (fig. 21). Den är uppförd af rödbrun sandsten och hvit marmor i lyckligt afvägd förening. Trots sina kolossala dimensioner värkar den med sina tre kupoler och tvenne 135 fot höga minareter lätt och luftigt. På detta Shah Jehans sista byggnadsvärk arbetade fem tusen människor oafbrutet i sex år, ett exempel så talande som något på de resurser, som stodo Mogulkäjsarne till buds.

Hvarje särskild afdelning i de stora palatskomplexen så i Delhi som i Agra vore värd sitt eget kapitel. Man må på förhand ha läst och hört om alla dessa härligheter hur mycket som hälst, man må komma hit med de högst spända förväntningar, man skall lika fullt icke löpa fara att bli besviken. Vid hvarje steg mötes ögat af nya, härliga perspektiv, marmor, marmor utan gräns, en fullständig arkitekturell skönhetsorgie i marmor, skulptur och mosaik. En liten smakbit må bilden 22 gifva, en interiör från audienshallen i Delhipalatset. Särskildt mosaikarbetet böra vi lägga märke till. Det är en ornamental specialitet för dessa Mogulbyggnader. Alla vägg- och pelarytor äro täckta däraf. Lätta, lekande, slingrande stråk af oleander, lotus, fikus, mango och alla Hindostans blomster och blader, flora och fauna(!), allt i ädla, kulörta stenarter, infällda i hvita marmorn. Man skulle tro, att effekten blefve bjärt och skrikande, men med sådan suverän konstnärskänslighet är ornamentet fördeladt öfver ytorna och färgerna hardt när musikaliskt stämde in i harmonien, att resultatet så i detalj som helhetsvärkan blir fullkomligt idealt. Denna mosaikinläggning, som f. ö. än idag bedrifves af befolkningen i Agra, tillgick så, att, sedan mönstren utmäjslats i marmorn och de tillskurna stenarna ytterst nog inpassats kant i kant på sina platser, en glasskifva lades utanpå den färdiga figuren och under invärkan af glödande kol, som hopades på glaset, åstadkoms så en hopsintring af mönstret i marmorn. Förutom gul, röd, violett och brun marmor i alla tonarter kommo framför allt sådana mineral som jaspis, agat, kalcedon, onyx, karneol och dylika amorfa och kristalliniska kiselsyror till användning. Så fint är arbetet utfördt, att t. ex. bladens nervatur och blomstrens ståndarknappar och pistiller äro in i detalj utlagda.

Det spetsartadt genombrutna stenarbetet, som vi förut upprepade gånger lärt känna, når i dessa Mogulbyggnader sin högsta fulländning.

Shah Jehan måtte själf förstått att värdesätta sitt mästervärk, ty i den här afbildade audienshallen har han låtit inskribera den bekanta persiska värsraden: »Finnes en himmel på jorden, så är den här, här och endast här».

Icke långt från Agra vid stranden af Jumna ligger det mångomskrifna mausoléet Taj Mahal, hvilket Shah Jehan lät uppföra åt sin favoritgemål Mumtaz Mahal (d. ä. Palatsets Stolthet), då hon 1629 afled vid sitt åttonde barns födelse. Där det ligger i en stilla, lummig park, inbäddadt bland högtidliga cypresser, lummiga mangoträd och resliga palmer, speglande sig, i Jumna och i de trädgården genomkorsande, marmorinfattade vattenstråken är det en dödens boning väl utan like på jorden. Aldrig visste jag tillförne, att

FIG. 20. INTERIÖR FRÅN PERLEMOSKÉEN I AGRA. DEN LILLA TRAPPAN TILL HÖGER ÄR MOSKÉENS MIHROB.

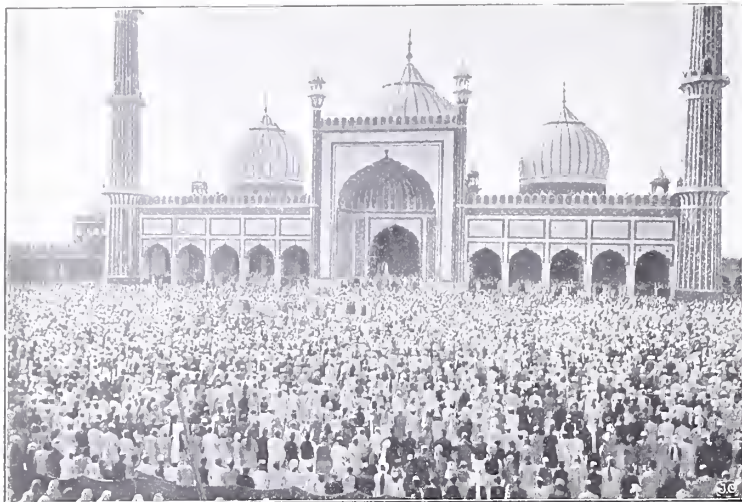

FIG. 21. JUMMA MUSJID ELLER STORA MOSKÉEN I DELHI. 1658. OBSERVERA KVINNORNA BAKOM SKYNKET I MOSKÉGÅRDENS NEDRE, VÄNSTRA HÖRN.

arkitektur förmådde tala ett så mäktigt, hjärtegripande språk, aldrig tillförne hade jag till den grad erfarit djupet i liknelsen om arkitektur som »i stenen stelnad musik». Och hvilken musik! Orgel i väldiga dômer, lösande människosinnet fritt ifrån jorden.

I detta mausoleum är intill högsta potens samladt allt, hvad den indomuhammedanska akitekturen skapat i de stora, bärande linjernas sublima renhet, i materialets ädelhet, i detaljernas obeskrifliga fulländning. Från afstånd framträder i marmorn blott den fältindelande, lisenanordnade sandstenen; ju närmare man kommer, löser sig det ena ledet i ornamentiken efter det andra ut ur byggnadsvärket, först de i svart marmor inlagda arabeskslingrade persiska och kufiska koränspråken, sedan de bredkonturerade linjemönstren och till sist de läckraste mosaikarbeten i den mäst fulländade pietra dura, blomsterslingor med oförgängliga lifvets färger. I centralrummet under hufvudkupolen når mosaiken sin höjdpunkt, det ädlaste stenmaterial och en konstnärlig fullkomning, som väntade mosaikfloran blott en lefvande ande, och den skulle växa. Genom dubbla väggar af genomsnidadt marmorgaller afbländas det skarpa tropikljuset, och här inne står i en mild, blek dager Mumtaz Mahals cenotafium och vid sidan om hennes Shah Jehans, båda omgifna af ett oktagonalt marmorstaket, så som bild 24 visar. Det är ej längre byggnadskonst, vi här möta, det är juvelerararbete, där filigransen är gjord i hårda marmorn, och mosaiken sprungen ur skaparhänder. De fyrsidiga, genombrutna tunna marmorfält, som bilda väggarna i staketet, äro snidade i enhetliga 2 cm. tunna stenskifvor utan en skarf och mätande 2 m. i höjd! Hvarje minsta lilla förgrening i ornamentets slingor är ytterligare utskulpterad i halfrelief!

Taj Mahal, Mogulkäjsaren Shah Jehans kärlekshymn åt Mumtaz Mahal's minne, blef kulmen af dynastiens arkitektur. Efterträdaren, sonen Auringzeb, var en fanatisk oriental, som väl äfven han efterlämnat präktiga moskéer, men som dock inledde den förfallets kurva, som slutade med Moguldynastiens fall.

Härmed är strängt taget Indiens arkitekturhistoria tillsvidare afslutad. De kuriösa hybridstilar af t. ex. blandad rococco och jaina eller olika renässanser med brahmansk arkitektur, som sedan den engelska invasionen börjat praktiseras af både inhemska furstar och engelsmännen själfva, höra knappast inom ramen för allvarlig arkitekturhistoria. Tänk blott en Louis XV bland kokospalmer, en högtidlig dorisk ämbetsbyggnad bland apor och papegojor! Dylika komiska transplantationsförsök äro sena tiders barn och bringa föga heder åt de engelska arkitekterna.

Däremot ha engelsmännen lyckats öfver förväntan väl med götiska stilars anpassning till indiska traditioner och klimatiska förhållanden. Så är t. ex. järnvägsstationen i Bombay en utomordentligt läcker skapelse, i hvilken italiensk gotik sammanväfts med hinduiska karaktärsdrag till en absolut lyckad arkitekturprodukt, så lyckad att blott få metropoler i världen torde kunna uppvisa dess like. Å bild 25 se vi ett dylikt prof på tropisk gotik, där sträfpelarne fått något af minaret och kupolerna tala sitt tydliga språk.

Ännu en för Indien ytterst viktig arkitekturgrupp bör åtminstone nämnas för att fullständiga bilden, nämligen den imponerande byggnadsvärksamhet från äldsta till nyaste tid, som står i bevattningens tjänst. Hvad irrigationen spelar för roll i ett tropiskt land med mer än halfårig torka, det kunna vi européer icke göra oss en aflägsen föreställning om. Vare det nog sagdt, att engelska regeringen till dato i Indien utfört de största bevattningsvärk, som världen skådat, till en kostnad af öfver £ 30,000,000. Mer än 32 mill. hektar åkerjord stå i Indien under artificiell bevattning.

I fråga om vården af Indiens historiska arkitektur ha engelsmännen mycket grava ting på sitt samvete. Inom Mogulpalatsens i Delhi och Agra murar ha hela

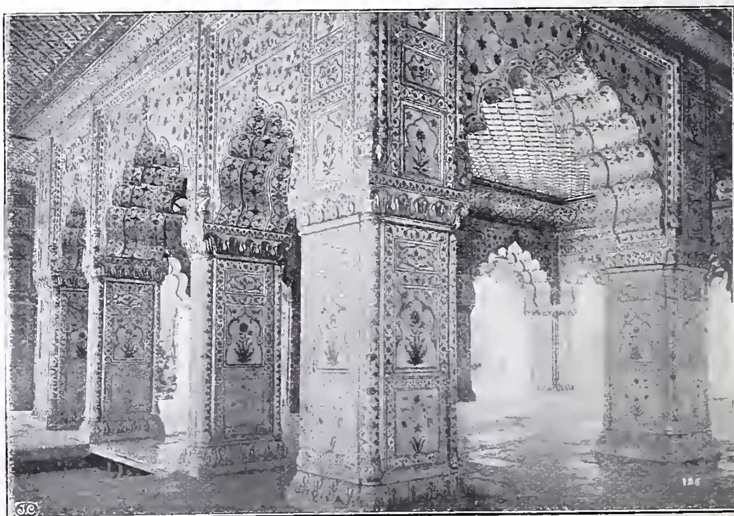

FIG. 22. INTERIÖR FRÅN MOGULPALATSET I DELHI. 1638. DIWAN-I-KHAS ELLER PRIVATA AUDIENSSALEN.

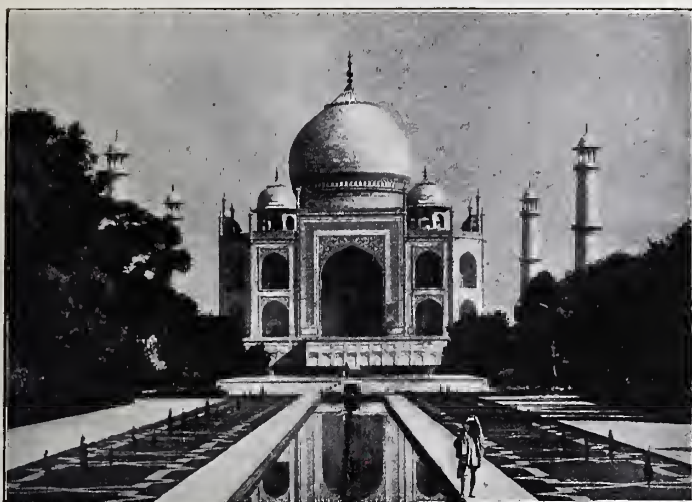

FIG. 23. TAJ MAHAL VID AGRA. 1630—1647.

marmorkomplex brutits ned för att lämna plats åt knektkaserner af tegel och korrugerad plåt; från Akbars palatsstad Futtepor Sikri sålde regeringen en lång tid byggnadssten till hvem, som ville köpa, sten, som helt enkelt bröts ned från slott och moskéer; en gång anträffades ett stycke af en inskriptionsfylld Asokapelare från omkr. 250 f. Kr., som en snarfyndig engelsk ingeniör låtit omändra till stenvält vid makadamisering af landsvägen vid Benares. Listan på slika illgärningar kunde ökas i det oändliga. Men så hörde också förr monumentens »skötsel» till Public Works Department, vare det nog sagdt. På sista tiden har emellertid en förändring till det bättre skett, och en särskild Archæological Survey är organiserad, som bl. a. har de gamla byggnadsvärkens vård och konservering sig anförtrodd. Särskildt den nyligen afgångne vicekonungen, lord Curzon, har väckt ansvarskänslan till lif och värkat mycket godt för bevarandet af Indiens arkitekturskatter.

Orienterande litteratur. Birdwood, The industrial arts of India, 1880. Fergusson, History of Architecture I—III, 1862—67. Ds., History of Indian and Eastern Architecture, 1876. Fergusson & Burgess, The Cave Temples of India, 1880. Franz-Pascha, Die Baukunst des Islam (i Durm's, Handb. d. Architektur.) 1896. Le Bon, Les civilisations de l'Inde 1900. Ds., Les Monuments de l'Inde (400 planscher!). Lilly, India and its Problems, 1902. Murray, Handbook of India Burma and Ceylon, 1901. Woermann Geschichte der Kunst I 1900.

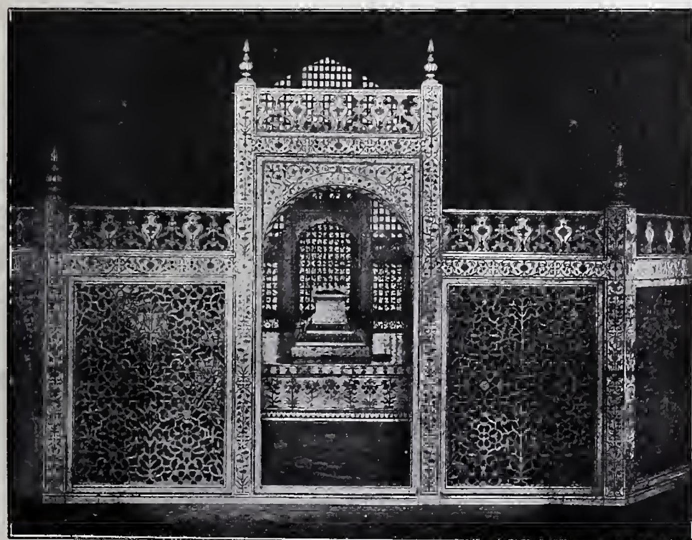

FIG. 24. CENOTAFIET INNANFÖR DET OKTAGONALA, GENOMBRUTNA MARMORSKRANKET MIDT UNDER KUPOLEN I TAJ MAHAL.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde å föreningens lokal måndagen den 15 april kl. $^{1}/_{2}$ 8 e. m.

En från Fru Ida Zettervall med familj ingången tacksamhetsskrifvelse med anledning af afdelningens till dem sända condoleansskrifvelse upplästes.

Likaså uppläster en skrifvelse från A. B. Försökstegelbruket dels relaterande Kungl. Maj:ts beviljande af ett anslag af 2000 kr. för innevarande år till Försökstegelbruket dels

FIG. 25. MUNICIPAL BUILDINGS I BOMBAY.

äfven uttryckande dess tacksamhet att föreningen tillstyrkte nämnda anslag.

Ark. W. Klemming höll ett med skioptikonbilder belyst föredrag om: Stockholms framtid; idealism och ekonomi. Därefter meddelade ark. W. Klemming att förslag väckts att å Lidingön 1908 anordna en egnahemsutställning. Ett flertal mindre villor med trädgårdar skulle där uppbyggas och hade Stockholms Byggnadsförening för ändamålet tillsatt en kommitté bestående af herrar Hallman, Klemming och Söderbergh och framställde nu ark. Klemming att afd. måtte tillsätta en liknande kommitté att tillsammans med den af S. B. F. tillsatta föra saken igenom. Afd. beslöt uppdraga åt sin styrelse att utse medlemmar.

Ingeniör Gellerstedt demonstrerade ett flertal af honom utställda stadsplaneförslag.

Från firman Nykvist & C:o utställdes en rikhaltig samling vackra smidesjärnsarbeten och fotografier af sådana.

Efter supén visade ark. Enblom en serie skioptikonbilder från Japan, öfver konstruktiva och dekorativa detaljer i dess byggnadskonst.

Ark. Klemming visade till sist en del skioptikonbilder från en af honom nyligen företagen resa till Amerika.

S. C.

UR SKISSBOKEN.

LITTERATUR.

Deutsche Kunst und Dekoration. Till redaktionen har insändts Aprilhäftet 1907 af denna väl redigerade tidskrift, »Illustrirte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerische Frauenarbeiten». Darmstadt, Verlagsanstalt Alexander Koch.

Häftet innehåller i mönstergill framställning Haus »Rheingold» in Berlin, eine Meisterschöpfung von Bruno Schmitz. Utstyrseln af häftet i papper, bilder och tryck är luxuös, och det framställda byggnadsverket intressant. Det stora Weinhaus Rheingold bär i plan och interiörer vittnesbörd om Bruno Schmitz' storvulna förmåga att vackert behandla rummet. Det innehåller bland annat en härlig, stor tunnhvälfd »Kaisersal» af pompös verkan, en matsal med väggar af onyx, en hvälfd källarsal i granitmosaik, en ebenholzsal, en rotunda o. s. v. Det 60 sidor starka lyxhäftet kostar 2 m 50 pf. Årsprenumeration å 12 häften kosta till »utlandet» 26 mark.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Jakobsgatan 19, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

OSCARSTEATERN I STOCKHOLM.

När undertecknad erhöll i uppdrag att uppgöra ritningar till teater på den grosshandlare Isaak Hirsch tillhöriga tomtdelen af kvarteret Hasseln mellan Gamla Kungsholmsbro-, Vasa- och Kungsgatorna, var bland de frågor som ställdes till mig den: huruvida det var möjligt att på tomten uppföra en teater (1 200 åskådareplatser) med affärslokaler samt med dessa senare så stora och så många, att anläggningen kunde bli rentabel. Det senare kunde jag ju ej utan närmare undersökning besvara, men på den första frågan var det mig lätt att genast ge bestämdt besked under hänvisning till Stockholms byggnadsordning, som endast bestämmer: »andra *bostäder* än de för teatern erforderliga få ej inredas i teaterhuset.» Det torde därför ej vara omöjligt att här uppföra en teater icke blott med de numera oundvikliga restaurant- och kafélokalerna eller »de för teatern erforderliga bostadslägenheterna», utan kontor och lagerlokaler och verkstäder borde utan brott mot byggnadsordningen kunna placeras ofvanpå och invid salong eller scen, blott huset håller sig inom de i byggnadsordningen fastslagna dels höjdmåtten dels afståndsmåtten från gata och grannes tomt. Emellertid är det väl ej tvifvel om, att de för öfrigt ganska stränga bestämmelserna i byggnadsordningen ej tillkommit med tanke på dessa konsekvenser, och att brandsäkerheten för vare sig teater eller de i teaterhuset inrymda för teaterverksamheten främmande lokalerna ingalunda skulle vinna genom

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM

FASAD ÅT KUNGSHOLMSBROGATAN.

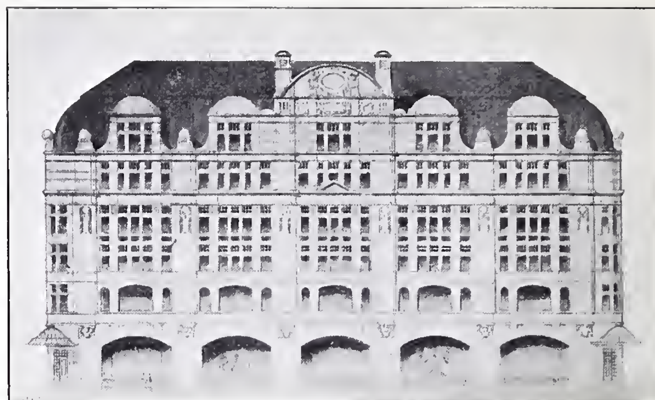

FASAD ÅT VASAGATAN.

en sådan anordning, är väl lika otvifvelaktigt. Också beslöt jag mig genast för att skilja de senare från de förra och förlägga dem alla i en del af byggnaden, skild från teatern genom dubbla brandmurar, och i den del af komplexet, som afsågs till teater, endast anordna de för teaterverksamheten nödvändiga lokalerna. Därmed var ju på samma gång de olika delarnas inbördes läge gifvet: affärshuset åt Vasagatan och teatern på den därbakom belägna tomtdelen med en fasad åt Kungsgatan, från hvilken ingångarna för publiken naturligtvis borde beredas, och en fasad åt Gamla Kungsholmsbrogatan med sceningång från denna.

Frågan angående salongen med 1 200 pl. kunde efter närmare undersökningar, och då vissa anspråk ställdes på afkastningen af affärslokalerna och på storleken af scenen, ej lösas på annat sätt än genom anordnande af exceptionellt djupa rader. Mer än 2:ne

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

INGÅNGEN FRÅN KUNGSGATAN.

INGÅNGEN FRÅN KUNGSGATAN.

sådana borde eller ens kunde ej ifrågakomma. Till mer än dessa 2:ne fanns det ej plats att anlägga trappor och dessa senare tillräckligt breda endast under förutsättning, att de anordnades i samma trapphus och med trapparmarna ofvanför hvarandra. Parkettens höjdläge var af samma skäl hänvisadt till Kungsgatans plan och för någon vestibul, skiljande parkettkorridoren från den yttre hallen, fans ej utrymme. Vindfång med mellan dem anordnade varmkammare fingo isolera korridoren från gatan.

Planen för anläggningen var således lätt funnen, men endast under förutsättning af särdeles djupa rader. En 1:sta rad med 10 platser bakom hvarandra i fonden och en 2:dra rad med icke mindre än 14 kunde endast göras med en stark lutning på 1:sta radens sidokorridorer och en uppdelning af 2:dra radens korridorer i 2:ne nedre sidokorridorer, sammanbundna i fonden med en smalare gång, samt en öfre fondkorridor.

Större bekymmer gjorde mig de djupa raderna med afseende på akustiken, och för säkerhets skull

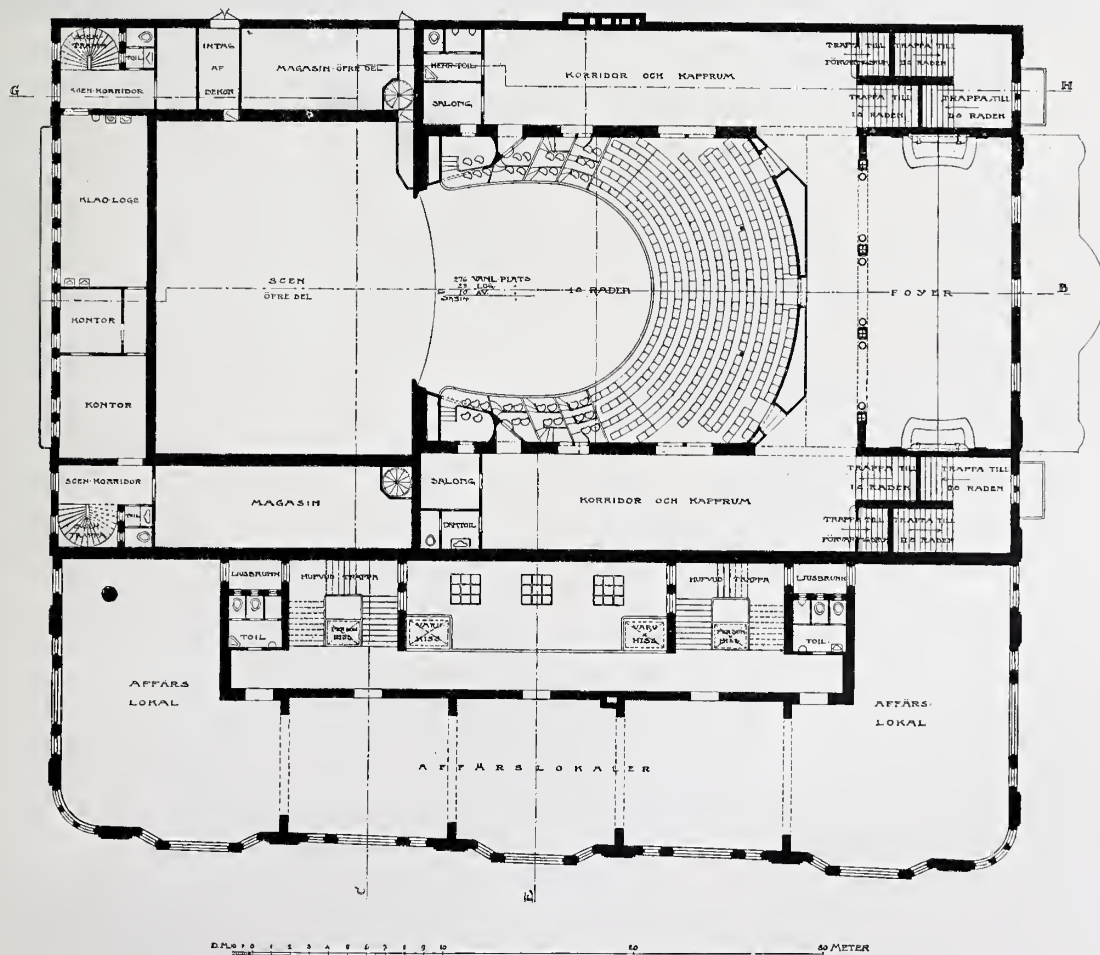

PLAN AF FÖRSTA RADEN.

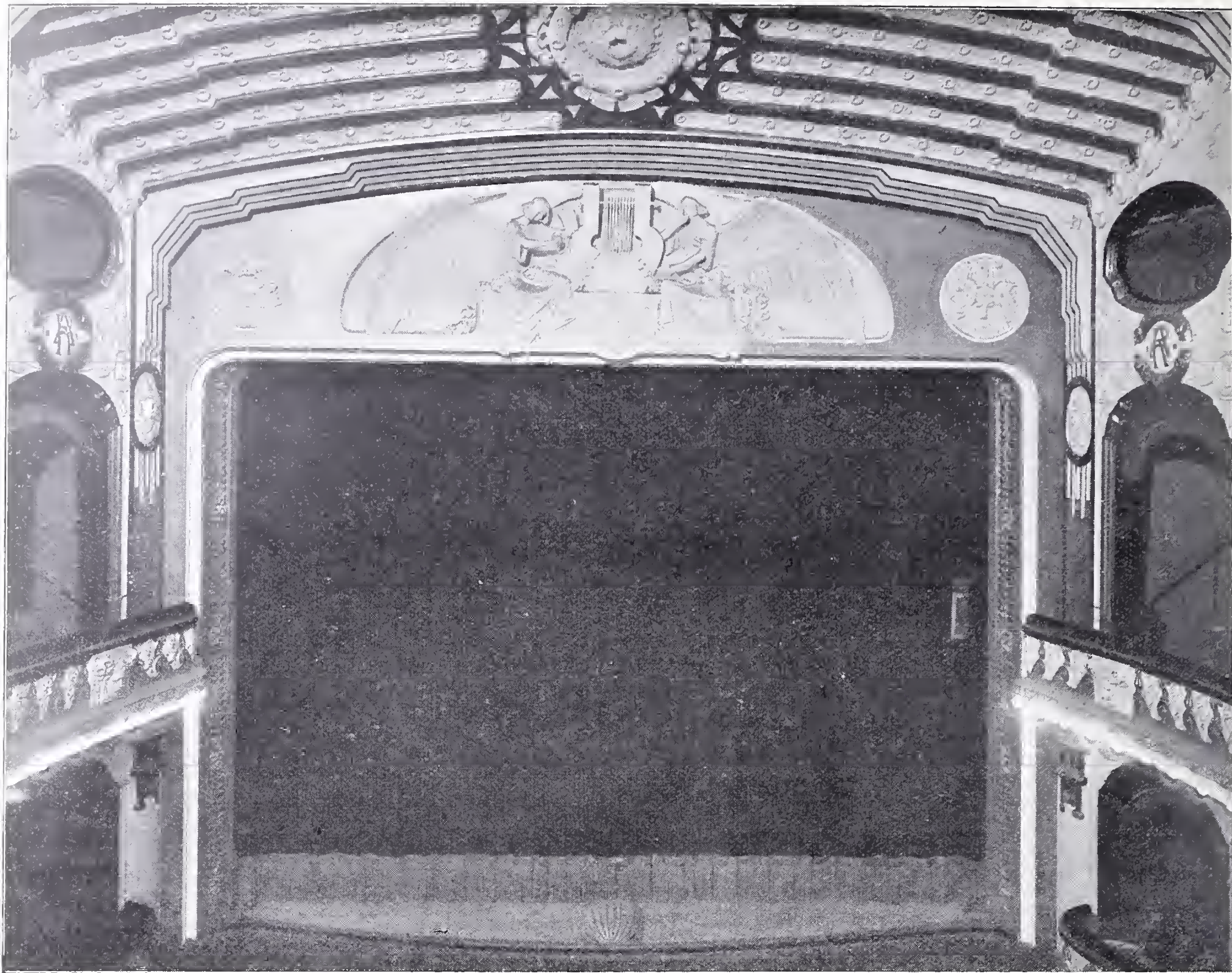

OSCARSTEATERN I STOCKHOLM. PROSCENIET.

beslöt jag mig för att följa exemplet från ett par nyare tyska teatrar och göra taket öfver salongen sluttande ned mot scenöppningen för att minska luftvolymen och ernå en fördelaktigare reflexion af ljudvågorna, samt att å tak, öfre delar af väggar, radbröstningar och proscenium anbringa skulptur i stark relief, därtill föranledd af de goda erfarenheter, jag i detta hänseende vunnit från operan.

Resultatet har också visat sig fördelaktigt, i det att från alla platser, äfven från dem, som i vanliga fall bruka vara vanlottade, höres tydligt.

Hvad optiken däremot beträffar äro platserna på 1:a och 2:a radernas sidors bakre stolrader mindre goda, delvis beroende på salongens ringa bredd och radernas ansenliga höjd öfver rampen, och fördelaktigt skulle varit, om platsantalet tillåtit borttagandet af 2:a radens sidor, från hvilka i lyckligaste fall scenen kan ses fullständigt endast från 1:a bänken och då i fogelperspektiv. Saknaden af promenadfoyer (den lilla foyer, som finnes, är afsedd till servering) gjorde, att parkettkorridoren utstyrdes rikare, än hittills brukat vara fallet, för att kunna användas till promenadfoyer under mellanakterna.

Med större utrymme, än här varit gifvet, torde denna anordning kunna utvecklas till en verklig bred promenadfoyer rundt salongen och invid hvilkens sidor, likväl genom pelarraden skilda från promenaden, kapprummen förläggas. På detta sätt borde äfven å större teatrar den för våra teaterförhållanden ganska meningslösa promenadfoyer'n i 1:a radens plan öfver vestibulen kunna släppas.

Angående de olika lokalernas ändamål och storlek lämna de här afbildade planerna och sektionerna tydliga upplysningar, utan att någon beskrifning därå behöfver göras.

Materialen har både ut- och invändigt varit de enklaste och billigaste utan att inkräkta på byggnadens soliditet och brandsäkerhet; således äro alla väggar och balklag eldfasta, alla utvändiga lister och släta ytor putssten (Ålandskalksten). Den sparsamhet, som måst iakttagas, har haft med sig den ringa öfverensstämmelsen mellan tornets kopparbeklädnad och öfriga taks målade järnplåt. Ifrågasättas torde dessutom, huruvida det icke i alla afseenden varit fördelaktigare, om tornet murats. Åtskilliga af de brister som finnas, exempelvis slitningen mellan salongstakets akantusslinga och salongens öfriga dekorering, byggd på neckrosmotiv, kunna förklaras af den korta byggnadstid eller framför allt förberedelsetid, som varit tillmätt. 18 månader är ett för våra byggnadsförhållanden och det komplicerade byggnadsarbetet exempellöst kort byggnadstid. Hufvudsakliga förtjänsten däraf tillkom-

RADERNAS ANORDNING.

mer säkerligen civilingeniören Fr. Söderbergh, delägare i företaget, arbetsledare och konstruktör, som i verkmästaren byggnadsingeniör U. N. Wadstrand haft en intresserad medhjälpare. Hufvudentreprenör har byggmästare I. G. Thorén varit.

Öfriga entreprenörer:

för värmeledningen, A. B. Beton efter ritningar af ingeniör Hugo Theorell;

för elektriska belysningen, A.-B. A. E. G. efter ritningar af ingeniör Rosén;

för gas, vatten och afloppsledningar, Naumburg & C:o efter ritningar af ingeniör J. F. W. Berlien;

järnridån, Wiklunds verkstäder efter ritningar af ingeniör J. Hagerman.

Det inre skulpturarbetet har utfört dels å G. F. Norlings atelier, dels af skulptören G. I. Cedervall. De fyra figurerna å teaterfasaden äro utförda af Otto Meyer efter modeller af Carl Andersson, målningsarbetet i salongen delvis af Carl Grabow och salongsstolarna å Albert Ranfts fabrik. *A. Anderberg.*

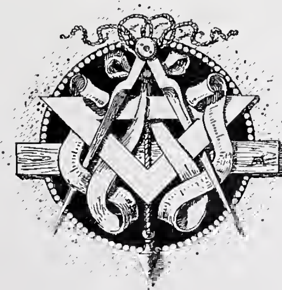

OSCARSTEATERN I STOCKHOLM. VESTIBULEN.

MODERNA ARBETARBOSTÄDER
I NEW-YORK OCH CHICAGO.

Reseberättelse till Kungl. Kommersekollegium.

Idealet för moderna arbetarbostäder är ju eget hem med lite trädgårdsland omkring. Detta ideal kan ju omöjligen låta förverkliga sig i de större arbetar- och industrisamhällena, utan att staten och kommunen på ett särskildt sätt ingripa, t. ex. med penningelån å egna hemmen samt med anordnandet af snabba kommunikationer till arbetsplatserna.

I New-York skulle, äfven om resurser funnes, detta dock svårligen kunna realiseras, beroende dels på det väldiga invånarantalet, omkring 4 millioner, och dels på att själfva staden är på 3 sidor omgifven af vatten, hvilket gör, att det skulle taga alldeles för lång tid på tåg och båt att komma in till arbetsplatserna. Såsom förhållandet nu är, tager det i alla fall från 1—1 $^{1}/_{2}$ timme. Sammanförandet af människorna i stora kaserner har därför visat sig vara en nödvändighet.

Till för helt nyligen — 3 à 4 år sedan — hafva dessa kaserner, tenmenthus, anordnats, inredts samt skötts på ett förskräckligt vårdslöst sätt utan den ringaste hänsyn till hyresgästernas bekvämlighet eller efter de enklaste sanitära fordringar. Till följd af de myckna klagomålen från hyresgästerna samt de upprörande interiörer, som framdrogos i tidningarna, tillsattes en kommitte med uppdrag att grundligt undersöka förhållandet, samt framlägga förslag till ny byggnadsordning för arbetarebostäder.

Denna kommitté visade tydligt och klart, att ändring måste göras. Genom fotografier, som togos från en massa byggnader, visades, att dessa voro så förfallna, att de ej lämpade sig för människobostäder. De påpekade att en massa rum endast voro sekundärt upplysta, ljusgårdarna för smått tilltagna m. m.

I enlighet med kommitténs förslag antogs så en ny byggnadsordning, hvari tillbörlig hänsyn togs till både den sanitära sidan såväl som till anordningarna för skyddande mot eldfara.

Beskrifningen å moderna arbetarehus blir då en beskrifning å dessa hus, som uppföras i enlighet med denna byggnadsordning. Många af dessa kaserner inredas betydligt bättre och tillfredsställa större fordringar på bekvämlighet, än hvad de enligt lag behöfva. Vi såsom svenskar torde hafva åtskilligt att lära af dessa byggnaders inredning, ty i fråga härom hafva de kommit ett godt stycke framom oss.

Antal våningar. Till följd af tomternas dyrhet måste dessa på alla möjliga vis utnyttjas, äfven på bekostnad af bekvämligheten. Husen byggas därför så höga som möjligt, nämligen 6 våningar. Om de önska bygga högre, ställas större fordringar på deras eldsäkerhet, än hvad som nu är fallet. I hus under 7 våningar måste 1:sta bjälklaget samt hufvudtrappan göras brandsäkra. Sex våningar är dock mer än till-

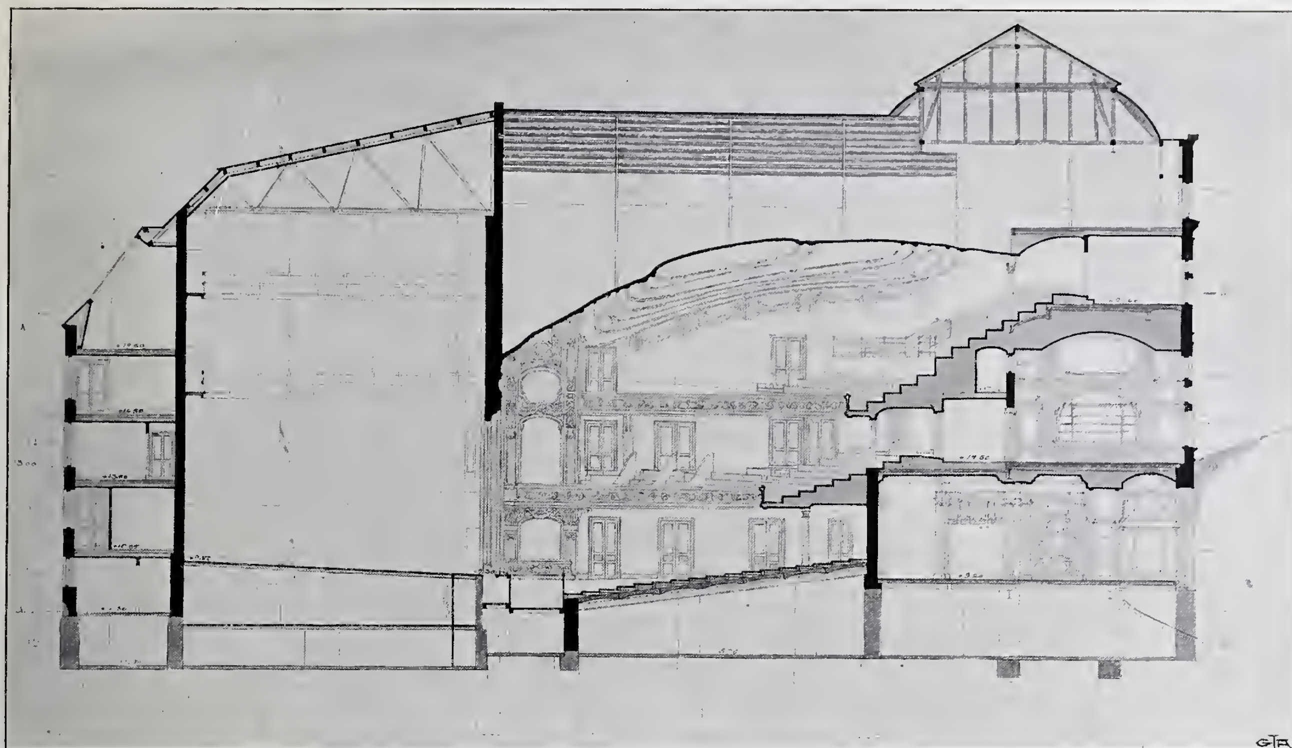

OSCARSTEATERN I STOCKHOLM. SEKTION.

räckligt, då ju inga hissar förekomma i denna klass af byggnader.

Inträde till våningen. Ett förhållande, som särskildt slår an, är att ingen kan komma upp i en våning utan att först nere i vestibulen hafva ringt upp den familj, han önskar träffa. Denne kan då genom elektrisk ledning öppna dörren till vestibulen.

Breflådor. Nere i vestibulen befinnes äfven breflådorna; hvilken anordning gör, att brefbäraren slipper att gå i så många trappor.

Trappor. Hvarje hus bygges vanligen med ej mer än 1 invändig trappa, hvilkens storlek är beroende af antalet våningar samt lägenheter i hvarje våning. Förutom denna invändiga trappa måste hvarje lägenhet förses med utgång till en yttre järntrappa eller stege. Att detta ej verkar något särskildt förskönande på utsidan af huset inses lätt, särskildt som dessa balkonger med trappor ej alltid komma i symmetri med fasaden.

Lägenheternas storlek. Arbetslönernas storlek i New-York medgifva, att arbetaren i allmänhet har råd att bo rätt bra. Lägenheternas storlek är vanligen 4 och 5 rum, däri inbegripet köket. Det är nämligen ytterst svårt att i en någorlunda god omgifning få så små lägenheter som 1 och 2 rum med kök.

Rummens storlek. Enligt byggnadsordningen skall hvarje rum innehålla minst 70 kv.-fot. Ett af rummen i hvarje lägenhet måste dock innehålla 120 kv.-fot. Att detta ej är något öfvermått på utrymme förstås lätt, men man har ej råd att slösa. En byggnadsspekulant försöker ju att tränga in så många rum som möjligt. Många gånger händer det också, att brädväggarna än här och än där måste flyttas ut en tum eller två, eller att en dörr måste flyttas ut $1^1/_2$ fot i korridoren för att äfven denna yta må medräknas.

Upplysning. Hela lägenheten upplyses med gas. Kostnaden för denna kommer på hvarje hyresgäst särskildt.

Uppvärmning. Alla bättre hus förses med centraluppvärmning medels ånga. Detta gör, att man slipper ifrån det besvärliga handskandet med kol och ved — utom hvad köken angår.

Varmt vatten. Likaså äro lägenheterna försedda med varmt vatten både i kök och badrum.

Kökshiss. I hvarje hus finnes åtminstone 1 gemensam kökshiss, i många fall 2. Dessa hissar (ytan omkring 5 kv.-fot) gå från källaren ända upp öfver taket. Från källaren leder ringledning upp till hvarje kök, så att slaktaren, mjölkmannen eller diversehandlaren lätt nog kan gifva tillkänna, när han önskar leverera något. Likaså nedskickas hvarje afton från lägenheterna allt affall och aska, som sedan af »janitorn», vaktmästaren eller vice värden, föres ut till särskilda tunnor, hvilka utställas på trottoaren för att sedan hvarje morgon hämtas af stadens renhållningsverk.

Kökshissen står i förbindelse med gatan genom en särskild källarnedgång.

Tvätthus. Något gemensamt tvätthus förekommer ej, utan är hvarje kök utrustadt med 2:ne tvättbaljor af järn, försedda med trälock. Till hvarje balja ledes såväl kallt som varmt vatten. Man skulle kanske kunna tro, att dessa baljor misspryda köket, men så är ej förhållandet. När de ej användas, nedfällas locken, och man har då ett behöfligt köksbord. Att det har sin fördel att i ett stort hus med en 30 till 40 familjer kunna anordna sin tvätt oberoende af grannarna inses lätt nog.

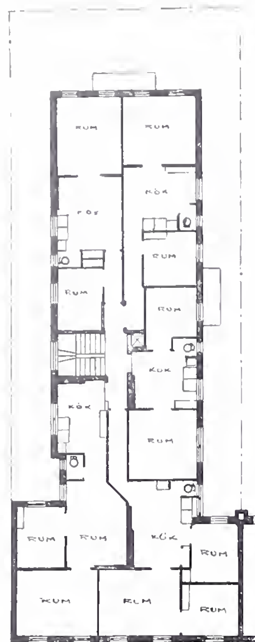

NEW-YORK.

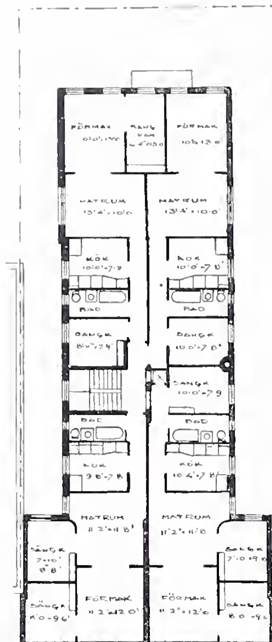

NEW-YORK.

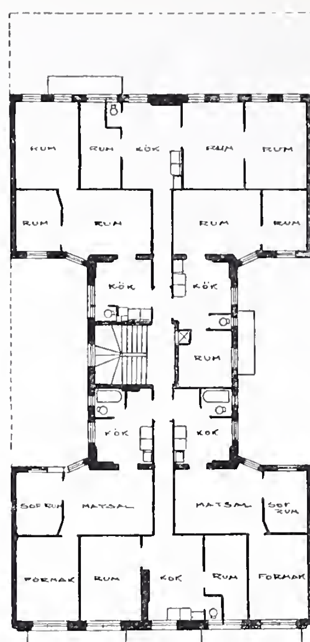

NEW-YORK.

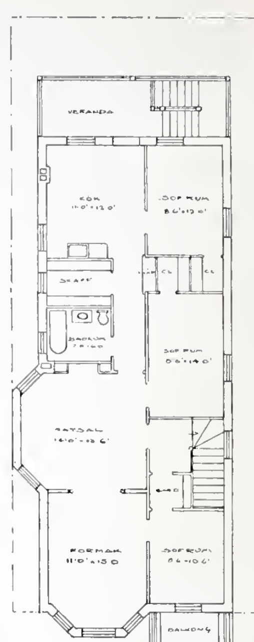

CHICAGO.

Torkvind. Då alla husen byggas med flata tak, har man således ej någon särskild torkvind. Men i stället är torkplats anordnad ofvanpå taket. Järnställningar med linor äro för detta ändamål uppsatta. För att man skall slippa att bära upp kläderna går därföre kökshissen upp öfver taket.

Införsel af kol och ved. Till följd af, att tomten är så väl bebyggd, nämligen 70 % af ytan (för hörntomter ända till 90 %) blir gårdsytan alldeles för liten för att häst och vagn skulle kunna föras in. Någon port förekommer således ej. Dessutom göres gårdsplanen i nivå med källargolfvet. Kol och ved nedforslas därför genom en (omkring 2 fot i diameter) öppning i trottoaren ned i källaren, och därifrån till de respektive familjernas små kontor.

Badrum och W. C. De bästa lägenheterna äro försedda men badrum. Alla lägenheter måste vara försedda med hvar sin W. C. Såsom förut nämnts behöfvas ej särskilda vattenuppvärmare till badrummen. Det varma vattnet ledes från källaren upp till hvarje lägenhet.

Köksinredning. Förutom med tvättbaljorna, diskbordet, spiseln, samt äfven i inånga fall gasugn, är köket försedt med hängskåp samt isskåp.

Sofrummens inredning. Sofrummen äro också försedda med stora väggfasta klädesskåp.

Särskilda garderober förekomma ytterst sällan, likaså ej heller särskilda skafferier för köken. Isskåpet får till en del tjänstgöra som skafferi.

Matrumsinredning. Matrummet är försedt med ett mindre, fint utstyrdt skåp — i och för förvarandet af porslin m. m.

All inredning tillhör lägenheten.

Af hvad som nu anförts framgår, att lägenheterna i allmänhet äro rätt väl anordnade och inredda. Skisserna, som medfölja, visa olika anordningar, hvilka förekomma i stor utsträckning.

Förhållandet i Chicago är något annorlunda än i New York. Särskildt stadens stora utsträckning med dess obebyggda platser midt inne i staden gör, att man ej behöfver bygga så väldigt sammanpackadt som i New York. De stora bostadskasärnerna förekomma därför ytterst sparsamt. I stället byggas de moderna arbetarebostäderna såsom fristående — 2 à 3 våningars hus med 1 familj i hvarje våning. Antalet rum varierar mellan 5 och 7 (köken inberäknade).

Hyresgästernas bekvämlighet lägges också mycket större vikt vid än i New York. Rummen göras därför betydligt större. Särskildt skafferi anordnas äfven, likaså inredes garderober.

Angående gas, uppvärmning, varmt vatten, badrum samt W. C. så äro samma förhållanden rådande i Chicago som i New York.

Köksinredningen är likaså densamma. Endast tvättutensilierna äro flyttade ned till källaren, d. v. s. familjerna hafva gemensamt tvätthus. Källaren användes också ofta nog till torkplats.

Baksidan af husen äro förseddd med en stor veranda för hvarje våning; utefter hela husets bredd. Dessa verandor äro förbunda med hvarandra och med gårdsplanen medelst en trätrappa. Verandorna tjänstgöra som upplagsplatser, visthusbodar och torkplats. Vidstående skiss visar en vanlig anordning af dessa boningshus.

Malmö den 21 december 1906.

Erik N. Lundwall.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG

REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

NYA POSTHUSET I MALMÖ.

Malmö hamn är Sveriges port åt söder. Turisten, som med Öresundsångaren nalkas Sverige, ser öfver vår sydliga hamnstads relativt låga taklinje resa sig en mäktig och intressant silhuet i den disiga, solmättade luften: det är Malmö nya posthus. De båda ändtornens kupoler tindra som guldnät i soldisen. Man skall hafva observerat denna trollska effekt i liknande, fuktig atmosfär för att kunna träffa ett så säkert grepp i landskapet. Invaliddomen i Paris och Marmorkyrkan i Köpenhamn göra samma atmosferiska fjerrverkan, och att veta och minnas detta vid kompositionen af ett posthus i Malmö, då man sitter i Stockholm och koncipierar, tillhör de egenskaper, som man gärna vill glädjas öfver. När ångaren lägger till framför posthuset, och dess förnäma resning möter blicken på nära håll, när den intressanta och originella massgrupperingen fängslar öga och sinne, då glädes man, att en skapelse som denna är satt vid landets port. Utan tvifvel äger denna byggnad den intressantaste massgruppering, som modern svensk byggnadskonst hittills frambragt. — Jag vet, att en stor del af publiken står undrande och spörjande i sitt omdöme därom. Så mycket starkare

känner jag mig manad att här markera min beundran för detta verk af konstnärlig skaparglägje. Såväl genom gruppering, färgverkan, valör och materialbehandling som genom ackomodation för landskap, atmosfär och belysning är denna byggnad en heder för svensk byggnadskonst. Fotografier äro alltid en dålig vägledare för dem, som ej stått inför byggnaden i verkligheten, och de bilder, som här följa, gifva endast ofullständigt en föreställning om realiteten. Till ledning må nämnas, att taket är mörkt, glaceradt tegel, kupolerna och tornspirorna koppar, murarna mörkt handslaget tegel och skoningarna Öfveds klosters rödbruna sandsten, som äfven med tiden blir ganska mörk. — De bifogade planerna gifva en antydan om rumsfördelningen och fasaddispositionen. Byggnaden uppfördes under åren 1900—1906 efter ritningar af Ferdinand Boberg.

Det är att önska, att värdet af denna originella skapelse ej må förringas genom onödigt plagierande af byggnadens säregna tak- och torngruppering, som gifvetvis måste fresta mången till efterbildning på grund af sin imponerande verkan och lätta åtkomlighet i plan.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

POSTHUSET I MALMÖ. VESTFASADEN. ARKITEKT: FERDINAND BOBERG.

DET FÖRSTA SVENSKA ARKITEKTMÖTET.

I likhet med hvad som redan påbörjats inom några afdelningar af Svenska Teknologföreningen hade, inom dess afdelning för husbyggnadskonst den åtgärden vidtagits, att säsongens sista sammanträde utvecklats till ett större möte, dels därigenom att ett vidlyftigt program omfattande ej mindre än 3 dagar hade uppgjorts, dels därigenom att till detsamma särskildt inbjudits en del utom föreningen stående personer, såsom stadsarkitekterna i Sveriges olika städer och några andra framstående utöfvare af arkitektyrket, hvarigenom mötet antog karaktären af ett allmänt svenskt arkitektmöte. I enlighet med det uppdrag, jag erhållit af redaktören för afdelningens organ, Arkitektur och dekorativ konst, får jag här söka nedskrifva en redogörelse för detta möte, en redogörelse, hvaruti jag ej kan inskränka mig endast till relationer af fakta utan som måste äfven blifva ett uttryck för mina subjektiva intryck från mötet, intryck som jag tror dock delas af många af mötesdeltagarna.

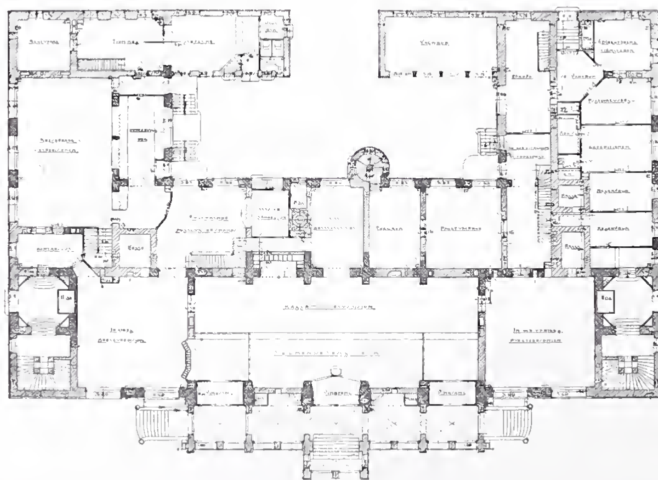

POSTHUSET I MALMÖ. BOTTENVÅNINGEN.

Mötet tog sin början lördagen den 1 juni, då på förmiddagen mötesdeltagarna samlades till ett antal af cirka 50 personer på Teknologföreningens nyinredda, präktiga lokal, i hvilken anordnats utställning af diverse arkitekters ritningar. Där träffades nu en del af de i Stockholm bosatte arkitekterna, en del arkitekter från rikets öfriga städer, samt de unga ännu med sina studier sysselsatta adepterna inom yrket. Sedan alla samlats och man hälsat sina gamla vänner eller stiftat nya bekantskaper, öppnades mötet af afdelningens ordförande, arkitekten G. Wickman, som med ett kort tal hälsade mötesdeltagarna välkomna. I sitt tal redogjorde ordf. för de tankar, som legat som bakgrund för detta mötes tillkomst, nämligen att på ett effektivare

POSTHUSET I MALMÖ. SYDVESTRA HÖRNET.

sätt än som hittills varit möjligt kunna samla alla utöfvare af arkitektyrket att tillsammans utbyta tankar och dryfta de spörjsmål, som äro aktuella för stunden och därigenom kunna gagna såväl arkitekterna själfva, som den konstart de utöfva och därigenom naturligtvis i sista hand det svenska folket. Han betonade att detta möte vore att betrakta som ett försök, som om det sloge väl ut, skulle återupprepas, så att årligen allmänna svenska arkitektmöten skulle kunna afhållas.

För att intresset för dylika möten skulle kunna spridas och för att skaffa krafter ut i rikets olika delar, som framdeles kunna bidraga till dessa mötens realiserande hade afdelningens styrelse tänkt, att vid mötet skulle, i likhet med hvad som är fallet vid de stora internationella arkitektkongresserna, vissa hedersfunktionärer tillsättas. Detta blef också mötets beslut och blefvo till hedersordförande utsedde:

Öfverintendenten Carl Möller, arkitekten Hans Hedlund i Göteborg och arkitekten Ture Stenberg i Uppsala samt till hederssekreterare: stadsarkitekten Magnus Dahlander i Örebro, lektor Karl Berlin i Borås och stadsarkitekten Karl Rodin i Norrköping.

Sedan dessa förberedande åtgärder vidtagits, skred man till behandling af den första på föredragningslistan uppsatta frågan, hvarvid under den därpå följande diskussionen öfverintendenten Carl Möller fungerade såsom ordförande och lektor Karl Berlin som sekreterare.

POSTHUSET I MALMÖ. PLAN AF VÅNINGEN 2 TR. UPP.

Hyreshus och egna hem i och invid städerna

var titeln på detta första diskussionsämne, som inleddes af arkitekten P. Hallman. Arkitekten Hallman började med att påpeka detta ämnes oerhörda räckvidd och att det skulle vara omöjligt att kunna få till stånd en diskussion, som skulle allsidigt kunna belysa detta ämne. Han föredrog därför att sätta upp ett program, eller göra en analys af ämnet, i hvilka olika afdelningar

POSTHUSET I MALMÖ. EXPEDITIONSLOKALEN. ARKITEKT: FERDINAND BOBERG.

det skulle kunna uppdelas, hvarvid sedan under diskussionen hvar och en skulle vidare kunna utbreda sig öfver den detalj, som han ansåge särskildt behjärtansvärd. Inledaren ville därigenom påpeka en del synpunkter, som sedan hvar och en i sin stad skulle framdeles kunna blifva föremål för särskild behandling, då detta ämne ju, taget i hela sin räckvidd, innebär så godt som allt det arbete som i allmänhet blir föremål för arkitekternas studier och sträfvanden och ju måste förblifva ett ämne, som strängt taget aldrig kan blifva slutdiskuteradt. Inledaren ställde därför först upp ett schema öfver de olika hem, som bruka förekomma, och indelade dem sålunda.

A. **Bostaden för personer med små inkomster*** (kallad arbetarebostaden).

1 *Hyreslägenheter:*

Enkelrum (ex. arbetarehotell, Stockholm).

1 rum med *litet* kök, köket egentligen endast matlagningsvrå (ex. Gowenii minne Sthlm).

1 rum med *stort* kök, den svenske arbetarens kanske vanligaste bostad.

2 rum och kök.

3 à 4 rum och kök (ex. amerikanska arbetarebostäder).

Därefter vidrörde inledaren de olika byggnadssätt och öfriga omständigheter som därvid kunna förekomma, såsom gatuhus och gårdshus, våningsantal, inneboendesystemet, orsakerna till de olämpliga bostadsförhållandena, beroende på författningarnas brister m. m.

2. *Egna hem:*

a) *Sammanbyggda hus.*

I rader utefter särskilda gator.

2 hus tillsammans.

4 » »

hvarvid inledaren visade de olika systemens brister och förtjänster och särskildt påpekade, huru genom en från början ändamålsenlig plan gårdsrummen borde få göras mindre än 180 m.². Vidare berörde inledaren frågan om förgårdar och trädgårdar till denna grupp af byggnader.

b) *Fristående hus* med trädgårdar omkring.

B. **Bostadslägenheter för personer med större anspråk på komfort.**

1. *Hyreskaserner.*

Inl. skisserade härvid upp några typer af våningar, hämtadt från Stockholms Byggnadsnämnds arkiv börjande med en från 1760 samt sedan från åren 1860, 1888 och 1907, hvilka visade en fortgående stegring af komfort samt hurusom särskildt bostadslägenhetens ytinnehåll växt ut på grund af de alltjämt stegrade fordringarna på ekonomiafdelningens utrustning och bekvämlighetens införande. Han påpekade vidare, att det nu vore tid att sätta stopp för en vidare fortgående arealutveckling och i stället arbeta för detaljernas tillgodoseende, samt ordna gårdsförhållandena, hvarvid han visade några nya principer som börat för detta senare ändamål att göra sig gällande i Stockholm.

* Litteringen är för tydlighetens skull ditsatt af anmälaren.

2. *Egna hem.*

a) *Sammanbyggda.* Härvid relaterade inledaren de planer på kvarter bebyggda på detta sätt, som nu skola utföras i Stockholm dels på Östermalm dels i Vasastaden.

b) *Egna hem i villastäder.* Inledaren berörde därvid städernas ställning till dessa samhällen samt uppställde frågan: skall villastaden indragas i den stora kommunen eller skall kring denna en mängd små kommuner finnas?

Därefter öfvergick arkitekten Hallman till att behandla husens placering, hvarvid han särskildt betonade, att det viktigast därvidlag var att bereda de i husen boende luft, ljus, rymlighet och hemtrefnad, och att man i stadsplanen bör sörja för att plats finnes för *alla* behof. De olika byggnadssystem, som därvid kan tänkas ifrågakomma vore:

1:o. Stadens indelning i zoner, hvarvid inom hvarje zon en viss maximihöjd å huset skulle vara bestämd, hvarvid man skulle undvika sådana missförhållanden som att man midt i en träbyggnadsrayon får se ett sex våningars hus uppföras.

POSTHUSET I MALMÖ. PORTALEN.

2:o. Stadens indelning i block, där hvarje block skulle så planeras, att plats för alla sorters behof kunde ordnas, således med både stora och små lägenheter, villor, lekplatser, natur etc. Ett i Vasastaden planeradt dylikt block förevisades.

3:o. *Trädgårdsstaden.*

Vidare berörde inledaren betydelsen af goda kommunikationer m. m. samt afslutade sitt intressanta föredrag med följande ord, som just innebära själfva programmet för hela det moderna bostadsbyggandet.

»Ut i fria naturen, vidga städerna, gif plats inom dem för andra byggnadssätt än hyreskasernen, bered rum för ett sundt släkte, skaffa luft, sol, rymlighet, prisbillighet och hemtrefnad och gif det hela tilltalande former eller med andra ord: sätt form på det kloka; sök först kärnan, tag sedan skalet.»

Det med stort intresse åhörda föredraget illustreras utom af föredragarens skisser på svarta taflan af en mängd ritningar och fotografier dels af olika bostadstyper, dels af stadsplanedetaljer.

Vid den därpå följande lifliga diskussionen yttrade sig flera talare och kan jag här endast relatera några af de viktigaste synpunkter, som framkommo.

Professor I. G. Clason vände sig mot den sträfvan, som öfverallt skönjes att uppställa vissa normaltyper på boningshus, särskildt de mindre arbetarebostäderna, påpekade att detta — bostäders anordning — är något så individuellt, så att det vore svårt och lönlöst att därvidlag söka pressa fram en viss typ.

Arkitekten G. Wickman framlade som sin åsikt att det moderna bostadsbyggandet frångått enkla och sunda principer och kommit in på afvägar, i det att en mängd komplicerade anordningar erfordras, hvilka högst fördyra byggandet. Ansåg att våningar afsedda för familjer med medelmåttiga inkomster skulle kunna förenklas genom borttagandet af en del strängt taget onödiga bekvämlighetsanordningar, och genom förenkling af en del rum, hvarå nu en dyrbar lyxinredning utföres. Kommunikationslederna i våningar skulle ej behöfva taga så stor plats, badrummen vore ofta ej så nödvändiga, då det finnes så präktiga offentliga badhus. Hissar skulle också ofta kunna undvaras. Vi bo för dyrt och böra återgå till enklare vanor.

Arkitekten Borgstedt betonade äfven att något måste göras för att bereda billigare hyror. Staden skulle reservera vissa områden för bostadshus och för dessa skrifva särskildt byggnadsordning för att förhindra tomtprisernas stegring. Staden borde uppmuntra uppförandet af billigare bostadshus och borde ej vid sina tomtaffärer hafva som mål att förtjäna pengar.

Stadsarkitekten Gratz i Halmstad ansåg likaledes att vi borde söka få in i det allmänna medvetandet en sträfvan till enkelhet och att de svenska arkitekterna borde vända sig till det svenska folket och lära dem trefnaden och lämpligheten af mindre bostäder.

Arkitekten L. Wahlman omtalade trädgårdsstädernas sociala betydelse samt instämde med stadsarkitekten Gratz att vi böra sträfva efter att få bostäder på små områden och i stället söka få dem att vinna i — som talaren ville kalla det — hemvärde.

Arkitekten H. Hedlund påpekade hurusom tomtvärdena kommer hyrorna att stiga. Han omtalade huru förhållandena äro i Filadelfia, där staden äger all jord och endast hyr ut den till dem, som därpå bygga. Fördelarna däruti äro, att tomtvärdena ej stegras, utan de olika byggnadstomterna blifva stora och rymliga och att staden därför

i förhållande till invånareantalet får en stor areal, staden har genom dessa hyror en ansenlig inkomst, hvilket verkar fördelaktigt på kommunalskatten.

Med afseende på bostaden vill han, att de mindre skulle förenklas, men de större skulle däremot fulländas. Ville ej hafva några inskränkningar på de anordningar, som sammanhänga med de kulturella fordringarna såsom badrum o. d.

Arkitekten Nizzen i Örebro omtalade hurusom i landsortsstäderna stockholmsförhållandena alltid tagas som norm samt påpekade hurusom i Sverige det ringa samarbetet mellan byggmästaren och arkitekten verkat ofördelaktigt. Byggmästarne äro ej här som t. ex. i Danmark yrkesmän, som hafva intresse af samarbete utan de äro här mera själfständiga och uppträda mera som egna byggherrar och bekymra sig föga om arkitekterna.

POSTHUSET I MALMÖ. ÖSTRA SIDAN.

Sedan diskussionen förklarats afslutad intogo mötesdeltagarna lunch, hvarefter man ånyo samlades å möteslokalen för att med arkitekten H. Hedlund som ordförande och stadsarkitekten K. Flodin som sekreterare diskutera den andra å föredragningslistan uppsatta frågan:

Handtverkets inflytande på byggnadens karaktär,

som inleddes af arkitekterna R. Östberg och C. Westman.

Arkitekten Östberg började med att påminna om huru mycket de rent handtverksmässiga metoderna vid de olika materialens bearbetning och användning hafva förmåga att prägla en byggnads karaktär.

Industrien har medfört, att byggnadshandtverket har satts tillbaka, och att dess alster fått en jämnstruken och industriell formning. Det slätrakade och likformiga, som är så karakteristiskt för industriarbeten, har fått sätta sin prägel på det handtverksmässiga och arbetaren har drifvit sin yrkesskicklighet så, att hans arbete så vidt möjligt kommer att likna det maskinmässigt utförda.

Huru ofta ha vi ej med förvåning sett, huru våra gamla, ytterligt enkelt hållna byggnadsverk bibringa oss en intensiv konstkänsla. Förklaringen ligger väl delvis i den historiska stämningen, delvis i måttens väldighet och i måttens gyllene regel, men förvisso till stor del äfven i de reella handtverkstag, som användts vid utförandet och som ännu ligga uppenbara. Af ritningar hade man då säkerligen ett minimum, men i stället fingo de olika handtverkarna själfva lösa de konstruktiva eller formdetaljerade uppgifter, som föllo inom hvars och ens gebit och därigenom har denna variation och fantasirikedom uppstått, som man saknar i de moderna, industrialster liknande byggnadsarbetena.

Den maskinmässigt regelbundna stenhuggningen, ytbehandlingen och skiktgången voro dem ganska främmande. Tvärtom behandlades de stora ytorna genomgående med stora oregelbundna block och bastanta fogar. Det är karlatag i detta byggnadssätt, långt från all ängslan. Och icke kan man skylla denna effekt på, att de gjorde så, ty de visste icke bättre, ty på samma byggnader kunna förekomma partier, portaler och omfattningar af en förträfflig förfining och utveckladt arbetssätt. Nej, utan tvifvel kände dessa handtverkare behandlingsgradens valörer och de ypperliga kontrasteffekter, som härigenom kunde uppnås. Huru få vi ej dagligen bevitta hurusom våra gamla portaler vid renoveringar fullständigt tappa sin karaktär genom att öfverhuggningen sker efter en nivellerande och monoton arbetsmetod. Våra stenhuggare hafva förlorat känslan af hvad de arbeta på, för dem finnes ingen skillnad vid utförandet af ett fikonalöf eller en kanonkula. De ha med ett ord glömt hvad de ha för händer, de ha glömt att verktygets grepp ger lifsintrycket och att summan af alla deras tag med verktyget bestämmer illusionen. Det är detta, som är viktigast, ty en byggnad må hafva tänkts och tecknats så vacker som helst af sin kompositör, den sluteffekt, den kommer att gifva, ligger dock icke i hans hand utan i den utförande arbetarens. Arbetaren har därför för arkitekten en betydelse, som ej kan nog uppskattas och det är beklagligt, att han ej själf inser denna sin stora betydelse. Men denne är nu helt upptagen att ordna sin ekonomiska och sociala position, när dessa problem äro lösta får han tid att ägna sig åt förökandet af sitt värde som fackman.

Äfven materialet tegel har ur konstnärlig synpunkt förlorat därigenom, att det blifvit föremål för en industri, som haft till mål att framställa ett ur alla synpunkter oklanderligt material. Genom den åsigten, att hvarje sten skall vara så jämn och vacker som möjligt och hvarje fog skarpt markerad har man erhållit en flack och liflös muryta i motsats mot de gamla byggnadernas uttrycksfulla och stämningsrika ytor.

Vid behandlingen af våra putsade väggar har man också sträfvat att erhålla en långt drifven finhetsgrad, där putslagrets tjocklek samt jämna och absolut plana beskaffenhet ej låter en ana det bakom liggande murverkets ojämnheter. Där har man försummat att använda ett medel att ernå effekt genom att ett tunnare och mindre jämnsandadt bruk användes till afputsningen. Se t. ex. på borggårdsfasaderna på Kalmar slott. Fasadens hela behag ligger här i de raka fönsternas placering och i det skimmer, som den ojämna putsningen kastar öfver ytan.

SVENSKA AFDELNINGEN AF IDROTTSUTSTÄLLNINGEN I BERLIN 1907. ARKITEKT: FERDINAND BOBERG.

Genom att såväl in- som utvändigt låta de i självva putsen utarbetade ornamenten ersätta stucken och gipsen, skulle äfven kunna gifvas förnyad näring åt en i viss grad bortglömd handtverksgren. Ty dessa moderna i en jämn massa gjutna former kunna ju aldrig upptaga täflan med de direkt af handtverkaren på platsen upplagda ornamenten, äfven om formena skulle blifva primitiva, enär materialets struktur får spela in.

Detta förhållande, materialets användning och behandlingssätt i enlighet med sin natur leder till verktygets betydelse. Verktyget, som just har bildats på grund af materialets egendomligheter, bör spåras vid hvarje konstnärlig och rationell behandling af ett ämne och man kommer sålunda till vare sig det gäller sten, trä, järn eller färg, att en insiktsfull handtverkare är arkitektens bästa arbetsbroder.

Men, frågar man sig, hvad är då att göra för att vi bättre må förstå och lära hvarandra, skulle enligt inledarens åsikt, medlet härtill vara, att inlärandet af ett yrke borde ske i verkstaden. Yrkesskolor skulle endast öka öfverflödet af teoretiska anstalter. Nej, i verkstaden skulla arbetarna sofras efter sin begåfning, ledas i en mindre ensidig riktning och föras till intresse för handlagets och sitt yrkes uttrycksfullhet och därigenom skulle en stab af goda och begåfvade arbetare fostras, som icke endast skulle ur teknisk utan äfven ur konstnärlig synpunkt kunna utföra fullgoda arbeten. De unga arkitekterna skulle äfven under sina studieår åtminstone lära sig ett handtverk, så att de finge den känsla för det reela, för handlagets betydelse, för kropp och volym, som de nu först sent erhålla. Ty något mer af byggande mästare borde arkitekten vara, redan då han börjar utöfvandet af sitt yrke, han borde känna något mer af lefvande lifvet än hvad enbart studiet på papper kan bibringa och det var inledarens öfvertygelse, att redan studiet af och vistandet vid våra gamla gedigna Vasabyggnader skulle väsentligen bidraga till att rikta in honom på den bogen. Ty dessa byggnader äro verkliga byggmästares verk.

Arkitekten Westman kom i sitt föredrag att beröra synpunkter, som helt naturligt voro närbeslägtade med dem arkit. Östberg framhållit. Äfven han betonade, att det handtverksmässigt utförda arbetet nu sträfvar att genom sin precision och sitt öfverallt likartade behandlingssätt imitera industrialster.

I en byggnad söker man stämning, och om man ej söker den, blir man glad, då man finner den. Därför blir man så mycket oftare glad åt en gammal byggnad än en ny. En enkel landtkyrka eller ett hederligt borgarhus kan ha stämning, men ett väl utfördt modernt hus har det oftast ej. Utom det intresse den gamla byggnaden har genom att där finnes historia och genom att åren har satt sina ärr på byggnaden, finnes det något annat som gläder en, och det är det synliga handtverket. Vi kunna i dessa byggnader skönja de byggande själfva, de hafva där lämnat spåren af sitt dagsverke och vi kunna se att de kunnat sitt handtverk och varit glada i det. De hafva haft förstånd eller instinkt att veta huru mycket eller huru litet arbete de skulle nedlägga på en sak för att den skulle verka bäst. Där finnes ingen för långt drifven bearbetning, som borttager det friska och ursprungliga, ingen för pedantisk noggrannhet där den ej är af nöden utan blott verkar tråkig och torr. Men, invändes det nu, vi kunna åstadkomma jämnare material, vi hafva mera fulländade arbetsmetoder och maskiner än de gamle, vi skola ju framåt till fulländning, vore det då ej humbug att sätta dit felen med flit? Vi skola naturligtvis tillgodogöra oss moderna metoder och material, men vi skola använda dem på rätta sättet och låta det vara, hvad det är, men om det verkar för torrt genom sin jämnhet och likformighet, böra vi utan att försämra det försöka att få det med ett mera tilltalande utseende. Dessutom är det icke så säkert, att ett felfritt arbete är det, hvaruti det handtverksmässiga utförandet är drifvet till sin spets, utan att utföra det så, att arbetet ger byggnaden lif och innehåll, det ställer långt större fordringar på arbetarens intelligens och skicklighet.

Inom en mängd yrken kan detta spåras. Talaren på-

visade detta genom exempel från olika yrken såsom stenhuggarens, smedens, snickarens och målarens.

Smaken för det rika och öfverlastade, som en lång tid har varit förhärskande, har äfven åstadkommit, att en del af de gamla handtverkarnas arbeten hafva ersatts af billigare åstadkomna gjutna eller fabriksmässigt gjorda alster, och för lekmannen, för hvilket ju ytterst arbetet utfördes, betydda detta föga, det var form som form. Att det lättare åstadkomna massarbetet ej höll jämna steg med handarbetet var för honom betydelselöst. Talaren kom äfven in på tegelfrågan i likhet med ark. Östberg, hvarvid äfven han uttryckte den tanken, att tegelfabrikationen skulle frångå den principen att tillverka tegel af den mest oklanderliga likformighet, utan i stället arbeta på att det på samma gång som det blir godt, starkt o. s. v. skulle kunna erhålla det handslagnas lif och omväxling. En tegelyta skall vara lefvande, den skall visserligen verka lugn men dock verka hopsatt af tusentals smådelar och där måste man få ett intryck af ett myllrande af enheter, hvilket åstadkommes genom en viss skiftning bland dem, och denna effekt medförde det handslagna teglet.

Det händer någon gång, att vi finna dekorativa fabrikat, som hålla måttet och vid dessa föremål se vi alltid, att man vid fabrikationen haft ögonen öppna för nödvändigheten af att ej söka inlägga allt för mycket ängslig enformighet och skärpa, utan att man sökt ernå den effekt, som ett godt handverksmässigt arbete gifver föremålet.

I en modern byggnad får man ej intryck af att det är individer som arbetat, utan af fackföreningen och så naturligtvis af arkitekten. Han har ju ritat allt och måste så göra, ty han kan ju intet lämna till själfständigt utförande åt arbetaren. Själfständighet finnes så litet i en fackförening. Vår arbetareorganisation är ett byråkratiskt verk, där föga frihet gifves åt den enskilde. Rutin fordras, men ej själfständighet. Inom alla yrken är det en täflan och kamp mellan de enskilde yrkesmännen hvem som skall vara skickligare än den andre, men i fackföreningen böra alla vara lika. Arbetar en intensivare är det ej en sporre för de andre, utan det är den ene, som skall hämmas. Detta sätter sin prägel på handtverket. Den personliga dugligheten gör sig ej gällande, utan arbetet blir jämnstruket. Det är att hoppas, att organisationen, sedan den så småningom vinner hvad den sträfvar efter för sig och sina medlemmar på sociala och politiska områden, äfven tager själf upp frågan om arbetsskicklighetens höjande, men då måste de diciplinära banden lossas. Af slafvar, de må nu vara under husbönder eller under egen organisation, kan intet verkligt godt handverk göras.

Men lika litet som fackföreningarna nu arbeta på handtverksskicklighetens höjande lika litet hafva arbetsgifvarnas sammanslutning ögonen öppna för betydelsen af samma sak. Mästarna äro affärsmän, som drifva sina yrken såsom affär. Det gäller att förtjäna på en entreprenad, fullgöra sina skyldigheter, göra ett godt arbete, men att experimentera sig till nya metoder, taga upp gamla eller försöka att intressera sina arbetare för detta — det förekommer sällan. Studerandet af våra gamla byggnadsverk medför stor nytta äfven för handtverkaren. Där är så mycket att taga vara på, att omsätta och nyforma.

Vi ha inom arkitekturen icke kommit till några nya resultat. Klart och fullt medvetet veta vi icke hvart vägen bär och knappt hvart den borde bära. Men vi börja allmänt få en känsla för, att arkitekturen icke blott skall passa för tiden utan äfven för landet. Det är på arkitekturens som på andra områden en liten nations känsla för att söka bevara sin individualitet, och därför söker man mot nya mål med delvis gamla medel, söker att i det nya, som en lefvande generation skapar, få in något af det gamla, som gångna generationer gett. Däri ligger det svåra, att gifva just så mycket af det gamla, som behöfves för att det nya skall kännas höra i hop med detta och dock med nutiden samt att det som göres hör hemma just här och ingen annan stans.

Jag ser, man kommer och säger, att vi ej hafva någon svensk arkitektur oeh att det är utländskt det som vi vilja räkna som svenskt. Har man icke öga för de olika typerna och att vår arkitektur, låt vara att inom monumentalarkitekturen stilarna kommit utifrån, fått drag af vår folkkaraktär och format sig efter våra klimatiska och andra förhållanden. Nog har potatisen vuxit tillräckligt länge i vårt land, för att vi kunna kalla den nationell spis och mycket mera rotfast än potatisen är säkert vår svenska arkitektur i vår jord. I sträfvan att bibehålla något af det för oss egendomliga, icke i byggnadsstil, ty det behöfs ej, utan i byggnadskaraktär, måste handtverket med, utan det bygga vi i luften. Vi kunna rita oss till vacker och god arkitektur på papperet, men utan godt handtverk kunna vi ej åstadkomma god byggnadskonst i verkligheten.

I likhet med föregående af ark. Östberg hållna föredrag mottogs detta af publiken med en tacksam applåd.

Under den därpå följande diskussionen yttrade

Arkitekt Lindholm, att orsaken till handtverkets låga konstnärliga nivå ligger både hos arkitekten och handtverkaren. I de tekniska skolorna ligga, ansåg tal., stora möjligheter förborgade; dessa skolor borde delvis inrättas som skolverkstäder, där kompositören får experimentera med verktyg och material och där kompositören och yrkesmannen kunna träffas och lära sig samarbete. För de studerande arkitekterna borde dessa verkstadsskolor kunna gifva praktik i de olika yrkena. Tal. ansåg, att för att handtverkaren skall kunna lägga ner sin själ i arbetet, han därför behöfver mera utbildning än den enbart lifvet har att bjuda på.

Stadsark. Gratz ville rikta uppmärksamheten på de stora skatter, som ligga i våra muséer. Ville, att man skulle lära folket att använda muséerna som skolor, därigenom skulle man ej behöfva resa ut att lära.

Påpekade huru vid kulturhistoriska muséet i Lund den principen var genomförd och omtalade, att därifrån utgått många skickliga konsthandtverkare.

Hofintendenten Lindgren ville ej i likhet med bägge föredragandena tillskrifva de gamla byggmästarna så stor beräkning vid åstadkommandet af den goda effekten hos byggnaderna utan ansåg, att tjusningen med dessa ligger i det sätt, hvarpå alla förekommande tillfälligheter öfvervunnits. Genom att nu allting göres färdigt på ritkontor bindes handtverkarens fantasi. Man måste lägga om arkitektuppfostran, så att arkitekten kan samarbeta med handtverkaren. Nu uppfostras ritare med liten kunskap om handtverk, vi skola hafva handtverkare med liten kunskap i ritning.

Sedan diskussionen öfver detta ämne förklarats afslutad lämnades ordet åt arkitekt C. A. Flodquist, som lämnade en kort redogörelse öfver de resultat, hvartill den af Afdelningen för husbyggnadskonst tillsatta kommittén för uppställande af kvalitetsbestämmelser vid leveranser af

natursten till byggnadsändamål, kommit och påvisades några enkla metoder för undersökning af kalkstenars och sandstenars egenskaper. Af de från stenleverantörerna ingångna svaren på kommitterades utsända frågor framginge, att alla ansågo sig kunna leverera fullgod och hållbar sten — förutsatt att ritningarna äro uppgjorda med hänsyn till stenlagrens tjocklek, samt att nödig leveranstid lämnades — ett förhållande, som arkitekterna borde noga beakta och därför vid blifvande leveranser obetingadt fordra garanti för att dylik sten levereras, särskildt till viktigare och för vittring mera utsatta detaljer. Föredraganden meddelade, att Sveriges Geologiska Undersökning numera börjat visa stort intresse för granskning af de stensorter, som här i Sverige användes för byggnadsändamål. Med anledning däraf hafva kommitterade hos nämnda institution anhållit, att densamma vid förefallande behof måtte åtaga sig bedömandet af levererad sten, en anhållan, som troligtvis redan nästa år kan komma att leda till önskadt resultat.

Under diskussionen yttrade sig bl. a. professor Holm, som ansåg, att det vore synnerligen lämpligt om bedömandet af fasadsten anförtroddes åt S. G. U., som under nuvarande chefens ledning efter all sannolikhet kommer att inrikta sin verksamhet äfven på praktiska intressen och sålunda blifva en väl behöflig upplysningsbyrå.

Därmed voro de allvarligare förhandlingarna afslutade för den dagen och mötesdeltagarna träffades senare på Hasselbacken, där en gemensam middag afåts.

Den andra mötesdagen, söndagen den 2 juni, användes till en gemensam utfärd till Gripsholms slott, hvarvid såväl den gamla intressanta slottsbyggnaden, som de nya restaureringsarbetena med stort intresse studerades.

Den tredje dagen var till största delen anslagen till besök vid nyare byggnadsverk och museer. Bland dem, som mötesdeltagarna en corps besökt, voro:

Ett nybyggdt hus på Narvavägen, uppfördt efter ritningar af arkitekterna Hagström och Ekman och tillhörigt Grosshandl. Bocander. Där visades en våning, som torde vara uttrycket för de modernaste och största fordringars uppfyllande, som f. n. torde kunna presteras.

Nordiska Muséet, som besågs under ledning af Prof. Clason, där mötesdeltagarne med beundran studerade såväl den ståtliga byggnadens arkitektur, som de intressanta samlingar den inrymmer samt det, både ur konstnärlig och instruktiv synpunkt förträffliga uppställande af desamma.

Thielska galleriet på Djurgården.

Doktor Paulis villa, Djursholm, som studerades under ledning af dess arkitekt R. Östberg, och som väckte mycket intresse på grund af sina konstnärliga och gedigna egenskaper.

På kvällen träffades mötesdeltagarna åter på Teknologföreningens lokal under arkitekten Wickmans ordförandeskap. Arkitekten T. Stenberg som skulle tjänstgöra som ordförande, var förhindrad att närvara.

Förhandlingarna inleddes med att ordföranden med anledning af arkitektmötets besök vid det nu färdiga Nordiska Muséet vände sig till muséets arkitekt Professor I. G. Clason och i ett varmhjärtadt och väl framsagdt tal tackade honom för denna arkitektoniska skapelse. Muséet vore ett verk af den största betydelse för vår byggnadskonst. Som en hyllningsgärd anhöll slutligen ordföranden, att till Prof. Clason på de närvarande arkitekternas vägnar få öfverlämna en enkel gåfva bestående af en med lager omkransad silfverplåt, hvarpå stod ingraveradt:

Till Nordiska Muséets Arkitekt
I. G. Clason
från svenska yrkesbröder
MCMVII.

Talet bekräftades af de närvarande med en kraftig applåd, hvarefter Prof. Clason framförde sitt tack för den visade hyllningen.

Diskussionen för aftonen inleddes af Ark. I. Tengbom öfver ämnet: *Hvad bör göras för åstadkommande af ett samlingsverk af uppmätningar och andra reproduktioner af svenska byggnadsminnen?*

Inledaren påpekade, hurusom han genom att studera förhållandena i Frankrike och sett hvad som där gjorts för ett sådant samlingsarbete med häpnad och missmod iakttagit huru litet som af oss här hemma åstadkommits.

I Frankrike stiftades 1837 »Commission des Monuments historiques», hvars närmaste åtgöranden blefvo flera ganska vidsträckta restaureringar, hvarigenom intresset väcktes för de gamla minnesmärken, som funnos spridda rundt om i landet.

Kommissionens arbete har sedan bestått i att upprätta förteckning öfver byggnader och föremål, som hafva historiskt och konstnärligt intresse, hvarvid bildats ett betydande arkiv, som nu lyder under Direction des Beaux-Arts.

Kommissionen har äfven fått till uppgift att vara granskande och dömande myndighet i restaureringsfrågor, att bestämma, hvilka byggnader som borde restaureras samt upprätta budgeten därför. En annan del af dess verksamhet är inrättandet af »Musée de Trocadéro», som stiftades år 1879 enligt program uppgjordt af Viollet-le-Duc. Detta museum innehåller som bekant gipsafgjutningar från äldre intressanta byggnader, särskildt sådana partier, som i skulpturalt eller onamentalt hänseende förtjäna intresse. Dessutom är till muséet fogadt ett rikhaltigt bibliotek, en stor samling handteckningar samt en samling präktiga fotografier af de flesta byggnader i Frankrike af något konstnärligt värde.

Vid sidan häraf förefaller det ganska ringa, det som här hemma åtgjorts för denna sak. De svenska arkitekterna hafva i allmänhet studerat den utländska arkitekturen, men har jämt fått höra, att vår inhemska gamla arkitektur ingenting var värd. Arkitekturen var en blomma, som måste hämtas från södern. Det fick man ju lära redan i skolan, att ville man göra arkitektur var nog bäst hoppa öfver sina fattiga svenska förebilder.

En liknande åsikt har nog varit ganska utbredd och härskar ju t. o. m. ännu på vår högsta arkitektskola. Det skulle se för enkelt ut på ritning, om vi gjorde vår arkitektur i tradition med våra gamla byggnadsminnen; det vore farligt, ty hvad skulle då allmänheten tänka om våra arkitekters förmåga.

På så sätt har emellertid hela vår byggnadstradition afklippts. Allt, hvad som tänkts, menats och erfarits at våra byggnadskonstnärer från äldre dagar vid utöfvandet af deras yrke, har kastats bort såsom onödigt, såsom det där inte hörde till verklig byggnadskonst.

Inledaren påpekade därefter, hurusom våra stadsgator liknade en arkitekturens allmänning med hus prunkande i alla tänkbara stilomhöljen, och huru som öfverallt i småstäder, småsamhällen och ute på landet en osund och oskön byggnadskonst uppstått. Man har föraktat sina äldre enkla och trefna byggnader och försökt att med torn

SKISS TILL HVALFMÅLNING I GUSTAF-VASA-KYRKAN
AF OLLE HJORTSBERG.

och turriduller upptill och nedtill, både fram och bak tota till något annat. Sverige är intet fult land, men sannerligen håller det inte på att så bli genom sina byggnader.

Nu håller intresset på att alltmer återknyta sig till det svenska, äfven inom arkitekturen. Vore det inte på tiden att visa det intresset allmännare i handling. Ett första steg vore ett systematiskt uppmätande och afbildande af våra byggnader och detta arbetes publicerande.

Genom detta skulle vi först och främst visa allmänheten, att vi anse oss hafva något att lära hos våra äldre byggnader och att de äro värda att efterlikna; dessutom skulle det ha ett godt inflytande äfven på arkitekternas arbeten.

Efter att hafva berört de goda sidorna hos den nuvarande stockholmsarkitekturen kom inledaren att uttala som sin tro, att det nu uppväxande arkitektsläktet måste sänka sina pretentioner ett par grader. De äldre hafva haft rikare resurser att röra sig med, nu gäller det att göra enkla bostäder för enkla människor. Därvidlag vore studiet af gammalsvensk byggnadskonst af stor betydelse. I våra gamla byggnader skulle vi kunna studera de stora, enkla, oförvanskade måtten, ytornas behandling, våra många materials möjligheter, anpassning efter vår natur, vårt landskap i färg och form samt enkelhet och en förfärande frihet från humbug.

För att emellertid undvika missförstånd, ville dock inl. understryka, att han äfven tror på nyttan af utomlands studier, särskildt för deras förmåga att lifva fantasien och väcka impulserna.

Vidare påpekade han, hvad som sedan vore gjort inom Sverige för att sprida kännedom om vår äldre arkitektur såsom Upmark, Sveriges renässans, Böttiger och Agi Lindegren, Drottningholm, Hesselberg, Lunds domkyrka, Mariakyrkan i Westerås af Agi Lindegren, publikationer af Sv. fornminnesföreningen m. fl., uppmätningar, teckningar och fotografier på Nordiska Muséet, Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, Nationalmuseum, Öfverintendentämbetets m. fl. arkiv. Dessutom en stor del uppmätningar i enskilda arkitekters portföljer.

Men alltsammans synes vara gjort enstaka, ingen gemensam tanke eller allmänt behof har här bundit samman de enskilda ansträngningarna, det har aldrig arbetats under en gemensam plan. Vi måste sätta system i arbetet, vi måste taga reda på hvad som finnes och själfva göra hvad som fattas och börja tänka på ett systematiskt publicerande.

Det sägs att ett dylikt företag vore outförbart, då därtill tarfvas mycket pengar. Javäl, men det fattas äfven en plan och god vilja och framför allt intresse.

Konstakademien sänder årligen ut arkitekter på utrikes stipendier för i medeltal 5 000 kr.

Vore det så orimligt om t. ex. hälften kunde läggas ned i hemlandet på uppmätningar och skisser.

RITNING TILL ALTARE I LANDSORTSKYRKA. ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

I Danmark har man användt Konstakademiens elever för att på detta sätt åstadkomma uppmätningar.

Föreningen af den 3 december är en sammanslutning af dessa elever för sådant ändamål.

Föreningen har nu existerat i 15 år och lefver dels på medlemsafgifter 6 kr. pr år, dels ett årligt statsunderstöd på 400 kr.

Kunstakademiets opmaalinger är ett arbete som pågått c:a 25 år under ledning af professor Hans Holm. Kostnaderna bestridas af staten.

»Kirkeopmaalinger» är ett annat företag som äfven bekostats af staten och utförts under ledning af Prof. Storck.

Dessutom finnes arbetet »Tegninger fra Aeldre Nordisk Architektur» likaledes under Prof. Storcks ledning.

När man för öfrigt ser, hur mycket i Danmark arbetats på detta område, har man svårt att fatta, hur det närbelägna och närbesläktade Sverige kunnat under decennier stå så oberördt däraf.

Ett synnerligen vackert arbete af detta slag är ett nyligen i Frankrike utkommet, »Archives de la Commission des monuments historiques», där en stor del af de hos nyssnämnda Commission förvarade ritningar finnas publicerade, och det är att hoppas, att det snart må gifvas äfven oss ett sådant dokument, tack vare hvilket svensk arkitektur kan tilldelas den plats inom Sverige, till hvilken den förvisso har rätt.

Efter föredraget följde en mycket liflig diskussion, i hvilken deltogo äfven tjänstemän från Nordiska Muséet och Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Alla

voro ense om den stora betydelse ett dylikt uppmätningsarbete skulle medföra. Angående sättet huru det skulle åstadkommas rådde dock något olika meningar, men som en åtgärd hvilken skulle ha allra största betydelse för ett sådant arbete enade sig mötet på förslag af professorerna Lallerstedt och Clason om det beslutet att ingå till Konstakademien med anhållan om upprättandet af en ny professur vid akademien, omfattande ämnet: *svenska byggnadskonstens historia*.

Under diskussionen påpekades också vikten af att åtgärder snart vidtagas för att realisera tankar på de gamla byggnadernas uppmätande, enär allt flera af dessa försvinna för hvarje dag, som går.

Som en illustration till den senast förda diskussionen förevisades senare på kvällen ett antal skioptikonbilder af gammal svensk arkitektur, en serie med bilder från skilda delar af vårt land, af slott, kyrkor och herrgårdar, samt en serie af gamla byggnader i Stockholm uppsamlade af stadsarkitekten Salin.

Med det därpå följande angenäma nackspilet var så mötet slut och man åtskilldes för att återgå till det dagliga hvardagsarbetet.

Ja, vi kunna med stort skäl säga detta, ty under mötesdagarna låg festglädje öfver de i mötet deltagande. Det var en stämning öfver mötet som lofvade godt för framtiden, icke endast för de möten, som skola komma utan äfven och kanske i ännu högre grad för vår byggnadskonsts utveckling.

Där fanns två synpunkter som lågo som en grundsten under alla förhandlingar och den återfanns påtaglig och verklig i de nya byggnader, som besågos under mötesdagarna.

Den ena synpunkten, enkelhet, predikades redan af många under den första diskussionen. Vi skola hålla enkelhetens och måttans gyllene regler, vi skola lära folket enkelhet i seder och lefnadssätt och vi skola odla enkelheten, vi skola göra den till en dygd och ej låta den vara ett fattigdomsbevis. Vi skola bygga enkla, sunda och förnuftiga byggnader med ärligt arbete och af ärliga material. Vi skola ej längre äflas om att af enkla byggnader bygga palats, men vi skola söka den verkliga förnämiteten som ej ligger i prunkande yttre utan i en god och sund kärna.

Den andra synpunkten, kanske mera ny än den andra, var: Låtom oss vara svenskar. I handling torde den nog ha visat sig en och annan gång på de senare åren, men att den så starkt och tydligt uttalats offentligt förr, har jag ej förnummit. Låtom oss skapa en arkitektur med svensk karaktär, en som är vår egen och som skiljer sig från alla andras. Låt oss återknyta traditionerna med den gamla byggnadskonst, som växt och frodats i vår jordmån, men som glömts bort. Den har studerats af arkeologer och historieforskare, men arkitekterna hafva stolt farit den förbi för att fylla sina skissböcker med söderns mera glödande frukter. Men låtom oss plocka på våra egna träd, de äro ej så gifmilda, ty de hafva vuxit upp i Nordens karga jordmån, men arbeta och förädla dem, de äro dock rotfasta i vår jord.

Det synes mig som om dessa synpunkter genomströmmade alla mötets olika föredrag och diskussioner och därmed synes det mig vara onödigt att orda om önskvärdheten af dylika mötens återupprepande.

Dock det finnes äfven andra synpunkter att framdraga, som kanske ytterligare kunna understryka vikten af dessa möten. Det har ju under många år visat sig vara förenadt med stora svårigheter, att vid afdelningens vanliga sammanträden få upp antalet besökande i någon högre grad. Det är så svårt att komma ifrån sitt arbete och alla de förpliktelser af alla slag, som betunga en i praktiken sysselsatt arkitekt. Till ett dylikt möte däremot arrangerar man sig så på förhand, att man kan under mötesdagarna vara mera fri och oberoende, man får större valuta genom att deltaga än på ett vanligt sammanträde, där det ofta måste komma frågor före, som ej kunna påräkna något allmännare intresse. För oss i landsorten bosatta arkitekter är däremot dylika möten ett lifsvillkor. Af oss kanske mången går i sin stad ensam i sitt yrke. Han har ingen konkurrens, som sporrar honom, han har ingen yrkesbroder, med hvilken han kan utbyta tankar och därigenom väckas till nya idéer och nya ansträngningar, och han ser aldrig någon annan än hemstadens tämligen klena arkitektur och så upptäcker han en vacker dag, att han kommit ifrån alltsammans, att han kommit att stå på ett lägre plan, än han känner sig sinnad för. Men så kommer han upp på ett dylikt möte, får träffa sina gamla vänner och får utbyta tankar med dem och får se hvad de, som just befinna sig i brännpunkten, hafva gjort och han reser åter hem med lungorna fyllda med ny frisk luft och musklerna spända till nya kraftiga tag. Det är därför jag tror dessa möten vara så nyttiga och som jag hoppas, att de nu hädanefter måtte bli årligen återkommande. Men jag tror dessutom, att de åtminstone tills vidare borde förläggas till Stockholm, enär de i annat fall ej torde komma att bli så talrikt besökta, hvarigenom deras ändamål vore till god del förfeladt.

Till sist ännu ett ord och jag hoppas att öfriga mötesdeltagare ej anse det vara förmätet af mig, då jag nu går att i deras namn tacka afdelningens styrelse dels för att de realiserat detta första arkitektmöte, dels för alla de utmärkta arrangement de vidtagit till allas vår trefnad och för alla de goda lärdomar, som vi medfört från mötesdagarna, och slutligen vill jag uttrycka den förhoppningen, att de med samma intresse måtte arrangera kommande årliga möten. Detta första arkitektmöte lyser som en glad solglimt genom hvardagsslitets gråa töcken.

Karl Berlin.

LITTERATUR.

Deutsche Kunst und Dekoration, Darmstadt, Verlag Alex. Koch, pris per år 12 heften 24 Mark, har till redaktionen insändt sina häften för juni och juli detta år. Junihäftet innehåller en rikt illustrerad uppsats om moderna konstriktningar i Württemberg af Dr. Max Diez, Stuttgart, vidare en uppsats om husgeråd af Wilhelm Michel, München, en affisch-täfling af intresse för utställning i Mannheim, en s. k. Rhein-Plakat m. m. Julihäftet innehåller illustrerad skildring af Kaufhaus des Westens, Berlin, af Arkitekt Emil Schaudt, en anmärkningsvärd byggnad i modern tysk, antikiserande hållning, vidare en monografi öfver den fantasifulle och sensuelle Münchner-målaren Leo Putz, några dekorativa väggmålningar i Dresden af Paul Rössler samt Mentzners förslag till monument öfver Johan Strauss, vidare en uppsats öfver modern trädgårdsarkitektur, möbelstudier, broderier m. m. Tidskriften visar sig som en farlig konkurrent till The Studio på tysk botten, och dess utstyrsel är delvis bättre.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

BIDRAG TILL SVENSK BYGGNADSHISTORIA.

I egenskap af denna tidskrifts redaktör har undertecknad några gånger sökt fästa uppmärksamheten på behöfligheten af ett uppmätningsverk öfver gamla svenska byggnader samt erinrat om de förträffliga uppmätningsarbeten, som utförts af danska arkitekter, hvilka efter initiativ af professor Hans J. Holm och professor Storck sträckt sin verksamhet till och med långt upp i Sverige. Vid senaste arkitektmötet gick som en röd tråd genom förhandlingarna en vaknande nitälskan om att allmännare anknyta våra arkitekturstudier till gammal svensk byggnadskonst. Helt visst betyder detta ett genombrott, som skall alstra en nationell samling inom modern svensk byggnadskonst analog med den, som några årtionden tidigare utvecklats i Danmark. Föregångsmannen i handling härutinnan som i mycket annat har hos oss varit professor I. G. Clason. För att uppnå ett bredare resultat fordras en samfäld sträfvan af många och äfven unga krafter samt statsunderstöd för uppmätningarnas bedrifvande, och därtill först och främst initiativ från vår konstakademis ledande män.

Till en början kunna vi hafva mycken nytta af det arbete, våra danska grannar redan utfört. Våra sydliga landsdelar äro ju gammalt danskt territorium, som helt naturligt tillhör nutida danskt forskningsområde. I gamla tider, då de skandinaniska rikenas gränser gingo efter folkrasernas utbredning och landets klimatiska beskaffenhet, rådde danskarne om slättbygderna kring Kattegatt, Öresund och Nordsjön, norrmännen bergsbygderna kring Kölen, och svenskarne skogsbygderna kring Östersjön ända långt in i Ryssland. Den politiska utvecklingen har helt naturligt anpassat sig efter de geografiska gränserna. Sverige har trängt sig fram till Kattegatt och Öresund samt Kölen men i sin ordning af Ryssland drifvits tillbaka väster om Östersjön. Därigenom hafva en hel del svenska byggnadsminnen kvarlämnats i Finland och Östersjöländerna, under det vi fått ärfva dansk byggnadskonst i våra södra provinser. Ett strängt särskiljande af svensk och dansk byggnadskonst blir af detta skäl i vissa fall både svårt och oriktigt, utan torde större utbyte för oss vinnas genom samarbete och anslutning.

För att för tidskriften erhålla bidrag till vår äldre svenska byggnadshistoria hafva vi vändt oss till Hofintendenten Gustaf Lindgren, hvilken f. n. torde vara den af våra arkitekter, som mest sysslat med studier och författarskap härutinnan. Han har till detta häfte lämnat följande intressanta utredning, för hvilken vi delvis stå i tacksamhetsskuld till Danska Nationalmuseet och Professor Mollerup. *Red.*

UR MALMÖHUS BYGGNADSHISTORIA.

AF HOFINTENDENTEN GUSTAF LINDGREN.

Med anledning af en anmälan från Riksdagens revisorer om bristfälligheter å den i till det yttre föga ändradt skick kvarstående delen af Malmöhus slott bemyndigade K. Maj:t år 1904 fångvårdsstyrelsen, under hvars förvaltning slottet i egenskap af centralfängelse för närvarande står, att tillsätta en kommission för att afge yttrande öfver dessa bristfälligheter och eventuellt förslag till deras afhjälpande samt att göra de framställningar, som undersökningen i öfrigt kunde föranleda. Till medlemmar af denna kommission utsågos stadsarkitekterna i Stockholm och Malmö K. Salin och S. Sörensen samt undertecknad. Öfver det tekniska resultatet af sitt arbete har kommissionen afgifvit berättelse jämte kostnadsförslag öfver erforderliga reparations och konserveringsarbeten slutande å ett belopp af 86 000 kr. Ur dessa handlingar torde här vara nog att anföra, det de till fullo konstatera, att de befintliga bristerna icke medföra någon risk för det ålderdomliga, vördnadsvärda och pittoreska minnesmärkets bestånd eller användning, samt

 CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

att de föreslagna reparationerna endast äro konserveringsåtgärder men alldeles icke hafva naturen af restaureringsarbeten ej heller på något sätt föregripa en möjligen blifvande restaurering af byggnaden för andra och deras historia värdigare ändamål än det, hvartill den nu användes.

De ritningar öfver slottet, som funnos att tillgå i k. fångvårdsstyrelsens arkiv, voro uppgjorda med speciell hänsyn till slottets penitentiära användning och således för en historisk-teknisk undersökning mindre lämpliga. Kommissionen vände sig därför genom stadsarkitekten Sörensen till Danska Nationalmuseet, som nyligen genom arkitekt Mathiesen låtit uppmäta och beskrifva slottsbyggnaden, med anhållan att få låna dessa handlingar, hvilka med förekommande beredvillighet ställdes till dess disposition.

Vid den af kommissionen anställda undersökningen kommo åtskilliga fakta i dagen, som dels komplettera och styrka, dels ock i vissa delar afvika från de i arkitekt Mathiesens mycket förtjänstfulla beskrifning framställda resultaten och hypoteserna, samt därigenom gåfvo undertecknad anledning att till den danska beskrifningen foga ett försök till byggnadshistorisk utredning af slottets tillkomst och utveckling. Tillsammans med Nationalmuseets beskrifning torde denna utredning äfven kunna bidraga till kännedomen om det sätt, hvarpå man vid medeltidens slut behandlade byggnadsarbeten af denna art och således äga både kulturhistoriskt och byggnadshistoriskt intresse, hvarför de här nedan tillsammans öfverlämnas till Teknisk Tidskrifts läsare.

DANSKA NATIONALMUSEETS BESKRIFNING ÖFVER MALMÖHUS.

Malmohus ligger lige i Udkanten af Malmøs vestlige Bydel omgivet af Volde og Grave; de ydre Voldgrave strække sig ind i Kungsparken. Den nordre Side af Malmohus laa oprindelig aaben ud mod Oresund, men er nu adskilt herfra ved opfyldte Arealer.

Efter de historiske Oplysninger skal det ældste Malmohus være anlagt af Erik af Pommern 1434, men da dette nedbrændte 1529 og fuldstændig nedbrødes 1534 under Grevefejden, blev det nuværende Malmohus opført af Christian den 3die 1537.

Ogsaa Christian den 4de har bygget paa Malmøhus, i det en nu nedreven Fløj lige vest for Porttaarnet var opført af ham i Aaret 1607,[1] se Professor Magnus Petersens Tegning fra 1860.

Carl den 11te befæstede det stærkt, i det han anlagde Voldene paa de 3 Sider. De söndre, østre og vestre Fløje ere opforte siden 1872.

Af Slottets oprindelige udstrakte Bygningsværker er hele den nordre Side bevaret til vore Dage. De paa medfolgende Tegninger med mørkt anlagte Dele ere alle oprindelige opførte samtidig paa Christian den 3dies Tid. Murværket er af store røde Munkesten 0,27 Meters Længde, 0,13 Meters Bredde og, 0,081 Meters Tykkelse, i vexlende Løberskifter og Kopskifter henmuret i slaaet Kalkmortel. Murene ere meget tykke endog indtil 7 ½ Meter. Taarnenes Sokkel er af en blød Granit med Hulkehl. Fundamenterne ere af raa Granitsten henmuret i slaaet Kalkmortel.

Ved Gravninger konstateredes de 2 Hjørnetaarne mod Syd, se Situationsplanen Pl. I.

Det oprindelige Anlæg har antagelig bestaaet af en indre og en ydre Borggaard. Denne nordre Side af den indre Borggaard afsluttedes af Hovedbygningen (Slottet), og ved dennes Hjørner udgaa Ringmurene, dels om den indre Borggaard, dels om den ydre Borggaard, se Situationsplan Pl. I.

Den ydre Ringmur, der er 2 Etager høj paa Nordsiden, har 4 Hjørnetaarne, hvoraf de 2 nordre ere helt bevarede, medens der af de 2 søndre kun findes Levninger under Jorden, dog er et Stykke af den profilerede Sokkel bevaret ved det sydvestre Hjørnetaarn, se Pl. I ved VI. Gangene i de ydre Ringmure have været brolagte, se Pl. I ved II.

Selve Slottet (Hovedfløjen) se Pl. II—VIII, er en 54 Meter lang og 10 Meter bred firsidet Bygning med 4 Stokværk og med nogle Trappeudbygninger paa Sydsiden. Ydermurerne mod Nord, Vest og Øst ere indtil 2 ½ Meter tykke og have indvendige Gange og Trapper, i Vestgavlen er der desuden i Kælderen et Fængselrum (Hundehul) med Adgang fra den indre Borggaard, antagelig har Porten til den indre Borggaard ligget lige herved.

De to nederste Stokværk have elipseformede Tøndehvælvinger. Det nederste Stokværk er delt i 2 oprindelige Rum, hver med en oprindelig Trappeopgang til Borggaarden.

I den vestlige Del fører fra nederste Stokværk en oprindelig Trappe og i selve den nordre Mur, se Pl. II, III og Snit paa Pl. VIII.

Under Kældergulvet ved K. skal der være en Kælder til, hvilket dog ikke kunde konstateres, da en stor Kulbunke dækkede Stedet, ved L. skal der være Levninger af en Kamin.

I den østlige Gavl er der indvendig i nederste Stokvaerk nogle Bomhuller, hvoraf de med a mærkede ere 2 Skifter høje og sidde 1 Meter over Gulvet, og de med b mærkede ere ca. 1 Skifte højt og sidde 2 ½ Meter over Gulvet.

Lidt Vest for Vestgavlen lige ved Porttaarnets indre Side — under den nuværende Vagtbygnings Hjørnemur — ligger en Brønd dækket med Egebjælker, se Pl. I ved B.

[1] Over Porten i Porttaarnet er siden 1874 indmuret en Sten med Aarstallet 1607 samt Christian den 4des og Anna Kathrines Navnechiffer, denne Sten ses paa Professor Magnus Petersens Tegning at sidde indmuret i Gavlen paa den nu nedrevne og atter opbyggede vestre Fløj (Cellefængslet).

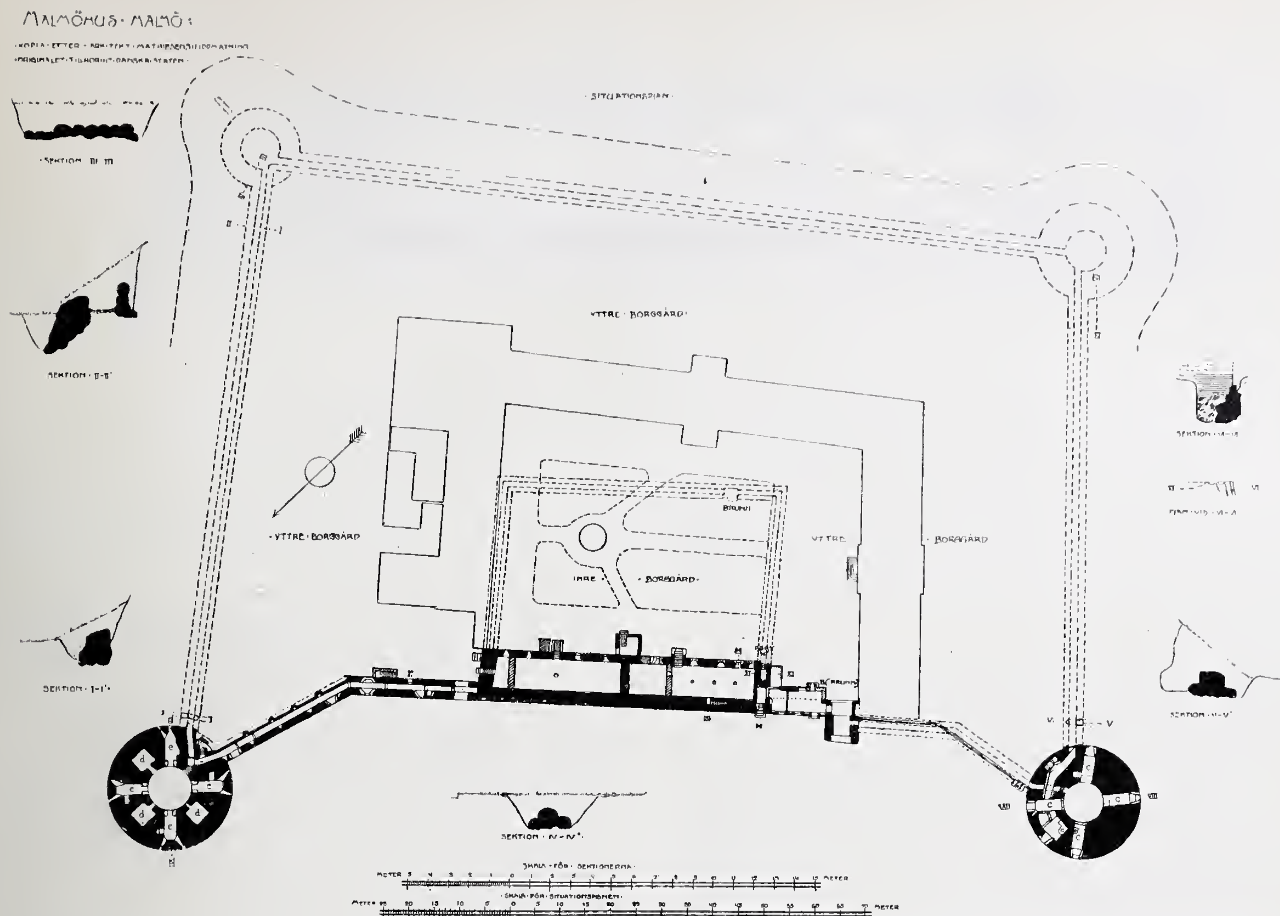

PLAN AF MALMÖHUS.
Bilaga I.

ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.

2det Stokværk bestod oprindelig af 3 Rum. Fra det østligste førte en oprindelig Trappe op i selve den nordre Mur, se Pl. III. Derimod har der ikke i dette Stokværk været nogen direkte Forbindelse med den ydre Ringmur.

3die Stokværk, se Pl. IV, Hovedadgangen hertil var gennem Trappehuset paa Midten af Langsiden mod Borggaarden. Stokværket er delt i 2 store Rum, hvoraf det ene, antagelig den tidigere Riddersal, nu benyttes til Kirke. Ved Østgavlens søndre Hjørne, hvor oprindelig den indre Ringmur gik i sydlig Retning, og her stod i direkte Forbindelse med Slottet, se Pl. IV ved C, er der mod Øst en nu tilmuret oprindelig Indgangsdør, se Pl. IV ved D, herfra har antagelig ført en aaben Svale hen langs Gavlen til den ydre Ringmurs aabne Platform, se Pl. I.

I 3die Stokværks vestre Gavl findes den hvælvede Gang, der sandsynligvis under den nuværende Trætrappe, se Pl. IV ved T, i den nordre Ende staar i Forbindelse med den fra nederste Stokværk i Nordsiden førende Trappe, se Pl. II ved S.

Imod Syd fortsatte den hvælvede Gang sig videre i den indre Ringmur, se Pl. IV ved E.

I 4de Stokværk, se pl. V, findes ingen oprindelige Skillerum, i begge Gavlmure ere de oprindelige hvælvede Gange bevarede, begge have de oprindelig været fortsatte i sydlig Retning i den indre Ringmur, der altsaa har været 2 Stokværk højere end den ydre Ringmur, se Pl. V ved C og E.

Den ydre Ringmur og Hjørnetaarnene samt Porttaarnet.

Næsten hele den østlige Del af den nordre Ringmur er bevaret til vore Dage, Ringmuren har 2 Stokværk, begge med Skydehuller og Nischer til Ammunition. Indgangen ligger ikke langt fra Hovedbygningen (Slottet), idet den oprindelige Trappe ved F paa Pl. I fører op til den yere Ringmurs 2det Stokværk. Ringmuren gaar ikke i lige Linie, men i 2 Retninger inden den løber ud i det østre Hjørnetaarn. Foruden Skydehuller og Nischer har Skyttegangene i Ringmurens 2det Stokværk foroven en Række Huller 2 og 2 modstaaende. Hvortil disse have været anvendt, kan ikke med Bestemthed afgøres. Idet Skyttegangen træder ind i Taarnet, drejer den til venstre ind i Taarnets 2det Stokværk, hvorfra en Trappe fører ned til nordre Ringmur i 1. Stokværk, midt paa Trappen fører en Døraabning ind til et Rum, der paa Grund af særlige Forhold ikke nærmere kunde undersøges.

Naar man kommer ned ad Trappen, gaar Skyttegangen til venstre helt hen til Hovedbygningen (Slottet), til højre derimod deler Gangen sig og gaar dels tilhøjre ud i østre Ringmur, dels tilvenstre ad nogle Trin ned til Hjørnetaarnets nederste Stokværk, den interessanteste Del af det til vore Dage bevarede Malmøhus.

Hjørnetaarnets nederste Stokværk bestaar af 3 Opholdsrum, se Mærket d paa Pl. I, og 4 Skyderum, Mærket e paa Pl. I , hver med 2 Skydehuller og

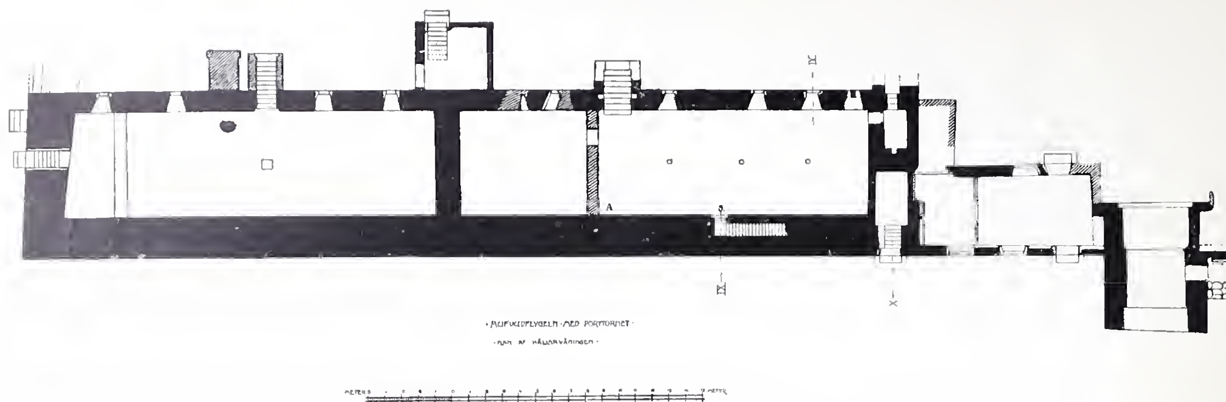

MALMÖHUS. PLAN AF KÄLLARVÅNINGEN. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga II.

en dyb, bred Nische, der gaar helt ned til Gulvet. Skyldhullerne, se Pl. I , ere ganske smaa og have stærkt skraanende Sider, i Underkant er Reculbjælken bevaret.

Saavel Skyderummene som Opholdsrummene benyttedes indtil 1855 som Cellefængsler. Midterrummet har oprindelig haft en Kuppelhvælving, der ved en Krudtexplosion er sprængt i Luften.

Den vestlige Del af Nordsidens Ringmur er næsten helt nedreven eller omdannet. Vid Hovedbygningens (Slottets) vestre Hjørne strækker den ydre Ringmur sig kun til Porttaarnet, men dette Stykke af Ringmuren er nu omdannet til at udgøre Ydermuren af Vagtbygningen. Porttaarnet er helt bevaret; i nederste Stokværk har der her været 3 Hold Porte — i begge Sider af Porten ses Levninger af de nu tilmurede Adgang til Ringmurene. Over Porten er paa Nordsiden fladbuede Skoldehuller, se Façaden.

Fra Porttaarnet til venstre Hjørnetaarn er Ringmuren helt nedreven, men den ses paa Prof. M. P:s Tegning fra 1860, ligesom Ringmurens Tilslutning til det vestre Hjørnetaarn endnu er bevaret, se Pl. IV. Gangen fører dels tilvenstre ud i den vestre Ringmur, dels ligefrem ad nogle Trappetrin ned til Taarnets Midte. Dette Taarn har 4 Skyderum, se Mærket c paa Pl. I. Det østre Skyderum har sit ene Skydehul bevaret, det søndre Skyderum har en bred, dyb Nische, der gaar ned til Gulvet. Midterrummet i Taarnet har en Kuppelhvælving.

Fra Skyttegangen fører en Trappe op til Taarnets 2. Stokværk. Da Taarnets 2det Stokværk benyttes til Beboelse, hvilket hindrer i en indgaaende Undersøgelse, kan der ikke med Sikkerhed siges, hvorledes 2det Stokværk har været indrettet.

De her omtalte Bygningsværker ere alle overkalkede udvendig og have paamalede Fuger, saaledes at det mange Steder er vanskeligt at se Skiftegangen igennem. Alle Dør- og Vinduesaabninger ere fladbuede undtagen de to høje spidsbuede Nischer paa Hovedbygningens Sydside, se Pl. VII, og de rundbuede Blændinger paa Porttaarnet, se Pl. VI—VII.

Hjørnetaarne have en huggen Sokkel af blød Granit, se Pl. I (VI—VI[1]).

En Sokkelsten paa det østre Hjørnetaarn har i ophøjet Relief 2 kæmpende Øgler, en Sokkelsten paa det vestre Hjørnetaarn har i ophøjet Relief et Stenhuggermærke.

Af Christan den 3dies Registranter fra 1535—50 og af Tegnelser (trykt i Danske Magasin) er uddraget følgende:

Huitfeld. 1418 fol.

1534. Borgerne gjorde Anfald til Slottet, som tilforn havde været den gamle Toldergaard.

1534. 3/6 Joakim Rønnov til hert. Christ. — og samme Slot nederbrødet udi Huell.

1534. 5/6 Johan Urne til hertugen: og nederbryde (nu) slottet. Sml. Skibbykrøn, Krag, D M 3,303; 4,197.

Jakob Ulfeldt danske historie s. 48.

Malmøfreden 6. april 1536; Chr. III lover ikke at anlægge nogen befæstning uden med magistrats og borgerskabs samtykke. P. M. Gr. F. 11 289 Sml. s. 291.

Malmø slot (uddrag af tegnelser).

Sti Pors befalinger:

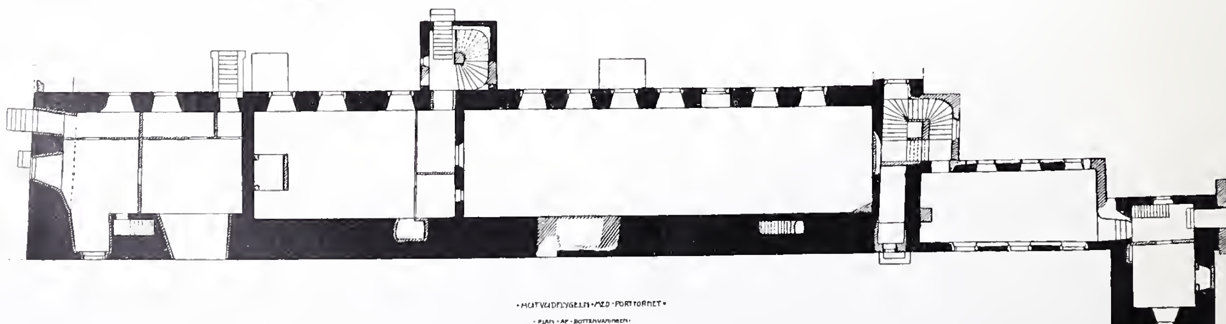

MALMÖHUS. PLAN AF BOTTENVÅNINGEN. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga III.

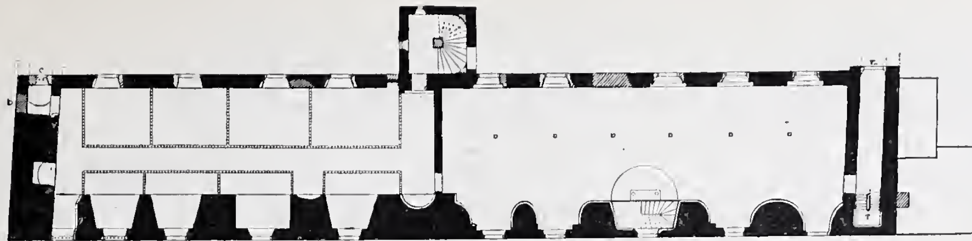

MALMÖHUS. PLAN AF ANDRA VÅNINGEN. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga IV.

Tyge Krabbe og andre lensmænd skal være behjælpelige med deres undersaatter og bønder.

Almuen lydig at age ved, sten, pæle, tømmer og andet.

Alle bønder om Malmø skal age kalksten til og sælge.

Hver mand i Skaane skal strax føre et læs ved til Malmø og hugge det i kronens, bispens og klostrets skove efter lensmandens tilsyn.

Abbed i Herridsvad skal hugge 200 bjælker, 18 al. lange, en rum fod i kanten, og føre dem til Malmø.

Varbjerg, at han strax hugger 300 tylter tømmer til spær, 18 al, 16 al, 14 al og 8 al, ikke mindre.

Her Oluf, provst i AAhus om øxne.

Lunde borgere skal nedbryde kirker og kirkegaarde, torneherret føre samme sten og kalk til Malmø der faar en lign. befaling.

Malmø og Kbhvn skal føre kalksten fra Saltholm.

Abbed i Dalby skal brænde 200 læster kalk.

Her per Porse til Fligen skal brænde	3000	mursten
Esrom	3000	»
Nyborg	3000	»
Tranekær	3000	»
Hindsgavl	1000	»
Høneberg	1000	»
Koldinghus	2000	»
Antvorskov, hvis Sten Skelsør skal føre	2000	»
Skovkloster, hvis » Nestved » »	1000	»
Engelholm	3000	»

Tegnelser 3. 6. 107.

1537 foraar. Disse ofte er tilskrevne at skulle gøre vogne ud til det slot i Malmø — med skovle, spader, stærke heste og førekarle: kloster og købstæder.

Tegnelser 3. 6. 135.

1537. Jorgen Urne et brev til bgm. og raad udi Lund, at de med det allerførste lade opgrave alle de hugne sten, som ligger nedgravne paa Skt Laurentii kirkegaard og skikker til Malmo.

Tegnelser 3. 6. 144.

1537 efteraar. Vogne til Malmøs slot. Tegnelser 3. 6. 185.

(?) 1538 foraar. Hver mands tjener i Skaane skal hver age 120 læs jord af den grav i Malmø og maa ikke vende hjem, før hver har tegn af Sti Pors — mødepligt under deres boeslod. Tegnelser 3. 6. 189.

Kun rette gaardsæder maa være fri m. m. Tegnelser 3. 6. 189.

Om bøgepæle til M. sl. at hugge i kronens og kirkens skove	189
Landskrone skal føre det ved fra Hule mølle til Malmø	190
Fisk m. m. til Malmø	190
Claus Bille paa Bahus skall skikke jern till mester Hans paa jernhytten ... med det allerførste, thi samme jern skal bruges til murankre udi den bygning udi Malmø	190

1538 Antonii aften. Disse efterfølgende breve blev Jens ... Sti Pors dreng, affærdiget med til den bygnings behov i Malmø.

1) lensmænd om fetalje
2) statholder i Kbhvn om at udstede breve for Sti Pors
3) vogne
4) til nogle sjæll. og skaanske købstæder om murmestere og kalkslaaere
5) den murmester Kallundborg skal ligeledes begive sig til Malmø
6) Til Peder Skram om hjulbør, skovle og spader

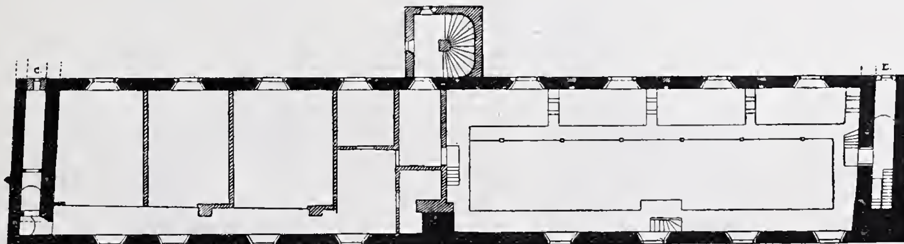

MALMÖHUS. PLAN AF TREDJE VÅNINGEN.. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga V.

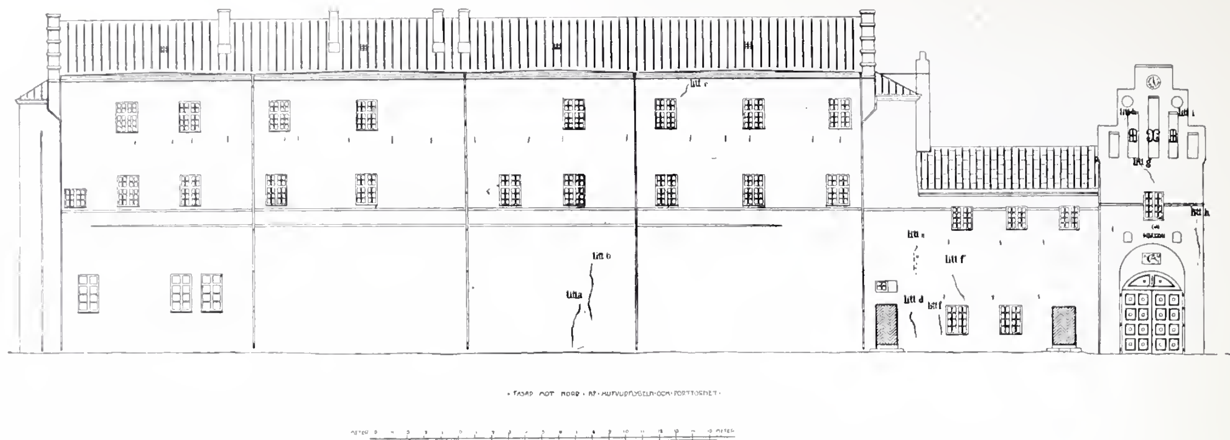

MALMÖHUS. FASAD ÅT NORR. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga VI.

7) til Hr. Trud og Claus Bille om staal
8) brev til Sti Pors om alle ærinde.

Tegnelser 3. 6. 190—1 (sikkert før Tysklandsrejsen).

1538. Helsingborg skal efter Peder Skrams befaling føre mursten til Malmø.

Til Peder Skram 10 tylter bjælker, 18, 16, 14 alen; 10 tylter spærrer 12 og 10 alen; 20 tylter savdisler.

Peder Hansen
Erik Urup
Hr Eske Bille
Hr Claus Bille
} om bjælker og træ.

Tegnelser 3. 6. 197.

1539. Disse herreder skal handles med raadet, at de vil tilstede deres bønder og adelens tjenere at age jord, hver 30 læs, paa den vold i Malmø, efter Jørgen Urnes og Sti Pors undervisning; Herrestad, Lywne, Wemmepeg Skytz, Bare, Oxe, Torne.

1541. seria 3-a post Johannes baptist. Fra Malmø skrives til Key Rantzau paa Kolding om mursten, til Peder Skram om 5000, til Holger Ulfstand om 46000 mursten. Tegnelser 3. 6. 297.

1540. lørdag næst efter Skt. Gallidag. Om den bygning i Malmø.

1) til Josef Falster om 150 spærrer, 7 al lange, og 150 spærrer, fem alen lange, som skal til volden derpaa slottet, at lade hugge og Halmstad borgere at lade fremføre for fragt

2) til Trud Ulfstand om 23 bjælker og 30 dæller, »et handt» tykke, begge parter 6 al. l. — Varbjerg borgere at føre frem

3) Holger Ulfstand 200 bjælker, smaa og store, saa lange som man de, bekomme kan, til de to blokhuse

4) Sti Pors at skikke al den sten, han af de afbrudne sten bekomme kan, til Malmo til de »kyzze holle»

5) Jorgen Urne at lade hugge i Lindholm og Dalby skove 100 pæle til blokhusene, hver 6 al. l. Tegnelser 3. 6. 309 Malmøhus (uddrag af Registre).

1536. ud Peder Hansen for to gaarde, som Jørgen Kok paa k. m's vegne har indtaget til kg's slotsbehov som nu bygger der. Register 35.

1541. 20 juni. Flere Malmøborgere faa vederlag for gods og jord, som de har mistet til den plads til slottets bygning. Registr. 192 — sml. 193 (mageskifte med Jorgen Kok).

1546. 31 oktbr. Lunds domkirke faar lign. vederlag. Registr. 308.

1548. 11 novbr. Mogens Gyldenstjernes lensbrev. Intet om byggeri. Registr. 393.

Malmø.

1542. Brev til Stig Pors, at han tilsiger alle kronens, stiftens, kapitels og kirkens tjenere udi de næste herred hos Lund, at hver af dem ager et læs mursten fra Lund til Malmø.

Tegnelser 3. 6. 355.

1548. Jesper Friis skall brænde kalk; thi k. m. vil have et kornhus opbygt paa Malmo.

Tegnelser 4. 2. 70.

1549. Mogens Gyldenstjerne beretter, at volden er meget forfalden at han har bestilt en voldmester, og at han vil lade inddrage et fersk vand paa slottet. Eske Bille skal se paa Sagerne og med M. G. overveje dem.

Tegnelser 4. 5. 59.

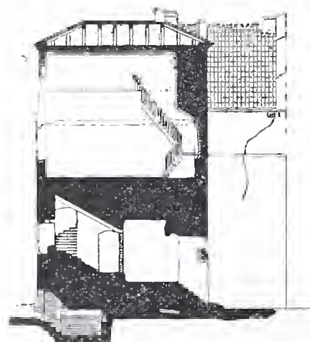

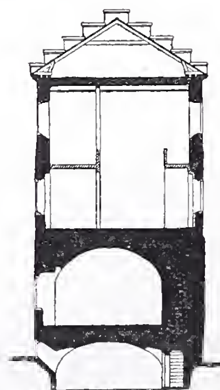

MALMÖHUS. SEKTIONER. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.
Bilaga VIII.

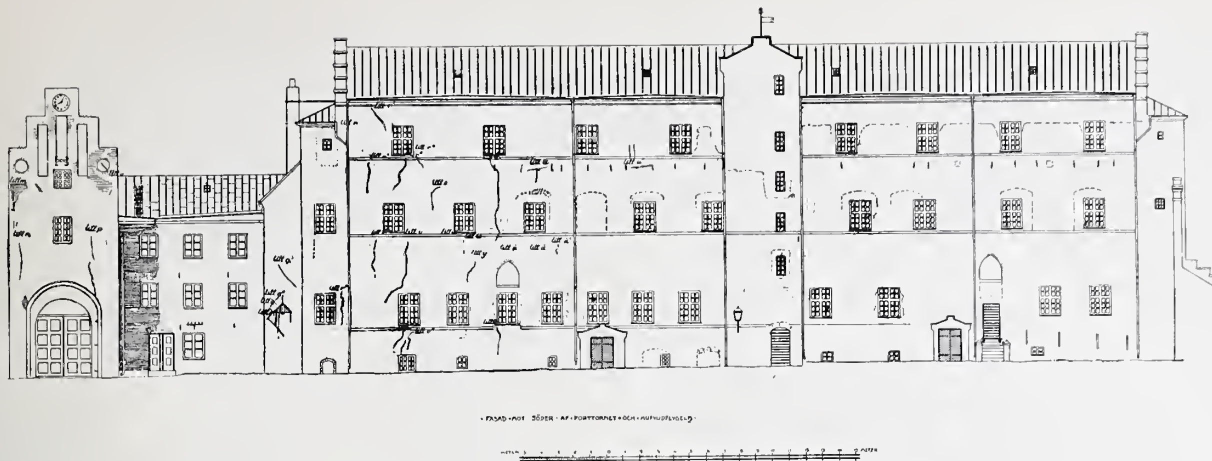

MALMÖHUS. FASAD ÅT SÖDER. ORIGINALET TILLHÖR DANSKA STATEN.

Bilaga VII.

BYGGNADSHISTORISK UTREDNING.

Med ledning af resultaten vid nu utförda undersökning kan Danska Nationalmuseets förtjänstfulla redogörelse för Malmöhus slott i vissa delar fullständigas och beriktigas.

Hvad först beträffar uppgiften, att slottet fullständigt nedbröts 1534, stöder sig denna påtagligen, på de i Christian III:s registratur anförda rapporterna, att de upproriske borgarne »gjorde Anfald til Slottet, som tilforn havde været den gamle Toldergaard» och hade »samme Slot nederbrødet udi Huell» (Joakim Rönnow 3/6 1534) samt »nederbryde (nu) Slottet» (Johan Urne 5/6 1534).

Den förra rapporten rör tydligen förstöringen af »den gamle Toldergaards» hvalf, den andra två dagar senare, visar att förstörelsearbetet ännu pågick, ej att det var afslutadt.

Det senare antagandet strider också bestämdt mot de tekniska förhållandena.

Vid de gräfningar, kommissionen lät företaga för att undersöka grunderna på tvenne ställen å yttre sidan och tvenne å inre sidan af det förra slottet, visade sig grunderna till 1 mtrs höjd från den fasta bottnen bestå af kullersten, lagd under grundvattenståndet (här lika med hafsytan) på ett endast några centimeter tjockt lager af sjösand och därunder fast sjöbotten. Vallgrafven hade påtagligen gått fram ända till slottets norra yttermur och den n. v. kanalbanken längs slottets norra sida är således en senare utfyllning. Det är af dessa skäl mycket antagligt, att grunden är densamma som 1434 eller möjligen ännu tidigare (se nedan) lades under »den gamle Toldergaard». Ofvan grunden har norra yttermurens undre del en lutning utåt, som af kommissionen uppmättes och angifves å bilagd ritning (bilaga IX), men intet finnes i tegelmurens beskaffenhet, i teglets storlek, i tegelförbanden eller i murtjockleken, som anger att någon del af norra muren är af äldre eller yngre datum, således att en fullständigt nedbruten mur blifvit åter påmurad, eller att material eller arbetssätt blifvit ombytta vid en yngre påbyggnad, förrän man kommer till en höjd ofvan n. v. markyta af ej mindre än 8 meter, eller den punkt där den från 76 till 204 mm. varierande utbukningen å muren upphör. Här har man tydligen sökt att ånyo komma in i lodlinjen och därför indragit murlifvet, så att en horisontal afsats af intill 194 mm. bredd uppkommit mellan den undre och den öfre delen af norra yttermuren. Äfven västra delen af slottets södra yttermur (åt borggården) synes hafva en till 47 mm. uppmätt lutning utåt vid samma höjd som ofvannämnda horisontala afsats. Ofvan denna höjd är södra yttermuren åter indragen, vid taklisten å de uppmätta sektionerna resp, 173 och 207 mm. innanför murlifvet vid marken, utan att man dock ansett nödigt att göra någon horisontell afsättning, motsvarande norra murens. Den vill alltså synas, som om först vid denna höjd en påbyggnad ägt rum.

Jämte de nuvarande tre källarnedgångarna å södra yttermuren synas tvenne igenmurade nedgångar väster om trapptornet, hvilka äfvenledes stått i förbindelse med nuvarande källaren. Den västligaste af dessa nedgångar för till det i beskrifningen omtalade »hundehul».

Vid schaktning ned till grunden åt gårdssidan funno vi emellertid strax öster om denna nedgång och under n. v. markytan tvänne skottgluggar af medeltida typ med segmentformade hvalf och starkt skrånande solbänkar af kritsten, hvilkas konstruktion och tillvaro på detta ställe och denna höjd uppenbarligen visa, dels att Mathiesens antagande, att det äldre slottets inre port legat vid dess västra hörn, antagligen är riktigt, dels att gårdens n. v. plan blifvit genom påfyllning betydligt höjdt öfver det ursprungliga, dels att den n. v. källarens golf fordom legat i gårdens plan och således n. v. källaren varit slottets forna bottenvåning. Denna sistnämnda slutsats bestyrkes ock af uppgiften, att under n. v. källaren finnes ytterligare en källare (otillgänglig äfven för oss till följd af bränsleupplag öfver nedgången), samt af det faktum,

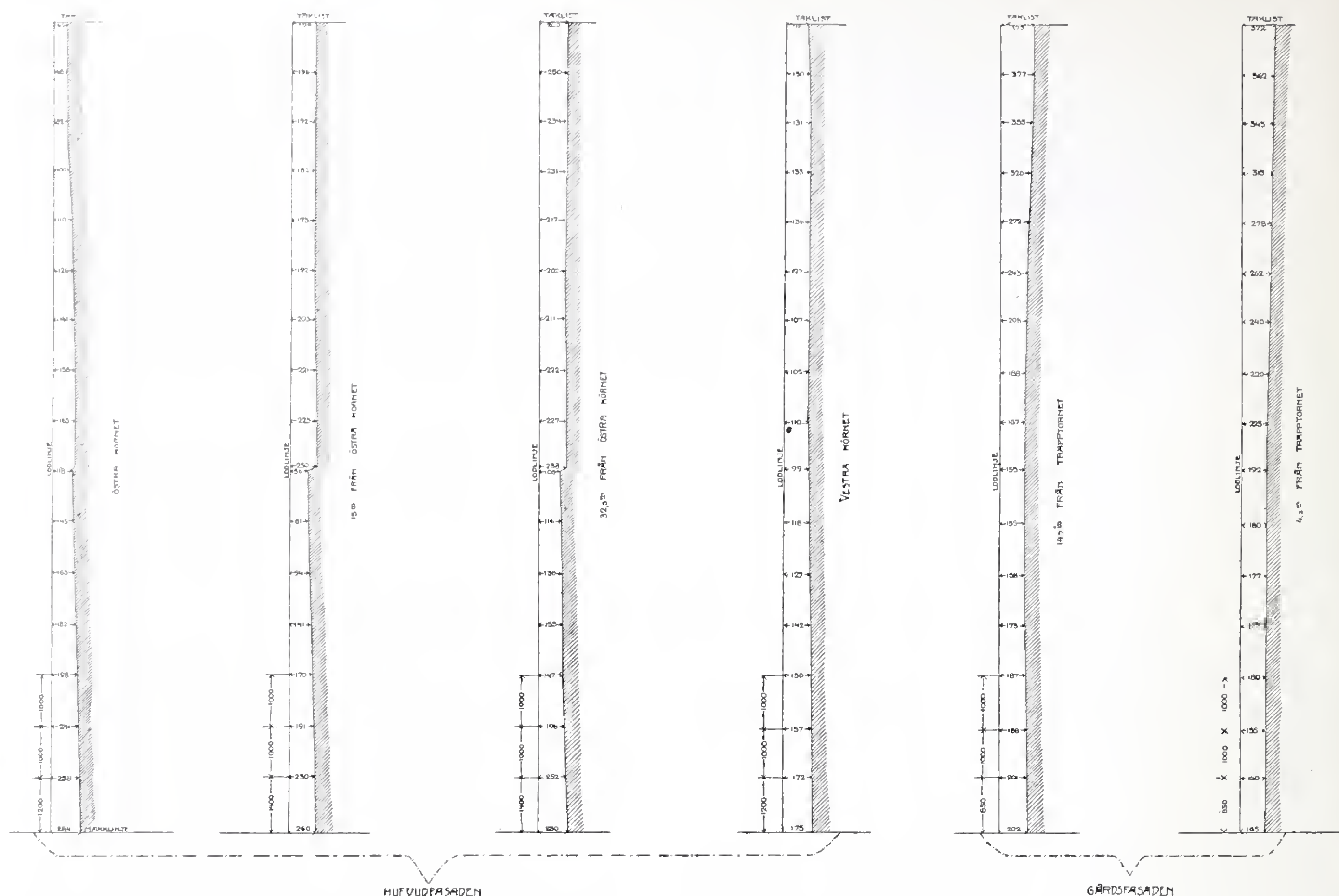

MALMÖHUS. NORRA YTTERMURENS PROFILER.
Bilaga IX.

att i nuvarande källarens västra hälft och alldeles under det i bottenvåningens norra yttermur markerade stora hålet (*A* å bilaga III) finnes en ännu bibehållen spis (otillgänglig vid Danska Nationalmuseets uppmätning till följd af bränsleupplag). Dessutom har källaren i sydvästra hörnet äfven en nu igenmurad dörr till ofvannämnda »hundehul».

Västra delen af nuvarande öfre källaren har således sannolikt varit slottets borgstuga och haft trenne utgångar till gården (liksom den forna borgstugan, sedermera kronobränneriet, vid Kalmar slott), och en dörr till »hundehulet», som alltså icke varit fängelse utan genomgång från borgstugan till korridoren i de inre borggården omgifvande vallarna (jämför situationsplanen, bilaga I), en anordning fullständigt analog med t. ex. motsvarande genomgångar från bottenvåningen i Vadstena slotts trapptorn till de nu borttagna vallarna därstädes.

Har nu denna undre del af nuvarande slottet hört till den byggnad, som anlades 1434 af Erik af Pommern, eller till den 1537 uppförda? Mathiesen karakteriserar den inre, nu försvunna vallen såsom hörande till »det oprindelige anlæg», men förstår därmed tydligen Christian den tredjes ombyggnad, enär han diträknar äfven de yttre, ännu bibehållna vallarna (se nedan). Hvad ofvan anförts om yttermurarnes beskaffenhet synes emellertid tyda på, att dessa till afsatsen på 8 meters höjd öfver nuvarande marken tillhört det äldsta slottet. Norra muren bibehåller visserligen den undre tjockleken (2,6 meter) ännu en våning ofvan afsatsen, hvarefter tjockleken minskas till 80 centimeter; södra muren däremot har till afsatsens höjd en tjocklek af 1,20 meter, som i båda de öfre våningarna minskas till cirka 80 cm.

1538 skrifver Christian III att »Claus Bille paa Bahus skal skikke jern — — — till murankre udi den bygning udi Malmø.

Synliga ankarjärn finnas endast ofvan afsatsen i öfversta våningens bjälklagshöjd.

Dessa förhållanden synas likaledes antyda en påbyggnad. Härtill kommer att samtliga fönstren åt borggården i nuvarande bottenvåning — såsom å uppmätningsritningarna markerats — blifvit senare upphuggna. I dessa fönsters halfva höjd finnes en rad af bjälklagshål, som synas hafva tillhört en före fönstrens tillkomst befintlig svalgång eller balkong af trä, hvars takspår äfven finnes markeradt å gårdsfasaden (bilaga VII) under nuvarande fönstren en trappa upp. Detta byggnadssätt var ytterst vanligt på 1400-talet.

Mellan bottenvåningens fönster och fönstren en trappa upp finnas jämväl tvenne spetsbågiga (igenmurade) dörröppningar till denna balkong, hvilka liksom bjälklagshålen svara mot en helt annan våningsindelning än den nuvarande. Ledning för bedömande af de anordningar, som föranledt denna ursprungliga vånings indelning, saknas heller icke. I nuvarande källaren finnas ännu plintar och kapitäl till trenne kolonner af naturlig sten (jämför planen, bilaga II,

där deras platser äro markerade), hvilka enligt medeltidens byggnadssätt varit placerade midt i källaren och uppburit tvenne rader hvalf. Anläggningen i två skepp är fullständigt analog med såväl danska som svenska medeltida byggnaders. Har slottet ursprungligen varit »Toldergaard», har borgstugan möjligen tidigare varit varuhall liksom den tvåskeppiga hallen i »gamla apoteket» (under medeltiden handelsfaktori) m. fl. medeltida byggnader i Visby. Säkert är, att den forna hvälfningen på kolonner fordrade större höjd i rummet än det nuvarande låga eliptiska hvalfvet, och att denna större höjd bättre än den nuvarande stämde (jfr. bilaga IX) både med källarens forna användning som borgstuga och med den äldre af bjälklagshålen och spetsbågarna markerade våningsindelningen, som åter passar väl tillsammans med de tjockare murarna under afsatsen. De eliptiska hvalfven öfver nuvarande öfre källaren och bottenvåningen äro ock — som af de inbilade hvalfanfangen tydligen framgår — icke samtida med byggnaden, utan senare inslagna i en äldre byggnad.

Men rapporten från Joakim Rönnow anger uttryckligen, att hvalfven blifvit förstörda i det äldre slottet, och Nationalmuseets beskrifning förutsätter tydligen, att den nuvarande eliptiska hvälfningen skett i sammanhang med Christian den III:s slottsbyggnad år 1537. I själfva verket tala äfven analogier med andra samtida byggnadsarbeten, t. ex. slotten i Vadstena och Borgholm starkt för denna uppfattning.

Då står intet annat åter än att antaga, att de tjockare yttermurarna till 8 meters höjd öfver marken tillhört det ursprungliga, 1434 anlagda slottet. Att helt och hållet rasera slottets 2,6, och 1,2 meters tjocka murar hade väl ock blifvit för arbetsamt och för kostbart för det upproriska borgerskapet . . . »De paa medfölgende tegninger med mörkt anlagde Dele» äro således icke »alle oprindelige opförte samtidig på Christian III:s tid», utan härstamma till stor del från Erik af Pommern. Möjligt är ju till och med, att »den gamle Toldergaard» fanns till för de på Eriks af Pommerns befallning anlagda befästningarna och således är äldre än 1434. Endast de nuvarande hvalfven ha blifvit inslagna och de båda öfre våningarna påbyggda af Christian III under och efter år 1537. Nuvarande södra fasadmuren synes enligt uppmätningsritningen blifvit påbyggd till lägre höjd än den norra samt försedd med nu igenmurade skottgluggar i öfversta våningen. I likhet med det forna förhållandet vid Kalmar slott har slottet i så fall ursprungligen haft endast ett takfall från yttre fasaden inåt borggården. Faktiska förhållanden styrka detta antagande. Öfversta delen af södra muren är nämligen utförd af mindre och sämre tegel än de öfre våningarna, och nuvarande taklist förskrifver sig från reparationen efter eldsvådan 1872.

De båda våningarna ha för öfrigt i senare tid undergått så våldsamma ändringar, att deras ursprungliga inre anordning ej kan med säkerhet urskiljas. Att döma efter Christian III:s öfriga slottsbyggnader, t. ex. Landskrona citadell (nuvarande arbetsbyggnad i tvångsarbetsanstalten därstädes), har yttermuren på norra sidan sannolikt krönts af en skyttegång (i Malmö under byggnadens nuvarande användning borthuggen för att gifva plats åt läktaren i centralfängelsets kyrka), hvilken skyttegång nödvändiggjort bibehållandet af norra yttermurens tjocklek äfven i första våningen af påbyggnaden.

Af det ofvan anförda framgår äfven, att de nu försvunna vallarna å inre borggården med stor sannolikhet tillhört det äldsta slottet. De omnämnas nämligen alls icke i Christian III:s registratur, under det att i beskrifningen anförda uppgifter ur detta synas gifva vid handen, att nuvarande graf och jordvallar, som omgifva själfva slottsön, utfördes 1538 och 39, då »Hver mands tjener i Skaane skal hver age 120 læs jord af den grav i Malmö» och »Herrestad, Lywne, Wemmepeg Skytz, Bare, Oxa och Torne herreder skal handles med raadet, att de vil tillstede deres bønder og adelens tjenere at age jord, hver 30 læs, paa den vold i Malmø». Äfven tyckas de fyra kanontornen (rundlarna) hafva — som naturligt är — blifvit uppförda samtidigt med nuvarande vallarna. Oafsedt, att de äro typiska för 1500-talets befästnings konst, rekvireras nämligen år 1540 »bl. a. 150 spærrer, 7 alen lange og 150 spærrer, fem alen lange, som skal till volden derpaa slottet» och 200 bjælker, smaa och store, saa lange som man dem bekomme kan, til de to blokhuse», samt uppfordras »Sti Pors at skikke al den sten, han af de afbrudte sten bekomme kan, til Malmö til de byzze holle» och Jörgen Urne »at lade hugge i Lindholm og Dalby skove 100 pæle til blokhusene, hver 6 al. l». År 1542 får Sti Pors order, »att han tilsiger alle kronens, stiftets, kapitels og kirkens tjenere udi de næste herred hos Lund, at hver af dem ager et læs mursten paa Lund till Malmö.» Det tyckes således som man då ännu byggde på »rundelerne». Men 1549 berättar Magnus Gyldenstjerne, »at volden er meget forfalden» och »at han har bestilt en voldmester.» Vallarna måste således då någon tid varit färdiga, hvilket också öfverensstämmer med tidens krav och sedvanor. Erik XIV anlade ju jordvallar omkring Kalmar slott, Johan III bastioner omkring Kalmar stad. Till yttermera visso uppvisar Troels Lund med citat ur Malmöhus lensregnskab 1579—80, att vallarna då ånyo undergingo reparation, i det att det nedfallna »stakitet» (palisaden) å deras krön återuppsattes (Dagligt liv i Norden, del III—IV, sid. 16.) De anlades således af Christian III.

Uppgiften i Nationalmuseets beskrifning öfver slottet, att Carl XI »befæstede det stærkt i det han anlagde Voldene paa de 3 sider» måste alltså bero på en förväxling. De af Carl XI anlagda verken voro de nu nedrifna utanför vallarna och inre vallgrafven belägna yttre bastionerna, af hvilka den af centralfängelset till verkstads- och bostadsbyggnader disponerade ännu bär namnet Carolus.

Stockholm i augusti 1905.

G. Lindgren.

MATSALSINREDNING. ARKITEKT: SIGFRID ERICSON, GÖTEBORG.

MATSALSINREDNING.

ARKITEKT: SIGFRID ERICSON, GÖTEBORG.

INREDNING AF EN MATSAL,

tillhörig Dr Carl Lamberg, Göteborg.

Arkitekt Sigfrid Ericson i Göteborg har välvilligt tillsändt redaktionen vidstående bilder med följande kortfattade text:

»Salen är inredd i en gammal byggnad, hvarför dörrar och fönster varit till plats och storlek bestämda.

Material för allt trävirke är tysk ek, rökad och bonad, väggarna äro klädda med blå väf, gardinerna dämpadt gula, Beslag å dörrar, spis och möbler äro drifna af svagt grönjord koppar, och bladkransarna ofvan dörrarna målade med tunn oljefärg direkt på väfven. Som motiv för ornamentiken har användts asplöf.

Snickeriarbetet har utförts af snickare Harald Petterson, ritningar af Sigfrid Ericson.»

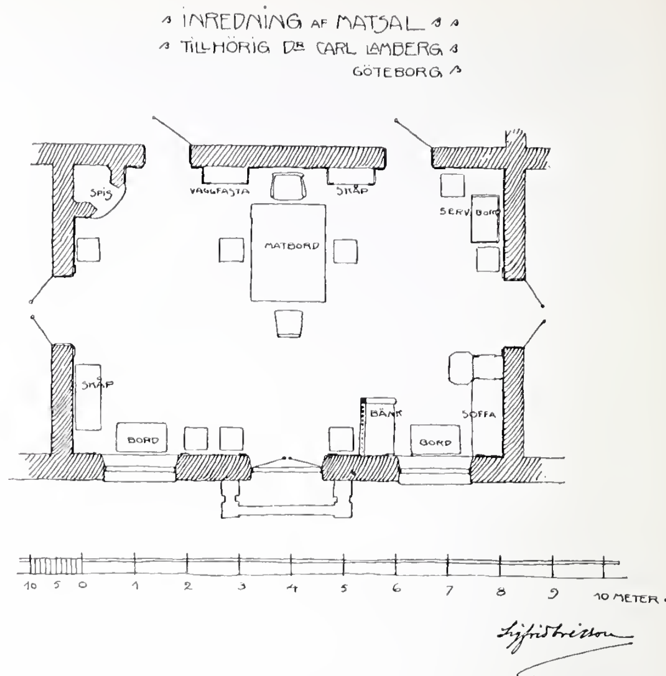

SVENSKA RÅDHUS.

TROSA RÅDHUS.

Urkunderna befatta sig föga med den lokal, hvarest rättvisan i Trosa skipas. Enligt uppgift utgöres dock denna af det enkla hus, som på vår bild till hälften undanskymmes af en modernare uppkomling inom arkitekturen. På rådhusets fasad läser man å en skylt dock helt förtroendefullt: Stadskällare och Hotel (med ett underförstådt »de ville»), hvilket angifver den ofta fingerade skådeplatsen för en del resandes skämt med svenska landsortsvärdshus.

Agi.

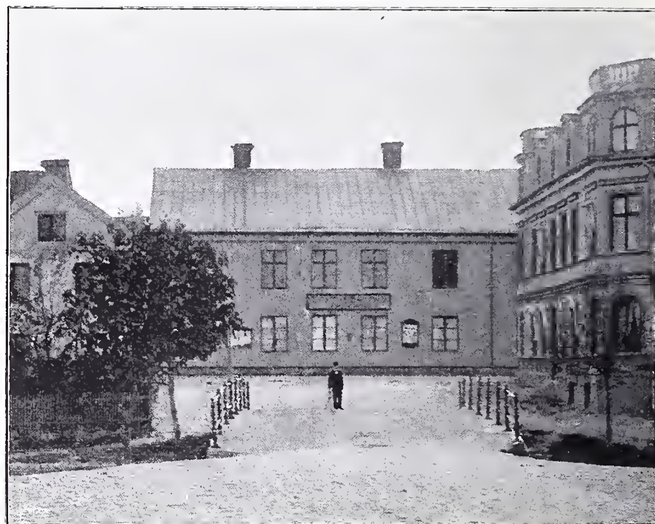

FACKLITTERATUR.

Till redaktionen har insändts N:is 1 och 2 af *Svensk Smedstidning*, 15 juni och 15 juli 1907. Redaktion C. J. Nyqvist och Johan Sandgren. Prenumerationspris: för helt år kr 4 00. Med stor glädje hälsa vi detta väl redigerade organ för ett handtverk, hvilket spelar en mycket viktig roll i byggnadskonsten och som är i starkt behof af en tidskrift af detta slag.

Häftet N:o 1 innehåller: Anmälan. Smidesyrkets historia. Organisation. Svenska smedsämbetets låda 1737. Praktiska anvisningar om filar. Sträckmetall. Specifika vikten af metaller. Handtverkets inflytande på byggnadens karakter. Hammaren. Illustrationer m. m.

Häftet N:o 2 innehåller:

Svetsning. Fortsättning af uppsatserna i N:o 1. Illustrationer m. m.

Vi önska lycka till god fortsättning.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Jakobsgatan 19, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

MARIEHILL Å KUNGL. DJURGÅRDEN I STOCKHOLM.

SÖDRA SIDAN. ARKITEKT: PROFESSOR I. G. CLASON.

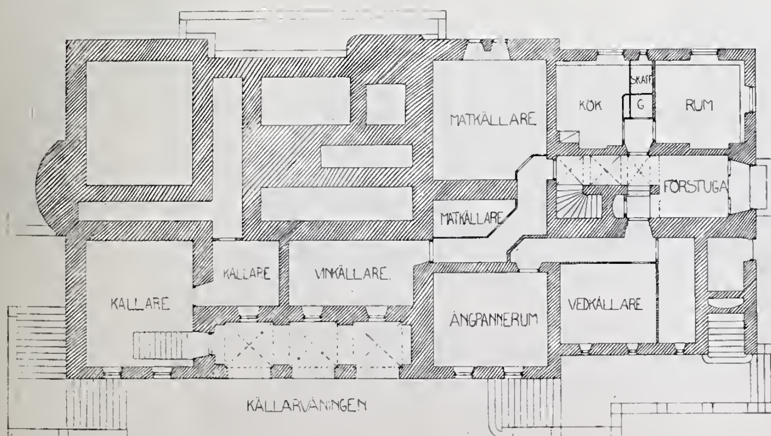

PLAN AF KÄLLAREN.

Generaldirektör Åkerman har åt sig år 1906 låtit uppföra det gedigna hem, som här i bild återgifves. Byggnaden är uppförd af tegel med utvändig beklädnad af $^1/_4$ och $^1/_2$ stens fasadtegel af liknande slag med det i nya posthuset i Stockholm. Sockeln af pikhackad grå granit från Norrtelje stenhuggerier. Kalksten i fasaderna från Öland levererad af Flodqvist & C:o. Öfriga leverantörer hafva varit för: fönster och dörrar: Byggnadsaktieb. Saltängen, varmvattenuppvärmning: Gebr. Körting Aktiengesellschaft,

MARIEHILL: NORRA SIDAN.

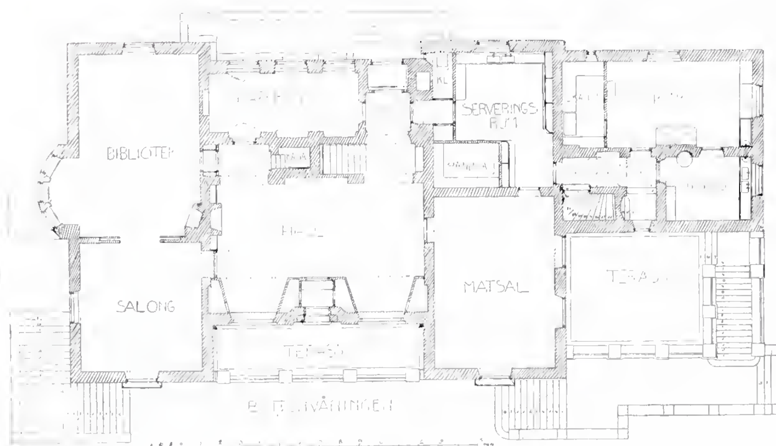

vatten- och afloppsledningar: Axel Sjögren, målningsarbeten: P. T. Lind, lås: Axel Sieffvert, beslag: Nord. Kompaniet, smidesarbeten: C. W. Svenzon, Elektrisk installation: Allm. Svenska Elektriska Aktiebolaget.

I vindsvåningens rum äro ytterväggarna isolerade med korksten fästade mellan takstolarna.

Några af bottenvåningens fönster äro försedda med utvändiga jalusiluckor af typ som ofta användes i Tyrolen. I dessa luckor äro de öfre spjälorna fasta; de nedre sitta i en särskild ram i fönsterluckan och går denna ram på gångjärn fästade i öfre kanten.

FASAD MOT NORR.

ARKITEKT: I. G. CLASON.

MARIEHILL: HALLEN.

De nedre spjälorna äro dessutom rörliga på tappar och ställbara förmedelst en tjäderanordning.

Tafvellister äro anordnade som vidstående figur utvisar.

Byggmästare för bygget har varit K. Vikstrand.

Ritningarna hafva uppgjorts af professor I. G. Clason.

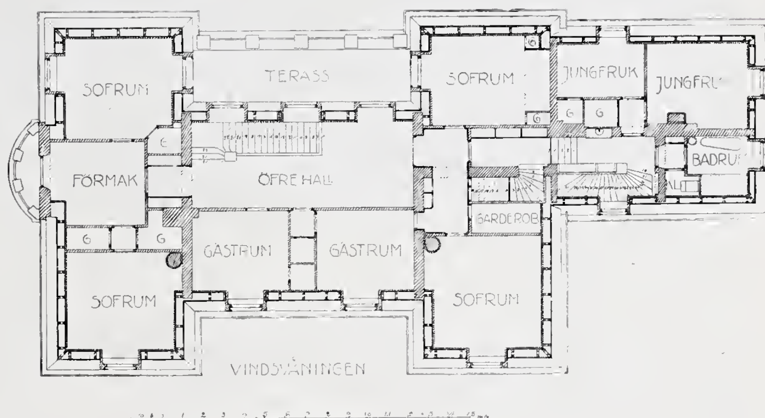

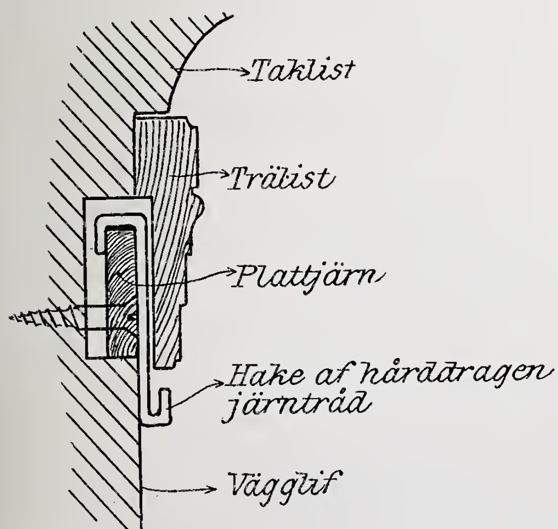

TAFVEL-LIST.

ARKITEKT: I. G. CLASON.

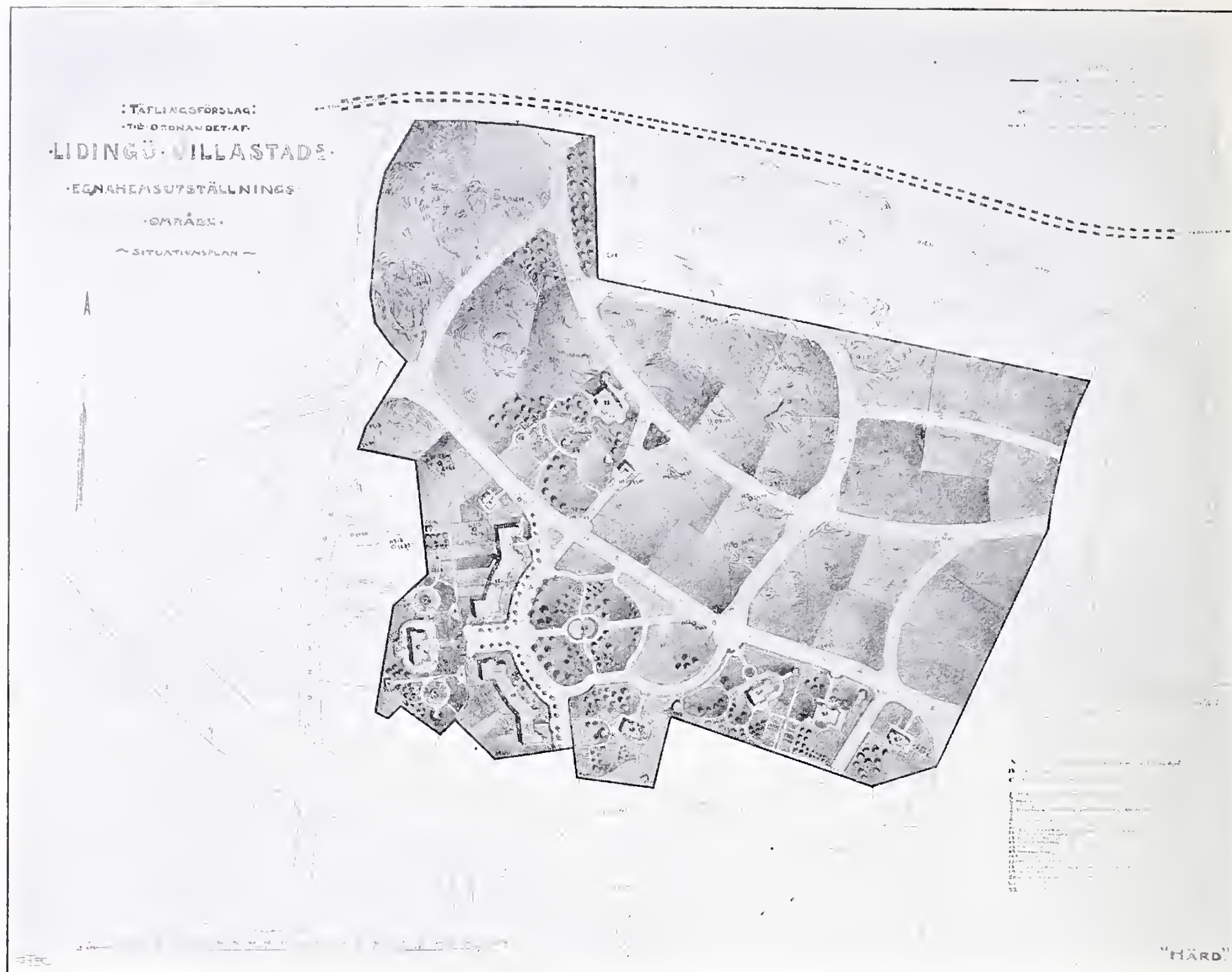

SITUATIONSPLAN.

TÄFLINGEN FÖR EGNAHEMSUTSTÄLLNINGEN PÅ LIDINGÖN 1908.

Under juni månad i år utlystes af Lidingöbolaget en öppen täfling enligt program, som återgifves här nedan. Täflingsförslagen skulle vara inlämnade senast den 20 juli. Prisnämnden tillsattes på bolagets begäran dels af Stockholms Byggnadsförening, dels af Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst. Prisen voro rikligt tilltagna och borde hafva lockat äfven mera kända arkitekter till deltagande. För den goda sakens skull hade det varit att önska att detta syfte vunnits. Men så blef tyvärr icke fallet. Orsakerna därtill voro flera, men väl i främsta rummet den alltför korta täflingstiden. Alla arkitekter hafva i sommar varit fullt upptagna med beställningar. Det vill synas, som om de öppna arkitekturtäflingarnas tid hos oss är ute. Äfven höga pris locka ej mera en första rangens arkitekt att riskera arbete, kostnader och rykte i ett spel med oberäkneliga storheter. För att vinna de största förmågornas medverkan fordras numera inbjudna täflingar, möjligen i kombination med öppna. Ehuru ingen af våra kända arkitekter synes hafva deltagit i Lidingötäflingen, så inkommo emellertid ett par förslag af verklig förtjänst, hvilka här nedan återgifvas.

Om Lidingöbolagets val af arkitekter för de definitiva ritningarna vilja vi ej uttala oss, utan blott uttrycka en önskan, att den blifvande Egnahemsutställningen å Lidingön må blifva lyckad. Någon typisk eller enhetlig exponent för det allra bästa, som på området i Sverige kan presteras, synes den icke äga förutsättningar att blifva. Väl däremot en välförtjänt uppmuntran och god start för ett flertal lofvande krafter.

Om täflingen och dess resultat har arkitekt Klemming, täflingens initiativtagare och medlem i täflingskommittén, skrifvit följande orientering.

EGNA HEMSUTSTÄLLNINGEN PÅ LIDINGÖN.

Under en studieresa till Amerika förlidet år medförde jag som reselektyr på färden öfver Atlanten några i London inköpta böcker, afhandlande diverse sociala och kommunala frågor. Bland dessa böcker var »The Garden City of to morrow» af Ebenezer Howard. I denna bok uttalade tankar läto mig förstå, att jag i mr Howard hade en själsfrände, och jag beslöt att genom korrespondens med honom utröna huru

långt han kommit i sin sträfvan att återföra Englands folk till naturenligare bostadsförhållanden, att affolka staden och återbefolka landsbygden, att blanda stad och land, att återinsätta naturen i sin rätt att tjäna människan med sina mäktiga resurser, hvaribland sol och luft, grönska och fägring ej äro de enda; med andra ord huru långt han hunnit i sitt entusiastiska arbete att skapa trädgårds-städer. Af denna korrespondens fick jag till min stora glädje erfara att hans idealism ej stannat vid spekulativa funderingar och hvad mången skulle vilja kalla utopiska svärmerier. Nej, han hade med en energi af den sega art, som kännetecknade vår Hazelius, — hvilken den lille mannen, som jag sedan lärt personligen känna, äfven till utseendet mycket erinrar om — verkligen åstadkommit en stad efter de principer han i sin nämnda bok uttalat. Af det resultat, hvartill han kommit, hämtade jag nytt hopp om möjligheten att hos oss kunna frammana något mera idealism ifråga om anordnandet af våra bostäder och deras omgifningar. Med färska intryck för ögonen af huru ett hänsynslöst exploaterande af mark i Stockholms närhet har ledt till uppkomst af samhällen af den vidunderligaste oskönhet och i den lifliga öfvertygelsen, att det vore icke blott ekonomiskt möjligt utan t. o. m. ekonomiskt fördelaktigare att exploatera förstadsmark med hänsyn till naturskönhetens bevarande i möjligaste mån och i öfrigt till estetiska synpunkter vid planering och bebyggande, beslöt jag mig att söka mera verksamt förfäkta dessa synpunkters respekterande vid anläggandet af Lidingö Villastad, inför hvars direktion jag redan förut förfäktat de estetiska krafven och där jag hade alla förutsättningar att vinna gehör hos sådana framsynta män som chefen för detta företag och arkitekten Hallman, hvilken har sig anförtrodd områdets planläggning.

Det föll sig helt naturligt att söka åstadkomma mönsterbyggnader af olika slag på *en* plats för att därigenom söka påverka de blifvande byggarne, och likaså naturligt fann jag det att tillämpa den idé som jag fått från mr Howards trädgårdsstad Letchworth, nämligen utställning af billiga egna hem, något som där egt rum under namn af Cheap Cottage Exhibition. Som vår bostadsfråga för närvarande är mera brännande än någonsin och gifvit upphof till den s. k. »Egna hems-frågan» hvars innebörd konvergerar med ett växande sinne för naturen, fann jag tillfället lämpligt att slå flera flugor i en smäll genom anordnandet af en Egna hems-utställning, hvars uppgift synes mig synnerligen mångsidig, ej minst i riktning att motverka det slags villabyggnadsarkitektur, som vi pläga kalla snickerifabriksstil.

Det anförda kan synas litet mångordigt som inledning, men jag har ansett mig böra därmed klargöra, om och i hvilken grad reklamgörande varit driffjädern till igångsättande af denna Egna hems-utställning. Att Aktiebolaget Lidingö Villastad insett att denna utställning innebure ett godt bidrag till det nya samhällets snabba och lyckliga utveckling och därför med nöje ställt mark och genom sin verkst. direktörs medverkan kapital till utställningens förfogande, är för mig en bekräftelse på min åsikt, att idealism och ekonomi kunna gå mera hand i hand än man i allmänhet velat medgifva. Härtill inskränker sig emellertid reklamens roll i denna sak; något motiv för utställningen har den ej varit. Detta till vederläggning af påståenden i motsatt riktning.

Vid uppställande af plan för utställningen har bestämdt afstånd tagits från alla filantropiska funderingar om åstadkommande af några välgörenhets-bostäder för en viss klass, i hvars makt det ligger mer än i någon annans att åstadkomma bostäder, såväl som andra lifvets förnödenheter till ett rimligt pris. Det har sålunda synts lämpligt att utställningen omfattar byggnader för *alla* samhällsklasser och något om byggnadernas kostnad har därför ej blifvit stipuleradt utöfver den bestämmelsen, att »de skola förena enkelhet och prisbillighet med god smak och såvidt möjligt svensk prägel», bestämmelser som böra kunna tillämpas på hvarje svenskt eget hem.

Af intresse har det varit att få utrönt möjligheten att hos oss tillämpa den gyllene medelvägen mellan att bo i hyreskaserner utan tillstymmelse till växtlif omkring och att bo på stor egen tomt i en villastad; medelvägen å ena sidan mellan den anspråkslöshet, som gör oss bekväma att bo så att vi hafva grannar öfver, under och på sidorna, men äro i saknad af all naturens skönhet t. o. m. af solljuset och den rena luften, och å andra sidan den anspråksfullhet, som kräfver en fullständig isolering från grannar samtidigt med alla »nutidens bekvämligheter»; möjligheten kort sagdt för svenskar att bo som andra folk, som t. ex. engelsmannen för hvilken »his home is his castle». Därför kommer utställningen att omfatta äfven sammanbyggda enfamiljshus med planterade förgårdar och köksträdgårdar, hvilken del af utställningen torde blifva dess intressantaste moment.

Priserna för täflingsritningarna tilltogos synnerligen rundliga för att framkalla så stor anslutning som möjligt och äfven för att pointera ett afståndstagande från de pristäflingar, som endast afse att få ett rikt material för en billig penning, men honorera med priser som icke ens motsvara skälig ersättning för å arbetet nedlagd möda och tillgodogjord erfarenhet.

Att detta oaktadt anslutningen icke blef stor har man tillskrifvit den knappt tillmätta tiden. Det var måhända ett felgrepp att ej taga med i räkningen att arkitekterna f. n. äro mycket upptagna, men det gällde att handla raskt, ty här föreligger verkligen fara i dröjsmål. Våra förstadssamhällen utveckla sig nämligen med stor snabbhet, ej minst Lidingö Villastad, och de många och långa utredningarne om egna hem och allt möjligt annat stå allt för ofta i bjärtaste kontrast mot de viktiga frågornas behof af skyndsam

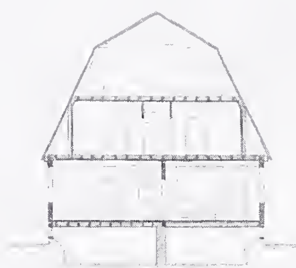
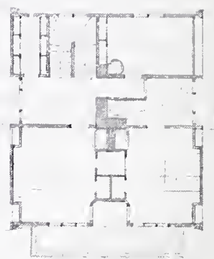

VILLA OM 5 RUM OCH KÖK. ARKITEKT: JAKOB J:SON GATE.

lösning. Faran att få ett icke uttömmande resultat motväges af faran att få intet resultat alls, och bland de faktorer som inverka på denna utställnings möjlighet och samtidigt tvinga till dess raska bedrifvande, äro äfven andra af den art att de icke kunnat sättas i andra rummet för att möjliggöra ett grundligare förarbete, huru önskvärdt ett sådant än varit.

Med hänsyn till de principer, som i det föregående blifvit antydda och till de villkor, under hvilka utställningen kunde möjliggöras hade de af Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst och Stockholms Byggnadsförening utsedda utställningskommitterade uppgjort följande program för pristäflingar för ritningar till utställningen.

PROGRAM.

Utställningen har till ändamål att genom ett antal egna-hems-byggnader af olika typer, uppförda på en plats och efter utvalda ritningar samt under noggrann kontroll, åstadkomma ett sammanfördt, mångsidigt och godt åskådningsmaterial, afseende att väcka ett allmänt intresse för egna-hems-frågor och bidraga till utredningen af desamma, att åstadkomma en sund smak i fråga om egna-hems-samhällens anläggande och bebyggande, att inrikta uppmärksamheten på byggnadernas rätta inpassande i terrängen, så att naturens skönhet ej störes, att höja hågen för planteringar och trädgårdar omkring hemmen samt att visa enkla, praktiska och stilfulla inredningar och möbler. Därjämte afser utställningen att utröna lämpligheten för våra förhållanden af sammanbyggda enfamiljshus och slutligen att gifva tillfälle att uppvisa ritningar, litteratur, byggnadsmaterial, konstruktioner m. m., som hafva samband med utställningen och dess hufvuduppgift.

Utställningsområdet, som på närslutna karta angifves och hvars beskaffenhet och höjdförhållanden framgå af kartan jämförd med bifogade panorama, taget från å kartan angifven plats, skall bebyggas med 4 fristående villor om resp. 3, 4, 5, 6 rum och kök, 1 flyttbar byggnad af enklaste beskaffenhet, inrymmande 2 rum och kök, samt 12 st. sammanbyggda enfamiljshus i en eller flera grupper, innehållande såväl 3- som 4- och 5-rumslägenheter, hvar med sitt kök. De fristående husen skola vara omgifna af planterade områden och de sammanbyggda husen skola vara försedda med såväl planterade förgårdar som hushållsträdgårdar. De senare husen få ej göras högre än två våningar, med undantag af något parti, som med hänsyn till utseendet kan betinga något större höjd.

Hufvudentrén till utställningsområdet, som ej blifver inhägnadt, är belägen vid den å planen med bokstafven A betecknade byggnad (se kartan och panoramat), hvarifrån hela utställningsområdet kan öfverskådas. Å den med bokstafven B betecknade höjden är afsikten att anordna en byggnad för restaurant och å den med bokstafven C betecknade är en byggnad för Stockholms Byggnadsförening tillämnad, hvilken byggnad är afsedd att under utställningstiden tjänstgöra som

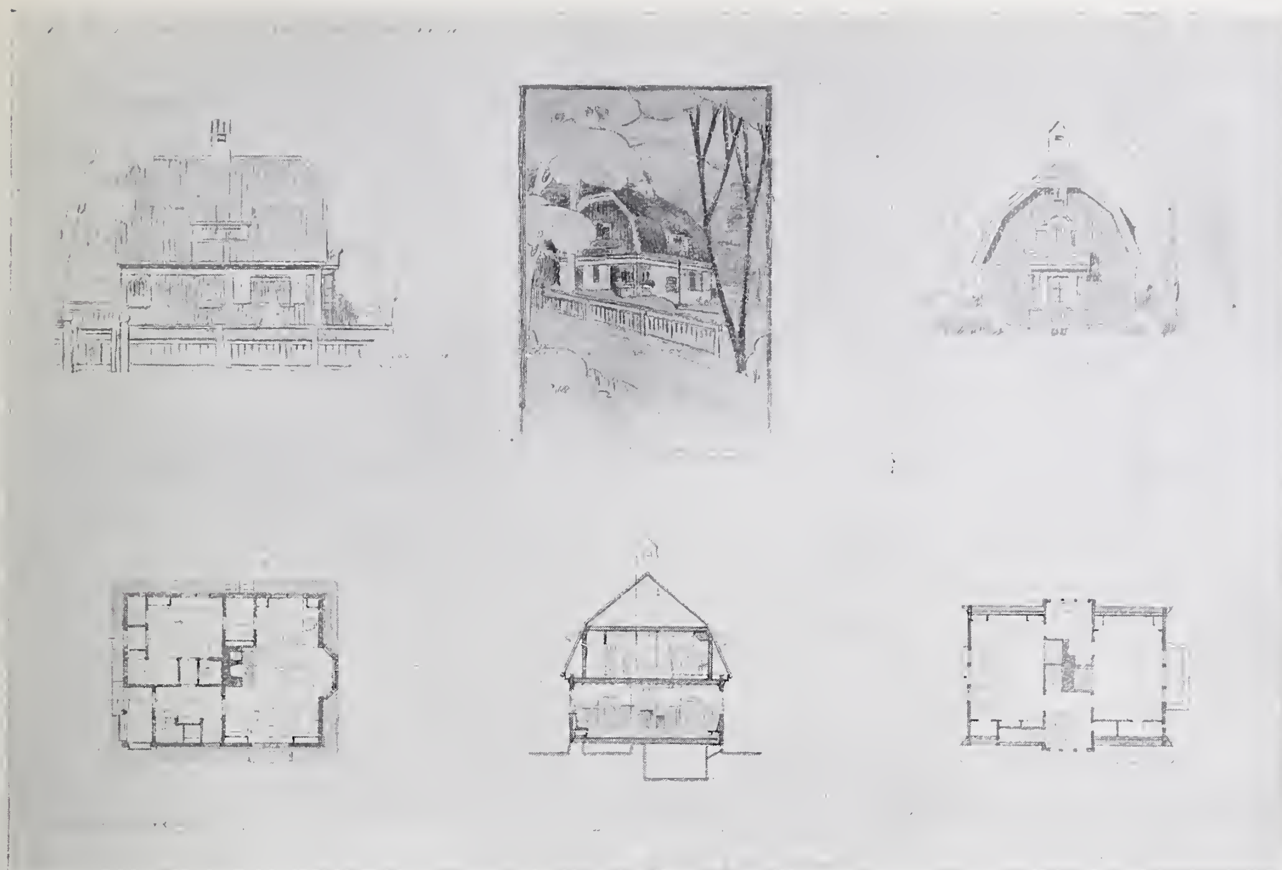

VILLA OM 3 RUM OCH KÖK. ARKITEKT: JAKOB J:SON GATE.

lokal för utställning af ritningar, modeller m. m. Ingendera af dessa byggnader ingår i täflingarna.

Täflingen är uppdelad i trenne från hvarandra delvis fristående täflingar I, II och III.

Täflingen I omfattar situationsplan. Den å kartan inritade förlängningen af byggnaderna är nämligen icke bindande utan afser endast att ange *en* lösning af situationsplanen. Deltagare i täflingen I måste icke nödvändigt deltaga i täflingarna II och III. Situationsplanen skall vara inritad på kartan och förtydligad genom minst en perspektivcroquis. För den bästa situationsplanen kommer att utdelas ett pris af 500: — kronor.

Täfllingen II omfattar alla de fristående husen. Ritningarna till denna täflan skola vara: Planer, minst 2 façader och en sektion till hvarje hus, i skala 1 : 100, samt perspektiv till minst 2 hus.

Täflingsförslag inom denna täflingsgrupp måste för att kunna prisbelönas vara åtföljdt af ett i sammanhang därmed utarbetadt täflingsförslag jämväl inom täflingsgrupp I.

För denna täflan står till prisnämndens förfogande ett belopp af 6,000: — kronor, som ovillkorligen kommer att utdelas. Häraf användes högst 4,000: — kronor och minst 3,000: — kronor till ett 1:sta pris, hvarefter återstoden användes efter prisnämndens godtfinnande. Med ett pris af minst 500: — kronor följer äganderätt till förslaget för Aktiebolaget Lidingö Villastad.

Täflingen III omfattar alla de sammanbyggda husen. Ritningar till denna täflan skola vara: Planer, 2 façader och 1 sektion till hvarje hus, i skala 1 : 100, perspektiv af hvarje husgrupp.

Täflingsförslag inom denna täflingsgrupp måste för att kunna prisbelönas vara åtföljdt af ett i sammanhang därmed utarbetadt täflingsförslag jämväl inom täflingsgrupp I.

För denna täflan står till prisnämndens förfogande ett belopp af 6,000: — kronor, som ovillkorligen kommer att utdelas. Häraf användes högst 4,000: — kronor och minst 3,000: — kronor till ett 1:sta pris, hvarefter återstoden användes efter prisnämndens godtfinnande. Med ett pris af minst 500 kr. följer äganderätt till förslaget för Aktiebolaget Lidingö Villastad.

Vid prisbedömningen fästes synnerligt afseende vid att byggnaderna äro väl anpassade efter terrängen och den omgifvande naturen, samt förena enkelhet och prisbillighet med god smak och såvidt möjligt svensk prägel, äfvensom att situationsplanen på lämpligt sätt ansluter sig till plandispositionen i angränsande delar af samhället.

Kommitterade förbehålla sig rätt att till utförande föreslå från skilda förslag hämtade ritningar, hvilkas författare komma att anmodas, att mot särskild ersättning enligt taxa utföra erforderliga detaljritningar och utöfva konstnärlig tillsyn under arbetets gång.

Täflingsritningarna skola med undantag af situationsplan helst upprättas i format 55 × 70 och senast kl.

ARKITEKT: ALFRED LANDÉN.

12 f. m. den 20 inst. juli inlämnas i orulladt skick, försedda med motto och förseglad namnsedel under adress: Kommitterade för Egna-Hems-Utställningen, Aktiebolaget Lidingö Villastads kontor, Sturegatan N:r 7, Stockholm. Därstädes få äfven icke prisbelönade förslag afhämtas efter slutad utställning af de inkomna förslagen.

Utställningskommitterade.

Inalles inkommo 18 förslag, däraf ett efter täflingstidens utgång.

Om också detta resultat ej motsvarade hvad man kunnat hafva anledning att vänta, ligger det dock en betydlig öfverdrift i det i en del tidningar gjorda påståendet, att resultatet af täflingarna var fullkomligt negativt, ty af de inkomna förslagen äro flera som i estetiskt afseende äro synnerligen förtjänstfulla och många goda uppslag finnas äfven.

Resultatet af prisbedömningen har blifvit följande:

Täfling I:

Motto »a boom» Jacob J:son Gate, tilldelad pris af femhundra kronor.

Täfling II:

Motto »a boom» Jacob J:son Gate, första pris, tretusen kronor.

Motto »snål» Axel H. Forsberg, föreslaget till inköp för ettusen kronor.

» »Gafvel» S. E. Lundqvist och W. A. Enarsson, föreslaget till inköp för ettusen kronor.

» »Ruter» Hugo Hörberg och Josef Östlihn, föreslaget till inköp för femhundra kronor.

» »X» Arvid Bjerke, föreslaget till inköp för femhundra kronor.

Täfling III:

Motto »Härd» Alfr. Landén, första pris, tretusen kronor.

» »a boom» Jacob J:son Gate, föreslaget till inköp för tolfhundra kronor.

» »Hem» Carl A. Nilsson, föreslaget till inköp för åttahundra kronor.

» »X» Arvid Bjerke, föreslaget till inköp för femhundra kronor.

» »Vinter och Sommar» Ernst Otterström, föreslaget till inköp för femhundra kronor.

För utarbetande af ritningar till de skilda byggnaderna hafva anmodats följande arkitekter:

Alfr. Landén för de sammanbyggda husen;

Lundqvist och Enarsson för flyttbar stuga om 2 rum och kök;

Jacob J:son Gate för 3 rums villan;

Axel H. Forsberg för 5 rums villan

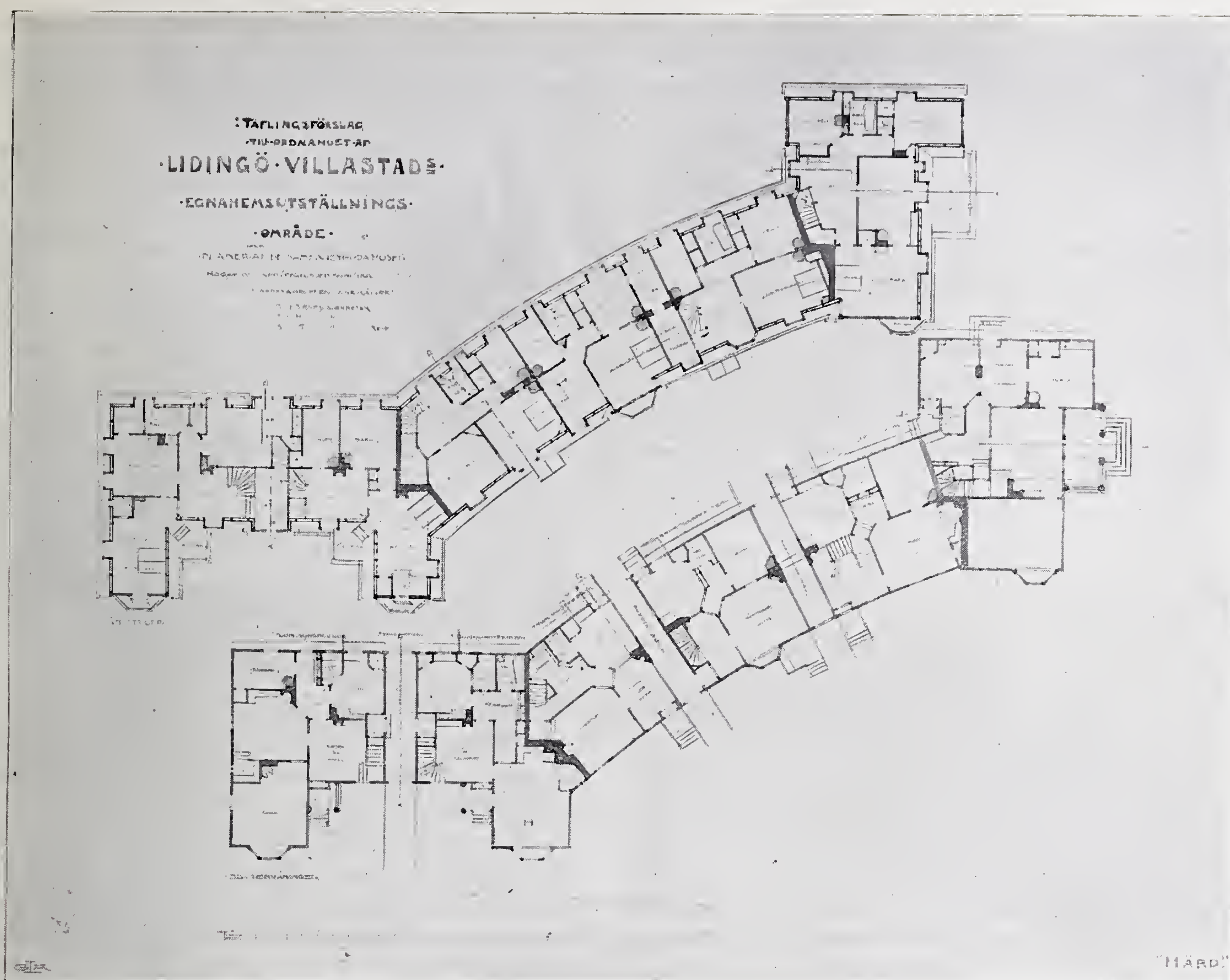

· PLANER TILL FÖREGÅENDE SIDA. ARKITEKT: ALFRED LANDÉN.

samt Erik Hahr, som ej deltagit i täflingen, för 4 och 6 rums villorna.

Slutligen må nämnas att utställningen är afsedd att omfatta förutom byggnader, äfven möbler och husgeråd, byggnadsmaterial, som lämpa sig för billiga egna-hemsbyggnader, samt ritningar och litteratur berörande egnahemsfrågor.

Wilh. Klemming.

I DAGENS FRÅGOR.

OM KONSTNÄRLIG ÄGANDERÄTT.

De internationella arkitektkongresserna hafva som bekant tillsatt en permanent kommitté för handläggande af viktigare frågor. Denna permanenta kommitté har återigen konstituerat ett arbetande utskott kalladt »Le bureau du comité permanent», med president, vice presidenter, sekreterare, skattmästare och 11 medlemmar. I detta arbetande utskott representeras Sverige af professor I. G. Clason. Denne har välvilligt ställt till redaktionens förfogande förhandlingarna från det arbetande utskottets junisammanträde i år. Vi hafva ansett lämpligt att här i öfversättning meddela ett anförande af fransmannen Mr. G. Harmand, en jurist, som gjort sig till uppgift att utreda frågan om den konstnärliga äganderätten i alla länder.

Hr Harmands anförande hade följande lydelse: Mina herrar! Ni få vid Wien-kongressen undersöka frågan om konstnärlig äganderätt. Ett antal svar å det bref, som af hr Poupinel aflåtits till medlemmarna af edra olika sektioner, hafva redan kommit oss tillhanda. Andra hafva ställts i utsikt för oss, jämte handlingar, hvilka vi då skola närmare studera.

De svar, som hittills ingått, afse England, Österrike, Belgien, Danmark, Spanien och Turkiet.

Hvad beträffar England har hr Locke, hvilken jag till min glädje ser här, lämnat följande meddelande:

»Angående den önskan, som på förslag af hr Harmand uttryckts af den 7:de internationella arkitektkongressen, hafva vi att delgifva, att den storbritanniska regeringen af egen drift icke fäster något afseende vid konstfrågor eller vid skyddandet af konstnärliga arbeten. Vår regering vägrar alltjämt att införa någon reform och uppskjuter sitt inskridande, till

dess detsamma fordrats af den allmänna meningen. Konstnärerna böra därför hängifva sig åt en bättre upplysning af allmänheten i dessa frågor, innan man vänder sig till regeringen eller andra offentliga myndigheter. Redan sedan en tid tillbaka ventileras denna sak, och hoppas vi att snart nog vara i tillfälle att framlägga för den Ständiga Kommittén en intressantare redogörelse.»

Tillåten mig, mina herrar, att begagna detta tillfälle för att säga eder, att det skulle vara bra, om den Ständiga Kommitténs sektioner i de lagar, som redan förefinnas i deras olika länder, sökte reda på det, som mest närmar sig önskemålet. Det skulle kunna vara möjligt, att regeringen, till hvilken man vände sig med begäran om att den ville framställa propositioner för utförandet af London-kongressens önskningar, i själfva verket icke behöfde göra några dylika, därför att gällande lagar kunde vara tillfyllest för ändamålet.

Det är alltid fördelaktigt, att, om man så kan, draga nytta af en redan förefintlig lag, och skall jag tillåta mig att i detta afseende berätta för eder två små anekdoter, som stamma från England och beröra den konstnärliga äganderätten.

Så här lyder den första. Engelska musikförläggare voro utsatta för en hårdnackad konkurrens, hvilken gjordes mot dem af — såsom de kallade dem — roffare af musik-äganderätten. Då förläggarna började att salubjuda ett stycke, som exempelvis kostade 6 shillings, framställde efteraparna samma stycke och sålde detta till 6 pence. De gingo därvid till väga på följande sätt: en karl promenerade på gatan med ett antal dolda exemplar och blott ett i handen. I den mån han sålde, stack han öfver i köparnas händer de gömda exemplaren, men han tycktes aldrig hafva mer än ett exemplar däraf till salu.

Musikförläggarna gjorde hos parlamentet framställning om en lag för att undertrycka denna efterapning. Detta stod just i begrepp att afvisa denna anhållan, då förläggarna gjorde en kupp, som lyckades dem.

De gåfvo i uppdrag åt detektiver att anstifta ett gräl med dem, som på gatan sålde musikstycken, så att däraf ett slagsmål skulle uppstå. Därvid blefvo deltagarna däri arresterade, man förde dem till vaktkontoret, man plockade upp ur karlarnas fickor alla de gömda exemplaren, som de hade på sig, och lade beslag på allt, emedan slagsmål försiggått på allmän plats.

Trots detta, ingrep i alla fall icke parlamentet. Då beslöto förläggarna att göra strejk, och en del kaféer, där konserter gåfvos, måste tillkännagifva, att de skulle stänga sina lokaler. Publiken skulle gå miste om förströelser. Då ingrep parlamentet till skydd för musikförläggarna.

Den andra anekdoten är af följande innehåll. I Kanada beklagade sig de kanadensisk-franska skriftställarna bittert öfver, att förläggarna i landet föredrogo att utgifva arbeten af franska författare, till hvilka de icke erlade författarehonorar. Man publicerade sålunda arbeten af Victor Hugo, Lamartine, Georges Ohnet, Bourget, men de kanadensiska författarnas prosa lämnade de alldeles ur räkningen.

De hemställde då hos den franska författareföreningen om att genom en öfverenskommelse emellan denne och en förläggare i Kanada anhängiggöra rättegång inför kanadensisk domstol. Efteraparna blefvo stämda och äfven dömda. Nu torde därför förläggarna i Kanada föredraga att utgifva arbeten af författare där i landet framför att publicera franska sådana, emedan de måste erlägga författarehonorar för de senare likaväl som för de förra.

I domen erkändes det, att franska författare och sådana tillhörande länder, som anslutit sig till Bern-konventionen af år 1886, åtnjöte skydd i Kanada, utan att fullgöra några andra formaliteter än dem, som gällde i ursprungslandet. Under denna process häfdade kanadensarna, att Bern-konventionen icke ådragit några förpliktelser för Kanada blott på grund af Storbritanniens vilja.

Öfverenskommelsen af år 1886 skall utöfva sina verkningar äfven i Kanada, och förbindelsen emellan de bägge länderna kan blott hafva att vinna därpå för framtiden.

Såsom ni ser af den första anekdoten, är det privata initiativet, där såsom annorstädes, ett kraftigt medel till framgång. Den andra berättelsen kan bevisa, att hufvudsaken icke är att vädja till myndigheterna annat än i de fall, då de närmare omständigheterna i saken ställa sig förmånliga för erhållandet af det skydd, hvarom författaren anhåller.

Hvad som är att märka är, att i den engelska lagstiftningen finnas två lagar, som skydda den, som har tecknat och graverat ett arkitektoniskt monument.

Den första är, så vidt jag vet, den äldsta af alla i Europa existerande lagar rörande konstnärlig äganderätt. Den är daterad år 1766 och berör formellt arkitektens konst. Det är en lag, som har till titel: »Lag för uppmuntrande af konsten att teckna, att gravera i kopparstick . . .»

»Genom förevarande lag beviljas skydd åt dem, som uppfinna, teckna, gravera med grafstickel eller i etsning, med kopparstick i tuschmanéret eller »svartkonstmanéret», hvarje historiskt kopparstick, hvarje porträtt, teckning af seder eller landskap, arkitektoniskt föremål, karta, plan eller något som helst annat kopparstick.»

Denna lag är ännu i kraft, ty en lag af drottning Victoria, som offentliggjordes i maj år 1852, med afseende på internationella förbindelser med olika länder i Europa, har i sin art. 14 följande lydelse:

»Alldenstund enligt stadganden i fyra parlamentslagar, nämligen . . ., af det sjunde året af konung George III:s regering . . ., åtgärder äro vidtagna för att tillförsäkra reproduktionsrätt, inom vissa däri bestämda gränser, för hvarje person som uppfinner, tecknar, graverar med grafstickel eller i etsning, med kop-

parstick i tuschmanér eller »svartkonstmanéret», eller som *efter sitt eget arbete*, *sin teckning eller idé* låter teckna, gravera i etsning eller med grafstickel, med kopparstick i tuschmanéret eller »svartkonstmanéret»..., en interiör, ett landskap, ett *arkitektoniskt utkast*, en land- eller sjö-karta, *en plan* eller andra föremål...

Alldenstund tvifvel förefinnas angående huruvida stadgandena i sagda lagar äfven utsträcka sig till *litograferade* arbeten, och till *vissa andra tryckta afbildningar;* och då dessa tvifvelsmål böra skingras; så förklaras det genom förevarande lag, att stadgandena i dessa lagar anses innefatta kopparstick, som *reproducerats genom litografi eller hvilket som helst annat mekaniskt förfarande* med tillhjälp hvaraf gravyrer eller *profritningar* kunna mångfaldigas i det oändliga.»

Alla ord, som äro nyttiga för skyddandet af arkitekturens rätt finnas i dessa bägge lagar: (plan, arkitektoniskt utkast, teckning, idé, eget arbete).

Så länge en arkitekt icke anställer någon process eller apostroferar en engelsk domare, kan man icke veta, om denne önskar eller icke önskar att skydda eder i kraft af dessa bägge lagar, och enligt min åsikt skulle det vara nyttigt att veta detta, innan man anhölle hos parlamentet om en lag härutinnan.

Detta skulle vara af så mycket större betydelse, som en granskning af den internationella konventionen angående litterär och konstnärlig äganderätt år 1866, kallad »*Bernkonventionen*», kommer att anställas af de stater, som anslutit sig till densamma, bland dem Storbritannien, Tyskland och Frankrike, år 1908. En konferens skall då afhållas i Berlin. År 1896 var det till följd af den ställning, i hvilken lagstiftningen befann sig i Tyskland och England som arkitekturen icke vann fullständigt skydd. De stater, som beskydda arkitektoniska verk, äro berättigade att skydda dem inom hela unionen, men också blott dessa. Och det är med anledning af denna diplomatiska konferens, som Tyskland under de senaste sex åren omredigerat hela sin lagstiftning angående litteratur och konst.

I Tyskland finnes sedan den 1 januari 1907 en ny lag, som skänker arkitekterna nästan fullständig tillfredsställelse. Icke blott så att arkitekten är skyddad, utan t. o. m. hans namnteckning måste förblifva där han anbragt den, och *är det förbjudet att med en byggnad afbilda en redan förefintlig sådan.*

Skulpturen, som finnes i fasaderna mot gator och torg, är icke ens så skyddad som arkitekturen. Det är en mycket betydelsefull lag denna, och det skulle vara lyckligt, om i Tyskland domar blefve afkunnade i detta hänseende, så att man finge veta, huru långt domaren drifver det skydd, som gifvits eder medelst denna lag.

Jag föreslår eder att för närmare undersökning af denna lag gå till den berättelse, som lämnats kommittén för konstnärlig äganderätt af Centralföreningen och som hr president Guadet godhetsfullt låtit offentliggöra i dagens nummer af »l'Architecture», föreningens tidskrift, för hvilken han på ett så förtjänstfullt sätt står i spetsen. Det må vara mig tillåtet att tacka honom för denna publikation, äfvensom den förste sekreteraren, herr Olive, och tidskriftens kommitté. (Se »l'Architecture», n:o 22, 1 juni 1907, sid. 174).

Vi afvakta redogörelse af våra tyska kolleger angående denna lag, hvars text man godhetsfullt tillställt oss.

Det vore önskvärdt att arkitekterna i Österrike gjorde allt i sin förmåga för att åtminstone erhålla samma skydd som i Tyskland. Öfverenskommelsen emellan Österrike och Tyskland, som förbinder dessa bägge länder, låter en hoppas, att hvad som företages i det ena landet äfven skall finna tillämpning i det andra.

Det fanns för öfrigt år 1846 i Österrike en lag, som räckte ända till den 26 december 1895, hvilken skyddade arkitekturen.

I den öfverenskommelse, som träffades emellan Ungern och Österrike år 1884 sades det, att arkitekturen skulle blifva skyddad; detta innebar väl, att lagen af år 1846 skänkte arkitekturen skydd.

Tyvärr är det däremot icke så med lagen af år 1895. Ni hafva dock så mycket större anledning att fordra samma behandling som i Tyskland, som det år 1895 var den tyska förordningen, hvilken då ägde gällande kraft, som kopierades af den österrikiske lagstiftaren. Ordalydelsen är enahanda.

I den tyska lagen af år 1873 säges det: »Förutvarande lag äger icke tillämpning på arkitekturen».

Och i den österrikiska lagen af år 1895: »Arkitekturarbeten äro likväl undantagna.»

Man borde föreställa den österrikiske lagstiftaren, att edra ritningar äro edra arkitekturarbeten och att själfva byggnaderna blott äro afbildningar däraf, samt anhålla hos honom om fullständigt, skydd för edra ritningar ty det är teoretiskt säkert, att efterapningen är det faktum att medelst hvilket som helst förfaringssätt efterbilda ett skyddadt arbete. Sedan skulle ni bedja domstolarna att ställa sig själfva den frågan, huruvida icke edert arbete är fullständigt i ritningarna och om det finnes något annat än ritningen att taga i betraktande i och för skydd åt den konstnärliga äganderätten.

Ni fordra faktiskt intet annat än hvad som redan beviljats musici, skulptörer och målare. Musikern är skyddad på sitt partitur.

Jag medgifver, att det är ledsamt, att en annan arkitekt uppför en byggnad enligt eder ritning, i det att eder kund visserligen lämnar eder honorar för själfva projektet, men icke uppdrager utförandet åt eder. Det är dock i alla händelser icke något annat än edert arbete han utför, då han noggrant återgifver eder ritning med materialier. Härom råder icke det minsta tvifvel. Detta bevisar sålunda tydligt, att eder konst alltid har bestått i att utföra byggnader efter ritningar, liksom en konsert är resultatet af ett partitur.

Jag hoppas, att våra österrikiska kolleger benäget vilja skicka oss rapporter, och önskar jag, att min åskådning närmar sig deras.

Belgien har en mycket tillfredsställande, allmän lag och en betydande rättsvetenskap, som ganska bra skyddar arkitekterna.

Likväl vägrade en fredsdomare i Bruxelles en arkitekt medgifvandet att ånyo ditlägga en sten med hans namn, hvilken ägaren mot hans vilja låtit borttaga. — Med den tyska lagen skulle något sådant icke hafva kunnat äga rum.

I andra fall, särskildt vid en dom af rätten i Antwerpen (saken Hompus), är de belgiska juristernas åskådning mera fördelaktig för arkitekterna och sammanfaller med den, som jag haft äran framställa för eder. (Se »l'Architecture» 1906, sid. 406).

(Forts.)

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

DEN VIII INTERNATIONELLA ARKITEKTKONGRESSEN I WIEN 1908.

Till professor I. G. Calson har ingått följande skrifvelse:

Till den ärade Patronage-kommittén för de Internationella arkitektkongresserna.

Högt ärade herr kollega!

Verkställande utskottet har äran bifoga trenne exemplar af »Allmänna bestämmelser för den internationella byggnadskonst-utställningen i Wien 1908» jämte meddelande, att snarligen skall tillställas eder plan öfver utställningsbyggnaden jämte exakt angifvande af för eder stat anslaget utrymme samt uppgift om anmälningstid.

Samtidigt anhålla vi om benäget meddelande om, huru många ytterligare exemplar af ofvannämnda cirkulär och huru många anmälningsblanketter för enskilda utställare vi skola skicka till eder.

För verkställande utskottet för den VIII Internationella Arkitektkongressen i Wien 1908.

Otto Wagner president — *Franz v. Krauss* sekreterare.

Allmänna bestämmelser för den *Internationella byggnadskonstutställningen*, föranstaltad af verkställande utskottet för den VIII Internationella Arkitektkongressen från 18 maj till 14 juni 1908 i K. K. Gartenbaugesellschafts salar, Wien I. Parkring 12.

1. Utställningen afser endast konstnärliga syften.
2. Till utställande antagas endast sådana arbeten, som skapats af nu lefvande konstnärer under det senaste årtiondet, och i synnerhet

A) Alla slags projekt, teckningar och modeller till byggnadsverk äfvensom alster af målning, skulptur och dekorativ konst, såtillvida som de hänföra sig till byggnadskonst. Vid projekter lägges hufvudvikten vid framställningsmanéret. Planer skola lämnas endast i liten skala och blott såtillvida som för tydligheten obetingadt nödvändigt. Fotografier uteslutas.

B) Efter sådana utkast framställda dekorativa prydnader till byggnadsverk, såväl enstaka arbeten af dekorativ konst som också i mån af utrymme förenade i grupper som hela interiörer.

3. Utställningen ordnas efter stater, åt hvilka hvardera af kommittén anvisas en afdelning.
4. Antagningsjury för hvarje stat och genomförandet af hvarje afdelnings utställning har hvarje stats Patronage-kommitté att själf efter uppställda »speciella villkor» anordna.
5. Verkställande utskottet förbehåller sig att direkte hos författarna utbedja sig enstaka framstående konstverk till utsmyckning af ett »Representationsrum».
6. Den dekorativa utsmyckningen af samtliga rums väggar och tak utföres af verkställande utskottet självt.
7. Utställare betala ingen platshyra.
8. Transport fram och tillbaka såväl som uppställning, nedtagning och packning af utställningsföremål sker på de respektive Patronage-kommittéernas räkning och risk.
9. De utställda föremålen försäkras under utställningstiden mot eldfara genom verkställande utskottet.
10. Konstverken kunna till senast den 4 maj 1908 insändas till adress: »Baukunst-Ausstellung Wien, 1. Gartenbaugesellschaft». Utställningens öppnande äger oåterkalleligen rum på kongressens högtidliga öppnande d. v. s. den 18 maj 1908.
11. I katalogen angifvas som utställare endast förslagens författare, de utförande firmorna angifvas endast därjämte.
12. Försäljning af utställda föremål får icke äga rum, beställning mottagas endast af skapande konstnär.

Underrättelser angående utställningens ordnande lämnas Patronage-kommittéerna beredvilligt af verkställande utskottet.

Wien i augusti 1907.

För verkställande utskottet för den VIII Internationella Arkitektkongressen i Wien 1908.

Otto Wagner
president

Franz Freiherr v. Krauss
sekreterare

Karl Mayreder
ordförande i utställnings-kommittén.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG

REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ.

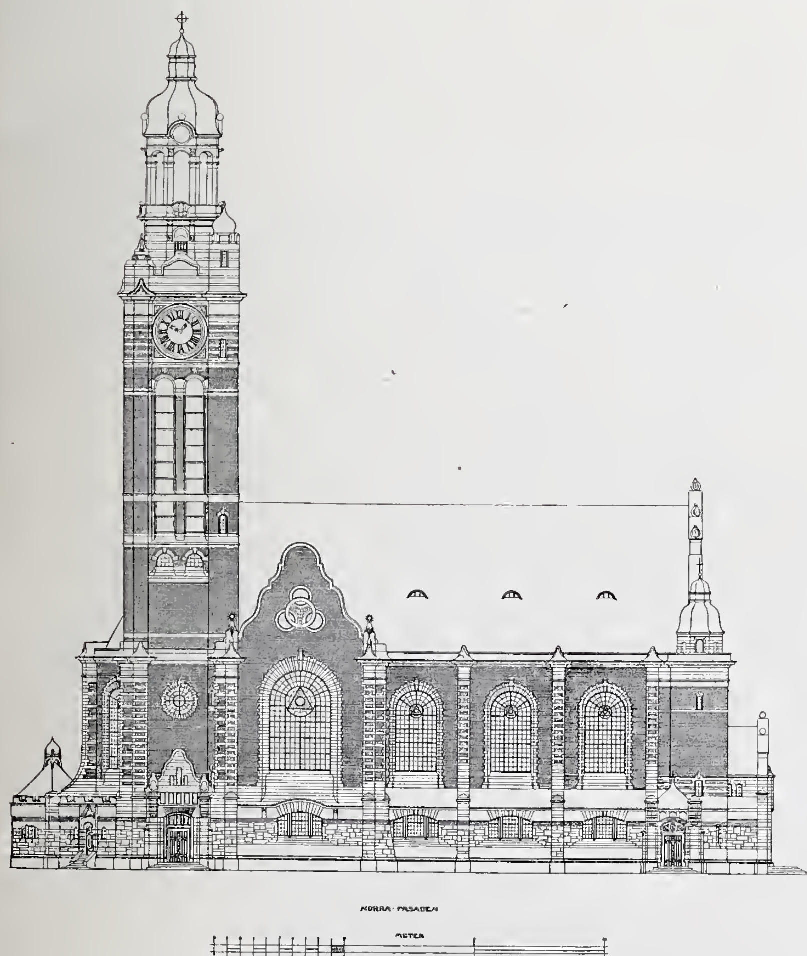

ARKITEKT: AXEL ANDERBERG.

Sedan jag i en täflan år 1900 om ritningar till kyrka för S:t Johannes församling i Malmö, för hvilken täflans utgång närmare finnes redogjordt i Teknisk Tidskrift okt. 1900, erhållit 1:sta priset, öfverlämnades åt mig utarbetandet af fullständiga ritningar. Enligt programmet skulle i kyrkan anordnas sittplatser för 1,400 personer, byggnaden uppföras af tegel och naturlig sten samt täckas med skiffer eller koppar.

Kostnaden utan inredning angafs till omkring 300,000 kronor.

Byggnadsplatsen med angränsande gator var sådan, att jag ansåg tornet lämpligast böra placeras vid koret på norra sidan. Det i förhållande till antalet sittplatser, som begärdes, låga byggnadsanslaget gjorde att läktare ej kunde undvikas; detta i förening med programmets bestämmelse, att prästen skulle kunna ses från alla sittplatser, åstadkom anordningen af tvärskeppet, där läktarna bäst kunde placeras och så mycket som möjligt — gömmas.

Önskan att spara har äfven varit orsaken till de små dimensioner på murtjocklekar och framför allt på sträfpelarna, hvilka senare, trots täflingens anmälare i Tekn. Tidskrift likväl tyckas vara tillräckligt starka för att motstå hvalftrycken. Nätt och jämt är det nu visserligen, att trycklinien för det ömtåliga stället klarar sig inom mellersta tredjedelen af planarean.

Det är också en för en långkyrka ovanligt stor bredd på skeppet, som här är fråga om; afståndet mellan kolonnmidtlarna uppgår till öfver 15,5 m. eller ungefär 2 m. större än motsvarande mått i Oscarskyrkan och 5 m. större än samma i Johanneskyrkan i Stockholm. För att minska snedtrycket på sträfpelarna äro hvalfkapporna utförda af sågspånstegel och för tryckets utjämning mellan kolonner och sträfpelare är en stadig hvalfkonstruktion åstadkommen och försedd med starka stag.

Grunden utfördes af beton och grundförhållandena erbjödo inga svårigheter. Botten utgöres, sedan märgeljorden blifvit bortskaffad, af fast lera, som på 1,75 m. djup tål en ansträngning af 2,5 kilo per kv.-cm. De material, som blifvit använda till byggnadens yttre, äro Nerikes kalksten från Yxhults mek. stenhuggeri samt till orneringar af större skifttjocklekar, som ej kunnat anskaffas i ofvannämnda sten, Gottlands sandsten.

CENTRALTRYCKERIET, STHLM.

Kalkstenen har än en gång visat sin opålitlighet, då oaktadt noggrann undersökning vid stenens mottagande, tecken till förvittring redan börjat visa sig.

Till fasadtegel har användts Börringesten (tämligen hårdbrändt och med delvis cintrade stenar) med slätstrukna kalkbruksfogar.

Den i programmet föreskrifna takskiffern har utbytts mot brunglaceradt kupigt falstaktegel utan underpanel, lagdt endast på läkt och understruket, hvilken taktäckning hittills visat sig hålla utmärkt tätt. — Till tornbetäckningar och takrännor har användts koppar.

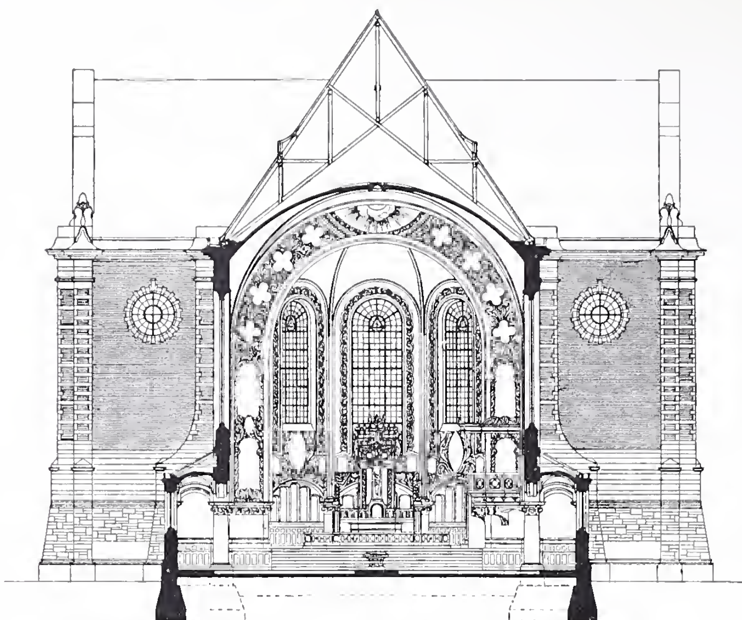

TVÄRSEKTION.

I kyrkan äro kolonnskaften af finhuggen granit; till kapitäl och baser, stenbeklädnad i koret samt underdel af predikstol sandsten från Obernkirchen. För öfrigt äro alla väggar putsade och ljust kalkfärgade. Golfvet af kalksten; altare, altarring och predikstolens öfre del med räcke äro af ljus ek.

Endast till en smal bård omkring de stora fönstren samt till en under de samma rundt kyrkan löpande fris utförd med omsorg af Gullstrand i Malmö ha penningarna räckt till.

Fyllningarna på predikstolen äro försedda med reliefer af Carl Andersson. Altaret väntar ännu på sin målning, liksom hufvudportalen på sina figurreliefer i brons, utan hvilka baldakkinerna synas vara tämligen malplacerade.

Konstruktör för takkonstruktionen och grund har varit civilingenjören Fritz Söderbergh, kontrollant: arkitekt Th. Thulin, hufvudentreprenör: Fr. Andersson & C:o. Värmeledningen har konstruerats af ingeniör W. Dahlgren, belysningsarmaturen ha levererats af Luth & Rosén, mässingsarbetet till de samma utförts af Otto Meyer & C:o, snickeriarbetet hufvudsakligen af Trelleborgs snickerifabrik. Kostnaden för kyrkan uppgår med inventarier till c:a 500,000 kronor.

A. Anderberg.

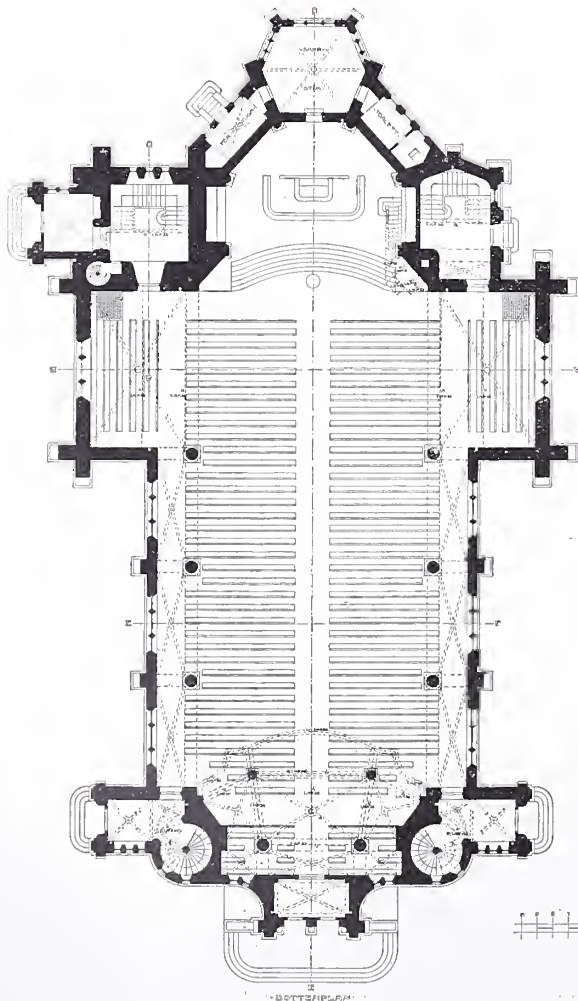

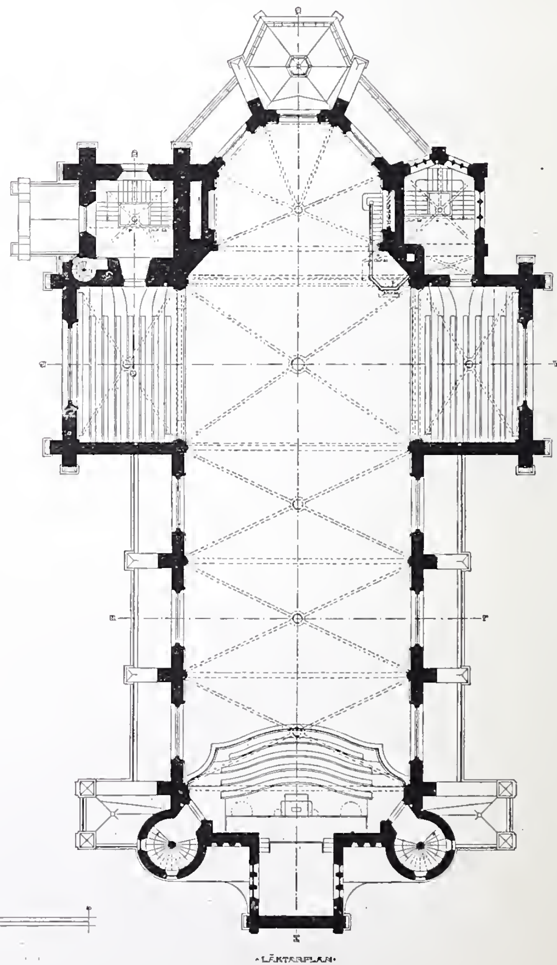

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. PLANER.

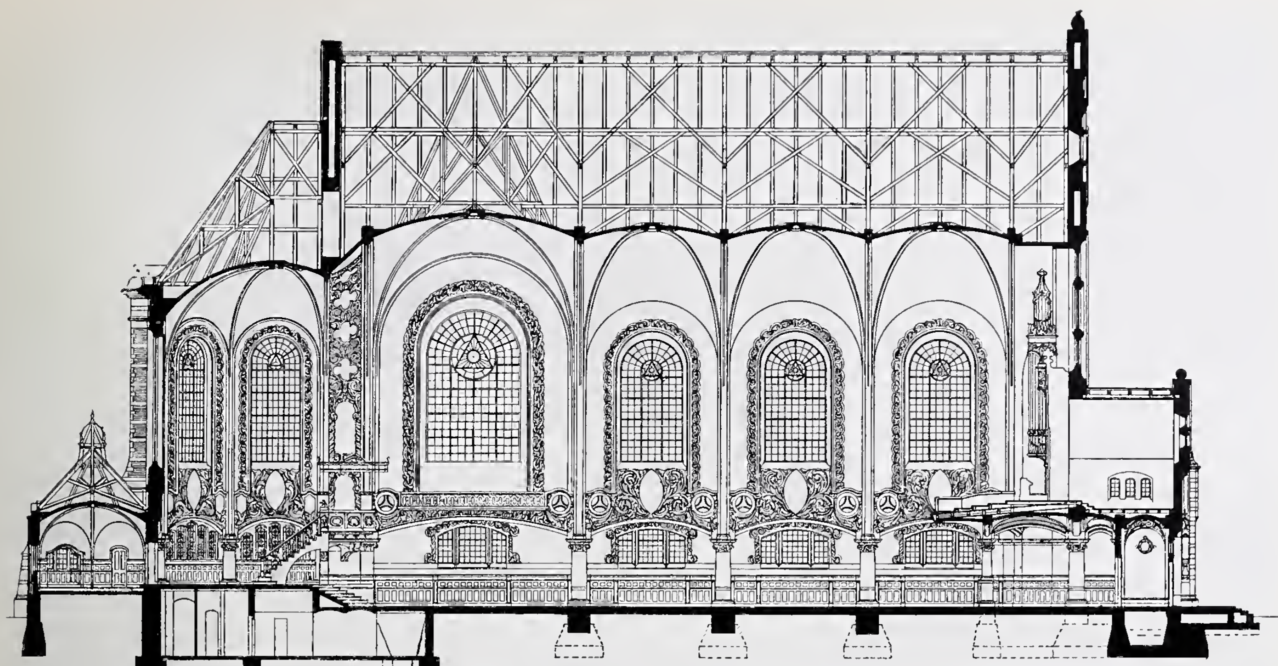

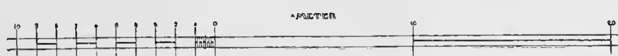

LÄNGDSEKTION.

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. PELARE.

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. PREDIKSTOLEN.

UTVECKLINGSLINIER I VÅR INHEMSKA MÅLARKONST.

»Tänk aldrig på konst i Sveriget», säger Augustin Ehrensvärd i ett af sina italiabref hem till de sina, och längre fram yttrar han vid afskedet från den klassiska jorden: »Farväl natur, välkommen oreda», ty för honom blef det pittoreska virrvarr, som svensk natur hade att visa, endast en värdelös oreda.

Felet låg, som utvecklingen också har visat, i den måttstock, som dåtiden begagnade för att mäta all slags konst. Då gällde det att till hvad pris som helst införa den klassiska renheten, de enkla linierna i allt konstnärligt arbete. Man filade och polerade för att få sina skapelser så kongruenta som möjligt med de obligatoriska renässanse-idealerna, och ve den, som vågade bryta mot denna lagstadga.

På de gulnade blad, som med stift eller pensel fått bära knapphändiga afbildningar efter den latinska världens skönhetsrike, stirrade man sig blind, och för dem som en gång värmt sina frusna hjärtan vid Italiens sol, blef minnenas makt än starkare.

All konstupplefvelse blef rotfästad i hågkomsten — anteckningarna, skisserna af en gång skådade mästerverk, kärlekssuvenirer från en berusningstid, som aldrig skulle komma igen, och den, som var nog lycklig att vara i besittning af ett kopparstick, en eau forte, bevarade dessa som dyrbara skatter.

Vi vandrade liksom de hedna folken i ett stort mörker! Icke med ett slag, utan konsekvent som länken i en oundviklig utvecklingskedja, kom då uppfinningen af fotografien.

Märk väl, denna uppfinning kom icke i och för sig själf, utan som ett oafvisligt behof hos mänskligheten, och följderna skulle också snabbt visa sig.

Om handteckningarna efter Italiens konstskatter uteslutande voro en bearbetning, ofta med stark smak af brådskande turisteriskörd, då de sympatiska felen blefvo af det största värdet, så kunde de fotografiska efterbildningarna i svart och hvitt visa oss tingen så som de *verkligen* äro lika omutligt som årtal och data i historien. Och därtill kom, att samma bild i snart sagdt oräkneliga exemplar kunde spridas öfver hela världen.

Det var den fria forskningens vikingatåg som fotografien — mångfaldigandets konst inledde, och nu har denna ingått som ett uppfostringsmaterial i våra elementära skolor. De konstnärer, som föraktfullt rycka på axlarna åt fotografien, begå en skriande orättvisa, då många, eller rättare flertalet af dem just har samma uppfinning att tacka för det han ideligen kunnat hämta nya och friska impulser från den klassiska konsten.

Begreppet rum, som i konstens värde mättes af diligensens järnskodda hjul till Rom, har delvis försvunnit;

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ.

vårt eget land liksom hvarje annat har ryckt närmare det förlofvade landets gränser, och vi förnimma om än svagt dess varma puls.

Det förgångna århundradets konstutveckling löpte, tack vare ett obegränsadt och lättskaffadt studiematerial, en personligare kontakt med allt hvad konst och konstutöfvare hette, i ett svindlande tempo, och de företeelser, som fordomtima togo århundraden att arbeta sig fram, syntes plötsligt som det hvita skummet på en jättevåg för att åter i nästa ögonblick försvinna i en vågdal, där fantasigrumlet kokade.

Svallvågen nådde till sist äfven våra klippiga kuster och det *blef konst i Sveriget.*

Nog skulle väl den gode Ehrenswärd många gånger vända sig i sin graf, om han såg sina idéer våldföras som nutilldags, men man får också besinna, att på grund af konstens bredare nivå alla sorter, från det sämsta till det bästa, skola vara representerade.

Den upptäckarande, som hade besatt våra unga konstnärer på 1880-talet, hade säkert sin grund i den fria forskning, som räknade stark frändskap med fotografiens objektiva opartiska syn på tingen.

Men liksom vid all reagens glömde man att begagna en hälsosam bländare vid sina fotografiska iakttagelser, det blef uteslutande ögonblicksupplefvelser, intrycks-snabba iakttagelser, där revolutionärerna för att visa sitt förakt för det beståndande ofta »godtade» sig med att uppsöka motivomöjligheter.

En gång då linan var löpt ut och motståndet icke längre hade det sporrande, som alstrar kraft, började man se sig om och undra, hvar man egentligen var hemma.

Det fanns ingen annan möjlighet än att löpa tillbaks och återvända till tjudret.

Och se, man hade löpt så långt ut i periferien att hvarje tanke på det centrala hade fallit ur minnet. O under! här kring tjuderpålen var gräset långt saftigare än borta på nedtrampade allmänningar, betet var godt, och så lade man sig att smälta, idissla och berätta sagor.

Det blef en ny reagens! Den så kallade fantasien hade samlat sina trogna i en krets, och Arnold Böcklin blef idolen.

En och annan seglifvad gengångare från impressionisternas ogrästid lät höra ett gäckande skratt, men det drunknade i en svårandad emaljgrön luft, genomkorsad af sagofåglar med gyllne kronor, och marken bevakades af drakar i helgdagsskrud.

Så var man då till sist mätt, stockmätt efter en diet utan omväxling, men indigestionen blef icke långvarig, därför sörjde skickliga pillermakare.

Ur den kosmopolitiska automaten serverades beska impressionisttabletter, honungssöta religionskakor, af-

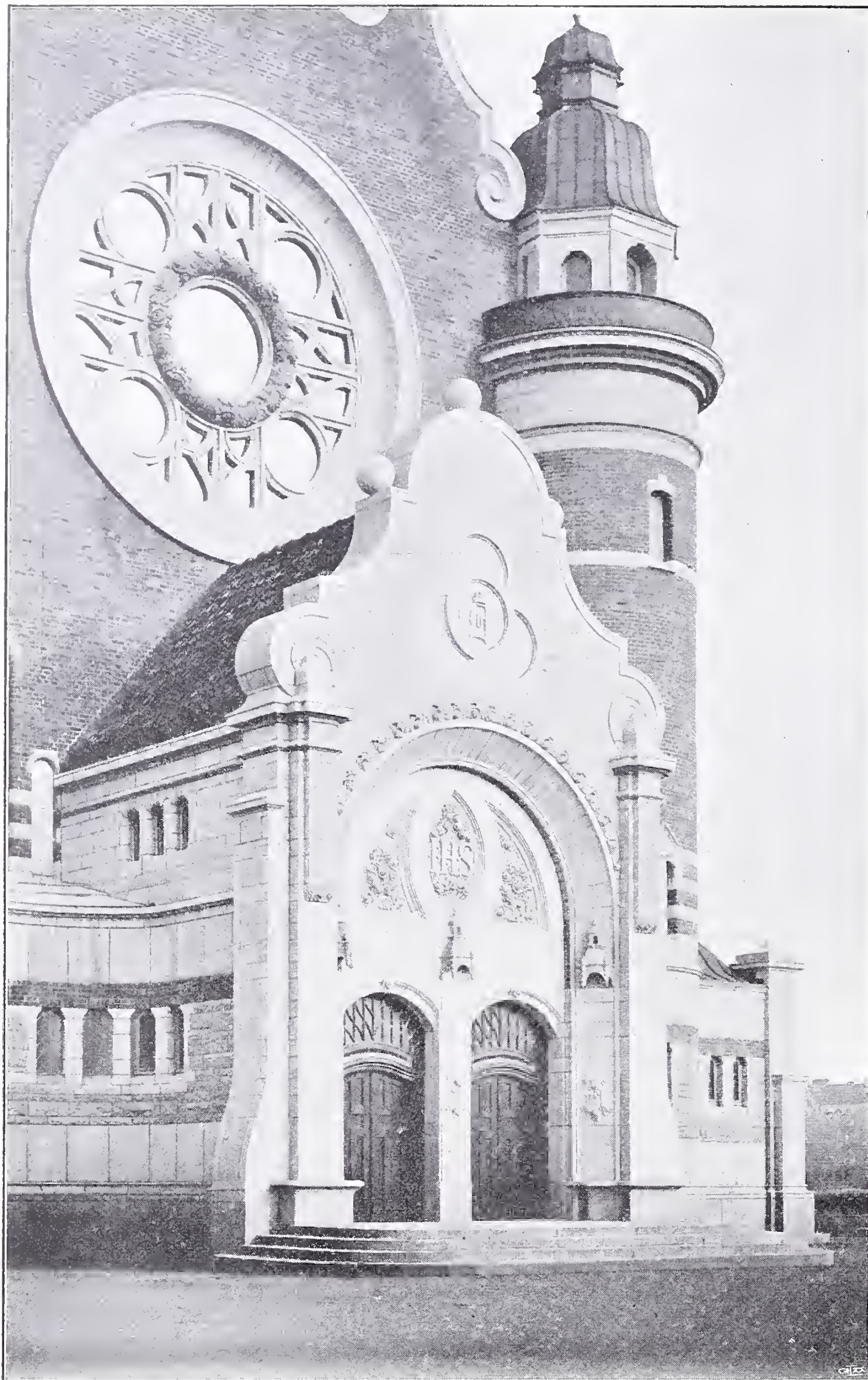

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. PORTAL.

Om måleriet själf är kosmopolitiskt, så står däremot det dekorativa måleriet i »det egna hemmets» tecken!

Ty här blir konsten, hvilken form den än tar, införlifvad med byggningen själf och icke en löst påklistrad dekoration, hvilken kan användas i snart sagdt alla hyresvåningar.

Taflan i guldram är man långt ifrån att förakta, om än de dekorativa principerna ha mera mänskligt uppfostrande värde, och bägge arterna af måleriet komplettera hvarandra som tillvarelseformer i utvecklingen.

Förr ansågs det dekorativa måleriet hos oss som en lägre konstart ovärdig en »artist af den högre skolan», och felet låg helt enkelt däri, att inga försök hade gjorts till att värdigt använda de bästa krafter, som funnos att tillgå, för att lösa större dekorativa uppgifter.

Än mer, individen var så upptagen af ett strängt »sökande» inom konsten, att ingen orkade eller hade krafter att slå sig till ro inför ett monumentalt arbete.

Det är först sedan det oerhörda åskådningsmaterialet, erfarenheterna och experimenten fått en viss afslutad form, som öfverskådligheten blifvit ett faktum.

Det hela liknade en bullrande orkester, som öfvade, stämde instrumenten och grälade om partiturets tolkning utan att komma till enighet i utförandet.

Och under denna »stämningstid» lågo de stora ouppförda klassiska tonverken som ett dödt kapital i döda bokstäfver och chiffer.

Den nationella känslan, kärleken till egen torfva och det egna hemmet som en värld afslutad för sig har bidragit till att skingra de dimmor, som skymde utsikten mot ett mål af dekorativt monumental art.

Också ha på de senare årtiondena en märkbar önskan att verkligen *använda* konsten i hemmet och publika byggnader yttrat sig som ett lifsbehof hos våra landsmän.

Förr var all konst lyx! Åtminstone som begrepp! Hur är det nu?

Våra offentliga palats, skolor och museer ha gång efter annan fått den högtidsklädnad, som ett dekorativt, monumentalt måleri alltid förlänar.

Lika påtagligt som symbolismens perversitetskonst måttade åt framställandet af exempellösa aldrig åter-

svalnad »sagosoppa» i tillbucklade kärl och till sist äfven patriotiska karameller inlindade i gult och blått papper.

Etiketten kring dessa fadda karameller var af nöden, så länge bolaget hade patenträtt på varan, men snart förföll denna rätt, och anrättningen blef både mera smakfull och efterfrågad.

Så hade man då ändtligen satt spaden i egen torfva, och den tillfälliga emigrantkonsten från Europas kontinent blef allt sällsyntare.

Förr ville konstnären ut — ut till hvart pris! Fråga honom nu, och svaret skall i det flesta fall bli: Hemma är bäst, helst i ett »eget hem».

kommande naturintryck och fenomen, lika tvärsäkert lugnt gå nu våra monumentalmålare till verket, då de ge form åt det alldagliga, alltid bestående och representativa så väl inom land som folk.

Så jag målar, ty så roar mig att måla, säger Almkvist i Törnrosens bok, och detta torde nog också vara ursprungsbeteckningen för all konstnärlig intention, men då gäller det också, att utöfvaren skall ha nobla lustar och icke tygellöst hänge sig åt ingifvelsernas nyckfullaste påtryckningar.

Ty om äfven en spirituell, gäcksam konst blir resultatet af den intelligensens rörlighet, som fladdrar i hvarje begåfvad konstnärs hjärna, så når den aldrig det stabila lugn, som murmåleriet af tvång fordrar för att få monumental bärkraft.

Någon har sagt, att en dekorativ målning skall vara så inkapslad i omgifningens konstnärliga ackordklang, att den ej alls bör bemärkas förr än efter en skarp iakttagelse.

Detta är dock att pressa ned konstnärens intentioner till tapetmålarens ståndpunkt.

Snarare är det väl motsättningens lag en monumentalmålning lyder, om den än samtidigt måste inordna sig under totalintryckets lugn och jämvikt.

Då därför de första dekorativa uppgifterna sattes för våra konstnärer, voro de nog ännu så helt under stafflimåleriets träldom, att de arbeten, som på det monumentala området såg dagen, snarare förvirrade än gjorde intryck af lugn och harmoni.

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. VÄSTFACADEN.

Experimentåren ha dock icke förflutit utan att goda erfarenheter ha samlats, därom vittna bäst de stora monumentalmålningar, som under det sista decenniet kommit till. Härvidlag får man påtagligt skilja mellan en landskaplig och en figural dekorativ konst.

Landskapsproblemet ställer i de flesta fall mindre fordringar på sin man och därtill är hela vår konst åtminstone nutilldags grundad mera på ett studium af Sveriges natur än af dess folk.

»Stämningsmåleriet», som en tid var allenahärskande inom vår konst, stod så intimt i samband med den moderna musikens kraf på klangskönhet, där melodiuppfinningen alltid kom i andra rummet, att man ställde sig starkt tviflande gentemot en dekorativ konsts utvecklingsmöjlighet ur detta grummel.

Det var nu konturen som räddade situationen. Konturen, linien hade ändtligen igen kommit till heders, och om det ej var de klassiskt rena former, Ehrensvärd drömde om, så var det dock icke längre den föraktade »oreda», sagde författare begabbade. Öfverskådligheten hade bringat ordning i de kaotiska erfarenheterna, och med befog skulle man kunna travestera Ehrensvärds bon-mot, med att säga »Välkommen natur, farväl oreda»!

Inga förskriftsplanscher efter klassiska mönster förlossade den ofria svenska konsten, det blef ett berg-

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. KONTREFORTERNA.

tande lif, som t. ex. renässancens män voro mäktiga.

Plastisk hvila är ett nödvändigt begrepp för all dekoration, och här är konturen, ytterlinierna ett kraftigt medel för ernåendet af plastisk verkan, men det stolt dekorativa, festskimrande och patetiskt lidande fordrar motsättning och rikedom för sitt uttryck.

Just rikedom, ty ett stort monumenatalt fält inom måleriet får icke stelna i programmets döda form, med sitt alltför lätt förstådda, aktningsfullt kalla språk.

Det anspråksfullt profetiska, som ofta partimannen programkarlen hänsynslöst skyltar med, kan väl tålas, då han rör sig på miniatyrytor, i bokdekorationen, vignetten, men väl en gång inne på murytans stora fält skall en konstnär af ofvannämnda kaliber se sin liflösa förskriftsidé kaflas ut till ett tunt intet.

Här fordras brinnande hänförelse!

Och hvem älskar ej till sist mera brinnande apostlar än jubilerande profeter!

I ett stort diktverk som i ett stort monumentalmåleri bör det finnas rum för allt! — Glädje, hänförelse, patos, grå alldaglighet och sund humor.

Se på renässancens fresker huru t. ex. i en mystisk biblisk scen allvaret eller vreden brytes genom införandet af en helt hvardaglig figur, en biepisod, som *alls ej* hör till kompositionen, men som just därför förtager all smak af uppställd tablå — händelsens vederhäftighet är ställd utom allt tvifvel — programmet är slungadt — rikedomen regerar.

Det är just denna glada lek med allvar och löje, med ljus och skugga, som ännu fattas hos vårt monumentala måleri.

Hur nära samsläktadt är ej detta begrepp med vår tonkonst!

Visans, romansens inspirerade melodimotiv tillfredsställer i sin ursprunglighet ett ensartadt skönhetsbehof hos oss, men huru sällan vågar sig ej våra kompositörer på de mångstämmiga kontrapunktistiska tonverken.

Orsaken härtill är liksom inom den monumentalt dekorativa konsten, att uppgiften fordrar en stor, ingående kunskap, som med matematisk noggrannhet beräknar, huru de olika insatserna komma att verka.

Här blir i motsats till det många gånger skizzartade stafflimåleriet ingenting lämnat åt slump, åt tillfällighet.

I detta hänseende ha vi ännu stora lärdomar att hämta af den latinska rasens konst, helst då vi blicka tillbaka till längesedan gångna tider. Klarhet är här af nöden! Emellertid vore det otacksamt att misströsta om vårt monumentala måleris utveckling, då ju redan så allvarliga och många gånger lyckliga försök blifvit gjorda.

Det vi sakna är en sund tradition i detta hänseende, ty ännu står vårt dekorativa måleri i experimentets

fast medvetande om vårt eget lands värde, och dess egenart som öppnade våra ögon, och den dekorativa, monumentala konsten är i antågande.

Att hvarje slag af dekorativ konst växer upp i det *egna* hemmets skydd har förut blifvit påpekadt, följriktigt måste också denna känsla för hemmet alstra starkare nationalanda, och utan sann nationalitetskänsla torde därför knappast någon dekorativ konst kunna bli af varaktigare värde.

Väl kan man tänka sig ett murmåleri af rent kospolitiskt ursprung, men ett lifsbehof blir det aldrig, ty för att rätt uppfatta de *representativa*, beståndande lynnesdragen såväl hos natur som folk, måste den utöfvande konstnären länge vistas i den omgifning, han vill måla.

Lättast blef det därför för våra konstnärer att ge form åt vår svenska natur, att bringa impressionismens rörliga svallvåg i jämvikt och ro, ty inom landskapskonsten voro traditionerna äldst.

Svårare har det varit att på ett monumentalt sätt framställa vårt svenska folk.

Vi äro i detta nu midt uppe i kampen för figurens monumentala intåg på våra väggfält, och flera gånger ha lyckliga försök blifvit gjorda.

De figurkompositioner, som blifvit utförda, ha mera haft den enstaka skulpturala prägel än det rörligt skif-

tecken, men den ifver, hvarmed dessa omfattas, är en säker borgen för, att vi ständigt gå framåt.

Den frihetsanda, som nu till dags är vår svenska konsts särmärke, och som skaffat den ett aktadt namn i Europa, är nog ofta uppblandad med ett hänsynslöst förkastande af allt hvad kultur heter. Om detta blir en styrka för vår konst då det gäller nyupptäckandet, afslöjandet af vårt fosterlands karaktär, så är det med full visshet en svaghet, då vi röra oss inom den monumentala konsten.

Ty här är uppfinningen, motivets, färgens och formens, visserligen nödvändig för uppnåendet af ett personligt, konstnärligt resultat, men den största vikten ligger dock i den rätta *användningen* af allt konstnärligt vetande på murfältet.

I det förra fallet röra vi oss på melodiuppfinningens, ledmotivens område i det senare på instrumenteringens kontrapunktistiskt matematiska fält.

Renässancens män egde bägge dessa egenskaper parade med rikedomens polyfona djup, hvilket förlänade åt deras skapelser en detaljskönhet, som dock aldrig förtog det stora helhetsintrycket.

Helt säkert närma vi oss dock målet; det enda vi ha att tillropa hvarandra är — arbeta!

Vår inhemska konst har i sin utvecklingskurva mot det dekorativa, monumentala följdriktigt genomgått alla de metamorfoser, som hvarje förnuftig organism har att motse.

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ FRÅN NORDOST.

Först det allmänna mottagandet från alla håll, därpå urskiljningsförmågan mellan konstnärligt födande mat och gift, vidare fastslåendet af vissa oumkullrunkliga principer och sist förmågan att frånskilja ofruktbar humbug.

Alla dessa faktorer måste verka samtidigt för att vår svenska konst och framför allt den monumentala skall få sitt särmärke som inhemsk och egenartad bland nationernas och man får hoppas, att just den kritiska sälta, som är vårt folks märkesdrag, då det gäller egna landsmän, skall hålla den konstnärliga samhällskroppen fri från förruttnelse.

Storängen den 27 sept.

Lennart Nyblom.

I DAGENS FRÅGOR.

OM KONSTNÄRLIG EGANDERÄTT.

(Fortsättning från sidan 108.)

Hvad Danmark beträffar, har hr Clemmensen till hr Poupinel lämnat redogörelse för ett mycket intressant mål, om hvars införande i sin helhet i våra protokoll jag skall anhålla.

Det afser, enligt hr Clemmensen, ett arbete, som icke är väsentligen konstnärligt. Detta är blott så mycket mer tryggande för de andra.

Under vittnesförhöret fick domaren entreprenörerna att erkänna, att de hade efterapat arkitektens arbete, att de tagit kännedom om hans ritningar, att de hade kalkerat dem och att de uppfört ett hus för en ägare, som yttrat till dem: »Jag vill hafva ett hus, som liknar det där.»

Domaren behöfde erhålla denna bekännelse, emedan den danska lagen icke skyddar arkitekten i hans ritningar annat än mot efterbildning med tillhjälp af ritningar utförda för hand eller genom vissa mekaniska förfaringssätt.

Genom att stanna vid att läsa den danska lagen af den 19 december 1902 (art. 2 och 24) hade vi endast kunnat säga till den danske arkitekten: »Man skyddar blott edra ritningar», men domaren har i målet ifråga till och med kunnat skydda byggnaden, emedan han fick entreprenören att bekänna, att han hade kalkerat ritningarna.»

Detta är ännu ett bevis för, att processer emellanåt

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. ELEKTRISKA KRONOR.

äro af nöden, innan man säger till regeringen: »Lagen skyddar oss ej; skaffa oss en, som tillfredsställer oss!»

Följande tilldrog sig i Spanien, hvarifrån en af våra kolleger tillskrifver oss: »Lagen af den 10 januari 1879 är tillämplig hufvudsakligen för litterära arbeten. Det skulle behöfvas en särskild lag för arkitekturen.»

Tillåten mig att fästa eder uppmärksamhet på lagen af år 1879 Då man läser den, synes den vara en mycket liberal lag och arkitekterna kunna, tack vare densamma, vara synnerligen skyddade.

Lagen skänker faktiskt skydd åt *upphofsmän till kartor, projekt eller vetenskapliga ritningar och andra konstverk, med hänsyn till afbildningar genom hvilket som helst medel.*

Enligt denna lag har upprättats ett register, hvaruti författarna låta införa sina arbeten. Man förklarar dock uttryckligen, att upphofsmän till arkitekturprojekt äro fritagna härifrån (art. 37), och det säges i denna artikel, att ägarna af arkitekturmodeller *icke desto mindre fullt åtnjuta alla de fördelar, som den förevarande lagen och allmän rätt medgifva intellektuell egendom.*

Om arkitekterna kunna befrias från att införas i detta register, är det därför att de icke behöfva göra någon förklaring och att de äro skyddade.

Med artiklarna 33, 36, 37 af 1879 års lag skulle arkitekterna kunna säga till domaren i Spanien: »Vi äro fullständigt skyddade af lagen, straffa efterapparna!»

Om domaren illa tillämpar lagen eller vägrar att tillämpa den, då har det rätta ögonblicket kommit för hänvändandet till regering och parlament.

Spaniens lag af år 1879 är icke lika tydlig som den tyska, men i Frankrike hafva vi blott en sak, nämligen angifvandet af ordet *arkitekt* i lagen. Detta har varit tillfyllest för att genom gällande lag edra kolleger skola erhålla samma skydd som målare, skulptörer och andra konstnärer.

Såsom ni se, är det icke af nöden att hafva en särskild lag, som hänför sig till arkitekturen och är detaljerad. Det är tillräckligt, att ordet »arkitektonisk ritning» eller »arkitektoniskt arbete», eller blott och bart ordet »arkitekt» återfinnes i lagen om litterär och konstnärlig äganderätt.

Hr Poupinel har redan meddelat eder, att vi äfven hafva fått ett bref beträffande Turkiet. Idén om skydd för konstnärer och arkitektoniska arbeten har där icke gjort några framsteg. Det kommer utan tvifvel att dröja länge, innan något fullständigt skydd blifvit åvägabragt. De angränsande länderna gå emellertid framåt, och gläder det mig kunna meddela, att den lagstiftande makten i Rumänien inom kort kommer att beskydda edra arbeten på ett mycket fullständigt sätt.

Jag hoppas, att de andra sektionerna godhetsfullt låta oss få kännedom om lagens ställning härutinnan i respektiva länder. Vi hafva dock redan hvad angår de flesta länderna kunnat iakttaga, att man bör vända sig till de lagliga myndigheterna, innan man hos regeringen hemställer om nya lagar.

Det är här vid lag som den ständiga, internationella kommitténs verksamhet kan gifva sig till känna, och jag tvekar icke att säga, att ni ur synpunkten för ett gemensamt inskridande skulle hafva ett stort intresse af att höra eder för med kommittén, som står till edert förfogande för att lämna eder stöd, råd eller upplysningar, såsom redan var fallet vid Haag-kongressen. (Applåder).

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

Till Redaktionen har inkommit följande skrifvelse:

Herr Redaktör!

Med anledning af redaktionsinledningen till arkitekt W. Klemmings artikel i Teknisk Tidskrifts afdelning för arkitektur och dekorativ konst för 7 dennes anhåller undertecknad härmed vördsamt att få på detta sätt till redaktören för arkitekturafdelningen framställa några frågor.

I artikeln i fråga skrifves nämligen bland annat föl-

jande, som jag tager mig friheten ordagrant återgifva med några af mig gjorda kursiveringar. »Prisnämnden tillsattes på bolagets begäran dels af Stockholms byggnadsförening, dels af Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst. Prisen voro rikligt tilltagna och borde hafva lockat äfven mera kända arkitekter till deltagande. För den goda sakens skull hade det varit att önska att detta syfte vunnits. *Men så blef tyvärr icke fallet.* Orsakerna därtill voro flera, men väl i främsta rummet den allt för korta täflingstiden. Alla arkitekter hafva i sommar varit fullt upptagna med beställningar. Det vill synas, som om de öppna arkitekturtäflingarnas tid hos oss är ute. Äfven höga pris locka ej mera en första rangens arkitekt att riskera arbete, kostnader och *rykte* i ett spel med oberäkneliga storheter. För att vinna de största förmågornas medverkan fordras numera inbjudna täflingar, möjligen i kombination med öppna.»

De frågor jag önskat framställa äro följande:

1) Huru vet artikelförfattaren. att ingen af våra mera kända arkitekter deltog i täflingen? Så länge han ej kan bevisa sig hafva brutit samtliga inkomna förslags namnsedlar. har han ingen visshet i detta fall, och föga anledning finnes ju att utpeka pristagarne såsom hittills mindre kända.

2) Anser ej artikelförfattaren, att det är en förolämpning mot de arkitekter han räknar till »första rangen» att påstå, att de ej voro villiga deltaga i öppna täflingar, därför att de där kunde riskera sitt rykte? För närmare motivering af denna fråga torde några reflektioner, hvartill den ger anledning, vara berättigade.

S:T JOHANNES KYRKA I MALMÖ. STORA KRONAN.

Om prisnämnden är sammansatt af kompetenta personer — hvilket artikelförfattaren ju ej bestridt, kan ju knappast tydligare utsägas, att dessa arkitekter vid täflingar räkna mera på sitt namn än på sin skicklighet. Om de särskildt i tider af stor brådska ej vilja riskera tid och penningar på täflingar med osäker utgång, må vara fullt berättigadt, men att påstå att någon risk för deras rykte genom deltagande i en dylik täflan skulle förefinnas, kan rimligtvis ej betyda annat, än att utsikter skulle finnas att »första rangens» arkitekter skulle vara i fara att blifva slagna af dylika af »lägre rang», och att de därför ej skulle vilja täfla med andra än sådana, af hvilka de kunna besegras utan att däraf deras anseende skulle skadas.

Är detta fallet, torde en omrangering af våra arkitekter med det snaraste vara af nöden och en rättmätig plats tillerkännas dem, som våga uppträda vid täflingar utan stöd af annat än sin kompetens.

Genom dylika täflingar ha våra »första rangens» arkitekter vunnit sin rangplats, och endast genom dylika kunna de inför en ifrån auktoritetsdyrkan fri uppfattning bibehålla den.

Med utmärkt högaktning
Axel H. Forsberg.

Genom sin skrifvelse fäster arkitekt Axel H. Forsberg ytterligare uppmärksamheten vid det kända faktum, som jag i förra häftet råkade tillfälligtvis och i förbigående beröra, nämligen de främsta arkitekternas allt sparsammare deltagande i täflingar. Formen i skrifvelsen ger mig en välkommen anledning att ytterligare precisera mina reflexioner häröfver. Först måste jag emellertid afvisa herr Forsbergs i frågan n:o 2 angifna afsiktliga eller oafsiktliga misstydning af mitt ofvan citerade yttrande. Genom uttrycket »de största förmågorna» har jag tydligt nog angifvit den betydelse, jag lagt i uttrycket »första rangens arkitekt». Jag menar därmed dem, som genom begåfning och utbildning förvärfvat högsta möjliga duglighet och kompetens och som på grund däraf borde äga förutsättningar att i täfling lämna de bästa förslagen.

Herr Forsberg antyder, att det skulle vara fruktan att offentligen besegras af arkitekter »af lägre rang», som afhåller så många af våra »första rangens förmågor» från de öppna täflingarna. Denna jargon är nog ganska allmän på vissa håll. Det finnes väl knappast någon duglig ritare, som ej likt Napoleons soldater anser sig »bära marskalkstafven i sin tornister», och detta är ju både sundt och mänskligt. Att herrar ritare just af prin-

cipalerna erhålla sin egentliga utbildning, glömma de i regeln, i synnerhet i medgång. Det, som afhåller de största kapaciteterna från täflingarna är nog ej fruktan, ej heller misströstan om egen förmåga. Så länge prisnämnden är sin uppgift vuxen och tid finnes att ägna uppgiften, lär nog den större kompetensen i täfling taga ut sin rätt. Den af herr Forsberg önskade »omrangeringen af våra arkitekter» som »med det snaraste torde vara af nöden» är väl ej att taga så allvarligt. Begåfning och personlighet har ju under vår ytterligt långvariga arkitektutbildning rikligt tillfälle att komma i dagen och konstateras i examina och utmärkelser. Skulle en ny »första rangens arkitekt» plötsligen vid en täfling dyka upp, och glädjande exempel härpå saknas ju icke alldeles, så väcker detta i regeln sympati hos de öfriga. Skälet till den aftagande täflingsfrekvensen är väl snarare, att våra »första rangens arkitekter» börja blifva tämligen jämnstarka på grund af nivåns ständiga höjande. Antag, att vi äga t. ex. tio stycken arkitekter som förtjäna denna hedersbenämning, hvilket är lågt räknadt. I hvarje täfling finnes ett, säger ett, första pris och två à tre lägre pris. Det blir då sex chancer af tio för hvar och en af dessa tio att *ej alls* få något resultat af arbetet. Och i närmast bättre fall att få ett tredje eller andra pris och samtidigt skylta som besegrad. Endast en chance mot tio gifves för första priset. Och hvad bestämmer i sista hand detta? Allt estetiskt prisdomareskap är mer eller mindre subjektivt, och det blir därför en pluralitetsfråga inom juryn af privat tyckande, som sänker vågskålen till förmån för den lycklige. För att uppnå ett rättvist resultat har af prisnämnderna användts ett mycket samvetsgrant pointsystem enligt lämpliga synpunkter. Man har dymedelst sökt närma sig såvidt möjligt till ett objektivt värdesättande af *projekten*. Detta medför risk att första priset lottas på ett lyckligt projekt af en mindre konstnärlig författare. Därför lär på sista tiden försök gjorts att låta de s. k. »konstnärliga» pointtalen räkna dubbel valör mot de öfriga. Detta åter medför risk att lotta »konstnärliga» förslag af omogna författare framför bevisligen bättre lösningar af programmet, hvars detaljbildning ej hunnit fullgiltigt behandlas. Allt detta veta arkitekterna väl, och det gifver dem en osäker känsla inför täflingar. Men härtill kommer ännu en faktor. Ett täflingsprojekt är resultatet ej blott af begåfning och kompetens, utan äfven af tid, bearbetning och försigtighet. Med all säkerhet äro landets tio eller tjugo främsta förmågor ganska anlitade med arbeten, under det de mindre dugliga hafva godt om tid. Det *kan* därför nog inträffa, att en relativt ringa förmåga, eller flera tillsammans, åstadkomma ett godt täflingsprojekt, under det de dugligares af skilda orsaker ej gillas af prisnämnden. Täflingsresultatet blir i så fall direkte missvisande för allmänheten. Såsom synes, är täflingsspelet för en duglig arkitekt, som nått ryktbarhet, icke utan risk i anseende till det af herr Forsberg kursiverade ryktet. Ett kvickhufvud sade också nyligen angående täflingar följande bevingade ord: »Jag förstår ej att en arkitekt med självfaktning ger sig med i öppen täfling, då han på ärligt sätt kan förtjäna mycket, mycket mer!»

Det ligger i öppen dag, att täflingarnas värde och nytta väsentligt förringas, då de bästa krafterna hålla sig borta. Byggherrar och myndigheter afskräckas af de dryga kostnaderna till priser och jury, då resultatet blir ett urval af arbeten af dem, som ej anse sig hafva något att riskera. Häri ligger faran att vederbörande skola frångå täflingsmetoden. Därmed vore en viktig och hälsosam utvecklingsfaktor för arkitekturen och allmänheten omintetgjord och vägen spärrad eller försvårad för många unga förmågor. I medvetenhet om denna fara vågade jag i min förkättrade korta inledning till berättelsen om Lidingötäflingen beröra möjligheten att gifva nytt lif åt täflingssystemet genom att oftare än hittills särskildt inbjuda och garantera de förmågor, hvars deltagande vore speciellt önskvärdt, hvilket ingalunda hindrar att samtidigt till öppen täflan på egen risk inbjuda allmänheten.

På arkitekt Forsbergs frågor vill jag i korthet svara: Angående frågan 1): Jag hade nöjet att noga skärskåda Lidingötäflingens utställning. Mitt förbiseende att ej beteckna herr Forsberg eller pristagarna som »mera kända» var ju icke illa menadt, och som H. H. känt sig sårad däraf får jag framföra mitt beklagande af den fullkomligt oafsiktliga förnärmelsen. Herr Forsberg har ju genom sin skrifvelse själf afhjälpt bristen och gjort sig ännu »mera känd». Angående frågan 2): Svar lär på grund af ofvanstående utredning vara öfverflödigt.

I parentes må nämnas, att illustrationerna till uppsatsen om Lidingötäflingen voro valda af arkitekten Klemming själf. *Red.*

P. S. Sedan detta skrefs har ännu en täfling, Östersundstäflingen, afgiorts. Detta gör ämnet ännu mera aktuelt.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen sammanträdde på Höganloft, Skansen, måndagen den 16 d:s, hvarvid en från styrelsen remitterad skrifvelse från Stockholms Byggnadsförening angående vindars inredning föredrogs och bordlades, på det att Afdelningens samtliga medlemmar måtte få tillfälle att taga del af densamma. Åt Afdelningens styrelse uppdrogs att, därest Herrar Stadsfullmäktiges sammanträden skulle beslutas äga rum regelbundet å de dagar, då Afdelningen hade sina ordinarie sammanträden, söka för Afdelningen få ändrade sammanträdesdagar.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

GUSTAF-ADOLFSKAPELLET VID LÜTZEN.

RELIEF Å FASADEN. SKULPTÖR: OTTO STRANDMAN.

Det är här endast vår afsikt att gifva någon inblick i Lützen-kapellets byggnadshistoria.

Donatorer och initiativtagare äro konsul *Oskar Ekman* och hans maka, född Lavonius, som för arbetets ordnande utvalde fem svenskar: pastor Helander, direktör Beskow, skriftställaren Blomqvist och orgelfabrikant Mannborg alla bosatta i Tyskland samt kyrkoherde P. Pehrsson på Österby bruk. Dessa anställde som arbetsledare Königl. Sachs. Baurat Julius Zeizsig i Leipzig, en bepröfvad kyrkobyggare.

Till arkitekt utsågs L. I. Wahlman.

Skisserna uppgjordes våren och försommaren förra året, och underställdes professor I. G. Clasons pröfning.

CENTRALTRYCKERIET, STHLM.

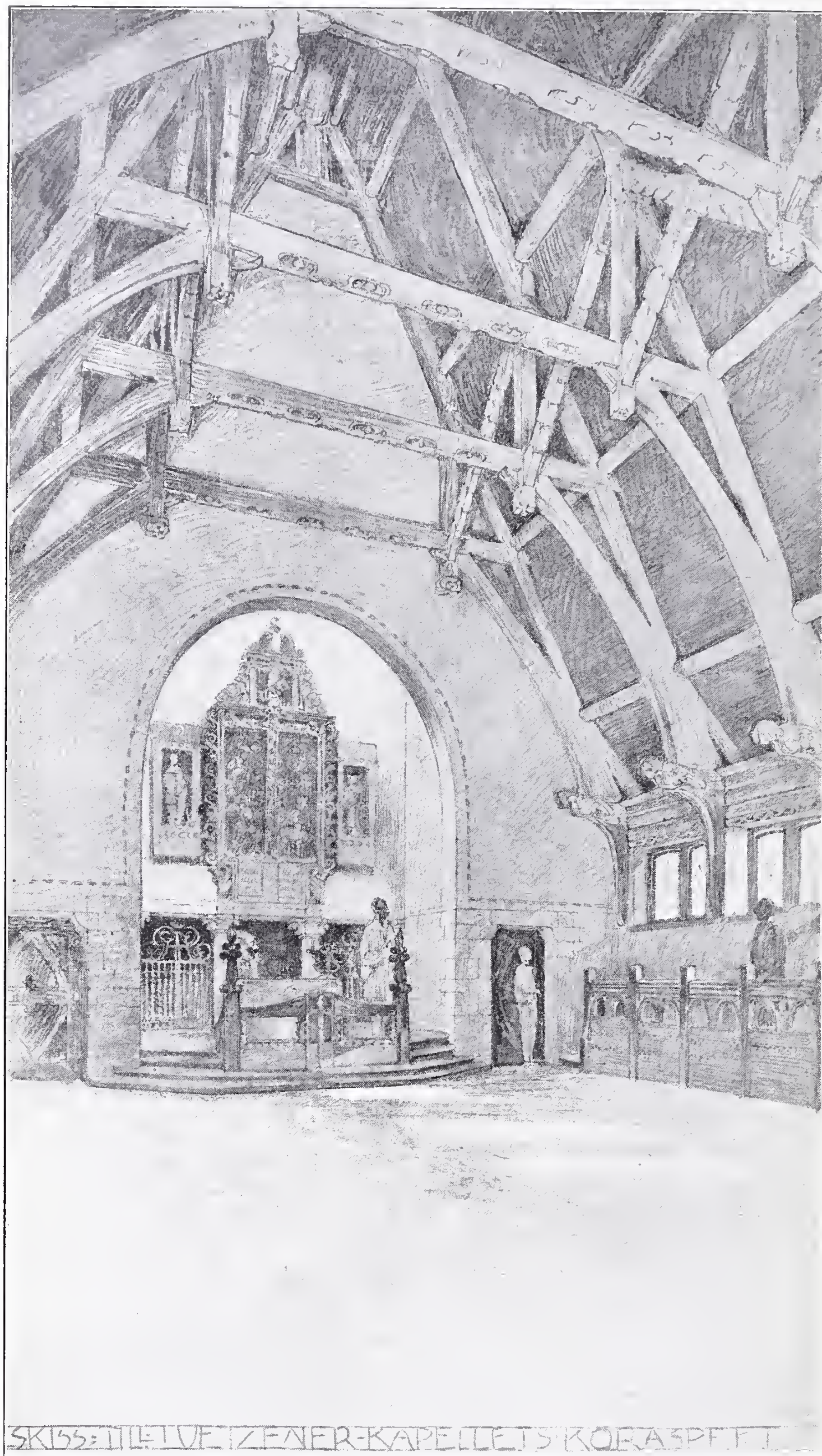

ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

Efter utarbetande af hufvudritningar, som förelades tyska myndigheter och utan ändringar gillades, vidtog under sommaren arbetet med synnerligen utförliga arbetsritningar, hållfasthetsberäkningar och s. k. *Originalanschläge* eller i småposter uppdelade arbetsbeskrifningar och materialberäkningar, som affattade på tyska nedsändes till kopiering och infordrande af entreprenader. De å arbetet reflekterande hade endast att i kolumnerna införa sina priser och till arkitekt Wahlman uppsända prof på material. Baurat Z. genomgick och kommenterade de inkomna förslagen och slutliga antagandet låg i den klarsynta och lifligt intresserade 94 år gamle konsulns hand. Sålunda hann han före sin död jämte sin arkitekt stadfästa alla åtaganden beträffande kapellets uppbyggande och inredning och äfven säga sin önskan om den ej väggfasta utsmyckningen.

Utan ändringar och med högst obetydliga tillägg

ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

till den ursprungliga entreprenadberäkningen samt utan störande afbrott har arbetet fortskridit från de första spadtagen till de sista penseldragen, en förtjänst lika mycket hos systemet som arbetsledningen. Med omsorg synas ock arbetena blifvit fullbordade af entreprenörerna.

Stor svårighet uppstod att till takstolskonstruktionen få lämpligt virke. Meningen var från början att från Sverige nedskeppa här hophuggna och åter isärtagna massiva spärrar, åsar, spännbågar och tassar. Men endast ett åtagande kunde uppbringas, och den entreprenörens virke stod på rot.

Resultatet blef, att en skicklig Leipzigerfirma fick uppdraget och gick i land med detsamma med hjälp af tyskt virke och några fler sammansättningar än beräknadt var. Endast de två grofva rundtimmerhvarfven i fasaden verka framtvingade.

Samtliga entreprenörer för byggnad och fast inred-

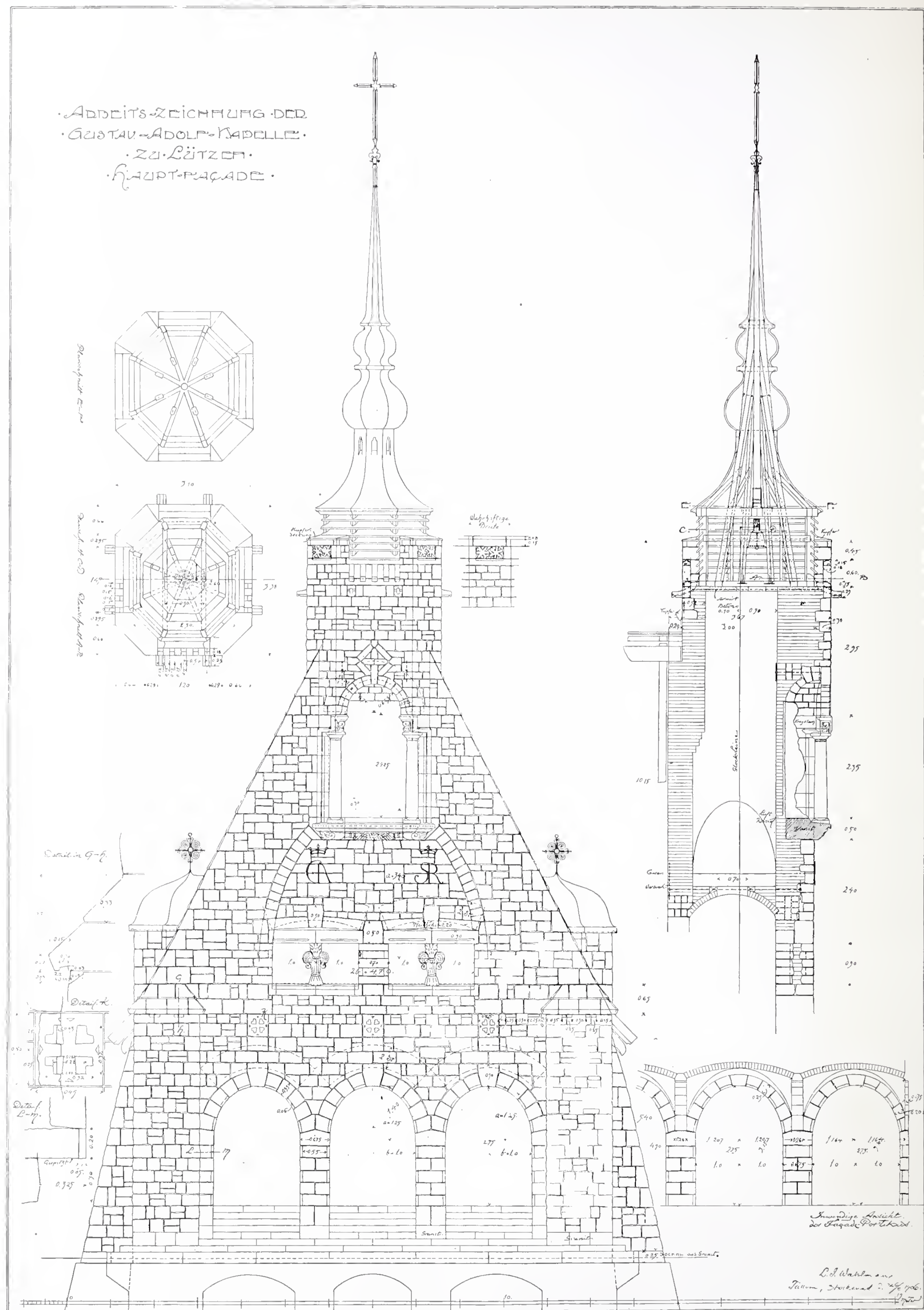

LÜTZENKAPELLET. DETALJFASAD.

ning äro tyskar, häri medräknadt Neumann & Vogel för de efter O. Hjortsbergs målningar väl utförda fönstermedaljongarna till minne af Gustaf Adolfs svenska stridskamrater.

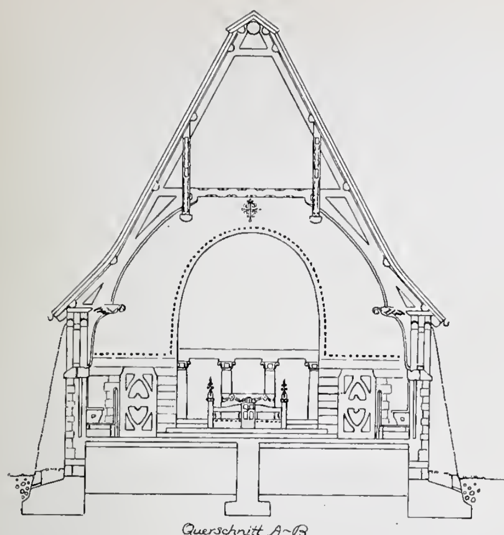

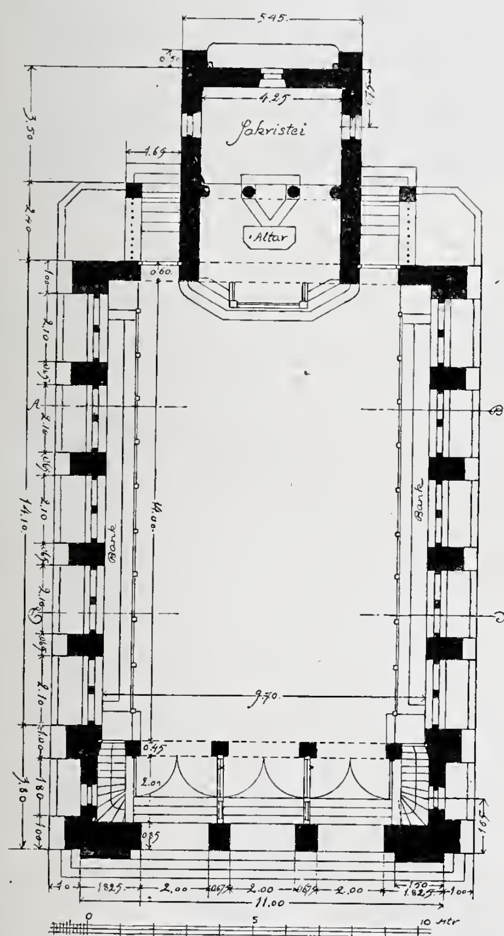

LÜTZENKAPELLET. PLAN OCH SEKTION.

Särdeles kraftigt och säkert utförda äro Kaysers smidesarbeten och snickerierna af rökt ek.

Fasaderna äro klädda med Freiburger Kalkstein ett för tryck svagt, men mot frost beständigt material fullt af diminutiva blåsor samt »minnen» från förhistoriskt djurlif, ryttarbildens skulptör Otto Strandman till stort mehn och förargelse vid den omständiga välbehöfliga retuscheringen.

Materialet är vackert i färgen behandladt »bruchrauh» och å fall och dekorativa partier spetsmejsladt, »gespitzt», i ränder cirka 2—3 cm. från hvarandra (prof härifrån).

Ett lågt skikt brungrå Beuchaergranit utgör sockeln. Af samma granit äro yttertrappornas steg och en stenbänk i chorfasaden.

Taket är täckt med mildt rödt —◡ formadt tegel,* tunt och välbrändt, hvarje panna är fäst extra med en galvaniserad hake i underkanten!

Torn, inre solbänkar och takvinklar äro kopparklädda, stuprören af kopparplåt.

Kapellets golf är af brun klinker, korets af Freiburgersten liksom altarbordet, stegen och de låga kolonnerna mot sakristian med skulpterade kapitäl och öfverliggare.

Det synliga snickeriet är till största del af ek.

De föga stora väggytorna i det inre äro putsade med gul kalkputs (gulröd sand), groft ströpplad i ljus grå kalkfärg.

Takresningens feta furu, som ej tog betser, är laserad i gågrönt med dunkelt förgyllda skulpterade tassändar och upp i mörkret följande smala profiler.

Smidet å eken är skäckigt rödbrunmåladt.

Kronorna, af ljus, något oxiderad mässing, gjuten och filad eller drifven samt med infattade kulörta »stenar» äro utförda af smeden Karlsson i Huddinge. Altarkandelabrarna af silfver och gröna och blå »stenar» hafva levererats af Möllenborg.

Väfnaderna, antependium i grönt, blått med sparsamt orangerödt, silfver och guld samt de orgelläktarmuren dekorerande nedhängande tapeterna komma från Handarbetets Vänner och äro komponerade af Karin Westberg.

Epitafiet-altartaflan är ännu ej fullbordad och kan ej upphängas, förrän muren uttorkat. Den skall utföras i rikt skulpterad ek, som tunnt öfvermålas med cinnober och rikt förgylles å nerver och bladverk. Ett i midten stående kors förgylles. Träfyllningarna i ramen och på de uppslagna luckorna målas af Olle Hjortsberg och komma att hållas i öfvervägande blått.

Modeller till träskulpturen äro utförda af Arthur Gerle, de till figurnischen å gafveln af Bror Andersson.

Här följa de tyska hufvudentreprenaderna:

Bautzman, Lützen, jord och murningsarbeten	Mk.	14,229
Rottig, Freiburg a. d. Unstrut, Fasadstenen	»	13,996
Daul & Tollert, Leipzig, Granitarbeten......	»	2,267
Linke, Leipzig, Timmermansarbetet och Glasarbetet	»	9,777
Tauche, Taktäckning	»	1,444
Miethe Nachf., Leipzig / Schmidt, Lützen .... – Plåtslageri och Kopparabeten......	»	4,892
Heinold och Beck, Lützen – Snickeri	»	5,021

* Mönch u. Nonne.

Kayser, Leipzig / Winkler, Lützen	Smiden	Kr. 2,453
Schultz, Leipzig, Målning...... något öfver	»	1,000

Entreprenörerna höllo sina åtaganden hvad tiden beträffar rätt väl, »men hvad är det mot i Berlin», sade Schultz, »där finns så ypperliga arbetsledare».

Det var konsul Ekmans ständiga önskan att kapellets konstruktion skulle i möjligaste mån betrygga dess bestånd. Utom en god omklädnad har byggnaden därför erhållit skydd mot jordfuktighet genom en låg källare, hvars botten isolerats med cement och asfalt. Dessutom har vid taknocken arrangerats en rad för regn och snö skyddade hål för luftens utsläppning.

Som skydd mot åverkan kommer antagligen att byggas en gedigen järn- och kalkstens-Einfriedigung, innanför hvilken planteras buskar och blombärande småträd. Det gamla gjutjärnsmonumentet öfver Gustaf-Adolfsstenen blir denna hägnadskedjas lås.

LÜTZENKAPELLET.

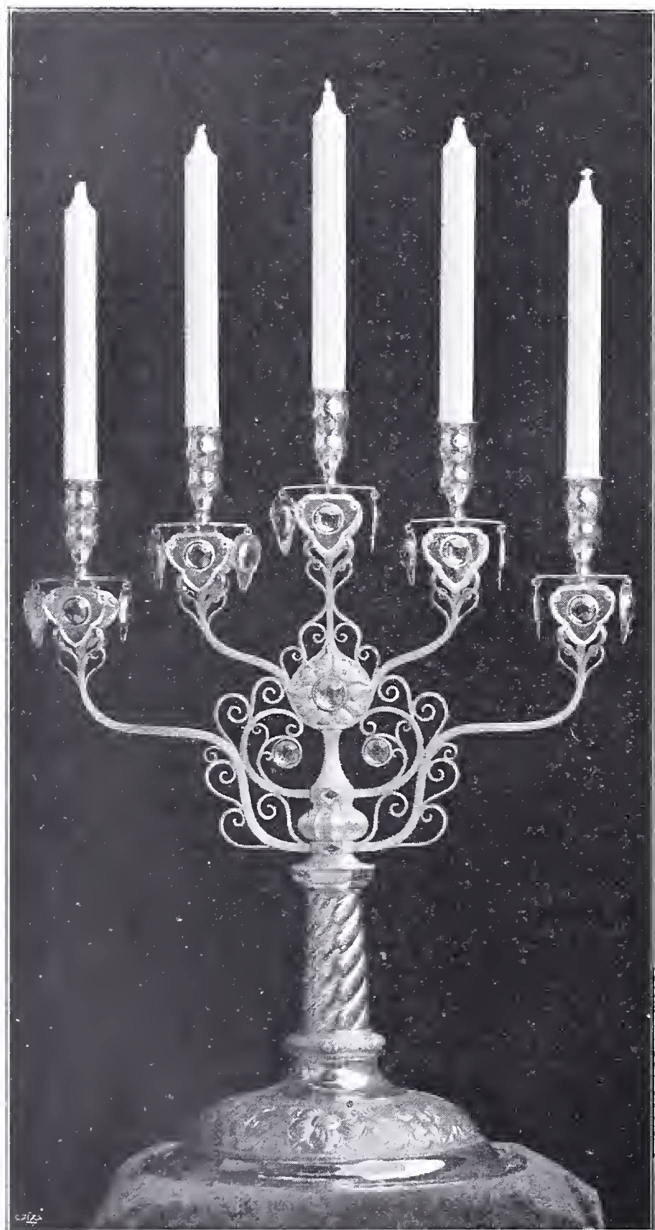

LJUSSTAKE AF SILFVER FÖR LÜTZENKAPELLET.
UTFÖRD HOS MÖLLENBOG EFTER RITNING AF WAHLMAN.

DANSKA ARKITEKTURSTUDIER.

RESEBERÄTTELSE INSÄND AF KOMMERSKOLLEGIUM.

Sedan jag fullgjort det uppdrag, som, enligt Kungl. Bref af den 15 juli 1904, ålegat mig, för erhållande af resestipendium å femhundra kronor, att i Danmark under minst tre månader studera arkitektur, särskildt behandling af tegel, får jag härmed till Kungl. Kommerskollegiena afgifva följande reseberättelse:

Ifrågavarande studieresa började den den 1 juni i Köpenhamn och afslöts i Helsingör den 2 september innevarande år. De ställen, som besöktes voro i hufvudsak följande: Köpenhamn med omgifningar, Helsingör, Hilleröd med Frederiksborg, Roskilde, Kallundborg, Aarhus, Aalborg, Mariager, Randers, Viborg, Vejle, Kolding, Ribe, Assens, Faaborg, Svendborg, Nyborg, Odense, Korsör, Skjelskör med Borreby, Sorö med omgifningar, Ringsted, Köge och Næstved samt bland de större herrgårdarna, utom de, som ofvan nämnts, Gl. Estrup, Skafögaard, Rosenholm, Steensgaard, Nakkebölle, Hesselager gaard, Broholm, Rygaard, Glorup, Örbæklunde och Holckenhavn i Danmark jämte städerna Tönder, Mögel-Tönder med slottet Sebackenborg, Aabenraa och Haderslev i den nuvarande tyska provinsen Slesvig.

Köpenhamn kände jag redan, genom flera både längre och kortare studiebesök, förut och vill jag till hvar och en, som ämnar besöka Danmark i och för studier säga, att om de blott grundligt genomse Köpenhamn med omgifningar samt de närmaste städerna

såsom Roskilde, Köge och Næstved samt slotten Frederiksborg och Vallö, så ha de sett prof på det mesta af hvad Danmark har att bjuda, ty dessa ställen ge ett totalintryck, som är tillräckligt för att bilda sig ett omdöme om dansk arkitektur. En byggnad som i och för sig nästan är tillräcklig för studium är Köpenhamns rådhus, ty här finnas samlade och använda de flesta motiv från gammal, god dansk arkitektur infattade i ett omhölje, som påminner om norditaliens tegelarkitektur från renässansen. De danska arkitekterna äro i gemen mycket konservativa i sitt yrke. De studera uteslutande sin egen gamla samt Italiens arkitektur. Eleverna på deras akademi ha också som regel före sin afgång gjort en eller flera studieresor till Italien. Af »moderna» arkitekter i god bemärkelse äger väl Danmark knappast mer än en, A. S. Rosen. Af ofvannämnda byggnad, rådhuset, blir man redan vid första anblicken slagen med beundran på grund af anläggningens storhet och prakt, och denna känsla förringas ej vid närmare studium. Hvarje detalj är genomförd och behandlad med en kärlek och förståelse, som blott den mogne konstnären är mäktig. Arkitekt för rådhuset har varit nuvarande professorn i konstakademien M. Nyrop. Invändigt möter oss samma detaljrikedom och utförande, fast materialen här varit flera, som utvändigt. Byggnaden är i hufvudsak uppförd af tegel, med sockel och andra belastade delar af granit samt här och där kritsten, formtegel, koppar m. m. Taken äro täckta med skiffer och koppar. Guld och färger äro rikligt och väl använda. Invändigt har äfven teglet, Danmarks förnämsta byggnadsmedel, kommit till sin rätt, såsom det höfves i Absalons stad. Teglet infördes nämligen af biskop Absalon, Köpenhamns grundläggare. Det är här användt tillsammans med hvitt och kalksten, marmor, puts, guld m. fl. Det kan påpekas, att i en fris i rådhushallen är användt olika brändt, stenskuradt tegel (affall) tillsammans med marmor, och verkar detta så, att man vid första påseende tror allt vara marmor. Teglet, som användes, är i regeln handslaget, men äfven glaseradt och maskingjordt förekommer, detta senare dock blott invändigt. Ett sätt att praktiskt använda glaseradt tegel är som sockel vid trappsteg, se figur 1. Det användes vid både vägg och

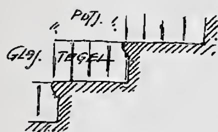

FIG. 1.

spindel och muras framför det öfriga tegellifvet, så att det vid putsning kommer i flukt med putsen. Detta sätt är vida bättre och billigare än vårt med träfoder, hvilka ofta lossna och sparkas sönder. Det danska teglet tillverkas i allmänhet i något mindre format än vårt normaltegel (jag har antecknat från ett par ställen 5.5 × 10.5 × 22.5 cm., men varierar det ganska mycket för olika orter). Ännu användes det stora munktegelet, mest dock till restaurationer, där munkteglet finnes i den ursprungliga byggnaden, fast man äfven får se det användt till nya husbyggnader. Det handslagna teglet ställer sig något dyrare än det maskingjorda, men denna kostnad uppväges därigenom, att andra orneringar o. d. kunna tilldels uteslutas, emedan ytan i sig själf är liffull och omväxlande. Fyllningen göres af vanligt enfärgadt kalkbruk utan glättning, ofta afrifvas blott med en träpinne eller, som jag såg i Ribe, använder handtverkaren stålkvast för att få lif i ytan. Handgjort tegel tillverkas nu vid de flesta danska tegelbruk, och är det i allmänhet godt, fast färgen växlar något, beroende på tillverkningsorten. I sammanhang härmed vill jag anmärka, att man i Sverige erhåller godt handgjort tegel både från Börringe, Helsingborgs, Stabbarps och Minnesbergs tegelbruk i Skåne till ett medelpris af 45 kr. pr. 1000 sten.

Det största danska tegelbruket ligger strax söder om Köpenhamn och heter Frederiksholms teglverk. Här tillverkas alla slags tegel: handgjordt, maskingjordt, glaseradt, engoberadt, eldfast och poröst s. k. lättegel. Om det senare erhöll jag den upplysningen, att danskarna liksom vi experimenterat både med sågspån, kork, torf och koks för att framställa poröst, lätt tegel till hvalf o. d. På senare tid ha de i norra Jylland upptäckt en lera, Molera, som vid vanlig behandling och bräning blef lika lätt och bra som konstgjordt tegel. De hade likväl gått tillbaka till det senare, emedan frakten från Jylland för Moleran blef så dyr, att det ej lönade sig att använda den.

En annan sak, som tillverkades här, och hvars tillverkningssätt vi kanske borde beakta hos oss var murbruk, mörtel. I Stockholm, eller hos oss i allmänhet, blandas kalk och grus samman med vattnet på fabriken och köres sedan i flytande tillstånd till byggnadsplatsen. Det inträffar då, när bruket stått något i laven, att grus och kalk sjunka till botten och vattnet flyter ofvanpå, hvarför det åtgår tid för att blanda beståndsdelarna på nytt. I Danmark förfares annorlunda. Här brännes kalken i stora lafvar och pumpas upp samt blandas med gruset i maskin till en massa, hvars fuktighet motsvarar vår betongs. I detta tillstånd forslas bruket till byggnadsplatsen och kringbäres till respektive baljor. Först i dessa blandas det med vatten, så att det blir tjänligt till mur- eller putsning. Detta enligt min mening mera praktiska sätt, ty utom att det är mera renligt sparar man åtminstone kostnaden för vattnets forsling från fabriken till byggnadsplatsen, har i Danmark blifvit en nödvändighet, emedan arbetarna vägrade att uppbära det tillredda bruket.

I Svendborg, som jämte Aarhus får dela äran som Danmarks bästa provinsstad i arkitekturväg, fann jag användt ett godt handslaget tegel af djup och varm ton. Det erhölls dels från Ryslinge och dels från Svendborg tegelbruk och betingade ett pris af 30 kr. pr. 1000 sten.

FIG. 2.

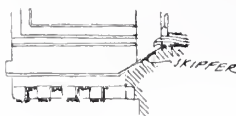

FIG. 3.

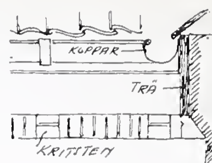

FIG. 4.

Komma vi så till danskarnas sätt att använda bruk till putsning. Om man jämför oss och dem, så ha vi ju, om man frånser spritputs, som är lika i båda landen, knappast mera än ett sätt att behandla putsytor, nämligen så fint ocn slätt som möjligt. Danskarna däremot använda tjogtals sätt för att få lif i sina putsytor både ut- och invändigt. En groft putsad fasad ger efter en kortare tid, när sol, luft och damm fått göra sitt till ett ovanligt växlande och godt intryck. Att beskrifva oliks slag af struktur för putsytorna låter sig näppeligen göra, det måste ses på platsen, men efter något experimenterande borde vi väl själfva komma dit, när blott frågan är väckt en gång. Ett sätt, som ofta användes och är lätt att beskrifva, är bestrykning med tjockt kalkvatten af den murade ytan. Det är då i hufvudsak tre fördelar som erhållas, man behöfver ej använda dyrt fasadtegel, men behåller i alla fall teglets struktur, putsbruket sparas, och man kan ge byggnaden hvad färg man önskar.

Naturlig sten användes af danska arkitekter i ganska riklig mängd, både enbart eller tillsammans med tegel och puts, trots det de, när man undantager kritsten och någon granit från Bornholm, ej själfva äga sådan. Granit och kalksten samt något sandsten tagas från Sverige, marmor från Norge samt en del öfriga stensorter från Tyskland, såsom till exempel tuffstenen till Ribe domkyrka.

I ofvannämnda kritsten ha danskarna ett praktiskt material, emedan det vid brytningen är mjukt och låter utan svårighet arbeta sig med knif eller liknande verktyg, hvarför det synnerligen väl lämpar sig för ornament, men efter att ha varit utsatt för luftens inverkan mer och mer hårdnar, så att det slutligen blir af sandstens hårdhet. Den sätter ock genom sin färg, till att börja med »krithvitt», ett ovanligt godt lif i fasaden, ett lif och färgspel som aldrig kan frambringas med puts.

Danskarna ägna som regel mera omsorg om småting och detaljer än vi. Det är sällan man får se dem försumma en droppnäsa under en list. Ha de ej tillfälle att låta stenen springa fram, så använda de andra material t. ex. koppar, skiffer m. fl. Ett praktisk sätt att använda koppar visas i fig. 2.

Där vi skulle använda vår otäcka galvaniserade plåt, använda de skiffer, hvilket framgår af fig. 3.

Fig 4. visar oss ett praktiskt och vackert sätt att anordna taklist. Här ha koppar, trä, kritsten och tegel, det senare stundom kalkat, samarbetats till en god och billig konstruktion. Droppnäsan af koppar är antecknad från rådhuset, solbänkarna af skiffer efter hus af arkitekt Magdahl-Nielsen samt taklisten efter kyrka af arkitekt Thorvald Jörgensen.

Medan jag är inne på praktiska saker i fasader vill jag påpeka ett vanligt sätt att gära balkonger billigare än med dockor. De anordnas så, att konsolen och botten samt ibland hörnpelare och öfverliggare göras af kalksten eller granit, hvaremot fyllningarna göras af kritsen med indelning i kasetter och genombrytna orneringar se fig. 5 och 6.

Teglet användes ofta i fasaden i mönster, antingen enbart eller i förening med puts eller naturlig sten. Idén med tegelmönster ha de antagligen från sina gamla korsvirkeshus, af hvilka i nästan hvarje stad några finnas kvar. Dessa korsvirkeshus omhuldas på det bästa. En del äro redan restaurerade, och en del höll man på med, såsom i Ribe, Köge m. fl. ställen. Som ett kuriosum kan antecknas, att man hölle på att restaurera ett gammalt korsvirkeshus i Ribe, och för att få det i full öfverensstämmelse med det gamla fick man tillverka tegel, som ej var mera än 4 cm tjockt, allt under det invändigt gjordes fullt »modernt», ty det skulle hysa Ribe första — biograf.

Från Koldinghus museum är vidstående tegelmönster, som påminner om de solfjäderliknande orneringarna i trä på korsvirkeshusen i Tyskland och Danmark. Otaliga exempel skulle kunna framdragas på sättet att använda tegel som dekoration i fasaden, ty hvarje arkitekt har sitt sätt och sina motiv. På apoteket i Svendborg af Magdahl-Nielsen finnes ett tjugotal fönsterfält, alla med olika tegelmönster, tegel på kant och på flatan, tegel framspringande och insatt.

Från en bondgård i Ribetrakten har jag antecknat en taklist af tegel, öfverkalkad på ofvan nämndt sätt. Tillsammans med halmtaket var den af ovanlig dekorativ verkan. Fig. 7.

Utom skiffer och koppar samt något bly användes förnämligast tegel till taktäckningsmaterial. Det upplägges oftast, utan underslag af bräder, direkt på ribbor. — På en billig kyrka i norra Jylland, som täckts med tegel, blåste taket jämt och ständigt af, hvarför man vände sig till en framstående arkitekt med förfrågen, huru i sakan skulle förfaras. Denne tyckte att en så billig kyrka, $1^1/_2$ stens yttermurar, ej borde täckas med koppar eller bly, utan rådde församlingen att lägga plåttak, hvarför en plåtslagare blef öfversänd till Sverige för att studera plåttak och sedan anbringa liknande å kyrkan. Säga hvad man hvill om det berättigade i motivet, så är i alla fall församlingen ej att gratulera, ty något osmakligare än plåt kan näppeligen uppletas och sedan det blott kommit in, biter det sig snart fast i trakten.

FIG. 5.

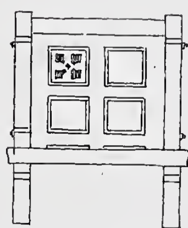

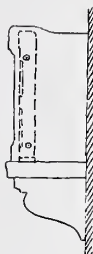

FIG. 6.

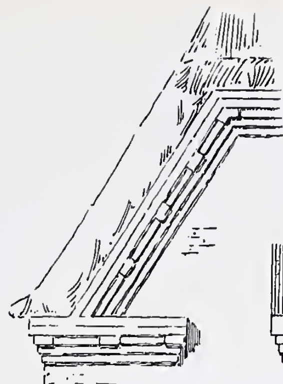

FIG. 7.

En sak, som misskrediterat understrukna tegeltak är, att de vid blåst ofta delvis falla af. Detta kommer sig däraf, att blåsten vid vindsidan pressar in under taket och här förtjockas samt lyfter slutligen, för att ånyo komma ut, af taket på läsidan. För att afhjälpa detta har man konstruerat tegelpannor, som likna takkupor och förses med lock af koppar hängande i vertikal led. När vinden nu pressar på, stängas de å vindsidan och öppnas sedan å läsidan för trycket af den förtjockade luften.

Som resumé af min resa vill jag framhålla, att danskarna ha kommit till det stadium att ha en hel stab af dugliga och intresserade handtverkare, som sätta en ära i att göra ett så gediget och tilltalande intryck som möjligt af sina arbeten, att folket i allmänhet intresserar sig mycket för sina såväl gamla som nya byggnader, sina arkitekter och byggnadsmänniskor, hvilket allt bidrager till att gifva den helgjutna karaktär, som i allmänhet finnes å danskarnas byggnader, samt slutligen att danskarna bygga betydligt billigare än vi, hvilket dock till någon del beror på att de behöfva ombona mindre för köld än vi (de använda t. ex. sällan innanfönster och oftast tunnare murar) samt att alla råd och upplysningar gärna och beredvilligt lämnats mig.

Malmö den 20 sept. 1907.

Theodor Kellgren.

OM ORDNANDET AF INTERNATIONELLA ARKITEKTURTÄFLINGAR.

De internationella arkitekturkongresserna hafva som bekant tillsatt en permanent kommitté. För denna kommitté göras koncentrerade utdrag ur kongressens förhandlingar, i form af små trefliga häften på franska språket. I utdraget från Londonkongressens förhandlingar har professor Clason fäst min uppmärksamhet på ett föredrag af Mr Guadet, hvars slutkläm här nedan i öfversättning meddelas.

Efter ingående behandling af ämnets möjligheter och svårigheter i fyra kapitel, behandlande I. Internationella täflingars berättigande. II. Deras möjligheter. III. Förberedelser och IV. Bedömning, kommer Mr Guadet slutligen till kapitel V: *Slutsatser*, utmynnande i trenne afdelningar:

I. DEN MÖJLIGA VERKSAMHETEN FÖR TÄFLINGAR.

Art. 1. En täfling, vare sig den är internationell eller ej, kan blott vara ett förberedande arbete. Den kan icke gifva annat än skisser och approximativa kostnadsberäkningar.

Art. 2. Dessa skisser och kostnadsberäkningar äro att absolut särskilja från de definitiva ritningarne och kostnadsförslagen, hvilka sedermera utarbetas, mer eller mindre stödjande sig på de vid täflingen prisbelönade arbetena.

Art. 3. Till täflingen anslagna medel äro följaktligen att helt och hållet särskilja från medel anslagna till utförandet af byggnaden. Om detta utförande anförtros åt en af de täflande, kan det icke uppstå någon förväxling emellan det pris, som han förtjänat genom täflingen, och det arfvode, till hvilken han är berättigad, eller till hvilket hvarje annan arkitekt är berättigad, för utarbetandet af det definitiva förslaget samt utförandet af byggnaden.

Art. 4. Särskildt vid internationella täflingar skulle det vara oklokt och föga praktiskt att garantera utföranderätten åt upphofsmannen till det projekt, som erkänts vara det bästa.

Art. 5. Till täflingen anslagna medel böra vara frikostigt tilltagna i betraktande af de stora omkostnader, den åsamkar alla de täflande.

II. FÖRBEREDELSE FÖR TÄFLINGAR.

Art. 6. Förberedelsen för täfling omfattar tvenne saker: ordnandet af täflingen och dess program.

För båda äro råd af erfarna arkitekter af nöden. Reglementet och programmet skola utarbetas af en

kommitté sammansatt af förvaltningsledamöter och arkitekter från skilda länder.

Art. 7. De täflande böra erhålla tillräcklig tid, hvilken är lika för alla. Åtgärder skola vidtagas för att utlämnandet af programmen äger rum samtidigt i de olika länderna.

Art. 8. Programmet skall öfverallt offentliggöras på det språk, som användts vid dess utarbetande. Det tillkommer de täflande att öfversätta det för egen räkning och risk.

Art. 9. Om efter programmets offentliggörande, förklaringar eller ytterligare upplysningar begäras, skola svaren meddelas samtliga de täflande, som erhållit programmet.

Art. 10. Under täflingstiden kan ingen förändring vidtagas i dess materialbestämmelser, ritningarnas antal eller skala, tiden för aflämnandet etc.

Art. 11. Tidpunkten för aflämnandet, hvilken bör vara lika för alla, bör afse aflämnandet af förslaget vare sig till det lands beskickning, som anordnar täflingen, eller till en korporation af arkitekter, som utsetts för detta ändamål.

Sättet bestämmes i programmet.

Art. 12. De prisbelönade förslagen blifva vederbörandes egendom, utan att detta dock innefattar rätt till reproduktion eller offentliggörande utan författarens tillstånd, ej heller rätten att på annat håll utföra samma förslag. Tvärtom kan författaren återinträda i besittning af sina originalritningar genom att i stället lämna en vidimerad kopia. Förslag får icke fotograferas.

Art. 13. Det anordnas en utställning af täflingsritningarne före och efter prisbedömandet. Juryns protokoll och rapporter offentliggöras.

Art. 14. Programmet angifver, huruvida förslagen skola vara anonyma och kännetecknade med motton, eller om de böra eller kunna vara signerade. Det är att föredraga, att täflingen icke är anonym, utan att förslagen signeras, likväl med tillstädjande af pseudonym, hvarvid författarens namn och adress meddelas i slutet kuvert.

Art. 15. Intet kuvert, innehållande angifvande af en författares namn, får öppnas utan hans medgifvande, med mindre det är fråga om ett prisbelönt arbete.

Art. 16. Det tekniska programmet bör vara klart och koncist samt fastställdt efter rådplägning med erfarna arkitekter. Föreskrifter, som icke kunna följas, böra undvikas. De täflande få icke påläggas ett öfverdrifvet arbete genom föreskrifter om onödiga ritningar eller sådana i alltför stor skala. Utgifterna för täflingen böra reduceras till minsta möjliga för de täflande.

3. BEDÖMNING AF TÄFLINGEN.

Art. 17. Juryns uppgift är att bedöma täflingen uteslutande ur rättvisans synpunkt, därvid icke bör förloras ur sikte, att programmet är ett verkligt *kontrakt* som är bindande för båda parterna.

Förslag som bryta mot programmet böra uteslutas, oafsedt deras förtjänster.

Art. 18. Juryn bör bestå af arkitekter, som ensamma äga förmåga att läsa planritningar, fasadritningar, genomskärningar, och att uppskatta möjligheterna för konstruktionen. Vederbörande förvaltnings ledamöter böra kallas till juryns öfverläggningar, med rådgifvande röst.

Juryn afgör hvilket som är det bästa förslaget, och hvilket kommer därnäst.

Prisfördelningen sker i öfverentsämmelse med juryns dom.

Vederbörande må sedan angående utförandet bestämma såsom dessa för godt synes.

Art. 19. Juryn skall bestå af arkitekter tillhörande hvarje vid täflingen företrädd nation, och i proportionen af en jury man på tio täflande eller del af tio utöfver fyllda tiotal. Hvarje nation, som representeras af mindre än tio täflande — dock minst fem sådana — skall hafva rätt att utse en juryman.

Art. 20. Arkitekterna-jurymännen utses genom val af hvarje nations täflande förmedelst sluten omröstning och med absolut röstöfvervikt.

Art. 21. Vid täflingstidens utgång, som fastställts lika för alla länder, inlämna de täflande sina förslag till legationen för det land, som anordnat täflingen, eller till en korporation af arkitekter, som utsetts för mottagandet däraf.

Allt efter antalet inlämnade förslag, har beskickningen eller korporationen att underrätta de täflande om antalet jurymän, som af dem skall utses, om dagen för detta val och platsen för dess anställande. Å den för valet bestämda dagen skrider man, under ordförandeskap af en af beskickningen eller korporationen utsedd person, till val — förmedels absolut röstöfvervikt — af en första juryman, därpå ännu en sådan och så vidare.

I händelse af lika röstetal under tre på hvarandra följande omröstningar väljas de konstnärer, som hafva erhållit samma röstetal, upp till det antal jurymän, till hvilka landet är berättigadt. Om detta val ex aequo skulle öfverskrida detta antal, skall man skrida till lottdragning.

Art. 22. Då det kan tänkas, att sålunda vald juryman vägrar antaga valet eller får förhinder, utse de täflande vid samma tillfälle och på enahanda sätt lika många jury-suppleanter som jurymän.

Art. 23. De täflande underrättas om juryns definitiva sammansättning, äfvensom tiderna för utställandet och bedömandet.

Art. 24. Den valda juryn utser sin ordförande, sin sekreterare (en eller flera), samt, om behöfligt, en föredragande.

Art. 25. Juryn är dömande och bestämmande myndighet, men den kan hvarken modifiera utdelningen af prisen, ej heller öka eller minska dessas totalsumma.

CARL IX. RYTTARSTOD I GÖTEBORG. SKULPTÖR: BÖRJESON. ARKITEKT: CLASON.

Omröstning medelst fullmakt är förbjuden; endast personligen närvarande juryman äger deltaga i omröstning.

Förutom tillstädesvarande förvaltningsledamöter med rådgifvande röst kan till juryns förfogande ställas en tjänsteman, åt hvilken anförtros förandet af anteckningar och protokoll.

Art. 26. Juryns utslag är definitivt och kan ej öfverklagas. Det är bindande för de täflande såväl som för vederbörande, som utlyst täflingar.

Förslag af undertecknad

J. Guadet.

Generalinspektör för privatbyggnader.
Professor vid Nationalskolan för de
Sköna Konsterna i Paris.

Red.

VÅR ARKITEKTUNDERVISNING.

Med afseende på önskvärdheten af att Sv. Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst skulle lämnas tillfälle yttra sig angående de af Konstakademien föreslagna ändringarna i undervisningen i dess arkitekturskola torde böra erinras om följande.

Den svenska arkitektundervisningen är förlagd dels till Tekniska högskolan och Chalmerska institutet dels till Konstakademiens läroverk.

För närvarande äro ifrågasatta betydande omläggningar af undervisningen vid alla tre dessa anstalter.

Konstakademien har redan ingått till Kungl. Maj:t med förslag till ändringar; en Kungl. Kommitté arbetar för omorganisationen af de båda andras anstalterna.

Såväl vid Konstakademiens skola som vid Tekniska Högskolan befinna sig båda elever och lärare, tillhörande arkitekturafdelningarna, i en försvinnande minoritet. Deras intressen hafva därför helt naturligt ganska svårt att göra sig gällande, hvilket kommit tillsynes bland annat däruti, att i ofvan nämnda Kungl. Kommitté *icke insatts någon arkitekt.* Jag har under 14 års tid pröfvat, hvad det vill säga att föra en fåtalig arkitektelevskaras talan med hänsyn till deras behof af lärarkrafter. Vid en *högskola* måste hvarje hufvudkapitel af fackämnet undervisas af en professor, vare sig det är en eller hundra elever, eljest blir det småbarnsskola. Man har emellertid satt sig ned och beräknat, hvad i så fall hvarje elev skulle kosta staten; det har blifvit för dyrt. Genom arkitektundervisningens splittring på olika håll hafva ock många olägenheter uppstått. Något gemensamt program för undervisningen i dess helhet har icke utarbetats; de beträffande lärarråden hafva hvar i sin stad dragit sig för att taga första steget till ett närmande; ingendera har varit kompetent att yttra sig i frågan i dess helhet.

Teknologföreningen har visserligen en gång satts i tillfälle att yttra sig angående Styrelsens för Tekniska högskolan förslag till omorganisation af denna skola. Men de olika afdelningarne fingo mycket liten tid att pröfva de framställda frågorna, och för arkitekterna gällde det endast den ena halfvan af deras undervisning. Något verkligt intresse för frågan kunde under sådana omständigheter icke frammanas.

Då nu omsider Svenska Teknologföreningens Afdelning för husbyggnadskonst visat sig vilja på allvar taga den viktiga frågan under ompröfning, och ingen institution här i landet bättre än denna kan förstå att bedöma, hvad som tarfvas af skolan för att göra eleven duglig att motsvara de kraf, som lifvet kommer att ställa på honom, vill det synas som om Kungl. Maj:t skulle kunna hafva anledning, att höra Afdelningens önskningar med afseende på ordnandet af arkitektundervisningen icke blott vid Konstakademien utan måhända i sin helhet, och att fästa mycket afseende vid Afdelningens framställningar.

I. G. Clason.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde måndagen den 28 okt. på föreningens lokal, hvarvid stadsarkitekten i Falun, Klas Boman, invaldes till medlem i afdelningen.

En från Styrelsen remitterad skrifvelse från Stockholms Byggnadsförening angående vindars inredning remitterades till afdelningens styrelse med uppdrag att till nästa sammanträde förelägga förslag till uttalande.

En skrifvelse från styrelsen angående önskvärdheten att för framtiden hänsyn måtte tagas till det af andra sektionens årsmöte 1907 gjorda uttalande rörande begränsning af sammanträdesprogram m. m. äfvensom beredande af plats för landsortsmedlemmar i styrelser och kommittéer bordlades.

En anonym skrifvelse angående kompetensvillkor för byggnadsritandet föranledde till ingen åtgärd från Afdelningen, då denna fråga sedan våren hvilar hos Styrelsen för att vid något kommande sammanträde upptagas.

Arkitekten C. Westman höll ett intressant inledningsföredrag om: Arkitekternas utbildning vid Konstakademien, hvilket föranledde en liflig diskussion, och uppdrogs till afdelningens styrelse att under hand hos K. Maj:t förfråga, huruvida Afdelningen finge yttra sig öfver det af Akademien till K. Maj:t inlämnade omorganisationsförslaget samt tillsattes af en femmannakommitté bestående af professorerna Clason och Lallerstedt jämte herrar Tengbom, Westman och Östberg för frågans vidare utredning och framläggande för Afdelningen,

Prof. Clason meddelade förslag till regler för internationella arkitekturtäflingar, hvilket förslag remitterades till Afdelningens delegerade i den permanenta kommittén för arkitektkongresserna.

Arkitekten grefve Cronstedt lämnade ett med skioptikonbilder belyst meddelande från studieresor i Danmark och England rörande egnahemsfrågor.

Utställningen för aftonen utgjordes af täflingsprojekten till nytt rådhus i Östersund, för hvilken täfling närmare redogörelse jämte afbildningar kommer att inflyta i nästkommande häfte.

Sekreteraren.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Jakobsgatan 19, *samt å alla postkontor i riket* *Redaktionen.*

ARKITEKTUR

OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 37 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG

REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

TÄFLINGEN FÖR NYTT RÅDHUS I ÖSTERSUND.

1:STA PRIS. 2,500 KR. ARKITEKT: FRANS WALLBERG.

I april månad 1907 utlystes öppen täfling för rådhus i Östersund. Vi återgifva här de tre prisbelönade förslagen samt täflingens program och prisnämndens utlåtande.

Arkitekten Wallbergs täflingsprojekt torde få räknas till det bästa som af modärn svensk arkitektur hittills framkommit. *Red.*

Täflingens program.

För täflingen gällde följande bestämmelser:

§ 1.

Byggnaden skall uppföras på det område, som å bilagda plankarta utmärkts med röda begränsningslinier. Hufvudingången blir från Repslagaregatan. Markens nivåförhållanden framgå af plankartan; byggnadsgrunden består af sten- och grus-blandad lerjord med fast skiffer på omkr. 2 m. djup och är på frostfritt djup (2,4 m.) absolut bärkraftig.

§ 2.

Byggnaden skall uppföras af sten och inrymma:

I. Lokaler för Magistraten och rådhusrätten.

		golfyta	
1.	*Sessionssal för rådhusrätten* .... inredes som domsal med de olika afdelningarna för domstolen, för parterna och vittnena och för allmänheten angifna å planen.	omkr.	125 m.²
2.	*Rum för borgmästaren* .... tjänar samtidigt som öfverläggningsrum för domstolen och bör därför ligga intill sessionssalen med dörr direkt från den afdelning i denna, där domstolen har sin plats.	»	30 »
3.	*Borgmästarens kansli*	»	35 »
4.	*Rum för stadsnotarie*	»	20 »
5.	*Arkiv* .... där bland annat fastighetsböckerna förvaras.	»	20 »
6.	*Rum för en rådman*	»	20 »

CENTRALTRYCKERIET, STHLM.

FASAD ÅT REPSLAGAREGATAN. ARKITEKT: F. WALLBERG.

		golfyta	
7.	*Rum för en rådman*	omkr.	20 m.²

Rummen 2—7 bilda en sammanhörande grupp af lokaler, hvilka böra förläggas så, att de kunna betjänas och bevakas af samma vaktmästare. Kansliet bör vara lätt tillgängligt för allmänheten och stå i direkt förbindelse med borgmästarens rum (2.) och stadsnotariens rum (4.) eventuellt genom mellanliggande arkiv (5.).

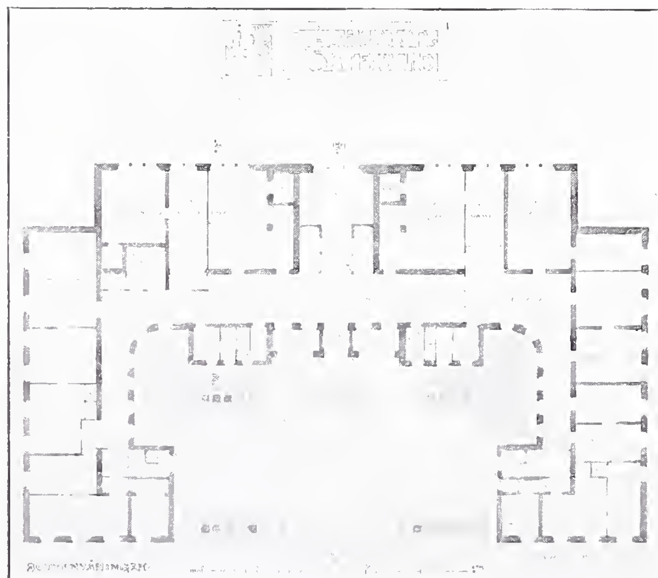

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

		golfyta	
8.	*S. k. inre förmak*	omkr.	25 m.²

för väntande parter, eventuellt vittnen. Bör ligga så nära parternas ingång till domsalen som möjligt.

9.	*Förmak*	»	— »

anordnas endera som en bred korridor med utvidgning för vaktmästarebord och med direkta ingångar till 1, 3, 4, 6 och 7 (i detta fall måste i samband med trapphuset anordnas en större vestibul, som kan tjänstgöra som »salle des pas perdus») eller som ett större förrum intill sessionssalen och med dörr till den afdelning i densamma, där parter och vittnen hafva sina platser.

10.	*Toalett med afträden m. m.* för tjänstemännen	»	— »

Obs.! Denna grupp af rum (I, 1—10) förlägges lämpligen i våningen 1 tr. upp.

Till allmänhetens afdelning i sessionssalen bör ingång helst leda

FASAD ÅT KYRKGATAN. ARKITEKT: F. WALLBERG.

direkt från vestibul eller trapplan.

11\. *Rådhusrättens arkiv* inredes eldfast i vinden såsom magasin för en hyllängd af 250 m.; afståndet mellan bottnarna göres 2,4 m., afståndet mellan hyllorna 1 m., hyllfackens höjd 45 cm. och deras djup 40 cm.

II. Lokaler för polisen.

12\. *Polisvaktkontor* omfattande:

	golfyta	
a) vaktrum .... med ingång från gata eller portgång.	omkr.	50 m.²
b) rum för öfverkonstapeln .... intill vaktrummet och med plats för arkivet i skåp utefter väggarna.	»	35 »
c) rum för detektiv	»	30 »
d) torkrum för ytterkläder .... med näthyllor på väggarna och stark, uppvärmd ventilering.	»	10 »
e) förrådsrum för uniformspersedlar	»	20 »
f) 3 arrester med direkt belysning, hvardera	»	7 »
g) en bättre arrest med belysning. Korridoren utanför arresterna skall kunna bevakas från vaktrummet.	»	10 »
h) tambur med toalett och afträde för polispersonalen	golfyta omkr.	— m.²
i) afträde för arrestanter	»	— »

13. *Rum för stadsfiskalen* .... kan, om så finnes lämpligare af utrymmesskäl, förläggas i annan del af byggnaden.	»	25 »

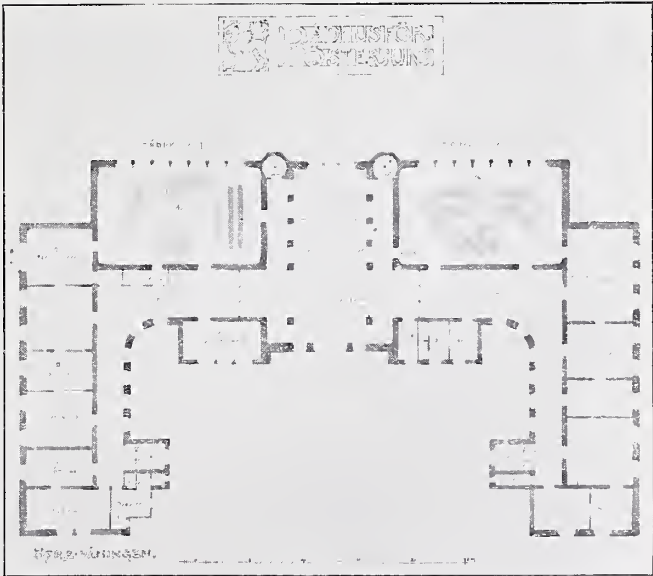

PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

SIDOFASAD. ARKITEKT: F. WALLBERG.

Obs.! Denna grupp af rum (II) förlägges lämpligast i jordvåningen med ingång från gatan söder om tomten. En särskild kommunikationstrappa bör om möjligt leda direkt från denna afdelning till de anklagades plats i domsalen.

Ett samlings- och order-rum för poliskonstaplarna är önskvärdt och torde, om utrymme och ekonomi det tillåt, böra anordnas i samband med vaktkontorets lokaler.

III. Lokaler för kronouppbördskassör och stadsfogde.

14. *Expeditionslokal för kronouppbördskassören* .... golfyta omkr. 30 m.²
inredes med pulpet innanför disk och förlägges så, att det blir lätt tillgängligt för allmänheten och att cirkulation vid uppbörd möjliggöres. Plats för kassaskåp eller ett mindre kassahvalf, tillgängligt från området innanför disken, anvisas.

15. *Expeditionslokal för stadsfogden* omfattande:
a) ett yttre väntrum .... » 20 »
b) expeditionsrum .... » 25 »
med utrymme för kassaskåp eller mindre kassahvalf.

IV. Lokaler för stadsfullmäktige.

16. *Sessionssal för stadsfullmäktige* .... » 125 »
Fast inredning för 40 stadsfullmäktige. På en platå, 15 à 30 cm. öfver golfvet, ett ordförandebord med plats för ytterligare 4 personer; framför ordförandebordet på golfplanet bord för stenografer. Å golfplanet eller å läktare böra anvisas platser särskildt för allmänheten och särskildt för tidningsreferenter. Till dessa platser bör man komma utan att passera förmaket.

17. *Sessionssal för beredningsutskottet* .... golfyta omkr. 50 m.²
vid stadsfullmäktiges sammanträden bör detta rum kunna tjänstgöra som samtalsrum.

18. *Rum för stadsfullmäktiges sekreterare* .... » 20 »

19. *Rum för arkiv* .... » 20 »
omedelbart intill sekreterarens rum; helst mellan detta och sessionssalen.

20. *Förmak* .... » — »
med plats för vaktmästare samt för stadsfullmäktiges ytterkäder.

21. *Toalett* med afträden m. m. .... » — »

Obs.! Invid denna rumsgrupp torde böra förläggas några reservrum lämpliga att använda för kommitté- och nämnd-sammanträden och alltså anordnade som sessionssal med sekreterarerum och rum för arkiv.

V. Lokaler för drätselkammaren och byggnadskontoret.

22. *Sessionssal för drätselkammaren* (10 led.) .... golfyta omkr. 50 m.²

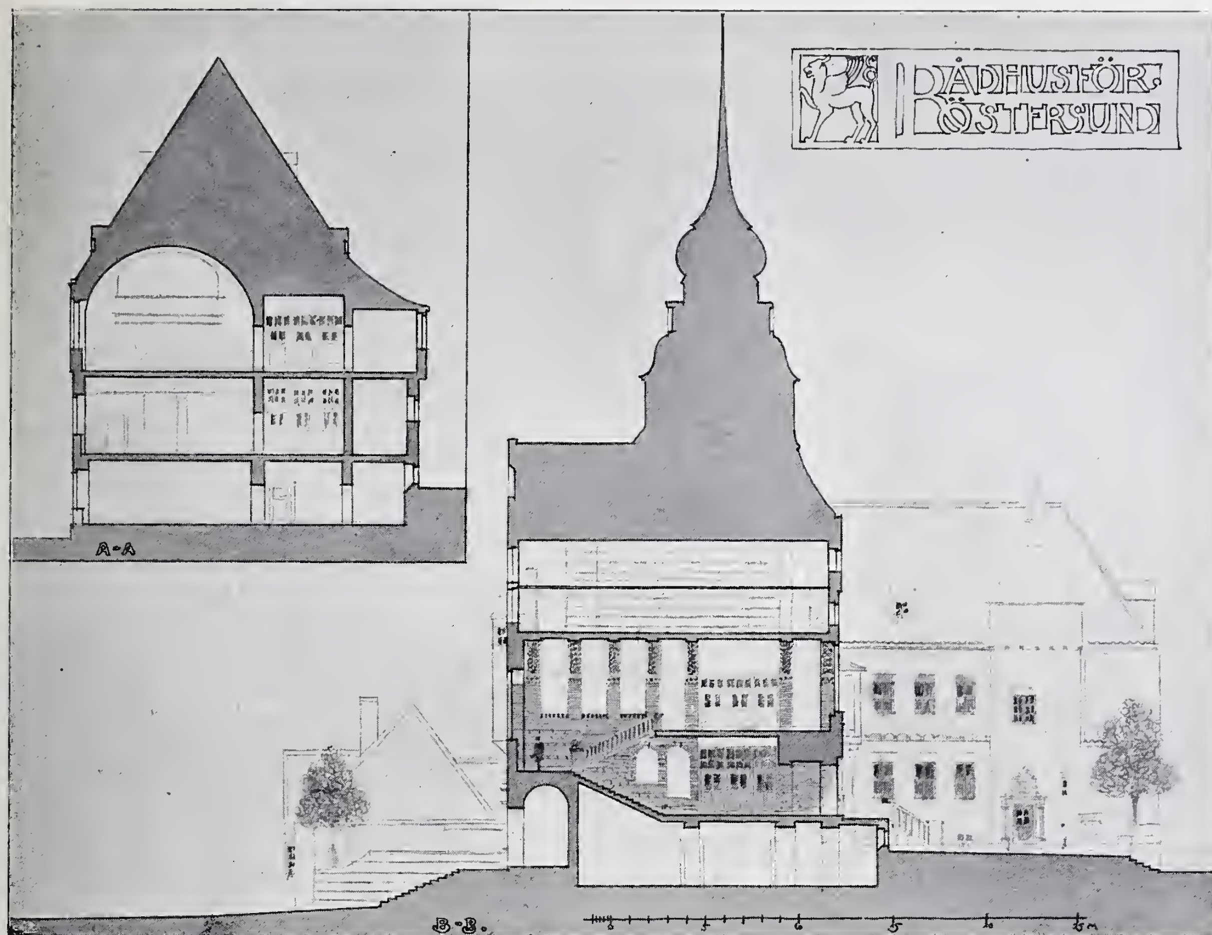

SEKTIONER. ARKITEKT: F. WALLBERG.

		golfyta	
23.	*Rum för arkiv* .... intill sessionssalen.	omkr.	20 m.²
24.	*Stadens kassakontor* .... anordnas så, att det blir lätt tillgängligt för allmänheten och cirkulation vid uppbörd möjliggöres. Ett mindre kassahvalf, tillgängligt från området innanför disken, bör finnas.	»	35 »
25.	*Rum för kamreraren* .... invid kassakontoret.	»	20 »
26.	*Rum för byggnadschefen*	»	30 »
27.	*Rum för dennes biträde och samtidigt arkiv*	»	30 »
28.	*Förmak* eller bred korridor med plats för vaktmästarebord. Från förmaket bör man komma direkt till rummen 22, 24, 26, 27—29	»	— »
29.	*Toalett* med afträden m. m.	»	— »

Tvenne till denna grupp hörande *reservrum* äro högeligen önskvärda.

Obs.! Denna grupp af rum (V, 22—29) bör helst förläggas i bottenvåningen.

Önskvärdt är dessutom att erhålla ett rum för *byggnadschefens instrumenter* samt ett rum för *stadens arbetsförmän*. Dessa rum kunna förläggas i jordvåningen med särskild ingång utifrån och om möjligt med inre trappkommunikation med bottenvåningen. Utanför arbetsförmännens rum bör finnas en ljus, rymlig *förstuga*, där arbetarna kunna samlas för uppbärande af aflöning.

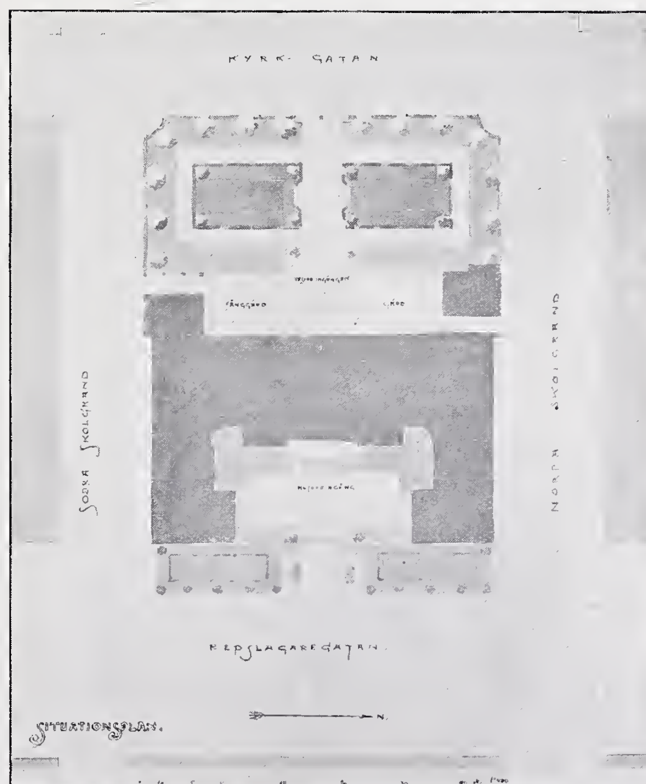

1:STA PRIS. ARKITEKT: F. WALLBERG.

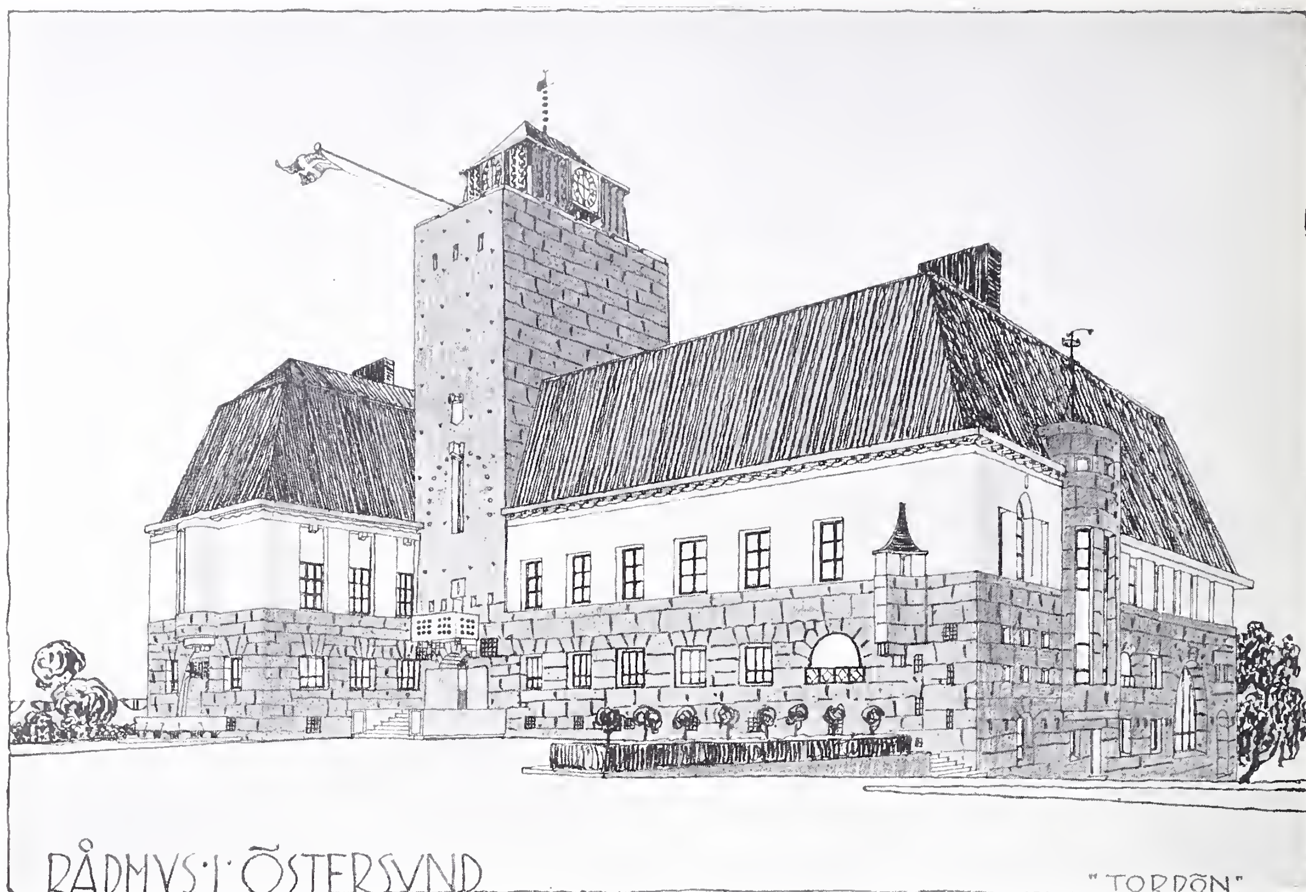

2:DRA PRIS. 1,500 KR. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

VI. Lokaler för byggnadsnämnden och stadsingeniörskontoret.

		golfyta	
30.	*Byggnadsnämndens sessionssal* .... Denna sal är afsedd att användas äfven af hälsovårds- och fattigvårdsnämnderna.	omkr.	50 m.²
31.	*Rum för byggnadsinspektören* (stadsarkitekt)	»	30 »
32.	*Rum för byggnadsnämndens arkiv* ... med plats för sekreterare eller ritbiträden.	»	30 »
33.	*Förmak* eller bred korridor med plats för vaktmästarebord; från förmaket direkt ingång till rummen 30, 31, 34	golfyta omkr.	— m.²
34.	*Toalett* med afträden m. m. .... Ett *reservrum* önskvärdt.	»	— »

VII. Lokaler för utskänkningsbolaget.

35.	*Stor, ljus och rymlig butik*...............	»	100 »
36.	*Kontor* med toalett och afträden ...	»	55 »
37.	*Lagerkällare*	»	— »

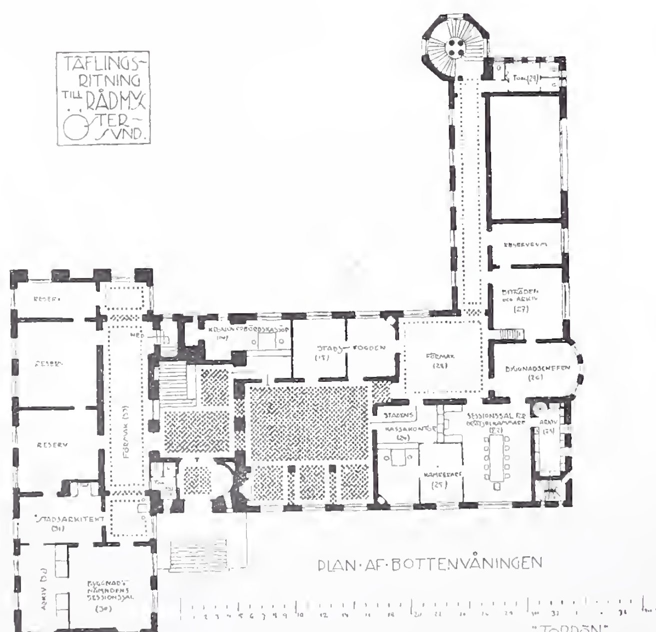

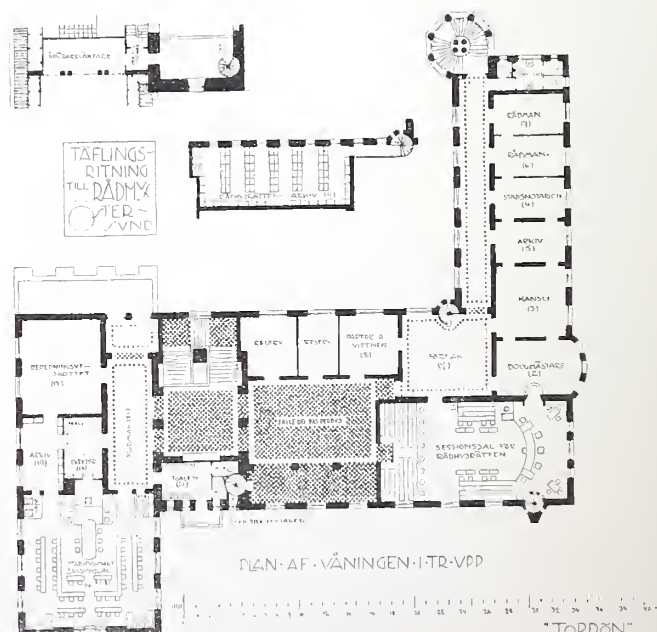

PLANER. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

SIDOFASAD. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

VIII. Öfriga lokaler.

38. *Utrymmen för uppvärmningsanordningen*	golfyta omkr.	—	m.[2]
39. *Bostad för maskinisten:* 2 rum och kök	»	85	»
40. *Bostad för en vaktmästare:* 2 rum och kök	»	85	»

Härtill komma mat- och vedkällare samt afträden för maskinist och vaktmästare.

§ 3.

Med afseende på byggnadskostnaden hafva stadsfullmäktige vid det sammanträde, då beslut om täflan fattades, äfven beslutat, »att i programmet borde tillkännagifvas, att kostnaden för rådhusets uppförande icke borde väsentligt öfverstiga 350,000 kr.»

Byggnadskostnaderna i Östersund anses icke vara lägre, snarare något högre än i Stockholm, och hafva exempelvis för under de 3 sista åren uppförda fem större affärs- och bostadshus varierat mellan 18—20 kr. pr m.³.

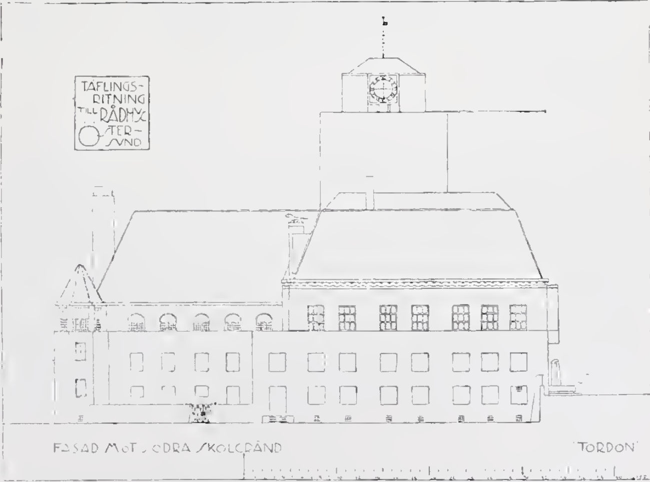

SEKTIONER. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

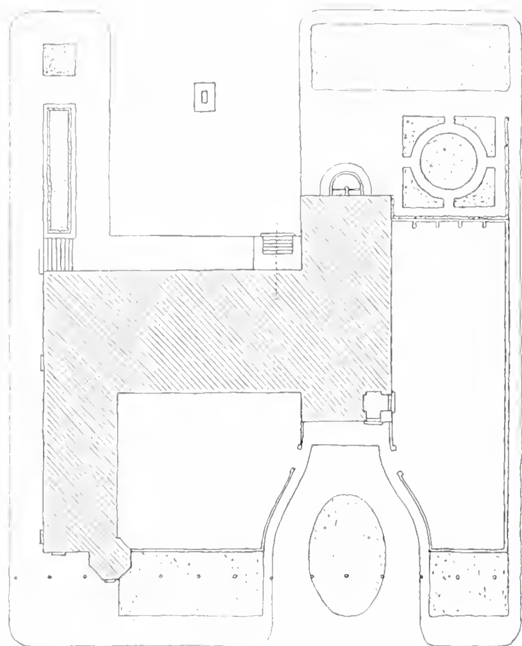

ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Då det under sådana omständigheter kan vara tvifvel underkastadt, om den af stadsfullmäktige angifna kostnadssumman och byggnadens storlek, sådan den enligt detta program måste bli, stå i riktigt förhållande till hvarandra, har prisnämnden ansett sig böra tillkännagifva, att den vid bedömandet af täflingsprojekten kommer att i första rummet fästa afseende vid, att de i programmet fordrade lokalerna hafva önskvärd storlek och form samt lämpligt inbördes läge, samt att byggnadens yttre och inre arkitektoniska utbildning, konstnärligt sedt, blir af det värde och den värdighet byggnadens ändamål kräfver äfvensom af den natur, att byggnaden kan sägas icke blott harmoniera med stadens kynne utan ock vara lyckligt anpassad efter byggnadsplatsens egendomliga läge*).

Först vid skiljandet mellan flera, ur dessa synpunkter pröfvade, lika goda befunna och samma pris värdiga förslag anser prisnämnden, att kostnadsfrågan bör blifva afgörande på så sätt, att det billigaste erhåller priset.

Täflande behöfver icke aflämna kostnadsberäkning, utan komma de förslag, som af prisnämnden på ofvannämnda grunder anses komma ifråga, att erhålla pris, att genom prisnämndens föranstaltande kostnadsberäknas af en och samma person.

§ 4.

Täflingsförslag, som icke får rullas, skall vara försedt med motto eller märke, åtföljas af förseglad namnsedel samt bestå af följande handlingar: situationsplan, planer af alla våningar, fasader och genomskärningar till det antal och så tagna, att anordningen och utseendet af byggnadens olika delar och partier blir fullt tydligt framställdt, allt i skala 1: 200, samt de skriftliga förklaringar angående materialier och konstruktioner, som icke framgå af ritningarna och som kunna inverka på kostnadsberäkningen.

*) Täflande uppmanas att taga staden och byggnadsplatsen i betraktande genom besök.

§ 5.

Täflingsförslag skall, försedt med påskrift om innehållet vara inlämnadt *senast Tisdagen den 3 September 1907 kl. 12 middagen* hos drätselkammaren i Östersund, vid äfventyr att eljest icke komma under ompröfning.

§ 6.

Täflingsförslagen komma därefter så fort ske kan att bedömas af en prisnämnd bestående af:

Professor I. G. Clason, Stockholm.
Arkitekt E. Stenhammar, »
Bankdirektör C. Lignell, Östersund.

§ 7.

Till prisnämndens förfogande är ställd en summa af 5,000 kronor, af hvilken i första rummet skall utgå ett *första pris å minst 2,500 kronor* till det förslag, som efter pröfningsgrunder, hvilka i § 3 angifvits, befunnits bäst motsvara programmets fordringar.

Af återstående medel äger prisnämnden endera utdela pris till antal och storlek — dock icke understigande 1,000 kr. — enligt godtfinnande, eller ock inköpa däraf förtjänta förslag, hvarvid intet inköpspris får sättas lägre än 300 kronor.

Endast prisbelönt eller sålunda inköpt förslags namnsedel brytes af prisnämnden.

§ 8.

Prisbelönt eller inköpt förslag blir staden Östersunds egendom och kan af vederbörande användas på sätt, som kan finnas lämpligt, med den inskränkning dock, att, om sådant förslag i hufvudsakliga delar kommer att läggas till grund för byggnadens utförande, dess författare tillförsäkras uppdrag att utarbeta byggnadsritningarna emot ersättning enligt arkitekttaxans kl. III.

§ 9.

Efter prisbedömningen komma samtliga förslag att utställas i Östersund och Stockholm, hvarvid äfven prisnämndens utlåtande hålles tillgängligt.

De täflingsförslag, som icke prisbelönats eller inköpts, få därefter afhämtas från utställningslokalen i Stockholm eller Drätselkammaren i Östersund.

Östersund den 27 april 1907.

ALBERT OLSÉN, ORDF. C. LIGNELL, V. ORDF.
J. A. HELLSTRÖM. E. E. LIVÉN. K. J. KARLSSON.
N. G. HAGELBERG. L. T. ELLSTRÖM.

Härtill: en karta öfver Östersund,
en tomtkarta utvisande markens nivåförhållanden.

SIDOFASAD. ARKITEKT: T. KELLGREN.

3:DJE PRIS. 1,000 KR. ARKITEKT: T. KELLGREN.

Prisnämndens utlåtande.

Till Östersunds stads Rådhusbyggnadskomité.

Sedan tiden för den för svenska arkitekter utlysta täflingen om pris för förslag till nytt rådhus i Östersund utgått, sammanträdde den af Eder utsedda prisnämnden första gången i Stockholm den 16 innevarande september, hvarvid till densammas bedömande förelågo från Drätselkammaren i Östersund öfverlämnade 27 i behörig tid inkomna eller anmälda förslag med följande märken eller motton:

N:o 1 märkt XIII,
» 2 » en grip,
» 3 motto: Natur och konst,
» 4 » För råd och rätt,
» 5 » Niklas,
» 6 » Murkrona,
» 7 » Torn,
» 8 » Wasa,
» 9 » Karg,
» 10 » Leisa,
» 11 » Buffen,
» 12 » Nordbo,
» 13 » Orion
» 14 märkt en grön □
» 15 motto: Brunflo,
» 16 » Syrak,
» 17 » Carol X,

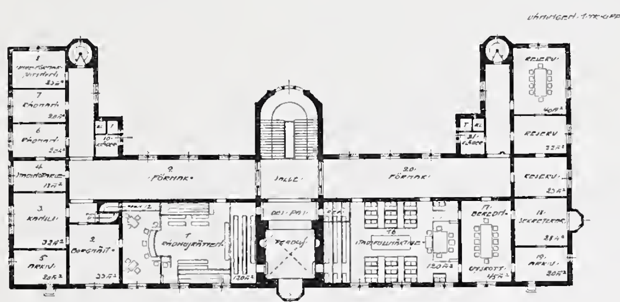

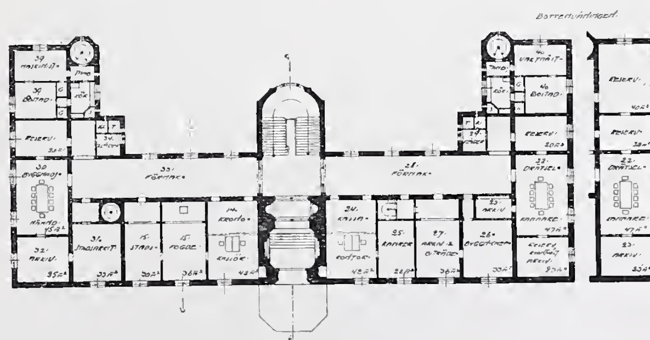

PLANER. ARKITEKT: T. KELLGREN.

N:o 18 motto: 3 september 1907
» 19 » spes non virgur,
» 20 märkt ett lejon,
» 21 motto: Klump,
» 22 » Tordon,
» 23 » Prick,
» 24 » Jämtebygd,
» 25 » Lång,
» 26 » Jämtland,
» 27 märkt W W.

Alla dessa förslag visade sig äga programenligt antal ritningar och fyllde i öfrigt de vilkor, som uppställts för att få i täflan deltaga.

Efter granskning af samtliga täflandes skisser, beslöt nämnden för kostnadsberäkning till Ingeniören Ernst Rignér i Stockholm öfverlämna nio förslag utgörande lämpliga representanter för olika typer, hvilka förslag syntes nämnden vid denna första granskning eventuellt kunna komma ifråga att prisbelönas eller inköpas.

Kostnadsberakningarna, som verkställts med ledning af från olika byggnadsentreprenörer i Östersund lämnade prisuppgifter, visade följande slutsummor:

N:o 1	märkt	XIII,	Kr.	420,000: —
» 2	»	en grip,	»	560,000: —
» 5	motto:	Niklas,	»	520,000: —
» 9	»	Karg,	»	542,000: —
» 14	märkt	en grön □,	»	574,000: —
» 15	motto:	Brunflo,	»	590,000: —
» 22	»	Tordön,	»	571,000: —
» 23	»	Prick,	»	1,090,000: —
» 24	»	Jämtebygd	»	646,000: —

För slutlig granskning af de ingifna förslagen sammanträdde nämnden därpå i Östersund den 27 och 28 i denna månad, hvarvid nämnden, sedan byggnadsplatsen närmare studerats, fann den bland täflingsförslagen ganska rikt företrädda typen med kort fasad och en antingen helt och hållet sluten eller på tre sidor kringbygd relativt trång gård icke anpassa sig efter byggnadsplatsen,* så mycket mindre, som denna planform ej väl lämpar sig för ett tillfredsställande utnyttjande af tomten vid en eventuell tillbyggnad.

Efter därpå verkställd ingående granskning af samtliga täflingsförslag, beslöt nämnden att af de till dess förfogande ställda medlen tilldela:

ett första pris å 2,500 kronor till förslag n:o 2 märkt med en grip,
ett andra pris å 1,500 kronor till förslag n:o 22 med motto Tordön och
ett tredje pris å 1,000 kronor till förslag n:o 5 med motto Niklas.

* I motsats till en nyligen i Borås efter liknande program afslutad pristäfling, där tomtens dimensioner så godt som framtvingade denna typ.

Angående de sålunda prisbelönade förslagen anser sig nämnden vilja göra följande uttalanden:

En grip.

Förslaget visar en vacker och för platsen synnerligen lämpligt anpassad planform med i uppbyggnaden väl afvägda, måleriskt grupperade byggnadsmassor. Planerna äro i detalj väl studerade och torde utan väsentliga omarbetningar kunna läggas till grund för utförandet.

Fasaderna hafva ett otvetydigt svenskt kynne, i hvilket afseende förslagsställaren förtjänstfullt skiljer sig från öfriga medtäflande.

Tordön.

Planen utmärker sig genom en synnerligen god gruppering af de olika afdelningarna, på samma gång den är i detalj väl studerad. Särskildt böra hallarne invid trapphuset framhållas såsom i estetiskt och praktiskt afseende mycket tilltande såväl för det dagliga bruket som för särskilda tillfällen, då de kunna utnyttjas såsom värdefulla samlingssalar. Såsom förslagsställaren inlagt byggnaden på tomten, synes en oregelbunden planform icke illa lämpa sig för platsen och för möjlighet till framtida utvidgning på mångahanda sätt.

Byggnadens yttre kan icke kallas tilltalande, hufvudsakligen på grund af uppdelningen af fasaderna med de tvenne så kontrasterande materialen samt på grund af den råa afslutningen af tornet, men frånsedt dessa fel är grupperingen af de olika partierna vacker och den genom fönsterplaceringen åstadkomna rytmen å murytorna god.

Niklas.

Planen är enkelt och redigt komponerad om ock något nykter och måhända mindre monumentalt anlagd än de båda föregående. Det har lyckats författaren att utan något vidlyftigt korridorsystem erhålla ljusa och breda kommunikationsleder.

Det yttre har en lugn, värdig och med sitt höga torn monumental hållning.

Vid namnsedlarnes brytning befunnos författarne till de prisbelönade förslagen vara:

En grip: Arkitekten Frans B. Wallberg.
Tordön: Arkitekten Carl G. Bergsten.
Niklas: Arkitekten Theodor Kellgren.

Östersund den 28 september 1907.

I. GUST. CLASON. ERNST STENHAMMAR.
C. LIGNELL.

Likheten med originalet bestyrkes:
C. Lignell.

PRISTÄFLING RÖRANDE RITNINGAR TILL SMÄRRE FATTIGGÅRDAR.

Svenska fattigvårdsförbundet utlyste i februari 1907 en täfling rörande ritningar till smärre fattiggårdar. Af de inkomna förslagen ställdes i främsta rummet det här återgifna, hvars formbehandling synes oss i allo så förträfflig, att det bör särskildt uppmärksammas.

Red.

Täflingens program.

Enligt beslut af Svenska Fattigvårdsförbundets styrelse inbjudas härmed alla intresserade personer till pristäfling rörande de mest ändamålsenliga smärre fattiggårdar.

För pristäflingen äro följande bestämmelser gällande:

1. Ritningarna gälla blott hufvudbyggnaden eller hufvudbyggnad och flygel, och de täflande gifvas fritt val mellan tvenne typer
   a) fattiggård afsedd för högst 50 personer.
   b) d:o » » » 25 »
2. Ritningarna utföras i $^{1}/_{100}$ skala, och önskas dels hufvudfasad och gafvelfasad, dels sektion samt en plan af hvardera våningen.
3. Approximativt kostnadsförslag jämte arbetsbeskrifning bifogas ritningarna.
4. Ritningarna inlämnas till Svenska Fattigvårdsförbundet (Lästmakaregatan 6, Stockholm) senast kl. 12 på dagen den 31 Maj 1907 och skola vara försedda med motto och förseglad namnsedel.

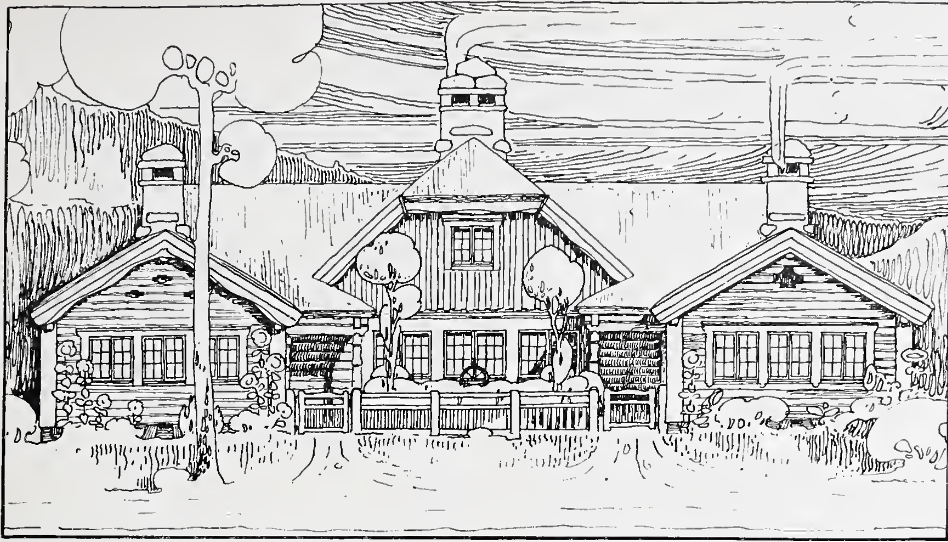

FÖRSLAG TILL MINDRE FATTIGGÅRD. ARKITEKT: JAKOB GATE.

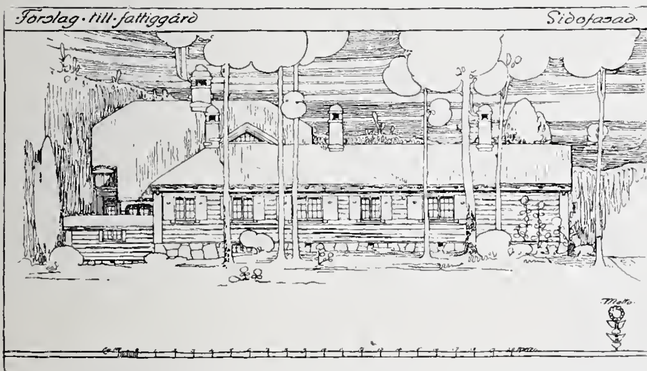

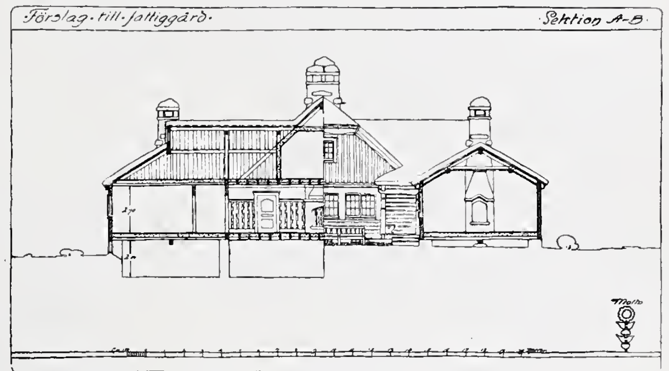

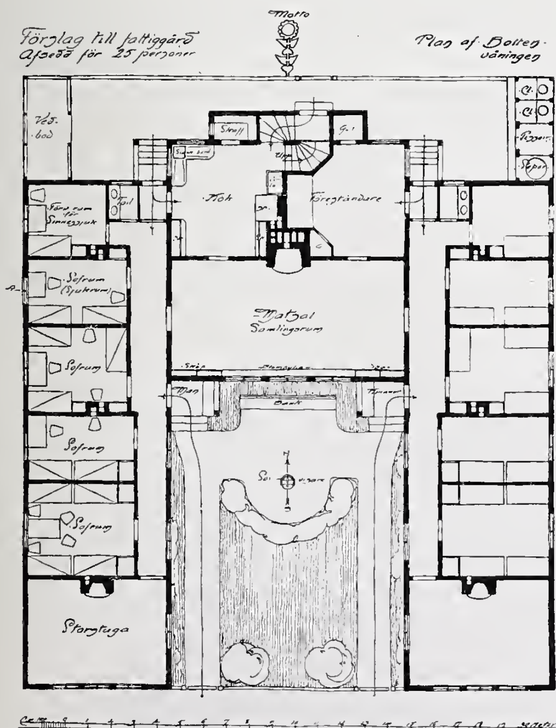

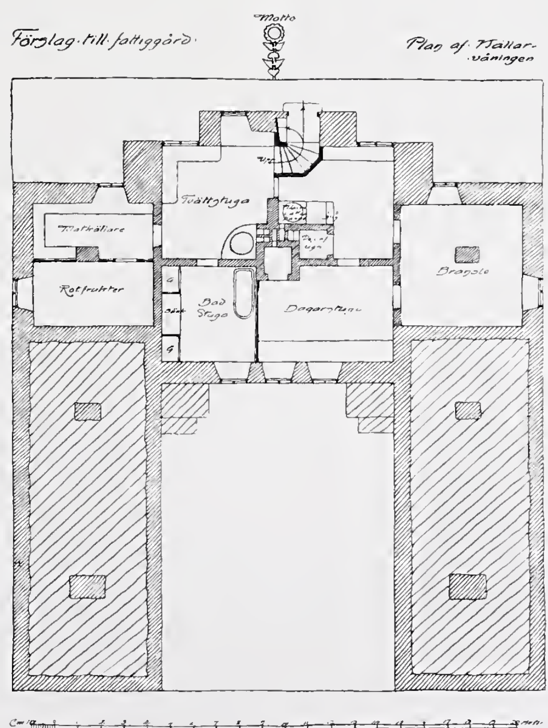

FÖRSLAG TILL MINDRE FATTIGGÅRD. ARKITEKT: JAKOB GATE.

5. Följande pris utdelas: 1 à 300 kr., 1 à 200 och 1 à 100 kr., prisdomarna dock obetaget att annorlunda fördela prissumman, om de så finna lämpligt.

6. Ritningarna komma att utställas offentligt. Alla de prisbelönade förslagen tillfalla Svenska Fattigvårdsförbundet.

7. Såsom prisdomare fungera redaktör G. H. von Koch, pastor Ol. Bäckström och arkitekten Nils Nordén.

Vid ritningarnas utförande böra gälla följande *principer:*

1) Fattiggården bör äga största möjliga karaktär af hem.

2) Fattiggården bör kunna uppföras af trä i en våning eller af sten i en eller två våningar. Tvätt-, bagar- och badstuga, desinfektionsugn samt nödiga källarrum anordnas helst i af sten uppförd souterrainvåning.

3. Utom köksafdelning bör byggnaden innehålla bostad för föreståndare eller föreståndarinna. Skilda afdelningar får män och kvinnor böra anordnas. Dessutom gemensam matsal (som kan tjäna till samlingssal) samt rum för fattigvårdsstyrelsen (för den mindre typen kan detta senare vara uteslutet och föreståndares rum begagnas vid styrelsens sammanträden).

4) Inom såväl mans- som kvinnoafdelningen bör finnas en större arbetssal (storstuga), mindre boningsrum (äfven för endast 2 personer) samt sjukrum och enskildt förvaringsrum för sinnessjuka.

5) Vid uppvärmning och ventilation samt anordningar som främja ordning och snygghet (bl. a. väggarnas inre beklädnad) fästes särskild vikt.

Stockholm i Februari 1907.

Svenska Fattigvårdsförbundets arbetsutskott.

Utdrag ur täflingsförslaget åtföljande beskrifning:

»Vid förslagets upprättande har programmets första punkt: 'Fattiggården bör äga den största möjliga karaktär af hem' tagits till utgångspunkt, och då första villkoret för åstadkommande af detta är, att gården ej blir för stor och de däri boende ej för många, så har jag valt den mindre typen för c:a 25 personer såsom mest tilltalande.

Afdelningar för män och kvinnor äro förlagda i skilda flyglar med skilda ingångar från både framsida och bakgård, hopbyggda med ett midtparti, inrymmande den gemensamma matsalen samt kök och rum för föreståndare. På vinden kan inredas ett à två rum för kokerska eller föreståndarens familj, om han är gift. Hufvudsakligen under midtpartiet äro begärda källarutrymmen förlagda med tillgång såväl utifrån som från köket.

Den öppna gården mellan flyglarne är tänkt vetta mot söder, planterad och försedd med bänkar, utgörande en omtyckt uppehållsplats under vackra dagar. Under den kallare årstiden fånga dagligrummens fönster mot söder den sol, som bestås. Sofrummen, mot öster och väster, skola i lika mån vara delaktiga af solens desinficerande verkan. Gårdens inre och yttre karaktär skulle närmast svara mot det begrepp om hem, som de flesta af dess invånare torde hafva.

— — — — — — — — — — — — — — —

Byggnadens grundmurar äro afsedda att utföras af gråsten med innermurar af tegel och cementeradt källargolf. Ytterväggarna af 7,5 cm spåntad plank, utvändigt beklädd med impregnerad papp och ett lag af ohyflade, fasspåntade bräder, invändigt med ett lag förhydningspapp på reglar och därutanpå ett lag bräder samt spännpapp. Innerväggarna af 5 cm spåntad plank med liggande bräder och förhydningspapp. Sjukrummen, kök, toalett, matsal och storstuga panelade och målade. Öfriga rum med tvättbara tapeter. Taket af torf på underlag af bräder och näfver. Golfven fernissade. Byggnadskostnad cirka 17,500 på landsbygden.»

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst hade extra sammanträde måndagen den 12 nov. 1907, hvarvid beslöts att ingå till Kungl. Maj:t med underdånig hemställan att det måtte beredas Afdelningen tillfälle få ytta sig öfver det af konstakademien inlämnade förslaget till omorganisation af undervisningen i arkitektur därstädes.

Afdelningen uttalade sitt instämmande uti det af Stockholms Byggnadsförening gjorda uttalandet angående vindars inredning samt beslöt att en skrifvelse med påpekande häraf måtte tillställas den af Stockholms stadsfullmäktige tillsatta kommittén för omredigering af Stockholms byggnadsordning.

Möjligheterna för ett ytterligare upparbetande af Afdelningens organ »Arkitektur och dekorativ konst» diskuterades med hänsyn till såväl rikligare annonsering och vidare spridning som ock till dess innehåll för att tillfredsställa en större allmänhet. För detta ändamål föreslogs att en garantifond för aflönande af en redaktionssekreterare borde bildas.

Till medlemmar uti förberedande utskottet för nästkommande internationella arkitektkongress i Wien utsåg Afdelningen förutom de ständiga ledamöterna herrar Clason, Möller och Wickman herrar Dahlander, Lindgren, Lindholm, Lallerstedt, Thurdin, Stenberg, Sundberg, Wåhlin och Östberg.

Vid sammanträdet måndagen den 25 nov. 1907 tillsatte Afdelningen en kommitté bestående af herrar Borgstedt, Falkenberg, Grut, Tengbom och Örtenblad för att utreda en af ark. Falkenberg väckt fråga rörande Afdelningens organ och dess framtid.

Härefter förrättades val, hvarvid till ordförande i stället för ark. Wickman, som undanbedt sig återval, enhälligt valdes prof. Clason och till vice ordförande prof. Lallerstedt. Till sekreterare i stället för grefve Cronstedt, som undanbedt sig omval, utsågs ark. Tengbom och till bisittare valdes herrar R. Enblom, Salin, Westman och Östberg.

Till klubbmästare omvaldes ark. Sjögren.

Till medlemmar i Sv. Teknologföreningens Styrelse valdes såsom ordinarie ark. Westman och såsom suppleant grefve Cronstedt.

Professor Lallerstedt visade en serie skioptikonbilder från Savoyen och Tyrolen, hvarefter ark. Wahlman demonstrerade af honom uppgjorda och utställda modell och ritningar till Engelbrekts församlings nya kyrka i Stockholm. *Sekreteraren.*

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut, Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70. *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR

OCH · DEKORATIV · KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM
REDAKTIONSMEDLEMMAR:
J.G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM, 1908.

SAK-REGISTER.

FÖRFATTARE-REGISTER.

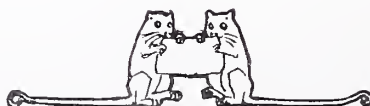

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 1 & 2 · 1 FEBR. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

ANMÄLAN. 1908.

På grund af redaktörsskifte har årets januarinummer af »Arkitektur och Dekorativ konst» ej hunnit så förberedas, att det kunnat utkomma i ordinarie tid. Det utgifves därför tillsammans med februarihäftet i form af föreliggande dubbelnummer, med anhållan om öfverseende för denna af red. oförvållade tidsutdräkt. Framdeles utkommer, liksom hittills, ett nummer första lördagen i hvarje månad.

Redaktionen har för afsikt att i vida högre grad, än hvad som varit fallet under en följd af år, bereda plats i denna del af Teknisk Tidskrift för uppsatser och meddelanden rörande till husbyggnadsfacket hörande frågor af rent teknisk natur. Red. utgår härvid från den uppfattningen, att material, konstruktion och ekonomi, icke mindre än estetiska synpunkter äro grundläggande faktorer i all arkitektur.

Att, såsom föreslagits, uppdela de till husbyggnadsfacket hörande frågorna på tvenne publikationer, den ena behandlande de estetiska, den andra de tekniska spörsmålen, synes oss mindre lämpligt, emedan, från arkitektonisk ståndpunkt sedt, de praktiska och estetiska krafven i de allra flesta fall äro organiskt oskiljaktligt samhöriga, och måste af arkitekten vid planläggandet af en byggnad samtidigt kunna bemästras. Visserligen kan han svårligen med den utveckling byggnadstekniken i våra dagar nått och med de mångahanda installationer, som numera förekomma i de flesta byggnader, i detalj behärska hela det byggnadstekniska området. Vissa delar däraf hafva vuxit ut till särskilda vetenskaper, hvilka hvar och en fordra sin man. För vidmakthållande af en sund byggnadskonst erfordras ett förstående samarbete mellan arkitekten och dem, som gjort dessa grenar till sin specialitet.

Redaktionen har äfven velat bygga på ett sådant samarbete och har därföre, utom af de arkitekter, som redan förut medverkat och fortfarande lofvat stå till redaktionens tjänst, förskaffat sig löfte om ordinarie medverkan af bland andra: Löjtnant Ragnar Blomquist i byggnadskonstruktiva frågor, Ingeniör Carl A. Rossander i frågor rörande elektriska anordningar och Doktor Klas Sondén för värme- och rörledningar, hvarjämte Ingeniör N. O. Gellerstedt i kommunaltekniska samt Direktör T. Örtenblad i ekonomiska frågor likaledes lofvat medarbeta.

Vi sakna för närvarande en svensk byggnadstidning. Med det målet sig föresatt, att med denna tidskrift söka fylla behofvet af en sådan publikation, såvidt det låter sig göra med ett månadsblad, hoppas redaktionen äfven få räkna på stöd och medverkan af alla andra för hithörande frågor intresserade.

REDAKTIONEN.

NORDISKA MUSÉET.

Den 8 juni 1907 är en märkesdag i vår kulturhistoria. Det Nordiska Museet — svenska folkets egendom — öppnade då för allmänheten de nyordnade rika samlingarna i den nyss färdiga, mäktiga byggnaden å Lejonslätten.

Museibyggnadsfrågan har genomgått många och växlande öden och torde en återblick därpå vara nödvändig för att rätt förstå den nu uppförda byggnaden.

Artur Hazelius skrifver:

»Tidigt närde jag tanken på ett eget hem för de hastigt växande samlingarna. Under flere resor i utlandet hade jag haft tillfälle att göra mina iakttagelser med afseende på plananläggningen af ett mycket betydande antal europeiska museer. Germanisches Museum i Nürnberg och Musée de Cluny i Paris, dessa båda märkliga och ur många synpunkter högeligen intressanta museer, hvilkas lokaler ursprungligen voro gamla kloster, tillfredsställde mig icke, då jag saknade den öfverskådlighet, jag ansåg, att ett museum borde erbjuda de besökande. Mera påverkades jag af den stora hallen i det nu med jorden jämnade Palais de l'Industri i Champs Elysées i Paris. Jag ville gärna få samlingarna i en sådan inramning, att ett besök i den blifvande byggnaden eller det blifvande palatset skulle bibringa en stark och mäktig stämning och således i sin mån verka fosterländskt väckande. Detta i allmänhet om den för mig ledande hufvudgrundsatsen vid det tillämnade byggnadsföretaget.»

Redan år 1876 påbörjades insamlingen af medel till en museibyggnad. Den 17 april 1882 erhölls Kungl. Maj:ts upplåtelse af den s. k. Lejonslätten å Djurgården. Denna tomt tillträdde museet den 14 mars 1884.

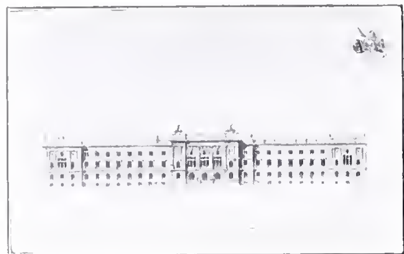

FIG. 1.

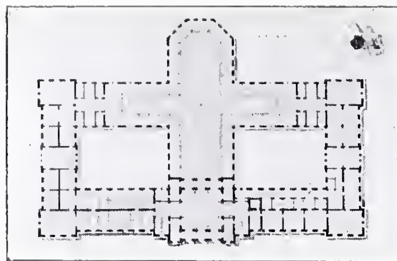

FIG. 2.

FIG. 3.

I februari 1883 uppgjordes program för internationell ritningstäfling. Till denna utfästes 5 pris om tillsammans 3 000 kr., hvartill sedan lades extra pris till ett belopp af 2 000 kr. Prisdomare voro arkitekten F. G. A. Dahl och intendenten A. T. Gellerstedt jämte museets nämnd. Vid täflingstidens utgång den 1 juli 1883 hade 15 förslag inkommit. Första priset (fig. 1 & 2) erhölls af arkitekten V. Manchot i Mannheim, det andra af arkitekten H. Mahrenholz i Berlin och det tredje af arkitekten V. Karlson i Stockholm. Projekten voro i allmänhet af internationell, akademisk karaktär. Senare insändes såsom gåfvor 2 fullständiga förslag af den svenska arkitekten E. Strokirk i Stuttgart. Fig. 3 tillhör ett annat projekt och visar en i romansk stil af Isæus och Sandahl gm. G. Wickman uppgjord fasad.

Då emellertid inga af dessa ritningar syntes museets styrelse fullt tillfredsställande, uppdrogs den 22 okt. 1888 åt professor M. Isæus och arkitekten, sedermera professor, I. G. Clason att utarbeta ett nytt förslag enligt en vid samma tillfälle fastställd plan och i öfrigt i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det program, som upprättades till den föregående täflingen. I de af professor Isæus uppgjorda skisserna uppträder järnet som konstruktiv och dekorativ stomme. Dessa på den tiden nya idéer kommo dock ej till utförande, ty, när Isæus år 1890 aflidit, öfvertogs hela arbetet af professor Clason, som återgick till de bepröfvade sten- och träkonstruktionerna. År 1891 fullbordades och inlämnades till Kungl. Maj:t det stort tänkta förslaget, hvilket genom användandet af nationella motiv från våra stolta renässansslott blifvit banbrytande för vår moderna svenska byggnadskonst. Museet skulle bestå af flera olika, sammanhängande byggnader (fig. 4, 5, 6). I den främre skulle museisalar ordnas, i flygeln mot norr — mot Strandvägen — inrymdes ekonomiafdelningen. I södra flygeln skulle byggas en kyrka rymmande 900 personer eventuellt afsedd äfven för gudstjänsters hållande; i koret tänktes det hos museet deponerade barockaltaret från Uppsala domkyrka — nu placeradt i Gustaf Vasakyrkan. Den bakre byggnaden skulle upptagas af en enda väldig med kasetteradt hvälfdt trätak försedd hall — allmogehallen — i hvilken stora nationella fester skulle på ett stämningsfullt sätt kunna firas. I öppna sidogallerier skulle museets kärna, allmogeföremålen, utställas. Kungl. Maj:t ansåg dock byggnadskomplexet för platsen alltför öfverväldigande, hvarför tillstånd — den 25 april 1892 — endast gafs att utföra den del af museet, som först var ämnad att utföras, nämligen allmogehallen.

Nyssnämnda hallbyggnad, som utgör ungefär $^1/_3$ af hela det projekterade komplexet, bildar det nuvarande museet. De i stort sedt enda förändringar, som byggnaden undergått, äro tillägget af de små flygelbyggnadena och af ett midtparti i väsentlig öfverensstämmelse med det å hufvudförslaget. Att anpassa denna enda byggnad för museets många olika behof har såväl praktiskt som estetiskt varit en mer än vanligt svår uppgift, hvarom en mängd å ritkontoret utarbetade skisser tydligt bära vittne. Å fig. 9 och 10 återgifves ett förslag till midtparti, i hvilket äfven tornhufvarna äro tänkta i naturlig sten för erhållandet af en mera enhetlig verkan. Äfven hallens karaktär har växlat; härom ge fig 7 och 8 ett begrepp, i den förra är materialet synligt tegel, i den senare naturlig sten och puts; den slutliga lösningen erhölls med användande af en del af Konungen skänkta marmorkolonner, ursprungligen afsedda för ett nytt slott vid Rosendal.

Byggnadstiden anses i våra dagar ovanligt lång, men mångahanda svårigheter ha måst öfvervinnas. På grund af den knappa penningetillgången uppfördes under åren 1893—94 endast byggnadens norra del. De arbeten, som under de närmast följande åren kommo till utförande, föranleddes hufvudsakligen af 1897 års allmänna konst- och industriutställning. (Vid denna utställning försågs den då färdiga delen af muséet med en tillbyggnad i trä, som återges i Tekn. Tidskrifts afd. för Byggnadskonst 1897 pl. 1, 2 och 32.) För att efter denna erhålla medel till

FIG. 4. 1891 ÅRS FÖRSLAG.

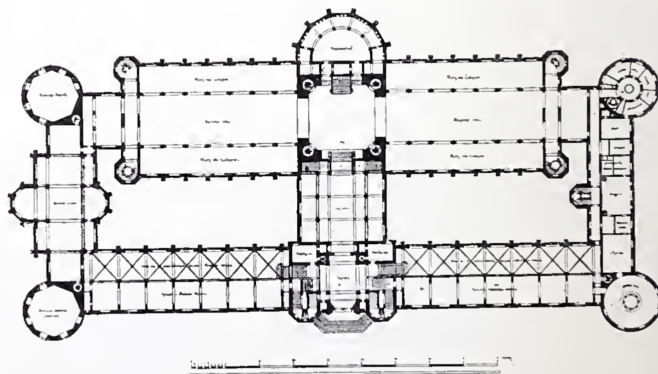

FIG. 5. 1891 ÅRS FÖRSLAG.

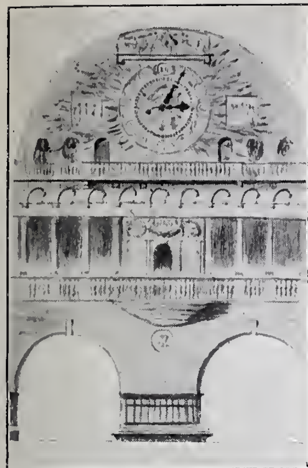

FIG. 6. 1891 ÅRS FÖRSLAG. (SKISS.)

FIG. 7.

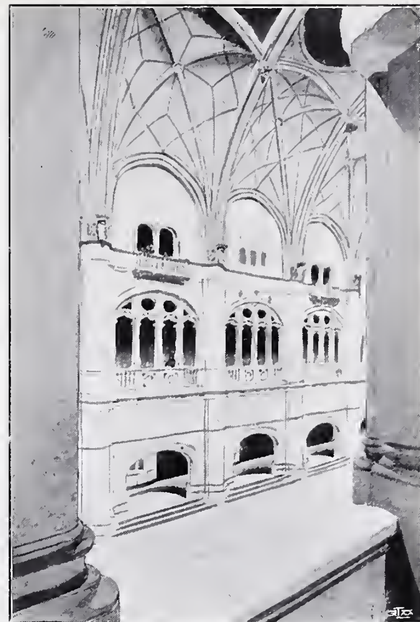

FIG. 8.

FIG. 9.

Fig. 10.

byggnadsarbetets fortsättande sammanslöto sig en del för saken varmt intresserade personer, bland hvilka särskildt må nämnas civilingeniören C. G. Norström, som garanter för ett af Kungl. Maj:t den 8 februari 1898 beviljadt penningelotteri. Under åren 1900—01 uppfördes byggnadens södra del samt slutligen åren 1903—04 byggnadens midtparti. Trots de erhållna medlen skred arbetet endast långsamt framåt till stor del väl beroende på dr Artur Hazelius' bortgång den 27 maj 1901. Den sålunda lediga styresmannabefattningen lämnades obesatt till den 13 febr. 1905, då till styresman utsågs dr Bernhard Salin, under hvilkens energiska ledning ändtligen det stora verket fullbordades.

Byggnadens disposition framgår af här reproducerade ritningar och fotografier. Följande våningar finnas:

jordvåningen, innehållande: ångpanne- och kolrum, föreläsningssal, kyrksal, utställningssalar och magasin.

hallvåningen: vestilbul med toalettrum, hallen med kupolrummet och absiden, bibliotek med studierum, utställningssalar.

entresolvåningen: magasin.

1:sta galleriet: kungssalen, utställningssalar.

2:dra galleriet: utställningssalar,

vindsvåningen: fotografiatelje, 12 st. arbetsrum.

Flyglarna ha särskilda våningsindelningar och finnas i:

norra flygeln: verkstadsrum, väntrum, styrelserummet, styresmannens rum och amanuensrum.

södra flygeln: källare för utställning af tortyrredskap-kafélokal med kök, bostäder för maskinist och öfvervaktmästare, de tillfälliga utställningarnas sal och amanuensrum.

Trappor äro förlagda i främre midtpartiet och i hörntornen (fig. 19). I två af kupolrummets hörnpelare finnas från källaren till vinden gående elektriska hissar, i de öfriga två pelarna äro spiraltrappor anordnade.

Museets längd är 153 m., höjden från marken till taklisten är 19,5 m. och till taknocken 38,0 m. Takryttarens spets befinner sig 80,80 m. öfver Saltsjöns medelvattenyta och 41,25 m. öfver taknocken. Hallen är 126,6 m. lång och öfverträffar sålunda Uppsala domkyrkas yttre längd, som är 118,7 m.

Byggnaden hvilar å pallsprängdt berg med grundmurar af granit i alunskifferbruk. Byggnadsstommens konstruktion i tegel och naturlig sten är strängt genomförd. Från hallens hvalfkonstruktion öfverföres trycket genom sträfbågar till fasadernas sträfpelare. Kupolrummets 4 kolossala murpelare, belastade med takryttaren, upptaga trycket från det stora kupolhvalfvet, ett af de största i landet. Jordvåningen är hvälfd i tegel, likaså vestibulen, trappor och trapprum m. m. Entresolbjälklagen bestå af järnbetong, system Hennebique, 1:sta galleriets bjälklag af betong mellan järnbalkar. 2:dra galleriets bjälklag äro — ur brandsäkerhetssynpunkt mindre lämpligt — af trä, bjälkändarna skjuta profilerade ut mot hallen och uppbära 2:dra galleriets träbalkonger. Vindsvåningens träbjälkar hvila å den i trä utförda takstolskonstruktionen. Bjälklagen i flygelbyggnaderna äro likaledes af trä.

Museiexteriören, synlig vida kring, imponerar genom sin massa, sina väldiga mått och sina enkla ihärdigt upprepade motiv, hvilka förklara den inre konstruktionen. Minst framträder detta i midtpartiets främre del, som därför ej synes vara fullt sammanvuxen med byggnaden i öfrigt.

Ramperna framför museet äro utförda i finhuggen grå granit och afslutas utåt med flaggstänger, inåt mot trap-

NORDISKA MUSÉET.

ARKITEKT I. G. CLASON.

HUFVUDFASAD.
HALLVÅNINGNEN.
1:STA GALLERIET.

HUFVUDFASAD

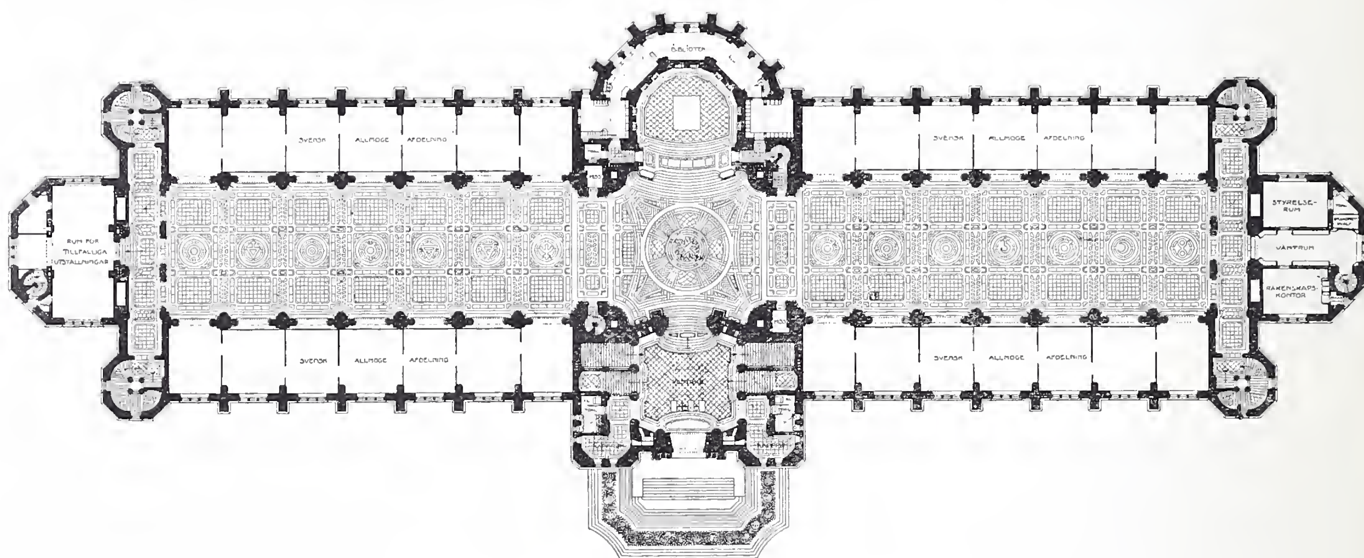

HALLVÅNINGEN

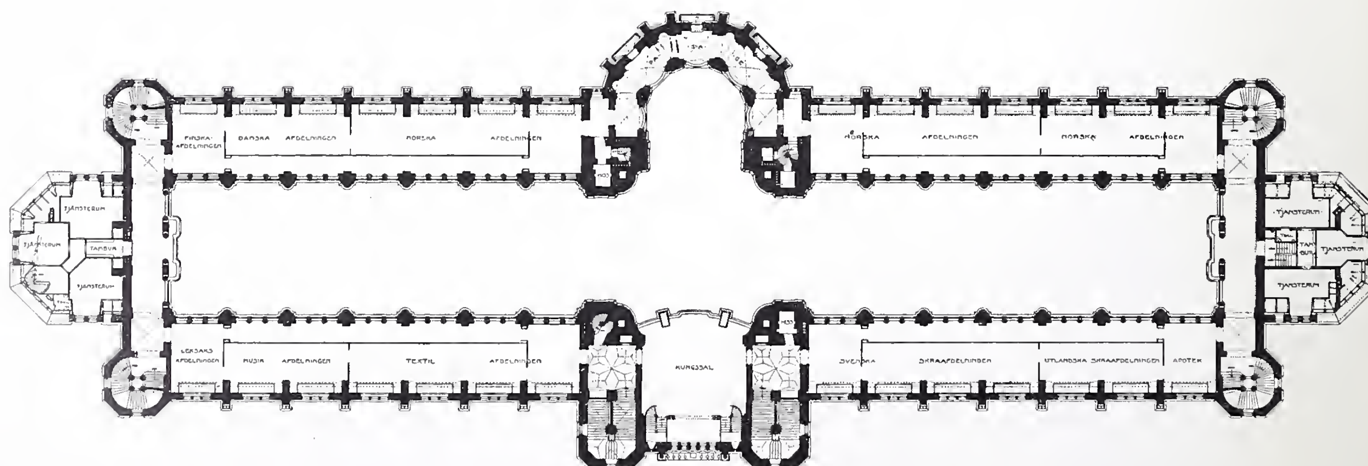

1:STA GALLERIET

NORDISKA MUSÉET.

ARKITEKT I. G. CLASON.

LÄNGD- OCH TVÄRSEKTIONER.
2:DRA GALLERIET.
JORDVÅNINGEN.

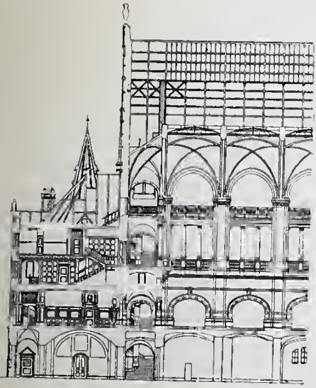

LÄNGDSEKTION

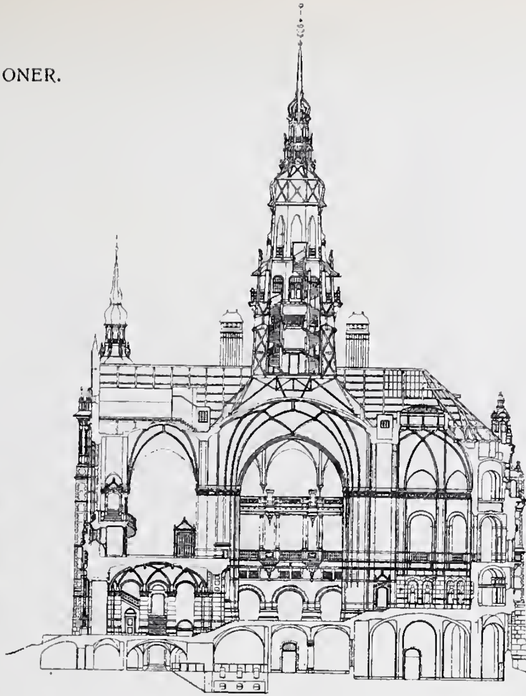

SEKTION AF MIDTELPARTIET

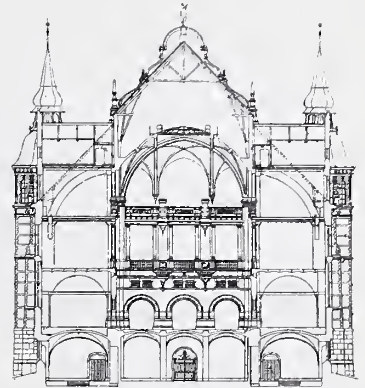

TVÄRSEKTION AF HALLEN

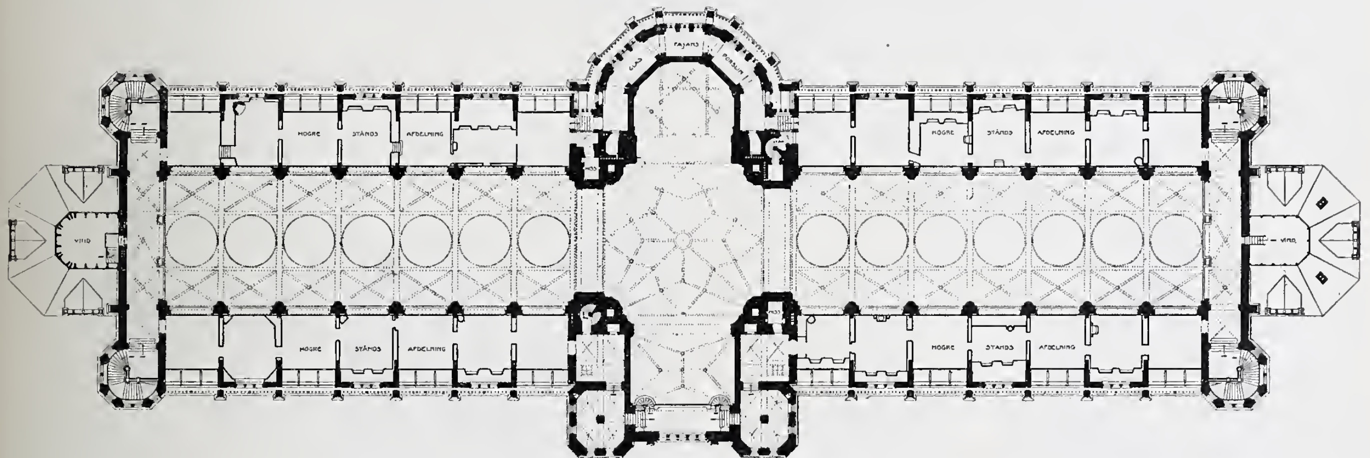

2:DRA GALLERIET

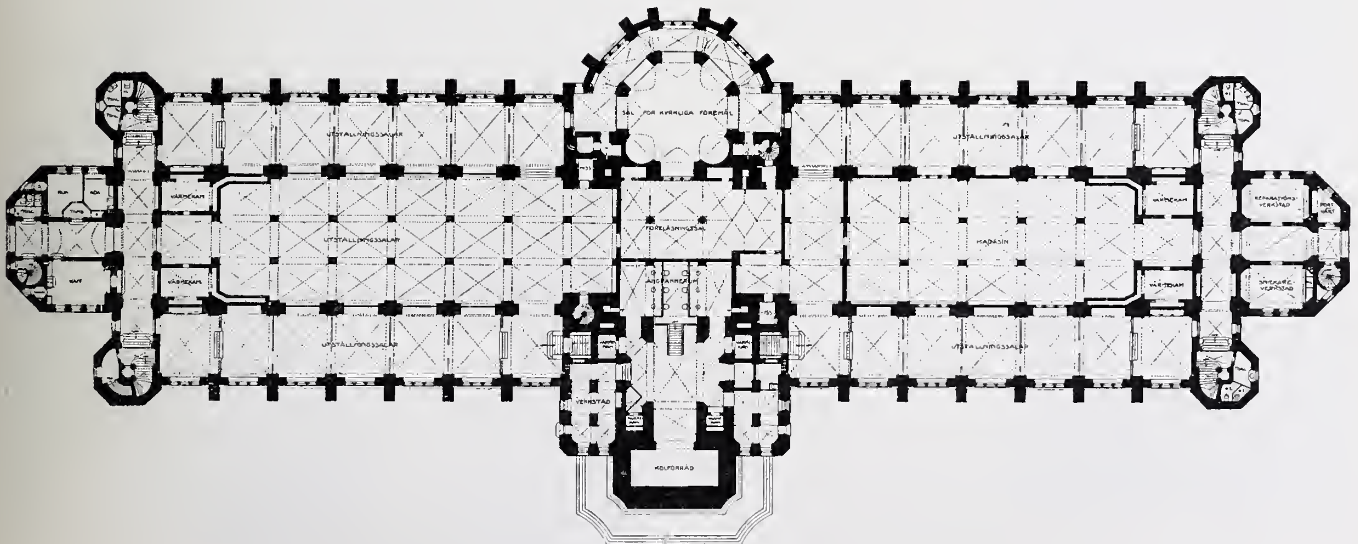

JORDVÅNINGEN

VY FRÅN DJURGÅRDSBRON.

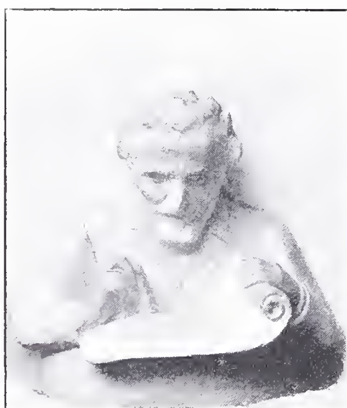

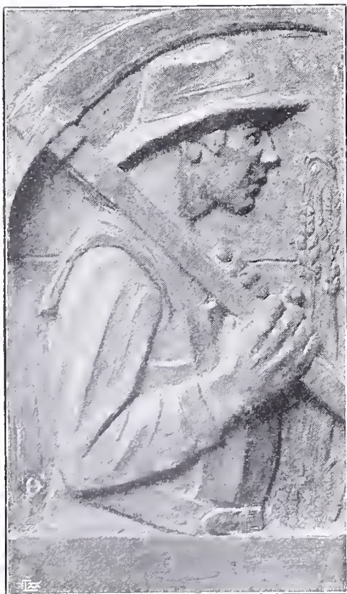

FIG. 11 OCH 12.

porna[1] med granitobelisker. Träflaggstängerna äro inkilade i en i betonggrund väl förankrad järnkonstruktion. De yttre mantlarna af brons å granitsockel äro dekorerade med landskapsvapnen. Å obeliskerna har museets skapare låtit rista å den ena:

Från fäder är det kommet, till söner skall det gå,
Så långt som unga hjärtan ännu i Norden slå,

och å den andra:

Den dag kan gry, då allt vårt guld ej räcker
Att forma bilden af den svunna tid.

Till fasadbeklädnad å museet har flere olika stensorter kommit till användning. Sockeln, jordvåningens beklädnad, balkongplattor, taklistens betäckning o. s. v. äro af grå granit från Hufvudsta. De stora fasadytorna äro i råkopp af mångskiftande sandsten från Roslagen, där den — tyvärr rätt sparsamt — förekommer som kullersten i jordytan och vid strandbrädden. Stenens hållfasthet är under tidernas lopp väl pröfvad. Band, lister, spröjsar och gafvelbetäckningar äro af Nerkes kalksten, hvilken här som på andra ställen visat sig mindre tillförlitlig, hvarför fall och dyl. delvis täckts med blyplåt. Större block — t. ex. sträfpelarnas med stiliserade djurhufvuden försedda taklistkonsoler — äro af den beständiga ehuru enformiga grå gottlandssandstenen.

Hufvudportalen är huggen i gäflesandsten af bröderna Gustafsson. De små detaljmåtten och den väl rika dekoreringen stå något främmande för den i öfrigt så fasta och flärdfria byggnaden. Ett välbehöfligt djup å portalen har på grund af vestibulens konstruktion tyvärr omöjliggjorts. Å kolonnpostamenten ses reliefer (fig. 12) angifvande våra hufvudnäringar. I tympanonfältet har Carl Eldh på ett

FIG. 12 OCH 13.

äfven för stenmaterialet lyckligt sätt symboliserat Nordiska Museets förhållande till svenska folket. Under baldakinerna stå Olof Rudbeck och Olaus Magnus och öfverst å gafvelfältet tronar Odin. Bland smådetaljer förtjäna omnämnas några i kapitälen inkomponerade bilder af personer som deltagit i byggnadsarbetet. Fig. 11 och 13 visa byggmästarn och murarbasen. I bröstningen under stora fönstret återfinnas några af våra gamla skyddstecken mot onda andar.

Genom de smidebeslagna ekportarna träder man in i den monumentala vestibulen med tillhörande pompösa trappor i sidotornen. De kraftiga kolonnerna med de därifrån utgående hvalfbågarna och de nätformigt utbredda hvalfstrålarna äro liksom väggbeklädnaden af finhuggen, ej polerad mölnbomarmor. I de 4 nischerna skola representanter för de 4 stånden uppställas. I de af Joh. Lindström skulpterade kolonn- och konsolkapitälen — delvis ännu ohuggna — framställas scener ur svenska folkets lif och arbete (fig. 14, 20, 21, 22). Golfvet är i brun och grå kalksten.

Genom vestibulens hvalföppning mot hallen visar sig ett imponerande perspektiv af absiden med C. Milles' kolossalbild af Gustaf Vasa, riksuppbyggaren (fig. 15). Bilden, polykromt behandlad — nu i gips — är ämnad att utföras i trä. I absidväggarnas nischer skola bilder af våra mest bemärkta män uppställas. Hallens hvalf och släta murytor äro putsade i ljus gulgrå ton. Socklar, omfattningar, portaler, lister, balustrader, kapitäl o. s. v. äro af mölnbomarmor. Kolonnerna äro från Grafversfors. 2:dra galleriets furubalkonger äro laserade i grågrönt med förgylld och försilfrad ornering. Golfvet i grå kalksten från Närke

UTSIKT FRÅN ABSIDOMGÅNGEN.

PARTI AF ABSIDEN.

och i brun från norra Öland är lagdt i mönster svarande mot hallens indelning. I midtfälten äro inlagda metall- och jordartsmärken. Hallbelysningen är, trots de relativt små ljusöppningarna i hvalfvens hjässor, fullt tillfredsställande.

Den mäktiga stämning, som hvilar öfver denna Nordens mest monumentala och storslagna festhall, kan ej i ord, ej i bild återges — den bör ses. Förslag till hallens dekorering äro uppgjorda dels af O. Hjortzberg och Ch. Lindholm, dels af Gunnar Hallström. Tills vidare få väl Lifrustkammarens samlingar ge hallen färg. Önskvärdt vore dock att absidens kala murar lifvades genom lämplig dekorering.

Det stora portalpartiet mellan hallen och vestibulen (fig. 16) är helt utfördt i mölnbomarmor. Därofvan öppnar sig kungsrummet, ursprungligen afsedt till vapensal — med ett ståtligt läktare- och trapparti af trä i blågrönt och guld, öfver hvilket genom portaler (fig. 18) förbindelsen mellan 2:dra våningens rum förmedlas. Den starka belysningen genom det stora fönstret i midtpartiet skall genom glasmålningar dämpas. Utställningssalarnas mellanväggar äro utförda i rabitzputs å järnstomme och i allmänhet klädda med juteväf mellan trälister. Golfven äro af cement och belagda med engelska linoleummattor.

Från hallen inkommer man genom en rikt ornerad smidesgrind i norra flygelns s. k. väntrum (fig. 17), hvars inredning med tak, panel och stafparkettgolf i ek är synnerligen gedigen. I några öfriga rum i norra flygeln — kansliflygeln — äro panelerna af furu, hvars yta behandlats med utspädd salpetersyra, bränning med blåslampa, slipning samt vaxboning.

Å vinden, som genom brandgaflar delats i 3 delar, är

FIG. 15. ABSIDEN SEDD FRÅN VESTIBULEN.

allt trävirke bestruket med eldfärg. Då stora partier af taket äro belagda med glas, har för att förtaga den verkan af genomskinligt glastak, som detta eljest, utifrån sedt, skulle medföra, anordnats ett velum i form af stora skärmar insatta i byggnadens längdriktning mellan nocken och hanbjälkarna. Yttertaken äro klädda med Grythytte skiffer å panel och asfaltpapp. Den i trä konstruerade takryttaren hvilar i vinden å en järnkonstruktion, hvars öfre del förstyfvats af en 10 cm:s betongplatta, och hvars undre delar äro säkert förankrade uti de 4 stora murpelarna. Beräkningarna och konstruktionsritningarna äro uppgjorda af civilingenjören F. Söderberg.

FIG. 16. INTERIÖR FRÅN HALLEN.

Museets uppvärmning sker med 6 st. liggande inmurade lågtrycksångpannor, förenade i tvenne grupper, som omfatta hvar sin särskilda värmeledning. Vid ringa värmebehof kunna båda systemen matas af den ena panngruppen. Hallen värmes uteslutande med ångvarmluft från 4 varmkammare belägna 2 och 2 i hallens ändpartier. Vestibulen värmes likaledes med ång-varmluft. Öfriga rum samt trappor värmas direkt medelst ångkaminer. Förutom i bonings- och tjänsterummen behöfvas inga särskilda ventilationsanordningar i följd af museets ofantliga luftmassa, som utgör 94 000 m^3 för hela huset. Till jämförelse må nämnas att Kungl. Operan innehåller 84 500 m^3 och Riks-

FIG. 17. VÄNTRUM I KANSLIFLYGELN.

FIG. 18. PORTAL I KUNGSRUMMET.

FIG. 19. PARTI FRÅN ETT AF HÖRNTORNEN.

FIG. 20.

FIG. 21.

FIG. 22.

dagshuset 66 000 m³. Konstruktör och kontrollant för värmeledningen har varit ingeniören W. Dahlgren.

Under det långvariga ritarbetet har ett större antal af våra medelålders och yngre arkitekter varit anställda å Nordiska Museets ritkontor, för hvilket arkitekterna G. Améen, Fr. Falkenberg, A. Bergman och Ch. Lindholm i tur och ordning tjänstgjort som föreståndare. Modellörer hafva varit Bror Andersson och Joh. Lindström.

Byggmästare har under hela arbetstiden varit Håkan Larsson.

Kontrollant har varit civilingenjören C. G. Norström.

Bland leverantörer och entreprenörer märkas:

För granitarbeten: N. P. Gerlofson, P. O. Olander, Aktieb. Hilleviken.

För arbeten i kalk- och sandsten: Yxhults Stenhuggeri A. B., Lanna Stenhuggeri A. B., Hellekis A. B., Bröderna Gustafsson.

För arbeten i marmor: Bröderna Gustafsson, Grafversfors stenhuggeri.

För betong- och cementarbeten: A. B. Skånska Gementgjuteriet.

GALLER FRAMFÖR VÄRMELEMENT.

För snickeriarbeten: Ligna, Ekmans, Wengströms och Sala snickerifabriker.

För koppararbeten: J. Stenberg & C:o.

För värmeledningen: Nya A. B. Atlas, Sydsvenska Gjuteriaktiebolaget.

För gas-, vatten- och afloppsledningar: E. G. Berggren.

För elektriska hissar: Graham Brothers.

För smidesarbeten: C. P. Lundgren och P. O. Petterson.

För målningsarbeten: P. T. Lind.

För linoleummattor: Myrstedt & Stern.

Byggnadskostnaden uppgår till omkring 3,400,000 kronor.

Nordiska Museet — professor Clasons mästerverk — är fullbordadt. Det är en monumentalbyggnad, hvars like ej här skapats sedan den store Tessins dagar. Som ett bevis för den stora beundran hvarmed Sveriges arkitektkår hälsat denna byggnad må blott erinras om den vid första svenska arkitektmötet i juni 1907 till professor Clason framförda hyllningen i form af en med lager kransad silfversköld, hvarå ristats:

Till Nordiska Museets Arkitekt
I. G. Clason
från svenska yrkesbröder
MCMVII

AXEL R. BERGMAN.

DETALJ FRÅN TRAPPBARIÄR.

ARKITEKTURBREF. Som bekant utdelade Svenska Dagbladet förra året trenne 1 500-kronors stipendier åt fackmän på olika områden. Stadsarkitekten i Landskrona Fredrik Sundbärg tilldelades arkitektstipendiet. Ark. Sundbärgs färd har gått genom Danmark, England, Holland, Belgien och Frankrike och har han härifrån skrifvit en serie intressanta, illustrerade arkitekturartiklar, som under sista halfåret publicerats i Svenska Dagbladet. Fastän skrifna för den stora allmänheten, har dessa artiklar genom sin friska syn på arkitekturen och stadsbyggnadskonsten äfven intresse för fackmannen.

STADSPLANEN FÖR TRAKTEN KRING SÖDERMALMS ÖSTRA UPPFARTSVÄG.

Söders höjder med Katarina kyrkas präktiga silhuett sätta karaktär på Stockholm, och ha kanske mer än något annat bidragit till Stockholms rykte som en af de vackraste städer i Europa. Det kan vara skäl i att något granska huru denna stadsdel på sista tiden förändrats, och hvad vi hafva att vänta, frukta och hoppas af den vidare utvecklingen.

Ännu för ett par årtionden sedan visade södra bergen särskildt i Katarinatrakten ett konglomerat af små idylliska trähus, inbäddade i grönskande trädgårdar, ordnade terrassvis den ena öfver den andra från sjön upp mot höjden, där Katarina kyrka fullständigt dominerade med sin mäktiga kupol.

Så småningom har detta förändrats.

De grönskande sluttningarna ha ersatts af en rå, tvärbrant sprängd bergvägg och stora nybyggnader hafva kommit till. Vi finna bl. a. följande, om vi följa konturen från öster mot väster: Längst ute på branten mot södra varfvet ha vi Ersta kapell, hvars sirapstrattliknande tak ej väcker mycken beundran. I forsättningen se vi Ersta sjukhus under förra året uppförda betydande byggnadsmassor och på Stigbergets krön den nya Navigationsskolan. Strax efter följer spetsen af Sofiakyrkans klumpiga torn samt längre västerut, något öster om Katarina kyrka, en för några år sedan efter den nya stadsplanen uppförd ganska stor hyreskasern. Slutligen finna vi på självfva höjdpunkten vid Mosebacke torg åtskilliga höga byggnader såsom Telegrafverkets reparationsverkstäder, Vattentornet och Södra teatern.

Alla dessa byggnader hafva så småningom förändrat silhuetten och gifvit oss en förkänning af, hvad som komma skall.

Vi hafva emellertid funnit oss i förändringarna utan protest; vi ha sett dem oftast med vemod, någon gång med förnöjelse, tills helt nyligen ytterligare en nybyggnad uppfördes, som väckte Stockholmarna ur deras likgiltighet. I slutet af förra året byggdes nämligen ett ganska betydande hyreshus (å kartan märkt x) strax öster om telegrafverkets hus, på den högsta platån och med 6 våningars höjd. Katarina kyrka, som förut bildat det imponerande storslagna krönet på Södra bergens kompakta massa, hade af nybygget och dess ointressanta takform till stor del blifvit bortskymd.

Det gick ett härskri genom pressen: »Skola vi finna oss i att Söders präktiga silhuett fördärfvas, att kyrkokupolen bortskymmes af triviala hyreshus! Hvad är att göra?»

Om vi sätta, oss in i frågan, finna vi emellertid, att man icke kan begära, att enskild person, som äger en tomt, icke skall utnyttja de rättigheter, som gällande stadsplan, byggnadsordning och författningar ger honom, blott af hänsyn till att en annan byggnad möjligen kan blifva bortskymd.

Nej, den fråga, som här beröres, är af mycket större betydelse och räckvidd. Man bör akta sig att behandla den för ytligt, ty det gäller här ett mycket djupgående problem, som fordrar sin lösning; det gäller ordnandet i detalj af såväl stadsplanen som de enskilda byggnadernas utseende och kontur inom hela denna stadsdel.

Den byggnad, som nu dragit uppmärksamheten till denna fråga, visar, att all skyndsamhet är af nöden, för att vi skola kunna åt vår stad bevara och utveckla dess karaktär med tillvaratagande af alla de resurser, hvarmed staden af naturen begåfvats. Det är på detta plan, som frågan måste föras fram. Man är härvid föga hjälpt med en kritik riktad mot den enskilde.

Det verkliga felet ligger ett stycke tillbaka i tiden, i den år 1890 fastställda stadsplanen för trakten, och i att myndigheterna, oaktadt påstötningar vid flera tillfällen, icke i tid och tillräckligt ingående behandlat denna för Stockholms utseende så viktiga fråga.

Det kan vara af intresse att granska stadplanens förhistoria och se till, hvad som bör göras.

Första uppslaget till ordnande af den oregelbundet bebyggda delen af Södermalm norr om Katarina Högbergsgata daterar sig från år 1883, då dåvarande byggnadschefen major C. Knös efter uppdrag inkom med »plan för reglering» af trakten jämte kostnadsberäkning. Förslaget upptog en 18 m. bred uppfartsväg förlagd längs Stadsgårdens inre linje förbi Renstjärnasgatan fram genom Erstagatan till Folkungagatan.

Andra förslag till lösning af Katarina uppfartsvägsfråga framkommo de följande åren och efter åtskilliga debatter i ämnet resulterade de olika förslagen enligt beredningsutskottets utlåtande af den 6 nov. 1890 i den plan, hvilken sedermera gillades och stadfästades.

Denna plan, som ännu gäller, visar, såsom å bifogade karta synes, en 18 m. bred hufvuduppfartsväg, som med goda lutningar, 1:40 och 1:71, leder från fortsättningen af Östra Slussgatan längs Stora Glasbruksgatan fram till bergväggens krön ofvan Saltsjöbanans station, fortsätter längs branten fram till Söderbergs trappor och Renstjärnasgatan och därefter i denna till de inre delarna af Södermalm.

Förslaget upptager dessutom en brantare »parallellgata» ledande upp till Nytorgsgatan och Katarina Högbergsgata äfvensom åtskilliga tvärgator med trappor eller tvära stup.

Åter förgingo 10 år, staden köpte in tomter och började sprängningsarbetena i Renstjärnasgatan. Att ej allt var bra som det var, började man dock komma underfund med. Nya strömningar hade gjort sig gällande och nya tankar vunnit burskap beträffande sättet för stadsplaners projekterande. Man hade kommit underfund med, att det ej endast var gator och trafikleder som behöfde ordnas, det var äfven byggnadstomter, och det var af vikt att tänka på de blifvande byggnadernas utseende, deras gruppering sinsemellan, gatornas perspektiv och, särskildt i ett fall som detta, silhuettens danande på ett harmoniskt, vackert och naturligt sätt.

År 1900 väcktes af byggmästare A. Gust. Nilson och professor I. G. Clason en motion i stadsfullmäktige, i hvilken föreslogs, att: »åt en af konstnärligt och praktiskt bildade män sammansatt kommitté måtte uppdragas att snarast möjligt granska och utreda frågan samt till herrar stadsfullmäktige afgifva utlåtande om lämpligaste sättet att ordna trakten kring uppfartsvägarnas östliga delar och hvad som härmed står i sammanhang, Fjällgatan och Stigberget således inberäknade.»

Motionärerna framhöllo, att Fjällgatans fortsättning mot Katarina kyrka med dess vackra perspektiv, ej borde, såsom planen angaf slopas; att parallellgatans östra del var olämpligt förlagd, och att denna gata i sin helhet visade en ful profil, först stigande, så sjunkande; att Stigbergs-

gatan hellre borde föras öfver Renstjärnasgatan på en viadukt än sprängas ned; att Katarina Högbergsgata hellre borde sättas i förbindelse med Fjällgatan än med den branta och otillgängliga Stigbergsgatan, m. m.

Att de af motionärerna gjorda framställningarna voro välgrundade och riktiga torde ej numera bestridas, men det är af intresse att konstatera, hurusom oaktadt stadens sakkunniga tjänstemän, byggnadskontoret och stadsingenjören på det lifligaste tillstyrkte motionen, beredningsutskottet likväl lyckades få majoritet i stadsfullmäktige för sin åsikt, att motionen ej måtte föranleda vidare åtgärder.

Byggnadskontoret förklarade visserligen och försvarade delvis orsakerna till stadsplanens olika detaljer, men kom därefter med följande slutkläm, som förjänar återgifvas i sin helhet:

»Byggnadskontoret har genom det nu anförda velat framhålla, att den fastställda stadsplanen tillgodoser det anspråk, som vid tiden för förslagets uppgörande företrädesvis gjort sig gällande, nämligen ändamålsenlighet. Då emellertid efter allt att döma åsikterna om stadsplaners beskaffenhet modifierats därhän, att de estetiska fordringarna därvid böra i största möjliga mån tillgodoses, äfven om detta skulle vara förenadt med någon större uppoffring från kommunens sida, så kan byggnadskontoret icke annat än på det lifligaste instämma med motionären om önskvärdheten af, att den del af planen, om hvilken här är fråga, tages under förnyad ompröfning samt att detta sker innan nybyggnader försvåra genomförandet af eventuella ändringar. I öfverensstämmelse med hvad byggnadskontoret haft äran anföra vid flera tillfällen, senast i ett till afdelningen afgifvet tjänstememorial af den 4 april 1899, får kontoret därjämte uttala såsom sin åsikt, att, om man af den stadsdel, hvarom här är fråga, vill skapa något tilltalande, så får man icke ensamt fästa sig vid hvarje gatas prydlighet i och för sig, utan framför allt tillse, att totalbilden af den bebyggda bergssluttningen kommer att på ett fördelaktigt sätt göra sig gällande från segelleden och de motliggande stränderna. Detta bör naturligtvis åstadkommas utan att de båda förenämnda uppfartsvägarnas ändamålsenlighet i något hänseende försämras. För att kunna tillgodose det förstnämnda, rent estetiska krafvet måste stadsplanen icke endast omfatta gatornas plan och profiler, utan äfven byggnadstomternas indelning och sättet för deras bebyggande. Sistnämnda villkor hänsyftar på den olikhet i karaktär, som stadsdelen kan erhålla, beroende på om husen byggas invid gatan på vanligt sätt eller tillbakadragna inpå tomten med terrass åt gatan, och framförallt, huruvida området till större eller mindre del förses med fristående byggnader, inramade inom planteringar. För att enhvar sedermera skall på förhand kunna bilda sig ett omdöme, om och i hvad mån förslaget kan anses uppfylla de uppställda fordringarna, är det nödvändigt, att däröfver uppkonstrueras en perspektivbild, tagen från någon af våra lämpligaste utsiktsplatser, exempelvis Skeppsholmsbron, eller ännu hellre att förslaget framställes genom en modell, utförd i samma höjd- som längdskala.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt, får byggnadskontoret tillstyrka bifall till herr Nilsons förevarande motion på det sätt, att åt en kommitté af sakförståndige

uppdrages att granska den fastställda planen för stadsdelen omkring uppfartsvägarna till östra Södermalm samt att föreslå de ändringar i denna plan, som kunna finnas önskvärda.

Denna kommitté bör sammansättas af personer, som icke tillhöra de af stadens kontor, som haft att handlägga frågan om den nu fastställda planen, på det att kommittén helt och hållet måtte komma att bestå af personer, som icke hafva förutfattade meningar i detta ärende.»

Äfven stadsingenjören tillstyrkte motionen, men drätselnämndens första afdelning afstyrkte den af fruktan att tillsättandet af den föreslagna kommittén skulle motverka stadens sträfvanden att få i sin hand all den mark som fordras», men lofvade afdelningen att »i sinom tid återbringa frågan under stadsfullmäktiges pröfning och medverka till den omsorgsfulla granskning, som dess betydelse onekligen påkallar».

Beredningsutskottet slutligen säger sig dela »afdelningens uppfattning, att stadsfullmäktige ej böra nu fatta något beslut, hvarigenom den lugna fortgången af de för åstadkommande, så snart omständigheterna medgifva, af den beslutade östra uppfartsvägen till Södermalm kan äfventyras, och att det därför bör för närvarande anstå med den revision af hithörande del af stadsplanen, som kan vara att förorda ur den synpunkt, som framhållits af förslagsställarna. Först sedan staden förvärfvat all den mark, som måste tagas i anspråk för genomförande af traktens reglerande på ett sätt, som tillfredsställer ej allenast rörelsens fordringar på gatornas läge och profiler utan äfven de kraf, som kunna ur skönhetens synpunkt framställas, anser utskottet lika med afdelningen tiden vara inne att öfverse den fastställda planen och för stadsfullmäktige framlägga det resultat, hvartill en sådan granskning kan komma.

På grund häraf, och då afdelningen naturligtvis kommer att fullgöra sitt löfte att vid den antydda tiden bringa frågan under stadsfullmäktiges pröfning, hemställer äfven utskottet, att motionen ej må föranleda vidare åtgärd från stadsfullmäktige.»[1]

Det var år 1901 som stadsfullmäktige afslog motionen och sedan dess hafva tomtinköpen fortsatt lugnt och fredligt, så att endast obetydligt nu återstår att inköpa.

Då emellertid uppförandet af omskrifna nybyggnad, visar att ärendet brådskar, må det ej anses otillbörligt att, oaktadt detta drätselkammarens löfte, framhålla några synpunkter, som enligt mitt förmenande förtjäna beaktande vid denna frågas lösning.

Vid studerandet af terrängförhållandena å stadsdelen ifråga samt den fastställda planen finna vi bl. a. följande:

Den egentliga uppfartsvägen har sitt stora berättigande; en del af parallellgatan kan äfven ur vissa synpunkter försvaras, men beträffande öfriga detaljer kunna så mycket mer vägande anmärkningar göras. Vi få visserligen icke föreställa oss, att man medelst ändrande af stadsplanens detaljer kan fullständigt undvika att Katarina kyrkas dominerande i profilen försvagas sedan trakten blifvit bebyggd enligt nutida byggnadssätt, men ej obetydligt står dock att vinna. Exempelvis kan dock nämnas, att den betydliga höjden å förutnämnda s. k. skandalhus, hvars mot Norrmalm vettande fasad, inom parentes sagdt, enligt stadsplanen egentligen skulle utgjorts af en brandgafvel, har möjliggjorts just genom 1890 års stadplan, hvilken här, oaktadt intet som helst trafikbehof föreligger, upptager en dubbelt så bred gata som den gamla planen. Det skedda torde dock ej kunna ändras, men gäller det att hindra förstörelsens fortsättande. Faran hotar emellertid mindre från nybyggnaderna vid den blifvande uppfartsvägen än från andra detaljer af planen. Detta är så mycket mer anmärkningsvärdt som trafikfrågans lösning ej påverkat dessa detaljer. Det är särskildt från några få tomter uppe vid Katarina Högbergsgata och den framtida gatan E—E' å planen som risk för kyrkans undanskymmande föreligger, men då staden äger dessa tomter har den i sin hand att här bestämma hushöjden. Genom en revision af stadsplanen kunna vidare, särskildt för trakten kring Fjällgatan, stora förbättringar åstadkommas, såväl beträffande trafikförhållandena som silhuetten och öfriga estetiska synpunkter.

Härigenom bör staden kunna förhindra att Katarina kyrka från Skeppsbron eller Skeppsholmen sedd blir väsentligt mera bortskymd än den nu är.

Med ofvanstående har jag endast velat framhålla den stora betydelsen af att nämnda motion framdrages ur glömskan, så att Stockholm får detta sitt kanske präktigaste parti intimt och ingående studeradt.

Den på så sätt tillkomna stadsplanen bör fullständigt *med alla sina detaljer* fastställas af Kungl. Maj:t, hvilket är den enda möjligheten att vid omdanandet af trakten komma till ett varaktigt och för hufvudstaden tillfredsställande resultat.

Stockholm i januari 1908
NILS GELLERSTEDT.

[1] I detta sammanhang torde äfven böra erinras om två andra motioner i stadsfullmäktige, berörande detta ämne. I den ena, som väcktes af borgmästare C. Lindhagen, ark. G. Wickman m. fl. juni 1905, påyrkades tillsättandet af en permanent stadsplanenämnd för Stockholm. Motionen sammankopplades emellertid med frågan om omorganisation af stadens nämnder och förvaltning och har t. v. begrafts. I den andra, väckt i dec. 1905 af borgm. Lindhagen m. fl. (39 underskrifter) hemställdes om tillsättande af en kommision med uppdrag att framlägga förslag om *samtliga* obebyggda stadsdelars ordnande. Till motionen fogades ett af Sv. Teknologfören:s afd. f. husbyggnadskonst, i enlighet med dess stadsplanekomités utlåtande samma månad gjordt uttalande i ämnet. Denna motion resulterade i maj 1907 i tillsättandet af en komité af 7 personer med borgm. Lindhagen som ordf. med uppdrag att ordna stadens områden, *dock* endast inom Bromma och Brännkyrka socknar

OM HISSINSPEKTIONEN.

Den 7 januari i år hade Stockholms Stadsfullmäktige att yttra sig angående af Öfverståthållareämbetet upprättadt förslag till förordning angående säkerhetsåtgärder beträffande hissar i Stockholm. Förslaget har varit underkastadt pröfning af en af Sv. Teknologföreningens 2:dra sektion tillsatt kommitté och öfverensstämmer i hufvudsak med af denna kommitté framställda önskningar. Förordningen har ännu icke af Kongl. Maj:t fastställts. — Förslaget föranledde vid Stadsfullmäktiges sammanträde en ganska långvarig debatt, som hufvudsakligen rörde sig om, huruvida inspektionen skulle förläggas under Öfverståthållareämbetet eller under Byggnadsnämnden.

Enligt det föreliggande förslaget skulle hisstrumman godkännas af byggnadsnämnden och maskineriet af Öfverståthållareämbetet, då frågan gäller om hiss eller ändring af befintlig, samt den återkommande inspektionen af i gång varande hissar lyda under Öfverståthållareämbetet, som ut-

ser hissinspektörer för bestämdt område af staden. Inspektörer skola biträda såväl Byggnadsnämnden som Öfverståthållareämbetet vid handläggning af ärenden rörande hissar. Inspektörerna hafva ej lön, utan få taga betaldt enligt en af Öfverståthållareämbetet fastställd taxa för hvarje förrättning.

Under ärendets föregående behandling hade af ordinarie stadsarkitekten och äfven af t. f. stadsarkitekten, framhållits önskvärdheten af, att alla frågor rörande hissar förlades under en myndighet.

Drätselnämndens 1:sta afdelning förordar en inspektionsbyrå, dit allmänheten kan få vända sig.

Drätselnämndens 2:dra afdelning förordar inspektionens förläggande under byggnadsnämnden, som då kommer att funktionera som inspektionsbyrå.

Byggnadsnämnden förordar Öfverståthållareämbetets förslag. Byggmästaren och arkitekten inom nämnden äro dock af den meningen, att inspektionen bör förläggas under Byggnadsnämnden.

Teknologföreningens kommitterade hade redan i sitt utlåtande påpekat önskvärdheten af, att, på sätt å andra orter praktiserats, hela inspektionen förlades under Byggnadsnämnden.

Alla de, som haft tillfälle att sätta sig in i sakens praktiska sida och dess bekvämlighet för allmänheten, hafva framställt önskemål i syfte att få inspektionen koncentrerad på *ett* ställe, hvilket då med nödvändighet måste bli Byggnadsnämnden, eftersom denna myndighet alltid måste handlägga en del frågor, nämligen tillståndet till hisstrumman.

Då det väl för de flesta af denna tidskrifts läsare vill synas enklast och naturligast samt bekvämast för allmänheten, att hela hissinspektionen vore koncentrerad på ett ställe, och då man har svårt att inse att någon fara för den allmänna säkerheten skulle riskeras genom att den lades under Byggnadsnämnden, kan det ju i dessa dagar, då inom statsförvaltningens olika grenar den tekniskt praktiska synen på tingen söker göra sig hörd och vinna terräng på den förut allena rådande juridiska uppfattningen, vara af ett visst intresse att höra, att Stockholms Stadsfullmäktige vid ofvannämnda tillfälle icke vågade tro praktikens män utan gick med juristerna.

Öfverståthållareämbetets förslag, som af beredningsutskottet förordats, antogs af Stadsfullmäktige. Äfven om Kgl. Maj:t skulle komma att fastställa förordningen, kan man med säkerhet förutspå, att hissinspektionsinstitutionen ganska snart, på grund af omständigheternas egen makt, skall komma att ordna sig på ett något modernare och för allmänheten bekvämare sätt.

SKULPTURTEGEL.

I ett föredrag den 18 mars 1907 i Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst påpekade Ingeniör G. W:son Cronquist det sedan c:a 200 år i England och Holland brukliga sättet att skulpturalt bearbeta tegel sedan det inmurats på sin plats i fasaden. Sedermera ha Hyllingeverken lyckats framställa ett sådant tegel afsedt för skulptur och ha några profstenar af detsamma på sista tiden varit utställda på Öfverintendentsämbetets lokal. Vi ha anmodat Ing. Cronquist att lämna några meddelanden i detta ämne och skrifver denne härom bland annat:

Genom en sådan ornering erhålles en med byggnadens hela karaktär bättre harmonierande dekoration än om de dekorativa partierna hade gjorts af annat material än öfriga murytan. Om man ser på något af de hundradetals i London befintliga enfamiljehusen, uppförda af skulpturtegel, vid Collingham Garden eller Cadagan Square af arkitekterna Norman Shaw eller Georg & Peto m. fl., måste man erkänna, att intrycket af sådana tegelhus blir ett betydligt förnämare och hemtrefligare än ett det allra finaste tyska förbländstenshus, där tegelfabrikanten ofta slagit sitt eget rekord i afseende på teknisk fulländning och smaklöshet. Principen för användningen af skulpturtegel grundar sig på det kända faktum, att en handslagen relativt porös sten är fullt frostbeständig, då ett maskingjordt tegel, som är tätare, kan frysa sönder, detta beroende på, att det maskinpressade teglets yta är tätare än kärnan, hvarför vatten väl kan intränga, men isen, som vid frosten bildas i ytan ej kan expandera utan spränger loss skalet. Detta är äfven anledningen till, att ett tegel, som är så löst, att det kan behandlas med mejsel och vanliga stenhuggareverktyg — skulpturteglet — kan i praktiken vara frostbeständigt. De i London mest använda teglen äro »Forehamheds» för finare fasadarbeten och »Malm-bricks» för enklare sådana. För att göra fogarna så små som möjligt, slipas teglen för hand på en liggande slipsten. Man kan på så sätt komma ned till 1 millimeters fogar och därunder. Detta är ju blott nödigt för de allra finaste ornamenten i bottenvåningen, där åskådaren kommer ytan nära. Uppåt fasaden ökas fogstorleken i regel och blir ofvan andra våningen vanligen den för ordinär fasadmurning brukliga 5—10 mm. Teglet tillverkas i olika kvalitéer, och är den vanliga storleken 10—15 mm. större i alla dimensioner än bakmurningsteglet. Detta för att kunna få de små fogarna. Det är äfven att bemärka, att dessa tegel inmuras med rent cementbruk för att kunna sitta fast vid huggningen.

Frågan om hållbarheten af ett i skulpturtegel utfördt arbete är, synes det mig, synnerligen viktig. Vid undersökning på materialprofningsanstalt af engelskt skulpturtegel, som i praktiken visat sig fullt frostbeständigt under decennier äfven i hårdt klimat, har intyg utfärdats på icke fullständig frostbeständighet — detta förmodligen beroende på olikheten i naturens sätt att fresta ett tegels hållfasthet vid frysning och en materialprofningsanstalts metod att utföra samma sak. Vid »konstprofning» vattenmättas teglet — fryses och upptinas omedelbart efter hvartannat 25 gånger. Sällan torde man nämligen i verkligheten kunna förutsätta att 15°'s frost inträder i en muryta, som nyss mättats med ljumt vatten. Nog af, de hårda prof som uppställts för vanligt mur- och fasadtegel, stå icke de engeska skulpturteglen, och dock visa dessa ännu 100, ja 200 år efter inmurningen och skulpteringen de fina spåren efter hvarje mejselhugg. Likaledes i Holland, hvars fuktiga och om vintrarna kalla klimat torde kunna mäta sig med vårt.

För slitning kan ju ett så pass mjukt material ej visa stor motståndskraft, hvarför man äfven lämpligast undviker göra hörn, synnerligen sådana med stark trafik, af skulpturtegel.

Hittills har mig veterligt inga försök i denna riktning, gjorda i Sverige, framkommit till allmänhetens kännedom. Vid Hyllingeverken i Skåne hafva under förflutna året sådana utförts och har därmed nu så långt kommits,

FIG. 1. SKULPTURTEGEL.

FIG. 2. SKULPTURTEGEL.

att ett för skulptur lämpligt material (fig. 1) erhållits, hvilket äfven visar samma frostbeständighet som det engelska teglet. (Intyg från Tekn. Högskolans materialprofningsanstalt af 29/6 1907.) Denna slags sten anser jag till att börja med bör försökas till invändig dekoration i vestibuler kring dörrar och framför allt såsom spiselomfattningar. Försiktigt bör man äfven så småningom börja söka användning utomhus därför. Bruket håller äfven på att utexperimentera en lämplig blandning för utvändigt ändamål. Resultatet däraf emotses under sommarens lopp. Ett par bilder från Berlin (fig. 2 & 3) visa exempel på sådant skulpturtegel. Som där fogningen skett alltför groft har äfven mycket af det fina i sådan dekoration gått förloradt.

Priserna i England på skulpturtegel nu varierar från 5 £ till 8 £ per 1000 st. fritt hamn. Hos oss torde det kunna tillverkas för 50 resp. 85 kronor för 10" resp. 12" sten, fritt bruket.

Skulpturkostnad per kvadratmeter varierar ju på grund af arbetets beskaffenhet mycket. 1898 beräknades sammanslipade hvalf kosta per kvm. 17 sh. eller med material 30 sh. per kvm. Häraf framgår att detta sätt att ornera hus icke är i och för sig billigt, men torde kostnaden för dekoreringarna uppvägas af de billigare murytorna i rödt tegel.

SKULPTURTEGELS ANVÄNDNING.

Man måste vara Ingeniör Cronquist synnerligen tacksam för hans intressanta inlägg, desto mer värdefullt, som vi nalkas en byggnadsperiod, där teglet åter synes komma till sin rätt. Vi ha visserligen under de sista årtiondena uppfört husfasader i tegel (såsom Riksarkivet, Kungl. stallet, Allm. läroverksbyggnader etc.), men man kan knappast anse, att teglet till fasaderna där betraktats som ett byggnadsmaterial utan snarare som ett beklädnadsämne — och skillnaden dem emellan är i högsta grad väsentlig. Alla dessa olika före bränningen formade förbländstenar, som i ett otal typer förekomma på en fasad (å stallbyggnaden förekommer enl. uppgift från byggnadens kontrollant cirka åttahundra olika formtegel!), lyckas på ett irriterande sätt förtaga all verkan af byggnadskonst och handtverkstag. Man har liksom skämts för den enkla tegelstenen och på det mest konstlade sätt, med allehanda trollmedel, förvridit hela meningen med tegelstenen såsom byggnadsmaterial. En tegelsten, och det är hufvudsaken, har sin bestämda form och sitt gifna mått, och det är tydligt och framgår från alla goda byggnadsepoker, att ju mer man respekterar denna byggnadsenhet, desto respektablare blir det slutliga byggnadsverket.

FIG. 3. SKULPTURTEGEL.

Det synes då kart, att denna hufvudprincip måste framstå äfven vid ett efter inmurningen skulpturalt bearbetadt tegel. Med ett ord, relief-stenen bör ha samma längd och höjd som öfrigt murtegel, skiktgångarna utan afbrott, med samma foghöjd, fortlöpa och stötfogarna mellan relief-stenarna ha samma bredd som öfriga stötfogar. Endast genom bearbetning af relief-stenens språngstycke särskiljes ytbehandlingen rätt och åstadkommes den dekorativa effekten. Man konserverar härigenom det väsentliga nämligen murningssättet och ger samtidigt anvisning å och begränsningen för sättet att dekorera. Den konstnärliga kompositionen kan endast vinna på den häraf följande intima samhörigheten med murverket. Frångår man denna princip, är man snart inne på terrakotta-manér och formtegels-fasoner med dess imitation af huggna detaljer i natur-sten, kapitäler etc., och förlorar så den speciella skulptural-teknik, som just skikt-teglet kan ge uppslag till.

Det är endast en omständighet, som gör att man kanske måste diskutera möjligheten att bibehålla samma storlek för fogarna vid relief-stenen som vid öfrig tegelsten i fasaden, näml. att tegelstenen vid bearbetningen i muren då måhända lättare är utsatt för lossning. Häri skulle ligga ett skäl för användande af (som Ingeniör Cronquist ofvan anfört) prässade fogar, ända ned till 1 mm. och rent cement-bruk. Men i de 200-åriga holländska byggnaderna med ännu väl bibehållet relief-tegel användes ju ingen cement, och af Ingeniör Cronquists uttryck ang. de i bild återgifna Berliner-reliefferna, »som där fogningen skett alltför groft, har äfven mycket af det fina i sådan dekoration gått förloradt», tyckes den fina

fogningen ofta bero på tycke och smak. För att stärka relief-stenens fogning synes då lämpligare, att för denna fogning blanda kalkbruket med alun-skiffer — ehuru den förändring af fogarnas färg öfver reliefen, som härigenom uppstår vid sidan af fasadens öfriga fogar, blir af ofördelaktig verkan.

Det är i alla händelser lifligt att hoppas det vi genom snart användande af skulptur-tegel få tillfälle att i verkligheten experimentera oss till det rätta sättet.

R. Ö.

SPÖRSMÅL RÖRANDE MATERIAL, KONSTRUKTION OCH EKONOMI.

BELYSNINGEN af expeditionssalen i Stockholms gasverks nya administrationsbyggnad vid Torsgatan. Anordningarna afse, att med gasljus gifva expeditionssalen allmän belysning, samt att dessutom lämna arbetsbelysning åt en tvärs genom rummet gående disk, hvilken tjänar såsom skrifplats för allmänheten, äfvensom åt de bakom denna disk befintliga skrifpulpeterna för tjänstemännen (fig. 1). Härvid har man sökt undvika särskild belysning för hvarje skrifplats, emedan en ändring af en

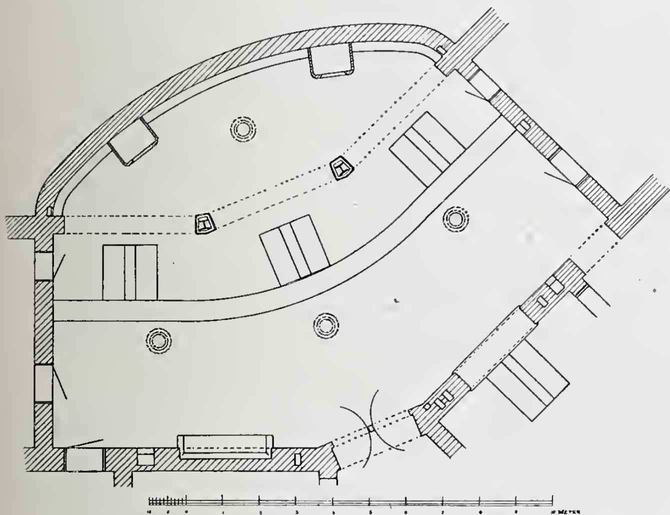

FIG. 1.

skrifpulpets läge, skulle medföra en motsvarande flyttning af tillhörande lampor, hvilken flyttning alltid är förenad med många olägenheter. För att hafva full frihet rörande rummets möblering och val af arbetsplatser, måste belysningen anordnas så, att fullt arbetsljus erhålles öfverallt i rummet. Härför plägar ofta användas kraftiga ljuskällor, under hvilka uppsättas stora skärmar. Dessa kasta allt ljuset upp mot det hvita taket, som sedan i sin tur reflekterar ned ljuset. Detta sätt har användts för belysning af skolsalar o. d., men är dyrbart, då onödigt kraftiga ljuskällor erfordras, hvarjämte den stora skärmen erbjuder svårigheter i dekorativt hänseende.

För att undvika dessa olägenheter har för expeditionssalens belysning användts lampor med s. k. invert gasglödljus d. v. s. nedåt hängande glödstrumpor, hvilka lampor, fyra till antalet, äro placerade så nära taket som möjligt (fig. 2). Hvarje lampa är försedd med 4 brännare eller strumpor om 100 normalljus eller tillsammans 400 normalljus. För att denna starka ljuskälla icke skall verka störande för ögat är hvarje lampa försedd med opalglas-

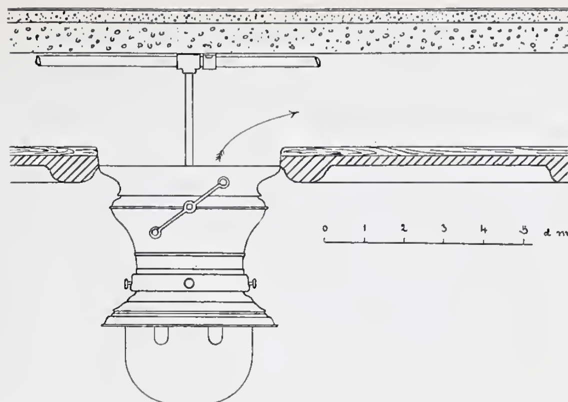

FIG. 2.

kupa. Ljusets spridning ökas genom att taket och öfre delen af väggarna till panelhöjd äro hållna i rent hvitt, hvarigenom belysningen blifvit jämn och behaglig. Förbränningsgaserna från lamporna bortledas genom de mellan betonhvalfven och underpanelen liggande kanalerna, hvilka stå i förbindelse med särskilda i väggarna inmurade dragpipor. Genom denna anordning erhålles således en extra ventilation.

R. L—N.

BETONGGJUTNING VID LÅG TEMPERATUR. I Tekn. Tidskrifts Afd. för Väg- och Vattenbyggn.-konst (Dec. 1907) meddelar Ingenjör Hans J. Krogh profningsresultaten rörande betong med gynnsammaste tillsats af c:a 5 % koksalt till förhindrande af betongens förstörelse vid gjutningen under frost. I Eng. Record (1907, sid. 501) återfinnes tryckförsök med *cementbruk* i bl. 1: 2 och 1: 3 med och utan inblandning af klorkalcium i det för brukets beredning använda vattnet. En inblandning af 2 % klorkalcium icke blott skyddade mot frost till en viss grad utan äfven förbättrade hållfastheten och ökade ogenomträngligheten för vatten.

Noteringen å klornatium (koksalt) är kr. 1,50 pr 100 kg. och å klorkalcium kr. 11,70 pr 100 kg., hvilket kan tjäna såsom jämförelse med priset kr. 50 pr 100 kg. å en patenterad tillsats, som för närvarande utbjudes i Stockholm.

Med hänsyn till den i vårt klimat så betydelsefulla frågan vore synnerligen önskvärdt, om nya prof och undersökningar verkställdes och publicerades.

R. BQT.

ÖFVERINTENDENTSÄMBETET UNDER 1907.

KYRKOR. Genom till Öfverintendentsämbetet expedierade Kungl. Bref hafva afgjorts 102 kyrkobyggnadsärenden. Däraf ha 13 st. rört nybyggnader, 89 st. ändrings-, tillbyggnads- eller restaureringsarbeten samt inredningsföremål. Dessutom hafva inom ämbetet behandlats 63 andra kyrkobyggnadsärenden, som ännu icke af K. M:t afgjorts eller också icke påkallat K. M:ts åtgörande.

De viktigaste nybyggnaderna torde vara *Annedalskyrkan* i Göteborg (Th. Wåhlin), *Jät* i Småland (E. Lallerstedt), *Södra Härene* i Västergötland (G. Améen), *Nässjö* (Hagström och Ekman), *Örebro* (Kjellström och Hägg), samt i Stockholm: *Hjorthagskapellet* (C. Bergsten), *Kungsholms kapell* (G. Améen) och nytt *krematorium* (G. Lindgren).

Af de talrika ändrings- och restaureringsarbetena må framhållas i Stockholm: *Klara kyrka* (Agi Lindegren) nu slutförd; *Storkyrkan* (E. Stenhammar) nära sin fullbordan, S:t Göran och draken ha blifvit ditflyttade; *Katarina kyrka*, har under hofintendenten G. Lindgrens ledning undergått yttre reparation; åt densamme har uppdragits att göra förslag till inre iståndsättning af *Riddarholmskyrkan*.

I landsorten:

Uppsala domkyrka inleder elektrisk belysning och inreder textilmuseum; i *Strängnäs domkyrka* (F. Lilljekvist) ha med statsanslag understödda restaureringsarbeten tagit sin början; K. M:t har stadfäst restaureringsförslag för *Allhelgonakyrkan i Nyköping* (F. Lilljekvist); samt för *Habo* intressanta träkyrka (G. Lindgren), för hvilken senare bl. a. föreskrifvits, att målningarna icke få uppfriskas, endast kompletteras vid vindfång och läktare. Inom ämbetet har under året *Varnhems klosterkyrkas* restaureringsfråga slutbehandlats, hvarjämte genom ämbetets försorg *Vreta Klosters* kyrka blifvit uppmätt och grundligt undersökt. Vidare har ämbetet tillstyrkt Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens förslag till inköp af *Dädesjö* ytterst intressanta *ödekyrka* (Småland) samt dess förslag till konserveringsarbeten vid *Visby kyrkoruiner*.

I detta sammanhang må äfven nämnas, att ämbetet på *Leckö slott* påbörjat konserveringsarbeten, som komma att fortsättas följande år.

Under sommaren 1907 hafva 31 kyrkor blifvit inspekterade genom arkitekterna S. Cronstedt, F. Falkenberg och Axel Lindegren, dels i Norrland, dels i Småland och Västergötland. I följd af de insända inspektionsberättelserna har i åtskilliga fall ämbetet funnit anledning att ingripa.

STADSPLANER. Af stadsplaneärenden ha inom ämbetet behandlats icke mindre än 64 st. Bland dessa torde den viktigaste vara stadsplanen för *Ladugårdsgärdet*, som på ämbetets anmodan omarbetats af ark. P. Hallman. Vidare har under året stadfästs planen för *kvarteret Lärkan*, äfven uppgjord af Hallman. Den del af *Göteborgs* stadsplan, hvarom för några år sedan täflades, har under året stadfästs. Täflan har utlysts angående stadsplan för *Trollhättan*, hvartill Hallman uppgjort programmet. Därvid har man sökt att i största möjliga mån bevara traktens naturskönhet. Täflingsresultatet är ännu icke bekant. För öfrigt hafva en mängd småsamhällen fått planer stadfästade eller ändrade.

OFFENTLIGA BYGGNADER I STOCKHOLM OCH I LANDSORTEN. 27 dylika byggnadsfrågor ha varit föremål för behandling inom ämbetet. De viktigaste torde vara:

Nybyggnad för hofhållningen i kvarteret Europa (E. Josephson), nybyggnad för *Myntverket* (E. Josephson); frågan om utvidgning af *Riksarkivet*; de stora nybyggnaderna för *Naturhistoriska Riksmuseum* vid Frescati (Anderberg); nybyggnad för *Veterinärinstitutet* (L. Petersson och R. Enblom). Vidare byggnader för *telegrafen i Jönköping* och för *posten i Storvik* (Ullrich och Hallqvist), hvarjämte uppdragits åt G. Améen att uppgöra förslag till nybyggnad för *landsarkiv i Göteborg*.

LÄROVERKSBYGGNADER. 20 läroverksbyggnader ha varit föremål för behandling. Af dessa märkes ett större *folkskoleseminarium i Falun*. *Södertälje* ämnar inrätta sitt rådhus till skola, under det att *Jönköping* ämnar göra sitt läroverkshus till rådhus och bygga ny skola. — Ämbetet har vidare uppdragit åt intendenten Gustaf Petterson att utarbeta *nya normalritningar* till folkskolebyggnader i landet.

SJUKHUSBYGGNADER. 18 dylika ha behandlats i ämbetet. De viktigaste torde vara *Allmänna Barnbördshusets* nybyggnad af Wickman och *Dannvikens hospital* af A. Johansson. Dessutom märkes ett nytt *lasarett i Alingsås* samt tillbyggnad, eventuellt nybyggnad af *Visby hospital*.

STRÖDDA MEDDELANDEN.

KONGRESSEN OCH ARKITEKTURUTSTÄLLNINGEN I WIEN. Den senaste internationella arkitektkongressen i London 1906 bestämde, att den 8:de internationella arkitektkongressen skulle försiggå i Wien den 18—24 maj 1908 och angående denna senare må framhållas:

Vid sidan af det egentliga kongressarbetet, som hufvudsakligen koncentrerar sig kring rent konstnärliga spörsmål, pågå vissa festligheter såsom kongressens öppnande i kejserliga slottet, besök vid den pågående jubileums-konstutställningen, en färd »an dem schönen, blauen Donau», mottagande på Rådhuset, fest vid hofvet etc. etc.

Medlemsafgiften vid kongressen är för herre 25 och för dam 15 österrikiska kronor. Den internationella arkitekturutställningen börjar samtidigt med kongressen och pågår 18 maj—14 juni. Utställningens ändamål betecknas äfvenledes såsom rent konstnärligt. Den omfattar byggnadsverk eller projekt (kompositioner) utförda under de senaste förflutna 10 åren, såsom tekningar, perspektiviska ritningar, akvareller eller modeller af byggnadsverk (exteriörer eller interiörer) äfvensom väggmålningar, skulpturverk eller dekorativa arbeten, som i något afseende samhöra med arkitekturen. Projektionsritningar önskas framställda i mycket liten skala och tyckas endast välkomna då de äro absolut nödvändiga för belysning af friare utförda framställningar.

Hvarje utställande stat erhåller sin särskilda sektion inom utställningsområdet, dock förbehåller den österrikiska utställningskommittén sig rätt, att i och för ordnande af en »representations-sal» utgallra de verk, de finna särskildt anmärkningsvärda. Hvar särskild nation tillsätter sin kommitté, hvilken tjänstgör som jury för bestämmande af, hvilka utställningsföremål som skola nedsändas till Wien. Den svenska kongress- och utställningskommittén, som tillsatts af teknologföreningens arkitektafdelning består af hrr: Carl Möller, ordförande, I. G. Clason, sekreterare, R. Östberg, kommissarie, M. Dahlander, E. Lallerstedt, G. Lindgren, Ch. Lindholm, T. Stenberg, F. Sundbärg, A. Thurdin, G. Wickman, och T. Wåhlin.

Regeringen har till Sveriges representanter vid kongressen utsett hrr F. Boberg och I. G. Clason.

Anslutningen till själfva arkitektur-utställningen har, hvad Sverige beträffar, visat sig synnerligen liflig, i det icke mindre än 26 arkitekter hafva afgifvit bindande löfte att utställa och till *den 5 mars* till kommissarien insända sina utställningsföremål. De äro hrr: Améen, Bergsten, Clason, Dahlander, Dorph, Grut, Hallman, Hagström och Ekman, Hermansson, Johansson, Lallerstedt, Lindgren, Lindegren Axel, Molin, Morssing, Nilsson, Rasmussen, Stenberg, Sundbärg, Tengbom och Torulf, Wahlman, Westman, Wickman, Zettervall, Wåhlin, och Östberg. — Senare erfoderliga upplysningar komma att tillsändas hvar och en af utställarna.

KONSTINDUSTRIUTSTÄLLNINGEN 1909. Förarbetena till denna ha hunnit så långt, att skisser till utställningsområdets ordnande nu föreligga. De äro uppgjorda af arkitekt Ferd. Boberg och ha under några dagar i jan. exponerats å Sv. Slöjdföreningens lokal. Utställningen får en utomordentligt härlig belägenhet i Frisens park, där den följer efter den sluttande terrängen utmed stora vägen till Listonhill samt ned mot sjön och ända ut till Biskopsudden. Hufvudentréen blir åt vägen från Bellmansro. Planandordningen bygger på det tacksammaste motiv väl en arkitekt kan anlita, nämligen gårdsinteriören. Omkring en följd af gårdar af olika form och storlek, gruppera sig de olikartade utställningslokalerna. Med dessa arkitektoniskt begränsade, men ändock fria och direkt solbelysta områden, bör utomordentligt vackra effekter kunna ernås. Bland sina delikat utförda skisser visade också Boberg prof på flera dylika.

Utställningen är afsedd omfatta följande grupper: 1. Konstindustriell undervisning. 2. Hemslöjd af konstnärlig art. 3. Konsthandtverk och konstindustri. 4. Möblerings- och dekoreringskonst (interiörer). 5. Villa och egnahemsbyggnader samt trädgårdsanläggningar. 6. Ritningar till enfamiljshus och till trädgårdsanläggningar.

Vi skola återkomma till en facklig redogörelse för utställningen.

HOS BYGGNADSNÄMNDEN i Stockholm ha under 1907 anmälts 137 nybyggnader och 45 större ombyggnader. Motsvarande siffror för 1906 voro 148 och 48.

Vid nämndens sammanträde den 8 jan. i år beslöt densamma att godkänna s. k. burspråk af trä, under villkor, att trästommen å ömse sidor är klädd med brandfritt material. Detta brandfria material skall af byggnadsnämnden för hvarje särskild gång godkännas. Alla golf inom burspråken skola vara af betong.

BYGGNADSVERKSAMHETEN I GÖTEBORG har, enligt hvad stadsarkitekten därstädes meddelat, under det gångna året varit något under det normala. Bland större byggnadsföretag märkas nybyggnader för Högskolan, som afslutats under året, samt Vasakyrkan och Skånebanken. I öfrigt har under året uppförts 38 boningshus af sten och 19 af trä, hvarjämte ombygts 34 sådana af sten och 17 af trä. Af affärs- och fabrikshus etc. hafva uppförts 12 af sten och 14 af trä. Och ha under året tillkommit 1 955 boningsrum, 768 kök och 377 affärs- eller andra lokaler.

MOTSVARANDE SIFFROR för Stockholm äro ännu ej tillgängliga. Likaså meddelar stadsarkitekten i Norrköping, att ej nu hinner lämnas liknande upplysningar från denna stad, men skall sådana jämte några andra meddelanden om byggnadsverksamheten sedermera inkomma. Äfven från andra städer har red. sökt erhålla meddelanden. Intresset för byggnadskonsten i olika delar af landet synes på senare tider hafva ökats. Det skulle ju därför vara önskvärdt, om från byggnadsverksamhetens målsmän på skilda orter kunde lämnas meddelande till denna tidskrift angående frågor, som stå i förgrunden och söka sig till lösning. Låt vara att dessa ofta blifva af olika art mot dem, som möta i storstaden. De äro stundom af ej mindre vikt, och må man komma ihåg, att *svensk byggnadskonst* inte representeras af en eller annan stad. För dess bedömande måste tagas i betraktande landet i dess helhet.

TILL INTENDENT hos Kungl. Öfverintendentsämbetet för Kronans byggnader i Stockholm efter intendenten H. T. Holmgren har utnämnts Arkitekten Gust. E. N. Petterson.

UR PRESSEN. I en af de större stockholmstidningarna för söndagen den 19 jan. läses i en notis om den nya krigshögskolan att »det förslag till nybyggnad, som ligger till grund för k. m:ts anslagsäskande, är uppgjordt af *chefen för krigshögskolan, grefve E. Josephson»*. Detta meddelande, som ju innebär en del oväntade nyheter, skall säkerligen glädja alla vänner till arkitekten E. Josephson.

TILL CHEF FÖR HUSBYGGNADSAFDELNINGEN vid Stadens byggnadskontor efter Ark. Ferd. Boberg har i slutet af förra året utnämnts Ark. Gust Améen. Denna befattning är endast ett par år gammal och dess första innehafvare var Ark. Boberg. Hvilken betydelse en sådan post som arkitekt för stadens byggnader i verkligheten innebär, framhäfves tydligt af t. ex. förhållandena i Berlin. Motsvarande befattning därstädes innehafves af Arkitekt Ludv. Hoffman. Rundtom i Berlin finner man nu offentliga byggnader af hans hand, skolor, sjukhus, badanstalter brandstationer o. s. v. Dessa äro alla af en kraftig egenartad arkitektur och bidraga att åt skilda delar af Berlin gifva en prägel af kultur och intresse, t. o. m. åt trakter, som i öfrigt lida af utkantens brister. För Berlins arkitekturfysionomi äro dessa byggnader bland de mest ingripande momenten. De bära otvetydigt vittne om, att staden förstått de fordringar, man har rätt att ställa på kommunen, när den uppträder som byggherre. Må vi hoppas på godt äfven af vår stad i detta afsende!

Hvad husbyggnaderna vid Stockholms byggnadskontor beträffar, äro de, ehuru icke af någon dominerande omfattning, betydande nog. Bland byggnader, som fullbordats under föregående år märkas: Kungsholmens realskola vid Handtverkargatan, som, redan tagen i bruk, inviges 1 febr. Navigationsskolan på Söder, som användts för sitt ändamål sedan i höstas. Personhiss vid Söderderbergs trappor samt Badhus vid Värtahamnen.

Större arbeten under utförande äro: Skomakareämbetets hus, s. k. skomakarkällaren, som skall inrymma ämbetslokaler för Uppbördsverket, Öfverståtshållareämbetet, Byggnadsnämnden m. fl. Vidare tullpackhuset vid Kungsbron, som skall vara färdigt till 1 apr. Tullpackhuset i Stadsgården. Om- och tillbyggnad af Johannes brandstation. Tillbyggnad af Allm. försörjningsinrättningen på Kungsholmen. Dessutom föreligger förslag till viadukt för Regeringsgatans framdragande öfver Kungsgatan.

Anslagen för 1907 och för 1908 ställa sig sålunda:

	1907	1908
för nybyggnader	2 193 940	1 046 129,96
» ombyggnader	200 000	860 000,00
» reparationsarbeten	50 100	97 800,00
Summa kr	2 444 040	2 003 929,96

Härvid har medräknats anslagen till det nya Östermalmsläroverket, hvilket arbete dock, liksom några andra af stadens stora byggnadsarbeten, ej bedrifves från stadens byggnadskontor.

I BERLINER ARCHITEKTENVEREIN höll förra året Regierungs- und Baurat Adams i Berlin föredrag om en ny träkonstruktionsmetod, system Hetzer, hvil-

ken sedermera finnes beskrifven i Deutsche Bauzeitung N:o 98—99 för 1907. Träbyggnadskonsten, som förr baserats hufvudsakligen på grofva virkesdimensioner, har på senare tider, då tillgången på sådana aftagit, måst i vissa fall öfvergå till en imitation af järnkonstruktionernas triangelformer och hafva förlorat i betydelse. Nu har emellertid sedan flera år en tysk firma, Otto Hetzer i Weimar, framgångsrikt *fabricerat* gröfre timmer genom att under starkt tryck med något bindeämne sammanpressa smäckrare virke. Metoden, som är patenterad, har lämnat balkar, som hvarken inom- eller utomhus under åren förändrats. Den intressantaste användningen får metoden, då man framställer böjda bjälkar, »granknän», så att säga af hvilka dimensioner som helst. Användningen af sådana till mansardtaksparrar har i Museum i Altenberg visat sig ekonomiskt och i öfrigt särdeles tillfredsställande. Äfven för vanliga golfbjälkar är metoden lämplig, då man, genom träfibrernas anordning såsom båg- eller kedjelinie *inuti* balken, kan förebygga balkens annars vanliga nedböjning.

PROFESSOR CLASONS ANFÖRANDE VID AFD:S FÖR HUSBYGGNADS-KONST SAMMANTRÄDE D. 14 JAN. 1908.

Ordf. prof. Clason öppnade sammanträdet med att bringa arkitekten G. Wickman ett varmt tack för all den omtanka han, med uppoffring af en dyrbar tid, under en följd af år såsom afdelningens ordförande ägnat dess angelägenheter.

Sedan prof. Clason därefter framfört sitt vördsamma tack till afdelningen för det visade förtroendet att åter utse honom till ordf., lämnade han en kort framställning af de frågor, som närmast torde komma att bli föremål för afdelningens uppmärksamhet och afgörande. I första rummet komme *tidskriftsfrågan* och den i nära samband därmed stående frågan om *arkitekternas förhållande till byggnadsingeniörerna*.

Härvid framhölls, hurusom arkitekten icke längre kunde behärska hela det byggnadstekniska området.

Det öfvergår *en* mans förmåga att kunna äga vetenskaplig och praktisk skolning och detaljkännedom i frågor rörande ventilations- och värmeledningar, hissar och elektriska ledningar och dyl. och samtidigt icke blott hålla sig au niveau med och förstå att rätt bedöma och använda framstegen på det rent byggnadstekniska området, utan äfven med bibehållen konstnärlig spänstighet träna sig i formgifningens svåra konst.

Men icke ens det rent byggnadstekniska kan arkitekten numera helt omfatta. Järnkonstruktioner och kombinerade järn- och betongkonstruktioner af dagligen växlande system, fordra specialister med lynnesförutsättningar af delvis annan natur än arkitektens.

Arkitekten måste sålunda söka medverkan af och samarbete med *husbyggnadsingeniörer*, specialister hvar och en på sitt område. — Hur många sådana än tillkallas återstår dock det allra viktigaste nämligen: *Att bygga huset.* Och det är *arkitektens* sak. Då arkitektens ritningar och arbetsbeskrifning äro färdiga, då är huset faktiskt en gång byggdt; verkligheten är blott en första *kopia.*

Detta byggande på papperet utföres icke utan en mångsidig teknisk erfarenhet, allvarligt fördjupande i planläggningen med hänsyn till det praktiska behofvet och estetiska kraf, icke heller, äfven för den mest begåfvade, utan fortgående träning uti att ordna materien rytmiskt.

Hvad vore naturligare, än att i Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst alla vid husbyggnadsarbeten samverkande tekniskt högskolebildade samlades, och att den del af Teknisk Tidskrift, som benämnas »Arkitektur och dekorativ konst» behandlade alla till arkitekturen hörande frågor. Såväl *konstnärliga* som *tekniska* och *ekonomiska.*

På *tidskriften* borde afdelningens intresse nu koncentrera sig. Ordföranden uppmanade ledamöterna att icke försumma något tillfälle, att gifva den nye och för Tidskriften varmt intresserade redaktören, sympatisk medverkan genom insändande af uppsatser, meddelanden, notiser, frågor o. s. v. Ordf. betviftade icke, att vi på så vis i år skulle kunna lägga grunden till en verkligt gedigen och förstklassig byggnadstidskrift.

Näst tidskriftsfrågan torde fråga om *arkitekturundervisningen* komma att taga afdelningens uppmärksamhet i anspråk. På grund af afdelningens underdåniga skrifvelse till K. M:jt i ärendet, torde afdelningen förr eller senare blifva nödsakad att, såsom representant för den Svenska Arkitektkåren, klart och bestämt lägga fram sina fordringar med hänsyn till ordnandet af denna undervisning.

En fråga, som låge arkitekten nära, vore *yrkesskolefrågan.* Skråtidens goda yrkesutbildning och sunda traditioner sopades oförståndigt bort af en kortsynt frihetsfanatism. Vi stå än på den ståndpunkten inom de till byggnadsyrket hörande arbetsfacken, att ingen som helst yrkesutbildning fordras, att en arbetsför yngling, hvilken som helst, skall ha i det närmaste lika mycket betalt som den i yrket tränade; och denne senare är vid dödsstraff för honom och hans familj förbjuden att draga ekonomisk fördel af sin kunskap och skicklighet. Dit har den beprisade friheten ledt. Öfverallt ropas på återupptagandet af en rationell yrkesutbildning för handtverksarbetare. Arkitekten kan icke likgiltigt åse denna företeelse: det gäller ett af hans allra närmaste intressen. Det är handtverkaren som utför »*kopian*» af hans byggnad.

En annan fråga, som sysselsatt arkitekterna i Danmark och på senaste tid upptagits i pressen äfven här, är frågan om, hvad som *kan* och *bör* göras för att ingjuta bättre hållning och stil i de allra enklaste byggnaderna på landet.

Vid sidan af äldre tiders byggnader äro de, som nu uppföras, sämre konstruerade, mindre praktiska och framför allt utan samband med omgifningen, likadana från Skåne till Lappland, lika renodlade från hvarje känsla för mått och proportioner med en alldeles förvånande tendens att uppträda i de mest disharmoniska former. Tänk på våra bondstugor eller förstadshus med de platta tunna papptaken och allt uppslukande fönstren, 4 × 8 fot. Tänk på våra folkskolebyggnader, på missionshusen, på hur byggnaderna placeras på en bondgård, ja! på en herrgård, och hur det ser ut närmast omkring en bondstuga eller ett torp eller en arbetarbostad på ett bruk. Är det det för sin allmänbildning så högt beprisade svenska folket, som vill ha så omkring sig? Ja, tyvärr! Halfbildning är konstfiendtlig.

Vidare omnämndes den stundande *internationella arkitektkongressen i Wien 1908.*

Bland frågor, som komme att af kongressen behandlas anfördes: Internationella arkitekturtäflingars ordnande, kulturhistoriskt intressanta, arkitektoniska minnesmärkens och byggnaders bevarande, den arkitektoniskt konstnärliga äganderätten.

Beträffande *Afdelningens sammanträden* meddelade ordföranden, att styrelsen vidtagit åtgärder för att om möjligt kunna bestämma programmet för dem så tidigt, att de kunde införas i afdelningens medlemsförteckning. Man hade t. o. m. tänkt kunna någon tid före sammanträde i tryck utdela sådant föredrag, som afsåges utgöra inledning till diskussion.

Styrelsen hade beslutat att uppdraga åt två och två afdelningens ledamöter, att för hvarje sammanträde anordna en utställning, hvilket äfven skulle meddelas i medlemsförteckningen.

Förhandlingarna komme hädanefter att börja precis på det klockslag, som på kallelsekortet utsatts.

UTHYRESHUS I STOCKHOLM REGERINGSGATAN 88.

Byggnaden, uppförd åren 1906—07, har 6 våningar utom källarvåningen, nämligen 1 souterrainvåning, upptagande hela tomtens yta och afsedd till verkstadslokal, 1 kafélokal, 3 bostadsvåningar å 4 rum, badrum och kök, samt en vindsvåning afsedd till fotografiatelje. Vindsvåningen är inredd till halfva sin yta och är den tillkommen med k. m:ts nådiga tillstånd. Direkt belysning till badrum och tamburer erhålles genom entresolering.

Huset är uppfört på berg med grund af betong, stomme af vanligt tegel, stora formatet, och bjälklag af trä med undantag af de tvänne nedersta, som äro utförda i betong mellan järnbalkar. Fasaden är putsad och affärgad i grågrön färgton med hvita band och lister. Bottenvåningens pelare äro utförda af Norrtäljegranit.

På grund af tomtens små mått (dess yta är 175 kvm.) kunde byggnaden ekonomiskt ej bära anläggning af hiss, värmeledning och septisk tank. Badrum och toalettrum äro emellertid inredda i bostadsvåningarna.

REGERINGSGATAN 88.

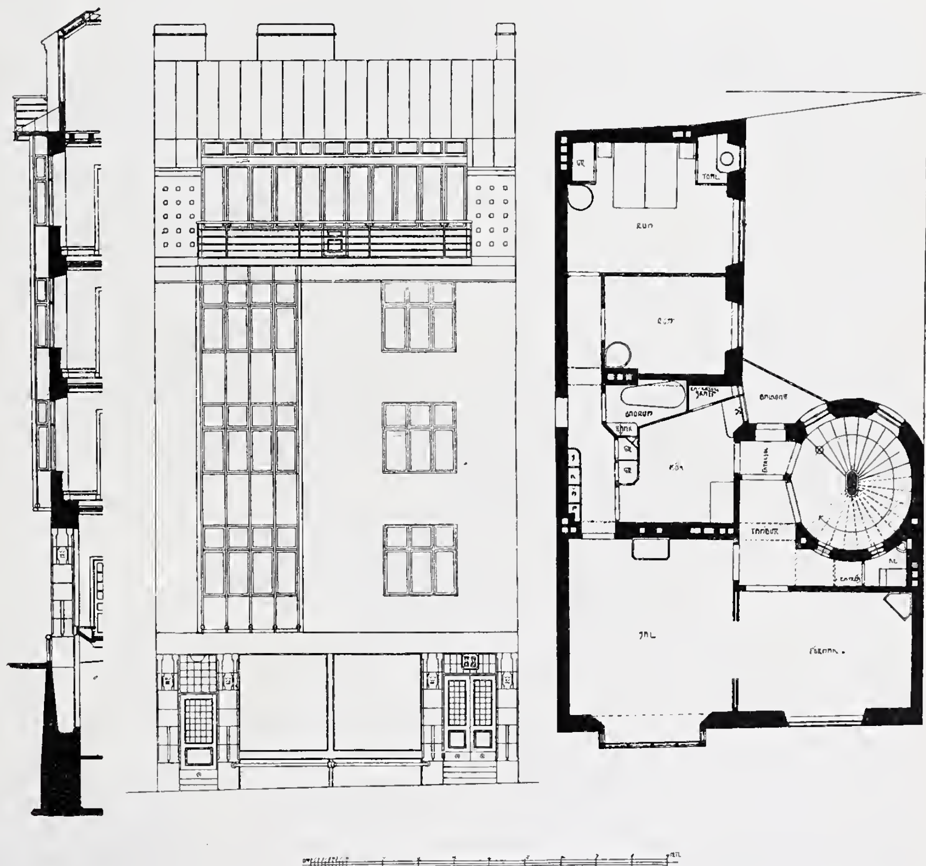

REGERINGSGATAN 88. ARKITEKT- OCH BYGGNADSBYRÅN.

Leverantörerna hafva varit:

för gas-, vatten- och afloppsledningarna, Herr E. E. Berggren,
för elektriska ledningarna, Luth & Roséns Elektriska Aktiebolag,
för granitarbetetet, Ingeniör H. Palm,
för målningsarbetet, Målarmästare Patrik Nilsson.

Kostnaden per kubimeter är ungefär 25 kronor, hvarvid kubikmassan räknats från källarens golf till brandbotten med tillägg af i vinden inredda lokalers kubikmassa.

Ritningarna tilll huset äro utförda af A. B. Arkitekt- och Byggnadsbyrån, som äfven uppfört byggnaden.

egna hem, och får man en uppgift, där tomtens beskaffenhet gifver några svårigheter, som föranleda planlösningar af något annorlunda slag än de vanliga, blir man glad. Så var förhållandet i detta fall. Terrängen hade en mycket stark lutning från tomtgränsen ned mot sjön och var beväxt med vackra tallar, af hvilka den vackraste stod midt på den plats, där byggnaden kunde tänkas stå. Så fick byggnaden gå omkring tallen, buga sig för andra, klättra nedför backen och upp igen och kom att få ett det härligaste läge i förhållande till omgifningen.

VILLABYGGNAD Å DJURSHOLM.

Att »rita en villa», ha' dessa ord någon klang bland arkitekterna? Förvisso ej, då de hufvudstaden omgifvande villastäderna, den ena efter den andra, fyllas med villabyggnader, af hvilka alltför många äro skapade af personer, som i stället för pennan borde vara utrustade endast med radérgummit. Likväl är det intressant att arbeta med dessa

Byggnaden, som äges af disponent Sundström och är belägen vid Framnäsviken, har byggts af regementsveterinär O. Sjöberg för en byggnadssumma af cirka 50 000 kronor hvaraf 3 500 kronor för grund och terrasser, 600 kr. för värmeledning (eminentugn för en del af byggnaden, kakelugnar i öfrigt) och 750 kr. för elektrisk belysning.

Källarvåningen är uppförd af tegel på granitsockel, och inrymmer tvenne bostadsrum, förutom ved- och matkällare, tvättstuga samt klosett. De öfriga våningarna af trä med fasadytor af reverteringstegel och puts med inlagda lister och band af trä. Detta sätt att bekläda trä med puts, som mången synes ha misstroende till, har förvisso stora fördelar.

Må man dock akta sig att låta en sådan byggnad få stenhus karaktär, utan genom synlig träbehandling i fasad och i öfrigt i dess gestaltning visa dess verkliga beskaffenhet.

Byggnadens arkitekt är
A. V. FAGERSTRÖM.

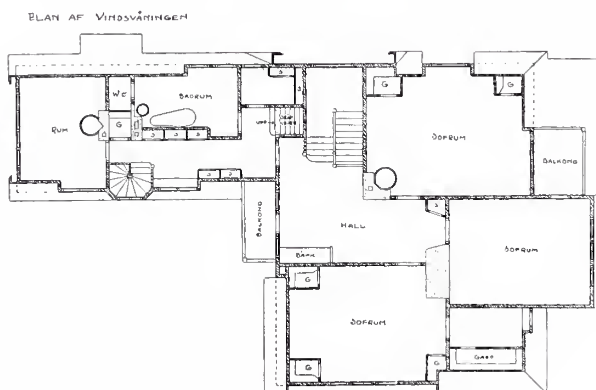

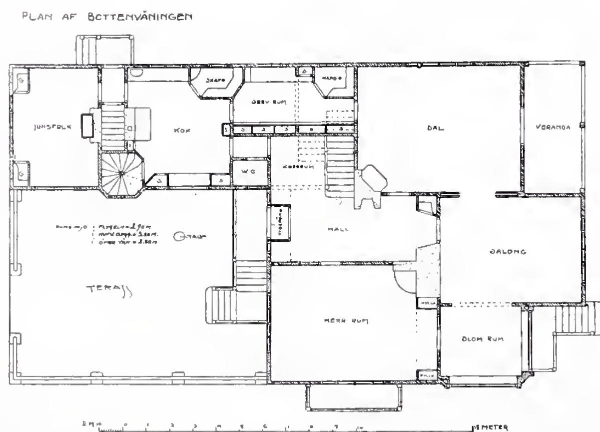

VILLA VID DJURSHOLM. ARKITEKT: A. V. FAGERSTRÖM.

BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

I KOMMUNALHUSFRÅGAN är titeln på ett häfte innehållande en »historik och en redogörelse» för det s. k. Hötorgsförslaget. Här sammanföras tidningsuttalanden, myndigheters utlåtande, motioner i stadsfullmäktige, yttranden af sakkunige, enskilda och föreningar, m. m., som är ägnadt att belysa detta mycket diskuterade och mycket betydelsefulla ämne. Man får häri också en ganska klar föreställning om, hur utomordentligt intrasslad denna kommunalhusfråga och den därmed sammankopplade rådhusfrågan, genom alla de olikartade intressen, som de under tidernas lopp fått i släp, verkligen lyckats blifva.

Saken blir icke mindre invecklad därigenom, att man, ofrivilligt eller icke, sätter den ena lösningen i beroende af den andra, på så sätt sökande förverkliga det kinkiga problemet med perpetuum mobile. Man hade dock lyckats afsöndra ett parti och med det kommit till ett godt resultat. Eldkvarnsförslaget låg klart och färdigt. Byggnadsfrågan var förberedd och planlagd på ett både ur praktisk och konstnärlig synpunkt så vidsynt och generöst sätt, som väl sällan något offentligt byggnadsföretag i Stockholm. Staden hade, utan omskrifningar, klart och medvetet beredt sig att göra ekonomiska uppoffringar för tillgodoseende af rent estetiska kraf, något som väl är värdt honnör i denna materiella tid. Och dessa ingalunda lätt åtkomna värden är man nu i färd med att göra till insats i spelet om det ovissa. Från arkitektståndpunkt sedt vore det att hoppas, att så icke måtte blifva fallet, utan att stadsfullmäktiges en gång fattade beslut angående uppförande af rådhus å Eldkvarnstomten måtte fullföljas. Från samma synpunkt måste man hoppas på, att de betydelsefulla uppslag för Stockholms utveckling, som det Ringströmska förslaget till reglering af trakten kring Hötorget innebär, måtte tillvaratagas. Med den brist, som i Stockholm förefinnes på centrala tomter, lämpliga för monumentalbyggnader, borde en sådan förhoppning icke behöfva komma på skam. —OM

ARCHITEKTONISCHE RUNDSCHAU har på senare år utvecklat sig synnerligen lifligt och kommer i häft. N:r 3 med en nyhet, nämligen en illustrerad tidskriftsöfversikt.

DEUTSCHE BAUZEITUNG. N:o 1—3. Villa Hagen i Köln*, ett ytterst magnifikt, om än föga originellt privatpalats, illustreradt af nästan för talrika afbildningar. — Nyare konstruktioner för byggnadslyftkranar*, en rätt intressant uppsats, särskildt för oss, som stå rätt långt tillbaka i detta afseende. Från föregående år, N:o 91—92, förtjänar påpekas en artikel om takmålningar af D:r Karl Doehlman i München. Intresserar mest därför, att ämnet är så sällan behandladt i facklitteraturen samt genom en mängd alldeles utmärkta illustrationer. Innehållet är en rätt kort, men med grundlighet affattad redogörelse om takmålningarnas mål och medel med exempel hämtade till stor del från italienska takmålningar.

THE BUILDER offrar hela sitt första nummer på wienerarkitektur med anledning af arkitektkongressen i Wien i år. Talrika illustrationer af både gammalt och nytt.

INNEN DEKORATION, från Alex. Kochs välkända förlag i Darmstadt, inleder den nya årgångens första häfte med en rikt illustrerad uppsats om det nya hotell Adlon i Berlin, en af de mest storartade hotelanläggningar, som fullbordats under de senaste åren. Dess totalkostnad är 17 000 000 mark, i hvilken summa dock ingår kostnaden för tomten, 7 000 m², hvilken är belägen i hörnet af Unter den Linden och Pariserplatz. Hvad som här presterats för att tillfredsställa de mest stegrade anspråk på hygien och komfort ter sig verkligen som »etwas noch nie dagewesenes». Blott och bart för »Wasserkomfort» har enl. uppgift utgifvits 1 100 000 mark. Lokaliteterna, som, förutom en väldig entréhall, vinterträdgård med restaurant, tre hotelrestauranter, en stor lyx-matsal, bar, festsalar etc., omfatta 350 sofrum med 400 sängar och 140 bad, äro å tomtens inre del, dels arrangerade kring en stor gård, dels i tvenne bakomliggande flyglar. Ritningarna till byggnaden ha uppgjorts af Ganse & Leibnitz i Berlin. Möbler och inredningar ha levererats af ett flertal af Tysklands mest framstående firmor på detta område. För byggnadens uppförande och inredning har åtgått den otroligt korta tiden af endast $1^1/_2$ år.

Häftet innehåller dessutom flere andra bidrag, bland hvilka är en anmärkningsvärd uppsats af Otto Schultze, Elberfeld: Om utställningskonst.

REDOGÖRELSE FÖR VERKSAMHETEN INOM SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST UNDER ÅR 1907.

Afdelningens ordinarie sammanträden under året hafva varit 9 till antal, hvarjämte ett extra sammanträde hölls den 12 nov. med anledning af, att afdelningen beslutat uttala sig till förmån för förändring af undervisningen uti arkitektur och byggnadskonst vid konstakademiens arkitekturskola.

På januarisammanträdet beslöt afdelningen genom sin styrelse söka utreda, huruvida ett årligt svenskt arkitektmöte lämpligen borde afhållas, i hvilket fall ett försök borde göras på vårsammanträdet, som eventuellt då kunde utvidgas till sitt program. Ett sådant möte hölls äfven den 1—3 juni med god tillslutning och till synes med godt resultat och lifligt uttalad önskan om återupprepande för kommande år.

Afdelningen valde en hederskommitté för att medverka vid anordnandet af kommande möten, därvid till hedersordförande valdes herrar: öfverintendenten C. Möller, Sthlm, ark. Hans Hedlund, Göteborg, ark. Ture Stenberg, Uppsala, och till hederssekreterare herrar: stadsark. M. Dahlander, Örebro, lektor K. Berlin, Borås, stadsark. K. Flodin, Norrköping. I samband med mötet anordnades dels en gemensam utfärd till Gripsholm, dels besök å flere byggnader och byggnadsföretag såsom Nordiska Museet å Djurgården, d:r Paulis villa, Djursholm m. fl.

De under året inom afdelningen hållna föredragen och diskussionerna hafva omfattat följande ämnen: »Några utländska restaureringsarbeten» af ark. S. Curman. — »Några moderna fasadbehandlingar med tegel», af ing. G. W:son Cronquist, belyst af skioptikonbilder och utställda tegelprof. — »Stockholms framtid, idealism och ekonomi», af ark. W. Klemming med skioptikonbilder. — »Konstruktiva och dekorativa detaljer af japansk byggnadskonst» af ark. Enblom jämte skioptikonbilder. — »Hyreshus och egna hem i och invid städerna», af ark. P. Hallman, be-

lyst med ritningar, fotografier och kartor. — »Handtverkets inflytande på byggnadens karaktär», diskussion, inledd af ark. Westman och Östberg. — »Hvad bör åtgöras för att få till stånd ett samlingsverk öfver uppmätningar och andra reproduktioner af svenska byggnadsminnen», af ark. I. Tengbom. I samband med denna fråga uttalades såsom önskvärdt, att en professur uti svenska byggnadskonstens historia inrättades vid konstakademien.

»Arkitekternas utbildning vid konstakademien», inledningsföredrag af ark. C. Westman. Afdelningen tillsatte med anledning af detta föredrag och den därpå följande diskussionen en kommitté bestående af herrar: professorerna Clason och Lallerstedt samt ark. Tengbom, Westman och Östberg med uppdrag att vidare utreda, hvad som bör och kan göras i denna fråga.

Vid sammanträdena hafva följande ritningar, modeller och materiel varit utställda och demonstrerade: Modell öfver nya rådhusets i Stockholm förläggande af ark. R. Östberg. — Täflingsritningar till nytt rådhus i Borås. — Ritningar och modeller till kyrkomöbler för Ockelbo kyrka af ark. G. Améen. — Frazzitegel. — Stadsplaner af civilingenjör N. Gellerstedt. — Smidesarbeten från Nyqvist & C:o. — Täflingsritningar till nytt rådhus i Östersund. — Ritningar och modell till ny kyrka för Engelbrekts församling i Stockholm af ark. L. Wahlman. — Ritning till ny stadsplan för vissa områden vid Enskede invid Stockholm af ark. P. Hallman. — Förslagsritningar till enfamiljehus m. m. för bebyggande af dessa områden af ark. Bodin, Cronstedt och Wahlman.

Skioptikonbilder hafva dessutom förevisats och demonstrerats af: ark. Enblom, bilder från Spanien; — ark. Östberg, förslag till nya rådhuset i Stockholm; — ark. W. Klemming, från en resa till Amerika; — ark. Cronstedt, från studieresor rörande egnahemsanläggningar; — prof. Lallerstedt, bilder från Savoyen och Tyrolen; — stadsarkitekt Salin, från en automobilfärd under sommaren på kontinenten samt från gamla Stockholmshus.

Under året invaldes till medlem stadsarkitekten i Falun, Klas Boman.

Styrelsen utgjordes under året af: ordförande ark. G. Wickman, vice ordf. ark. I. Tengbom, sekreterare ark. S. Cronstedt samt ark. T. Grut, K. Salin, C. Westman och R. Östberg. Redaktör för afdelningens organ har varit ark. T. Grut och klubbmästare ark. A. Sjögren.

Byggnadssamfundets donationsfond uppgick vid årets slut till c:a 4 200 kr. Arkitektkassan uppgick vid samma tid till 2 022:62 kr. jämte upplupna räntor.

SIGGE CRONSTEDT.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde månd. den 10 dec. 1907 under ark. Wickmans ordförandeskap, hvarvid ark. Hallman demonstrerade den af honom upprättade planen öfver det område närmast slakthuset vid Enskede, som Stockholms stad nu ämnade upplåta till bebyggande. Ark. Bodin demonstrerade de af arkitekterna Bodin, Cronstedt och Wahlman för samma område uppgjorda förslagen till bostadshus. Till redaktör för afdelningens organ, »Arkitektur och dek. konst» utsågs ark. Tengbom. Sammanträdesdagarna för år 1908 fastställdes till den andra tisdagen i hvarje månad utom under juni, juli och augusti; sålunda 14 jan., 11 febr., 10 mars, 14 apr., 12 maj, 8 sept., 13 okt., 10 nov. och 8 dec. Stadsark. Salin visade skioptikonbilder från sina resor under sommaren.

VID AFDELNINGENS första sammanträde på det nya året, tisd. den 14 jan. leddes förhandlingarna af prof. Clason, som öppnade desamma med ett längre anförande, för hvilket redogöres på annan plats i detta nummer. Sekreterarens berättelse öfver verksamheten inom Afdelningen för husbyggnadskonst under det gångna året upplästes. Sedermera förelåg till behandling frågan om anordnande äfven i år af ett möte för svenska arkitekter. Efter en kortare diskussion beslöts på ark. Cronstedts framställning, att ett sådant skulle anordnas under förra hälften af arbetsåret. Till inval i afdelningen föreslogs löjtnant Ragnar Blomquist.

Vid sammanträdet var anordnad en retrospektiv utställning af ritningar och modeller till Nordiska Museets nybyggnad å Lejonslätten, från de första täflingsprojekten i början af 80-talet ända fram till de arbets- och detaljritningar efter hvilka byggnaden blifvit utförd. Den intressanta utställningen, som belyste en hel epok i vår svenska arkitekturhistoria, var anordnad af ark. Bergman.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING (stiftad 1848) hade sitt årssammanträde å hotell Fenix onsdagen den 4 december 1907. Styrelse- och revisionsberättelser föredrogos och ansvarsfrihet beviljades. Den afgående styrelsen återvaldes och består af: ordförande arkitekt P. O. Hallman, v. ordförande byggmästare Joh. Sjöquist, skattmästare ingeniör J. Grundström, sekreterare ingeniör Otto Ehrngren, bibliotekarie byggmästare A. E. Magnusson samt ingeniör Knut Hauffman, ingeniör Julius Hjelm och arkitekt Sigge Cronstedt. Till revisorer återvaldes ingeniörerna Frithiof Dahl och Erik Lindquist med byggm. J. Rich. Enblom som suppleant.

Till ständig ledamot af föreningen valdes ingeniör Hjalmar A. Anderson, som ställt ett större välbeläget tomtområde inom Lidingö villastad till föreningens förfogande. Efter förhandlingarna firades högtidsdagen med en synnerligen animerad middag. En för tillfället af arkitekt Vict. Dorph författad »byggvisa» afsjöngs under stort jubel och vid en med anledning af visan förrättad auktion insamlades till byggnadsfonden 723 kronor.

Vid sammanträdet den 16 jan. 1908 å hotell Fenix invaldes löjtnanten W. W. C. Ernst Nilsson samt ingeniörerna Agne Clausen, Börje Clausen och Ferd. Kruse. — Stadsarkitekten Kasper Salin förevisade ett stort antal ljusbilder från Katarina församling i Stockholm samt från de gamla städerna Bamberg och Wimpfen. Tillämnad diskussion om s. k. förhydningsmassor, scagliol- och tramezzoväggar medhanns ej, utan uppsköts till ett följande sammanträde.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 3 · 7 MARS · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

BYGGNADSKONSTEN OCH SAMHÄLLETS KRAF.

Det aktstycke, som här nedan finnes återgifvet, är en företeelse af synnerligen glädjande art för vår tid. I detsamma drages byggnadskonsten fram till en angelägenhet af allmän betydelse, hvilken, såsom en viktig del af ett lands kultur, bör göras till föremål för statsmakternas särskilda omsorger.

Det är en skrifvelse från vederbörande departement inom preussiska regeringen, hvars innehåll — till alla delar tillämpligt äfven hos oss — är värdt att alldeles särskildt uppmärksammas och tillvaratagas. Dess framställning bäres af en sällsynt förståelse för byggnadskonstens mål och medel och för nödvändigheten af samband hos densamma mellan förtid och framtid, på samma gång som dess klara, rättframma form bör göra den lätt att förstås och upptagas af den stora allmänheten.

Behofvet af sådana påpekanden, som här göras, är så stort, att man skulle önska, att några särskilda åtgärder kunde vidtagas för att få dem spridda och tillämpade rundtom i våra bygder.

Berörda skrifvelse återgifves härmed i sin helhet i öfversättning.

PÅBUD ANGÅENDE ÅTGÄRDER MOT VANSTÄLLANDE AF STAD ELLER LANDSBYGD GENOM BYGGNADSFÖRETAG (utöfver lagen af den 15 juli 1907). I lagen af den 15 juli 1907 mot vanprydande af bebodda platser och natursköna trakter har förordnats om åtgärder för vårdandet af det inom olika landsdelar sedan ålder bestående byggnadssättet och om bibehållandet af egenarten hos en bebyggd plats eller gatubild.

Men till de tvångsåtgärder, för hvilka denna lag lämnar en utgångspunkt, anse vi det vara oundgängligen nödvändigt att foga ett frivilligt medarbetareskap inom så vida kretsar som möjligt, om man skall vinna ett godt resultat i denna så viktiga kulturfråga.

Med hänsyn härtill anse vi lämpligt, att i det följande påvisa de väsentligaste missförhållandena inom nu förekommande borgerligt och landtligt byggnadssätt och tillika angifva de medel och utvägar, genom hvilka bemödandena att förekomma vanställande af städer, byar och landskap kunna väntas medföra resultat.

Betraktar man de under senaste årtiondena uppförda nybyggnaderna i stad och å landsbygden, så framgår tydligt, att med befolkningens tilltagande välstånd och med införandet af nya konstruktionssätt och nya byggnadsmaterialier, hvilka på grund af nutida kommunikationer hastigt spridas öfver hela landet, har en böjelse mer och mer blifvit förhärskande, nämligen att gifva boningshusen en i ögonen fallande yttre prägel, ett efter allmänt gängse åsikt modernt utseende.

I dessa sträfvanden ligger ett ringaktande af den nedärfda traditionella formgifningen.

Förr i tiden byggde man i småstaden och på landsbyggden i enlighet med gammalt å hvarje trakt vedertaget bruk, enkelt och handtverksmässigt, så som det blifvit utveckladt under skråtiden. På så sätt uppstodo typer, hvilka kunna anses karaktäristiska för en trakt, och som kunna gälla för att vara där hemmahörande.

Nu för tiden däremot söker den enskilde att för sina ändamål använda det nyaste, han har sett på resor i storstäderna, eller som hans tekniska rådgifvare framlägger till utväljande bland förebilderna i senast utgifna arbeten.

Detta å sin sida har ledt därhän, att storstadshusets former med förkärlek öfverflyttats till borgarhuset i medelstora städer eller småstäder, ja rent af ut till landet. Afsikten att gifva byggnadsverket ett möjligast ståtligt utseende eller måhända att ernå en målerisk verkan, framkallar alltför ofta för det bildade ögat ett stötande intryck genom hopandet af en massa motiv af olika slag och genom ett öfverflöd af arkitektoniska former och ornament.

Det betänkliga vid ett sådant, på yttre prål anlagdt, byggnadssätt gör sig särskildt märkbart, då detaljer af byggnaden, hvilka äro afsedda att utföras i naturlig sten, efterapas i gjuten cement eller i gips, och då orneringar med konstnärligt ursprung och utförande eftergöras fabriksmässigt i falska material.

Det gäller att skaffa ändring i dessa förhållanden och åter ansluta sig till det sunda, som lefvat kvar från en förgången tid. Härvid bör man ställa som mål att gifva byggnaderna i medelstora och små städer en enkel borgerlig prägel och att i byarna bygga så som bondens självmedvetenhet, förenad med förståndig sparsamhet, fordom förstod, då han utnyttjade traktens byggnadsmaterial och med anpassning efter det omgifvande landskapet gjorde byggnaden lika praktisk för sitt ändamål som egenartad och tilltalande i så väl det yttre som det inre.

I de nuvarande förhållandena kan man emellertid ej förvänta en förbättring af det borgerliga och det landtliga byggnadssättet, förrän sinnet för det naturliga, sakligt ändamålsenliga och enkelt sköna ånyo väckes, och denna uppfattning kommer till synes genom att undvika allt oäkta och göra inskränkning i allt det öfverflödiga i form och utsmyckning, utöfver hvad som med hänsyn till art och ändamål bör komma hvarje enskild byggnad till del. Denna uppfattning skall ock föra till insikt om, att hvar

och en, som bygger ett hus, har icke allenast att, med tillgodoseende af berättigad önskan att efter egen smak skapa något nytt, tilltalande, fylla de allmänna skönhetskrafven, utan äfven att anpassa huset till omgifningen, om han med sitt hus vill bidraga till, att en hittills enhetlig och karakteristisk by eller gatubild icke blifver vanställd genom något för den främmande drag, eller att vid bebyggandet af en nyanlagd gata det enskilda huset harmoniskt infogar sig i hela stadsbilden.

Det är hvarken nödvändigt ej heller önskvärdt att därvid sträfvas efter enhetlighet i stilen. Bestämmande härvid är endast enhetlighet i så måtto, att samtliga husens byggnadsformer i fördelning och i ytterväggarnas ytbehandling, i yttertakens konturer och utsirande, i utsmyckande med ornament och färg erhålla den prägel, som under inflytande af förhållandena å platsen, klimatet och lefnadsvanorna har utbildat sig genom fackkunnigt användande af inhemska byggnadsmaterialier, bearbetade och behandlade på i orten gängse sätt.

Återupptagande af gamla stilformer skall därvid icke anknyta sig blott till ytterligheterna utan till andan och sinnet hos den tid, som skapade dessa former, och samtidigt söka gifva dem ett motsvarande stilenligt uttryck för de under andra förutsättningar utbildade behofven hos vår tid.

Om man vill bygga i omedelbar anslutning till en utpräglad historisk stil, böra endast de bästa föremålen på själfva platsen eller i omgifningen användas som förebilder, men däremot böra icke sådana motiv och former, som äro egendomliga för andra trakter tillämpas blott på grund af deras arkitektoniska verkan.

Är det för lösandet af en uppgift af högre konstnärlig betydelse en alldeles oafvislig förutsättning att kunna behärska stilformerna, så är det lika säkert, oafsedt hvarje fråga om stil, alldeles nödvändigt att vid äfven den allra enklaste byggnad noga beakta de lagar, som måste äga allmän giltighet vid hvarje på saklighet och organisk utveckling inriktadt skapande af ett byggnadsverk.

Hit hörer särskildt ett klart, ur grundplanen uppväxande yttre, en fördelning at ytterväggarna med sorgfälligt afvägande af dörr- och fönsteröppningar i förhållande till de kompakta väggytorna, en enkel takform med goda lutningsförhållanden och vacker kontur och för det hela ett finkänsligt, måttfullt användande af ornamental utsmyckning liksom en väl öfvertänkt afstämning af färgerna, alltefter egenarten hos de använda materialerna.

Om dessa grundsatser anses böra gälla som rättesnöre vid byggandet af boningshus i städer, så böra de ock i det väsentligaste gälla för allt byggande å landsbygden, endast med förökad vikt lagd vid den största möjliga enkelhet i så väl plan som uppbyggnad likasom också största möjliga inskränkning beträffande yttre verkningsmedel.

I förstäder, hvilka bilda öfvergången till den fria naturen, vid gator i småstäder, där icke redan de sammanbyggda husen äro förhärskande, men i all synnerhet å själfva landsbygden, måste det anses såsom en gifven fördel att kunna förlägga ett hus fritt åt alla håll, och detta bör till fullo uppskattas. Framför allt annat skall dock tagas hänsyn till att erhålla samklang med den närmaste omgifningen.

Icke utan tvingande skäl böra byggnader ställas i tomtgränserna och här framvisa kala brandmurar; de böra dess hellre, när så är möjligt, omgifvas med träd, blommor och gräsmattor och, om på grund af väderstrecksförhållandena det låter sig göra, förses med slingerväxter, en naturlig utsmyckning, som blifver af så mycket större verkan ju enklare och anspråkslösare byggnaden är i sig själf.

Det är i hög grad önskvärdt att hos den byggande allmänheten väcka och inpränta känslan af, att en gatu- eller stadsbild eller en landskapsbild, den må utgöras af de allra enklaste och skenbart allra anspråkslösaste delar, likväl utgör ett kulturhistoriskt arf, hvars värde måste erkännas och uppskattas, samt att den i konstnärligt hänseende bildar ett helt, som genom en påflugen, oskön och främmande byggnad kan lida skada lika väl som genom nedrifvande af en väsentlig del af det befintliga.

Först då insikten härom blifver förhärskande inom vida kretsar, kan man vänta sig, att efter lämplig upplysning och äggelse den enskilde skall bemöda sig om att bygga i enlighet med här utvecklade grundsatser i anpassning till, hvad som är naturenligt och fackmässigt.

För en resultatrik inverkan i detta hänseende anmodas stats- provins- och lokalmyndigheterna att med synnerlig uppmärksamhet följa utvecklingen af byggnadsväsendet hvar och en inom det under hans förvaltning, uppsikt eller skydd stående område och jämte de uti lagen af den 15 juli förra året föreskrifna åtgärderna utveckla en lärande och väckande verksamhet.

Såsom lämpliga medel i detta hänseende beteckna vi:

1) Föranstaltande af offentliga, lättfattliga föredrag i stad och å landet, med användande af hithörande litteratur, bland hvilken vi exempelvis anföra:

Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten.

Mitteilunger des Bundes »Heimatschutz».

Wieland: Der Denkmal- und Heimatschutz in der Gesetzgebung der Gegenwart.

Die Denkmalpflege. Herausgegeben von der Schriftleitung des Zentralblatts der Bauverwaltung.

Rudorf: Heimatschutz.

Sohnrey: Wegweiser für ländliche Wohlfahrts und Heimatpflege.

Dethlefsen: Die Volkskunst, ein Mittel die Heimatliebe des Volkes neu zu beleben.

Entwürfe zu Bürgerhäusern in Trier, Cöln, Minden, Lübeck, Danzig und Frankfurt a. M. als Ergebnisse von Wettbewerben.

Entwürfe zu ländlichen und kleinbürgerlichen Gebäuden im Regierungsbezirk Lüneburg, herausgegeben von der Königlichen Regierung in Lüneburg.

Das Bauernhaus im Deutschen Reiche und in seinen Grenzgebieten, herausgegeben vom Verbande deutscher Architekten- und Ingenieurvereine.

Sammlung von Entwürfen kleinbäuerlicher Gehöftanlagen für das Königreich Sachsen.

Kühn: Der neuzeitliche Dorfbau.

Schmidt: Forsthäuser und ländliche Kleinwohnungen in Sachsen o. s. v.

2) Bildandet af lokala utskott ev. anslutning till redan befintliga föreningar för uppmuntran af konst och historia, »förskönings»-föreningar o. d. Sådana utskotts uppgift bör vara att stå de byggande till hjälp med råd och dåd.

3) Utlysande af täflingar för erhållande af mönstergilla förebilder för byggnadsföretag på sätt som inom många

län genom regeringens försorg och i enskilda städer genom magistratens åtgöranden skett och lämnat goda resultat.

4) Äggande till täfling om att uppföra tilltalande, för platsen passande byggnader genom att med offentliga medel bereda tillskott till byggnadskostnaderna och genom tilldelande af hederspris eller uttalande af offentligt erkännande och beröm.

Berlin den 10 januari 1908.

Ministern för de offentliga arbetena
BREITENBACH.

Inrikesministern
VON MOLTKE.

Denna skrifvelse har öfversändts bl. a. till öfverpresidenterna i de olika preussiska provinserna jämte följande erinran:

Till Eders Excellens öfverlämna vi härmed en skrifvelse angående åtgärder mot vanställande af stad eller landsbygd genom byggnadsföretag (utöfver lagen af den 15 Juli 1907) och anmoda Eder om ett energiskt samarbete för att inom Eder provins väcka till lif beredvilliga och sakkunniga krafter och låta Eder angeläget vara att understödja alla sträfvanden, som kunna vara erforderliga för ernåendet af i skrifvelsen åsyftade ändamål.

Regeringspresidenterna skall jag, ministern för de offentliga arbetena, låta tillställa en afskrift af påbudet med anmaning att förständiga tjänstemännen för statens byggnader att hvar inom sitt distrikt taga hänsyn till ett sundt byggnadssätt efter traktens sed samt icke blott vid utöfvandet af sitt ämbete utan ock utom tjänsten bidraga till att nå detta mål.

Rapport öfver Edra åtgärder och öfver resultaten af dessa emotse vi efter tre års förlopp.

Berlin etc. (lika som ofvan).

UR DEN HÄROFVAN OMNÄMNDA LAGEN AF DEN 15 JULI 1907 mot vanprydande af bebodda platser och naturskōna trakter återgifva vi följande:

§ 1. Byggnadsmyndighets tillstånd till uppförande af byggnad eller till ändring af byggnad kan vägras, om genom byggnaden eller ändringen gata, allmän plats eller totalbilden af en trakt skulle blifva väsentligen vanprydd (gröblich verunstaltet).

§ 2. Genom lokalförordning kan föreskrifvas, att vid vissa gator eller platser af historisk eller konstnärlig betydelse byggnadsmyndigheten kan vägra tillstånd till uppförande af byggnad eller ändring af byggnad, om genom byggnadsföretaget karaktären å platsen eller gatubilden skulle störas.

Dessutom kan genom lokalförordning föreskrifvas, att byggnadsmyndighetens tillstånd kan vägras beträffande ändring å enstaka byggnadsverk af historisk eller konstnärlig betydelse, likaså för uppförande af byggnad eller ändring af byggnad i närheten af sådant byggnadsverk, därest karaktären eller intrycket af byggnadsverket skulle komma att störas genom byggnadsföretaget.

Därest det projekterade byggnadsföretaget, efter därför uppgjorda ritningar, skulle i det väsentligaste hafva samma prägel som byggnadsplatsens omgifning och de kostnader som detta oaktadt skulle uppkomma genom på grund af lokalförordningen påbjudna ändringar icke skulle stå i någon rimlig proportion till, hvad som ålägges byggherren, så får lokalförordningen åsidosättas.

§ 3. Genom lokalförordning kan föreskrifvas, att uppsättandet af reklamskyltar, skyltskåp, annonser och afbildningar skall vara beroende på byggnadsmyndighetens tillstånd. Detta kan vägras under de i §§ 1 och 2 gjorda förutsättningarna för erhållande af tillstånd att uppföra nybyggnad.

§ 4. Genom lokalförordning kunna de för bebyggande bestämda områdena, såsom villakvarter, badorter, praktgator underkastas strängare bestämmelser än de vanligen gällande.

§ 5. Fattandet af beslut om lokalförordning skall i afseende å §§ 2 och 4 föregås af yttrande af sakkunnige.

§ 6. Såvida icke i den på grund af § 2 utfärdade lokalförordningen annorlunda bestämmes, skall innan ansökning om att bygga bifalles eller afslås yttrande från sakkunniga och från styrelsen för kommunen infordras. Vill byggnadsmyndigheten lämna tillstånd mot kommunalstyrelsens förslag,så skall detta meddelas styrelsen genom beslut. Sådant beslut kan af kommunalstyrelsen öfverklagas inom två veckor.

I kommuner, där kommunalstyrelse ej utgöres af ett flertal personer, och där den, som styrer i kommunen (borgmästaren), tillika är polismästare, inträder i kommunalstyrelsens ställe, för så vidt i förordningen ej annorlunda bestämmes, de kommunens tjänstemän, som vid förfall äro ställföreträdare för borgmästaren.

STUDIUM AF VÅRA GAMLA BYGGNADSVERK.

Det är väl oemotsägligt, att bland arkitekterna numer existerar ett stort intresse och en varm beundran för våra gamla byggnadsminnen. Tyvärr har så icke alltid varit förhållandet, man har gått förbi sitt eget och sökt förebilderna på annat håll. Och härigenom har faktiskt hela vår egen byggnadstradition afklippts. Allt hvad som tänkts, menats och erfarits såväl med afseende på färg och form som material och konstruktion af våra byggnadskonstnärer från äldre dagar vid utöfvandet af deras yrke, har kastats bort såsom onödigt, såsom det där icke hörde till verklig byggnadskonst. Börjar det inte att sjuda i en svensk arkitekt, när han tänker därpå, att det arf, han haft att vänta på så sätt trampats under fötterna och förspillts. Lyckligtvis finnes möjligheter, att han genom eget arbete åter skall kunna få fatt på tråden och börja bygga vidare, där svensk byggnadskonst sist slutade.

Vi ha ännu i Sverige stora skatter af byggnadsverk, som återstå oss att utforska. Vi skola visa allmänheten, att vi verkligen intressera oss för dessa och vilja lära oss af dem. Då skall väl så småningom försvinna detta öfver hela folket inpyrda förakt för dess gamla byggnadsminnen.

Det klagas öfver, hur fult det byggs ute i landet, och det talas om åtgärder för att få till stånd ett bättre sakernas läge. I sådant syfte låtom oss börja med att själfva visa ett mer påtagligt intresse för våra äldre byggnadsverk, äfven dem af mer primitiv art. Det skall återge folket tron på deras gamla byggnader och således sätta midt ibland dem de goda förebilderna.

Denna fråga om närmare kunskap om gammalsvensk byggnadskonst, är af en synnerlig stor vikt, och betydelsen gäller härvidlag både konstruktion och form. Afdelningen för Husbyggnadskonst har ju också beslutat, att hemställa om tillsättandet vid Konstakademien af en professur i svensk byggnadskonst. Vi sakna i stort sedt en inhemsk material- och konstruktionslära, grundad på iakttagelser och erfarenheter med afseende på äldre byggnadsverk. Det mesta af hithörande uppgifter hämta vi nu från Tyskland. Genom ett utforskande af äldre byggnadsverk, skola vi lägga en fast grund för en sådan svensk material- och konstruktionslära.

Saken är förvisso af sådan vikt, att den kräfde myndigheternas kraftiga ingripande, men medan vi vänta på, att de skola sätta sig i rörelse för att söka komma under fund med det allra riktigaste tillvägagångssättet, skulle vi kunna börja mer nerifrån och ändå ha hopp om att uträtta mycket.

Det har ofta påpekats, hur mycket i Danmark åtgjorts i denna sak. I verkligheten äro vi också i detta

afseende oförklarligt efterblifna. I Danmark har man flera stora uppmätningsarbeten: »Kunstakademiets Opmaalinger», som pågått cirka 25 år, och särskildt sysslat med danska herrgårdar, (hvad har vår konstakademi gjort dessa 25 år åt denna sak?). »Kirkeopmaalinger» omfattar, som namnet angifver, särskildt kyrkorna samt »Tegninger fra ældre nordisk Architektur». Till de två första arbetena har staten under årens lopp bidragit med 50 à 60 tusen kr.

Men därjämte existerar en förening med uppgift att äfven åstadkomma goda uppmätningar af danska konstminnen och väcka intresse för detta syfte. Denna förening, med en ganska anspråslös början, har utvecklat en stark verksamhet och varit af stor betydelse.

Hur mycken tid skall förrinna innan vi i Sverige har något liknande? Det är att märka, att saken är af synnerlig vikt och behofvet i alla afseenden mycket stort.

För att lämna någon utgångspunkt skall här nedan lämnas några upplysningar om ofvannämnda förening, hvilka välvilligt lämnats af redaktören för danska Tidskriften »Architekten».

ELLEN MARSVINS HUS I AALBORG.

UR FÖRENINGEN 3:E DEC.:S UPPMÄTNINGAR.

FÖRENINGEN AF DEN 3 DECEMBER är stiftad 1892 af några elever i danska Konst-Akademiens arkitekturskola och har till mål — utom att vara rent sällskaplig — att verka för uppmätandet af gammal arkitektur. Till bestridande af kostnaderna härför upptagas medlemsafgifter. Medlemmarna bestå af aktiva och passiva. De förra utgöras af elever i akademiens byggnadsskola; när en elev är färdig med akademien och så önskar, blir han alltså passiv medlem. De passiva bestå därför först och främst af nästan alla äldre arkitekter i Akademisk Architektförening, men dessutom af en del utomstående intresserade, såsom handtverkarmästare, museimän och andra, tillhopa c:a 300 medlemmar, hvilka i årsafgift betala 5 kronor. De aktiva medlemmarnas antal är f. n. 130, och betala de 12 kr. pr år. Vidare åtnjuter föreningen några årliga understöd

af staten	600 kr.
» en privatfond	200 »
» akademien	100 »

Föreningen reproducerar de uppmätningar, som göras, på blad af format 36 × 27,5 cm. Vi passa på tillfället, att här återge innehållet af ett sådant blad, nämligen uppmätningsritning af Ellen Marsvins hus i Aalborg.

Det finnes utgifvet 13 årgångar af sådana uppmätningar, hvardera bestående af 12 blad. Den, som önskar, kan erhålla dessa uppmätningar genom att anmäla sig som passiv ledamot af föreningen. Äldre årgångar säljas till 5 kr. pr styck.

Förutom dessa blad har föreningen förlidet år uppmätt och tecknat en del gamla jutländska och schleswigska bondgårdar (omkring 80 blad), som den ämnar utgifva i bokform under den närmaste tiden.

Föreningen verkar dels genom gemensamma utflykter rundt i landet och dels genom att medlemmarna hvar för sig uppmäta och teckna hus och detaljer i Köpenhamn. I allmänhet företagas årligen 3 à 4 större turer under 4— 5 dagar, och 1 mindre 1-dags tur.

Låter inte det lockande som en hälsning från lyckliga fria akademidagar. Tänk att åter få komma ut i bygderna lös och ledig, att för några dagar få hoppa ur selen, att kunna känna jäktet och telefon och oron som något långt borta och få slå sig ned i någon gammal stad eller vid någon åldrig herrgård eller kyrka och midt i en miljö af verklighet och gammal kultur få begrunda byggnadskonstens mysterier.

Kan någon motstå detta och finns det någon arkitekt i Sveriges land, som inte vill bli medlem i en sådan förening? T—M.

STADSPLANETÄFLINGEN I KÖPENHAMN.

Magistraten i Köpenhamn har nyligen inbjudit till deltagande i en internationell stadsplanetäfling för ordnande af Köpenhamns ytterområden, och bör, då officiell inbjudan kommit äfven vårt land till del, ett relaterande af programmet vara af intresse för Tidskriftens läsare.

Programmet jämte tillhörande kartor erhålles mot deposition af kr. 100 från Köpenhamns Stads Ekonomikontor, Rådhuset i Köpenhamn.

Förutom det kortfattade programmet utlämnas karta i skala 1:20 000, 2 kartor i skala 1:10 000 och 1 karta i skala 1:2000 öfver områdena, samtliga synnerligen väl och omsorgsfullt utförda. Att emellertid endast ett exemplar af kartorna i skala 1:2000 lämnas måste anses vara otillräckligt, då förslagen skola inritas å dessa kartor, och man dessutom behöfver minst ett extra exemplar för rekognoseringar på fältet och skisseringar. Särskildt vid beaktande af den ovanligt höga depositionssumman förefaller detta oförklarligt.

Täflingsförslag skall vara inlämnadt före den 15 januari 1909 kl. 4 e. m. och skall omfatta fullständigt utarbetade stadsplaneförslag i såväl skala 1:10 000 som 1:2 000 samt dessutom tvärprofiler af viktigare gator, längdprofiler af sådana gator, hvarest »profilerna äro af betydelse» samt perspektivbilder, om den täflande så önskar, och slutligen en kortfattad beskrifning. Bestämmelserna om gatuprofiler äro särskildt beaktansvärda och lämpliga, till skillnad från motsvarande otillfredsställande föreskrifter vid samtliga svenska stadsplanetäflingar hittilldags.

Enhetliga färgbeteckningar för förslagens lavering ha stipulerats, hvilket är en fördel och för oss likaledes en nyhet.

Bland allmänna bestämmelser märkas, att den täflande skall rätta sig efter »Köpenhamns byggnadslag och efter de för de införlifvade distrikten gällande byggnadsstadgor». Hvilka dessa äro och hvar de kunna erhållas, lämnar programmet dock ingen upplysning om Samtliga sådana bestämmelser borde ovillkorligen ha bifogats programmet, då det för främlingar ej är lätt att söka reda på, hvilka böcker som behöfvas, och hvilka bestämmelser i dessa, som äro af vikt. Särskildt borde en uppgift ha lämnats, i hur hög grad den täflande på grund af lagen bör taga hänsyn till befintliga ägogränser. Upplysningarna för öfrigt äro väl knapphändiga, i det att exempelvis intet nämnes om hvilka områden, som kunna lämpa sig för industri, och huru härför behöfliga järnvägsförbindelser få anordnas. En förklaring öfver principerna i stort sedt för det nu under utförande varande framtida järnvägssystemet hade behöfts. Vidare saknas uppgifter om ranger- och godsbangårdars läge och storlek och beräknad trafikintensitet, förekommande eventuellt olika spårvidder, uppgift om behofvet af framtida förortsbanor, skillda från fjärrtrafiksystemet, de nuvarande spårvägarnas trafikeringsplan etc. Ej heller lämnas några upplysningar om eventuellt behöfliga offentliga byggnader, områden för stiftelser o. d. och om dessa böra tänkas speciellt anlagda å stadens mark. Äfven borde ha uppgifvits, hvilka delar af statens vidsträckta jordområden som kunna tänkas använda för byggnads- eller parkändamål, och hvilka som böra reserveras för statens eget behof, befästningar, kaserner o. d.

Likaså saknas uppgifter om grundförhållandena; särskildt hade det varit af vikt att erhålla sådana beträffande mossarna, strandområdena m. m., samt huruvida utfyllningar, segelrännor och hamnanordningar kunna tänkas komma till stånd, då gifvetvis dylika anordningar påverka trafiksystemet för stora delar af området.

Förslagen bedömas af en komité bestående af följande medlemmar: Murermester P. Gran, Ingeniör J. Rump (valda af Borgerrepresentationen) Borgmester J. Jensen, Borgmester J. Marstrand (valda af Magistraten), Kungl. Bygningsinspektör H. Kampmann, Professor Martin Nyrop, (valda af Akademisk Arkitektförening) Generaldirektör for Statsbanerne G. C. C. Ambt och Direktör for Köbenhavns Telefonselskab F. F. W. Johannsen (valda af Dansk Ingeniörförening) samt Landskabsgartner Edv. Glæsel (vald af Foreningen for Hovedstadens Forskönnelse).

Hvad som härvid är särskildt af intresse för oss är, att prisdomarne äro valda af olika korporationer, och att två af prisdomarna hafva tillsatts af Akademisk Arkitektförening.

Utestängda från deltagande i täflingen äro, förutom prisdomarna, äfven stadsarkitekten och stadsingeniören; detta på grund af att dessa ämbetsmän enligt programmet skola stå de täflande till tjänst med nödiga upplysningar. Bestämmelsen om upplysningsgifvarnes uteslutande ur täflingen synes visserligen vara självklar, men är icke desto mindre behöflig, då man till sin förvåning observerat, att vid de sista stadsplanetäflingarna i vårt land upplysningsgifvarnes namn upptäckts bland pristagarna.

De fyra prisens storlek äro 10 000, 5 000, 3 000 och 2 000 kr., hvarjämte 5 000 kr. finnas disponibla för inköp.

Som ett allmänt omdöme kan sägas, att programmet är så tillvida tillfresställande, att de täflande ej bindas mer än behöfligt, utan lämnas full frihet, men att komplettering i den riktning, som ofvan angifvits vore önsklig, och låter detta sig, såsom åtskilliga jämförbara exempel från vårt land visa, mycket väl göra genom sändande af ytterligare kartor och uppgifter till dem, som möjligen redan löst program.

Hvad slutligen prisen beträffa, så äro de, vid beaktande af det kolossala arbete, som begäres, synnerligen låga. En jämförelse med de tre stadsplanetäflingar, som hittills anordnats i Sverige, gifver nämligen följande resultat:

		Areal	1 pris.	Anslagna medel till pris och inköp.	Summa pris per har.
Göteborg	1901	340 har	4 000 kr.	11 000 kr.	34,1 kr.
Helsingborg	1905	800 »	4 000 »	9 000 »	10,6 »
Trollhättan	1907	1 000 »	5 000 »	10 000 »	10,0 »
Köpenhamn	1908	5 600 »	10 000 »	25 000 »	4,5 »

Häraf framgår, att den till prisdomarnas förfogande stående summan per hektar i Köpenhamn blott utgör resp. 13, 42, och 45 procent af motsvarande summor för täflingarna i Göteborg, Helsingborg och Trollhättan, hvarvid är att märka, att redan i de svenska täflingarna prisen voro lågt tilltagna.

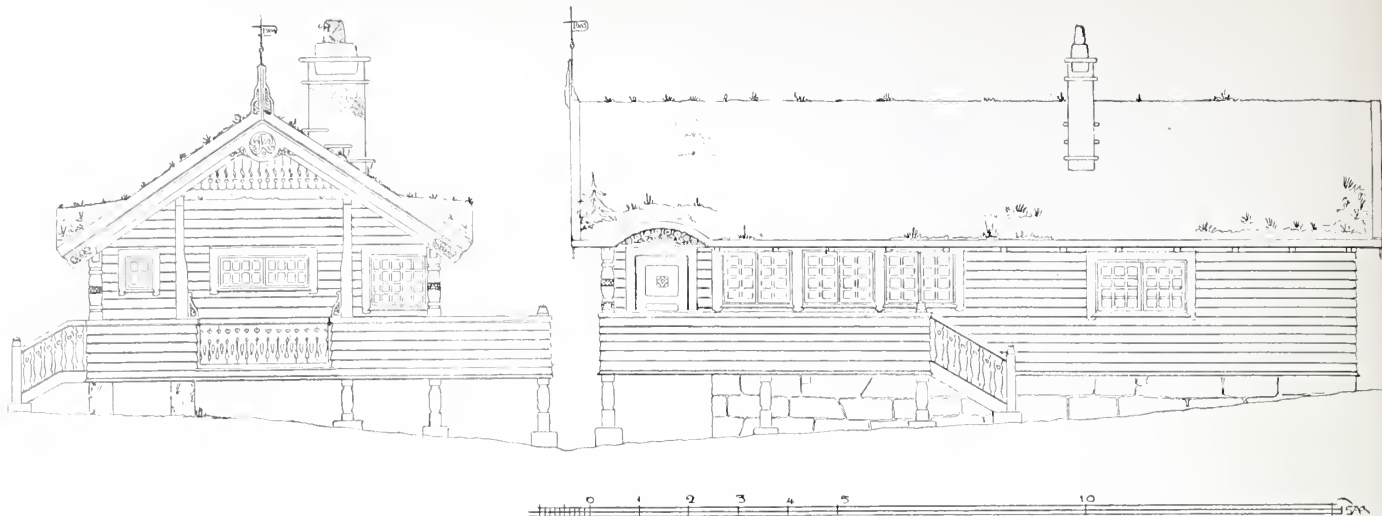

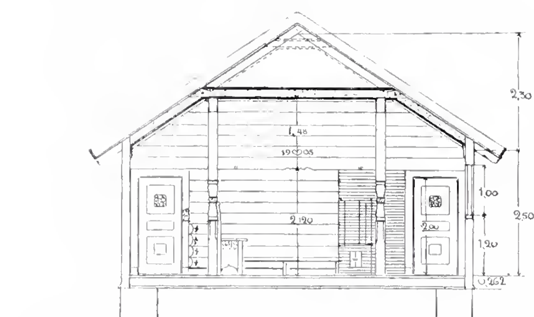

SPORTSTUGA.

Vidstående afbildningar visa en för ingeniör C. Ramströms räkning uppförd sportstuga vid Rönninge efter professor Lallerstedts ritningar. Den är uppförd af stående plank med på ömse sidor därom papp och liggande panel, den yttre på förvandring den inre äfven synlig och med panelbräderna af en svag bukig profil. Yttertaket utgöres af panel med tredubbla lag näfver och därå tvenne lag torf med gräsytan i det första vänd nedåt, i det sista vänd uppåt. Innertaket af dubbel brädpanel med mellanliggande papp. Taket har visat sig utmärkt värmeisolerande, så att utrymmet under taket såväl sommar som vinter blifvit fullt beboeligt. I hvardagsrummet är höjden tagen i anspråk upp till hanbjälken, medan i bakre delen af byggnaden våningshöjden endast är 2,5 m. och har öfver denna del, med höjd upp till taknocken, placerats ett sofrum med 10 kojplatser. I takutrymmet öfver hvardagsrummet finnes plats för skidor och annan sportattiralj. Byggnaden blef färdig 1904 och betingade en kostnad af 9500 kr.

Stugan är vackert belägen i en granbevuxt backsluttning och dess låga resning och gröna blombevuxna tak gör, att den väl underordnar sig naturen.

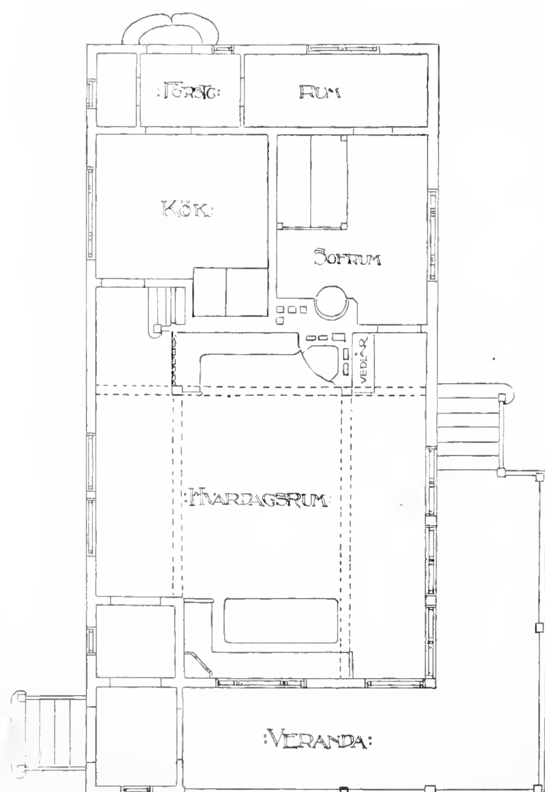

SPORTSTUGA VID RÖNNINGE. ARKITEKT: PROFESSOR E. LALLERSTEDT.

PROFESSOR FERDINAND MELDAHL †.

En märklig personlighet inom Danmarks arkitektvärld och en man, som spelat en framstående roll i dansk byggnadskonst och dithörande förhållanden under mer än ett halft sekel, Ferdinand Meldahl, har nyligen aflidit i Köpenhamn, nära 81 år gammal.

Genom sin manliga personlighet, sina stora kunskaper, rika begåfning och outtröttliga energi kom han att spela en ovanligt framstående roll i det offentliga lifvet, och yttre glans och ära blef honom rikt tillmätt. Han blef mycket anlitad i allmänna värf och förtroendeuppdrag icke endast i Danmark, utan rundtom i Europa. Hos oss har han varit tillkallad som sakkunnig bl. a. röranda riksbyggnaderna å Helgeandsholmen. Hans uttalande föranledde en omarbetning af Zettervalls då föreliggande första projekt.

För öfrigt har han som utöfvande arkitekt lämnat märken efter sig i vårt lands byggnadskonst. Sålunda är han upphofsman till flera herresäten i Skåne, Örtofta i närheten af Lund, Stubbarp, Hamilton House vid Helsingborg samt till det stora landtbruksinstitutet vid Alnarp. Tillsammans med Alb. Jensen ombyggde han de skånska slotten Trolleholm och Trollenäs. I Tyskland byggde Meldahl ett slott för Landtgrefven af Hessen.

I Danmark finnas rundt om i landet arbeten af hans hand, af hvilka de, som mest knyta hans namn vid eftervärlden, torde vara återuppförandet af Fredriksborgs slott och fullföljandet af Marmorkirken, vid hvilket sista arbete hans intresse tog sig uttryck t. o. m. i personliga uppoffringar, i det han icke endast var gratis arkitekt, utan skänkte ganska afsevärda summor till kyrkans prydande.

Som lärare har han naturligen utöfvat ett stort inflytande, då väl nästan alla nu lefvande, akademiskt bildade, danska arkitekter åtnjutit undervisning af honom under hans långa professorstid vid danska konstakademien.

Meldahl var kosmopolit inom sitt fack och hans arkitekturideal närmade sig de stora arkitekturepokernas med deras stora monumentala konst. För den nationella och intima uppfattning af arkitekturen, som allt mer börjar dominera vår tid och särskildt i Danmark blifvit på ett beundransvärdt sätt omsatt i verklighet, stod han kall och oförstående. Han älskade emellertid sin konst och blef sina höga ideal trogen i det sista.

NÅGRA ANTECKNINGAR MED ANLEDNING AF CARL LARSSONS VÄGGMÅLNING »GUSTAF WASA»,

AF EN ARKITEKT OCH EN MÅLARE.

Då man som gosse ströfvade i Nationalmuseums salar och med undran beság skulpturer, oljetaflor och gravyrer, oviss om, hvilket af allt detta vackra som fängslade en mest, och okritiskt njöt af »det sköna» såsom man i det fria en sommardag fröjdades åt sol och luft, minnes jag, att de kala väggarna med orden »Plats för freskomålning» stodo som skärmar för något underligt stort där bakom, som skulle komma. Sedermera, sen man själf varit med om att något rota i konstens verkstäder och lärt att iakttaga, hvilket grundväsentligt sammanhang som råder mellan ett konstverks tekniska utförande och dess förmåga att stämma sinnet, minnes jag med hvilken förvåning och glädje jag erfor, huru Larssons fresker i museets vestibul talade med ett nytt mäktigt och storvulet konstspråk. Den i utförandet metodiska enkelheten, den fasta konturerade ytbegränsningen och färgstoffets hopsmältning med murverket gaf en klarhet och en stadga, som endast den lugnt behärskade skapelseifvern förmår frambringa. Med ett ord, dessa fresker ägde, tack vare den stilkraft, som en ståtlig teknik skänker åt en verklig konstnär, de upplyftande dragen i en bred och monumental konst. Hur samladt, lugnt och mäktigt i utförandet stå ej t. ex. de båda murfälten med Gustaf III och med Sergel. Intet af konstnärens personliga särdrag har där förlorats, tvärtom ha de fått en fördjupning och en själslig kraft, som gett dem beständighetens prägel.

Vi sakna denna mäktiga fasthet i Larssons oljeduk »Gustaf Wasa», som fästs å väggen, där freskomålningen skulle varit. Vi sakna den främst därför, att oljemålningens hela arbetssätt för lätt ger uttryck åt denna »tillfälliga arbetsglädje», som ej räcker för den stora stilen och ej förslår vid de monumentala måtten.

»Gustaf Wasa» är en härlig oljeduk och friskheten i konstnärens lynne är betagande, men det är ändå med grämelse man tänker på, hvad detta verk kunnat blifva — hvad Larsson, med sin erfarenhet från arbetena inunder, var ende mannen till att gifva oss, och som vi här icke fått. Hans sista verk står till följd af tekniken i konstnärlig verkan betydligt under, hvad han gifvit oss för tio år sedan i sina fresker, och det farligaste är, att vi med denna reträtt kunna lockas att fortfarande trafva på den evinnerliga stafflimålningens väg.

Det har talats så mycket om »faran med fresker», att det åtminstone för oss arkitekter kan vara gagneligt att erinra oss vissa A, B, C-fakta angående tekniken för detta enkla och konstnärligt fullödiga arbetssätt.

Beskaffenheten och prepareringen af målningsytor, afsedda för fresko och liknande arbetssätt, varierar och afviker det ena från det andra, mest beroende på arten af det målningssätt, som skall användas, men äfven och i lika hög grad på putsmassans struktur och sammansättning samt på själfva murmaterialets beskaffenhet. Alla dessa material skola tillsammans, såväl som hvar för sig, motsvara vissa absolut oundgängliga betingelser för ernående af ett betryggande slutresultat. De måste såsom råmaterial vara i minsta möjliga grad mottagliga för fukt och fria från lösliga salter. Det första man har att iakttaga, då en tegelmur skall behandlas för freskomålning, är isoleringen till förhindrande af att möjligen i muren befintlig fukt eller sälta uttränger i putsbruket. Denna isolering åstadkommes genom påstrykning af hett asfaltbeck, i hvilket inslås grof sand eller kvarts. Då isoleringsämnet torkat, anbringas det första putslagret till en tjocklek af cirka 4 cm., hvilket får säkert fäste i den kvarts- eller sandbeslagna isoleringsmassan. Detta putslager beredes af i flera år i graf lagrad kalk af största möjliga

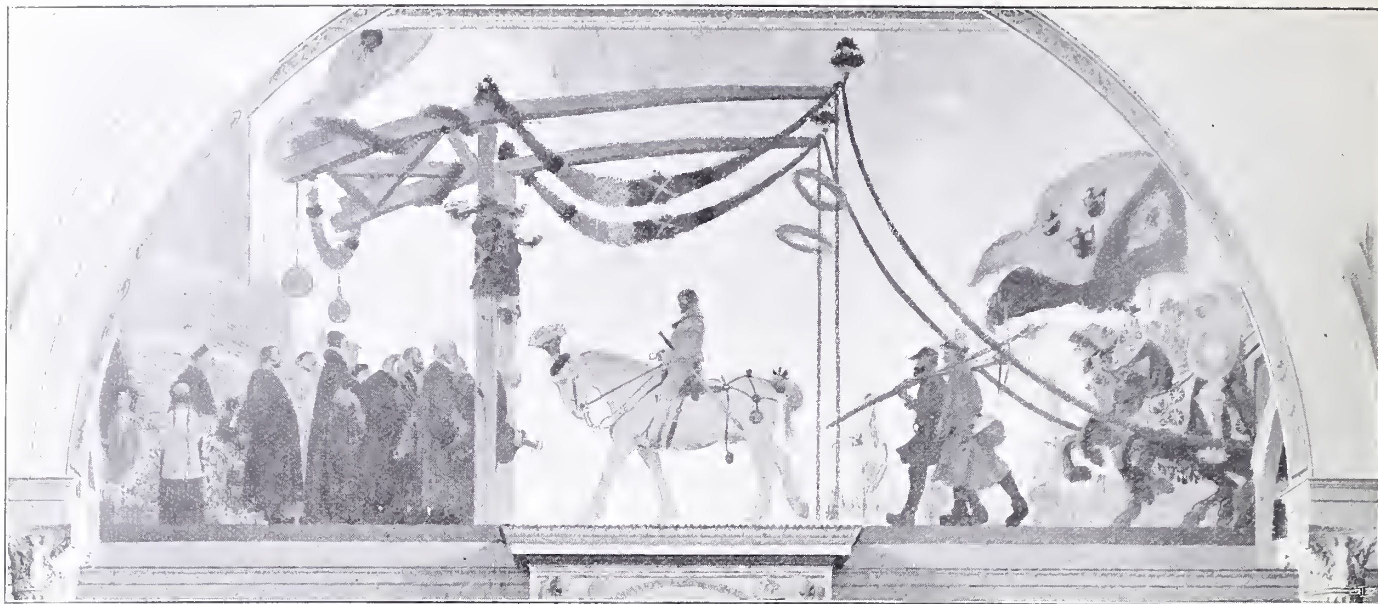

CARL LARSSONS VÄGGMÅLNING
I NATIONALMUSEUM.

renhet, af grof strid sand eller kvarts samt af brändt krossadt lergods (såsom t. ex. gamla tegelpannor, som i åratal varit utsatta för sol och därigenom befriats från salter). Då detta första putslager blifvit väl torrt, pålägges, under hand som målningen utföres, det andra putslagret, och håller detta en jämn tjocklek af cirka $^1/_2$ cm., hvilken tjocklek bestämmes af putsens större eller mindre finhetsgrad. Detta putslager består af kalk som föregående, vaskad kiselsand samt krossad hvit marmor. Detta utgör det enklaste sättet för murens beredning. Alla för bruket erforderliga material, äfven vattnet, måste före användningen på det omsorgsfullaste rengöras och befrias från främmande ämnen.

Angående färgstofferna gäller att endast använda i kalk fullt hållbara färger såsom alla jordfärger, råa eller brända (guldockra, mörkockra, terra sienna, italienskt rödt, jordgrönt, etc.) samt mineralfärgerna koboltgrönt och koboltblått, äfvensom bensvärta m. fl. Om samtliga färger gäller, att de noga kontrolleras med afseende på deras renhet och äkthet, hvilken kontroll särskildt är nödvändig för de dyrbarare i handeln förekommande färgerna.

Färgerna påläggas, för att i mesta möjliga grad intränga i putsen, tunna och akvarell-liknande, helst upplösta i klart kalkvatten och tillsättes kalk i mån af behof för åstadkommande af ljusare valörer eller förtätning af desamma.

Vid upptorkningen af putsytan ljusnar hela färgpåläggningen i viss mån likformigt dock på så sätt, att de färger, som tillsatts med mera kalk, ljusna mera än de färger, som tillsatts med mindre kalk.

Vid sidan af den rent måleriska effekten tillåter freskotekniken en viss modellering af putsytan såsom inristning af konturer medels stickel af ben eller buxbom.

Hvarför åtskilliga i vår tid utförda fresker ej stått sig tillbörligt, beror utan tvifvel dels på otillfredsställande isolering mot fukt och salter, dels på de använda materialens orenhet eller på färgernas redan länge kända olämplighet för målning al fresko. Det skulle hafva varit oss till stor nytta, om utförliga beskrifningar hade uppgjorts öfver alla de material och olika metoder som användts vid utförandet af fresker på skilda platser under senare tider. Mycket skulle ännu kunna vinnas, om från vederbörligt håll infordrades beskrifningar af nu lefvande stuckatörer och freskomålare, på af dem använda material och arbetssätt, synnerligen som dessa i ej väsentlig mån äro beroende af »de lokale forhold», af platsens belägenhet vid haf eller inland, högt eller lågt, på gråberg eller kalkgrund, etc. Härigenom skulle man med mer trygghet för framtiden kunna fastslå det rätta tillvägagångssättet vid freskernas anbringande å de särskilda orterna och ej som nu till följd af teknisk okunnighet få höra framhållet som ett slags mysterium ett för forntid som samtid väl kändt förfaringssätt.

Vi må ej glömma, att för oss arkitekter är freskokonstens återupplifvande ett stort mål att sträfva för, innerligt sammanhängande som den är med en arkitektonisk rumverkan, och för målarna borde den vara som en frisk och kraftig balsam gentemot den lockelse till sötma och galanta smådrag, som oljeduken erbjuder. Man kan ej begära, att en konstnär, ständigt tränad för olja, skall vara hågad eller förmögen att, med uppgifvande af sin inlärda teknik, flitigt och hänsynsfullt lära sig en ny, men man har rätt att vänta sig att *de unga* förstå hvilken öfverlägsenhet och styrka, de ernå genom att i tid inhämta och vänja sig vid en konstart, som mer än någon annan ger den stora målarbegåfningen ett imponerande uttryckssätt.

Att Larsson, som redan satt inne med kunskapen och lärdomen sen många år tillbaka, ändå ej gifvit oss fresken »Gustaf Wasa», utan i stället uppsatt sin kartongduk i olja kan endast bero på en hos honom tillfällig obenägenhet, för hvilken han fallit. Låt oss hoppas, att han ment det som ett provisorium, att hans käcka och stora lust att brottas dyker upp på nytt — och att han bygger sin ställning igen, rullar sin duk samman och ger oss vår fresko, som vi längta efter.

RAGNAR ÖSTBERG.
FILIP MÅNSSON.

OM PRISBELÖNING AF BYGGNADER.

Frågan om inrättande i Göteborg af en dylik institution har väckts af Arkitektföreningen därstädes. Sedermera har den behandlats äfven af Tekniska samfundet. Arkitektföreningens kommitterade för detta ärende, arkitekterna Arvid Bjerke, Sigfrid Ericson och Sven Sten ha gjort en utredning af frågan och i densamma afgifvit ett bestämt förslag. Då detta förefaller väl motiveradt och sakligt och grundligt framställdt och därför säkerligen är värdt att uppmärksammas, återgifves detsamma här i hufvudsak.

Att byggnadsverksamheten i Göteborg under de senaste decennierna i arkitektoniskt hänseende lämnat mycket öfrigt att önska torde väl få anses som ett åtminstone af initierade erkändt faktum, och troligen finnas få städer af Göteborgs storlek, där så svåra och allmänna försyndelser mot äfven billiga estetiska kraf inom arkitekturen begås, som i vårt samhälle. Delvis torde väl orsaken ligga däri, att största delen af byggnadsverksamheten tjänar spekulationsintressen, men hufvudorsaken torde närmast ligga i byggherrarnas och i all synnerhet i allmänhetens brist på intresse för och oförmåga att uppskatta och förstå god arkitektur och att på detta område skilja mellan godt och ondt. Sällan hör man ett godt arkitektoniskt arbete bedömas med någon förståelse för detsamma som konstverk, men däremot hör man ofta de amplaste loford om byggnader, på hvilka man i den goda sakens intresse velat hoppas, några dylika aldrig skulle falla; och detta ej i kretsar, där konsten är ett främmande ord, utan där andra grenar af densamma såsom litteratur, musik, målning m. m. vinna god förståelse.

Den allmänna smaken är förstörd, i synnerhet när det gäller byggnadskonst.

Mycket torde härtill bidraga den särställning, arkitekturen som konst intager i pressen i jämförelse med andra konstgrenar. En bok, konsert, tafvelutställning eller teaterpremiär ägnas ofta spaltlånga och sakkunnigt bedömande artiklar, under det att arkitektoniska skapelser, om de omnämnas, knappast erhålla en referentartad beskrifning, långt mindre ägnas någon konstnärlig kritik.

Och dock är arkitekturen den konst, som kanske kraftigast bidrager att skapa den miljö, i hvilken vårt lif förflyter, som skapar verk, hvilka vi och generationer efterkommande dagligen skola hafva för ögonen, och som för eftervärlden i många hänseenden skall vittna om vår kulturella ståndpunkt.

Rent praktiskt sedt härleda sig dessa missförhållanden från det ringa samarbete mellan de konstnärliga och de praktiska krafterna på detta område. Villfarelsen att god arkitektur är det samma som dyrbara fasader af dyrbart material har dels gjort, att byggherrarna af fruktan för dyrbara fasader tveka att anlita en konstnärligt bildad förmåga, dels ock att, då fasaden i många fall påkostats mer än det skäligt nödvändiga, man därigenom ansett sig mer än nog hafva fyllt allan rättfärdighet i estetiskt hänseende. Denna villfarelse har nog också vunnit stöd därigenom, att här i staden arkitekterna hufvudsakligen haft sin verksamhet vid de offentliga byggnadsarbetena, där både uppgiftens art och den rikligare tillgången på byggnadsmedel tillåtit en dyrbarare fasadbehandling. De prof, arkitekterna varit i tillfälle att gifva, på god, enkel och billig hyreshusarkitektur äro så få, att man i stort sedt kan säga, Göteborg alldeles saknar sådan.

En mycket bidragande orsak till arkitekternas likgiltighet för hyreshusbyggandet har äfven varit svårigheten för arkitekten att få tillräckligt betalt för sitt arbete. Då byggherren hellre använder nuvarande eller f. d. egna ritare, hvilka naturligtvis kunna, då det för dem endast gäller att å kortaste tid utföra en i byggnadsnämnden godkännbar husritning, utföra sitt rent mekaniska arbete betydligt billigare än en arkitekt, som efter en 5 à 7-årig fackutbildning går till sitt arbete med känsla af ansvar för uppgiftens lösning. Och då i flertalet fall byggherren ej äger förmåga att skilja mellan ett godt arbete och det underhaltiga, har förhållandet blifvit, att det senare genom sin prisbillighet blifvit så godt som allenahärskande.

Att en åtgärd som den föreslagna prisbelöningen af goda nybyggnader skulle i många hänseenden medföra goda verkningar torde vara otvifvelaktigt. Måhända skulle det direkt synliga resultatet ej blifva genast så stort som önskligt vore, men genom indirekta följder skulle säkerligen en dylik hvarje år återkommande belöning af goda nybyggnader få ett välgörande inflytande. Dels skulle pressens och genom den allmänhetens intresse väckas för byggnadsverksamheten. De prisbelönade byggnaderna jämte prisnämndens motiverade utslag skulle förmodligen reproduceras, och då man i många fall måste förutse såväl missnöje som belåtenhet med prisnämndens utlåtande, skulle en intresseväckande diskussion om hithörande frågor uppkomma. Blefve dessutom de belönade byggnaderna försedda med en konstnärlig prisplåt, så skulle dels allmänheten få anledning att observera och intressera sig för byggnaden och därigenom en viss ledning vid utbildandet af sin smak. Dels skulle byggherren å sin sida vid planerandet af en byggnad såväl af sträfvan efter äran i utmärkelsen som efter den ekonomiska fördelen söka skaffa sig bästa möjliga, konstnärligt och praktiskt utbildade hjälpare. Arkitekterna återigen skulle genom möjligheten att på detta område vinna utmärkelse söka mera än hittills skaffa sig uppdrag af denna art.

De byggnader, som borde falla inom en sådan prisbedömning, skulle hufvudsakligen vara hyreshus äfvensom affärshus. Uteslutna skulle gifvetvis vara alla byggnader af mera offentlig art, äfvensom större föreningsbyggnader etc., dels emedan resurserna där i allmänhet äro större, dels ock emedan de redan nu i regel projekteras af kompetenta personer. Hvarje år böra tvenne pris utdelas — ett för större och ett för mindre uppgifter, såsom landshöfdingehus etc.

Prisen böra för att tillräckligt uppmärksammas ej understiga 1,000 kr. hvardera.

Intresset för en konstnärlig lösning af de smärre uppgifterna bör lika mycket uppmuntras som lösningen af de större, och böra därför prisen vara lika stora. Priset bör odeladt tillfalla byggherren, då arkitekten säkerligen skall draga indirekt ekonomisk fördel genom den uppmärksamhet och den rekommendation, en prisbelöning af hans verk medför.

I hvad mån hänsyn skulle tagas till endast god fasadlösning eller en god lösning af uppgiften äfven i planhänseende bör öfverlämnas åt prisnämndens bestämmande. Men då många svårt kontrollbara och ej lätt bestämbara omständigheter spela in vid en byggnads planläggning, måste nog hufvudvikten läggas vid sakens estetiska sida, om äfven goda planlösningar förtjäna all uppmuntran. Då det emellertid är mera troligt, att vid byggnader af denna art, med hufvudsakligen ytarkitektur, goda planer komma att följa med goda fasader än tvärt om, torde som sagt de estetiska krafven få spela hufvudrollen.

För att få så många goda byggnader som möjligt indragna under bedömningen och möjliggöra, att en god byggnad, som det ena året förbigicks, då svårare medtäflare fanns, ej nästa år skulle åsidosättas, trots kanske då uppförda hus äro sämre än denna, borde bedömningen omfatta alla under de senaste fem åren i bruk tagna byggnader. Deltagandet bör ej bero på särskild anmälan, då sådan i många fall af olika skäl kan uteblifva, utan kan genom stadsarkitekten, som borde vara själfskrifven i prisnämden, den samma erhålla kännedom om de byggnader som kunna ifrågakomma.

Prisnämnden, bör utom stadsarkitekten bestå af tre ledamöter, hvilka inom sig utse ordförande, som äger utslagsröst. Af dessa tre böra minst två vara arkitekter, exempelvis valda så, att stadsfullmäktige utse en, Göteborgs arkitektförening en och den påtänkta föreningen för stadens förskönande eller eventuellt Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst den tredje.

Medlen till prisbelöningen, som med pris och omkostnader hvarje år torde uppgå till cirka kr. 2,500, böra i en fråga af så vitalt intresse för Göteborgs stad som denna beviljas af stadsfullmäktige — möjligen kunde en del medel anskaffas genom den ofvannämnda föreningen för stadens förskönande.

Af inhämtade meddelanden från Köpenhamn, där en dylik prisbedömning redan existerar, har erhållits en del erfarenhetsrön, som kunna vinna tillämpning, äfven om förhållandena här äro något olika. Så skrifver arkitekten Axel Berg, som varit medlem af prisnämnden i Fredriksbergs kommun, om Köpenhamnssystemet bland annat: »att om också det är arkitekten, som får belöningen, tror jag, att det för de

byggmästare, som anse sig hafva anlitat en duktig arkitekt, ligger stor vikt uppå, att få huset prisbelönt af hänsyn till reklamen», och att »det största felet, som vidlåder Köpenhamns system, är efter min mening fordran om insändande af ritningar och anmälan om deltagande i pristäflan. I detta hänseende är det Fredriksbergska systemet mycket att föredraga, och det torde vara frågan, om det icke på det hela taget bör vinna företräde, då det lägger an på att belöna byggherren.»

I Fredriksberg får prisnämnden genom byggnadsnämnden underrättelse om ifrågakommande byggnader och tillgång till dess arkiv för att genomse ritningarne.

Arkitekten Mörk Hansen, medlem af nämnden i Köpenhamn yttrar bland annat: »i allmänhet torde verkningarne betraktas som goda. Premieringen följes af allmänheten med intresse och befrämjar därför känslan och förståelsen för arkitektur.

Den förmår nog också byggherrarne att välja verkliga arkitekter och är således ett medel att bekämpa de quasiarkitekter, vi kalla »Byggerövere».

Då Köpenhamns magistrat införde prisbedömning skedde detta icke på föranstaltande af arkitekter, och meningen var nog närmast dels att inverka på stadens utseende — få vackra fasader — dels ock att anskaffa bättre bostäder åt de små i samhället (arbetarebostäder och våningar om högst tre rum).

Bedömningen har emellertid verkat efter något strängare grundsatser, och man har absolut icke velat prisbelöna en byggnad, hvars fasad var vacker, men hvars plan och konstruktion dålig, alltså en byggnad, som icke kan kallas god arkitektur, äfven om allmänheten tyckte den såg bra ut. Måhända ha vi i detta hänseende varit väl stränga. Vi ha heller aldrig belönat ett hus, där endast fasaden härrörde från en duktig arkitekt och planen var gjord af en annan. Stundom har naturligtvis bedömningen starkt kritiserats såväl af arkitekter som lekmän. Men detta är ju självklart och skadar icke.»

*

På grund af ofvanstående vilja kommitterade föreslå, att en dylik prisbedömning snarast möjligt måtte komma till stånd i Göteborg, och bör densamma så anordnas:

att tvänne pris à hvardera kr. 1,000:— utdelas, ett för större och ett för mindre byggnader;

att prisen odelade tillfalla byggherren;

att åt prisnämnden lämnas afgöra, i hvad mån hänsyn till planens beskaffenhet bör spela in vid bedömningen, som hufvudsakligen bör ske på estetiska grunder;

att inom ramen för prisbedömningen skola falla byggnader, som tagits i bruk under de sista fem åren och äro afsedda för uthyrning men ej för offentliga eller större föreningsändamål;

att någon anmälning till täflan ej behöfver ske, utan prisnämnden genom byggnadsnämndens eller stadsarkitektens försorg underrättas om de byggnader, som kunna ifrågakomma, med rätt för hvarje samhällsmedlem och förening att skriftligen för prisnämnden föreslå byggnad till prisbelöning;

att prisnämnden skall utom stadsarkitekten bestå af tre ledamöter, af hvilka senare minst 2 äro arkitekter, och af hvilka stadsfullmäktige utser en, Göteborgs arkitektförening en och Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst eller event. den föreslagna föreningen för stadens förskönande en;

att prisnämnden skall afgifva motiveradt utslag, med omnämnade af de byggnader, mellan hvilka sista urvalet vid bedömningen skett, och

att de för företagets realiserande nödiga medlen söka erhållas af stadsfullmäktige.

MÄRKLIGA RESULTAT VID PROFNINGAR AF MURADE TEGELPELARE.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING, som vid flera tillfällen låtit profva och undersöka olika byggnadsmaterialers hållfasthet m. m, beslöt år 1904 att, med anledning af inom densamma hållna diskussioner om lämpligheten af att i hela vårt land införa smått tegel, s. k. normaltegel (250 × 125 × 65 mm.), verkställa tryckprof å i kalkbruk murade pelare af såväl stort som smått tegel. Dessa prof utfördes under vintern 1905 vid K. Tekn. Högskolans Materialprofningsanstalt och med anledning af de därvid uppnådda resultaten, hvilka ej utföllo till det hållfastare teglets fördel, beslöt föreningen att vidare fortsätta dessa prof, då med pelarna murade i bastardbruk (cementblandadt kalkbruk) och utfördes dessa senare prof våren 1907. Resultaten af dessa båda profningar framläggas härmed i oafkortad form, sådana de framgå af handlingarna. C. S.

Till Styrelsen för Stockholms Byggnadsförening.

Undertecknade, utsedda att å Stockholms Byggnadsförenings vägnar anordna hållfasthetsprof å såväl stort som smått tegel muradt i pelare, bedja härmed få öfverlämna resultatet af profven, hvilka utförts å Kungl. Tekn. Högskolans Materialprofningsanstalt.

Såsom synes af vidfogade protokoll öfver profningen, visade det sig, att, ehuru de mindre teglen voro afsevärdt starkare än de större, då de profvades enligt normalbestämmelserna, de pelare, som murats af dem ägde helt obetydligt mera motståndskraft än pelarna med det större tegelformatet.

Man måste sålunda förutsätta, att murens ringa hållfasthet, jämförd med det därtill använda teglets, beror på helt andra förhållanden än teglets styrka, exempelvis murbrukets beskaffenhet.

Stockholm den 2 Mars 1905.

SIGGE CRONSTEDT. A. E. MAGNUSSON.

KONGL. TEKNISKA HÖGSKOLANS MATERIALPROFNINGSANSTALT.

Intyg N:o 7398. *Prof N:o 32102—54.*

Undersökning å tryckhållfasthet.

Föremål: 30 st. murtegel (30 × 14.5 × 7.5 cm) enl. uppg. från Haga tegelbruk
30 » » (25 × 12 × 6.5 cm) d:o d:o
30 » » (30 × 14.5 × 7.5 cm) enl. uppg. från Kalkuddens tegelbruk
30 » » (25 × 12 × 6.5 cm) d:o d:o
1 prof å murbruk.

Insändare: Byggnadsföreningen, Stockholm.

Profven inkommo den 5 December 1904.

Plan för undersökningen.

Enligt insändarens önskan skulle hvardera tegelslagets tryckhållfasthet undersökas enligt normalbestämmelserna; härvid beredes tryckprofstyckena på så sätt, att hvarje tegel afsågas på midten och halfvorna läggas på hvarandra samt cementeras ihop, hvarjämte tryckytorna afplanas genom stålslipning med ren cement. Därefter lämnas cementet att hårdna under 7 dygn, innan tryckprofven utföras.

Af hvarje tegelslag uppmurades på insändarens begäran en murpelare med användande af det insända murbruket. Hvarje murpelare hade helstens bredd och $1^1/_2$ stens längd; höjden var för de af stortegel murade pelarna sex skift och för de af småtegel murade pelarna sju skift. De murade pelarna lämnades att hårdna under 71 dygn, hvarefter tryckprof å hela pelaren utfördes. Murpelarnas undre sida hvilade mot lifvet på en 38 cms I-balk och deras öfveryta var vid försöket afplanad medelst ett pålägg af ren cement.

PROFNINGSRESULTAT.

I. Tryckprof å normalprofstycken af de insända teglen.

Haga stortegel	Haga småtegel	Kalkuddens stortegel	Kalkuddens småtegel
Tryckhållfasthet i kg/cm²			
254.0	260.8	216.1	382.6
265.6	269.0	181.3	397.2
185.9	257.3	199.4	384.0
268.5	293.0	150.3	380.4
253.1	266.9	179.1	328.8
206.0	299.5	152.2	386.6
215.3	294.4	165.2	303.8
288.9	326.5	172.8	379.1
217.0	298.7	203.6	368.1
236.0	317.8	185.3	355.1
239.0	288.4	180.5	366.6

II. Tryckprof å murade tegelpelare.

Bestämningar	Pelare af Haga stortegel	Pelare af Haga småtegel	Pelare af Kalkuddens stortegel	Pelare af Kalkuddens småtegel
Pelarens tvärdimensioner cm	46.4 × 30.0	38.5 × 25.5	46.0 × 30.5	48.0 × 25.0
Pelarens höjd...	52.0	53.0	53.0	53.0
Tryckhållfasthet i tons............	106.1	76.6	96.0	75.0
Tryckhållfasthet kg pr cm²......	76.2	78.0	68.4	78.9

Vid kemisk analys af det vid murningen använda bruket har erhållits:

Kalk = 6.63 %
Vatten = 20.0 %.

Stockholm den 27 Februari 1905.

K. TEKN. HÖGSKOLANS MATERIALPROFNINGS-ANSTALT

Laboratoriet för Byggnadsmaterialier,

GUNNAR DILLNER,

Profningsanstaltens föreståndare.

Till Stockholms Byggnadsförening.

Sedan undertecknade utfört det af Stockholms Byggnadsförening lämnade uppdraget att vid Kungl. Tekniska Högskolans materialprofningsanstalt ytterligare, utöfver de redan förut gjorda profven, låta verkställa tryckprof af i olika sorters bastardbruk (med cement blandadt kalkbruk) uppmurade tegelpelare af såväl stort som smått tegel för utrönande af sådan murpelares hållfasthet, få undertecknade härmed aflämna det vid profningen hållna protokollet öfver resultaten.

Stockholm den 9 nov. 1907.

A. E. MAGNUSSON. SIGGE CRONSTEDT.

K. TEKN. HÖGSKOLANS MATERIALPROFNINGSANSTALT.

Intyg N:o 10268. *Prof N:o 43119—50.*

Undersökning enligt omstående specifikation:

Föremål: N:o 43119—28 o. 43809—15, prof å murtegel, märkta: »Stora tegel, Kalkudden».
N:o 43129—38 o. 43816—22, prof å murtegel, märkta: »Små tegel, Kalkudden».
N:o 43139, 1 prof å kalkmurbruk, märkt: »Groft».
N:o 43140, 1 » » » » : »Fint».
N:o 43141, 1 » » sand » : »Grof».
N:o 43142, 1 » » » » : »Fin».
N:o 43143—50, 8 st. murade tegelpelare, märkta resp. A 1, A 2, A 3, A 4, B 1, B 2, B 3, och B 4.

Insändare: Stockholms Byggnadsförening, Stockholm.

Profven inkommo den 18 mars 1907.

Den utförda undersökningen omfattar: Hållfasthetsprof å murteglen; bestämning af sammansättning och kornstorlek å profver af kalkbruk och sand samt bestämning af tryckhållfastheter å de murade tryckpelarna.

A. HÅLLFASTPROF Å MURTEGLEN.

Tryckhållfasthet.

Enligt gällande normalbestämmelser afsågades teglen på midten, hvarefter halfvorna lades på hvarandra och cementerades ihop. Sedan cementet under 7 dygn lämnats att hårdna i fuktskåp, belastades de så beredda profstyckena tills brott inträdde. Följande resultat erhöllos:

N:o 43119—28, märkt »Stora tegel».				N:o 43129-38, märkt: »Små tegel».			
Dimensioner.			Tryckhållfasthet	Dimensioner			Tryckhållfasthet
Längd cm.	Bredd cm.	Höjd cm.	kg./cm.²	Längd cm.	Bredd cm.	Höjd cm.	kg./cm.²
30.1	14.3	7.5	198.5	24.7	11.7	6.2	373.2
29.8	14.1	7.5	210.3	24.9	11.9	6.3	342.4
29.8	14.1	7.1	257.9	23.8	11.4	6.0	454.3
29.6	13.9	7.6	256.9	25.0	11.8	6.4	311.5
29.7	14.3	7.0	218.8	24.9	12.0	6.2	301.9
30.1	14.2	7.4	200.3	24.7	11.4	6.4	386.0
30.1	14.4	7.5	293.8	24.6	11.8	6.6	305.8
29.3	13.7	7.2	265.3	24.8	11.6	6.4	425.4
29.9	14.2	7.3	245.8	24.6	12.0	6.5	334.7
29.7	14.1	7.5	279.7	24.6	11.7	6.2	393.2
Medelvärde			242.7	Medelvärde			362.8

Böjningshållfasthet.

Enär vid tryckningen af tegelpelarna observerades, att de första bristningarna väsentligen härrörde från att ett eller flera af teglen afbrötos, i allmänhet på midten af teglet, utfördes böjningsprof å 7 st. tegel af hvardera slaget. Teglet upplades därvid på flatsidan på tvenne stöd, ett vid hvardera ändan af teglet, och belastades på midten tills brott inträdde.

De erhållna brottbelastningarna äro sammanförda i nedanstående tabell.

N:o 43809—15 Märkta: »Stora tegel».			*N:o 43816—22.* Märkta: »Små tegel».		
Dimensioner (Medeltal).	Stödafstånd mm.	Brottbelastning kg.	Dimensioner (Medeltal).	Stödafstånd mm.	Brottbelastning kg.
29.5×14.1×7.3	270	1020	24.7×11.7×6.3	240	880
»	»	930	»	»	490
»	»	320	»	»	710
»	»	1190	»	»	840
»	»	950	»	»	910
»	»	1320	»	»	540
»	»	1010	»	»	760
Medelvärde		963	Medelvärde		730

B. MURBRUKETS OCH SANDENS BESKAFFENHET.

Murbruket undersöktes med afseende på blandningsförhållandet af kalk, sand och vatten.

Å såväl sanden i murbruket som å de båda sandprofven utfördes siktprof genom sikter med resp. 60 och 144 maskor pr cm.²

Följande resultat erhöllos:

Kalkbrukets sammansättning.

Prof N:o.	Märke.	Vikts %.			Volymdelar (ungefär).		
		Kalk.	Sand.	Vatten.	Kalk.	Sand.	Vatten.
43139.	»Groft» kalkbruk.	5.6	76.6	17.8	1	9	3
40.	»Fint» kalkbruk.	5.5	70.8	23.7	1	9	4

Sandens kornstorlek.

Vikts %.	N:o 43139. Sanden i »groft» kalkbruk.	N:o 43140. Sanden i »fint» kalkbruk.	N:o 43141. »Grof» sand.	N:o 43142. »Fin» sand.
Bortvättadt slam.	—	—	3.1 %	32.0 %
Sand som stannat på 60 maskors sikt...........	34.0 %	12.0 %	64.0 %	13.0 %
Sand som passerat 60 maskors sikt, men stannat på 144 maskors sikt.	23.0 »	15.0 »	22.0 »	15.0 »
Sand som passerat 144 maskors sikt..........	43.0 »	73.0 »	14.0 »	72.0 »

C. MURPELARNAS BESKAFFENHET OCH TRYCKHÅLLFASTHET.

Af de insända teglen uppbyggdes af vana murare 8 st. murpelare, 4 st. af hvardera tegelslaget. Pelarnas dimensioner voro: 1 sten × 1 1/2 sten × 10 skift. Brukfogens tjocklek gjordes normal och var i medeltal c:a 13 mm.

Hvarje pelare hvilade på det horisontellt liggande lifvet af ett stycke I-balk af tillräckliga dimensioner och afslutades på toppen med ett planslipadt cementskikt.

Som murbruk användes olika blandningar bastardbruk, vid hvilkas beredning kom till användning:

Cement,
»Grof sand» och »Fin sand» samt
»Groft kalkbruk» och »Fint kalkbruk.

Af cementet och hvardera sandslaget bereddes ett »cementbruk» i blandningsförhållandet 1:3.

Af detta cementbruk och de olika slagen kalkbruk bereddes i tvenne olika blandningsförhållanden de slutligen använda murbruken.

Murbrukets sammansättning i de olika pelarna framgår af nedanstående schema:

Pelarnas beteckning vid		Pelarnas N:o.	Blandningsförhållande, cementbruk kalkbruk.	Använd sandsort och kalkbrukssort.
Stora tegel.	Små tegel.			
A.	B.	1.	1:5	Grof sand groft kalkbruk.
A.	B.	2.	1:2	» » » »
A.	B.	3.	1:5	Fin sand, fint kalkbruk.
A.	B.	4.	1:2	» » » »

Efter murningen fick pelarna stå inomhus under 44 dygn och iakttogs därvid, att de under de första 14 dygnen en gång om dygnet fuktades med vatten.

Efter denna tid verkställdes tryckprof i pelarnas längdriktning och de därvid erhållna brottbelastningarna äro sammanförda i nedanstående tabell.

Pelarens		Dimensioner			Brottbelastning	
N:o.	Märke.	Höjd cm.	Bredd cm.	Tjocklek cm.	Total ton.	kg./cm.²
43143.	A 1.	89.0	45.0	30.0	79.6	59.0
44.	A 2.	89.0	45.0	30.0	74.3	55.0
45.	A 3.	88.0	45.0	30.0	76.1	56.4
46.	A 4.	87.0	45.0	30.0	82.5	61.1
47.	B 1.	77.5	38.0	25.0	57.2	60.2
48.	B 2.	77.5	38.0	25.0	52.5	55.3
49.	B 3.	77.0	38.0	25.0	53.4	56.2
50.	B 4.	77.0	38.0	25.0	52.5	55.3

Stockholm den 8 Maj 1907.

K. TEKN. HÖGSKOLANS MATERIALPROFNINGSANSTALT
Laboratoriet för Byggnadsmaterialer.
J. O. ROOS AF HJELMSÄTER.
Profningsanstaltens Föreståndare t. f.

Det är ju helt öfverraskande resultat, som härmed framläggas, och skola de helt säkert ej undgå att väcka uppseende i olika kretsar af byggnadsintresserade. De synas gifva vid handen, att den gängse uppfattningen om cements betydelse vid inblandning i vanligt murbruk, såsom det i allmänhet användes vid husbyggnader, ej vore så strängt riktig, liksom att tegel af lilla formatet, s. k. normaltegel, äfven om det visar sig äga bättre egenskaper i hållfasthetsafseende vid vanliga tryckprof än det stora teglet, dessa egenskaper icke göra sig i samma proportion gällande i färdiga tegelmurar.

Det är ju klart, att detta betydelsefulla spörsmål härmed ej är slutbehandladt, utan kommer det helt säkert att bli föremål för diskussion och ompröfning inom fackkretsar. Då från intresseradt håll utlofvats inlägg i frågan, få vi anledning att i ett kommande nummer återkomma till densamma.

STRÖDDA MEDDELANDEN.

EN MOTION AF STORT INTRESSE för alla, som ömma om Stockholms framtida utseende, har i Stockholms stadsfullmäktige väckts af Rektor Hallström (Motion N:o 2 för 1908). I en artikel i förra numret af denna tidskrift påpekades den alltjämt pågående farliga förvandlingen, som Söders karakteristiska höjder undergår och nödvändigheten af ett snart ingripande för att ordna dessa förhållanden. Hr Hallströms motion, för hvilken man får hoppas på en snabb och välvillig behandling af myndigheterna är, med uteslutande af motiveringen, af följande lydelse:

»På grund af det anförda hemställer jag härmed vördsamt att hrr stadsfullmäktige måtte besluta,

att uppdraga åt Drätselnämndens första afdelning att anordna en allmän pristäflan för upprättande af förslag till fullständigt ordnande af trafiken norr och öster om Katarina kyrka från och med kvarteret »Stammen» vid Fjällgatan samt Stigberget i öster och i väster intill Fiskargatan (Stora Fiskargränden) och Mosebacke torg, men med bibehållande såväl till bredd som profil af den fastställda Katarinavägen och med iakttagande däraf, att hinder icke lägges för eventuellt förslag till förbindelse mellan Slussen och östra Södermalm; samt

att till pris för en sådan täflan anslå ett belopp af högst 15 000 kronor.»

Beträffande motionens bestämmelse om att icke Katarinavägen skulle få beröras, må det ifrågasättas, om ett sådant kategoriskt fastslående på förhand är lämpligt. Man kan tänka sig, att smärre detaljändringar å denna gata skulle bli nödvändiga för en god lösning, och behöfde dylika ingalunda hafva någon väsentligt störande inverkan på arbetet med gatans fullföljande.

ARKITEKTUNDERVISNINGEN. Med anledning af Afdelningens för Husbyggnadskonst skrifvelse i nov. nästlidne år till Konungen i frågan om arkitektutbildningen, har regeringen bemyndigat chefen för ecklesiastikdepartementet att inkalla tre sakkunniga för att inom departementet biträda vid utredning af frågan beträffande arkitektundervisningen vid det under akademiens för de fria konsterna ställda läroverket. Till sådana sakkunniga hafva blifvit utsedda förste Intendenten I. G. Clason samt Professorerna C. A. A. Grundström och E. J. Lallerstedt.

TÄFLINGEN OM NYTT LANDT-DAGSHUS FÖR FINLAND. Till denna täfling för finska arkitekter inkom d. 10:de

nästlidne februari 19 särskilda projekt förutom åtskilliga af författarna uppgjorda alternativ. Bedömningen, som förelåg färdig den 16:de i samma månad utföll sålunda, att 1:sta priset tilldelades Eliel Saarinen, 2:dra priset Armas Lindgren och Gezelius, 3:dje priset Valter Jung och Emil Fabricius, 4:de priset Lars Sonck och Frölander. Dessutom inköptes två projekt, det ena af Verner v. Essen och K. S. Kallio, det andra af Jarl Eklund.

Som prisdomare funktionerade: landt-dagsmännen Emil Schybergsson och Väinö Vuolijoki, arkitekterna Onni Tarjanne, Knut Wasastjerna och Rich. Björnberg samt H. Billing, Karlsruhe och R. Östberg, Stockholm.

Då från Helsingfors väntade afbildningar ännu ej anländt, nödgas vi till följande nummer uppskjuta ett närmare omnämnande af den intressanta täflingen.

VID ARKITEKTURUTSTÄLLNINGEN i samband med kongressen i Wien hafva de danska arkitekterna beslutat att icke gemensamt deltaga. Detta på den grund, att man icke kunnat erhålla statsunderstöd för utställningens administrering m. m. Likaså har regeringen afslagit en anhållan om anslag till att sända en officiell representant till kongressen.

STADSPLANETÄFLINGEN I TROLLHÄTTAN. Prisdommarnes utlåtande rörande täflingsförslagen till denna landets tredje stadsplanetäfling föreligger nu.

Prisfördelningen har blifvit:

1:sta pris, Kr. 5000, märket »Kraftstaden»; författare: För stadsplanen och spårvägssystemet Kommunaltekniska Byrån, civilingeniörerna Nils Gellerstedt och Erik Hübe samt för järnvägarna och hamnen Ingeniörsfirman Unander & Jonson (Löjtnant Nils Victorin och Civilingeniör V. Nettelbladt) samtliga i Stockholm.

2:dra pris, Kr. 3000, märket »Vattenregale och Storindustri», Ingeniör E. L. Albert, Löjnant G. Malm och Civilingeniör A. Ekvall samtliga i Trollhättan.

3:dje pris, Kr. 1000, märket »Välgörenhetsmärke», 1:ste Stadsingeniören A. Lilienberg, Göteborg, och Civilingeniör I. Wendt, Malmö.

4:de pris, Kr. 1000, märket »Efter terrängen», Civilingenjören A. E. Påhlman, Stockholm.

Prisnämnden bestod af Herrar bandirektören kapten H. Bernhardt, Göteborg, förste intendenten professor I. G. Clason, Stockholm, arkitekten Per Hallman, Stockholm, verkställande direktören major F. V. Hansen, Trollhättan, och förste ingenjören kapten A. Lundberg vid Stockholms byggnadskontor, Stockholm.

Täflingen omfattade ett stort och äfven för arkitekter synnerligen intressant område, men upptog förutom stadsplan och nationalpark äfven järnvägs- och hamnanläggningar. I denna senare omständighet torde förklaringen vara att söka till, att intet arkitektnamn kommit till synes bland pristagarna.

Utförlig redogörelse kommer senare att inflyta i afdelningen för väg- och vattenbyggnadskonst.

AKADEMISK ARKITEKTFÖRENING i Köpenhamn har bildat en rithjälpsbyrå med hvilken afsikten är:

1) att skaffa småfolk ritningar till billiga men praktiska och sunda byggnader, lämpade efter den enskildes önskningar och tillgångar,

2) att granska redan uppgjorda ritningar till dylika,

3) att utöfva vägledning genom att gratis besvara framställda frågor.

Upprinnelsen till denna institution synes vara att söka i en artikel i »Dansk Tidskrift» för ett par år sedan, »Folket og Architekturen», hvari framhölls, att uppmärksamheten måste riktas ut mot landsbygden, som började allt mer på det olyckligaste skifta utseende, i det de karakteristiska korsvirkeshusen omkring den ärevördiga åldriga kyrkan började försvinna och lämna plats för de mest intresselösa, fula byggnader för olika ändamål. Det är ju så, att alla dessa små byggnadsuppgifter, som återupprepas i hundra- eller tusental med smärre varitioner, äro de, som mest bestämma öfver en stads eller bys arkitektoniska utseende. För hvarje rådhus eller hvar kyrka, som bygges, uppföres det hundra fabriker eller missionshus och för hvarje fabrik hundra bostadshus. Med denna stora byggnadsverksamhet har emellertid konsten hittills haft mindre än intet att skaffa. Arkitekterna måste härvidlag känna sin del af ansvaret. Det torde ej vara svårt att visa, att en fabrik eller en bondgård godt kan vara praktisk och fullt modernt inrättad utan att vara en styggelse för ögat. *Det är ju icke användandet af de stora medlen, som gör god arkitektur, denna är att söka i andra omständigheter än i yttre dekorering — i riktiga, goda, proportioner, i en dörrs, ett fönsters väl afpassade form och plats, i allt det, som när allt kommer omkring, kan fås utan pengar.*

Genom den nu bildade »rithjälpen» är det arkitekternas förhoppning att kunna utöfva ett välgörande inflytande på småbyggnadskonstens utveckling. Det sägs emellertid uttryckligen ifrån, att afsikten icke är att motarbeta småbyggmästarnas verksamhet, när de »rita hus», utan tvärtom här söka få till stånd ett samarbete enligt programpunkten »granskning af redan uppgjorda ritningar».

Det vill synas, som detta vore ett godt uppslag, med hvilket man verkligen skulle kunna ernå något effektivt, såframt man på lämpligt sätt kan ernå en större anslutning från befolkningens sida, och såframt företagets ledare icke förtröttas i sin säkerligen ofta otacksamma och mödosamma uppgift.

Det var ju något liknande arkitekterna Wahlman och Östberg sökte realisera hos oss för några år sedan, ehuru förståendet för det goda syftet då ej synes ha varit tillräckligt stort. Kanske tiden nu vore mogen, att frågan toges upp som en gemensam angelägenhet för vårt lands arkitekter. Där är förvisso en kulturmission att fylla.

SPÖRSMÅL RÖRANDE MATERIAL KONSTRUKTION OCH EKONOMI.

LABORATORIUM I PARIS FÖR PROFNING AF MATERIALIERS ELDFASTHET. Den fruktansvärda katastrofen 1903 i Paris' underjordiska bana gjorde frågan om skydd mot eldfara särskildt aktuell i Frankrike. Några arkitekter och ingeniörer slöto sig samman och bildade en förening för att söka utreda och utveckla denna fråga. Efter mycket och ihärdigt arbete har denna förening kommit därhän, att den i slutet af januari detta år kunde inviga ett laboratorium för materialprofning med hänsyn till eldsäkerhet i Arcueil-Cachan vid Paris.

Laboratoriet består af 3 byggnader. Den första är ett envåningshus, hvars 3 väggar uppförts af eldfast tegel, den fjärde väggen uppföres af det material, som skall profvas. Det öfre bjälklaget står också till disposition för experiment. Den andra byggnaden har 2 våningar, yttre trappa och järnbalkong och är helt byggd af eldfast tegel med bjälklag af armerad beton, men har åtskilliga fönster- och dörröppningar. Denna byggnad är afsedd att pröfva dörrar, fönster, larm- och räddningsapparater m. m. Den tredje byggnaden innehåller föreningens samlingar. Vid invigningstillfället utfördes en del intressanta prof, och anstalten anses komma att blifva af största betydelse, i synnerhet för en storstad med alla dess stora offentliga etablissement af alla slag, där en eldsvåda alltid har fruktansvärda följder.

Den ofvannämnda föreningen utgifver också en specialtidskrift. De, som närmare intressera sig för frågan, hänvisas till tidskriften l'Architecture, 1908, N:o 6. S. C—N.

TEGEL OCH NYARE KONSTRUKTIONER. Vi hänvisa till nedanstående kostnadskalkyler, som visa, att ett fullt utnyttjande af tegelmaterialet fortfarande har såväl ekonomiska som estetiska fördelar.

Kostnadsuppgifter å olika korridortäckningsmetoder beräknade för Östermalms nya läroverksbyggnad (korridorbredd = 4,50 m.):

Medelst järnbalkar och betong (raka betonghvalf, spännvidd 1,20 m., balk N.P. 22):

Formar	1,50 kr. pr m.²
Betong	3,40 » » »
Järninlägg	0,62 » » »
Balkar	4,65 » » »
Filt	0,33 » » »
Sandfyllning (12,5 cm. tjock)	1,00 » » »
Putsning	1,25 » » »
	12,75 kr. pr m.²

För en travé af 21 m.² motsvarande ett kryssbvalf och en stärkring i plan (fig. 1) således

i järn och betong *267,65 kr.*

Medelst armerade håltegelhvalf (system Bremer):

Inlagdt å platsen enl. anbud från Cement- och Betongbyggnadsbolaget Arcus	11,75 kr. pr m.²
Putsning	1,25 » » »
	13,00 kr. pr m.²

För ofvannämnda travé (fig. 1) således

i armeradt håltegel *273,00 kr.*

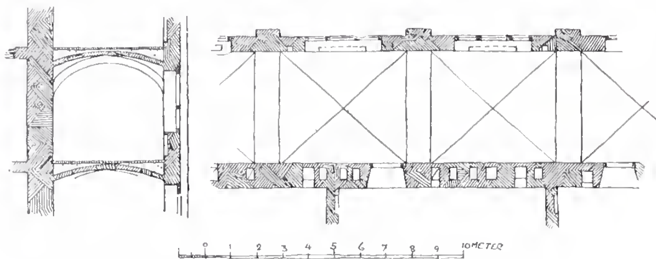

FIG. 1.

Medelst krysshvalfskonstruktion med stärkring och hvalfkappor af vanligt murtegel, stora formatet, beräknadt för en travé af 21 m.² (fig. 1):

Murning af krysshvalf ½ sten tjockt och med en stärkring af 2½ stens bredd och 1 stens höjd	125,00 kr.
Ställningar och formar	70,00 »
Ankarjärn	16,00 »
Putsning (utbredda ytan 30 m.² à 1,50kr. pr m.²)	45,00 »
	256,00 kr.

För ofvannämnda travé således

i tegel *256,00 kr.*

Kostnadsuppgifter från Stockholms stads byggnadskontor (se protokoll i Drätselnämndens 2:dra afdelning af d. 6 nov. 1907) öfver två olika slag af inhägnad, längd 467 m, till planen omkring Östermalms nya läroverksbyggnad:

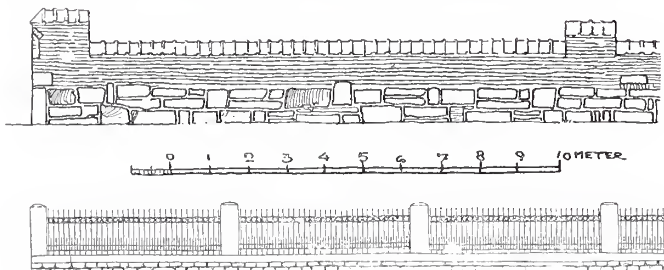

FIG. 2. FIG. 3.

Alternativ A enligt ritning af byggnadens arkitekt R. Östberg. Stängselmur (medelhöjd öfver gårdsplanet 1,40 m.) uppförd af fogstruket, handslaget normaltegel i 1½ stens mur, å fotmur af bruksmurad, tuktad granit samt täckt med glaseradt tegel (fig. 2)

31 000,00 kr.

Alternativ B enligt ritning af Stockholms stads byggnadskontor. Sockelmur af nubbsten med täcksten och plintar af huggen granit samt mellan plintarna staket af smidt järn (fig. 3)

31 800,00 kr.

R. Ö.

BETONGENS HÅRDNANDE sker ej, såsom ofta antages inom loppet af ett eller två år. Hårdnandet beror fastmera af tvenne kemiska processer, af hvilka den senare ej synes inträda. förrän den förra fullständigt ägt rum.

Detta förhållande belyses ganska tydligt af de försök, hvilkas resultat Professor A. Hanisch publicerat uti häft. 4 årg. 1906 af Mitteilungen des Kaiserl. Königl. Teknologischen Gewerbemuseums in Wien. Uppgifterna i fråga hafva äfven influtit uti Decembernumret 1907 af Zement und Beton.

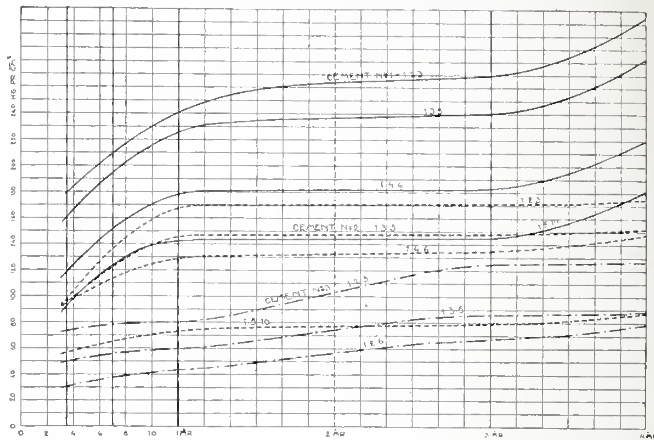

TABELL UTVISANDE RESULTATET AF FÖRSÖK UTFÖRDA AF PROF. A. HANISCH.

Med ledning af dessa är ofvanstående grafiska framställning uppgjord. Som försöksserien delvis är ofullständig, kan man visserligen af densamma endast få en ungefärlig föreställning om hufvudsakliga förloppet vid betongens bindande, men dock med säkerhet draga den slutsatsen att:

I allmänhet fortsätter betongen att hårdna under en följd af år, hållfasthetsökningen är till sitt förlopp typisk för olika cementsorter samt vid en del sådana ingalunda låg äfven efter tre à fyra år.

G. S.

ETT MATERIAL, som icke håller de egenskaper, som om detsamma utlofvas är ett tegel benämndt *Stabbarps murklinker*. Detta har ju under senare åren kommit till en ganska stor användning vid byggnader här i staden, när det gällt att åstadkomma större hållfasthet hos murverk, än hvad som erhålles med vanligt rödtegel. Emellertid synes det knappast vara förtjänt af ett sådant förtroende, enligt hvad nedanstående tydligt angifver. På uppdrag af Stockholms stads Byggnadskontor har under sistlidne januari K. Tekn. Högskolans materialprofningsanstalt undersökt dylikt klinkertegel och om resultaten i intyg N:o 11245 lämnat följande uppgifter:

tryckhållfastheten 219,7 kg/cm² (medeltal).
vattenabsorbtion 13,8 % af teglets vikt (medeltal).

I anslutning härtill har anstalten på förfrågan meddelat, att af ett stort antal utförda profningar har tryckhållfastheten visat sig vara för:

Prima rödtegel minst c:a 200 kg/cm².
Hårdbrända rödtegel 350 à 500 kg/cm².
Klinkertegel vanl. minst 400 kg/cm² upp till c:a 1000 kg/cm².

Profningar verkställda på samma ställe med samma sorts klinker, levererad genom Bönnelycke Lovén för L. M. Ericsons nybyggnader, ha lämnat ännu sämre resultat i det att medelsiffran för tryckhållfastheten här visade sig vara endast 184,1 kg/cm².

Firman Wahlin & C:o, som levererat stenen i förstnämnda fallet (för Johannes brandstation) meddelar den 14 jan. på förfrågan, att enligt fabrikens uppgift är för Stabbarps murklinker tryckhållfastheten 500 kg/cm² och vattenabsorbtionen 7,5 % af teglets vikt.

Dessa uppgifter äro sålunda icke tillförlitliga. De gjorda profven synas tvärtom visa att Stabbarps murklinker i intet afseende är att föredraga framför godt rödtegel. Priset är emellertid ungefär fyra gånger högre.

UNDERSÖKNING AF OLIKA GLASSORTERS GENOMSLÄPPNINGSFÖRMÅGA FÖR LJUS. För de olika slag af glas, som användas i våra byggnader, saknas kännedom om deras för-

måga att genomsläppa ljus. Med anledning häraf har Ingeniör Axel Vidström, enligt anvisningar af undertecknad, fotometrerat genomsnittsrutor af nedanstående handelsglas, hvilka levererats af firmorna A. B. Fritiof Jonsson, N. P. Ringström och C. L. Schönow & C:o i Stockholm. Alla glasen voro ofärgade.

Undersökningarna verkställdes i en fotometer, framför hvars ena ljuskälla ställdes en svart skärm med ett 15 × 15 cm. kvadratiskt hål, som täckes af ifrågavarande glasskifva och angifves resultatet i hufvudsak i nedanstående tabell.

Af ofvanstående framgår att af trådråglasen är N:r 3 b med sexsidiga stora maskor afsevärdt mera genomskinligt än N:ris 1 a, b & c med kvadratiska maskor, hvilka trådglas äro sämre ju tätare trådnätet är.

Förvånande stor är genomskinligheten hos vanligt råglas (87 %) samt hos hvitt katedralglas (90 %) hvilket är ungefär detsamma som hos vanligt fönsterglas.

De vid ornaments-, diagonal- och parallellrefflade råglasen angifna värdena äro icke jämförbara med siffrorna för öfriga glas, då de förra glasen sprida ljuset i afsevärd grad, hvarigenom ljusintensiteten på fotometerns skärm minskas. Ehuru sålunda ornamentsråglasen icke gifva så stark belysning som de släta glassorterna just på de punkter, som träffas af de direkt infallande strålarna, är det likväl tydligt att de genom att sprida ljuset borttaga en del skuggor och gifva sålunda rummet i sin helhet en jämn och god belysning, hvilken i vissa fall kan vara förmånligare än den vanliga belysningen genom slät glasskifva.

Genom undersökningar har dessutom blifvit utrönt att genomskinligheten hos två glas (på 15 m/m. afstånd från hvarandra) är lika med produkten af genomsläppningsförmågan hos hvarje ensam glassort.

En glasskifva 1 a. (56 %) med en bakomliggande 1 b. (57 %) genomsläppa tillsammans 56 × 57 = 32 % ljus, hvilken sämsta möjliga kombination finnes utförd i ett glastak här i Stockholm. Användes i stället 3 b (76 %) jämte 4 a (87 %) erhålles 76 × 87 = 66 %, sålunda mer än 2 gånger starkare belysning än föregående, hvarjämte kostnaden för glasningen ställer sig ungefär 3.00 kr billigare pr. m².

I allmänhet kan man säga, att genomskinligheten i hufvudsak beror på storleken hos trådnätets trådar och maskor (för trådglas) samt på glasets tjocklek.

Profvets N:r	Glassort	Tjocklek i m/m	Genomskinlighet i %	Pris i kronor pr. kvadratmeter
1 a	Trådråglas (trådnätet med 3 m/m kvadratiska maskor)	5,3	56	9,50
1 b	D:o (» » 6 m/m » » »)	8,0	57	11,00
1 c	D:o (» » 6 á 7 m/m » » »)	6,2—7,4	66	10,00
3 a	D:o (» » 17—20 m/m sexsidiga »)	10,8	66	13,00
3 b	D:o (» » » » » » »)	6,6—7,8	76	11,00—12,00
4 a	Vanligt råglas	5,2	87	6,50
4 b	Sandadt råglas	5,0	81	—
4 c	D:o d:o	13,5	75	—
4 d	Diagonalreffladt råglas	5,6—5,9	(67)	6,50
4 e	Parallellrefffladt d:o	5,0—6,0	(63—76)	6,50
5	Ornamentsråglas af olika mönster	3—6	(56—75)	8,00
6	Hvitt katedralglas	3,0—3,7	90	8,00
7	Dubbeltjockt A, B och C glas	3,4—4,0	87	6,00; 5,00; 4,50.
8	Halfannantjockt A, B och C glas	2,5—3,4	89	4,50; 3,75; 3,37.
9	Enkeltjockt A, B och C glas	1,6—2,2	90	3,00; 2,50; 2,25.
10	Ofolieradt spegelglas	7,5—8	87	—

Anm: Priserna angifva ungefärliga kostnaden pr m² för isättning af rutor med c:a 0,5 m²:s storlek i träbågar för nybyggnader inom Stockholm.

Ragnar Blomquist.

BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

ALLMÄNNA GRUNDER FÖR UTLYSANDE AF OCH UPPGÖRELSE VID BYGGNADSENTREPRENADER hafva upprättats af Sv. Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst och sedermera antagits af Fjärde allm. Sv. Teknikermötet. De hafva nu utgifvits i ett litet häfte (pris 25 öre) såsom del VIII af Svenska Teknologföreningens Handbok, och förtjänar detta säkerligen att uppmärksammas af fackmännen. Det är en klart uppställd öfversikt af de handlingar och omständigheter, som stå i samband med byggnadsentreprenader, och som till såväl byggherrens som entreprenörens bästa böra iakttagas, samt därjämte kontraktförslag, anbudsformulär etc.

DIE WOCHE, den kända tyska veckotidskriften, föranstaltade på hösten 1906 en pristäflan mellan tyska arkitekter för att erhålla utkast till »Sommer- und Ferienhäuser» och anslog för detta ändamål en summa af 10,000 mark att dels utdelas i pris för de bästa förslagen, dels användas till inköp af förtjänstfulla utkast. Täflingsprogrammet omfattade fyra kategorier af byggnader, beräknade för en anläggningskostnad af resp. 5,000 7,500, 10,000 och 20,000 mark. Det bestämdes vidare att hvarje projekt skulle tänkas bundet till någon viss trakt af Tyskland och någon viss terräng, som det stod den täflande fritt att själf välja och specificera. Härmed afsågs att vinna en någorlunda fast grundval för hvarje projekt och att samtidigt få ett så rikt nyanseradt resultat som möjligt, i hvarje särskildt fall mer eller mindre anknytande till ortens byggnadstradition. Hvarje förslag skulle åskådliggöras medelst snitt, fasader, exteriör- och interiörperspektiv och en plan för anordningen af den närmaste terrängen samt dessutom innehålla uppgift om material och byggnadskostnad, beräknad efter ett enhetspris af 16 mark pr. kbm.

Den största betydelsen tillmättes projekten för 5,000 mark, såsom ställande de största anspråken på utkastets förening af konstnärlig hållning med ekonomisk begränsning; och i öfverensstämmelse härmed anslogos de största prisen åt denna kategori.

Till täflingen inlämnades icke mindre än 1,528 utkast, af hvilka 929 tillhörde kategorien 5,000 mark. Af dessa 929 prisbelönades 6; inom kategorien 7,500 mark erhöllo 9 projekt af 411 pris; tvänne projekt prisbelönades af de 140, som inlämnats inom 10,000-marks-gruppen, och tre af de 48, som voro beräknade för en kostnad af 20,000 mark. Men dessutom inköptes för en sammanlagd kostnad af 10,000 mark ytterligare 100 utkast.

Resultatet af täflingen föreligger i tvänne häften, som »Die Woche» utgaf under loppet af 1907, och hvilka innehålla samtliga prisbelönade och inköpta förslag. Men dessutom har tidningen låtit förfärdiga modeller af 40 bland de inköpta utkasten och dessa göra för närvarande en rund genom Tysklands större städer, där de såsom utställningsobjekt ådragit sig mycken uppmärksamhet — en god reklam för tidningen (om en sådan behöfs) men ett ännu bättre försök att väcka allmänhetens

intresse och förståelse för den moderna bostadskonsten. Ännu ett steg i denna riktning har »Die Woche» tagit genom att i närheten af Berlin på en därför lämplig terräng låta uppföra åtta byggnader efter föreliggande projekt — att döma af täflingsresultatet en god motvikt mot den »villakonst», som ända till på sistone grasserat i den tyska metropolens grannskap.

Uppmuntrad af denna täflings resultat, inbjöd »Die Woche» för några månader sedan till en täflan om utkast för trädgårdsanläggningar. Dennas resultat komma att behandlas i en särskild publikation, till hvilken vi framledes måhända få anledning återkomma. N. H.

DEUTSCHE BAUZEITUNG. I N:r 10, 13 och 14 redogöres för ombyggnaden af Elgersburg i Thüringen af arkitekterna Schilling och Græbner, Dresden. Borgen daterar sig från elfvahundratalet och har sedan dess fått utstå allt, hvad en sådan byggnad kan utstå. Nu är den delvis ombyggd till en modern bostad. Särskildt intressant är att se, hur det lyckats arkitekterna att med full hänsyn till moderna kraf och alldeles utan arkeologisk kopiering dock få det nya att väl smälta samman med det gamla. Prof på skicklighet i den vägen ha samma konstnärer förut visat vid restaureringen af Kreuzkirche i Dresden och framförallt i skyddshuset öfver den gyllene porten till dômen i Freiburg.

DER ARCHITEKT, Wien. Häft. 1 visar en kyrka af Otto Wagner tillhörande ett hospital och försedd med kupol med synliga järnkonstruktioner samt tegelväggar på venetianskt manér utvändigt klädda med marmorplattor, fästa medelst synliga dubbar. Det hela ytterst wagnerianskt med svarfvade metallkolonner, inkrusteringar, kvadrater, kransar etc. Både N:r 1 och 2 inne-hålla dessutom wienerarbeten efter den välkända »mesta kvadratmetoden», men därjämte en del tilltalande saker af elever till prof. Ohman med dragning åt den fina barock, som är den mannens styrka.

R. S. E.

ARCHITEKTONISCHE RUNDSCHAU. I häft. 4 intresserar särskildt några små preussiska landtkyrkor, om hvilka läses, att de äro hämtade från den stora Berlinerkonstutställningen 1907, där de voro utställda af Kgl. preuss. Ministerium der öffentl. Arbeiten. Några akvareller af dem fängslade där både arkitekter och lekmän genom sitt vackra utförande och det sätt, på hvilket de läto landskap och byggnadsverk sammansmälta. Så skall byggnadskonst framställas på konstutställningar för att väcka lekmannens intresse. Detta ovanligt om sorgsfulla utförande har äfven en annan förtjänst, nämligen att visa i hvilken riktning byggnadsverkets omgifning bör kunna danas — såvida inte allt redan är såsom bilden visar. Det är småkyrkor med mycket låga byggnadskostnader, den billigaste kostar 27 500 M. och den dyraste 54 000 M., hvilket betyder för konstnären inknappning på det allra nödvändigaste, men därför har han också varit nödsakad att hämta näring ur bygdens egen gamla byggnadstradition. Tidskriften återgifver 8 sådana kyrkor jämte vackra perspektiv i färgtryck. Vidare förekomma springbrunnar samt några villor.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. 11 febr. under prof. Clasons ordförandeskap, hvarvid stadsarkitekten Salin redogjorde för den lag, som nyligen antagits i Preussen mot vanprydande af platser och natursköna trakter genom byggnadsföretag samt för påbud och skrifvelser rörande densamma från vederbörande departement inom preussiska regeringen. På annat ställe i detta nummer lämnas, i enlighet med vid sammanträdet uttalad önskan, en utförlig framställning af dessa synnerligen intressanta dokument.

Ark. Axel Lindegren höll därefter föredrag om »Arkitekternas ställning till den moderna konstindustriella rörelsen». Tal. utgick ifrån Sempers sats, att de dekorativa konsterna böra framgå ur arkitekturen och på det intimaste förbindas med denna. På så sätt står arkitekturen äfven i beroende af konsthandtverket och behofvet af konsthandtverkare med personlig uppfattning af de uppslag, som arkitekten gifver, blir starkt kännbart. Som en man, hvilken förstått idealisera sina uppgifter mer än de flesta nämnde tal. Baillie Scott, hvilken tilllämpade William Morris ord, att det är den enkla anspråkslösa nödvändighetsbyggnaden, som skall ge utvecklingsfröet till en ny sund arkitektur.

I samband med detta föredrag voro skisserna till den planerade konstindustriutställningen 1909 utställda och demonstrerades af sin upphofsman ark. Boberg. Ordf. framhöll därefter såsom en lycklig omständighet för utställningen och dess enhetliga karaktär, att dess planläggande på detta sätt anförtrotts åt *en* man, särskildt när denne gick till lösandet af sin uppgift med sådan glädje och sakkunskap som ark. Boberg.

Hofintendenten Lindgren redogjorde därefter för sitt förslag till lösning af Stockholms kommunalbyggnadsfråga, om hvars närmare utredning motion är väckt i stadsfullmäktige. Detta föranledde en liflig diskussion, under hvilken uttalade sig bl. a. hrr Axel Lindegren, Ringström, Améen, Salin, Clason, Wickman och Westman*. Härvid framhöllos flera viktiga omständigheter, som gjorde detta uppslag särskildt värdt beaktande och intresse äfven af arkitekterna, såsom att genom detsamma gamla rådhuset och börsbyggnaden komme att för framtiden utnyttjas, att detsamma sökte ordna stadsplanen omkring Myntgatan m. m. Beträffande den föreliggande lösningen yppade sig emellertid olika meningar och ett par talare betonade, att den i flera afseenden bjöde emot.

Till medlem af Afdelningen invaldes Civilingeniören Löjtnant Ragnar Blomquist. Utställningen för aftonen var anordnad af Arkitekterna Hagström och Ekman och utgjordes af bostadshus i Stockholm samt en intressant statistik rörande dylika, uppgjord af utställarna. Därjämte utställdes de 4 prisbelönade förslagen till ny stadsplan för Trollhättan.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING hade d. 14 febr. ett talrikt besökt sammanträde å hotell Fenix, hvarvid till ledamöter invaldes ingeniörerna John Brandel, C. J. Nyquist och Ernst Landberg.

Ingeniör Ivar Kreuger höll ett intressant föredrag öfver konstruktioner af armerad betong enligt system Kahn, som i Amerika vunnit stor utbredning. Föredraget illustrerades af talrika skioptikonbilder af såväl konstruktionsdelar som hela byggnader, hvarjämte prof på olika sätt att behandla järnet för armeringen förevisades, särskildt de s. k. Kahnjärnen med fasta förbindningar. Under föredraget lämnades den upplysningen, att bjälklagsanordningen betonghvalf mellan järnbalkar är utdömd i Amerika.

Löjtnant Olivecrona meddelade, att äfven här i landet hela byggnader af armerad betong börjat uppföras samt förevisade skioptikonbilder af en större fabriksbyggnad, som på detta sätt utföres vid Järfva af Nya Asfaltaktiebolaget.

Vid därefter företagen behandling af frågan om golfbeläggningsmassor gjorde löjtnant R. Blomquist inledningsvis en framställning af alla de anspråk, man har på golf i våra dagar, och lämnade ingeniör Ad. Rydholm en utredande beskrifning på beståndsdelarna i de olika slagen af »massor» samt på tillverkningssätt och försiktighetsmått vid utförandet m. m. För meddelanden om de erfarenhetsrön, man hittills gjort rörande dessa golf, beslöts att upptaga ärendet vid ett följande sammanträde.

Under aftonens fortsatta samkväm förevisades skioptikonbilder ur ett par ledamöters enskilda samlingar.

* Då frågans vidare utveckling säkerligen kommer att följas med stort intresse från arkitekthåll, hänvisas de, som närmare önska taga del af densamma, till stadsfullmäktiges handlingar Motion N:o 32 för 1907 samt Bihang N:o 25 1905 till Beredningsutskottetes utlåtande och memorial.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 4 · 4 APRIL · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

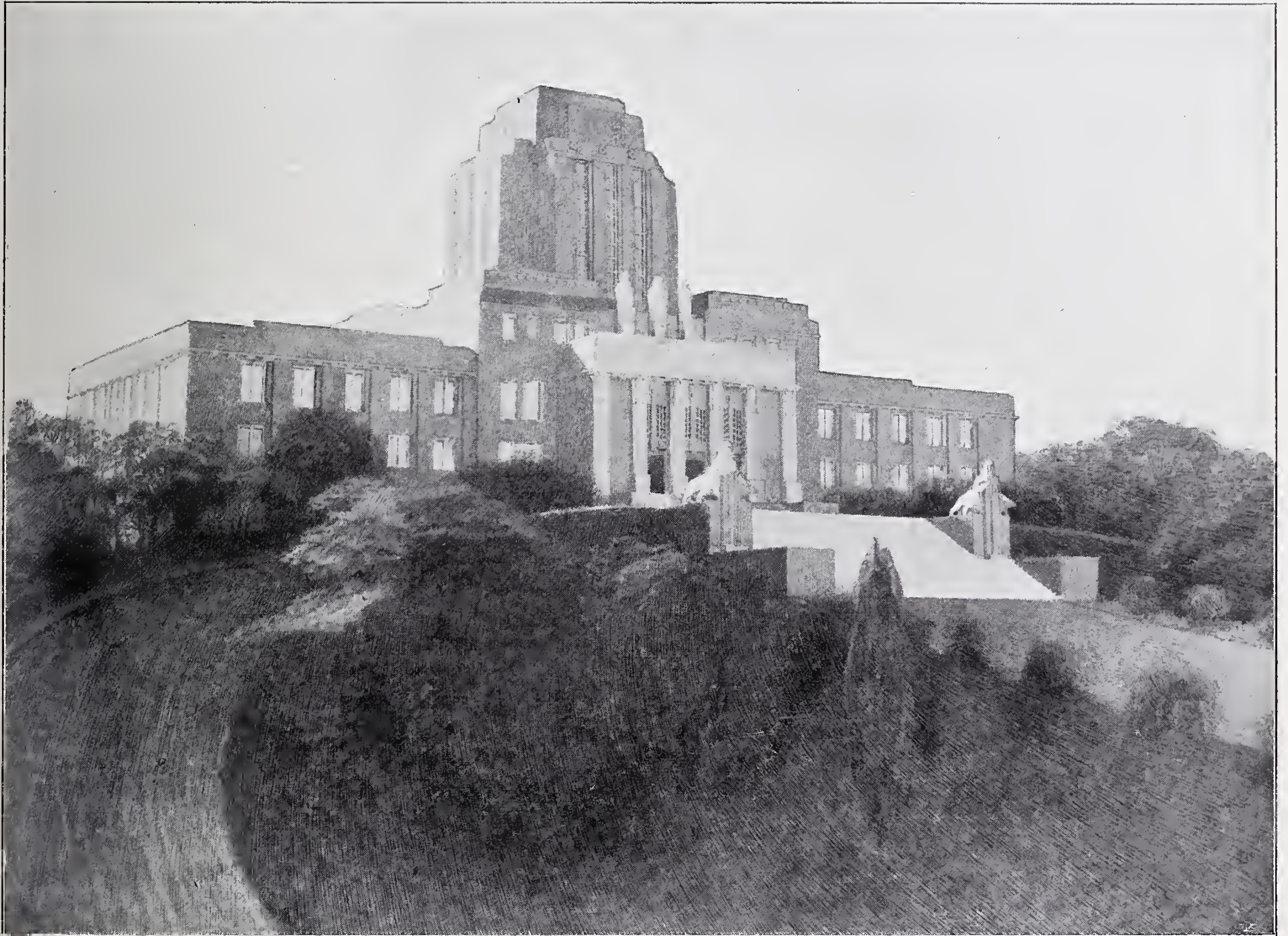

FÖRSTA PRIS. ARKITEKT: ELIEL SAARINEN.

FINLANDS NYA LANDTDAGSHUS.

Finlands arkitekter hade hörsammat, med icke mindre än ett tjugutal projekter, kallelsen att deltaga i täflingen* för det nya landtdagshuset i Helsingfors. Uppgiften var också af ovanligt intresse, dels på grund af dess fosterländska och representativa ändamål, dels på grund af det utomordentligt tacksamma läge, som bestämts för byggnadsverket.

Byggnadsplatsen utgöres nämligen af en höjdplatå omedelbart invid hamninloppet, den s. k. Observatoriehöjden, och det finnes något i denna terräng, som påminner om vårt södra land vid inloppet till Stockholm. Platsen dominerar en betydlig del af staden, bildar därjämte fond för en af hufvudgatorna, och särskildt från sjösidan blir sålunda den på höjden af granitberget förlagda byggnaden af afgörande betydelse för stadens arkitektoniska karaktär. Det allvar, med hvilket de finska arkitekterna gått uppgiften till mötes, vittnar äfven om, att de väl insågo allt detta.

I programmet för täflingen fastslogs, ganska bestämmande, läget för byggnadens utsträckning, och häri kan ses förklaringen till, att samtliga inlämnade projekt visade en strängt symetrisk anordning så väl i fasad som i plan,

* Om utgången af täflingen gaf en notis i föregående häfte af denna tidskrift upplysning.

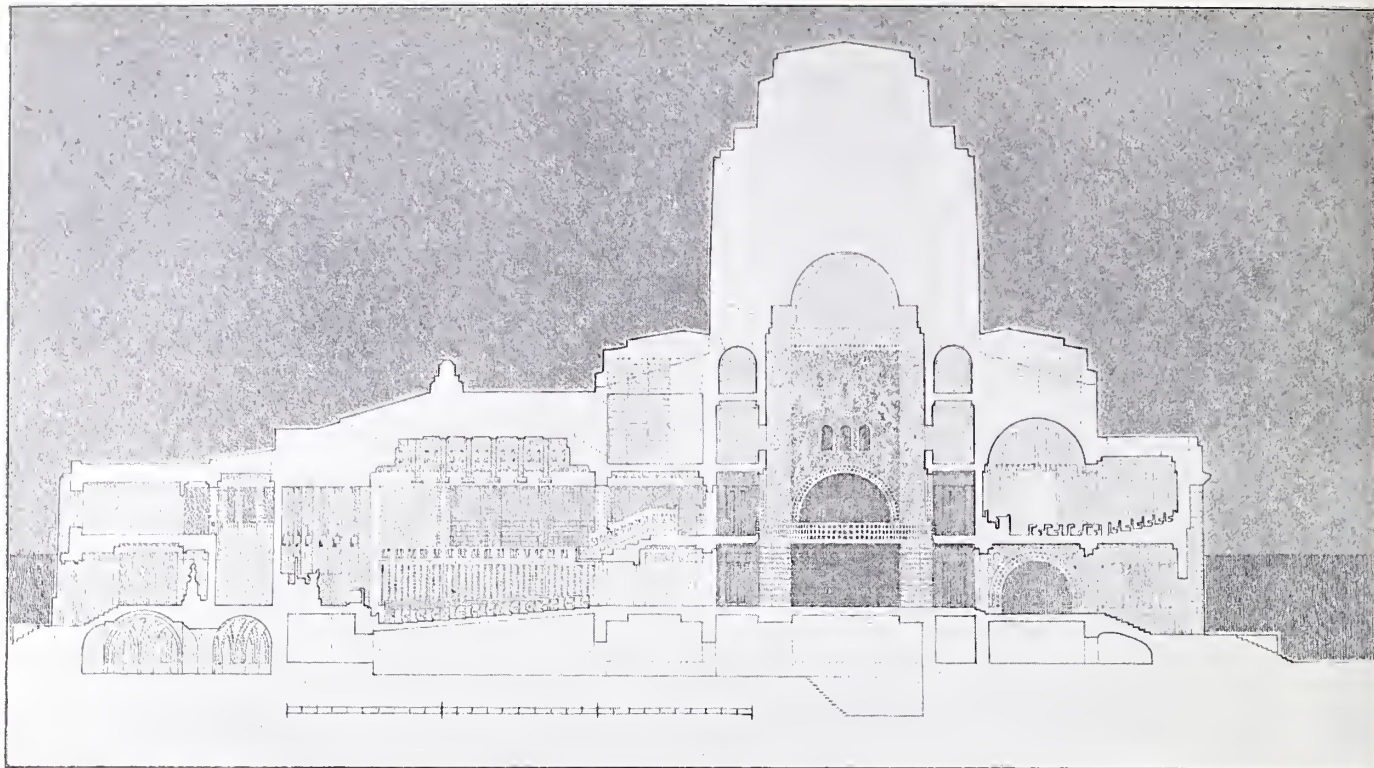

LANDTDAGSHUS I HELSINGFORS.
FÖRSTA PRIS.

ARKITEKT: ELIEL SAARINEN.

med entré och hufvudaxel i fondgatans förlängning. Denna i alla förslag genomgående akademiska massutbildning slog mig först vid studiet af projekten. Den fria och ursprungliga karaktären hos byggnadsterrängen, bergshöjdens oregelbundna stigning och områdets hela särskildhet stod nämligen för mig som synnerligen lockande för en friare planläggning, där byggnadspartierna mer direkt och tillfälligt växte upp ur bergssluttningen till en mer bergliknande arkitekturmassa. Bundna af programmet ha emellertid de finska arkitekterna utgått från den öfre bergsplatåns utbildning, plan som en Akropolishöjd, och med ett för Finland ganska säreget språk framkommit med arkitekturverk, som i en ovanlig grad präglas af en viss likformighet i kompositions-anslaget. 1:ste och 2:dre pristagarens förslag hafva på så sätt blifvit karakteristiska för den moderna finska arkitekturen.

Eliel Saarinen, 1:ste pristagaren, har med en sällsynt lyckligt utbildad konstruktiv fantasi åstadkommit ett projekt, där planbildning och fasadutveckling, som stam och rot, byggmässigt framspringa ur en säkert gripen arkitektonisk idé. Den helhetskänsla, med hvilken detta Saarinens projekt blifvit genomfördt, är mäktig och allt utom vanlig hos nutidens arkitekter.

Plantypen visar en lugnt och säkert begränsad geometrisk figur, där landtdagssalens bågform kraftigt sväller ut och dominerar hela konturbildningen. Från en i bottenvåningen belägen stor och på höjden utvecklad centralhall når man omedelbart och direkt den stora landtdagssalen och öfriga hufvudlokaliteter i bottenvåningen samt, genom de invid liggande hufvudtrapporna, öfriga lokaler i våningen 1 tr. upp. Helt naturligt har då denna hall gett anledning till byggnadens vertikala hufvudmotiv liksom landtdagssalens stora hvilande rymd bestämt byggnadens horizontala karaktär. Själfva byggnadsterrängen förestafvade dessutom, med sin sluttning bakåt, denna gruppering af höjdmassorna. I öfrigt kan jag ej underlåta att

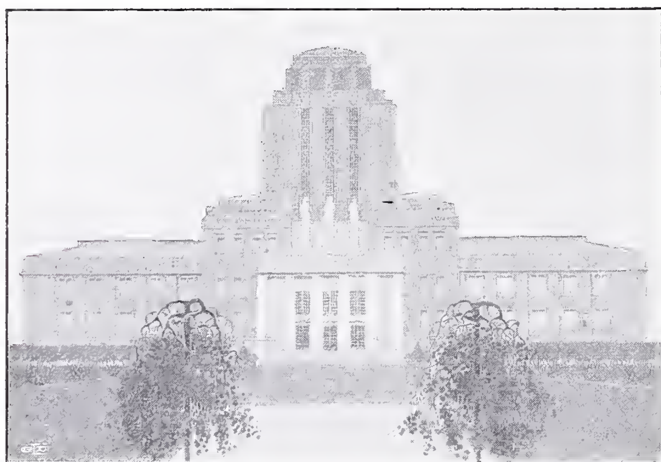

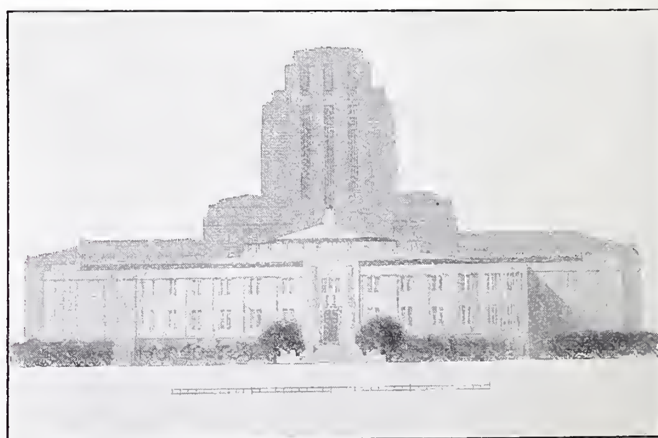

LANDTDAGSHUS I HELSINGFORS.
FÖRSTA PRIS.

ARKITEKT: ELIEL SAARINEN.

uttrycka min personliga beundran för det fackmannamässiga sätt, på hvilket hallöfverbyggnaden är upptornad. Det är en kropp, som på ett utomordentligt organiskt sätt kryper upp ur planmassorna, och hvars olika leder svälla i hvarann och breda ut sig mot fasaderna, harmoniskt och enkelt, på ett sätt, som endast en äkta byggkonstnär förmår prestera. Hvad denna enkelhet är härlig att skåda, då den föreligger som ett helgjutet resultat, och hvilken kraftig stämning hos konstnären, som erfordras, för att nå detsamma! I regel äro vi arkitekter sorgligt bemängda med detaljsynpunkter, och den ro och intensitet som erfordras för att ur grundidén binda det hela samman, behärskar oss icke tillräckligt.

Om man dissekerar Saarinens fasadformgifning, d. v. s. söker spåra reminiscenser, kommer man, liksom hos flera af våra finska yrkesbröder i deras arkitektur, särskildt i dessa täflingsprojekt, till en egendomligt nyanserad grekisk stomme. Detta gör sig särskildt gällande i 1:ste pristagarens med kolonner vertikalt ledade frontparti, som för öfrigt synes mig vara projektets enda svaga punkt, trots dess behag i och för sig. Utbyggnaden står som ett något löst tillskjutet parti. Hade planen det tillåtit, skulle dess bortfallande varit en vinst, hvarigenom tornbyggnadens flankerande kärnpartier i de nedre våningarna fått sammanflyta i ett lif, bildat fasadbas för tornet och ett fastare midtparti.

Lindgren och Gezelius, 2:dre pristagaren, visar i sitt projekt en planbildning af mera öppen, men ganska starkt koncentrerad typ, där samlingssalens absidform bestämmer bakfasaden, och där hufvudfasadens plankontur bildas af en serie framspringande partier. Byggnadens hufvudvåning ligger 1 tr. upp med trapphallen och landtdagssalen som centrum, hvilket omslutes af en promenadhall med rikt ljus från söder och sjösidan. I denna festliga anordning af byggnadens promenadhall ligger ett af projektets mest tilltalande drag. Den ger en kraftig ljusström in i hufvudvåningens kärna, ligger som ett soligt och friskt omslag kring folkrepresentanternas heta hjärnkammare och har åtminstone i våningen 1 tr. upp ersatt behofvet af ljusgårdar. Entréförhållandena till landtdagssalen hafva emellertid genom det sätt, på hvilket idén utförts i samband med salens förläggande till våningen 1 tr. upp, blifvit splittrade och mindre lyckliga.

Fasaderna utvisa en mycket själfständig och dekorativ gruppering, där den pittoreska totaleffekten har ett utpräglat konstnärligt anslag, men där helhetsverkan distraheras genom mångfalden af skiljaktiga arkitekturmotiv. De senare stå ofta oförmedlade invid hvarandra, och det är särskildt synd, att de finska arkitekternas fruktan för takbildning, åtminstone å monumentalarkitektur, skall ha ledt till den här förekommande cylinderformiga afslutningen å landtdagssalens öfverbyggnad. En mer samlande och med planen sammanhängande uppbyggnad hade varit synnerligen välgörande för ernående af en lugnare totaleffekt hos byggnadsverket.

De ofvan nämnda pristagarna äro med sina särdrag, förtjänster och fel ganska typiska för samtliga de bästa inlämnade projekten. De finska arkitekterna hafva i en anmärkningsvärd grad frigjordt sig från arkitektonisk schablon och gammal stilbildning, och med en glädjande friskhet brottas de för ett arkitektoniskt uttryckssätt, som tillfredsställer deras tidslynne. Man önskar understundom en större hänsyn tagen till våra nordiska klimatförhållan-

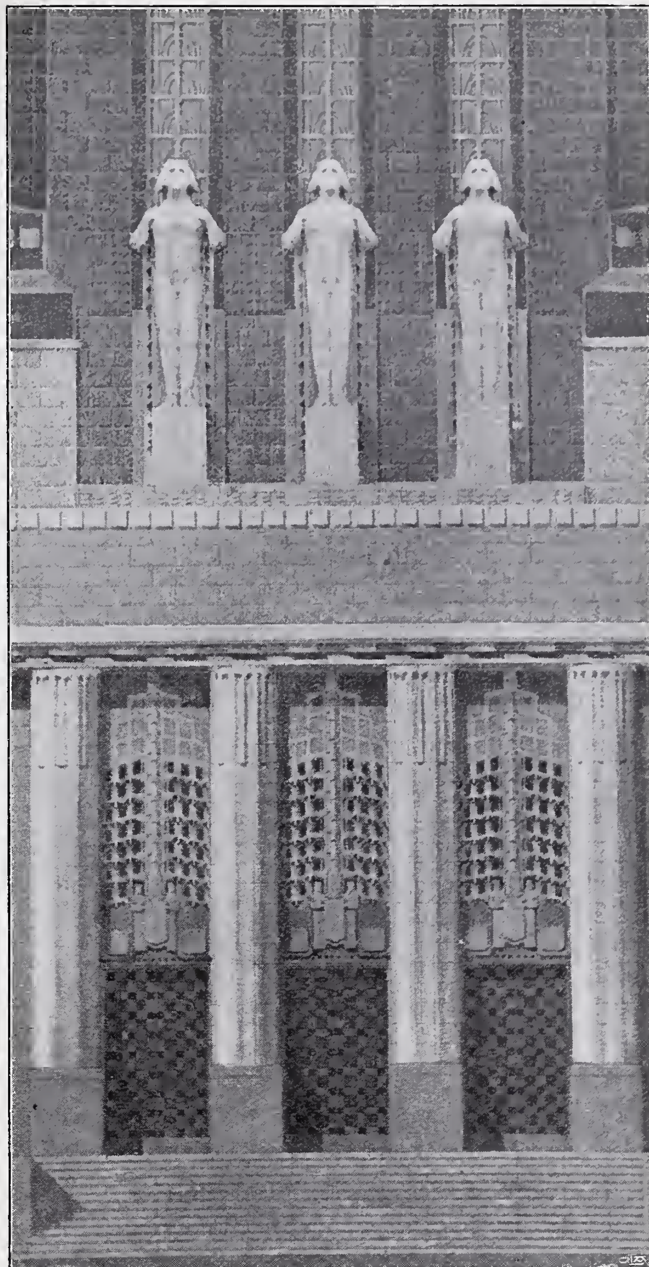

LANDTDAGSHUS I HELSINGFORS. DETALJ.

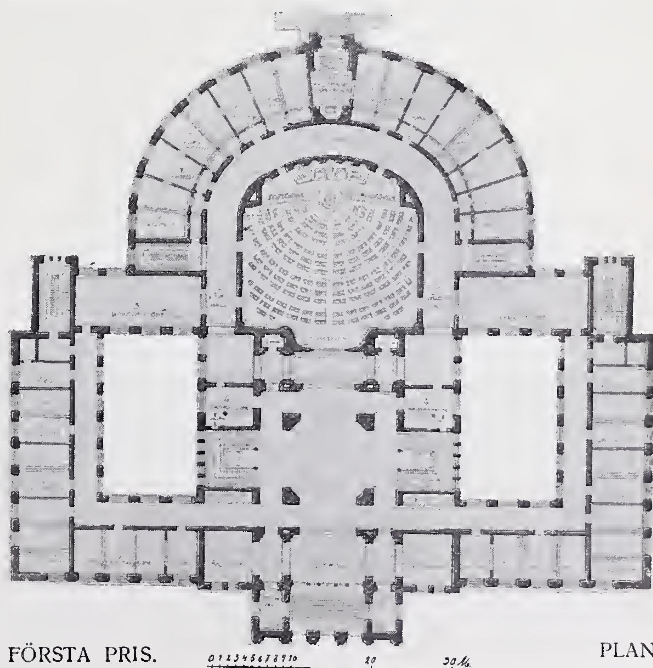

FÖRSTA PRIS. PLAN.

LANDTDAGSHUS I HELSINGFORS. ARKITEKT: LINDGREN OCH GEZELIUS.
ANDRA PRIS.

den, detta särskildt med hänsyn tagen till deras benägenhet att använda takljus, och man väntar gärna på en formbehandling, som bestämdare härflyter ur konstruktion och material. Men det finnes ingen anledning att tvifla på, att de äfven i detta afseende en gång komma att verka uppfriskande. Hos 1:ste pristagaren är det i alla händelser redan uppnått, och att en sådan helgjuten arkitektonisk kraft som Saarinen kunnat utvecklas i ett land, vittnar säkrast om de finska arkitekternas kraftiga förmåga.

RAGNAR ÖSTBERG.

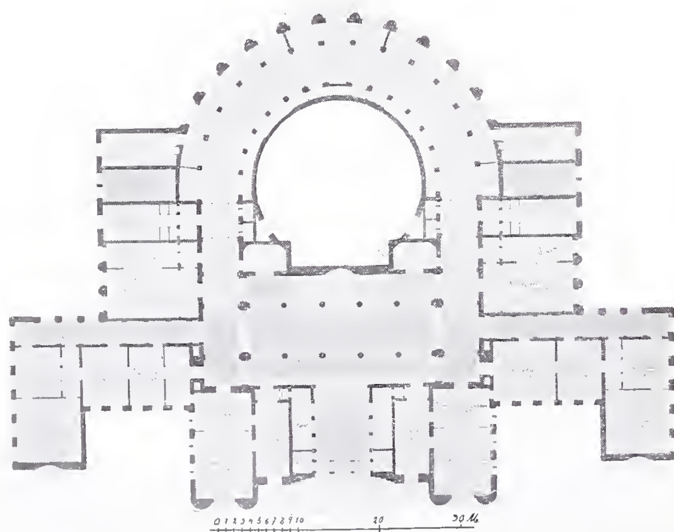

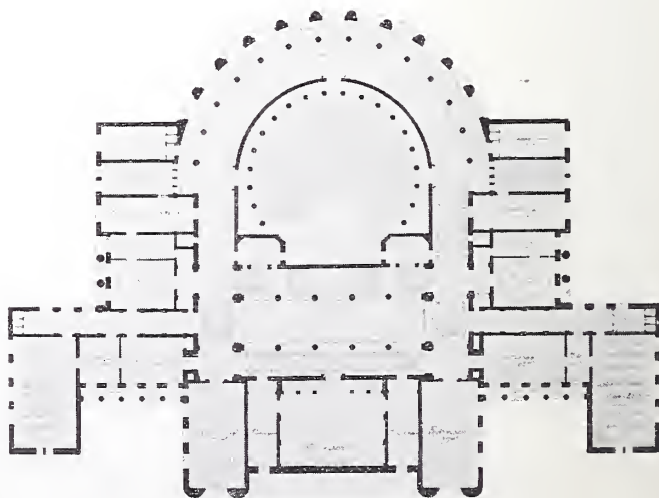

LANDTDAGSHUS I HELSINGFORS. ARKITEKT: LINDGREN OCH GEZELIUS.
ANDRA PRIS.

NYA DRAMATISKA TEATERN. ARKITEKT: FREDR. LILLJEKVIST.

K. DRAMATISKA TEATERNS NYA BYGGNAD.

En byggnad, som under senast förflutna tiden varit föremål för ett stort intresse från allmänhetens och pres - sens sida, är arkitekt Fredr. Lilljekvists senaste arbete, den nya Dramatiska Teatern, och fast det varit att önska, att vid ett omnämnande af byggnaden i denna tidskrift, det varit tillfälle att lämna en allsidig facklig redogörelse för densamma, stödd på fullständiga ritningar och tekniska uppgifter, låter sig detta f. n. ej göra. Några ritningar för reproduktion finnas ännu ej att tillgå, men att från arkitekthåll underlåta att nu säga några ord om byggnaden ifråga, medan den upptar det allmänna intresset, torde ej vara lämpligt, så mycket mindre, som det har synts mig, att den värdesättning, som af allmänheten gifvits byggnaden, från arkitektssynpunkt tarfvade någon jämkning.

Dramatiska teatern är utan allt tvifvel en ståtlig byggnad, och arkitekten har där nedlagt ett betydande arbete, såväl med afseende på de svåra praktiska kraf, som ställas på en sådan byggnad, som på den konstnärliga behandlingen af densamma. En teater är ju bland de mest svårlösta uppgifter, som möta en arkitekt, men, som det så ofta händer, då en byggnad bedömes af allmänheten, för den stora lösningen af uppgiften har denna ingen förståelse, men för de underordnade iögonfallande medlen har den mottaglighet. Och detta naturligt nog, den rent yttre skruden sitter tydlig och klar och godtages eller ratas, alltefter åskådarens personliga läggning, men om den skruden är ett riktigt uttryck för den kropp den sitter på, om den klart framhäfver byggnadens konstruktion och innehåll, detta har lekmannen ingen förutsättning att kunna rätt bedöma. I detta fall har den yttre klädnaden varit synnerligen rik och praktfull, den har äfven i många fall varit af ny snitt och af förr ej användt stoff — hvilket tillhopa har gjort, att allmänheten betraktat den med beundran och glädje. Byggnadens yttre och inre, sådan den framträder vid gatutrafik eller för teaterpublik, är kanske också just sådan, den stockholmska allmänheten senterar och känner sig dragen till, en exponent för dess lynne och smak. Men just i detta yttre, påtagliga, ligger det svagasta i arkitektens arbete, och faran blir, att just detta slås fast som högsta konst, som karakteristisk stockholmsk nutidsarkitektur och blir norm vid bedömande af annan sådan.

I förhoppning att tidskriften framdeles kan återkomma till en fullständig redogörelse för byggnaden, vill jag blott framhålla några reflektioner, hvartill exteriören och några besök inomhus gifvit anledning.

Hvad först exteriören beträffar, har det naturligtvis varit förenadt med stora svårigheter att gifva byggnaden med det för en monumentalbyggnad så ofördelaktiga läget vid en plats utan form och värdighet, mellan höga anspråksfulla hyreskaserner, dess fulla valör. Det gällde att i denna omgifning låta byggnaden framträda så dominerande som möjligt. Arkitekten sökte lösa uppgiften först och främst genom byggnadens tillbakaflyttande från torget och dess afskiljande från detta genom den låga muren — en synnerligen lycklig lösning. Därjämte genom användande af ett ädelt material, hvit svensk marmor, för fasaden, genom dennas sönderdelning i midt-, mellan- och hörnpartier, genom midtpartiets uppdragning i ett kupolkrönt torn, genom en portik utefter bottenvåningen samt genom en synnerligen

NYA DRAMATISKA TEATERN. VESTIBULEN. ARKITEKT: FREDR. LILLJEKVIST.

rik arkitektonisk och skulptural utsmyckning. Några af dessa grepp voro gifvet lyckliga. Marmorn gaf byggnaden en förnäm och monumental prägel, portiken nedtill en god relief. Men den vertikala artikulationen sönderdelade fasaden för starkt och svor mot portikens horisontala understrykning. Så kort som fasaden är, borde den för att göra sig mäktigare hållits så litet sönderdelad som möjligt. Att accentuera hörnen var dock riktigt; detta förtog intrycket af tomtens snedhet och gaf byggnaden, som ju ligger något i lutning ned mot torget, stadga. Midtpartiet tyckes vara tillkommet för att för ögat gifva tornpartiet ett underlag, men detta torn, som skulle hålla upp byggnaden gentemot hyreshusen och gifva den en siluett från Hamngatan sedt, är en arkitektonisk godtycklighet, då det icke markerar något rum i byggnaden, som skall markeras, eller fullt konstruktivt är markeradt. Detta torn har genom det framtvingade midtpartiet onödigt sönderdelat fasaden, och har i stora foajen infört de tvenne vid kortändarna stående, af pelare burna, genombrutna väggarna, hvarigenom foajen fått en i förhållande till sin höjd allt för ringa längd. Den önskade siluettverkan borde kunna ernåtts genom att skulpturalt eller arkitektoniskt utbilda hörnpartiernas öfre del, och hvad verkan mot hyreshusen beträffar, hade en kraftig scenöfverbyggnad gjort samma eller större tjänst.

Det är att märka, att den scenöfverbyggnad, som nu finnes, är nedpressad så lågt som möjligt för att ej rivalisera med fasadtornet, så lågt, att det till och med lär vålla svårigheter vid en del fonders uppdragning. Att släppa detta tillfälle, att dels naturligt få ett uttryck för byggnadens innehåll, ty scenen är dock det viktigaste utrymmet i en teater, och den fordrar både praktiskt och estetiskt att få göra sig gällande, och dels kunna gifva byggnaden ett fullt berättigadt dominerande motiv, som skulle knutit ihop den och kufvat hyreshusen — det är egendomligt.

Hvad slutligen utsmyckningen å fasaden beträffar, synes mig den arkitektoniska ej tillfredsställande. Den är både för vek och för hård. För vek i formerna för att sitta på en monumentalbyggnad, för hård i modelleringen. Därjämte är den för rik, så att den förtar intrycket af skulpturen. Så som här utrymme har lämnats åt skulpturen, borde denna långt mer kommit till sin rätt, varit det härskande som utsmyckning. Nu äter sig den arkitektoniska dekoreringen in på både de Erikssonska relieferna och den Milleska midtgruppen. Det är, som från början man aldrig trott, att dessa skulpturer skulle blifvit, hvad de blefvo — konstverk. Då hade väl icke arkitekten med sin ornamentik så rivaliserat med det, skulptörerna åstadkommit. Och ändock meddela dessa skulpturverk åt fasaden en fläkt af lefvande konst.

Öfver de Erikssonska friserna utbreder sig en ysterhet och lifslust, som verka betagande. Frisen med Backuståget är väl det ståtligaste dekorativa skulpturverk i

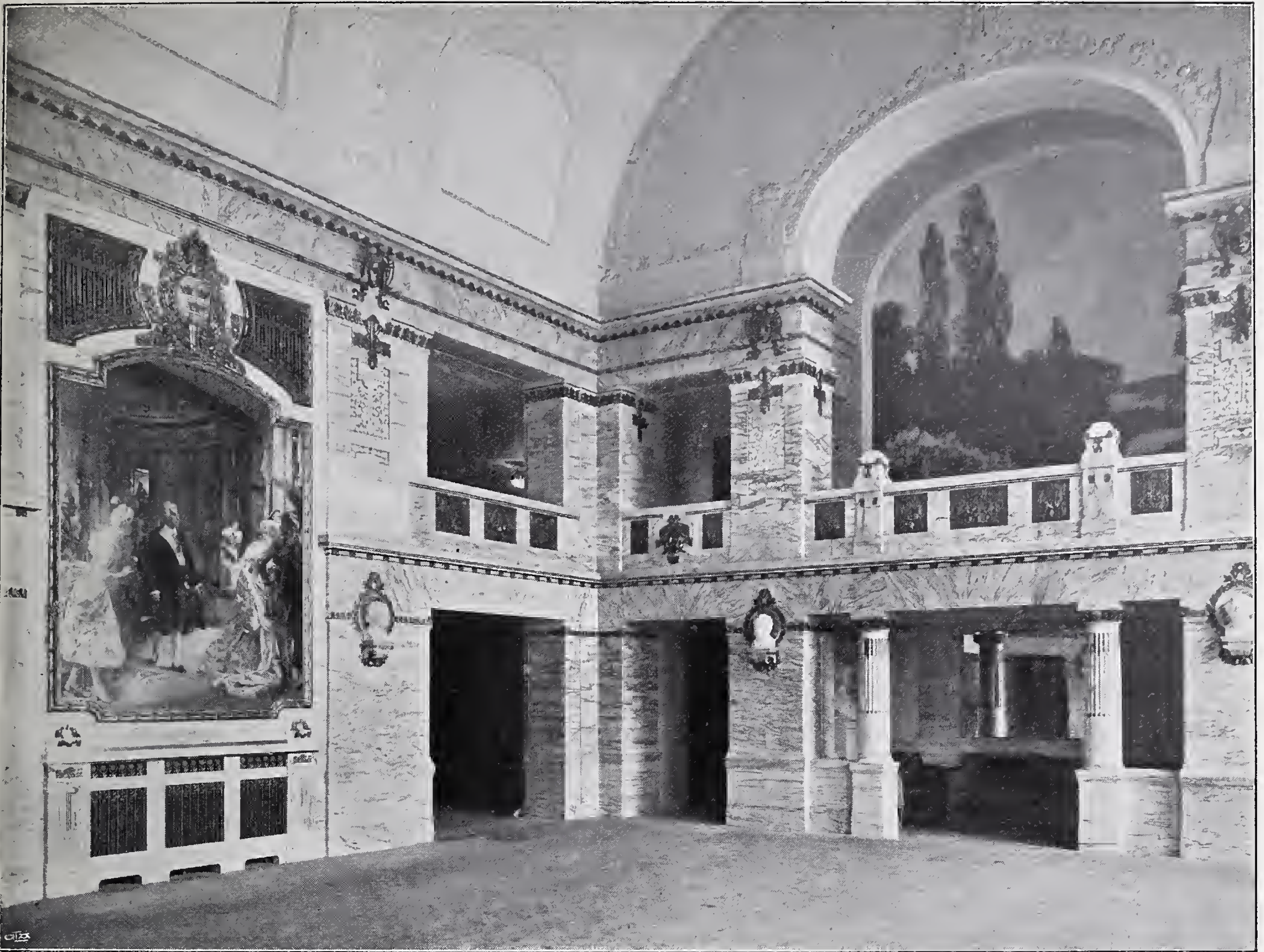

NYA DRAMATISKA TEATERN.
STORA FOAJEN.

ARKITEKT: FREDR. LILLJEKVIST.

sten, vi äga i vårt land, och öfver detta svällande lif höjer sig och stelnar allvaret, patosen, i den Milleska gruppen, men bakom och öfver denna återigen grinar det tomma — tornet med sina 3 gapande munnar.

Äfven på portikens kolonner har den skulpturala konsten kommit till användning. På kolonnskaftens nedre del äro af Milles framställda lekande barn, roligt och friskt gjorda, men i stället för att de bort leka omkring kolonnerna, leka de nästan inuti dem, hvarigenom något af dessas bärighet och stadga försvagats. Äfven här har samarbetet mellan skulptör och arkitekt ej varit stort. Där den ene arbetat i stor skala — bredt och saftigt — har den andra arbetat i liten, fint och petigt. Detta är ett iögonenfallande fel i fasaden, att där ej finns någon genomgående skala för utsmyckningen.

Hvad som här sagts om exteriörens arkitektoniska utsmyckning, gäller äfven om en stor del af den, som kommit till användning inomhus. Det är en mångfald af olika dekorativa former, i gips, målning och metall, men de breda ut sig för medvetet, pocka på uppmärksamhet och förtaga mångenstädes verkan af eljest vackra rum, och de täfla i valör med de så rikligt till användning komna konstnärliga utsmyckningarna. I stället att förklara rummens former och konstruktioner grumlar dekorationen ofta dessa. Hvad resultatet flerstädes hade blifvit godt, om det ornamentala knåpet vid ritbordet hade varit mindre. Så vackert rum som salongen är, så lyckadt i proportioner och fint i sin färgskala, har det genom sin ornamentik, än torr och hård, såsom kring scenöppningen och vid kungliga logen, än lös och flytande som öfver prosceniet förlorat åtskilligt af sin distingerade karaktär. För öfrigt — hvarför skall en teatersalong nödvändigt hafva en så rik dekorativ utstyrsel? Äfven om det för akustiken anses tjänligt, så mycket som möjligt sönderdela ytorna, kan detta ske på långt mindre iögonenfallande, mer försynt sätt. Det är ju ett vackert skådespel att se en elegant publik inramad af en praktfull teatersalong — men det skådespelet är ej det hufvudsakliga — det tilldrar sig på andra sidan ridån, och mot denna, ännu sluten, koncentrerar sig salongen genom sin form och radernas linier. En lugnt hållen salong understryker spänningen på det, som skall komma, och lägger tyngdpunkten dit, där den skall ligga — bakom ridån — på scenen. En lugnt behandlad salong behöfver ej borttaga intrycket af fest, endast af att festens glanspunkt är mellanakterna. Men denna anmärkning träffar nästan alla våra teatersalonger, ej speciellt denna. Som vanligt i en teatersalong härskar konsten i taket. Jag vet ej, hvarför det nästan blifvit en nödvändighet hafva en plafondmålning i en teatersalong, där genom rummets ringa längd och bredd, jämförda med höjden, det åtminstone från parkett blir förenadt med rätt stor pina att, då blicken skall rakt uppåt, kunna noggrant betrakta plafonden. Det blir en konst för flundror.

För fasadens figurala utsmyckning har man användt fyra skulptörer. Lika många målare hafva fått den stora foajen att pryda. Det har varit utmärkande för denna byggnad, den stora användning målning och skulptur fått inom och utan. Och detta är ju glädjande, men nekas kan ej, att tillvägagångssättet på många håll icke varit det bästa. Hufvudsaken vid användande af konstnärer för utsmyckningen af en monumental byggnad är icke att skaffa arbete åt så många som möjligt, utan att få ett så godt resultat som möjligt, och det får man säkrare genom att vända sig till några få, hvarigenom större enhetlighet i behandlingen erhålles. En skulptör borde fått utsmyckningen af fasaden om hand — en målare af stora foajen. Och beträffande detta rum hade det säkerligen varit riktigare, med hänsyn till målningen, hålla det lugnare.

Den redan i sig själf oroliga marmorn, ytterligare oroad af de löst hängande förgylda bronsbeslagen, är ingen tacksam ram för väggmålningar. Larssons takmålning reder sig ju godt, den kommer ej i så nära beröring med väggytornas utsmyckning, men den hade fordrat ett längre galleri. Som nu är, kommer man för rakt under taflan. Jag undrar för öfrigt, om det ej varit lämpligare låta med en hel del af den dekorerande målningen anstå, tills byggnaden varit färdig, så att konstnären fått se det rum i verkligheten, som han skulle pryda. Han kunde då bättre satt sig in i problemet och fått i lugn hängifva sig åt lösandet af detsamma.

Och slutligen, — har icke här i denna byggnad offrats för mycket på utsmyckningen? Den har gifvet slukat stora summor, af hvilka en del kunnat läggas till den rikliga fond, som teatern bort hafva för att något oberoende af dagskassorna kunna fullfölja sin mission, och hvilken fond, säges det, nu ej är synnerligen stor. Detta är ej arkitektens fel utan deras eller dens, i hvars händer bestämmandet legat. Arkitekten har naturligtvis varit glad få röra sig med stora summor, och hans sak har ej varit att tänka på den dramatiska konsten, utan på de andra s. k. fria konsterna. Men byggherren tycks hafva intresserat sig mer för själfva byggnadens utsmyckning, för det som synes, än för den verksamhet, som skulle börja efter byggnadens fullbordande.

Och byggnaden hade nog redt sig godt utan så stora anslag, utan så mycken dyrbar dekorering. Vi ha i arkitekturen gamla traditioner, och det karaktäristiska för vår byggnadskonst har oftast varit en viss kärfhet. Vi ha aldrig haft råd offra så mycket på rik utsmyckning. Det har ej heller förr legat i vårt lynne. Se på våra gamla Vasaborgar eller våra 1600-tals palats. Litet skryt sticker väl fram, ju mer landet blef en makt, men skrytet var åtföljdt af något rynkade ögonbryn. Att vi få sanktionerade lotterier, som möjliggöra ett flott handskande med pengar vid monumentalbyggnaders uppförande, bör ej leda oss allt för långt bort från våra gamla traditioner. Något mer af allvarlig uppsyn, mindre af sorglöst leende, äfven för en teater, byggd af de lotterispelandes millioner, skulle man önskat se utvändigt såväl som invändigt.

Öfver byggnadens arkitektur ligger något för mycket utåt, mot publiken vändt. Arkitekten har för välvilligt tillmötesgått allmänhetens önskan att få glans och fest utan allvarligare innebörd. En byggnad är en individ med sin säregna naturell, och denna skall hjälpa till att skapa fysionomien. Fysionomien skall ej anläggas för att behaga andra, och synnerligast en monumental byggnad bör hålla på sin värdighet, och vill den uppträda med pomp och ståt, får den se till, att det blir don efter person. Utsmyckningen skall sitta som siraterna på en riddares rustning, ej som banden och blomstren på hans dams klädnad.

Man väntar af vår dramatiska konst, att den nu, då den fått ett nytt hem, inom hvilket så småningom samlas de bästa förmågorna, skall söka med kraft nå fram till något helgjutet och nationellt, att blicken riktas mot detta mål utan blinkningar åt publiken. Denna sträfvan borde äfven fått sitt uttryck i själfva byggnaden, och detta skulle där äfven betyda sträfvan mot helgjuten ärlig svensk arkitektur.

Det är något af denna sträfvan, jag saknar i den nya dramatiska teatern. Där finns rikedom och glans, men de äro icke tillräckligt underordnade ett allvarligt syfte. Öfver byggnaden ligger något af »blot till lyst» som ej fullt svarar mot byggnadens bestämmelse.

C. WESTMAN.

NÅGRA REFLEKTIONER MED ANLEDNING AF ARKITEKT C. WESTMANS UPPSATS: »K. DRAMATISKA TEATERNS NYA BYGGNAD.»

Genom Redaktionen af »Arkitektur» har meddelats mig, att i afvaktan på den redogörelse öfver Dramatiska teatern, som jag på begäran utlofvat, i tidskriften skulle inflyta en uppsats öfver teaterns arkitektur af arkitekt Westman; uppsatsen har tillställts mig i korrektur, och har det lojalt möjliggjorts för mig att härvid äfven få yttra mig.

Mycket är skrifvet om teatern, ja så mycket, att jag ej gittat läsa allt, som kommit mig till handa, men detta gjorde mig nyfiken. I hvilken riktning uppsatsen skulle gå, förstod jag väl; hans karga allvar, som jag mycket värderar, där det är på sin plats, måste stå oförståeligt mot det soliga och sinnet lättande jag velat åstadkomma, men det gjorde mig nyfiken, då jag nämligen ej räknar Carl Westman till dem, som för egen berömmelse vill komma någon till lifs; fattar han pennan vill han ock hafva något sagdt.

Jag är lifligt öfvertygad om nyttan af kollegialt tankeutbyte, men jag tror knappast, att det är till båtnad att arkitekterna sins emellan bekämpa hvarandra med pennan; jag anser, att hvar och en för sig bör efter eget kynne och förmåga få sträfva sig fram till utveckling och genom sina verk visa, hvad han vill. Det är därför ogärna jag yttrar mig, synnerligast som jag ej har någon tanke på att ändra hr Westmans åsikt, därtill äro vi i detta fall för oliktänkande, men jag känner skyldighet mot dem, som varit mitt verk bevågna, att säga några ord.

I artikeln framhålles, att en teaterbyggnad hör till de mäst svårlösta uppgifter, som möter en arkitekt; vidare gifver författaren mig icke så få erkännanden, som jag knappast väntat mig; det säges, att teatern utan tvifvel är en ståtlig byggnad, att där är nedlagt ett betydande arbete på att lösa de praktiska krafven och på den konstnärliga behandlingen. Den yttre klädnaden är rik och praktfull, den är äfven i många fall af ny snitt och af förr ej användt stoff — hvilket tillhopa har gjort att allmänheten betraktat den med beundran och glädje.

Det är detta, som måste förhindras; det är en fara, om byggnaden skulle fastslås som god konst, som karak-

täristiskt för stockholmsk nutidsarkitektur och *bli norm för bedömande af annan sådan.*

Af detta sista af mig kursiverade uttryck börjar jag förstå, hvad författaren menat med sin artikel. Jag tror mig dock kunna lugna hr W. med, att den typ, han vill föra framåt, knappast kan lida af, hvad jag i detta mera säregna fall ansett mig vilja bjuda; lika så litet är det troligt, att bland det kaos af byggnadsstilar, som är rådande, just denna kan komma att bli karaktäristisk för stockholmsk nutidsarkitektur.

Skulle detta dock blifva fallet, hvilket jag ej ett ögonblick är djärf nog att tro, så skulle det blott bevisa sanningen af, hvad hr W. yttrat, nämligen att byggnadens yttre och inre stil är sådan, den stockholmska publiken senterar och känner sig dragen till, en exponent för dess lynne och smak.

Detta, att jag möjligen fångat stockholmarnas smak, finner hr W. vara det svaga i mitt arbete. Näst efter det att vara svensk, har jag haft min glädje af att vara stockholmare i själ och hjärta; jag har vid mitt arbete vid teatern naturligtvis velat gifva det bästa, jag kunnat; har det då blifvit i stockholmarnas smak är det kanske förklarligt, om byggnaden öfver hufvud taget har några förtjänster. Jag har aldrig förut hört, att den, som i konsten omsätter sin tids och sin omgifnings känslostämning, är särskildt klandervärd. I tonkonsten tjusar oss mest det, som sprungit ur folkets lif och tidens stämning, vallarens enkla låt lika väl som den sirliga menuetten. Huru skulle öfver hufvud de historiska stilarna hafva uppstått, om ej konstnärerna talat med tungor, som tidens människor förstodo.

Låt oss gå vidare:

Beträffande exteriören framhåller författaren de stora svårigheter, det varit att gifva byggnaden sin fulla valör, tillfölje af det för en monumentalbyggnad ofördelaktiga läget vid en plats utan form och mellan höga anspråksfulla hyreskaserner.

Af de för bekämpandet af dessa svårigheter vidtagna åtgärderna, finner han byggnadens tillbakaflyttning från torget och dess afskiljande från detta genom den låga muren vara en synnerligen lycklig lösning. Användningen af marmorn ger byggnaden en förnäm och monumental prägel, portiken nedtill en god relief. Att accentuera hörnen var äfven lyckligt, detta förtog intrycket af tomtens snedhet och gaf byggnaden stadga.

Herr W. är däremot icke nöjd med användningen af kupolen och finner den ej naturligt sprungen ur byggnadens kropp; ja detta är visst en sanning, men gifvetvis ingen nyhet för mig. Denna kupol har kostat mig mycket bekymmer; men den måste dit. Om fasadens tornflankering och anbringandet af loggian är riktig, blefve det nog svårt lösa denna fasad utan uppdragning af midtelparti med bekröning; de behöfvas ovillkorligen för att parera de stora husen invid, och den är ju, som författaren en gång erkänt, af lycklig effekt från Hamngatan. Jag anser dessa två kraf så viktiga, att jag fört dem igenom, trots att åtskilligt, som dock endast för fackmannen är synligt, burit emot. Ur praktisk synpunkt har kupolen ock sin användning, då den tjänar som ventilationshuf för salong och annat; denna plats är för ventilationen förmånligare än en plasering öfver salongen, som oftast sker.

Jag tror icke, att det är rätt, hvad Hr. W. säger, att en arkitektonisk utbildning af hörnpartiet skulle gjort tillräcklig fond och silhuett, och när han föreslår, att betydligt höja scenöfverbyggnaden för att därigenom få verkan mot hyreshusen, så glömmer han, att dessa ligga framför byggnaden och ej vid dess bak, att denna förhöjning blott skulle synas framifrån Arsenalsgatan, men ej från Hamngatan eller Strandvägen, hvilket dock är viktigast, han glömmer ock att tala om, hur denna betydligt förhöjda scenöfverbyggnad skulle sett ut, så betydligt sned som den är mot fasaden; äfven för att dölja denna snedhet är midtelpartiet och kupolen nödvändiga faktorer. Ett förhöjande af scenhuset vore till stor skada; den ökning af murtjockleken, som blifvit nödvändig, skulle menligt inkräktat på scenutrymmet.

Herr W. säger, att nedpressningen af scenöfverbyggnaden så lågt lär vålla svårigheter vid en del fonders uppdragning; jag har härom förfrågat mig hos scenkonstruktören Ingeniör J. L. Hagerman; han har ingenting hört härom, och i hvarje fall förklarade han påståendet obefogadt. Hr W. finner det egendomligt, att jag ej uppdragit scenhuset; jag däremot finner hans påståenden i denna detalj egendomliga och vilseledande. Hade byggnaden legat fri och synlig från sidan, hade markering af öfverbyggnaden varit nödvändig och berättigad; nu är den det ej.

Det gläder mig ofantligt, att Hr W. anser, att såväl Christian Erikssons friser som Milles grupp äro konstverk, och att de (trots ornamenten!) gifva en fläkt af lefvande konst åt fasaden; så tycker jag med och har förargat mig mycket öfver, att andra kritiserande herrar funnit dem dels obehöfliga dels ej så lyckade.

Jag skulle ha' åtskilligt att säga, men det i tidningen disponibla utrymmet tillåter det ej, och tryckeriet väntar otåligt. Att bemöta allt, hvad Hr. W. vill framhålla, faller mig ej in, om smaksaker kan man ej disputera, och dessutom är jag själf den första att erkänna, att mycket kunnat vara bättre; det är dock, hvad ornamentiken beträffar, ej så lätt, att få alla olika modellörer och bildhuggare att hålla ihop, när de skola afvika från de historiska stilarna. Om ornamentiken i salongen är ojämn, får jag taga lärdom däraf; det är ju rätt mycket vunnet, när publik och skådespelare trifvas med salongen, när den tycks tilltala ur skönhetssynpunkt, och man kommit drägligt ifrån de akustiska svårigheterna, hvilka som bekant, äro mer oberäknelig än själfva kritiken.

Herr W. säger, att jag bort ha' *en* skulptör för fasaden och *en* målare för foajén; för fasaden skulle jag ej högre önskat, men faktiskt är, att, ehuru de nu varit fyra, ha' vi blifvit åtskilligt försenade genom att flera af dem behöft betydligt längre tid, än hvad som afsetts. Låt oss få tio år till en sådan här byggnads uppförande, så kunde kanske åtskilligt blifva mer samarbetadt. Skrif lite' om det vid tillfälle! Det skadar ingen, men vore nyttigt för oss alla. Allmänheten behöfver väl uppfostras till att ge sig till tåls.

Herr W. säger vidare, att det ej varit tillräckligt samarbete mellan arkitekten och konstnärerna. Detta är osant, men kan kanske se så ut; det är inte så lätt att dirigera när den ena vill ligga i München, den andra i Dalarna och den tredje någon annan stans. Många ha' varit förstående, andra ha' ej kunnat taga intryck eller ledas till samarbete.

Jag har fått tillåtelse att ur ett bref från Carl Larsson göra några utdrag:

»O, Lilljekvisten lille, du får inte gå och måla om min natthimmel inte!* Då kommer du inte en gång in i den ljusa himmel du annars *så väl* förtjänar för din vackra teater...

Du skall en gång komma att gapa upp i din foajé och tacka Gud och mig för denna svala mörka himmel med sina blixtrande stjärnor och smaragdskinande kroppar (endast kritiken mörk och djäflug...) nej Kvisten försök inte! Ni arkitekter tala alltid med rysning om byggherrarna, som vilja »sitta» på er; men själfva passa ni alltid på tillfälle, när ni så kunna det på målare och skulptörer. Det är ingen idé med sådant, ty det enda som vinnes är, att vi tappa den s. k. »sugen».

Som nu t. ex. med...; jag tycker som du, men skulle i ditt ställe inte mucka emot, utan låta honom måla fältet fullt med gröna solar och röda månar, om hans konstnärshjärta bjöd honom sånt.

Käre, hela detta bref är djupt allvarligt menadt!»

C. L.

Jag har gjort detta utdrag, ty det är så lärorikt, det uppmanar till förståelse för andra, att undvika begäret att mästra; det visar äfven, hur oberörd en konstnär af Larssons kapacitet är för störande småsaker, blott totalverkan är god, och hvar och en fått med kärlek bringa sitt strå till stacken.

Jag har haft annan åsikt än Carl Larsson om arkitektens skyldighet och har stretat så godt jag kunnat att hålla ihop. Det har nog kanske inte lyckats öfverallt, men ingen af de bidragande skulle jag vilja undvara; en kommande tid ser nog mindre af divergenserna än vi.

Herr W. tycker, att man kunde nöja sig med mindre konst och sparat medlen till en fond för teaterdriften. Jag vill då meddela, att Kungl. Maj:t beviljat särskild dragning just för att skulptörer och målare skulle komma rikligare i tillfälle att bidraga till den konstnärliga utsmyckningen; man var från många håll ense, att detta just vid denna byggnad var lämpligt; museitafvelmålning lockar ock för närvarande konstnärerna mindre, de vilja träda allmänheten till mötes ute i lefvande lifvet. Det antydes, att den myckna användningen af konst ej är arkitektens fel, utan dens, i hvars händer bestämmandet legat. Byggherrns intresse att vilja få konstnärlig utsmyckning har varit storartad, men någon påtryckning i denna riktning på arkitekten har aldrig ägt rum; är ett fel här begånget, tar jag det på mig, är det en förtjänst, tillkommer däremot äran den, som skaffat medlen.

Herr Westman säger till slut, att byggnaden borde följt våra gamla traditioner, hvilka ofta hade en viss kärfhet. Han saknar denna sträfvan mot helgjuten ärlig svensk arkitektur.

Nog har jag som gammal gripsholmare lärt mig älska våra gamla vasaborgars bistra och värdiga enkelhet, och jag kan väl sentera de försök, som gjorts, att öfversätta dansk tegelarkitektur till svenska; men jag har svårt att finna detta tillfälle passande därför. Sträfvandet till förenkling är en stor dygd och väl behöflig i vår privatarkitektur; monumentalkonsten har däremot hos oss oftast blifvit styfmoderligt behandlad. Kan för öfrigt lusten hos de tre systerkonsterna att verka gemensamt, någonsin vara större och mer berättigad, än då vi bygga ett tempel åt vårt blifvande skötebarn, den svenska dramatiska konsten.

Är det rätt, att en dramatisk teater skall se allvarlig och bister ut, en riddare i sin rustning. Thalia är ett fruntimmer, och som kvinna kan hon väl få pryda sin dräkt med blommor och band. Det finnes intet berättigande i att kläda henne i »säck och aska»; enligt min mening må hon gärna komma oss vänligt och leende till mötes, blott leendet är kyskt och skruden hvit.

FREDR. LILLJEKVIST.

Då det varit på anmodan af redaktionen som ark. Westman åtagit sig att skrifva en artikel om nya dramatiska teatern, hade vi önskat kunna delgifva honom det uttalande, som ark. Lilljekvist med ofvanstående velat göra i anledning af densamma, för att vinna upplysning, huruvida han härtill önskade knyta ytterligare några reflektioner. Detta har emellertid omöjliggjorts på grund af den knappa tid, som återstår tills tidningen skall i präss.

Red.

STRÖDDA MEDDELANDEN.

EN TÄFLAN OM RITNINGAR TILL BYGGNADER FÖR SMÅBRUKARE har nyligen blifvit afslutad i Danmark. Som bekant står intresset för småbruket och för förhållanden i samband härmed i vårt södra grannland mycket högt. Den nu slutförda täflingen markerar det stora intressesom den äfven förmått aftvinga arkitekterna.

Fast uppgifterna måste räknas till de i arkitektoniskt afseende, i vanlig bemärkelse, mindre betydande ha de dock lockat till deltagande flera af danska arkitekternas store. Och den ekonomiska lockelsen kunde ju inte ha varit särdeles stor då prisnämnden förfogade äfver 1 000 kr. samt 200 kr. till inköp. Vid täflingstidens utgång den 1 sistlidne mars hade från alla delar af landet inkommit 193 projekt af 123 deltagare, således en glädjande riklig tillslutning. Bland pristagarna märkas namn som Borch, Kampman, Varming m. fl.

Täflingen var anordnad på Landtbruksministeriets försorg genom en kommitté, af hvilkas 7 medlemmar Akademisk Architektförening fått tillsätta 2, nämligen ark. Sören Lemche och prof. Nyrop. Sistlidne december utsändes det omsorsfullt utarbetade programmet, hvilket återfinnes i danska »Architekten» för den 14 dec. 1907. — Byggnaderna gällde statsunderstödda småbrukare, och var sålunda en bestämd byggnadssumma fastslagen, högst 3 000 kr. Byggnadskomplexet skulle omfatta bostad om 3 rum (120 kv.-alnar), kök med matrum, brygghus, källare och möjligen ytterligare en mindre kammare. Höjden var c:a 8 fot från golf till golf. Ekonomiafdelning med stall för 3 à 4 kor, 1 häst, 2 à 3 svinstior, lada, loge, vedbod, hönshus och afträden m. m. Täflingen omfattade 6 typer svarande mot småbruk i olika landsdelar, för Själland, för Låland-Falster, för Bornholm, för Fyen, för Öst-Jylland och för Vest-Jylland. De jylländska typerna räknade de flesta projekten, nämligen hvardera 32, den bornholmska typen endast ett. Inom hvarje typ önskade man exempel på 3 olika byggnadssätt, nämligen byggnad i en länga, i vinkel och i två längor. De flesta projekten ha anknutit sig till det första och andra byggnadssättet. Ett fullständigt projekt behöfde ej omfatta mer än ett byggnadssätt af någon af typerna.

Ritningarna skulle utföras i tusch och lämpa sig för reproduktion; de skulle bifogas en beskrifning öfver material m. m., samt ett kostnadsförslag, grundadt på de programmet åtföljande prisuppgifterna.

Prisnämnden ger stort erkännande åt de många goda inkomna lösningarna och framhåller, att den särskildt fäst sig vid sådana projekt, som direkt kunde komma till användning i verkligheten, d. v. s. läggas till grund för byggandet, samt vidare, att täflingen visat, att den i programmet angifna kostnadssumman var för låg, i det densamma i de flesta projekten öfverskridits. Detta senare känna vi ju igen äfven från våra svenska täflingar, där pretentionerna vid programmens utarbetande undan för undan skrufvas upp — utom i ett enda afseende, nämligen kostnaden.

För täflingsresultatet, med återgifvande af flera projekt, redogöres i danska »Architekten» för den 21 och 28 mars 1908, och förtjänar denna täflan i sin helhet det största beaktande.

* Detta har verkligen ej varit min mening!

Den kommer framdeles att bli tillgänglig i bokform. På sista tiden har ju äfven hos oss börjat diskuteras de insatser, som från arkitekthåll kunde göras i denna viktiga kulturfråga. De resultat, som ernåtts i Danmark, böra ägga till fortsatt arbete.

KONSTINDUSTRIUTSTÄLLNINGEN I S:t PETERSBURG. Genom Afdelningen för Husbyggnadskonsts styrelse har ark. Axel Lindegren anmodats att inhämta och lämna meddelanden rörande utställningar m. m. i utlandet, hvilka kunde hafva intresse för svenska arkitekter. Ark. Lindegren har nu beträffande den planerade internationella konstindustriutställningen i S:t Petersburg innevarande år, till hvilken K. M:t för Sveriges del antagit inbjudan, från K. Utrikesdepartementet anskaffat de officiella handlingarna och meddelar i saken: Den af K. M:t tillsatta kommittén utgöres, förutom af prins Vilhelm hedersordf. och Generaldirektör Alfr. Lagerheim ordf., af följande ledamöter: Friherre A. T. Adelswärd, ing. Knut Almström, Ark. Ferd. Boberg, e. o. Amanuensen E. G. Folcker, Generalkonsuln R. W. Hagelin, Kanslirådet C. F. Hultgren, Ing. A. S. W. Odelberg, Direktören J. E. Sachs och Ing. A. G. S. Tham.

Arbetsutskottet består af hrr Generaldirektör Lagerheim, Ark. Boberg, Kanslirådet Hultgren och Direktör Sachs. Generalkommissarie är Generalkonsul Hagelin och sekreterare andre sekreteraren i utrikesdepartementet Sam Danielsson.

Af K. kommitténs meddelanden framgår bl. a. »att utställningen kommer att afhållas under sensommaren och hösten 1908 i Mikael-manegen i S:t Petersburg och omfatta möbler, rumsinteriörer, bostadsinredning och dekorativa föremål».

Fastän anmälningstiden redan gått till ända den 1 april har jag likväl velat göra tidskriftens läsare uppmärksamma på utställningens befintlighet, dels för att börja en god ordning, dels för att få anledning, att en gång för alla vädja till arkitekternas intresse för, att den svenska dekorationskonsten, som konst betraktad, blir rikare företrädd än hittills på de internationella utställningarna.

Hvad nu särskildt Petersburgsutställningen vidkommer, så framgår det ej direkt af kommitterades publikation, att enskilda konstnärer äfven kunna få anmäla sig, men det finnes ju anledning förmoda, att den ej står främmande för, i hvilken grad dessas arbeten äro representativa för svensk modern konstindustri, eftersom den tagit Arkitekten Bobergs hjälp i anspråk för att ordna denna utställning. Han kommer naturligtvis äfven att uppträda som utställare.

Jag står ej ensam om den önskan, att myndigheterna hädanefter måtte i mån af tillfälle och anledning verka för, att den svenska dekorativa konsten blir utomlands känd, ej blott genom de utförande firmornas, utan äfven genom de enskilda konstnärernas eget deltagande i respektive utställningar.

A. L.

SEMINARIUM FÖR STADSBYGGNADSKONST I BERLIN. Vid Tekniska Högskolan i Charlottenburg har innevarande år inrättats ett seminarium för stadsbyggnadskonst. Upphofsmän till detsamma äro professorerna J. Brix och F. Genzmer, af hvilka den förre leder arbetet från den tekniska synpunkten, under det den senare öfvertagit de delar af arbetet, som beröra de mera konstnärliga sidorna af stadsbyggnadskonsten.

För att nå ett så stort praktiskt resultat som möjligt hafva seminarieöfningarna och de med dem sammanhängande föreläsningarna gjorts tillgängliga icke blott för högskolans ordinarie elever och åhörare, utan äfven för fackmän i praktisk verksamhet, särskildt för de tjänstemän i stat och kommun, som hafva att handlägga byggnads- och stadsplanefrågor samt äfven för privata arkitekter och byggmästare. För att dessa skulle kunna begagna sig af undervisningen utan större tidsförlust hafva föreläsningarna koncentrerats till tiden mellan 18 och 28 februari, under det att praktiska seminarieöfningar anordnats under tiden mellan 10 februari och 6 mars med möjlighet att kunna börja dessa antingen den 10 eller 17 februari och deltaga 3 à 4 veckor. Öfningarna hafva hållits alla dagar, utom lördagar, mellan kl. 5—7 e. m.

För att gifva en föreställning om seminariets undervisning meddelas här en förteckning på den nyss afslutade kursens föreläsningar.

Prof. Brix: Stadsbyggandets uppgifter och mål.

Prof. Genzmer: Konsten i stadsanläggningar.

Justitierådet Dr. P. Alexander-Katz. Den preussiska lagen om fluktlinier.

Dr.-Ing. J. Stübben: Genomförande af stadsutvidgningar med särskild hänsyn till egendomsgränserna.

Prof. Herkner: Bostadsfrågan och stadsplanen.

Dr. Koehne: Tomträttens grundsatser och dess tillämpning vid byggandet af städer och samhällen.

Prof. Bornhak: Förvaltningsrättsliga frågor vid stadsbyggandet.

Prof. Fuchs: Trädgårdsstaden.

Öfveringeniör Petersen: Uppgifterna för storstädernas persontrafik och medlen till dessas lösande.

Geheimer Baurat Kyllman: Stadsplaner och byggnadsordningar i närheten af storstäder. — Praktiska vinkar.

Dessutom besågs under sakkunnig ledning Berlins underjordiska spårväg, hvilken, som bekant, delvis äfven är byggd såsom luftbana.

I denna första föreläsningskurs deltogo öfver 100 personer från andra orter än Berlin, och omkring ett 60-tal antecknade sig till deltagande i seminarieöfningarna, hvilket tydligt visar, att seminariet fyller ett djupt kändt behof.

Möjligen komma de nu hållna föredragen att tryckas och bli då tillgängliga i bokhandeln.

Svenska beskickningen i Berlin, som genom Utrikesdepartementet fäst Öfverintendentsämbetets uppmärksamhet på denna seminarieundervisning och med största tillmötesgående tillhandagått ämbetet med begärda upplysningar om densamma, meddelar äfven, att utlänningar äga tillträde till denna undervisning, antingen såsom ordinarie elever vid Högskolan eller såsom »gästdeltagare» i föreläsningsserien. Anmälan om deltagande göres hos Högskolans sekretariat.

Afgifterna för »gästdeltagarna» äro:

a) för deltagande i föredragsserien 40 mark eller, om man äfven deltager i seminarieöfningarna, 30 mark.

b) för deltagande i seminarieöfningarna 40 mark. Därtill kommer 6 mark som inskrifningsafgift och 0,50 mark som olycksfalls och försäkringsafgift.

Undervisningen i stadsbyggnadskonst är emellertid ämnad att fortgå, ehuru något program för den kommande sommarterminen (2 maj—20 juli) ännu icke fastställts. Då denna undervisning kunde vara lämplig att begagnas äfven af svenska fackmän, skola vi söka delgifva våra läsare programmet för nästa serie, så snart det blir bekantgjordt.

HALM- OCH VASSTAK I DANMARK. Tysklands tekniska attaché för de nordiska länderna Regierungs- und Baurat de Bruyn, bosatt i Köpenhamn, har nyligen till arbetsministeriet afgifvit en berättelse öfver användningen af halm- och vasstak i Danmark, stödd på officiella uppgifter. Då denna fråga, åtminstone för våra sydliga provinsers vidkommande, äfven har ett visst intresse för vårt land, lämnas här nedan några uppgifter ur denna redogörelse.

I städerna äro halm- och vasstak sedan 1858 förbjudna. På landsbygden tillåtas de däremot i stor utsträckning. Därvid är föreskrifvet, att halmtäckta gårdar måste ligga minst 31,5 m. från andra byggnader och 44 m. från järnvägslinie. För att hindra utgångarna att vid en brand spärras af nedfallande halm, föreskrifves, att öfver dörrar skola finnas anbragta skyddsgaller med 63 cm. höjd och en bredd, som åt hvardera sidan skjuter 95 cm. utanför dörröppningen, eller också skall halmen till samma bredd öfver ingången, från takfoten till nocken, vara fästad vid läkterna med galvaniserad järntråd.

Enligt uppgifter från den officiella brandförsäkringsanstalten för byggnader på landet komma för perioden 1900—1906 på 10,000 byggnadsgrupper 24 eldsvådor på byggnader med eldfast taktäckning och 28 på byggnader med eldfarlig täckning. Skillnaden är alltså ganska liten och visar, att eldfaran kommer mera från byggnadens inre än från dess yttre, samt att användningen af de ur hygienisk och ekonomisk synpunkt synnerligen fördelaktiga halmtaken icke är så farlig som man kunde tro. Dock visar statistiken, att eldsvådor i halmtäckta gårdar orsaka i rundt tal tio gånger större skada än i andra. Trots detta användes halm- och vasstak synnerligen mycket i Danmark. Endast omkring 435 000 landtgårdar ha eldfast taktäckning, under det att c:a 1 084 000 hafva halm- eller vasstak.

S. C—n.

HURU MAN BYGGER OCH BOR I STOCKHOLM var ämnet för ett föredrag, som Ark. Borgstedt höll i Vetenskapsakademiens hörsal tisd. 24 Mars. Ur det omfattande föredraget, som lämnade en korfattad framställning af en del frågor för dagen och andra, som kunde anses vara af vikt, belysande detta ämne, må anföras: Ang. en fråga, som på senare tiden ofta framstälts, nämligen att vi bygga för dyrt, bestred tal. att de använda materialerna nu mera än förr bidraga till att höja hyrorna. Förr såg man i förstugor och trappor samt i de större våningarna en formlig öfverlastning af dekoration i gips och målning. Nu däremot sträfvar man efter enkelhet i dekoration, men mera gedigenhet i materialerna. Nej, hvad som åstadkommer dyrheten är, att vi nu ha helt andra fordringar på plananordningen af våra våningar. Vi fordra ett förrum med särskildt kapprum bredvid, ljusa och rymliga badrum, serveringsrum och toilettrum m. m., och det är alla dessa biutrymmen, som på en redan förut dyr tomt kosta pengar. Tal. berörde, huru vanlottade våra gårdar äro i fråga om arkitektonisk behandling och planteringar. Man borde kunna förlägga äfven större våningar in åt gården, där de vore mera fredade för gatans buller, men då måste gårdarna behandlas på annat sätt och särskildt entréen till gårdarna.

Därefter berörde tal. de mindre lägenheterna och kom så in på frågan, huru arbetarebostaden på 1 rum och kök borde anordnas. Flera olika typer af sådana planer visades och förordades att göra ett litet kök och ett stort rum. Därefter berördes den stora bostadsfrågan och den rörelse, som på detta område bedrifvits under de senare åren. Man tyckes uteslutande koncentrera sig på arbetsklassen, men det finnes dock en stor klass af lägre tjänstemän, mindre löntagare, änkor och pensionärer, hvilkas behof härvidlag är fullt ut lika stort. För bostadsfrågans lösning vore ytterst viktigt att ordna tomtfrågan, så att tomter till rimligt pris och i tillräckligt antal kunde släppas ut i marknaden, att få en förbättrad byggnadsordning, som ju äfven är under utarbetande, samt att ordna fastighetskrediten. Den nuvarande byggnadsordningens brister hade länge insetts såväl af byggnadsnämnden som af den byggande allmänheten. Genom tillmötesgående från byggnadsnämndens sida hade på senare tiden en mera fri tolkning fått göras af en del paragrafer och vissa jämkningar medgifvits, allt för att möta de nya krafven, som göra sig gällande. Den icke minst viktiga frågan är den om fastighetskreditens ordnande. F. n. äro förhållandena helt enkelt olidliga. Svårigheten att erhålla kassalån påpekades, och för afhjälpande häraf förordades varmt den i Riksdagen väckta motionen om inrättandet af en statsgaranterad hypoteksbank för fastighetsbelåning i städerna.

Man har klandrat stadsfullmäktige för försumlighet i bostadsfrågan. På de senare åren har emellertid ett stort arbete uträttats, och det återstode nu att se omsatta i verkligheten de kommittéutredningar och förslag som föreligga. Tal. omnämnde de olika kommittéerna inom stadsfullmäktige, som haft att behandla till bostadsfrågan hörande angelägenheter samt visade planer öfver stadens nyförvärfvade områden, öfver landtegendomskommitténs stadsplaneförslag å Enskede samt öfver de områden, som inkorporeringskommittén föreslagit skola införlifvas med Stockholm.

Slutligen påpekade tal., huru det i vår tid, då man mest sysselsätter sig med praktiska frågor, dock vore glädjande att se, att de estetiska krafven i och för vår stads utveckling allt mera göra sig gällande. Med tillfredställelse kunda man därför hälsa exempelvis bildandet af Föreningen för Stockholms prydande med konsverk. Tal. visade till sist en del jämförande bilder, framställande dels våra tröstlöst enformiga gator utan fonder dels dylika vyer från utlandet, där man ofta varit mera förtänksam härvidlag, hvarjämte betonades det kända förhållandet, att vi lida brist på platser för offentliga och monumentala byggnader, hvarpå som exempel anfördes den nya byggnaden för Stockholms högskola, som låg inklämd mellan tre smala gator och en hög kulle.

Det vore många områden rörande stadens utveckling, som tarfvade samarbete mellan alla intresserade, enskilda som myndigheter, för att bäst främja utvecklingen af vår stad i såväl kommunalt som byggnadstekniskt och estetiskt hänseende.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. 10 mars under professor Lallerstedts ordförandeskap. För Afdelningens representerande vid VIII internationella arkitektkongressen i Wien 18—24 maj i år, anslogs en summa af 400 kronor, och utsågs till afdelningens representant dess sekreterare, Ark. Tengbom. Styrelsen fick i uppdrag att söka utverka att Svenska Teknologföreningen, i likhet med hvad som varit förhållande vid andra internationella arkitektkongresser, måtte anteckna sig som delegerad vid kongressen. För det planerade svenska arkitektmötet i sommar valdes till sekreterare och anordnare Ark. Cronstedt.

Vid sammanträdet voro utställda uppmätningsritningar, skisser och fotografier från Leckö slott, utförda för öfverintendentsämbetets räkning af hr E. G. Asplund, som äfven redogjorde för desamma.

Stadsarkitekten Salin förevisade en del vackra skioptikonbilder från en resa, han företagit till flera pittoreska och idylliska tyska småstäder. Ark. Rhodin demonstrerade därefter ett af honom uppfunnet hopfällbart ritställ, som visade sig betydligt stadigare om ock ingalunda så inventiöst som den kända Enblomska uppfinningen af detta slag.

Vid sammanträdet hade Docenten J. Roosval lofvat hålla ett föredrag om »de gotländska landtkyrkornas historia från 1250 till 1375». Emellertid anlände på aftonen först ett telegram med underrättelse att föreläsarens tåg blifvit försenadt på grund af snöstormen och sedermera ytterligare ett, att tåghinder omintetgjorde föredragets hållande. Detta fick sålunda uppskjutas till ett kommande sammanträde.

Vid nachspielet diskuterades, hvad som borde åtgöras för att väcka intresset för de många säregna och pittoreska partier och gatuvyer, som ännu många af våra småstäder ha kvar, och om något kunde göras för dessas bevarande. Ämnet hade kommit på tal med anledning af de vackra skioptikonbilderna från Tyskland, som stadsarkitekten under aftonen förevisat. Äfven vi äga ju mycket sådant af intresse i våra småstäder, men för hvarje dag som går, får mycket här afvika för de s. k. moderna krafven. Något borde göras för att intressera de olika städernas myndigheter och befolkning att taga vara på dylika minnen, som kunde synas värdelösa nog i materiellt afseende, men som utgjorde särdrag för de olika platserna, väl värda uppoffringar för att få bibehållna. — Det ansågs, att arkitekterna borde genom fotografier och teckningar från respektive orter påpeka, hvad som fanns af värde och söka inpränta respekt härför, och borde de olika städernas stadsarkitekter här kunna uträtta mycket. — Frågan väckte lifligt intresse och föreslogs att upptaga den vid det blifvande arkitektmötet för behandling.

På eftermiddagen hade tillfälle beredts Afdelningens medlemmar att taga i betraktande K. Dramatiska teaterns nya byggnad. Detta besök företogs under ledning af Ark. Lilljekvist och Öfverstelöjtn. Lindahl, och hade till detsamma ett stort antal deltagare anslutit sig.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING hade torsdagen den 12 mars ett talrikt besökt sammanträde å hôtel Fenix, hvarvid till medlemmar invaldes arkitekten Ivar Tengbom och Ingeniören Hugo Ahldin.

Arkitekt Hallman inledde diskussionen om »hufvudstadens prydande med konstverk» och förevisade ett stort antal skioptikonbilder, som voro belysande för frågan. Efter en liflig diskussion med högstämda anföranden antecknade sig flertalet af de närvarande såsom medlemmar i föreningen för nämnda syfte. Arkitekt Klemming ville i anslutning till föregående fråga erinra om nödvändigheten att bättre tillgodose behofvet af lekplatser för våra barn. Med skioptikonbilder från England visades, huru man där anordnade lekplatser och friluftsbad. Här nöjde man sig med en sandhög i Kungsträdgården.

Sammanträdet afslutades med en animerad klubbafton, hvarvid det visade sig, att föreningens instrumentala och vokala resurser på det musikaliska området voro högst betydande.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 5 · 2 MAJ · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

BYGGNADSCHEFSBEFATTNINGEN I STOCKHOLM.

Tillsättandet af denna befattning har blifvit aktuell genom att den nuvarande innehafvaren, som uppnått pensionsåldern och f. n. uppehåller platsen på förordnande, inom kort skall definitivt lämna densamma. Genom den stora betydelse för Stockholms utveckling som denna post måste tillmätas, har frågan om dess snara tillsättande tilldragit sig ett berättigadt intresse från såväl fackmän som allmänhet. En omständighet, som bidragit att försvåra frågans lösning är den, att det ämbetsverk, byggnadskontoret, hvars chef det här gäller, kommer att undergå en i många afseenden välbehöflig och önskvärd omdaning. Detta gör det olägligt att redan nu förse platsen med en ordinarie innehafvare. För att emellertid under det öfvergångsskede, som nu inträder, få förhållandena på bästa möjliga sätt ordnade, har den myndighet, som haft att förbereda frågans behandling, beslutat föreslå tillsättandet af en bestämd person som byggnadschef på förordnande under två år. Såsom den föreslagna personen nämnes majoren i fortifikationen A. G. H. Kinberg. Denna åtgärd har uppväckt olika meningsyttringar, af hvilka ett uttalande af Svenska Teknologföreningens Afdelning för Väg- och Vattenbyggnadskonst vid dess senaste sammanträde förtjänar att närmare skärskådas. Detta lyder ordagrannt sålunda:

»Svenska Teknologföreningens afdelning för Väg- och Vattenbyggnadskonst, som försport att förslag framkommit, att för en tid af två år besätta befattningen såsom byggnadschef i Stockholm med en icke fackutbildad ingeniör, har tagit denna fråga under diskussion och anser det, på grund af hvad sålunda framkommit, lämpligt att göra följande offentliga uttalande:

Afdelningen, representerande Väg- och Vattenbyggnadsfacket inom svenska ingeniörskåren, finner det beklagligt och vittnande om ringa förståelse af samhällets kraf, att en sådan fråga kunnat uppstå. Det lärer väl icke kunna bestridas, att ett på förtroende grundadt godt samarbete inom en förvaltning är en af de första förutsättningar för vinnande af ett godt resultat. Lika litet kan det bestridas, att det förtroende, som här afses, måste grundas på gedigna kunskaper och framstående erfarenhet inom facket, ty därförutan lärer väl icke kunna blifva tal om något verkligt samarbete mellan chefen och afdelningscheferna.

De allra flesta frågar inom byggnadskontorets verksamhet falla inom Väg- och Vattenbyggnadsfacket och afdelningen vill därför såsom sin bestämda mening uttala, att till byggnadschef i Stockholm bör utses en högskolebildad Väg- och Vattenbyggnadsingeniör med framstående praktisk erfarenhet och pröfvad administrationsförmåga inom yrket.

Att finna en sådan person, som skulle vara hågad att på endast två år antaga den ifrågavarande befattningen, torde blifva svårt, hvarför ett tillsättande af befattningen på fem år redan nu synes vara nödvändigt. Af alldeles särskild vikt är, att vid den förestående omorganisationen en framstående teknisk förmåga i egenskap af stadens byggnadschef därvid kan medverka.

Det är icke blott af allmänt tekniskt intresse som afdelningen gör detta uttalande, utan äfven med anledning däraf, att de flesta af de i detta beslut deltagande äro skattskyldiga inom Stockholms kommun.

På Afdelningens vägnar:
C. J. Magnell,
Ordförande.»

Den uppfattning, som ligger bakom detta uttalande, är den, som härskat sedan många år tillbaka, och är som sådan allom väl bekant. — Utvecklingen har emellertid varit mycket stark äfven på de områden, som här beröras, och det, som i går ansågs tillfyllest, håller i dag icke måttet. Nya synpunkter vilja göra sig gällande vid besättandet af en sådan viktig post som den, hvarom här är fråga.

Den punkt i ofvanstående uttalande, hvarpå detsamma helt och hållet bygges, är den, att de allra flesta frågor inom byggnadskontorets verksamhet falla inom väg- och vattenbyggnadsfacket. Vid en granskning af instruktionen för byggnadschefen finner man i § 2, att »denne åligger att hafva inseende öfver alla de arbeten, som för stadens räkning utföras, såsom husbyggnad, vattenbyggnad, ordnande af trafikleder, vattenledning och stadens planteringar.» Vid en jämförelse mellan olika anslag, uppförda under dessa rubriker, på t. ex. innevarande års budget, ur hvilken några siffror anföras på annat ställe i detta häfte, finner man följande summor:

För gatuläggningsarbeten samt trummor och
ledningar 2,721,614: 90

För hamnar och segelleder, däri dock inberäknade kostnader för reparation och nybyggnader för tullhus.............................. 1,618,500: —
För gaturegleringsarbete........................... 1,221,400: —

Summa Kr. 5,561,514: 90

För underhåll af stadens planteringar samt för nyanläggningar af dylika.................. 167,900: —
För husbyggnadsarbeten och ombyggnader... 6,027,500: —

Dessa siffror gifva sålunda tydligt vid handen att, tvärtemot hvad ofvanstående uttalande vill göra troligt, husbyggnaderna utgöra en mycket väsentlig del af stadens offentliga arbeten. Äfven om motsvarande siffror från föregående åren gifva ett något olika resultat, visa de dock den riktning, i hvilken på senare tiden utvecklingen slagit in, och att denna afdelning af byggnadskontoret är stadd i stark tillväxt. Det är visserligen sant, att icke alla stadens husbyggnader ledas från dess byggnadskontor. Enligt instruktionen höra de emellertid under byggnadschefens arbetsområde och hafva förberedts eller rättare borde hafva i sitt naturliga samband med öfriga frågor förberedande behandlats inom hans ämbetsverk. Detta är ingalunda en betydelselös faktor. Här ligger nämligen i vederbörandes hand att redan vid det helas planläggande göra en insats, som har det största inflytande på slutresultatet. Genom oförstående gentemot konstnärliga önskemål har mycket felats i detta hänseende. Arkitekten måste sedan, när frågan kommer under hans behandling, genom konstlade medel söka taga igen något af det försummade. Detta medför ofta ekonomiska uppoffringar. Ett skickligt disponerande af byggnadsfrågorna kan förvisso ersätta mycken arkitektonisk utstyrsel, och är sålunda denna fråga äfven i ekonomiskt afseende värd att noggrant beaktas.

Fast man på grund af ensidighet i ledningen sålunda kommit att bortse från en hel del vägande synpunkter, så kan ur kommunalteknisk synpunkt icke anses önskvärdt, att denna väg fastslås såsom den riktiga. Detta är en omständighet att bemärka för postens blifvande innehafvare och bör beaktas vid dess tillsättande. Redan häraf bör framgå, att de kvalifikationer, som Afdelningen för Väg- och Vattenbyggnadskonst velat uppställa för Stockholms stads byggnadschef, icke kunna anses tillfyllest. Men härtill kommer ytterligare ett par faktorer som förtjäna framhållas. Inom byggnadschefens verksamhetsområde faller äfven omsorgen om planteringar och ordnandet af trafikleder. Af dessa är den senare delen gifvet viktigast, men äfven den förra, som berör stadens parkanläggningar och planteringar, kräfver förståelse och intresse.

Med ordnandet af trafikleder, såsom uttrycket lyder, äro vi inne på ett område, som icke synes omfatta så synnerligen mycket, men som i själfva verket är ett begrepp med en ofantligt stor innebörd. Utvecklingen har på detta område i de moderna samhällena gått mycket hastigt fram, så hastigt t. o. m. att detta kan anses som en förmildrande omständighet till Stockholms efterblifvenhet i detta afseende. Det som förr var ordnandet af trafikleder, är nu ett mycket omfattande och inveckladt problem. Stadsbyggnadskonsten har blifvit en vetenskap, inom sig rymmande många olika specialområden, hvilka det öfvergår *en* mans förmåga att i detalj behärska. Stadsbyggandet är icke längre endast utförandet af vägar och kommunikationsleder, det har utvecklats till att innebära planläggandet för en obestämbar tid framåt af ett samhälles både materiella och andliga tillväxt. I detta problem komma många olika faktorer med anspråk på att blifva tillgodosedda, ekonomiska, praktiska, hygieniska och konstnärliga. Det rör sålunda vid ett samhälles allra intimaste lifsfunktioner. Den grund, som där läggs i praktiskt och konstnärligt afseende, kommer att öfva inflytande på den sociala utvecklingen, den på hvilken efterkommande skola bygga. Det är ramen för samhällslifvet.

Att dylika mer omfattande synpunkter verkligen anläggas, när det gäller detta problem, därom hafva vi lyckligtvis utmärkta bevis på från flera tyska städer. De omfattas med det största intresse af myndigheterna, och vi hafva vid ett par olika tillfällen i denna tidskrift berört, hur detta tagit sig uttryck både i lagstiftningen och i undervisningsväsendet. Att dessa synpunkter äfven hos oss ha funnit sina målsmän, är endast en glädje att konstatera, men de hafva ingalunda genomträngt det allmänna medvetandet. De måste emellertid häfdas och komma till uttryck äfven hos våra myndigheter, om vi vilja behålla vår plats som modern kulturstat.

Och med dessa värden måste räknas icke minst när det gäller tillsättandet af posten som Stockholms byggnadschef. Stockholm står inför en stark utveckling. Det är nya vida områden, som skola planläggas och informas i samfärdseln; detta fordrar en vid blick och ett omfattande förstående för såväl ett samhälles som individens praktiska, och konstnärliga kraf. Äldre delar af staden skola samordnas med nya och med tidens fordringar; detta tarfvar, hvad beträffar Stockholm med alla dess gamla minnen att vårda och tillvarataga, en utomordentlig pietetskänsla och uppskattande af samhällets förpliktelser mot en gammal kultur.

Vid tillsättandet af Stockholms byggnadschef kan sålunda allmänheten ha anspråk på, att det mäts med andra mått än de, som anlagts i ofvan citerade uttalande. Man kan omöjligen, såsom torde framgå af hvad som här sagts, sätta i fråga, att denne skall vara specialist på alla de områden, som falla inom hans verksamhet, men han måste ha öppen blick för dessas inbördes sammanhang, såväl som för hvarderas olika intressen. Om, såsom i berörda uttalande säges, till byggnadschef borde utses en högskolebildad väg- och vattenbyggnadsingeniör med framstående praktisk erfarenhet och pröfvad administrationsförmåga i yrket, skulle sålunda enligt samma uttalande det ej kunna talas om ett verkligt samarbete mellan denne och sous-cheferna för de afdelningar inom verket, som icke lågo inom dennes fack. Då dessa afdelningar emellertid, såsom förut visats, äro af minst lika stor betydelse som den, berörande väg- och vattenbyggnad, skulle ju detta vara ett fullständigt ohållbart system.

Nu skall visst ej förnekas, att bland väg- och vattenbyggnadsingeniörerna kunna finnas personer med nödvändiga kvalifikationer. Bland dem finnas ju sådana, om också få, hvilka med allvar lagt sig ombord med studium af stadsbyggnadskonst, men några allmänna förutsättningar,

att enbart inom denna kår den önskade skulle vara att söka, förefinnas, såvidt vi kunna se, icke.

Snarare borde detta då vara fallet med afseende på arkitekterna. Dessa hafva lika lång teknisk utbildning som ingeniörerna, men därjämte en treårig konstnärlig utbildning, förutom i allmänhet årslånga studieresor. Genom praktiken sedermera i ständig kontakt med både ingeniörstekniska, praktiska, konstnärliga och administrativa spörsmål besitter arkitekten de största möjligheterna till att rätt uppskatta och öfverblicka de olika uppgifter, som falla inom ramen för byggnadschefens verksamhet. Om det vid frågans definitiva afgörande funnes möjlighet att förvärfva en arkitekt med nödiga betingelser i öfrigt, anse vi, att både staden och allmänheten skulle ha största förutsättningarna att få sina intressen tillgodosedda.

För att redan på förhand bemöta en invändning, som alldeles gifvet kommer att framställas, kan det vara lämpligt att här med några ord beröra en vanföreställning, som är ganska allmänt rådande, och hvilken man från vissa håll, där man är intresserad häraf, söker hålla vid lif. Det är den, att arkitekten med sina anspråk skulle fördyra de företag, han lägger hand vid. Måhända har denna uppfattning fordom haft mera fog för sig. Numera är den ekonomiska faktorn en af dem, som mest tränga sig fram i en arkitekts kalkyler. Det gäller för arkitekten, som för hvarje annan yrkesman, att för billigaste pris åstadkomma det bästa möjliga.

Konsten har ej kunnat undgå att påverkas af tidsandan. Också äro arkitektens estetiska ideal numer sådana, att de i allmänhet sammanfalla med rent ekonomiska, praktiska och hygieniska intressen. Härpå kunde anföras många exempel, men det är måhända lämpligast att klarlägga spörsmålet med den frågan: har ingeniörsledningen vid stadens och andra husbyggnadsföretag i *ekonomiskt* afseende visat några särskildt lyckliga resultat?

Arkitekten är på grund af studier och utbildning mera kompetent att såsom ledare bedöma ingeniörsarbeten än civilingeniören att bedöma arkitekturfrågor. Härmed är icke sagdt, vi upprepa det ännu en gång, att icke bland ingeniörerna skulle kunna finnas de, som kunde vara för posten lämpliga, lika litet som vi därmed kunna mena att alla arkitekter skulle vara lämpliga till befattningen. Hufvudsaken är och förblir, att vår byggnadschef är i besittning af verkliga chefsegenskaper och organisatorisk förmåga. Vi hålla sålunda före, att det icke kan betraktas såsom så alldeles självfallet, att byggnadschefsbefattningen i Stockholm bör tillsättas med en väg- och vattenbyggnadsingeniör.

Då det, såsom man vill hoppas, är förestående en genomgripande omorganisation af stadens förvaltning, hvilken med afseende på byggnadskontoret torde underlättas genom en efter modärna synpunkter genomförd uppdelning af de båda hufvudfacken, kan det måhända vara en klok åtgärd att inrätta ett provisorium och tillsvidare söka erhålla en person, som hvarken tillhör den ena eller den andra kåren, som kan stå opartisk och granskande inför de olika kraf, som vilja kämpa sig fram.

Häremot kan invändas, att ett provisorium af detta slag så lätt öfvergår till permanens. Vi se icke däruti någon så stor olycka, ty den provisoriska befattningsinnehafvaren torde i så fall — hafva visat sin kompetens.

Det gifves många yttre förutsättningar för att den ifrågasatte skall visa sig fylla måttet.

Ett är visst, det går ej längre an, att Stockholms praktiska och estetiska utveckling dirigeras uteslutande af personer med enbart ingeniörsbildning och därpå grundad uppfattning af, hvad ett samhälles väl kräfver.

I. G. Clason. Ivar Tengbom. Ragnar Östberg.

SVENSKT ARKITEKTMÖTE 13—15 JUNI 1908.

Vid det svenska arkitektmöte, som förra året anordnades och omfattades med ett lifligt intresse, beslöts att uttala den önskan, att dylika möten måtte återkomma hvarje år. Afdelningen för Husbyggnadskonst har också beslutat i enlighet härmed och lämnat sin styrelse i uppdrag att anordna ett dylikt möte. Styrelsen har nu fastställt programmet för detsamma och kommer inom kort inbjudan till deltagande att utfärdas till svenska arkitekter på samma sätt som föregående år. Till mötets bestyrare har utsetts ark. grefve S. Cronstedt, Smålandsgatan 17, Stockholm.

Mötesförhandlingarna äro afsedda att hållas å Svenska Teknologföreningens lokal, Jakobsgatan 19, där äfven utställning af ritningar samtidigt äger rum, och återgifva vi ur programet följande.

Lördagen den 13 juni sker samlingen kl. 10,30 f. m. å Föreningens lokal, hvarefter, sedan val och öfriga formaliteter ägt rum,

kl 11 f. m. Föredrag af Intendenten Axel Nilsson: Äldre träbyggnader, med skioptikonbilder.

kl. 3 e. m. Föredrag af Arkitekten, lektor Karl Berlin: Hvad bör från de svenska arkitekternas sida göras för att åstadkomma en bättre byggnadskonst på landsbygden? Diskussion.

kl. 6 e. m. Gemensam middag å Höganloft på Skansen. Vid nachspielet skioptikonbilder belysande ur arkitektorisk synpunkt intressanta byggnader, gatuvyer, stadspartier etc. från skilda delar af Sverige. Bidrag i form af fotografier eller skioptikonbilder till denna afdelning äro önskvärda och mottagas af mötets bestyrare.

Söndagen den 14 juni: utflykt till Strängnäs, där domkyrkan och andra sevärdheter beses.

Måndagen den 15 juni: förmiddagen är anslagen till besök vid en del äldre och nyare Stockholmsbyggnader af intresse.

kl. 7,30 e. m. Sammanträde å Föreningens lokal med föredrag af professor Sv. Arrhenius: Akustik i hörsalar. — Därpå afslutning samt gemensam supé, klubbafton.

Noggrannare upplysningar komma att åtfölja den inbjudan till deltagande i mötet, som inom kort kommer att utfärdas.

NÅGRA SIFFROR UR 1908 ÅRS STAT FÖR STOCKHOLMS STAD.

En rubrik, som genast fångar intresset, är *statyer och konstverk*. Den härför föreslagna summan är visserligen icke stor, blott 7,500 kr., men redan det, att staden möjligen skulle vilja offra något på *konst* är ju värdt uppmärksamhet. Enligt § 4 i vår kommunalförordning af 23 maj 1862 få icke kommunens medlemmar beskattas annat än till bestridande af utgifter, *som kunna till stadens allmänna gagn eller särskilda dess behof erfordras*. Och hvilken kommunalrepresentation i vårt land har ännu bekänt sig till en sådan åskådning, att konstverk skulle höra till »stadens allmänna gagn»? Ännu märkligare skulle det vara, om man ville rubricera konstverk såsom »*stadens särskilda behof*.» Ens tanke hissnar inför en sådan möjlighet. Visserligen finnas ju inga hinder här i landet för den enskilde att tillfredsställa sitt konstbehof, men något *behof* från det allmännas sida af konstverk lärer knappast erkännas af s. k. vederhäftigt folk.

Emellertid stillas ens oro och dämpas ens undran, när man läser vidare redogörelsen för användningen af medlen:

Underhåll af statyer och konstverk	500 kr.
Elektrisk ström till vattenkonsterna i Kungsträdgården och Adolf Fredriks torg	3,500 »
Vatten till d:o	3,500 »
Summa	7,500 kr.

(Spolning af urinkurarna kostar 50,000 kr.)

Till befrämjande af upplysning och sedlighet anslås tillhopa 85,550 kr, hvaraf

Till folkkonserter	kr.	15,000
Arbetarinstitut och föreningar	»	11,000
Arbetarbibliotek	»	8,000
Folkbildningsförbundet	»	11,500
Centralförb. för socialt arbete	»	1,500
Skansen (för möjliggörande af billiga entréer för skolbarn och mindre bemedlade)	»	15,000
Nykterhetsföreningar och värdshus	»	20,000

Här ha vi sålunda äfven en summa ägnad åt konsten, nämligen åt musiken.

Skulle offentlig konst i form af måleri och skulptur möjligen komma därhän att anses befrämja »upplysning» eller »sedlighet», är vägen sålunda öppnad för oanade möjligheter. Men detta kommer väl ej att inträffa förrän *kroppsarbetaren* gör anspråk på äfven dessa lifsvärden.

På ett konsten närliggande område offras följande:

Underhåll af stadens planteringar	kr.	115,000
Nyanläggningar och planteringar	»	52,900
	Kr.	167,900

Vänder man sig åter till en annan grupp af siffror, den som rör samfärdslederna, vill det synas, som om hamnfrågan, hvilken för en industri- och hamnstad af Stockholms betydenhet ju borde intaga en synnerligen framskjuten plats, icke omfattas med samma intresse som gatutrafikfrågan.

Hithörande siffror ställa sig sålunda:

Gatuläggningsarbeten under 1908	kr.	1,016,000
Afloppstrummor och ledningar	»	1,705,614,90
Gaturegleringsarbeten	»	1,221,400
S:ma	kr.	3,943,014,90
Underhåll af hamnar och segelleder	kr.	227,500
Reperation af slussen	»	6,000
» » tullhus	»	20,000
Nybyggnader för hamnar och segelleder	»	1,048,000
» » tullhus	»	128,000
Nya kranar, spår m. m.	»	189,000
S:ma	kr.	1,618,500

Hvad beträffar omkostnaderna för *brandväsendet*, uppgå de till kronor 410,830. Till dessa bidraga Stockholms stads brandkontor med 30,000 kr. och Stockholms stads brandstodsbolag till försäkring af lösegendom med 20,000 kr. Man frågar sig ovillkorligen, hvarför endast dessa bolag skola bidraga. Borde icke snarare brandkåren helt eller till större delen underhållas af alla brandstodsbolag, som här operera.

Den för byggnadsfolk intressantaste gruppen af siffror är dock anslagen till nybyggnader af hus, hvaraf här må anföras:

	totalkostn.	anslag för 1908
Nytt polishus och rannsakningsfängelse	2,800,000	500,000
Extra tillägg till anslaget för navigationsskola	379,800	32,500
Till- och ombyggn. af Skomakarekällaren	560,000	560,000
» » Johannes brandstation	650,000	300,000
Ändringar inom Öfverståthållarehuset	35,000	35,000
Nytt tull- och packhus i Stadsgården	1,000,000	100,000
Rådhuset på Eldkvarn	3,345,000	—
Östermalms läroverk	1,350,000	400,000
Kungsholms realskola	882,640	—
Utvidgning af Sabbatsbergs sjukhus	—	600,000
» Epidemisjukhuset	—	100,000
Sinnessjukhus vid Långbro	2,282,000	1,000,000
Tuberkulossjukhus vid Söderby	1,966,000	200,000
Ny folkskola i kv. Malmen	1,130,000	400,000
» » » Blocket	1,110,000	500,000
Tillbygn. t. » » Piskan	350,000	300,000
Slakthuset å Enskede	5,500,000	1,000,000
	Summa kr.	6,027,500

BONINGSHUS I ÖSTRA LAGNÖ.

(Stockholms skärgård.)

Här afbildadt boningshus uppfördes hösten 1906 och våren 1907 af ägaren, notarien Gustaf Alexanderson i Östra Lagnö, hvarest ett större område af honom inköpts. Å detta område ligga en del bondgårdar, hvilkas förra innehafvare alltjämt bebo sina egna stugor. Den nye ägarens hus var alltså afsedt att bilda centrum i en by, hvars arkitektoniska karaktär var på förhand gifven. Emellertid måste äfven hänsyn tagas till den högt belägna platsen och till utsikten åt två håll.

För att binda byggnaden vid terrängen hade af mig föreslagits att anlägga en terrassmur i främre sockelns förlängning och framför sidoingången anordna en trädgårdsplan med ordnade rabatter och blomgrupper. Denna anläggning är ännu ej utförd.

Entreprenör för uppförande af själfva husets stomme har varit Edmund Danielsson från Gärdsvik, Ljusterö, en intresserad och kunnig trähusbyggmästare af den gamla goda typen, som själf med hjälp af sina söner lägger hand vid det arbete, han åtager sig. Det är dylika af sitt yrke intresserade handtverkare, som vi arkitekter behöfva och böra uppmuntra. Dock vill jag som egen erfarenhet framhålla nödvändigheten af att, då ej anvisningar på platsen kunna lämnas, noggranna detaljritningar uppgöras för att på den vägen föra ut bland landtbyggmästare och timmermän nya anordningar, konstruktioner och detaljformer för trähus och för att lära dem uppskatta värdet af, att allt på förhand väl beräknas och genomtänkes. Af största betydelse, särskildt när det gäller trähus, är arkitektens direkta förbindelse med handtverkaren. Danielsson hör till de byggmästare, som inse detta, och önska rätta sig därefter.

Byggnaden är uppförd af trä. Väggarna äro konstruerade för vinterbehof af stående 3 ″ plank med papp och panel på yttersidan och papp, luftrum, panel och papp på innersidan. Under huset är icke inrymd källare, utan är denna förlagd i särskild byggnad.

Byggnaden är i förhållande till erhållna utrymmen mycket billig. Kostnaden ställer sig som följer:

Grundmur af tuktad granit	600 —
Trästommen med skorsstensstock	7,950 —
Målningsarbeten	1,000 —
Diverse arbeten samt ritningar	760 —
Summa kr.	10,310 —

Arkitekt för byggnaden har varit Axel Lindegren.

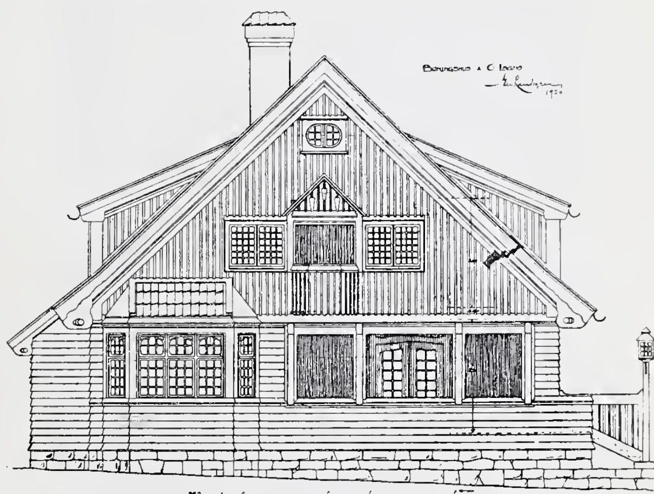

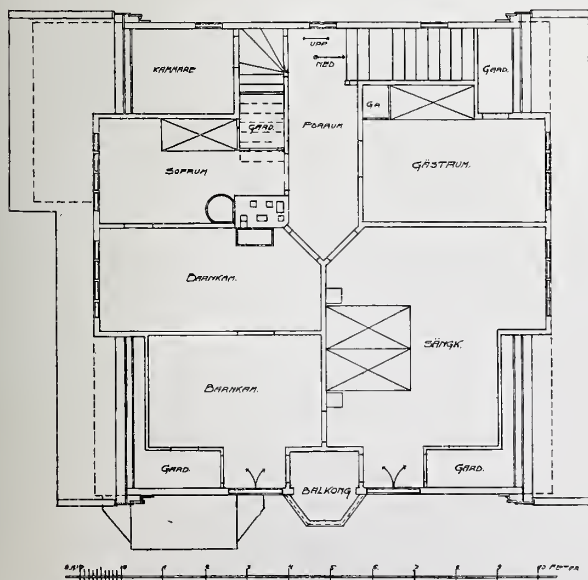

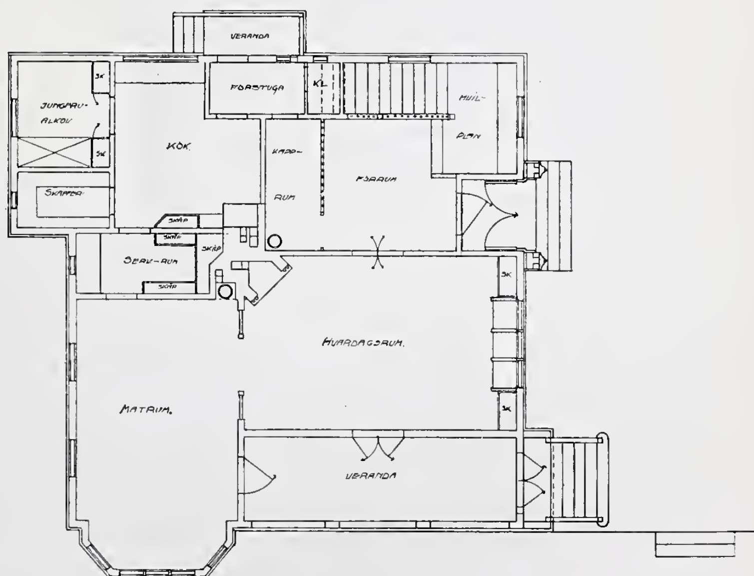

BONINGSHUS I ÖSTRA LAGNÖ. ARKITEKT: AXEL LINDEGREN.

K. DRAMATISKA TEATERNS NYA BYGGNAD.

De reflektioner, arkitekt Fr. Lilljekvist låtit beledsaga min artikel i förra numret om Dramatiska teaterns nya byggnad, äro i några fall af den art, att jag anser mig skyldig böra återkomma till ämnet. Om de punkter, där våra åsikter stå klara och tydliga gentemot hvarandra, tjänar intet att vidare disputera; däremot har jag i några fall blifvit alltför missförstådd för att helt kunna förbigå dem.

Beträffande den obestridliga popularitet, som byggnaden äger bland stockholmarna, låter arkitekt L. påskina, att jag skulle anse detta i och för sig för ett fel, eller som han säger: »detta att jag möjligen fångat stockholmarnas smak, finner hr W. vara det svaga i mitt arbete». Så föllo sig dock icke mina ord. Jag sade, att det svagaste i arkitekt L:s arbete låg i det yttre påtagliga, och att detta yttre, d. v. s. den ut- och invändiga arkitektoniska skruden, kanske just var en exponent för allmänhetens lynne och smak och därför kunde förklara allmänhetens beundran för byggnaden. Felet var sålunda icke, att han fångat smaken, utan att han fångat den med icke fullgoda medel. Kritiken träffar naturligtvis äfven allmänheten. Det berättigade att i konsten omsätta sin tids och sin omgifnings känslostämning blir, åtminstone då det gäller monumentalkonst, beroende af, hur djupt konstnären kan gripa i denna stämning. Tager han blott det, som hvilar eller rör sig på ytan af det nuvarande samhället, och söker omsätta i konst, kan han gifva en bild af tidens rent yttre fysionomi, men för att det skall blifva monumentalkonst, får han gå djupare ned från ytan till det, som rör sig på djupet — där är det icke längre den s. k. allmänhetens smak, som bestämmer strömriktningen, där äro andra större krafter härskande.

»Hur skulle öfver hufvud de historiska stilarna hafva uppstått, om ej konstnärerna talat med tungor, som tidens människor förstodo», frågar arkitekt L. Ja, de ha nog talat samtidens språk, men de ha icke sagt det, som var på hvar mans mun. De ha i ord gett form åt samtidens drömmar, dessa drömmar ha genom konstnärerna blifvit verklighet, blifvit stil.

Ark. L. säger: »I tonkonsten tjusar oss mest det, som sprungit ur folkets lif och tidens stämning, vallarens enkla låt och den sirliga menuetten.» Det är möjligt så är. Jag är icke musikalisk, så jag har svårt yttra mig om saken, men jag misstänker, att t. o. m. allmänheten skulle önska litet Beethoven efter Boston, som väl är nästa nummer.

Angående grupperingen af byggnaden med det uppdragna fasadtornet och den nedpressade scenöfverbyggnaden vill jag blott i få ord bemöta några af arkitekt L:s invändningar. Det är visserligen sant, att till följd af tomtens sneda form ett förhöjdt scenparti skulle kommit snedt i förhållande till hufvudfasaden, men torgets skapnad gör, att man knappt från någon punkt har känning af att befinna sig midtför huset. Då vidare scenöfverbyggnaden befinner sig på ett betydligt afstånd från fasaden, och intet parti skulle accentuera dennas midt, är jag öfvertygad om, att den omnämnda snedheten ej skulle inverkat störande.

Den förhöjda scenöfverbyggnaden behöfde icke utföras i sten som fasadtornet. Vi se vid dettas kupolbetäckning, hur ett lätt material kan användas, som väl håller ihop med fasadstenen, och den ökade tyngd, som en förhöjd järnkonstruktion medfört, torde godt kunnat upptagas, utan att scenen nämnvärdt behöft minskas. Att fasadtornet kostat arkiteten mycket bekymmer förstår jag. Det måste dit, säger han, för att parera de stora husen bredvid. Att detta är orsaken, förstår jag äfven, men hvad jag icke förstår, är hans påstående, att om tornen och loggian äro riktiga, det vore svårt lösa fasaden utan krönt midtparti. Tvärt om! Lösningen vore i mitt tycke mycket naturligare och enklare. Beträffande grannhusen så låt vara, att tornet parerar dessa, men det skadar på samma gång själfva byggnaden och medför så många svårigheter, att nackdelarna gifvet uppväga fördelen.

Med förbigående af en del invändningar, ark. L. vidare gör mot min kritik, vill jag blott stanna vid en — beträffande den om byggnadens karaktär. Hvad jag om denna yttrat, har ark. L. helt missförstått. Han tycks tro, att jag velat ha teatern byggd i någon gammal svensk stil. Jag hänvisade till våra gamla traditioner, ej till våra gamla arkitekturformer. Ark. L. citerar ur min artikel jämte annat godt jag haft att säga om byggnaden: »användandet af marmorn ger byggnaden en förnäm och monumental prägel, portiken nedtill en god relief». Det tyder ej på att jag haft mina tankar på hvarken Vasastil eller tegel för byggnaden. Den lilla mellansatsen om »att öfversätta dansk tegelarkitektur till svenska» är ju rolig, synnerligen från det hållet. En »gammal gripsholmare» borde väl sist af alla glömma, att vi ha gammal svensk tegelarkitektur. Det kan ej nekas, att det har förvånat mig, att en sådan man som ark. L., som under hela sin föregående verksamhet left sig in i vår gamla arkitektur, och, som han själf säger, lärt sig älska den, så med ens kan släppa — icke stilen — utan allt af dess stämning; den behöfde han dock ej helt kommit ur, fast han blifvit »stockholmare med själ och hjärta».

»Talia är ett fruntimmer, och som kvinna kan hon väl få pryda sin dräkt med blommor och band», säger ark. L. Som förklaring till byggnaden är satsen god, ty det feminina har tydligt kommit fram, men Talias syskonkrets har under tidernas lopp ökats både åt höger och vänster och frågan är, om icke dräkten skulle bättre passat någon af hennes yngre systrar. »Mäster Olof», »Kung Lear», »Antigone» ha gått öfver scenen. Kunna icke de namnen bidraga till förklaringen af Talias väsen? Jag vill icke se henne »komma oss vänligt och leende till mötes». Jag vill se henne stå orörlig, förnäm och allvarlig utan en gest mot oss, som nalkas henne.

C. Westman.

AFFÄRSHUS I STOCHOLM DROTTNINGATAN 58.

Byggnaden, uppförd åren 1907—1908 för Fabrikör C. J. Tillmans räkning, har 5 våningar ofvan gatan samt dubbla källarvåningar, samtliga ämnade till affärslokaler utom öfversta våningen och vindsvåningen, hvilka

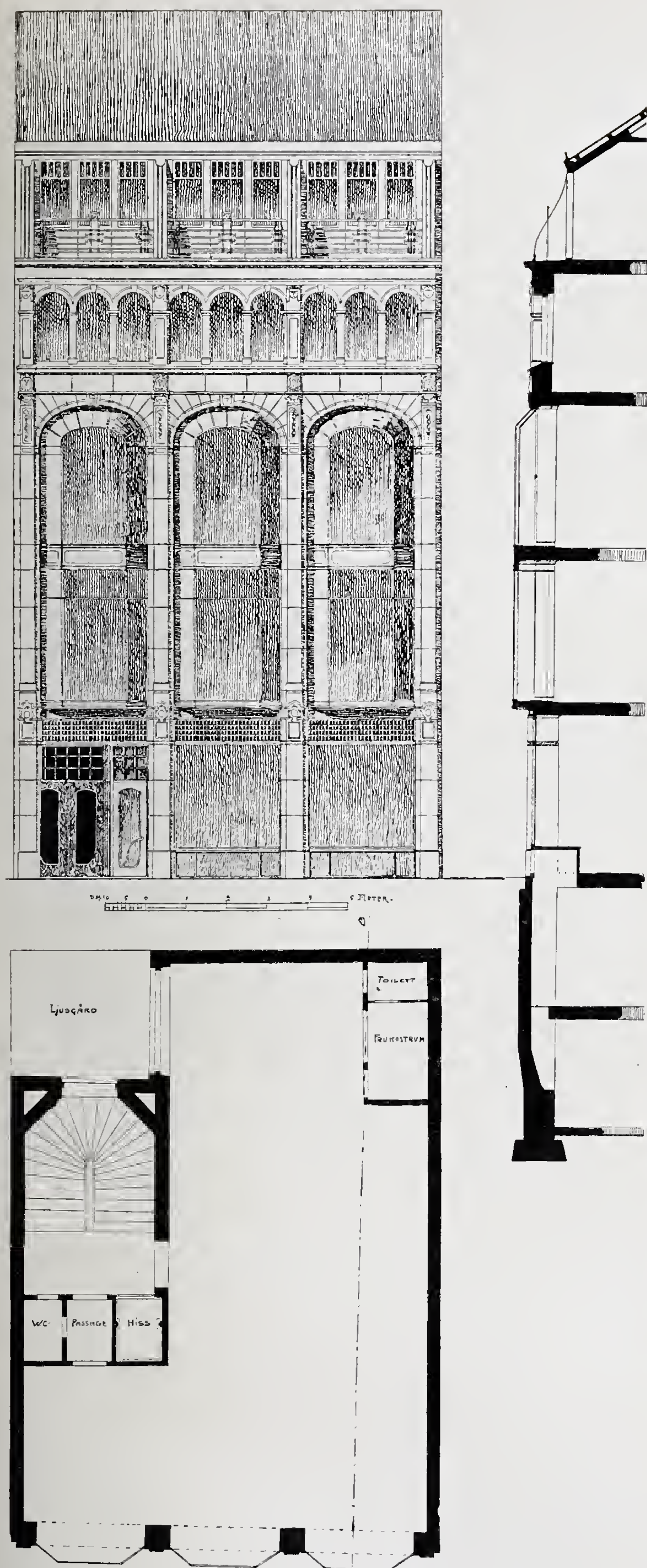

AFFÄRSHUS I STOCKHOLM.
DROTTNINGGATAN 58.

ARKITEKTER:
DORPH OCH HÖÖG.

äro afsedda till kontorslokaler och fotografiatelje; dess utsträckning å tomten lämnar öfrigt endast en ljusgård med underliggande septisk tank.

Huset är uppfördt på sandbotten, delvis berg, med grund af betong. Inre stommen af vanligt tegel, bjälklag af betong mellan järnbalkar, utom de två understa, som äro af armerad betong (fackverksbjälkar). I fasaden äro bottenvåningens pelare utförda af granit, på innersidan isolerade med asfaltpapp och puts på järntrådsnät. I fortsättningen är fasaden beklädd med skotsk sandsten och pelarna bakmurade med hårdbrändt tegel och cementbruk.

Fönsteranordningarna äro konstruerade af järnramar beklädda med s. k. duranametall, som för detta ändamål här först införts af metallaktiebol. Skyltställ, hvilken fabrik äfven uppsatt och monterat dessa fönster.

Öfriga leverantörer hafva varit:
för betongarbetet, Akt.-bol. Järnbetong,
» granitarbetet, » Hilleviken,

för sandstensarbetet, C. Winbergs stenhuggerier,
» snickeriarbetet, Kisa snickerifabrik,
» gas, vatten och afloppsledn., Högberg & Lindqvist,
» elektriska ledn., Allm. Svenska elektr. A.-B. Västerås.

Ansvarig byggmästare har varit Ingeniör N. Gustafsson. Konstruktionsberäkningarna hafva utförts af ingenjörsfirman Looström och Gelin. Arkitekter för byggnaden hafva varit

DORPH och HÖÖG.

EN FÖRENING FÖR UPPMÄTNING AF VÅRA BYGGNADSMINNEN.

Glädjande nog har intresset för våra äldre byggnadsverk på senare tiden varit i starkt tilltagande. Som en yttring häraf har i dagarna bland eleverna vid konstakademiens arkitekturskola bildats en förening i afsigt att åstadkomma goda uppmätningar samt dessas publicerande. I en skrifvelse ställd till Afdelningen för Husbyggnadskonst vända sig eleverna till svenska arkitekter med anhållan om intresse och bistånd. Vid Afdelningens förra sammanträde, då denna skrifvelse föredrogs, påpekade prof. Clason den stora betydelse ett dylikt företag måste tillmätas både för dem, som sålunda komma i intim kontakt med våra fäders sätt att bygga, och för det allmänna förståendet och intresset för våra arkitektoniska minnesmärken.

Företaget kan säkerligen räkna på det största intresse från alla arkitekter. Det är också att antaga, att tillslutningen af passiva medlemmar blir stor, icke endast bland arkitekter, utan äfven bland andra intresserade, liksom att staten och intresserade institutioner komma att lämna sitt understöd, så att företaget från början kommer på en lugn och säker ekonomisk basis.

Tekningslista kommer att tillhandahållas vid det stundande svenska arkitektmötet, men kan äfven anmälan ske till uppmätningsföreningens sekreterare adr. Konstakademien, Stockholm. Ofvanberörda skrifvelse är af följande lydelse:

Till Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst!

Eleverna vid Konstakademiens arkitekturskola hafva sammanslutit sig till en förening, hvars ändamål är att uppmäta och studera våra äldre svenska byggnadsminnen och genom uppmätningsritningarnas publicerande göra dessa tillgängliga för allmänheten.

Föreningen kommer att under ferietiderna företaga studieresor till olika delar af landet, hvarvid äldre byggnadsverk af intresse skola samvetsgrannt uppmätas och aftecknas. I den af föreningen utgifna publikationen skall reproduceras, såväl de å resorna företagna uppmätningarna, som äfven andra, hvilka af föreningens medlemmar verkställts, hvarvid stor vikt kommer att läggas å fullständigheten af de införda ritningarna. Till förtydligande af dessa komma eventuellt äfven smärre fotografiska reproduktioner att medfölja. Publikationen skall utkomma i minst 30 blad årligen (format 27 × 38 cm.)

För ordnandet af företagets ekonomiska sida vore det emellertid af den största betydelse, att så snart som möjligt lära känna det intresse, föreningen kan påräkna hos den svenska arkitektkåren, museimän och andra för våra byggnadsminnen intresserade personer. Det stora intresse och den uppmuntran, företaget redan rönt hos en del framstående arkitekter och museimän, hvilka redan undanröjt de största svårigheterna för dess startande har gjort, att föreningen redan nu vågar komma med detta upprop, innan den haft tillfälle att lämna något synligt bevis på, hvad den kan åstadkomma.

Vi uppmana därföre alla, som kunna äga intresse af dess verksamhet och dess publikation, att understödja föreningen genom att anteckna sig såsom passiva medlemmar i densamma. Passiv medlem skulle årligen erlägga en afgift af 10 kr. och emot detta erhålla publikationen.

Om sålunda tillräckligt intresse vinnes för fullföljande af företaget, hoppas vi med tiden kunna åstadkomma ett samlingsverk öfver de minnen, som till våra dagar bevarats af äldre svensk byggnadskonst.

Stockholm d. 14 april 1908.

Å föreningens vägnar:

O. HÖKERBERG, ordförande — G. STENDAHL, sekreterare

EWERT WRANGEL. MEDELTIDS-KYRKORNA I SMÅLAND (JÖNKÖPINGS OCH KRONOBERGS LÄN).

Ur Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening. I. Jönköping 1907. Pris 3 kr.

I denna rikt illustrerade uppsats framlägger prof. E. Wrangel i Lund, såsom han själf säger, »eine vorläufige Mitteilung» angående sina studier öfver kyrkorna i det småländska inlandet. Det är alltså icke frågan om någon uttömmande behandling af ämnet, utan egentligen blott ett framläggande af materialet, som indelats i vissa hufvudgrupper, samt en antydan om, hvilka resultat en grundligare bearbetning däraf kan komma att gifva, resultat, som hafva intresse icke blott för konstarkeologien utan äfven för kunskapen om den kristna kulturens invandring och första spridning i Småland.

Prof. Wrangel ordnar kyrkorna efter trenne olika plantyper och lämnar under dessa hufvudafdelningar fullständiga förteckningar på därtill hörande kyrkor, icke blott de ännu kvarvarande, utan äfven sådana, som tills för kortare tid sedan funnits, men nu försvunnit genom sena tiders brist på uppskattning af de gamla byggnaderna. Till dessa uppgifter knyter författaren vidare en del mera detaljerade upplysningar om de märkligare kyrkorna.

Ett särskildt kapitel ägnas åt träkyrkorna, som dock behandlas mera flyktigt, då författarens egentliga studium rört stenkyrkorna. Man får dock genom detta kapitel klart för sig, hvilka intressanta minnen af denna äldre träbyggnadskonst, som ännu finnas kvar i dessa trakter, trots den våldsammaste sköfling. Af de omkring 50 bekanta träkyrkorna inom området finnas nu blott c:a 20 kvar. Då man ser afbildningar af en del nyligen rifna träbyggnader såsom Aneboda kyrka och Forserums präktiga klockstapel blir man bedröfvad in i själen, att sådant fått spårlöst försvinna. Och denna sorg stegras till förfäran, då man bredvid den

gamla byggnaden ser bilden af de s. k. arkitekturverk, som ansetts värdiga att ersätta dem. Det kan inte, det får inte fortgå på sådant sätt!

Det intressantaste i uppsatsen är utan tvifvel de många och goda afbildningarna. De gifva en föreställning om, huru mycket af verkligt stort intresse, som ännu finns kvar i en trakt, som kanske af de flesta antagits vara utblottad på allt uttryck för en konstnärlig kultur. Det visar, huru ofantligt mycket det finns att göra för alla dem, som nitälska för våra arkitekturminnens studerande och bevarande. Att afbildningarna till största delen äro efter fotografier utgör en extra påminnelse om, huru oändligt litet af verkligt goda uppmätningar af våra äldre byggnader, som finnas tillgängliga för våra forskare, och det borde kunna vara en sporre för våra intresserade arkitekter, att med större energi än hittills rikta sin uppmärksamhet på uppmätningar af äldre byggnader, samt låta dessa blifva publicerade.

En annan påminnelse om arkitektförsyndelser får man tyvärr också i denna uppsats. Ty det är ej blott genom rifning, som gamla minnesmärken förstöras. »Restaurering» kan ibland vara ännu värre än rifning, och därpå gifver författaren genom de 2 bilder, som här reproduceras, ett exempel, som talar mer än önskvärdt tydligt. Sådant är väl dock numera omöjligt!

SIGURD CURMAN.

NORRA LJUNGA KYRKA I SMÅLAND FÖRE OCH EFTER RESTAURERINGEN.
DEN FÖRRA BILDEN VISAR KYRKANS UTSEENDE JÄMTE KLOCKSTAPELN OMKR. 1890. DEN SENARE VISAR HUR KYRKAN TER SIG 1905. KLOCKSTAPELN NEDRIFVEN.

DIFFERDINGERBALKEN.

Ett profiljärn, som under de senaste åren, tack vare sina i alla hänseenden förträffliga egenskaper, gjort betydande eröfringar inom byggnadsbranschens alla grenar, icke minst inom den moderna husbyggnadskonsten, är differdingerbalken, uppkallad efter tillverkningsorten Differdingen i Luxemburg.

Balkens sektion, som är I-formad, skiljer sig från andra dylika profiler väsentligast genom en i förhållande till höjden afsevärdt stor flänsbredd samt äfven genom den ringa lutningen 9 % å flänsen (för jämförelse omnämnes, att flänslutningen å en tysk normalprofil af en I-balk är 14 %). Denna form å differdingerbalken erbjuder konstruktören många och stora fördelar, hvilka i det följande skola påvisas. Behofvet af en dylik profil hade redan före dess tillkomst varit länge kändt, och det var svårigheter vid valsning och tillverkning, som hindrat denna balkform att tidigare än som skett komma ut i markuaden, och mycken möda och stort arbete ha blifvit nedlagda, innan man kommit till nuvarande fullkomning vid tillverkningen. Svårigheter att öfvervinna voro hufvudsakligen, att i den breda flänsen erhålla materialet lika bearbetadt med det i lifvet, så att inga initialspänningar skulle uppstå i godset, samt en sådan ställning af valsarna, att inga otillåtna mått- och viktsvariationer af en och samma profil kunna förekomma.

Valsningsmetoden, uppfunnen af amerikanen Grey, skiljer sig från den för fasonjärn vanliga därigenom, att sektionen ej bildas genom s. k. profilvalsar utan genom tre par, oberoende af hvarandra arbetande valsar, hvilka bestämma balkens dimensioner. För ett ändamålsenligt användande af dessa tre par af valsar äro två valsställningar anordnade (se fig. 1), af hvilka den ena består af två horisontal- och två vertikalvalsar, under det att i den andra endast finnas två horisontalvalsar. I den första ställningen erhållas genom horisontalvalsarna den inre profilhöjden och liftjockleken samt genom vertikalvalsarna flänstjockleken. I den andra ställningen framställes genom horisontalvalsarna flänsbredden. Valsningen bedrifves med jämförelsevis stor hastighet, hvilket hindrar äfven de små profilerna från att för hastigt afsvalna. Denna valsningsmetod ger så godt som inga måttvariationer och genom det sista horisontala valsparets tryckande inverkan å flänsgodset blifva alla balkens delar tryckta, i motsats till exempelvis en normalprofil af en I-balk, hvars flänsar vid valsningen ej erhålla något mottryck, på grund hvaraf normalprofilen också ofta visar stor skillnad i hållfasthet i respektive lif och fläns.

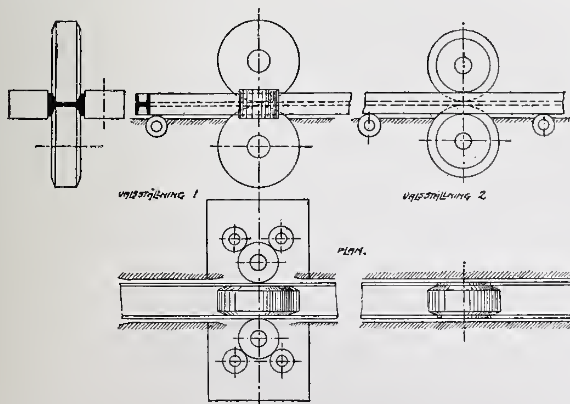

FIG. 1.

För att styrka detta förhållande äro prof utförda bl. a. äfven vid Tekniska Högskolans Materialprofningsanstalt i Stockholm.

Strimlor utstuckna ur såväl lif som fläns af differdingerbalkar visade alla i det allra närmaste samma hållfasthet för dragning.

Differdingerbalkarnas dimensioner återfinnas numera i de flesta tabeller öfver profiljärn, hvarför någon beskrifning däraf ej anses nödvändig i denna uppsats.

Materialet, hvaraf balken består, är götjärn (tyska Flusseisen), som vid kemisk analys, utförd vid härvarande materialprofningsanstalt, visade följande främmande beståndsdelar:

kol	0,08 %
kisel	0,43 »
mangan	0,006 »
fosfor	0,058 »
svafvel	0,028 »

Samtidigt utförda rödskörhets- och etsningsprof visade att materialet var rödskörhetsfritt, fullkomligt tätt samt saknade all kärnstålsbildning, hvadan det är att betrakta som särdeles homogent; äfvenså visade sig materialet bestå alla utförda härdningsprof.

Beträffande hållfasthet uppfyllde materialet alla de tyska normalbestämmelsernas villkor.

Som exempel på hög hållfasthet och tänjbarhet, erhållna vid sträckprof af en längs lifvet af en å nederlag i Stockholm liggande balk urtagen strimla, må anföras:

sträckgräns .... 2 750 kg./cm.²

brottgräns .... 4 140 kg./cm.²
tänjbarhet .... 31,6 %

De fördelar, differdingerbalkarna lämna på grund af sin form, således oafsedt den goda materialhalten, äro stora och mångahanda.

Såsom balkar, d. v. s. hufvudsakligen utsatta för böjningsspänningar, gifva de med liten konstruktionshöjd stor bärförmåga, beroende på att det hufvudsakliga materialet genom de breda och grofva flänsarna samlats på stort afstånd från tyngdpunkten, hvarigenom stort motståndsmoment vinnes.

Vid moderna konstruktioner, i synnerhet inom husbyggnadsfacket, där ofta hvarje centimeter af höjden är dyrbar, är den låga balkhöjden självfallet högst förmånlig. Äfvenså komma differdingerbalkarna väl till pass vid brobyggnader, viadukter eller i allmänhet annars, då konstruktionshöjden är låg.

Den nedböjning, som skulle uppstå på grund af den låga konstruktionshöjden, minskas i hög grad, då balkarna äro kringgjutna med betong. I sådant fall kan exempelvis ett betongbjälklags tjocklek nedbringas ända till cirka $^1/_{35}$ af spännvidden utan fara för otillåten nedböjning. Är balken fri, erhålles vid jämt fördelad belastning och en ansträngning $= 1\,000$ kg./cm.² en nedböjning $= ^1/_{400}$ af spännvidden, då balkhöjden är $^1/_{24}$ af spännvidden.

Jämförd med normalprofilbalkar af motsvarande höjder är bärförmågan hos en differdingerbalk betydligt större. Så t. ex förmår en I 22 B (vikt = 64.8 kg. pr m.) upptaga samma böjande moment, som en I NP 30 (vikt = 53,8 kg. pr m.). Om man sålunda är oförhindrad använda den större konstruktionshöjden, blir normalprofilen mera ekonomisk. Däremot svarar 1 st. I 32 B mot 2 st. I NP 34, eller 1 st. I 40 B mot 2 st. I NP 40, hvarvid är att märka, att vikten af 1 st. 40 B är 159,8 kg. pr m. under det att 2 st. I NP 40 väga 183,6 kg. pr m.

Differdingerbalken får genom sin breda fläns ett godt upplag å mur samt gör på de ställen, där *en* differdingerbalk kan användas i st. f. *två* st. normalprofiler, alla sammankopplingar och bultförbindningar onödiga.

Differdingerbalkarna kunna äfven med stor fördel ersätta de dyrbara nitade plåtbalkarna. Till jämförande exempel tages nedanstående plåtbalk af I-sektion (ur Hütte) samt en I 45 B.

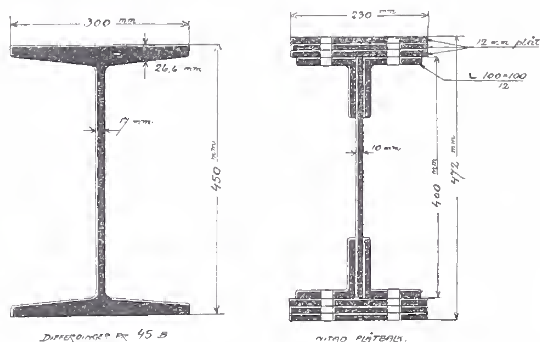

Dessa två balkar hafva med ungefär samma höjd i det närmaste samma motståndsmoment. För att undersöka, hvilkendera sektionen är den mest ekonomiska, måste hänsyn tagas till bådaderas såväl pris som vikt, pr längdenhet. Ju större en balks motståndsmoment är i förhållande till dess vikt, desto större är dess *absoluta bärighetsgrad* och vidare, ju billigare materialet är, desto större är balkens *ekonomiska bärighetsgrad*. Sektionens ekonomiska bärighetsgrad a kan således sägas vara direkt proportionel mot motståndsmomentet och omvändt proportionel mot vikt och pris. Betecknas motståndsmomentet med W, vikt pr löp. met. med G och pris pr kg. med p, blir

$$a = \frac{W}{G \cdot p}.$$

För den ofvanstående plåtbalken är

$W' = 3\,872$ cm.³; $G' = 231$ kg. pr m.; $p' \cong 0{,}30$ kr. pr kg.

och för differdingerbalken

$W'' = 3\,595$ cm.³; $G'' = 167{,}9$ kg. pr m.; $p'' \cong 0{,}20$ kr. pr kg.

På grund af utförda jämförande beräkningar är värdet å p'' satt ganska högt för att göra rättvisa åt egenskapen hos en plåtbalk att vara jämnstark därigenom att flänsplåtarnas antal minskas mot upplagen. Vid insättning af dessa siffror i uttrycket för den ekonomiska bärighetsgraden erhålles:

$$\text{för plåtbalken } a' = \frac{3\,872}{231 \cdot 0{,}3} = 55{,}8,$$

$$\text{för differdingerbalken } a'' = \frac{3\,595}{167{,}9 \cdot 0{,}2} = 107$$

$$\frac{a''}{a'} = \frac{107}{55{,}8} \cong 1{,}92.$$

Beräkningar utförda på detta sätt för olika balkhöjder visa, att differdingerbalkarnas ekonomiska bärighetsgrad är 1,5 à 2 gånger större än den hos motsvarande nitade plåtbalkar af den typ, som återfinnes i »Hütte» och de flesta andra handböcker. Utom denna ekonomiska fördel kommer dessutom den kortare leveranstiden för en differdingerbalk, då ju all sammanpassning, nitning och strykning af mot hvarandra liggande delar alldeles komma ur räkningen. Ur rent konstruktiv synpunkt har man också fördelen af en enhetlig massiv konstruktion i stället för plåtbalkens många smådelar och skarfvar, som mera lämna tillfälle till felaktigheter äfvensom sönderrostning. För en konstruktion utsatt för skakningar eller hastigt växlande belastningar försvinner dessas skadliga inverkan å nitar genom användande af differdingerbalken. Därmed minskas också underhållskostnader för nitutbyte m. m. Balkarna lämpa sig följaktligen särdeles väl till hufvudreglar för mindre broar eller viadukter, äfvensom till tvär- eller långreglar vid större brokonstruktioner. För ofvanliggande murverk e. d. erbjuder differdingerbalken i motsats till plåtbalken en jämn och slät yta.

På ett helt annat område än förut nämnda hafva differdingerbalkarna kommit till stor användning, nämligen såsom stöd eller kolonner och som sådana utsatta för knäckning. Det är härvidlag sektionens stora tröghetsmoment äfvensom dess lämplighet för utförande af infästningar genom de breda flänsarna och den ringa flänslutningen, som äro de förnämsta orsakerna härtill.

Största svårigheten ligger i lösandet af frågan, huru en skarfning af en genom flere våningar gående och endast af differdingerbalkar bestående kolonn skall lämpligen utföras, då profilombyte äger rum. Ett utomlands ofta användt sätt är att helt enkelt inlägga en tjock smidesjärnplåt mellan de båda väl arbetade ändarna af de balkstöd, som skola skarfvas, samt deras fästande medelst vinkeljärn i denna plåt. Genom denna konstruktion vinnes emellertid ej önskvärd stadga sidvägen eller kontinuitet.

En annan konstruktionsmetod, där detta mål vinnes, är en kombination mellan differdingerbalkar och andra profiljärn. Följande sektioner visa exempel på en sålunda utförd kolonn.

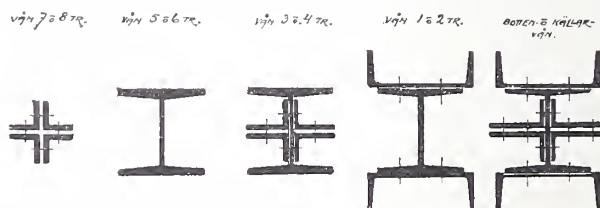

En och samma differdingerprofil bildar den inre kärnan af kolonnen, under det att vinkeljärnen och [-balkarna påklädas densamma alltefter behof, och på så sätt, att de samtidigt fortsätta ett stycke öfver de ställen, där differdingerbalken behöfver skarfvas, hvarigenom kontinuitet vinnes.

Utom här anförda exempel kunna differdingerbalkarna ifrågakomma vid själfva fackverkskonstruktionen för stångsystem i allmänhet, emedan knutpunkterna ofta kunna på konstruktivt sätt utbildas.

Differdingerbalkarna visades första gången på utställningen i Düsseldorf 1902 och kommo samma år ut i marknaden. De hafva visat en år efter år allt mera stigande konsumtion, och enligt tillgängliga uppgifter uppgick produktionen under år 1907 till cirka 250 000 ton vid Differdingen, afdelning af »Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktien-Gesellschaft». Till följd af svenskarnas brist på förutseende af balkens framtida tekniska användning har generalagenturen för Sverige kommit i danska händer och innehafves af Aktiebolaget Sophus Berendsen i Köpenhamn.

Samtliga profiler utom I 18 och 20 B äro tullfria. Balkarna betinga för närvarande fritt å kaj i Stockholm ett pris af 150 à 180 kr. pr ton, hvarvid de lägre profilerna äro billigare pr ton än de högre, med undantag för I 18 och 20 B, hvilka genom tullen blifvit åsatta ett pris af omkring 169 kr. pr ton.

Stockholm i febr. 1908. H. Kreüger.

STRÖDDA MEDDELANDEN.

FÖRSTÄRKANDE AF FOGEN MELLAN ÄLDRE OCH NYGJUTEN BETONG. Vid de flesta betongarbeten kan ej undvikas, att t. ex. en hel del betongjutning ena dagen måste afslutas för att sedan under natten stå orörd och fortsättas först dagen därpå, eller med andra ord att i gjutningen uppstå ytor, där nytt betongmaterial lägges mot redan brunnen betong och där man likvisst önskar få möjligast god bindning emellan de vid olika tider gjutna delarna af konstruktionen.

Att härvidlag en afsevärd svårighet alltid uppstår torde i främsta rummet böra tillskrifvas betongens egenskap att ändra volym under hårdnandet, hvarigenom skrufspänningar uppstå uti ytan emellan ny och äldre gjutning. Sagda förhållande är till ej ringa olägenhet, och har man vanligen sökt ernå bindning mellan gjutningarna genom att bestryka den äldre med cementvatten omedelbart innan gjutningen fortsättes, ett förfarande, som dock i ett flertal fall visat sig ej medföra önskad verkan.

Fogens styrka kan ökas ej oväsentligt genom att rifva upp ytan å den äldre betongen med en kratta eller dylikt innan den lämnas att hårdna, och har vid gjutning med våt betong sammanbindning emellan de olika lagren i horisontfogar erhållits genom utläggande af större, skarpkantiga stenar, hvilka sjunkit eller pressats ned i den lösa betongmassan och sålunda kommit att till en del ligga i den äldre och till en del i den senare gjutna betongen.

Enligt en uti Beton & Eisen H. 1. 1908 förekommande notis från Ransomme-bolaget har vid en del gjutningar med godt resultat försökts att tvätta den äldre betongytan ren med en blandning af lika delar vatten och saltsyra, hvilken sedermera omsorgsfullt bortspolas, hvarpå betongytan omedelbart före gjutningens fortsättande på vanligt sätt behandlas med cementvatten.

Jämte ofvan anförda metoder för skarfvens förstärkande torde det vid dyrbarare konstruktioner vara att förorda att skarfven förstärkes jämväl genom anordnande af spiral eller sicksack-formigt böjda armeringsjärn samt dessutom att skarfvens yta lägges vinkelrätt mot de åverkande tryckspänningarna.

G. S.

VID RIKSHOSPITALETS NYBYGGNAD I KÖPENHAMN förekommer trävirke användt för bjälklag och andra konstruktioner i en utsträckning, som måste väcka förvåning hos den, som är van vid förhållandena här i landet. Uti detta stora byggnadskomplex, för hvilket Martin Borch är arkitekt, finnes under stora salar inlagda golfbjälkar af 10″ fyrkant på ungefär 2′ inbördes afstånd. Oafsedt frågan om lämpligheten a en sådan användning i ett fall, där hos oss väl aldrig kunde ifrågasättas annat än järnbjälklag, skulle det väl här visa sig rent af omöjligt att anskaffa sådant timmer. Det tycks sålunda ställa sig lättare i det skogfattiga Danmark att erhålla virke än i vårt på skogar rika land, hvilket ju är en ganska märklig omständighet, hvars orsaker väl förtjänade en närmare undersökning. Danmarks behof af virke tillgodoses både från Sverige och Tyskland, särskildt Pommern.

Någon knapphet i tillgången lär knappast förmärkas, ty det har ej framtvingats några virkes besparande konstruktioner. Vid golfbjälkar söka vi ju kombinera den största bärigheten med den minsta virkesåtgången och få så en rektangulär sektion. Danskarna använda i allmänhet fortfarande kvadratisk sektion; vid vanliga bjälklag 6″ i fyrkant för 10′ spännvid och sedan $^1/_2$″ ökning för hvarje fots tillökning i spännvidden.

BOKTEGELPLATTOR. Ett för väggkonstruktioner och golflag rätt användbart och billigt byggnadsmaterial af *svensk tillverkning* utgöres af de s. k. boktegelplattorna, plattor af vanligt rödtegel med genomgående luftkanaler. Plattorna kunna göras i många storlekar. Vid Stockholms Elektricitetsverks Ångcentral, Värtan, hafva boktegelplattor användts i rätt stor utsträckning till väggar och golflag i ångpanne- och maskinhusens öfre delar. De där använda plattorna hafva vidstående sektion samt längder c:a 500 m/m, s. k. helsten, och c:a 250 m/m, s. k halfsten. Boktegelplattorna borde vara farliga konkurenter till de italienska Frazzitegelplattorna, hvilka dock äro afsevärdt lättare än de svenska på grund af att godstjockleken hos de senare är dubbelt så stor. Till jämförelse mellan de svenska och italienska plattorna, båda 75 m/m tjocka, må nämnas

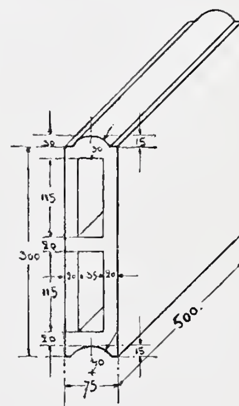

	Vikt pr. m² väggyta	Tegelkostnad pr. m² väggyta
svenska boktegelplattor	85 kg.	1: 25 kr.
italienska Frazzitegelplattor	50 kg.	4. — kr.

Boktegelplattor hafva förut levererats från det nedlagda Mariehälls tegelbruk, Sundbyberg, och levereras nu från Uppsala Norra Tegelbruk.

F. L—G.

BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

HUSBYGGNADSKONSTRUKTIONER. II. MURAR -OCH STENHUGGARARBETEN af *Valfrid Karlson.* P. A. Norstedt & Söuers förlag. Pris 3 kr.

I den af Lektorn vid tekniska elementarskolan i Örebro V. Karlson planlagda serien läroböcker med det gemensamma namnet »Husbyggnadskonstruktioner» har ånyo en del utkommit afhandlande, såsom ofvan synes, murar- och stenhuggarkonstruktioner. Af de sex delar, hvaraf arbetet i sin helhet skall bestå, äro sålunda tvänne utgifna; den förra delen, som redogjorde för timmermansarbeten, blef färdig för några år sedan och anmäldes af undertecknad i denna tidskrifts decemberhäfte år 1904.

Vid våra tekniska skolor, såväl högre som lägre, har bristen på läroböcker i ämnet husbyggnadskonst varit ganska kännbar och är så delvis fortfarande. Af läroböcker på svenska språket hafva vi endast haft tillgång till Rothsteins byggnadslära, på sin tid bra, men numera föråldrad, samt Ekbergs böcker, som dock lämnat mycket öfrigt att önska, men genom lektor Karlsons hittills utgifna arbeten har denna brist blifvit åtminstone i ett par af de viktigaste kapitlen afhjälpt.

Den, som närmare studerat Lektor Karlsons böcker, har endast haft glädje af denna bekantskap, på grund af den reda och ordning, som där förefinnes liksom ock på grund af det klara och koncisa framställningssättet. Af sällsynta konstruktioner eller numera föråldrade, såsom t. ex. vissa slag af hvalf, är medtaget just så mycket som behöfs för att göra framställningen allsidig; hvarmed jag menar, att om man t. ex. visade endast nu brukliga hvalfformer, skulle den studerande få en oriktig uppfattning om de konstruktionsmöjligheter, som ligga i hvalfslagningskonsten. Men just för att påpeka dessa möjligheter äro sådana hvalfformer som t. ex. tråghvalf, bömisk kupa och tratthvalf i korthet antydda. Af moderna konstruktioner äro böckerna däremot väl försedda, särskildt intaga i den senaste delen konstruktioner af armerad betong ett framstående rum. Illustrationerna äro väl utförda och talrika; i »timmermansarbeten» 358 st. och i »murar- och stenhuggararbeten» 245, sammanförda i särskilda planschäften, praktiskt sammanfogade med texten. Af figurerna i den senast utkomna delen synes en och annan, t. ex. några af de brandfria bjälklagen, fått något för liten skala och har därför icke blifvit fullt tydlig.

En anmärkning, som skulle kunna riktas mot boken, är den, att materialläran däri fått allt för litet utrymme, men arbetets hufvudtitel, »Husbyggnadskonstruktioner», är måhända förklaringen till denna omständigheten. En framställning af materialläran skulle för att kunna behandla t. o. m. endast de nu vanliga byggnadsmaterialen kräfva ett sidantal, som skulle berättiga till en särskild del för sig i arbetet. Då emellertid en dylik icke kommer att ingå i serien, men ju konstruktionerna alltid grunda sig på materialen, torde det hafva varit lämpligt att i det inledningsvis bifogade omnämnan-

det af stenmaterialen en något fylligare framställning af dessa viktiga material hade ägt rum. Det hade varit af intresse att få i arbetet omtalade våra viktigaste stenbrott, de förnämsta egenskaperna hos stenen i hvarje särskildt brott, deras viktigaste användningsområden, den inverkan, som skiftgångar och dylikt kan hafva på stenens användning etc. Naturlig sten är ju, om den rätt användes, vårt präktigaste byggnadsmaterial. Tyvärr är den dock ej så ofta använd, dels på grund af en obenägenhet hos den byggande allmänheten att kosta på sig denna soliditet, dels har den så många gånger användts på ett orätt eller olämpligt sätt. Det hade därför varit önskvärdt, om en dylik lärobok, som den nu föreliggande, hade lämnat ett bidrag till kännedomen om naturlig stens användbarhet och hjälpt till att sätta våra naturliga stenarter på hedersplatsen bland våra byggnadsmaterial.

Trots denna ofullständighet i bokens program är det dock med glädje, man hälsar boken välkommen bland vår sparsamma inhemska tekniska litteratur, och må man hoppas, att det ej måtte dröja för länge tills de återstående delarna af arbetet blifva tillgängliga. K. A. B.

TEGNINGER AF ÆLDRE NORDISK ARCHITEKTUR. Utgifvet af H. Storck, Hagerups förlag, Köpenhamn. Af detta arbete, väl bekant för äfven svenska arkitekter, har nu börjat utgifvas en ny del, den femte, och har red. fått sig tillsändt det första häftet, innehållande 18 blad teckningar, jämte upplysningar till dessa.

Man blir vemodig af att bläddra i dessa blad, när man finner, hur förgängelsen går fram öfver den kultur som fädren lämnat i arf åt oss i sina arkitekturverk. Flera af de här publicerade uppmätningarna och teckningarna behandla nämligen sådana byggnadsverk, som »maattet vige Pladsen for moderne Krav». Det är ju en tröst, att dessa åtminstone bevarats för eftervärlden genom dylika goda uppmätningar. Här i Sverige har antagligen de s. k. moderna krafven farit ännu hänsynslösare fram än i Danmark, medan intresset för uppmätningar hittilldags varit mindre. Hur mycket har icke på det sättet för oss för alltid gått förloradt. Det gäller nu att få in nya synpunkter i de »moderna krafven.»

Ofvannämnda arbete, som behandlar äfven svenska arkitekturminnen, förtjänar säkerligen att vinna den största spridning bland svenska arkitekter.

ARCHITEKTONISCHE RUNDSCHAU. I Heft. 6 förtjänar uppmärksammas bl. a. en rikt illustrerad uppsats om Berlins sjukvårdsanstalter. Bland alla de byggnadsföretag, som stå under ledning af Hochbauamt i Berlin med dess chef Geh. Baurat Ludwig Hoffman, intaga nybyggnader för sjukvården med afseende på de nu beviljade anslagen, 45 millioner mark, en mycket framstående plats. Af dessa behandlas i nämnda uppsats Das Rudolph-Virchow-Krankenhaus och Die Irrenanstalt i Buch, båda komplexen belägna i Berlins omgifningar. Det förra utgör det fjärde (bland sex) af stadens sjukhus och det senare det tredje (det fjärde är under byggnad) af stadens hospital. Rudolph Virchow-sjukhuset lämnar plats för mellan 2 000 och 2 600 sjuka med en personal af omkring 800 människor. Sjukhuset i Buch är bestämd för 1 800 sjuka. Det bilder blott en ringa del af en stor sjukvårdsstad, som består af två anstalter för sinnessjuka med plats för 3 100 sjuka, en vårdanstalt för obotligt sjuka, ett hem för 150 bröstsjuka och en stor central ekonomiafdelning, med bageri, hufvudapotek o. s. v., allt lämnande plats, personalen inberäknad, för omkring 6 000 personer. Sålunda hela stadsanläggningar.

Dessa siffror gifva ett begrepp om, hvilken stor och viktig social uppgift, som här lagts i arkitektens händer. Man kan lätt tänka sig, hvilka utomordentliga svårigheter, som här varit att öfvervinna. Praktiska, ekonomiska och hygieniska kraf ha ju måst tillgodoses till det yttersta. Att detta här lyckats, och ändå resultatet rent konstnärligt sedt är så godt, bör ju vittna om den riktning, arkitekturen i våra dagar tagit, och om dess sträfvan och äfven förmåga att tillgodose alla dessa olika kraf. I detta afseende förtjäna Hoffmans arbeten att närmare studeras. Sådana finnas rundtom i Berlin. De hafva äfven publicerats i form af ett stort arbete i folioformat som utgifves på Wasmuths förlag i Berlin. Af detsamma föreligga hittills 6 delar.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. den 14 april under prof. Clasons ordförandeskap. Från den af regeringen tillsatta kommittén för omarbetning af byggnadsstadgan för rikets städer hade till Afdelningen inkommit en skrifvelse med begäran, att Afdelningen måtte yttra sig öfver det utkast, som af kommittén blifvit uppgjordt. För att förbereda ärendet och i detsamma afgifva förslag till Afdelningens ordinarie sammanträde den 12 maj utsågs en kommitté bestående af Ark. G. Hagström prof. Erik Lallerstedt och direktör T. Örtenblad med arkitekterna V. Bodin, Georg A. Nilsson och R. Arborelius som suppleanter. Från eleverna vid Akademiens arkitekturskola hade inkomit en skrifvelse med anledning af en af dessa bildad uppmätningsförening. Detta ärende refereras på annat ställe i detta nummer. Till ledamot af Afdelningen invaldes ark. Sven Steen, Göteborg.

För utländska bostäder, särskildt engelska lämnade stadsark. Salin därefter en redogörelse. Tal. konstaterade det märkliga faktum, att medan vi här i Sverige börja sträfva efter att slita oss lösa från alla de obehag och olägenheter, som äro en följd af sammanhopandet af många familjer inom en byggnad, sträfva efter att lösrycka oss från beroendet af hyresvärdar genom att åstadkomma egna hem och härigenom i st. f. att bidraga till en husägares amortering af sin egendom göra oss själfva denna lilla tjänst, så har i England motsatta tendenser gjort sig gällande. Därefter redogjordes för olika principer, som gjorde sig gällande vid planläggandet af uthyresvåningar i utlandet samt förevisades en mängd skioptikonbilder. Det som lämnat material till den intressanta framställningen, var en nyligen utkommen bok »Flats, urban houses and cottage-homes» utgifven af W. Shaw-Sparrow, London. I boken förekommer utom många utmärkta illustrationer flera intressanta uppsatser, belysande detta problem rörande uthyresvåningar, som i England f. n. synes så aktuellt, från olika synpunkter. Efter det instruktiva föredraget vidtog en liflig diskussion berörande konstruktiva och praktiska anordningar vid uthyresvåningar. Det syntes af densamma framgå att vi härvidlag i allmänhet voro mer fordrande, än hvad man var i utlandet, likasom att våra hyror icke voro öfverdrifvet höga.

Konstindustriutställningen i Dresden 1906 var ämnet för det föredrag, som Ark. Axel Lindegren därefter höll. Tal. hade med statsunderstöd gjort studier vid utställningen, som han framhöll såsom i flera afseenden synnerligen intressant. Genom sin omfattning visade den en ganska tydlig kulturbild af 1906 års Tyskland. Arbetet hålles i ära, däri låge hemligheten till framgång. Den intressantaste afdelningen på utställningen var, förutom några olika kyrkointeriörer, en grupp fristående byggnader, dels en typisk folkskola af Kühn, dels några arbetarbostäder, alla afsedda för bestämda platser. En ifrig förkämpe för landtfolkskolornas modernisering är bl. a. ark. Ernst Kühn, hvars skrifna arbeten i saken äro synnerligen upplysande och intressanta. Tyskarna arbeta med oförtruten energi, och vilja de nå sitt mål, så vilja de äfven medlen, och bland medlen räkna de ej minst det talade och skrifna ordet. Också har en innehållsrik litteratur uppammats, som mer än något annat visar, med hvilken reformatorisk ifver, man drifver propaganda för sina sträfvanden. Förutom det rent sakliga utbytet skänker den moderna tyska facklitteraturen läsaren en stark tilltro till den mänskliga energiens förmåga att försätta berg. I samband med utställningen utgafs, utom den vidlyftiga katalogen med begynnelseuppsatser för de olika afdelningarna, det utmärkta arbetet *Das deutsche Kunstgewerbe 1906, F. Bruckman A. G. München*, som innehåller, utom reproduktioner från utställningen, 10 väl skrifna uppsatser, bl. hvilka förtjäna påpekas Gurlitt: Om kyrklig konst och Ernst Kühn: Gebäude für ländliche und Arbeiter-Wohlfart.

Föredraget belystes af vackra skioptikonbilder.

Utställningen för aftonen var anordnad af arkitekterna Axel Lindegren och Hj. Molin och utgjordes af ritningar, etsningar, fotografier samt en del konstindustriella föremål, såsom fajanser och profver på möbelstoffer.

RÄTTELSE: I föreg. häfte sid. 42, rad 8 uppifrån står: *bergliknande*, läs: *borgliknande*.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 6 · 6 JUNI · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

DEN INTERNATIONELLA ARKITEKTURUTSTÄLLNINGEN I WIEN.

I samband med den VIII internationella arkitektkongressen, hvilken pågått i Wien under veckan 18—24 maj, har som bekant anordnats en likaledes internationell arkitekturutställning. Denna öppnades högtidligt tisdagen den 19 maj af kultusministern, Dr Marchet, i närvaro af en stor mängd intresserade, bland hvilka märktes framstående personer från såväl Österrike som andra länder. I utställningen, som pågår till medio af juni äro 10 länder representerade: Amerikas Förenta stater, Belgien, Tyskland, England, Frankrike, Italien, Ryssland, Sverige, Ungern och Österrike.

Utställningen lägger särskildt vikt vid den konstnärliga sidan af byggnadskonsten, således själfva resultatet, det som synes och som allmänheten närmast intresserar sig för, och bortser från de mångskiftande problem, som dölja sig under ytan, och som endast hafva intresse för fackmannen. Den omfattar sålunda ritningar, fotografier och modeller i konstnärlig framställning från de senaste 10 åren. Man får genom densamma en mycket intressant öfversikt af de konstnärliga strömningar, som röra sig inom olika länders arkitektur. Af de utställande länderna är Frankrike minst fylligt representeradt. Orsaken lär ha varit fruktan för plagiering, då den arkitektoniska äganderätten ej är fullständigt skyddad i Österrike. Det vill synas, som om detta vore en något öfverdrifven misstro, och som om Frankrike härvidlag icke hade så mycket att frukta. Såsom vinden nu blåser, tycks hvarje land alltmer vända sig till sitt eget och söka sig fram på egna vägar. — Af utställningen framgår att detta, af helt naturliga skäl, minst är fallet med Amerika, i hvilken den franska skolan delvis fortfarande dominerar. Denna synes äfven i viss grad härska i Belgien och t. o. m. i Italien. Dessa länder utställa i hvardera en sal. Tyskland har i 3 stora salar en mycket rikhaltig och väl ordnad utställning, som påtagligt visar den förvånande kraftiga och gedigna utvecklingen hos detta lands arkitektur under de senaste åren. Tyskland synes mig i arkitektoniskt afseende stå långt framom Österrike, hvilket land naturligen äfven är rikt företrädt. Den modärna riktningen inom arkitekturen i Österrike har ju antagit en utpräglad karaktär, hvilken i ritning är ganska förförande, men i verkligheten snarare verkar afskräckande. Förtjänsterna i denna riktning komma nog bäst till sin rätt i interiören och vid behandling af smärre föremål. Ungern, som har många vackra arbeten väl ordnade i två salar, är kosmopolitiskt, påverkadt från olika länder och skolor. Ryssland synes däremot gå sina egna vägar, sökande sig tillbaka till egna skatter af förebilder såväl i form som färg. Hvad uppfattningen af byggnadskonsten beträffar, synes ryssen ha en enkel och ursprunglig sådan, som bör finna förståelse hos oss svenskar. Sveriges afdelning på utställningen gör sig synnerligen fördelaktig. Den är icke stor, men ganska enhetlig och synnerligen väl ordnad. Vår kommissarie, ark. Östberg, har därvid nedlagt ett uppofferande och värdefullt arbete, som icke ringa bidragit till vår utställnings framgång. Vid den konstnärliga dekoreringen af utställningssalen har han därvid på ett effektivt sätt biträdts af artisten Filip Månsson. Utställningens president, prof. Mayreder, har vid ett par olika tillfällen till mig uttalat sig om det stora intresse, som vår utställning tilldragit sig hos olika konstnärer, och senast uttalade han den meningen, att hade alla länder anordnat sina utställningar med sådan kärlek som svenskarna, skulle resultatet af det hela blifvit mycket rikare. Äfven har han uttryckt sitt intresse för den arkitekturpublikation, som af svenska arkitekter utgifvits med anledning af utställningen. Vid öppnandet af utställningen öfverlämnades af undertecknad såsom representant för Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst tvenne exemplar af denna publikation konstnärligt bundna i läder, ett till kultusministern och ett till prof. Mayreder. I utställningen deltaga följande svenska arkitekter: Anderberg, Bergsten, Boberg, Clason, Dahlander, Dorph och Höög, Hahr, Aron Johansson, Lallerstedt, Lilljekvist, Axel Lindegren, Lindgren, Möller, Nilsson, Stenberg, Tengbom och Torulf, Wahlman, Westman, Wickman, Zettervall, Östberg.

I Wienerpressen ha framkommit flera välvilliga omnämnanden af den svenska afdelningen. Jag återgifver här några rader ur en kritik af Arkitekten Dr. Hans Berger i Neue Freie Presse. Efter att hafva framhållit den öfverhopning af motiv och arkitekturformer, som karaktersera de å Ungerns afdelning utställda arbetena, fortsätter denne: »En fullständig motsats till denna äfven i sin framställning alltför starkt kryddade ungerska konst, bildar den lilla utställningen af svensk arkitektur. Hvar och en måste känna förvåning öfver den naiva omedelbarheten i dessa lugna byggnader, hvilka, i detaljbehandlingen ofta sökande, städse visa en mycket fin proportionskänsla och många poetiska element. Bäst studerar man dessa verkningar i den förtjusande anordningen af själfva salen — en riktig tillfällighetsdikt — tydligt inneslutande den starkt personliga tonen i den nordiska ornamentiken.

I ett kommande nummer skall lämnas en redogörelse för den lifligt besökta arkitektkongressen och dess arbeten

Wien i maj 1908. IVAR TENGBOM.

STRÄNGNÄS DOMKYRKA.

Några ord till orientering i anledning af Svenska arkitektmötets planerade utflykt till Strängnäs.

Dominerande och mäktiga höja sig domkyrkans röda tegelmassor öfver grönskan på toppen af den kulle, kring hvilken trädgårdsstaden Strängnäs ännu någorlunda ostörd utbreder sin idyll med mörkröda timmerhus, rödgula tegeltak och blommande fruktträd. Stolt och självmedvetet reser sig högt däröfver domkyrkotornet med sin härliga gröna kopparhuf, än i dag obestridt fyllande sitt forna värf att behärska och försvara den gamla biskopsstaden, hvars egentliga kärna i både andligt och lekamligt hänseende alltid varit domkyrkan.

Denna kyrka är näst Uppsaladomen vårt lands största medeltida tegelkyrka, och är i byggnadshistoriskt hänseende synnerligen intressant genom sin långa och skiftande utveckling. Fullt klar i hela sitt förlopp är denna ännu icke, och först efter fullbordande af den noggranna uppmätning, som nu är under arbete, torde möjligen en del mera invecklade spörsmål kunna utredas. Utrymmet tillåter här endast ett skisserande af utvecklingshistoriens yttersta konturer.

Redan under 1100-talets andra hälft omtalas, att kyrka byggdes, och 1291 ägde en invigning rum, men kyrkan afbrann på självfva invigningsdagen. I motsats till domkyrkans föregående historieskrifvare, hvilka ansett den 1291 invigda kyrkan omfatta blott de 4 östligaste travéerna af långhuset, anser jag, att kyrkan vid den tiden omfattade hela den del, som å planen är markerad med svart, ty såväl konstruktion- som i synnerhet dekorationsformerna tala för, att hela långhuset stått färdigt vid 1200-talets slut. Denna byggnad har dock uppförts i flere perioder och med förändradt program. Den äldsta delen är sålunda den östliga. Pelarna hafva där en enkel 4-kantig eller rund sektion, under det att pelarna i den västra delen hafva korsformig sektion med förlagda halfkolonner på alla fyra sidor. De äro vidare betydligt gröfre, hafva mindre afstånd från hvarandra och äro uppförda af ett tjockare tegelformat än de östra. På vinden synes skillnaden likaledes mycket tydligt. Den östra delen har en taklist med enkla rundbågar, den västra prydes med en fris af hvarandra skärande bågar. Vid uppförandet af de östliga pelarne hade man måhända ännu icke för afsikt att använda hvalfbetäckning. Därför talar deras smäckrare form, samt vissa fönsterspår å vinden. Efter något afbrott i byggandet beslöt man sig för hvälfning, hvarför de återstående pelarna förändrades till form, tjocklek och afstånd med tanke på deras nya uppgift såsom hvalfstöd. Den i slutet af 1200-talet färdiga helgedomen var en 3-skeppig, krysshvälfd hallkyrka med enkel, rektangulär plan om 8 travéer utan kor eller korsarmar; något särdeles ovanligt för en så stor kyrka. Endast på norra sidan fanns en lägre utbyggnad antagligen för sakristia och kapitelsal. Högkoret upptog sannolikt midtskeppets båda östligaste hvalf och var inhägnadt med ett träskrank, hvarom märken i pelarne gifva en antydning. Hvalfkapporna, 1 sten tjocka, äro icke slagna på stick, utan närmast liknande kupolhvalf med koncentriska skift; ett tecken på hög ålder. Arkad- och gördelbågar äro spetsbågiga. Omfattningsmurarne hade en betydande tjocklek intill en höjd af c:a 4 m. Därofvan blef muren väsentligt tunnare, hvarigenom på murens innersida uppstod en afsats, hvilken medelst rundbågiga öppningar genom väggpilastrarne bildade en gång rundt kyrkan, hvilken man ofta, ehuru oegentligt, ser kallad för triforiegång. Liknande galleri finnes i S:t Lars i Visby och är icke ovanlig i franska kyrkor. Den tjänade bl. a. till att underlätta arbetet med anbringande af de ljus och bonader m. m., hvarmed en katolsk kyrka alltid dekoreras på stora festdagar. Väggar och pelare voro fogstrukna; hvalfkappor, strålar och bågarnas undersidor putsade.

Det yttre utseendet bestämdes väsentligen genom de 4 små hörntornen, af hvilka de båda östliga finnas tämligen fullständigt bevarade på vinden, samt genom gaflarnes och portalernas rika dekorering med putsade blindnischer och bågfriser. Portaler funnos på norra, södra och västra sidorna. Af den norra och den södra finnes så pass mycket bevaradt, att man mycket väl på papperet kan rekonstruera deras synnerligen ståtliga komposition. Gaflarne, ännu synliga på vindarne, voro prydda med stigande bågfriser, gallerier af blindnischer och rundlar m. fl. af tegelarkitekturens typiska dekorationsmedel. Det var i sin helhet en ganska ståtlig byggnad, som i såväl konstruktions- som dekorationsformer mycket påminde om de samtida klosterkyrkorna i Sigtuna och Sko.

Kring denna kärna utvecklade sig sedan kyrkan till att blifva, hvad den nu är. Under 1300- och 1400-talen uppfördes utefter sidoskeppen det ena kapellet efter det andra. Särskildt på södra sidan är det lätt att på grund af sträfpelarnes ställning afläsa kapellens relativa ålder. Dessa kapell voro under medeltiden gudstjänstkapell, stiftade åt vissa helgon, men blefvo sedermera, särskildt under 1600-talet, ändrade till grafkapell för stor-

männens släkter. — Under 1400-talets förra hälft uppfördes det mäktiga tornet med 2 rader bjälkhål för skyttegångsanordningar. Dess nuvarande präktiga kopparhuf uppfördes 1740—45 af slottsbyggmästaren Peter Gerdes, en af Tessins lärjungar. Vackrare kunde näppeligen det tornet krönas. — Det stora, vidrummiga, vackert proportionerade koret uppfördes i slutet af 1400-talet af den märklige och för Strängnäs historia så betydelsefulle biskopen Kort Rogge. Den skäligen tarfliga lösningen af östra afslutningen, där omgången helt oförmodadt försvinner, låter oss dock förmoda, att koret var annorlunda planeradt från början, men genom omständigheternas makt måst afprutas. Åtskilliga sättningar och rubbningar i denna del visa dessutom, att dess konstruktion icke varit fullt solid, en vanlig företeelse bland sengotikens byggnader. — Under Rogges tid påbyggdes midtskeppets murar, så att kor och långhus kommo under samma tak, hvarjämte sidoskeppen och kapellen lades under gemensamma tak. Så stod alltså kyrkan vid medeltidens slut till sina väsentliga delar såsom hon gör ännu i dag. De följande århundradenas bidrag bestå, utom af tornhufven, hufvudsakligen af grafmonument, dekorations- och inredningsarbeten för att nu icke tala om, att kyrkans inre blifvit fullständigt hvitkalkadt. Utrymmet tillåter icke att ens antydningsvis redogöra för kyrkans monumentskatter, men här måste dock åtminstone nämnas Karl IX:s ståtliga kenotaf och Wilh. Boys förtjusande marmorbild öfver den lilla prinsessan Isabella.

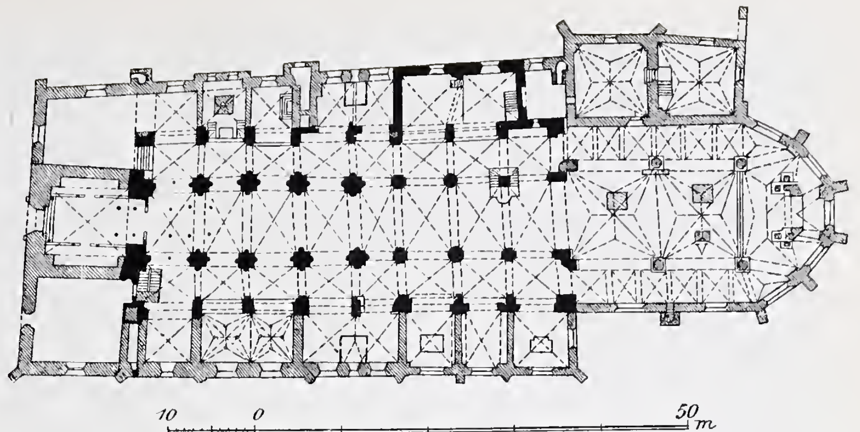

STRÄNGNÄS DOMKYRKA. PLAN.

Sedan ett år tillbaka pågår i det inre af denna kyrka ett omfattande restaureringsarbete under ledning af slottsark. Fr. Lilljekvist. Programmet för detta arbete är i korthet följande. Den gamla orgelläktaren i väster har rifvits. Likaså den stora klassicistiska altaruppställningen, uppförd i början af 1800-talet såsom stöd åt det östligaste korhvalfvet. För att möjliggöra dess rifning hafva nu kraftiga järnförankringar inlagts öfver korhvalfven. Den rifna uppställningen skall ersättas af ett altare, på hvilket uppsättes den ursprungliga altarprydnaden, ett praktfullt Brysselerskåp, skänkt af biskop Rogge. — Undertecknad, som väl kan sentera det vackra i denna anordning, måste dock beklaga rifningen af altaruppställningen, som var ett godt och karakteristiskt verk för sin tid och som gifvet hade en estetisk uppgift att fylla i korafslutningens gapande båge. — I korets norra sidoskepp uppföras läktare för orgel och sångkör; korets midtrum omgifves med ett korskrank. För öfrigt inlägges värmeledning, uppsättas nya bänkar och vindfång m. m. Det mest omfattande arbetet är emellertid kyrkans befriande från den hvita öfverkalkningen. Härvid blottas målningar i hvalfven och på väggarna; pelarna återfå sin röda, varma tegelfärg.

Arbetet med målningars framknackande och restaurering är ju alltid en vansklig och delikat uppgift. Såväl arkitekt som vederbörande restaureringskommitté hafva emellertid besjälats af den största pietet ifråga om detta arbete, som på Antikvitetsakademiens förordnande öfvervakats af undertecknad. Synnerlig omsorg har nedlagts på framknackningsarbetet, som utförts endast af de restaurerande målarne och kontrollanten. Af de framknackade målningarne ha så stora partier som möjligt lämnats orörda. Figurer hafva konsekvent lämnats utan hvarje komplettering. Endast om förefintliga konturer eller färgytor varit för svaga för att kunna iakttagas på afstånd har färgen uppdrifvits och konturen förstärkts. Komplettering, har endast förekommit beträffande det dekorativa systemet i sådana fall, där delar blifvit skadade, men på grund af symmetri kunnat fullt säkert bestämmas till form och färg. För att dock göra det möjligt för forskaren att skilja de kompletterade delarna från de gamla, hafva de förras färgytor behandlats med ett streckningsmanér, som icke stör betraktarens öga, men som af forskaren, i synnerhet med tillhjälp af kikare, lätt kan upptäckas. På detta sätt hoppas vi hafva vunnit det dubbla resultatet af en god helhetsverkan och fullständig frihet från »dokumentförfalskning». Utrymmet tillåter tyvärr icke att här ingå vare sig på målningsrestaureringens tekniska detaljer eller på någon som helst beskrifning och värdesättning af målningarne själfva. Strängnäs domkyrka utgör emellertid ett af de allra innehållsrikaste dokumenten för det uppsvenska medeltidsmåleriets historia. Långhusets hvalf äro prydda med präktiga målningar från första hälften af 1300-talet, en period, som i mellersta Sverige är ytterst litet företrädd, men som är så ofantligt mycket mera konstnärligt betydande än det rikt företrädda 1400-talet. — Triumfbågen och korhvalfven äro försedda med målningar från slutet af 1400-talet af mera vanlig typ. Vidare finnas intressanta och vackra 1400-tals målningar på en af pelarna, samt en högst intressant framställning af Jesus i Getsemane på en af väggarna vid norra ingången. Längst i öster i norra sidoskeppet finnas några fragmentariska figurer bevarade, som tillhöra det allra mest framstående, vår medeltidskonst har att uppvisa i fråga om människobehandling, särskildt ansiktsframställning. Till allt detta hoppas undertecknad vid ett senare tillfälle få återkomma, helst då utrymmet är mindre snäft tillmätt än nu.

Långhusets hvalfmålningar äro nu slutbehandlade och ställningarne nedtagna. I koret och på en del andra punkter fortgår arbetet med framknackning och restaurering under sommaren, hvarför arkitektmötets deltagare torde få det bästa möjliga tillfälle att studera arbetet i alla dess stadier. Äfven i öfrigt förtjänar den lilla idylliska staden med sina många intressanta trähus och pittoriska gatupartier, mot hvilka det tyvärr icke saknas diverse attentat, att våra arkitekter göra den ett besök och därmed visar sitt intresse för hvad sådana små städer äga af skönhet.

S. Curman.

ENTRÉ TILL HOLMEN.

PARTI AF FÖRGÅRDEN. ARKITEKT C. BERGSTEN.

STRÖMSHOLMENS SOMMARRESTAURANG I NORRKÖPING.

Vid dispositionen af denna byggnadsuppgift utgjorde holmens långsträckta form och ringa bredd största svårigheten vid de olika byggnadernas placering.

Holmens bredaste parti bestämde självklart byggnadskomplexets förläggande hit.

Byggnaderna ligga sålunda å holmens västra mot staden mera synliga delar, och den östra delen upptager parken med sin servering ute och musikpaviljongen. Som hvarje byggnad har sin baksida, och denna — köksdepartementet — i detta slags byggnader är högst betydande har som följd af ofvannämnda platsdiposition följt att köksafdelningen kommit till synes i de från staden mera observerade delarna af holmen, och byggnaderna därför ej presentera sig utifrån som önskadt vore med de tacksammare partien. Sommartiden döljes emellertid denna olägenhet af grönskan.

Vid planläggandet af de olika lokalerna har legat som grundtanke att samla de förnämligaste: matsal, kafé samt parkserveringen rundt en gemensam förgård, som bildar entrén till hela etablisementet. Denna förgård är äfven tänkt att vid särskilda tillfällen kunna öfverspännas med ett stort tält och användas som matsal.

För vinnande af mera öfverskådlighet öfver hela anläggningen har förgården höjts i samma plan som motliggande kaj, som förbundits medelst en bro med holmen, och härifrån öfverblickar den inträdande, sen han väl inkommit å förgården, den några trappsteg lägre liggande platsen för »uteserveringen».

STRÖMSHOLMENS RESTAURANG, MATSALEN. ARKITEKT C. BERGSTEN.

I plandispositionen af restaurangbyggnaden torde påpekas, att köket är förlagdt i souterrainvåningen och går genom två våningar samt är försedt med takljus, och för serveringen finnes dubbla raka trappförbindelser. Nackdelarna med denna placering är en långsam servering, fördelarna ett luftigt och svalt kök med stora bekvämt tillgängliga förrådslokaler.

Hufvudbyggnaden är uppförd på grunder af betong med pålning under starkare belastade partier äfvensom under de murar som uppföras omedelbart i strandkanten. Sou-

terrainvåningens murar äro delvis uppförda af tegel och putsade. I öfrigt äro alla väggar uppförda af stolpvirke med spåntad brädpanel å ömse sidor, under ytterpanelen ett lag förhydningspapp samt häremot fyllning. Invändiga panelen är i samtliga förnämligare rum klisterspänd med juteväf, hvilken sen behandlats med oljefärg. Bjälklagen äro utförda af trä utom källarens af betong, delvis å järnbalkar. Golfven i hufvudvåningen af trä, laseradt i olika färger. Yttertaken äro täckta med rödt falstaktegel från Timmergata tegelbruk, utom taken öfver kökspartien och serveringsveranda, som äro täckta med ruberoid, målade med särskild för ändamålet patenterad färg.

Vid behandling af interiörerna har särskild omsorg nedlagts på att färgstämningen i de olika intill hvarandra stötande salarna ej blir störande. Sålunda har entrén hållits i ljusgrått och hvitt med en blåviolett linoleummatta å golfvet. Kafét i orangegul väggton med chablonering i taket i svart, och uppläggningar i kall grå ton öfver väggtonen. Golfvet grönt. Stora matsalens väggar och tak hvita med grå låg panel, samt i grått och svart på hvit botten chablonerad smal fris. Öfrig dekorering i svart. Spiraltrappans hufvudfärg grön. Golfvet grönt. Lilla matsalen behandlad med gröna väggar och ett rikt bemåladt bjälktak i grått och blått. Chabloneringar i blått på hvita lister. Golf blått. Ett enskildt rum i fonden af matsalen, behandlat med violetta väggar med hvita foder och grönt golf.

Belysningsarmatur, dörrbeslag och möblemang äro särskildt komponerade för de olika salarna. Kaféts stolar äro utförda af böjt trä.

Utvändigt är byggnaden målad i hvit slamfärg med souterrainvåningens träpartier af hyflat trä i laserad gråblå oljeton. Listomramning omkring fönster och dörrar samt utvändiga dörrar blå. Vindskifvor grå med blå uppläggning. En del plåtarbeten blå. Sockeln är afslammad i grå cement och i putsfälten häröfver insatt gröna glaserade kakel. För utvändiga trappor äro de första stegen närmast marken satta af klinker. Trapporna i öfrigt af tjäradt trä.

Den utvändiga arkitekturen afser att såvidt möjligt visa konstruktionen i byggnaden, hvarför hammarbanden och en del bjälklag äro visade i fasaden.

ENTRÉ TILL RESTAURANGBYGGNADEN. ARKITEKT C. BERGSTEN.

Entreprenör för byggnaden har varit Byggmästar Emil Lindahl, Norrköping, för grunden Skånska Cementgjuteriet, för elektriska ledningar Allmänna Svenska, för gas-, vatten- och afloppsledningar Palmgrens Mek. Verkstad, Norrköping, för värmeledningen Akt.-Bol. Eminent, Göteborg, för köksinredningen Bolinders Mek. Verkst. Akt.-Bol., för elektr. armaturen Nordiska Kompaniet och för möblerna Lindells Möbelaktiebolag i Norrköping. Stolarnas böjda träarbete är utfört vid Gemla Leksaksfabrik.

Kostnaderna för byggnaden ställa sig ungefär sålunda:

STRÖMSHOLMENS RESTAURANG. KAFÉET. ARKITEKT C. BERGSTEN.

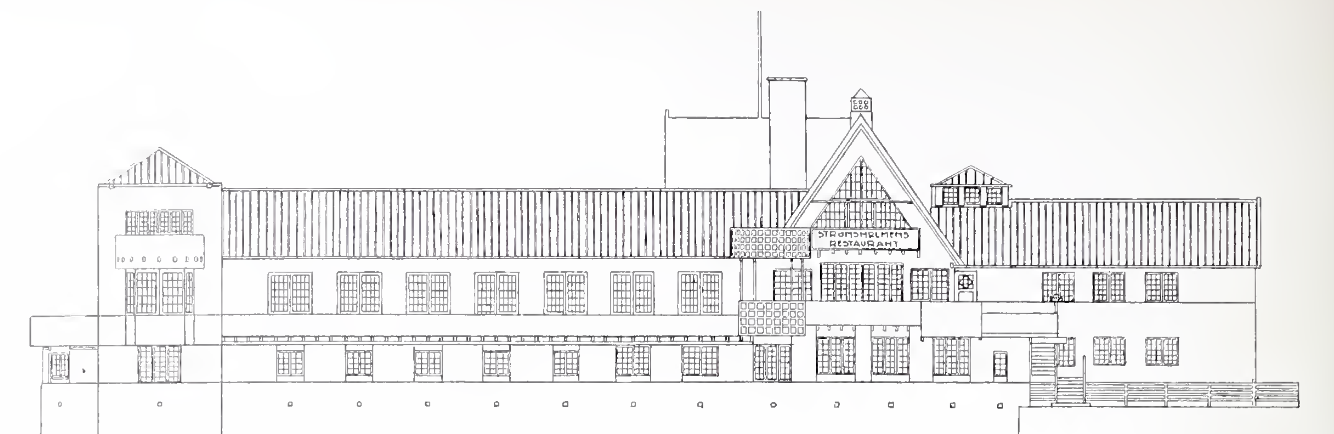

FASAD MOT NORR

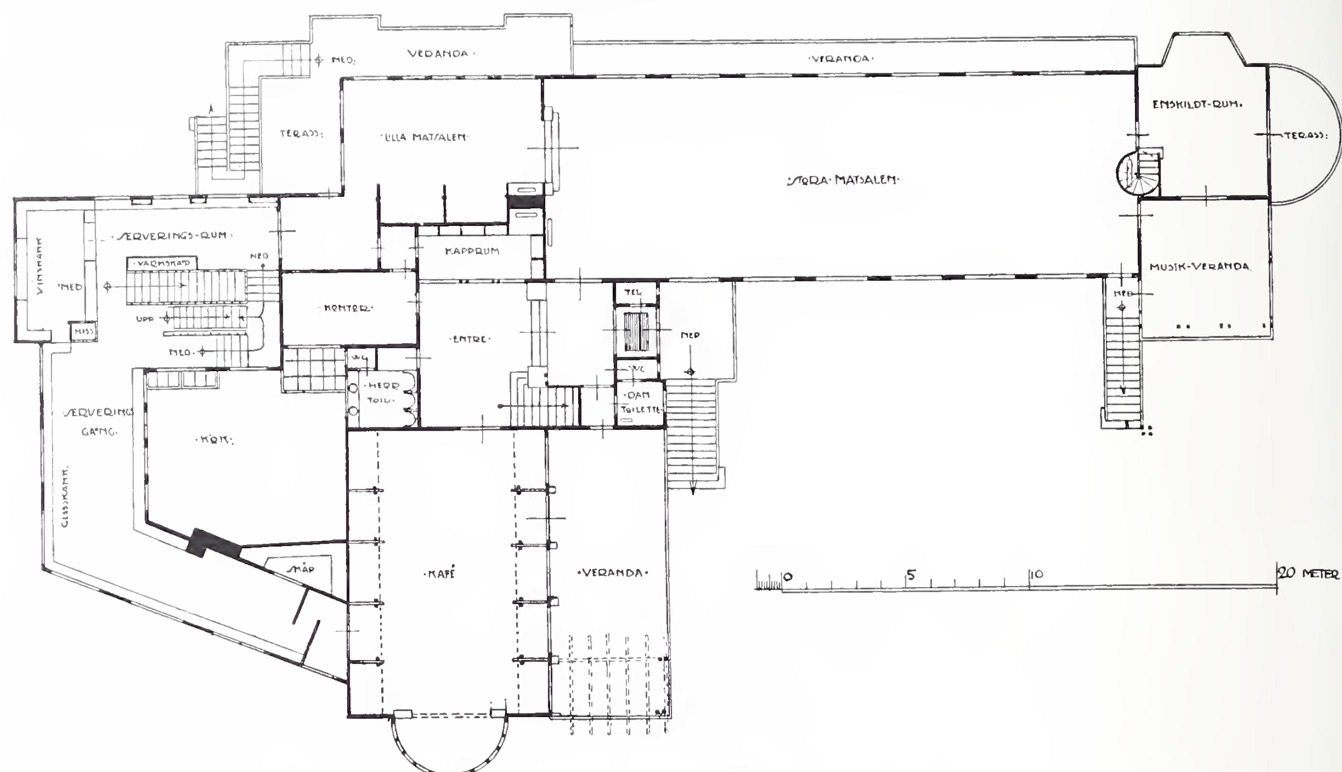

STRÖMSHOLMENS RESTAURANG I NORRKÖPING.
FASAD OCH PLANER.

ARKITEKT: C. BERGSTEN.

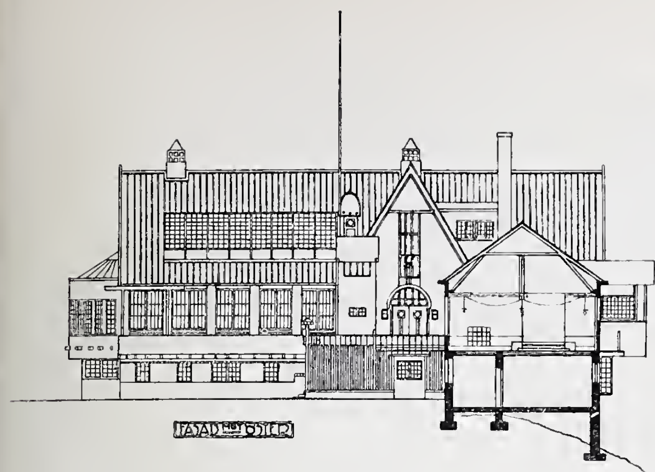

SEKTION.

Betonarbeten inkl. pålning och schaktn....	20 689,50	Kr.
Entreprenaden på träbyggnaderna	66 000 —	»
Extra arbeten » » .... cirka	3 500 —	»
Gas-, vatten och afloppsledningar ...... »	4 200 —	»
Elektriska ledningar	2 200 —	»
Värmeledningen	3 200 —	»
Köksinredningen .... cirka	4 500 —	»

Byggnaderna uppfördes till 1906 års Konst- och Industriutställning. Grunden påbörjades den 7 okt. 1905. Träarbetena den 21 nov. samma år, och byggnaderna kunde öppnas för allmänheten redan den 1 maj 1906.

Kontrollant för byggnaderna har varit byggnadsingeniör Ernst Lundberg. Värmeledningen är konstruerad af ingeniör F. O. Nilson. Byggnadens arkitekt har varit

Carl Bergsten.

STRÖMSHOLMENS RESTAURANG: PARTI AF FÖRGÅRDEN.

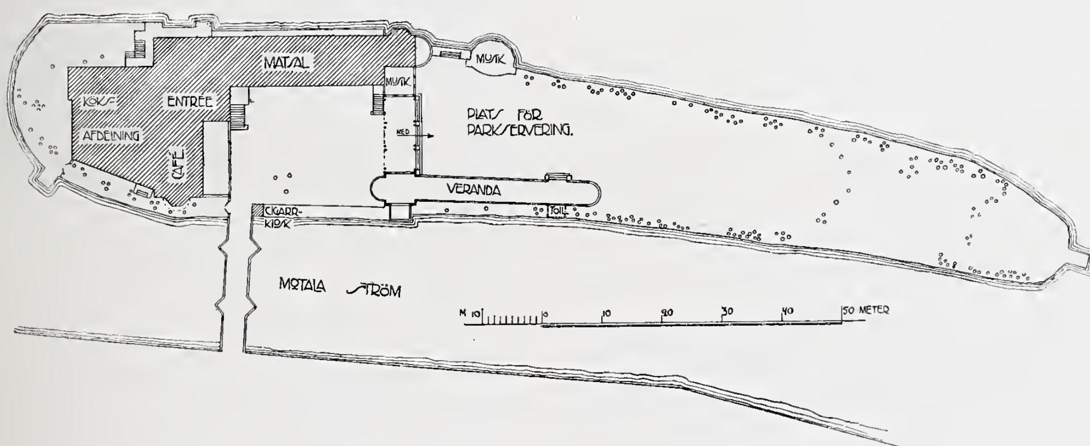

STRÖMSHOLMENS RESTAURANG I NORRKÖPING. SITUATIONSPLAN.

ARKITEKT C. BERGSTEN.

ERFARENHETER FRÅN NORD-AMERIKA ANGÅENDE ARMERADE BETONGKONSTRUKTIONER.

Af Ivar Kreuger.

Det är först vid en jämförelsevis sen tidpunkt, som man i Förenta staterna börjat att betjäna sig af armerad betong i någon större utsträckning.

Amerikanare äro ju som bekant ett praktiskt folk, som gärna räknar värdet af en uppfinning i dollar och cent och som saknar denna vetenskapliga entusiasm, som finnes exempelvis hos fransmännen, och som har gjort dessa till ett föregångsfolk inom så många grenar af vetenskapen. Jag vill blott nämna automobilens, luftseglingens samt icke minst den armerade betongens område. Det är först sedan denna sistnämnda industrigren kommit öfver experimentets stadium och i Europa, speciellt i Frankrike, Tyskland och Österrike utvecklat sig till betydande proportioner, som man i Amerika på allvar börjat intressera sig därför. En bidragande orsak härtill har säkerligen varit den höga utveckling, som stålkonstruktioner för byggnader nått i Förenta staterna. Sedan man emellertid kommit till insikt om de stora fördelar, hvilka den armerade betongen erbjuder, har man i Amerika ej varit sen att draga fördel af desamma, och torde Förenta staterna för närvarande stå i främsta ledet af de länder, som betjäna sig af den nya byggnadsmetoden. Hvilka framsteg, som gjorts i detta hänseende, kan förstås däraf, att sedan 1895 cementproduktionen i Förenta staterna 30-faldigats.

Ernest Ransome tillkommer äran af att först hafva infört den armerade betongen i Amerika. Hans första arbete utgjordes af en bågbro, som utfördes år 1889, nära San Fransisco.

Sedan dess har Ransome inlagt ett synnerligt förtjänstfullt arbete, dels som konsulterande ingeniör, dels som entreprenör, och har han utfört ett mycket stort antal byggnader såväl i Kalifornien som i de östra staterna, dit han för några år sedan förlade sin verksamhet.

Såsom armering betjänar sig Ransome af fyrkantiga järn, som blifvit utsatta för kallvridning. Denna kallvridning, som i regel sker på arbetsplatsen, har till afsikt, dels att genom deformering af järnen åstadkomma rent mekanisk förbindelse mellan järnet och betongen, dels att genom den härdning, som uppstår vid kallvridningen af järnet, höja dess elasticitetsgräns. Slutligen har äfven anförts, att vid själfva kallvridningen hållfastheten af hvarje järn blifver profvad, och att därigenom en viss garanti mot dåligt material vinnes.

Å andra sidan skulle kunna anföras, dels att ökad elasticitetsgräns icke är odeladt fördelaktig, då sprödheten och svårigheten att böja järnet därigenom blifver betydligt större, dels torde det vara tvifvelaktigt, om deformeringen af järnet är af något verkligt värde. Åtminstone anser man i Europa, att adhesionen mellan järn och betong är fullt tillräcklig för att utveckla järnets hållfasthet, och att därför mekaniskt ingrepp mellan järn och betong icke skulle vara nödvändigt. I Amerika är man emellertid af motsatt åsikt, och Ransomes idé att till betong använda deformerade järn har därför vunnit anklang. Det finnes därstädes i marknaden ett 20-tal dylika järn, hvilka som regel säljas till ett pris, hvilket med 20 % öfverstiger priset på rundjärn eller fyrkantjärn. Dessa järn skilja sig ganska litet ifrån hvarandra, och äfven om man måste anse det som en öppen fråga, huruvida mekaniskt ingrepp mellan järn och betong är önskvärdt, så torde de flesta hafva tillkommit mera med reklamsyfte än på grund af några väsentliga fördelar hos uppfinningarna ifråga. En verkligt ny princip representeras

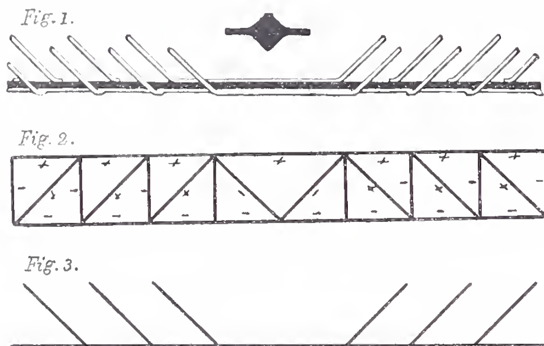

Fig. 1, 2 och 3.

däremot af Kahns diagonaljärn. Som synes af fig. 1 utgöres detta af ett fyrkantjärn, hvilket i två motstående hörn är försedd med utstickande fläusar. Dessa flänsar kunna om så önskas uppvikas på så sätt, att diagonaler uppstå, hvilka bilda en vinkel af 45° med hufvudarmeringen, och hvilka nedtill äro fast förbundna med densamma.

Det är en känd sak, att betongbalkar med endast horisontell armering vid belastning till brott icke brista genom armeringens afslitning utan genom sprickor, som uppstå i betongen. För att afhjälpa detta förhållande har Hennebique och andra konstruktörer betjänat sig af lösa vertikala byglar, hvilka inlagts i lifvet af balken, för att därigenom stärka betongens hållfasthet mot skjufpåkänningar. De spänningar, hvilka förorsaka sprickbildning i en betongbalk, äro emellertid strängt taget icke skjufspänningar. Det är ju en af den teoretiska mekanikens principer, att, hvarhelst skjufkrafter förekomma, uppstå äfven tryck- och dragspänningar, hvilka bilda en vinkel med de förra. Dessa sekundära spänningar, hvilka kunna benämnas diagonala drag- och tryckspänningar, kunna vid beräkninger af järnkonstruktioner försummas, då ju järnets hållfasthet mot dragning betydligt öfverstiger dess hållfasthet mot skjufning. Vid armerade betongkonstruktioner blifva de emellertid af en mycket stor betydelse, och äro de diagonala tensiousspänningarna i många fall de, som äro för en armerad betongbalk de farligaste. Till storleken äro de lika med de vertikala skjufspänningarna, och deras riktning bildar en vinkel af 45° med horisontallinien.

För att på bästa sätt upptaga spänningarna i lifvet af en betongbalk, bör därför armeringen i lifvet af en balk bilda en vinkel af 45° med hufvudarmeringen. En annan fordran, som ofta uppställes, är den, att armeringen i lifvet af en betongbalk bör vara fast förbunden med hufvudarmeringen. Fördelarna ur praktisk synpunkt äro ju lätta att inse, då ju inläggandet af lösa byglar i en betongkonstruktion är ett tidsödande arbete, hvilket erbjuder mycket stora svårigheter att utföra på ett tillfredsställande sätt. Är däremot armeringen i lifvet af en balk fast förbunden med hufvudarmeringen, så kan armeringen snabbt nedläggas i formarna i stora enheter, utan att man riskerar att vissa delar däraf uteglömmas, hvilket ofta har inträffat vid betongkonstruktioner, armerade med lösa byglar. Härigenom åstadkommes ett betydligt pålitligare arbete samt en afsevärd vinst i tid och ekonomi. Den teoretiska sidan af saken kan lättast inses, om man jämför en armerad betongbalk med en vanlig gallerverksbjälke af järn, utsatt för jämt fördelad belastning, hvarvid vi tänka oss armeringen ersätta alla de delar, hvilka äro utsatta för dragning, under det att betongen ersätter alla de delar, hvilka äro utsatta för tryck. Å. fig. 2 visas en dylik gallerverksbjälke, hvarvid de ställen, hvilka äro märkta + äro utsatta för dragning och de, hvilka äro märkta — äro utsatta för tryck. Genom att borttaga alla de stänger, hvilka äro utsatta för tryck erhålla vi fig. 3, hvilken, enligt hvad ofvan blifvit sagdt, skulle motsvara armeringen i en betongbalk. Liksom vid en gallerverksbjälke af järn det är nödvändigt, att de olika delarna äro fast förbundna med hvarandra, är det tydligtvis också nödvändigt, att de olika delarna af armeringen i en betongbalk, hvilka äro utsatta för dragning, äro fast förbundna, då ju betongens förmåga att upptaga och öfverföra dragspänningar är ytterst ringa. Det är med tanke på dessa två fordringar, som Kahns diagonaljärn blifvit konstrueradt. (Forts. i nästa nummer).

BÖCKER.

AUSWAHL VON SCHWEDISCHER ARCHITEKTUR DER GEGENWART. Ljus förlag, pris 10 kr.

Denna samling af arbeten af en del svenska arkitekter, som nyligen blifvit tillgänglig i bokhandeln, har kommit till stånd med anledning af den internationella arkitekturutställningen i Wien och var afsedd att komplettera den svenska afdelningen där och att gifva ett varaktigare vittnesbörd om svensk arkitektur, än hvad en utställning kan göra. Det är sålunda alla de arkitekter, som insändt arbeten för deltagande i utställningen, som finnas representerade.

Boken, med omslag tecknadt af Carl Westman, innehåller på tyska en orienterande inledning med originellt grepp af Ragnar Östberg samt korta uppgifter rörande de olika återgifna arbetena. Reproduktionerna äro utmärkt utförda dels i svarttryck, dels i trefärgstryck, och utstyrseln i öfrigt mycket god.

Hos wienerarkitekter har boken, enligt gjorda uttalanden, väckt intresse bl. a. på grund däraf, att den så tydligt synes påvisa, att det icke endast är monumentaluppgifterna, som äro ur arkitektonisk synpunkt gifvande. Det är att hoppas, att detta försök skall mana till fortsatt publicerande af våra arkitekters arbeten. Detta område är alltför stort och hittills alltför försummadt för att vara uttömdt med detta band. Början är ju också mycket god.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 7 · 4 JULI · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

SVENSKA ARKITEKTMÖTET 13—15 JUNI.

I likhet med förra året hade Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst inbjudit svenska arkitekter och andra för vår byggnadskonst intresserade att deltaga i Afdelningens vårsammanträde, hvilket sålunda fick karaktären af ett svenskt arkitektmöte. Till mötet, som tydligen omfattats med stort intresse, hade ett 80-tal deltagare från skilda delar af landet anmält sig.

Detsamma ägde rum enligt förut uppgifvet program och öppnades lörd. den 13 juni å Svenska Teknologföreningens lokal med ett anförande af ordf., prof. Clason, som hälsade alla deltagarna välkomna och uttryckte sin glädje öfver att så många utom Afdelningen stående hörsammat inbjudningen. Ordf. framhöll vidare betydelsen af dessa möten för att dryfta gemensamma intressen. Att arkitekternas intressesfär på senare tider betydligt vidgats, var uppenbart, arkitekterna voro icke längre samlade endast i Stockholm utan spridda i landets större städer, och nu senast hade deras uppmärksamhet dragits äfven till de mindre städerna och landsbygden. De ämnen, som uppsatts för behandling af mötet, voro ett tecken härpå. I motsats till hvad som i allmänhet ägde rum vid kongresser, hade man vid ämnesvalet sökt koncentrera sig kring hufvudsakligen ett enda ämne, detta för att lättare ernå ett bestämdt, genomarbetadt resultat, som på så sätt skulle vinna i betydelse. Hvad det vid detta möte gällde var att få belyst, hur mycket inom den äldre byggnadskonsten, det finns här i vårt eget land att tillvarataga och bygga vidare på, samt att fastslå dettas betydelse för vår byggnadskonst. Till sist uttalade ordf. den förhoppningen, att förhandlingarna skulle skänka deltagarna en känsla af att vi inom vårt eget land hade en säker och fast grund till vidare utveckling. Därefter lämnades ordet till Intendenten vid Nordiska museet, D:r Axel Nilsson, som gaf en

»ÖFVERSIKT AF SVENSK FOLKLIG BYGGNADSKONST». Tal. varnade arkitekterna för att se för ytligt på det omfattande ämne, det här gällde. Det fordras ett djupt förstående och ett grundligt studium för att riktigt uppskatta allmogekonsten. Den är ej utgången ur några definitiva faktorer utan är en lefvande organism, med rötter i olika tiders behof och seder, och dess utveckling pågår alltjämt. Denna utveckling är dessutom icke likartad öfver hela landet utan den, som nu försiggår på ett ställe i Sverige, kan på ett annat ha ägt rum för tusen år sedan. Det är sålunda ett mycket inveckladt problem, och det går inte att med yttre medel söka omdana den organiska utvecklingsprocessen. Om man här vill söka göra något godt, får det ske med yttersta grannlagenhet och det förutsätter först och främst, att man helt skall sätta sig in i allmogens lif.

Tal. lämnade därefter en med skioptikonbilder belyst intressant redogörelse för utvecklingens gång från stockhuset till stenhuset, och påpekade härvid, att fäbodarna i sitt byggnadssätt bevarat synnerligen ålderdomliga former, så att vi ofta i dem finna bevarade byggnadsförhållanden, som voro utmärkande för en nordisk gård långt före hednatidens slut. De lämna oss sålunda en föreställning om, hur vikingarnas boningar sågo ut. Den nordiska gården har utvecklat sig ur det enkelrummiga huset. Man timrade först ett hus så stort som stockarna tilläto, på ena gafveln fingo väggar och tak skjuta ett stycke fram, så att en svale framför den här förlagda ingången bildades. Detta är urcellen. Gården bildades sedan af dylika liksom bikupan af sina celler. Först lågo många dylika hus spridda utan ordning inom en inhägnad, en stuga och flera bodar. Stugan utvecklades så småningom med förstuga och kammare till en typ, på hvilken den å Skansen uppförda Morastugan är ett exempel. Sedermera, åtminstone vid medeltidens början, sökte man sammanföra de olika byggnaderna. Med stugan sammanbyggdes vid ena gafveln *boden* eller *härbärget* och å större gårdar blef det snart vanligt, att äfven vid den andra gafveln tillfoga ett dylikt hus. Blekingestugan på Skansen är exempel på sådant byggnadssätt, hvilket i Sverige synes företrädesvis ha framträdt i södra och västra delarna. Bodarna byggdes vanligen i två våningar, hvarvid öfre våningen användes som förrådsrum för säd o. d. medan bottenvåningen utgjorde gästrum på samma gång som väfkammare e. d. Öfre våningen utvecklades ofta med svalgångar på en eller flera sidor, hvilket motiv man sedan ofta återfinner i byggnadskonsten, och af hvilket man kan spåra påverkningar långt fram i tiden, på byggnader af olika slag. Talaren antydde sedermera utvecklingen till stenhuset, då tillgången på trävirke började minskas; först utförde man stomme af trästolpar (korsvirkeshus) och fyllde däremellan med i början plank sedermera sten eller annat material. Till slut utfördes hela väggarna i sten. Efter det intressanta föredraget, som lifligt applåderades, följde en stunds diskussion, hvars fortsättning dock uppsköts på den grund, att äfven nästa föredrag, som var afsedt att inleda en diskussion, skulle komma att beröra detta ämne.

Efter halfannan timmes uppehåll för att lämna deltagarne tillfälle att intaga lunch återupptogos förhandlingarna, hvarvid förekom till behandling frågan:

»HVAD BÖR FRÅN DE SVENSKA ARKITEKTERNAS SIDA GÖRAS FÖR ATT ÅSTADKOMMA EN BÄTTRE BYGGNADSKONST PÅ LANDSBYGDEN?» Inledningsföredraget hölls af Ark. Lektor Karl Berlin, som med många exempel visade, hur byggnadskonsten på landsbygden på grund af olika omständigheter försämrats och förytligats och påpekade, hur nödvändigt det var, att något gjordes för att råda bot för detta onda, som hotade att alltmer taga öfverhand samt antydde hvilka medel, som stode till buds härför. Det intressanta föredraget, hvilket utrymmet i dag icke tillåter att i sin helhet återge, men till hvilket vi i ett kommande nummer hoppas få återkomma, gaf anledning till en liflig diskussion, ur hvilken vi tillåta oss göra följande sammanfattande utdrag:

Ark. Enblom, som ju hade om hand utbildningen af de flesta byggnadsritande i landet, ansåg att frågan berörde honom nära. Det vore svårt att utbilda folk för ett begränsadt slag af uppgifter. Att bibringa dem tillräcklig kunskap för utförande af en del smärre saker, fölle sig icke *så* svårt. Men rent omöjligt var det att lära dem, att de inte som följd häraf skulle kunna utföra hvilka stora saker som helst. Halfbildningen är alltid en fara, och den har tråkiga följder äfven i byggnadsförhållandena. Men hur man här skulle kunna undvika detta vore ett kinkigt spörsmål.

Intendenten Nilsson: Ansåg att man här från början måste särskilja två slag af byggnader: landtmannabyggnader och byggnader på landet. Hvad de första beträffar trodde tal. att man icke kunde vänta sig, att bonden nåusin skulle vända sig till arkitekter. Bonden har vant sig vid att själf vara arkitekt och byggmästare. Genom att i diverse saker tillhandagå med råd skulle man emellertid vinna mycket. I många län finnas byggnadskonsulenter. Det skulle vara önskvärdt, att dessa vore arkitektoniskt utbildade.

Ark. Arvidius: Exemplet har här ett mycket stort inflytande. Ville i detta sammanhang omnämna den utställning, som var under utförande och som nästa år skulle öppnas i Aarhus, där man önskade visa, hurn ett helt stationssamhälle med alla sina olika byggnader, såväl mer offentliga som privata, skulle kunna te sig. Vid utställningens anordning medverka Danmarks främsta konstnärer och man väntar, att den skall utöfva ett godt inflytande på byggnadskonsten i landsbygden. Föröfrigt ansåg tal., att staten här hade skyldighet att ingripa. Alla offentliga byggnader på landet t. ex. skolhusen borde underkastas kontroll. I Danmark sträfvar man åt detta håll. Där har den af Akademisk arkitektförening bildade »Tegnehjelpen» redan blifvit mycket anlitad och man hoppas komma därhän, att den finge möjlighet att utöfva kontroll vid alla statsunderstödda byggnader. Hos oss ansåg tal. detta icke skulle kunna på samma sätt praktiseras, då vårt lands stora utsträckning lade hinder i vägen därför. Däremot skulle hos oss länsarkitekter e. d. vara behöfliga.

Prof Clason upplyste att hos oss var redan kontroll öfver alla statsunderstödda byggnader obligatorisk.

Ark. Wåhlin trodde ej det var så nödvändigt skilja på de två slag af byggnader, som intendenten Nilsson framhållit. Det nya byggnadssättet smittar nämligen kolossalt omkring sig, så att för sina byggnader tar bonden efter, hvad han ser på andra håll. Om inte arkitekterna kunna inverka direkt på bondens byggnadsverksamhet, så kan han göra det indirekt genom goda förebilder. Och då vore det bättre att göra det genom hus, som stå kvar, än genom utställningar. Faran var emellertid, att byggnadsverksamheten i landsorten låg i händerna på snickerifabriker, utan minsta arkitektoniska förståelse samt på halfbildade yrkesmän.

Ark. Thorburn ansåg det vara nödvändigt att pröfva nya uppfinningar och byggnadsmetoder på byggnadskonstens område och taga dem i bruk, där praktiska, ekonomiska eller andra skäl talade därför. Det dugde ej låta intresset för gamla konstruktioner och metoder vända bort uppmärksamheten på allt det nya af värde, tiden medförde. Användbarheten af nya material etc. borde systematiskt pröfvas på färdiga byggnader Härigenom skulle mycket godt vinnas.

Ark. Nissen: När bonden numera byggde, ville han antingen att det skulle bli *fint* eller *dyrbart*. Hur det i öfrigt blef kom i andra rummet. När bonden nu kom från folkhögskolan, skämdes han för sina fäders förhållanden och ville ha det finare. Detta vore farligt, och vore bästa medlet häremot att rikta uppmärksamheten *direkt till folkhögskolan* och söka här påverka i rätt riktning, hvad det gäller byggnadskonsten. I Bayern lämnade brandstodsbolagen understöd för anskaffande af goda ritningar till byggnader. Tal., som hade en ganska rik erfarenhet från Danmark och Tyskland, hade funnit att bonden i dessa länder var mer konservativ samt fästad vid sina äldre minnesmärken.

Ark. Dahlander: Det bör icke få kvarstå det intrycket att folkhögskolan skulle vara illa inriktad. Tal. hade gjort alldeles motsatt erfarenhet i ett par fall. Trodde att det var de dåliga tyska planschverken på 70-talet, som smittat. Denna församling borde söka motverka dessa genom goda publikationer, som skulle spridas i vidaste kretsar genom medverkan af hushållningssällskapen. Man ser nu annonser om fullständiga ritningar för 5 kr. Genom billiga och goda publikationer skulle äfven detta geschäft motverkas.

Intendenten Nilsson ansåg icke ritningar säkra, emedan bonden kopierar så dåligt, hvarpå exempel anfördes. *Bästa och enda sättet vore att ge allmogen hjälp till självverksamhet.*

Ark. Boklund: Om arkitekterna flyttade ut i landet, skulle saken hjälpa sig själf. Faran med modellritningar var, att de icke kunde lämpas för hvarje plats. Bäst vore, om man kunde få till stånd länsarkitekter. I Tyskland låta myndigheterna arkitekterna på de olika platserna arbeta, då man lättare får byggnader, som äro karakteristiska för platsen, medan man här centraliserar arkitektverksamheten i Stockholm t. ex. för järnvägen, sjukhusen, posten, kasärnerna o. s. v.

Ark. Enblom ansåg att en länsarkitekt skulle bli en ganska imposant företeelse, så mycket som han skulle kunna. Trodde att sådana afskräckande saker, som framställdes på de bilder från Hagalund, hvilka voro utställda vid mötet, hade uppstått genom missförstådda förebilder. Hade emellertid funnit att i vissa afseenden kunde goda förebilder i bildverk vara af stor betydelse, så t. ex. hade Slöjdföreningens mönsterblad verkligen visat sig vara det, och önskade tal. därför att Afdelningen ville ställa till en kontinuerlig täflan, där ritningar när som helst kunde lämnas in, då man undginge den olägenhet, som täflingarna numer alltid besitta, att komma olägligt. En jury skulle sedan gallra de insända ritningarna, och de utvalda skulle publiceras.

Dr. Ekhoff: Felet ligger i den oriktiga uppfattningen af, hvad som är *fint* etc. Här borde man verka genom uppfostran, och kunde detta lättast och bäst ske genom folkhögskolorna.

Ark. Berlin påpekade att danskarna bl. a. vändt sig direkt till folkhögskolorna och där funnit mycken förståelse för sina önskningar. Trodde att så skulle bli fallet äfven här.

Ark. Arvidius ansåg att arkitekterna borde själfva verka genom föreläsningar.

Prof. Lallerstedt ansåg att hufvudsaken var att *de goda principerna* blefve väckta och förstådda, och kommer här modeller, ritningar och länsarkitekter i andra rummet. Trodde inte att undervisningen härvid behöfde vara så vidlyftig och omfattande, blott den handhafves på rätta sättet. Man kunde på en timme uträtta mycket godt, liksom man, om icke förståelse fanns, kunde på 24 timmar göra skada. Ansåg det vara mycket betydelsefullt, om man kunde vända sig till folkhögskolan och kanske äfven åt andra håll.

Sedan äfven en del andra yttranden framkommit, förklarades diskussionen afslutad, hvarefter ordf. sammanfattade de framställda önskemålen och förslagen och beslöts att tillsätta en kommitté för att uppsätta ett förslag till resolution. Till medlemmar af denna kommitté valdes hrr Arvidius, Berlin, Nissen, Tengbom och Wåhlin.

I enlighet med dessa herrars förslag antog mötet vid sitt sammanträde på måndagen följande

RESOLUTION: Det af Svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst den 13—15 juni 1908 sammankallade svenska arkitektmötet, som diskuterat frågan:

»Hvad bör från de svenska arkitekternas sida göras för att åstadkomma en bättre byggnadskonst på landsbygden?» har med anledning däraf beslutat göra följande uttalande: Mötet, som på det kraftigaste vill betona, att åtgärder i berörda syfte äro synnerligen af behofvet påkallade, anser, att de önskemål, som här afses, i första hand skulle främjas genom att hos allmogen och dess fostrare söka återväcka kärleken till det traditionella och för deras hembygd karaktäristiska byggnadssättet och på samma gång påpeka missförhållandena inom det rådande byggnadssättet på landet, samt ämna dem anvisning om huru en sund och folklig byggnadskonst skall kunna utvecklas.

En af de direkta förberedande åtgärder, som enligt mötets förmenande för detta ändamål af arkitekterna borde vidtagas, är utgifvandet af en skrift, i hvilken inpräntas vördnad och respekt för de fäderneärfda byggnaderna samt påvisas, hurusom vid nya byggnadsföretag, utom tillfredsställandet af de kraf, som uppställas af moderna material, behof, konstruktioner och öfriga synpunkter, äfven en anknytning till de i orten gängse byggnadsformerna skulle kunna äga rum. Denna skrift borde gratis sändas till folkskollärareseminarier, folkhögskolor, landtbruks- och landtmannaskolor, tekniska skolor m. fl. undervisningsanstalter, äfvensom till myndigheter.

Som en annan åtgärd må framhållas, att arkitekterna själfva genom föredrag och undervisningskurser samt för öfrigt genom en aktiv verksamhet borde söka intressera och upplysa allmänheten, på det att här påpekade tankar och önskemål måtte vinna förstående och understöd.

Då det har visat sig, att byggnader, som af olika myndigheter uppföras på landet, utöfva ett mycket stort inflytande på byggnadskonsten därstädes, får mötet äfven uttala önskvärdheten af att alla byggnader, som uppföras med bidrag af stat eller kommun eller som på grund af sitt ändamål kunna anses hafva en mera officiell karaktär, måtte underkastas en noggrann kontroll. Mötet anser dessutom, att genom lämpliga statstjänsters inrättande arkitekter böra sättas i stånd att verka ute i landet och genom råd och dåd bistå allmänheten i frågor, som falla inom byggnadskonstens område.

På grund af hvad här ofvan anförts, får mötet hos Afdelningen för Husbyggnadskonst hemställa, det afdelningen ville till vidare behandling upptaga dessa frågor, i första hand draga försorg om utgifvandet af nämnda skrift samt därjämte föranstalta om lämpliga föredrags hållande.

Kl. 6 på eftermiddagen samlades deltagarne till middag på Höganloft på Skansen, till hvilken inbjudits statsrådet Hammarsköld, universitetskanslern grefve Wachtmeister och öfverintendenten Möller samt professor Arrhenius och intendenten Nilsson, hvilka alla infunnit sig.

Carl Westman hade ritat här återgifna matsedel, och den därå närmare specificerade middagen afåts under stor gamman med högtidstal för hedersgästerna af ordf., som därvid berörde en del inom arkitektkretsar aktuella frågor; vidare många andra tal samt bordvisa af Fager m. m. Så småningom slut på den dagen.

Söndagen var utflykt anordnad till Strängnäs med ångf. Tynnelsö. Vädret var dåligt men humöret godt, Strängnäs idylliskt och sevärdt. Den gamla dômen, som står under restaurering, samlade ju största intresset. Den besågs grundligt under ledning af arbetets ledare ark. Lilljekvist, biträdd af ark. Curman, som är sakkunnig i fråga om målningarnas restaurering.

Mången blef gripen af den enkla, trohjärtade stämning, som delar af den återställda gamla helgedomen gåfvo, och allmänt gladdes man åt den försiktighet och pietet, som vid arbetets utförande synbart fick göra sig gällande.

Middag serverades på båten, smörgåsbord på mellandäck afåts gående, med cirkulation på kommando, men var det svårt att få det skånska laget samt Fager att cirkulera ordentligt, när de väl fått fotfäste vid bordet. Middagen var trång och liflig, hvar och en inklämd på sin plats medan materian distribuerades med en utmärkt fermité och utan svårare olycksfall af den i sällskapets midt likaledes inklämda och sig på omgifningen stödjande servitösen.

Färden hem gick lyckligt och dagen ansågs i allo lyckad.

På måndagen företogs utflykter i staden mellan broarna, hvarvid flera af våra minnesrika byggnader, såväl offentliga som enskilda, beságos under utmärkt ciceronskap af hofintendenten Lindgren.

På aftonen återupptogos förhandlingarna, därvid prof. Arrhenius höll sitt instruktiva föredrag om akustik, och ark. Westman inledde en diskussion om afbildningar från svenska städer med ett fängslande och roligt föredrag. För båda dessa föredrag redogöres närmare på annat ställe i detta nummer.

Förhandlingarna afslutades därefter med ett anförande af ordf., som uttryckte den förvissningen, att detta arkitektmötes arbeten skulle visa sig mycket betydelsefulla för framtiden, då härvid utvecklats och klarlagts frågor, som säkerligen voro af den största vikt för vårt lands byggnadskonst. Därjämte framförde ordf. till de personer, hvilka medverkat vid mötet och således på ena eller andra sättet bidragit till det goda resultatet, Afdelningens stora tack härför, hvilket i första hand riktades till ark. grefve Cronstedt, som med uppoffrande af mycken tid på ett så utomordentligt lyckligt sätt både skött de vidlyftiga förberedelserna till mötet och sedan med aldrig sviktande godt humör sörjt för arrangemangen och jämnat ut alla svårigheter under själfva mötet. Vidare gällde tacken intendenten Nilsson, lektor Berlin, hofintendenten Lindgren, professor Arrhenius samt ark. Westman för hvars och ens värdefulla bidrag till mötet.

Därefter intogs en enklare smörgåssexa, hvarpå följde ett angenämt nackspil. Från detta förtjänar minnas ett tal af ordf., hvaraf vi tyvärr här ej kunna ge mer än en antydan. Det var för alla en glädje att höra detta varma anfö-

rande, som man kände var sprunget ur talarens innersta, och som ådagalade dennes förståelse för arkitekturens väsen och hans frihet från arkitektoniska dogmer. Han framhöll, att tvärtemot vissa förmodanden om att mötet var för ensidigt anlagt, afhandlande hufvudsakligen endast ett ämne, hade det visat sig i ovanlig grad kunna samla gemensamma intressen mot ett bestämdt mål. För sin del hade tal., liksom säkerligen alla deltagare, förnimmelse af att det verkligen händt något under detta möte, och han uttalade den öfvertygelsen, att de resultat, som här vunnits, skulle komma att sätta märke i svensk arkitektur.

Tal. medgaf att de åsikter, som nu kämpade sig fram, i mycket voro olika de som härskat under hans ungdom. Men han trodde på dessa nya idéer och trodde också att det fanns entusiasm bland de nu praktiserande arkitekterna här i landet för att föra dem framåt. Tal. hade nyligen vid resa i Tyskland, iakttagit hvilken nästan oförklarlig utveckling arkitekturen i detta land tagit. Man måste nu sätta detsamma som ett bland de främsta i detta afseende. Tal. ansåg denna framgång som ett bevis för riktigheten i senaste tiders sträfvanden och trodde, att äfven vi voro inne på rätt väg, som säkerligen skulle leda till ett godt resultat. I detta afseende hade det nu afslutade arkitektmötet haft sin stora betydelse, då det lagt grunden säkrare och fastare för dessa sträfvanden.

Att mötet omfattats med intresse äfven från allmänhetens sida visar bl. a. den tanken, som blifvit väckt i Uppsala, och som en af därvarande tidningar gjort sig till tolk för, nämligen att Uppsala-bor skulle inbjuda arkitektmötet att göra en utflykt till Uppsala »för att ännu en gång få konstaterad Uppsala stads rikedom på värdefulla minnen, och i hvad mån vi vårdat dem och användt oss af deras härvaro». I händelse en sådan utflykt kunde komma till stånd, hade arkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena, den specielle kännaren af Uppsala, lofvat att ditresa för att tjänstgöra som ciceron. Emellertid gjorde den af det fastställda programmet redan strängt anlitade tiden och förslagets sena tillkomst, att något sådant besök icke nu kunde komma till stånd. Det kan emellertid vara på sin plats att här tacka för denna tanke och detta vackra initiativ, som för oss arkitekter står desto värdefullare som vi, hvilket detta möte tydligen torde visa, med allt större intresse börjat följa våra städers utveckling i arkitektoniskt afseende, och vi sålunda med glädje måste hälsa hvarje yttring af sympati och förståelse för våra stäfvanden från städernas sida. Vårt intresse för det minnesrika Uppsala är emellertid för stort för att staden för framtiden skulle undgå vårt besök, och när vid något kommande arkitektmöte vår utflykt kommer att gälla Uppsala, hoppas vi fortfarande få räkna på de nu ådagalagda sympatierna.

UNDER MÖTET VORO UTSTÄLLDA en del materialier m. m. Af dessa må särskildt nämnas ett par nyligen i närheten af Nässjö och Vexiö funna stenarter, dels konglomerat, dels diabasporfyr synnerligen vackra i färg och i struktur. Materialet torde ock kunna få stor användning vid väggbeklädnader och inre dekorering, såvida det visar sig att erforderliga dimensioner till skälig kostnad kunna erhållas; tillämnad profbrytning hoppas man skall ådagalägga detta. Stenen var utställd af Gruf-Bolaget Godegårds Malmfält, Stockholm.

Aktiebolaget Frazzitegel, Stockholm, utställde Frazzitegel-plattor, Ludowici falstaktegel (utan undertak) i olika typer och toner samt »Opal»-glas-plattor för väggbeklädnader i badrum, toiletter, kök m. m.

Af firman Flodquist & Co. exponerades ett vackert och, att döma af utställda profver och lämnade uppgifter, synnerligen användbart byggnadsmaterial »Maltesholm-sten», hvilken till sina egenskaper närmast liknar Savonnière-stenen. Maltesholm-sten brytes vid Ignaberga i Skåne, där den erhålles i block af ända till 1 m. tjocklek. De olika lagren variera något i färg — från matt ljusgul till rosa — en del af lagren äro vid brytningen relativt lösa, men hårdna hastigt i luften. De låta sig därför bekvämt bearbetas. Andra lager äro synnerligen fasta, så att de stå nära graniten i hårdhet. Tillgången på sten är så godt som obegränsad. Brytning och bearbetning kommer inom kort att ske i stor skala. Maltesholmstenen är använd uti Vinslöfs kyrka, hvars kor från 1100-talet visar att stenen i eminent grad motstår vittring.

Vidare annonserade arkitekt Flodquist genom några broschyrer sitt senaste fönsterpatent »Hygienfönster» för skolor och samlingslokaler; för att få luftomsättning i så stor del af rummets höjd som möjligt och således ventilationen effektiv sträcka sig bågarna efter karmens hela höjd. Genom en fjäderespagnolett kunna de höga fönsterbågarna bekvämt öppnas och stängas af skolbarnen; konstruktionen har ock genom pröfning visat sig vara fullt tillfredsställande, hvarom förefintliga intyg lämnade bevis.

GAMLA SVENSKA STÄDER.

Af Carl Westman.

I mellersta Sverige ligger, som vi alla veta, staden Grönköping vid Grönköpingsån. Man stiger af vid den lilla bibanans station i ändan på staden, och upp genom den krokiga kullerstensbelagda gatan kommer man till torget, där det gamla putsade rådhuset från 1600-talet med sitt tornur och sin takryttare ligger, dominerande torget, ej just genom sin storlek, men genom sitt ålderdomliga allvar och myndiga utseende. Huset har ej fått mycket af 1600-talets storhet och krigarsaga öfver sig men åtskilligt af den sega kraft, som, medan svenska fältherrar något omritade Europas karta, utmärkte de hemmasittande ämbetsmännen i deras arbete på omdaningen af Svenska statens byggnad. De andra husen vid torget äro låga tvåvåningshus, enkla boningshus med tegeltak, vida inkörsportar och stora gårdar bakom. I ena hörnet af torget går en gata ned till ån, öfver hvilken en gammal stenbro för öfver till andra delen af staden. Där vid hufvudgatan ligga en del förmögnare handlandes gårdar, enkla, slätputsade hus med tegeltak och något utsirade portaler, husen af ungefär samma typ med trädgårdar bakom. Intill och nedåt ån ligga vid krokiga gator småhandlares och handtverkares gamla rödmålade gårdar, som tränga sig intill hvarandra med trädbevuxna gårdar emellan och landsbygden strax bakom, som fortsättar grönskan. En kvarn, som ligger där ån gör ett litet kast, bildar stadens utpost. Åt andra hållet vidgar sig torget upp till kyrkogården, där den gamla medeltida kyrkan med sin 1700-tals tornhatt ligger på en kulle skjutande upp och behärskande staden. På torget står en gammal pump och några almar, mellan hvilka om lördagarna torghandeln med sina stånd, vagnar och köpande och säljande människor ger lif åt taflan. Då det ej är torghandel ligger staden rätt öde. Skolpojkarna, då de gå till och från skolan, en gammal 1600-tals byggnad på andra sidan kyrkan, bortta för några minuter ödsligheten.

På morgnarna är det rätt lifligt i butikerna, och på kvällarna är folket i rörelse, promenerande uppe vid kyrkogården, men midt på dagen har poliskonstapeln i sin gamla mössa och långrock ej många att språka med. Staden ligger undan de stora stråkvägarna. Den lilla bibanan är en återvändsgränd, och förbindelsen med den stora världen är liten. Det ligger ett fridfullt lugn öfver samhället. Det är som en tafla, där färgerna något mörknat och smultit tillsammans, den har nog en gång stått klarare och friskare i färgen men har väl aldrig varit ett stort konstverk. Åldern har dock satt sin fina stämning på den, en stämning som är dess egen, men dock gemensam med andra från gångna tider.

Så såg staden ut i början på 80-talet, då jag i min ungdom reste igenom den. Då jag nu kommer dit, har jag svårt känna igen den. Jag kommer på en annan bana, som direkt från en af stambanans hufvudpunkter skär igenom stationen och fortsätter, upptagande produkter och folk från hela länet. Det är en liflig station man stiger af — perrongen är full af folk. Järnvägshotellet och stadshotellet ropas ut, och i stadshotellets omnibus far jag upp från stationen.

Gatan har blifvit något rätad, husens bottenvåningar utslagna till butiker och en del nya ganska fula hus med affasade hörn och vanskapta tornanordningar kanta gatan. Ett och annat gammalt hus står kvar, men ser bortkommet ut. Jag kommer upp på torget. Så förändradt! Det är icke längre det gamla rådhuset som behärskar torget. Rådhuset ser ut som en gammal puckelryggig tiggare, där det står, och stadshotellet ligger pösande snedt emot, där förr den gamla tvåvåningslängan låg. Det är en byggnad från början af 90-talet i puts, renaissance, med pilastrar och ornament i puts, med torn och plåttak; en vräkig profryttare, men som för några år sen fick ett tjufnyp af en ny granne, Grönköpings sparbank, ett 5 våningshus i puts och kalksten med lejon på konsoler framför ingången, spetsbågsfönster till banklokalen, en gafvel krönt af en grip, huset är antagligen i gotik. På andra sidan torget ligger midtemot rådhuset ett af de gamla husen kvar — och skäms. På 4:de sidan af torget — åter ett upp och ett i minnet: ett kombineradt post- och riksbankshus i barock med takryttare — ej vackrare än rådhusets men högre, och bredvid ligger handlande Carlssons gamla s. k. ruckel. Med ruckel menas en två- eller envåningsbyggnad, som är byggd tidigare än de senaste 30 åren, ej blifvit ommåladt på de senaste 5 åren och ej fått hela rutor i fönstren. Carlssons hus bildar fortfarande en treflig öfvergång till kyrkogården — men kyrkan! Den gamla tornhatten är borta, och en hög götisk plåtspira sitter där i stället. Och själfva torget! Pumpen är borta, träden äro borta, som stodo på torget, och midtpå är utlagd en rundel med blommor och palmer. Med hemska känslor och ohyggliga aningar går jag ned till ån. En bred järnbro, där förr den svängda stenbron låg, för nu öfver, och på andra sidan är mycket förändradt. En bred, rak esplanad skär den forna idyllen i tu, utefter hvilken esplanad vedervärdiga orgier i puts och sten utspelas. Ett och annat gammalt hus står kvar, öfver hvilket brandgaflar sticka upp. Ett träd inne på en gård söker förgäfves sträcka i höjden för att bredvid en Alfa-ko-gafvel nå åt lite sol och luft. Ett och annat af de nya husen är hyggligt nog, men ju längre jag kommer utåt, dess billigare bli husen, de finares laster äro efterapade med enklare medel men med liknande former. I stället för den forna enhetligheten, är en brokighet och mångfald af former, som i sig själfva anspråksfulla, högröstade och egenkära göra hela gatan irriterande orolig. Man ser motiv från torgets olika pamphus upprepade eller bakvända gå igen i privathusen. Bankhusets spetsbågsfönster förminskade i en trikåbutik. Stadshotellets torn ofvanför ett fashörn, och riksbankens frontonlinier utbildade till oroväckande tarmvred. En efterapning af hvad som

tros vara fint, och dettas anbringande på likt och olikt.

En hvila för ögat blir det, då jag viker af från esplanaden och kommer in i de gamla kvarteren, som ännu äro kvar nere vid ån. Vid de »illaka och krokuga» gatorna stå ännu de gamla husen kvar, brädfodrade åt gatan, men inne på gården med sina rödmålade timmerväggar. Det ena huset är ungefär det andra likt. En gafvel skjuter öfver en annan. En taklänga bryter den andra, men typerna äro desamma. Fönstren äro väl proportionerade, gafvelresningen kraftig, och tegeltaken ena gatan till ett helt. Inne på gårdarna pittoreska vinklar — längorna ha blifvit undan för undan tillbyggda, men karaktären har ej gått förlorad, det pittoreska blott understruket, och där inne stå ärevördiga gamla träd under hvilka fordna släkten setat och med glädje eller vemod blickat ut öfver det gula vattnet, som sakta runnit förbi deras strandbit. Men idyllen tar snart slut. En järnvägsbro går öfver ån, och bakom denna ligger kvarnen, nu ångkvarn, med en hög skorsten. Bakom kvarnen en del fabriker med papptak och tegelfasader och omkring arbetarbostäder och arbetarbaracker — brutalt och skorrande, med nya ljud bredvid de gamla. Jag vänder om,

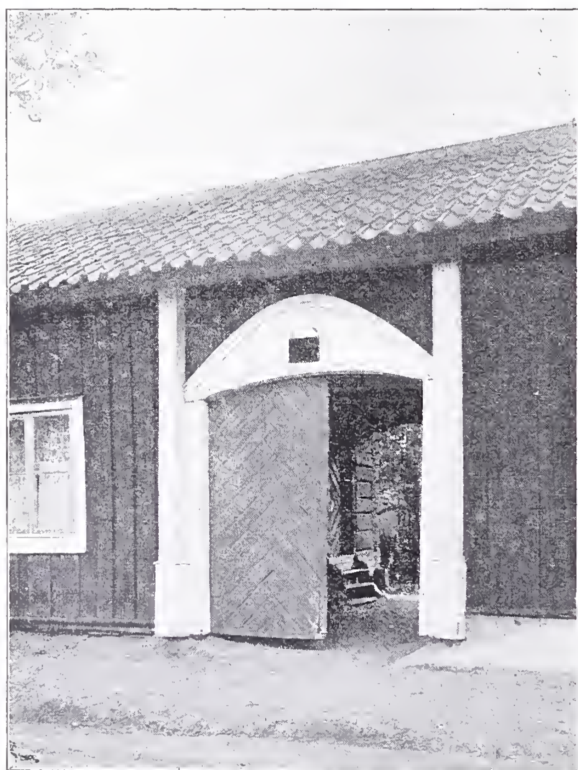

kommer åter upp till torget, och efter intagen middag på hotellet, då jag äfven får i mig litet stadshistoria, går jag upp till kyrkan. En del af kyrkan, den äldsta, var byggd af sten, där de härliga gamla stenarna lågo och mullrade i sina breda putsfogar. Stenarna finnas kvar, men något af de sista åren på förra århundradet kom, som jag fått veta, en herre hit från Kungl. öfverintendentsämbetet. Han lät knacka bort putsen mellan stenarna, ett styft arbete, ty putsen var säkerligen hård som sten, fylla fogarna med cement och lät med spik ritsa in ränder, som skulle föreställa tunna fogar. Det kostade rätt mycket arbete, men så lyckades han ta bort nästan all charmen från den gamla murytan. Resten af kyrkmurarna, som var grofputsad, lät han jämna och vattrifva, spåntaket togs bort och plåttak lades på, och en hög spetsig plåtspira sattes på tornet. Det var rätt dyrbart för stadsboarna, men de insågo själfva, sedan arkitekten förklarat det för dem, att det var nödvändigt, och att en götisk kyrka måste ha en götisk spira. Invändigt är kyrkan nydekorerad. Det arbetet var icke så dyrt, för det gjorde målar Sjöholm — själf Grönköpingsbo och varmt intresserad af saken — rätt billigt pr kvadratmeter. Jag lämnar kyrkan, besluter mig att ej stanna öfver natten i Grönköping utan går ned för att hämta min kappsäck, men jag går i förbifarten in till Carlssons för att se, om det fins några vykort öfver gamla Grönköping. Det är hans hus nere vid torget, som ännu står kvar från fordom, ett tvåvåningshus med brutet tak. En öfverbyggd inkörsport från kyrkgatan leder in på en stor gård med långa uthuslängor, där ännu en gammal svale finns kvar. I butiken börjar bli skumt, och ett oredigt virrvarr af allt upptänkligt gods tittar ut från väggarna eller hänger och glor i taket. Jag frågar bodbiträdet efter vykort från staden, och han sätter fram en ställning, där jag koncentreradt får allt det nya jag under de senaste timmarna ryst åt. Stadshotellet, sparbanken, en vy med kyrkspiran, järnbron och esplanaden. Jag frågar efter andra vykort, med rådhuset och gamla Grönköping. En äldre korpulent man med ilsket utseende kommer ut från kontoret. »Hvem fan tror herrn köper vykort af rådhuset och de gamla kåkarna» säger han. Jag utvecklar för honom, att de äro de enda som i stan ha något värde, allt det nya är fult och tråkigt. Han kommer närmare, lägger sig öfver disken och betraktar mig synbarligen något förvånad. »Ja, säj det till vederbörande, säj dem, att allt de' här, som di ha hållit på med under de sista 25 åren att bygga upp, och som di ä så stolta öfver, att det är fult — får herrn höra, hvad di säjer —

hvad di tänker, det kan jag säga — di tänker herrn ä' tokig. Jag ä' barnfödd här i stan, min far rådde om det här huset och jag har varit med och sett, hur stan förändrats. I min barndom fans bara 4 stenhus — utom körkan var det rådhuset och apteket. Det var en treflig stad då. Brandvakten geck och tuta om kvällarna, och klockan 5 gick man upp om morgnarna.» Jag skjuter in en fråga, hur det kom sig att förändringen började. »Jo de ska' ja säga. De va järnvägen, som gjorde't. Vi hade förut en liten järnväg, som bara gick till Gråköping, den va' nog bra att ha, vi kunde få in hit, hva' vi behöfde, och vi kunde afsätta traktens produkter, men det va' inte tillräckligt gu'bevars. Vi skulle dra en järnväg från stambanan. Det kosta' pengar, men den kom hit, och se'n börja' vi leka storstad. Så kom bankerna opp, så anlas ångkvarn, det gjordes upp stadsplan, esplanader anla's. Det har kostat pengar, och skatterna ä stora. Di börja' spekulera och byggde höga hus, se'n di rif't de gamla trähusen, men inte fick dom igen sina pengar på hyrorna inte — utan di stöp — flera. Men di va' som di va' tokiga, bara ref och byggde. Di kalla stan för lilla Paris. Har herrn varit i Paris, så herrn känner igen'en.» Jag insköt, att blott de byggt vackert, så kan det ju inte hjälpas, att en del gammalt måste bort. »Vackert», sade han, »det tror jag inte di vet hva' de ä, men snyggt — det ä hvad det skall vara. Snygga gator och snygga hus. Nej släpp en bredspårig järnväg genom en sån här liten sta', och herrn ska få se om några år, hur högfärden huserar. Di rätar gator och renoverar kyrkan, rifver och bygger, polisen får pickelhufva, och pigorna lägga bort schaletten, och kommer bond' körande in i stan efter oxe, skrattar bodbiträdena. Men hin håle skrattar också — för han har fått en sta' till.» Jag frågte, hvarför träden på torget huggits ned. »Jo de ska' jag säja herrn», sade han. »Där ligger sparbanken, direktörn för den heter Rudén, och va' handlande förr, stod bakom disken, som jag, innan banken byggdes. Han bor där i huset två trappor upp, och han kunde inte från sina fönster se nya tornspiran, som han satt dit, och direktör Rudén ä' den som styr i den här stan, och så höggs träna, för di va' inte snygga. Har herrn sett kyrkan, och hur di svinat ned inuti? Nu ä de bara två saker som fattas — att bygga nytt rådhus och få hit ett regemente. Ritningar till nytt rådhus har di, och di har erbjudit stora fält till excisplats. Det blir dyrt, men di tror di får nytta af'et. Rudéns har två fullvuxa flickor, och di ska bli gifta med militärer, och får di regemente, tror di att invånarantalet ska' växa betydligt», sade gubben och blinka något illmarigt.

Jag måste gå — köpte en blyertspenna. På hans fråga nämnde jag mitt namn och yrke, men då kommer gubben ut i butiken. »Ja så», sade han, »efter han ä en så'n där, som rifver hus, så kanske han inte vet hvad det är för en byggnad, rådhuset». Vi gingo ut i dörröppningen, rådhuset låg där snedt emot i sommarkvällens milda belysning. Putsytan hade en skär ton, och kvällsolen glödde i rutor och i takryttarens koppar. »Det där huset ska' antagligen vara från 13- eller 1400-talet», upplyste han, »fast det sen refs och byggdes om på gamla grunden. Där brukade Sturarna hålla till, och där hölls riksdagar på medeltiden. Men på den där trappan har han, de la Gardie, stått och talat till folket på torget, och uppför samma trappa lär Carl XII ha ridit upp, för han ville stiga af vid porten och inte vid trappan». Jag såg på huset, jag tyckte det hade rätat på sig litet från i förmiddags. »Kors har han de'» sade jag och drog mig ut på torget, det började lida med tiden. »Och här midt på torget, där den där bladgruppen står, där fick dom spö förr i världen, kanaljer och landsstrykare.» Hans stämma hade blifvit hotfull — jag drog mig undan. »Och på galgbacken på andra sidan ån, hängde dom de värsta skälmarna.» Han sade något mer, men jag hörde det inte, jag var redan vid bladgruppen. Jag hörde, hur han smällde igen dörren, och dörrklockan pinglade ilsket. Om en stund satt jag på järnvägen på resa vidare. Jag reste öfver järnvägsbron, fick se en skymt af tornspiran — modärn restaureringskonst — af rådhuset och sparbanken — gammal och ny byggnadskonst — af bron, kvarn och af fabrikerna — modärn ingeniörskonst — och af de gamla kåkarna — gammal handtverkskonst — och tänkte: Det är en egendomlig blandning våra städer bli sammansatta af, gammalt och nytt. Skall tiden någonsin kunna smälta allt detta samman, som den förut gjort, eller skall vår tids insats äfven för nästa generationer stå och skorra mot det gamla — om någonting af det gamla då finns kvar. Finns ingen möjlighet att i städerna bevara något af gammal historia och af gammal stämning, af trefnad och lugn så länge, tills det kommer en ny tid, då människorna icke längre har vår tids nyktra blick på allt — gammalt och nytt — som icke räkna sig till allt — och icke lägga rätskifvan på allt. Skola alla mindre städer gå igenom samma sak som de större: en stadsreglering, som ofta skär bort det värdefullaste af historia och stämning, en stegring af tomter, som drifver hus och hyror i höjden, och en förändring af hela stadens nedärfda och naturliga fysionomi. Att mycket af det gamla måste gå är ju klart, men det är så mycket, som går i onödan. Och det nya, som kommer i stället — om det hade litet mer aktning för det omgifvande gamla — sökte anpassa sig därefter, icke apa efter det, men åtminstone icke med flit sökte skämma ut det.

Vi ha ju icke så mycket af stort arkitektoniskt värde i våra städer, icke så mycken pittoresk statskonst, som man ser utomlands. Eldsvådorna ha illa farit fram med våra städer. Gamla kloster och borgar ha' raserats och stenen användts till nya byggen och till kajer. I gamla tider ha de också skoningslöst farit fram med det, som fädren byggt och timrat, men vi ha dock en mängd af städer af ej ringa historiskt och konstnärligt värde. Vi ha Ystad, Vadstena, Visby, Strängnäs, Västerås, Sigtuna, Arboga och många fler. Hvar och en med sin prägel, en prägel af historia eller af idyll. Ingen tid har som vår så hjärtlöst farit fram öfver det gamla och så kallt byggt upp det nya. Det är nyktert folk med praktisk blick och sinne för enbart reella värden, som i vår tid sköter skrufvarna i samhällsmaskineriet.

Ofvanstående föredrag, som ark. Westman höll vid senaste arkitektmötet, utgjorde inledning till en diskussion om »*åstadkommandet af ett samladt verk af afbildningar från äldre stadsdelar från hela Sverige*». Föredraget var rikt illustreradt med skioptikonbilder och väckte hos alla det lifligaste intresse för den sak, det här gällde, och en stark känsla af dess stora vikt. Under den därpå följande diskussionen, visade det sig, att man var enig om, att ett arbete af härofvan antydt slag skulle hafva betydelse i flera afseenden: 1) för *bevarandet i bild* af det gamla, som är dömdt att försvinna 2) *för väckandet* i städerna af aktning för det gamla af värde, som finns kvar och intresse för dess bevarande 3) *för att gifva impulser* åt

den nuvarande byggnadskonsten, af vikt såväl för stadsarkitekturen som för villasamhällena, hvilkas villatyper kunde i enhetlig riktning påverkas af småstadsborgarhemmen.

När man kom till frågan om dess realiserande framhäfdes att faran för ekonomin ej fick afskräcka, man måste anlägga saken bredt från början. Dr. Fröléen, som intygade öfverensstämmelsen mellan verkligheten och Westmans Grönköping, framhöll att intet land i världen, med undantag af Norge, var så efterblifvet med afseende på uppteckningen af sina egna konsthistoriska minnen som Sverige; en gång hade man trott att det skulle börja blåsa en annan vind, då fornminnesföreningen hade bildats. Den hade mottagits med de största förhoppningar, men dessa hade i mycket svikit genom akademisk formalism och andra orsaker. Hvad ekonomien beträffar, bör väl svenska staten som frikostigt skänker 75 000 kr. till beskrifningar af ruinstäder i Asien, känna sin plikt gentemot sig själf. Dr Stridsberg trodde att saken hade den största utsikt att af allmänheten blifva upptagen såsom den betydelsefulla angelägenhet den var. En församling, inför hvilken den särskildt borde vinna förståelse och uppmuntran, är det Svenska stadsförbundet. Han ansåg att just nu vore det psykologiska ögonblicket, och det borde man ta vara på. Det borde genast dras försorg om ett första häfte, som borde föreligga färdigt till Sv. stadsförbundets nästa sammanträde. Ånyo påpekades de stora offer staten gjort för rent arkeologiska kraf. Här gällde det att tillvarataga värden, som kunde ha betydelse för vår nu lefvande kultur och dess utveckling. Efter flera inlägg i frågan tillsattes en kommitté med uppdrag att söka snarast möjligt utge ett profhäfte. Medlemmar blefvo: ark. Westman, Salin, Östberg samt dr. Curman och intendenten Nilsson. De flesta närvarande tecknade sig för bidrag till publikationen.

Denna kommitté har genast gripit sig an med arbetet. Först anskaffandet af pengar, hvarvid visat sig stor offervillighet. Bland andra, kan nämnas, att allas vår Carl Larsson med varm hand satsat 100 riksdaler. För att trygga företaget återstår emellertid mycket, och intresserade uppmanas därför att insända sina bidrag till ark. Westman, Saltsjöbaden. Kontrakt med Justus Cederquists förlag är emellertid upprättadt, och arbetet med boken delvis påbörjadt. Den skall innehålla 60 planscher utom ett färgtryck samt någon text, och utkomma i september. Priset blir 3,50. Då kommittén garanterat en åtgång af 200 exemplar direkt fr. förlaget komma subskriptionslistor inom kort att utsändas. Man hoppas att snarast återfå dessa med vederbörlig rekvisition.

AKUSTIK.

Föredrag af Professor Sv. Arrhenius.

Vid senaste arkitektmötet höll prof. Sv. Arrhenius ett synnerligen intressant föredrag om akustik, hvari han angående detta i byggnadskonsten viktiga problem framvisade några teorier och rön, som på senaste tiden framkommit och delvis omkullkastat föregående tiders åskådning. Följande referat af detsamma har granskats af prof. Arrhenius:

Tal., som länge haft anledning syssla med den vetenskapliga litteraturen i detta ämne, hade på sista tiden fått tillfälle att göra rent praktiska tillämpningar af teorierna vid undersökningar rörande hörsalen i läkaresällskapets nya hus, hvilken i akustiskt hänseende visat mindre goda egenskaper. Inledningsvis påpekade tal., hurusom inom fackliteraturen finns mycket af värde på detta område framlagdt af olika vetenskapsmän. Bland senare tiders forskare förtjäna särskildt ihågkommas engelsmännen Tyndall och lord Rayleigh samt amerikanarne Sabine och dennes lärjunge Pierce. Bidrag af icke fysici äro vanligen svaga, t. ex. sådana af Sturmhöfel, Exner m. fl., hvilka personer genom sin bristande kännedom om det rent teoretiska underlaget ofta gjort sig skyldiga till misstydning af gjorda observationer. Tal. framhöll vidare att svårigheterna med att komma tillrätta med detta problem till stor del vore att söka däri, att man till år 1907 saknat instrument för att kvantitativt mäta ljudet. Man har måst nöja sig med uppskattningar medelst örat, den känsliga lågan, samt telefonen. Sedan förra året har man haft Pierces apparat, hvari man betjänar sig af carborundum eller molybdenit (MoS_2) såsom rectifikator af elektriska oscillationer, som af ljudvågor frambringas i en telefon och uppmätas med galvanometer. Det är att förmoda att, genom användning af denna apparat eller förbättringar däraf, de ännu ouppklarade punkterna inom den arkitekturella akustiken ganska snart skola blifva tillfredsställande belysta.

En väg, på hvilken man sökt utreda dylika frågor har varit genom uppställandet af analogier med ljuset, hvars egenskaper äro väl kända, liksom lagarna för dess reflektion och brytning. Härvid har man dock gått för långt och icke tagit i betraktande, huru i kvantitativt afseende olika värden, som man här sammanställt. Ljudets våglängd är ju ofantligt mycket större än ljusets. Våglängden t. ex. hos en mansröst är 2,5—3,5 m., hos en kvinnoröst 0,6—1,2 m. Hos ljuset är våglängden mindre än 0,001 mm., alltså 600 000—3 500 000 gånger kortare än hos ljudet. Detta förhållande, nämligen ljudvågornas stora längd, ger förklaringen till det fenomen, som vid läran om ljudet spelar så utomordentligt stor roll, nämligen ljudets böjning. Vid gjorda observationer har man funnit att ljud går alldeles ostördt genom den tätaste dimma och starkaste snöfall. Markören bakom en skottafla hör skottet men ser ej skytten. Regelbunden reflektion förekommer endast vid ytor af dimensioner jämförliga med ljudvågornas. Så t. ex. vid eko, som ofta förekommer från ett skogsbryn, hvarest »ytan» ju besitter betydliga ojämnheter, som dock ej äro större än ljudvågornas dimensioner. Sturmhöfel har funnit ekot från en skogskant återge 17 % af ljudet, medan en muryta reflekterar bortåt 98 %. Sturmhöfel ansåg att det kunde bli regelbunden reflektion äfven från ojämnheterna i ett skikt af puts, hvilket han sökte styrka med ett försök, som han utförde sålunda. Han ställde sig framför en liten öppning i en muryta vinkelrätt mot denna och hörde ett eko, då han framkallade ljud medelst ett slag. Detta tyder han såsom reflektioner från ojämnheter i murytans putsbeläggning. Sannolikt har öppningen varit för liten, jämförd med ljudets våglängd, för att i högre grad störa den regelbundna reflektionen från murytan i dess helhet. Ojämnheterna i putsen äro alldeles för små för att göra sig gällande.

Andra orsaker till misstag vid denna jämförelse mellan ljus och ljud ha förefunnits dels i den olika arten af vågrörelse (transversell resp. longitudinell) dels i de stora olikheter, som förefinnas i fortplantningshastigheten för ljus och för ljud i olika ämnen. Medan ljusets fortplantningshastighet i vatten och i luft förhåller sig som 2 : 3 och reflektionen vid vinkelrät inkastning endast återgifver 2 %, så är för ljud förhållandet som 13 : 3 och reflektionen 99,8 %. En slät vattenyta absorberar endast 21 milliondelar af ljudet, som går fram öfver densamma. Praktiskt taget sålunda fullständig reflektion, hvilket är det vanliga

fallet, då ljudet går från luft till fasta eller flytande ämnen, såvida icke medsvängning inträffar. Härtill erfordras dock öfverföring genom tunna ytor t. ex. trälameller, spänd duk, lösa tyger o. s. v. Biot gjorde försök, som visade att man kunde samtala med svag stämma genom ett kilometerlångt tomt vattenledningsrör, hvilket fenomen just har sin förklaring däruti att järn, hvars fortplantningshastighet i förhållande till luft är som 17 : 1, reflekterar nästan fullständigt, så att ljudet blir nära oförsvagadt äfven efter ett stort antal reflektioner. Samma fenomen har man i hvarje talrör. Ett annat exempel härpå är, att ett par personer i hvardera ändan af en lång korridor utan svårighet kunna samtala med hvarandra. Sturmhöfel omnämner den 78,8 m. långa, 16 m. breda och 14 m. höga Tivolisalen i Berlin, där en talare utan svårighet hörs längs salen. Ofta erhålles en gynnsam verkan af tak eller golf då dessa tjänstgöra som reflektorer. Detta är ofta fallet med läktare eller raderna på en teater; det ofvanför hvarje rad liggande taket förstärker ljudet genom reflektion. Ofta gagnar emellertid ej golfvet eller marken, emedan luften där är varmare än högre upp, i hvilket fall ljudet brytes uppåt. Däremot är motsatsen, marken kall och luften varm, synnerligen gynnsam. Som ett ex. härpå framhöll tal. de af Sturmhöfel omnämnda iakttagelserna i skog, där marken är kall och talet därför hörs kilometervidt, tack vare den starka reflexen.

I flera byggnader, särskildt i runda salar, har man iakttagit att ljudet, som utgår från en bestämd punkt, från vissa andra punkter är särskildt lätt att uppfatta (s. k. hviskningsgallerier). Detta fenomen har man förr ansett bero på att den bakom ljudkällan liggande väggen och taket reflekterade ljudet mot en bestämd punkt, s. k. fokus eller brännpunkt, och att det sålunda endast var vid denna punkt man kunde iakttaga fenomenet. Förhållandet torde, såsom Rayleigh visat, bero på, att ljudet reflekteras upprepade gånger längs väggarna och taket, som i dessa fall ej bildar skarp vinkel med väggen.

Ljudet liksom kryper utmed väggarna och taket, hvarför man hör det tydligt ej endast i en punkt, utan stora sträckor längs utefter s. k. hviskningsgallerier, hvilka förekomma i flera byggnader, t. ex. i S:t Paulskatedralen i London och i det gamla Mormontemplet i Utah. I Kina slott vid Drottningholm kan man iakttaga ett dylikt fenomen. Ett fyrkantigt rum med något afrundade hörn är täckt af ett hvälfdt tak. Hviskar en i ena hörnet stående person mot detta, så höres ljudet tydligt af en i det diagonalt motsatta hörnet stående person. Ljudet likasom prässas in i hörnet, kryper uppför detta och längs taket ned i det motsatta hörnet utan att i högre grad försvagas. Sturmhöfel anför ett likartadt fall från kyrkan i Hirschberg i Schlesien.

Af liknande anledning äro kupoler mycket svåra att behandla i akustiskt afseende. Det längs dessa krypande ljudet försenas på grund af väglängden i hög grad och stör därför senare frambrakta ljud. Tal. gaf ett exempel: ett kupoltäckt kapell i Dresden, där ljudet kröp upp utefter kupoltaket och samlades i lanterninen, hvarifrån det sedan tämligen oförsvagadt reflekterades efter väggarna, så att t. ex. vid psalmsjungning en hel rad efter hvarandra följande toner sammanblandades till ett oredigt rassel. Predikanten kunde ej heller göra sig förstådd i detta kapell.

Tal. öfvergick därefter till själfva problemet rörande *akustik i hörsalar* och framhöll tre olika slag af störingar hvilka man här hade att räkna med: A) regelbundet reflekteradt ljud B) interferens C) diffust reflekteradt ljud.

A) Hvad det första slaget beträffar, nämligen eko, är den äfven i stora salar i allmänhet ofarlig. Vid föredrag o. d. räknar man vanligen med att den talande uttalar 5 stafvelser pr sekund. Här kommer eko sålunda att bli störande ifall det kommer $^1/_{10}$ sek. eller mer efter själfva ljudet. Tal visade att t. ex. i en sal af 30 m. i fyrkant blef skillnaden i väg som ekot och själfva ljudet hade att tillryggalägga i ogynnsammaste fall endast 12,3 m. Med en ljudhastighet af 340 m. i sek. skulle alltså ekot träffa åhöraren endast 0,04 sek. senare än ljudet. Om man antar salens höjd till 7 m. blir vägdifferensen med afseende på takreflexen ännu ofarligare blott 3,54 m. Denna art af störingar är sålunda fullt oskadlig äfven vid mycket större salar än den här antagna. I vissa fall kan emellertid reflektionen upprepas ett stort antal gånger, om ljudet föga absorberas såsom af nakna stenväggar o. d. Motsvarande fenomen har man inom optiken vid t. ex. tvenne parallella speglar, där bilden reflekteras ett oändligt antal gånger. Allra mest framträder denna störing vid ljudets »krypande» längs rundade väggar. Wheatstone har gjort ett intressant försök i Colosseum i London, en rund byggnad med c:a 40 m:s diameter. Då han ställde sig intill väggen upprepades ett taladt ord flera gånger. Tidsdifferensen var 0,24 sek., hvadan störingarna här voro mycket svåra. Ett utrop skallade som ett skratt, ett papper som sönderrefs lät som smattrande af ett hagelväder. För undvikande af dessa störingar bör väggen midtemot liksom den bakom talaren icke reflektera. Ett storartadt fall af ljudets krypande längs en rund kropp förekom efter Krakatoa-utbrottet i augusti 1883, då ljudvågen löpte rundt jorden 7 gånger.

B) En störing, som, särskildt när det gäller musik, kan vara generande, är interferens. Vid försök som Pierce företagit visade sig detta fenomen mycket oberäkneligt och ojämt, på vissa afstånd från väggen kunna somliga toner nästan försvinna medan andra bli oförsvagade eller förstärkas. Detta kan vara särskildt menligt vid solomusik. Vid orkestermusik, liksom vid tal är denna olägenhet dock af mindre betydelse. Det reflekterade ljudet från väggen bör emellertid så vidt möjligt dämpas.

C) Den störing, som är mest framträdande, beror på *diffust reflekteradt ljud.* Detta kan gå många gånger fram och tillbaka och rundt en hörsal i alla riktningar. Härvidlag har man emellertid att iakttaga, *att finnes blott en starkt absorberande yta,* hindrar denna ljudet att gå rundt. Därpå beror den förmånliga inverkan af en fulltalig publik. Kupoler och runda salar äro i detta afseende minst fördelaktiga.

Sabine har gjort vidlyftiga undersökningar i detta ämne. Han har funnit att den diffusa efterklangen kan sägas vara beroende af rummets volym samt af beskaffenheten utaf rummets olika ytor. Han har sökt den tid som åtgår för att efterklangen skall bringas ned till en milliondel af ljudets ursprungliga styrka. Denna tid har han funnit närmelsevis återgifven genom följande formel:

$$t = \frac{1}{6} \frac{v}{\Sigma ay}$$

där t är tiden i sekunder, v är volymen i kubikmeter, y ytan i kvadratmeter och a en absorptionskoefficient, hvilken på empirisk väg fastställts för olika ämnen.

Den rummet begränsande ytan uppdelas alltefter det material, hvaraf den består, och hvarje yt-del multipliceras med sin motsvarande absorptionskoefficient, och är det summan af dessa produkter som utgör nämnaren. Sabine sätter akustikens godhet i relation till denna tid t. Man kan vid beräkning enligt ofvanstående formel anse, att om

$t > 5$	så är akustiken	mycket dålig.
$t > 3$	» » »	dålig
$t = 2—3$	» » »	dräglig
$t = 1,5—2$	» » »	god
$t < 1,5$	» » »	mycket god.

Några af de af Sabine fastställda absorptionskoefficienterna äro:

Fogstruken mur	0,025	2,5 cm. tjock filt	0,78
putsad muryta	0,025	tjocka orient. mattor	0,29
murbruk	0,033	vanlig klot (182 gm/m²)	0,15
glasyta	0,027	tunn duk (48 gm/m²)	0,02
träyta	0,061	oljemålningar	0,29
linoleum	0,12	åhörare	1
trästolar	0,04	kork 2,5 cm. på golf	0,16
klädda stolar	0,2—0,4		

Vid beräkningar enligt dessa uppgifter af akustiken hos hörsalen i läkaresällskapets hus ha dessa gifvit följande resultat i dess nuvarande tillstånd, med väggar slätputsade och golfvet belagt till hälften med linoleummatta. Volymen är 1 430 m^3, golfytan 228 m^2, vägg- och tak-yta 500 m^2.

Vid 0 åhörare	$t = 6,3$	Vid 100 åhörare	$t = 2,9$
» 50 »	$t = 4$	» 200 »	$t = 2$

Sedermera upphängde man för upphjälpande af akustiken orientaliska mattor på väggarna och täckte på det sättet 117 m^2 af hela den släta väggytans 214 m^2.

Detta gaf följande resultat:

Vid 0 åhörare	$t = 3,5$	Vid 100 åhörare	$t = 2,1$
» 50 »	$t = 2,5$	» 200 »	$t = 1,6$

Och hade sålunda denna åtgärd åstadkommit en synnerligen god effekt, hvilken äfven iakttagits af alla åhörare.

De förr vanliga åtgärderna att i dylika fall ornamentera murytorna med upphöjda ornament gagnar däremot föga, äfven om de göras i mycket hög relief. Detta har tydligen visats af Heger genom de försök, som af honom gjordes för att förbättra akustiken i ofvannämnda kapell i Dresden. Kasetter af 1,25 m. sida med 20 cm. höga balkar och 25 cm. höga rosetter hjälpte ej märkbart. Dimensionerna äro nämligen mindre än ljudvågornas. Däremot var beklädnad af väggen och taklanterninen med tyg och särskildt af väggfältet midt emot talarstolen af synnerligen gynnsam verkan, hvarför kapellet utstyrdes med tjocka väfnader.

En omständighet som alltid är förmånlig är, att talaren står höjd öfver åhörarna. Ljudvågen försvagas annars genom absorption af de närmast sittande och möjligen genom brytning till följd af den höjda temperaturen öfver åhörarna. Amfiteatralisk anordning är därför alltid fördelaktig.

Åtgärder att förbättra akustiken äro sålunda beklädnad med tjockt tyg särskildt af partiet midt emot talarstolen, där läktare lämpligen anordnas, samt af väggen ett stycke öfver åhörarnas hufvud, brytning af takets yta och anbringande af draperi bakom och öfver talaren för att hindra reflektion från bakvägg och tak. Resonans hos talarstolen ansågs på grund af några af tal. anställda försök vara af mycket tvifvelaktigt värde.

Det lifliga bifall, med hvilket det instruktiva föredraget mottogs, vittnade tydligt om den tacksamhet åhörarna kände mot prof. Arrhenius, som velat offra af sin dyrbara tid, för att med hjälp af sina rika erfarenheter vetenskapligt belysa detta för alla arkitekter förvisso synnerligen viktiga problem.

ARKITEKTKONGRESSEN I WIEN.

Den VIII internationella arkitektkongressen ägde rum i Wien 18—24 sistl. maj. Till svenska regeringens delegerade vid densamma voro utsedda prof. Clason och ark. Östberg. Sverige var det enda af de skandinaviska länderna, som var officiellt företrädt; för öfrigt hade nästan alla kulturstater sändt delegerade. Olika arkitektföreningar hade äfven sändt representanter. Svenska teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst hade låtit sig representeras genom sin sekreterare, Tengbom.

Fastän inom byggnadskonsten, liksom inom öfriga konstarter, nationella och individuella sträfvanden alltmer visa sig vara de förhärskande och betydelsefulla, finnas dock frågor af allmänt internationellt intresse, som knyta samman byggnadskonstens utöfvare i skilda länder. Genom att klarlägga dessa och genom att återupptaga dem tills de olika önskemålen vunnit afsedt gehör i hvarje land, ha dessa kongresser sin stora betydelse.

Med tanke på arbetsresultatet förefollo diskussionerna mindre lifliga och innehållsrika än vid föregående tillfällen, detta väl beroende på att de flesta inledningsföredrag icke förelågo i tryck vid kongressens början, en brist, som är ganska betänklig, när så många tungomål äro representerade. För öfrigt voro anordningarna i allmänhet förträffliga.

En fullständig redogörelse för kongressens arbeten kommer att publiceras i den volym, som efter hvarje kongress utgifves af dess bestyrelse. Här skall endast i korthet omnämnas några frågor, hvilkas behandling gåfvo ett bestämdt resultat, eller i öfrigt voro af intresse.

STATSDEPARTEMANG FÖR BILDANDE KONST. Inrättandet af dylika i olika land är ju en fråga af sådan art, att den liksom är ägnad att bereda vägen för alla de andra. Kongressen hade upptagit denna fråga främst på sitt program i den uppfattningen att byggnadskonsten i stort sedt har varit och fortfarande är ledaren, organisatören för alla de bildande konsterna. En resolution, hvilken på förhand bekantgjorts öfver hela världen, antogs enhälligt. Denna gick ut på, att regeringarna i de olika länderna skulle på det enträgnaste uppmanas att arbeta för inrättandet af statsdepartement för bildande konst eller åtminstone inom något befintligt departemang söka få till stånd en särskild fackmässig afdelning, hvilken hade att tillgodose det allmännas konstbehof.

I Österrike har man genom bemödanden från centralföreningen för arkitekter kommit så långt, att deputeradekammaren nyligen beslutat att i ministeriet för offentliga arbeten skulle inrättas en afdelning i byggnadskonst.

ARKITEKTERNAS KONSTNÄRLIGA ÄGANDERÄTT. Beträffande detta spörsmål och dess ställning i olika länder gaf d:r Erös, Budapest, en intressant öfversikt. Lagarne rörande den konstnärliga äganderätten är i Belgien och Danmark så långt framom andra länders, att i Belgien en arkitekt har ensam rätt att kopiera sina ritningar, vare sig på papper eller genom byggande, medan i Danmark en byggnad eller del däraf icke må kopieras under arkitektens lifstid. Ehuru England var det första land, som stiftade lagar till skydd för den konstnärliga äganderätten, är det där sämst ställdt, då inom arkitekturen blott äro skyddade själfva ritningarne, icke byggnaderna. I Schweiz äro sedan 1883 alla ritningar skyddade, men icke vidkommande byggnader, uppförda på offentliga platser. Frankrike har egendomligt nog först 1902 fogat arkitekturen till de konstarter, inom hvilka äganderätten varit

PARTI AF WIEN MED PARLAMENTSHUSET.

lagligt skyddad. Amerika (1905) nämner icke särskildt arkitektur, men ger teckuaren ensamrätt till hvarje reproduktion. Tyskland är det första land, som skiljt mellan litteratur och de öfriga konsterna och ger i sin moderna lag af 1907 en mycket fullständig framställning af, hvad som i arkitekturen är skyddadt, och hvad som icke är det. I Japan har arkitekten ensam reproduktionsrätt, såvidt han är inregistrerad. I Österrike äro byggnader på intet sätt skyddade.

Kongressen gjorde uttalanden i denna fråga och framhöll nödvändigheten af en modern lagstiftning i ämnet. Den uppfattning, som härvid bör läggas till grund, angafs äfven vid denna kongress och är i korthet den: *Det är arkitektens ritningar, som representera förverkligandet af hans idé och således utgöra hans arbete. Byggnaden är blott en kopia utförd på marken efter dessa ritningar.* Därför uppmanas regeringarne i alla land att sörja för, att hvarje arkitektoniskt projekt och hvarje ritning, som fullständigar detta, tillsammans eller hvar för sig bli lagligt skyddade, liksom ock att de vid internationella konventioner få åtnjuta samma skydd, som komma andra konstnärliga arbeten till del. Kongressens fackman på detta område, Mr. Harmand från Paris, påpekade att arkitekter i länder, som ännu ej uppnått effektivt skydd, kunde tillgodogöra sig ett annat lands bättre skydd genom att *först* publicera sina arbeten därstädes, detta under förutsättning att båda ifrågavarande landen voro anslutna till Bernkonventionen.

UNDERHÅLL AF OFFENTLIGA BYGGNADSMINNEN är ju ett aktuellt spörsmål i alla länder. Diskussionen härom inleddes med ett intressant föredrag af prof. Deininger i Wien. Om själfva restaureringsprinciperna står man ju inom fackkretsar ganska enig. Men kommunikationernas kraf och stegringen af jord- och real-värdena äro farliga fiender till dessa gamla byggnadsminnen, och de paralyseras blott till ringa del genom den stigande värdesättning, som dessa själfva undergå. Det är därför nödvändigt att dessas tillvaro icke sättas i beroende endast af deras vänners och beundrares mer eller mindre verksamma sympatier, utan att de skyddas genom lagstiftningen. Kongressen antog enhälligt en resolution gående ut på, att regeringarna i alla kulturstater uppfordras att ägna speciell omsorg åt vården af byggnadsminnen af historiskt eller konstnärligt värde samt att låta upprätta fullständiga förteckningar och uppmätningar af desamma samt i lagstiftningen verka för bestämmelser rörande deras skydd.

I detta sammanhang kan omnämnas ett föredrag af prof. Dolezal i Wien om fotometriska uppmätningar af byggnadsminnen. Fransmännen påpekade redan så tidigt som 1839 att vid uppmätningar kunde användningen af fotografier vara till stor fördel. Instrumentet, af hvilket man begagnar sig, har utvecklats under årens lopp tills den nuvarande foto-teodeliten fann sin moderna fullkomning genom d:r Schell i Wien. Ehuru österrikarne intaga en ledande ställning i denna vetenskap, är det i Tyskland som den bäst har kommit till praktisk användning. Där bildades 1885 en fotometrisk förening, som sedan dess har uppmätt öfver ett tusental byggnader med en lätthet och en snabbhet, som hade varit omöjligt med andra metoder. Resultatet blir därjämte full tillförlitligt.

BYGGNADSLAGSTIFTNINGEN PÅ OLIKA ORTER belystes i ett intressant föredrag af prof. Mayreder, Wien. Det är ju ett ämne, hvilket för oss, som nu hålla på med moderniseringar i detta afseende, bör vara aktuellt. Tal. framhöll, hurusom förr vid byggnadsförordningars uppställande inga som helst hänsyn tagits till rent arkitektoniska värden. För städernas utveckling och framtida utseende är det emellertid nödvändigt att nyare principer få göra sig gällande. Byggnadsordningen skall utom tillfredsställandet af praktiska, tekniska och hygieniska kraf sörja för den konstnärliga rumverkan hos nya gator och platser liksom för en genomtänkt disponering af mark för offentliga byggnader, parker o. s. v. Den skall vidare förhindra nybyggnader, som skulle förfula stadsbilden samt skydda historiskt eller konstnärligt värdefulla byggnader från förstörelse, från förändring eller från ett störande grannskap. Tal. gjorde en jämförelse mellan byggnadsordningarne i Berlin, London, Paris, Rom och Wien. Af dessa städer hade Berlin den modernaste byggnadsordningen, medan Rom och Wien hade de gammalmodigaste, ehuru i båda dessa städer nya voro under utarbetande. Tal. grupperade sina jämförelser kring 6 hufvudpunkter. 1) *Själfva stadsplanen.* Här tycktes London vara mest på efterkälken, 2) *Fasadbildningen,* där Paris gick i spetsen, i det dess byggnadsordning på ett fullständigt sätt hade utredt alla möjligheter och förutsett alla tillfälligheter, i afsikt att så mycket som möjligt klargöra arkitektens uppgift. 3) *Inre anordningar.* Rom ensam förbjuder användande af källarutrymmen till bostäder och utesluter i möjligaste mån trä som byggnadsmaterial. 4) *Ritningars konstnärliga värde.* Härom nämnes intet i någon byggnadsordning, men i Wien lämnas ändå föreskrifter härom. 5) *Skydd för byggnadsminnen.* Österrike har inga lagar i detta afseende. 6) *Arkitektens ansvarighet.* I Rom och Wien signerar arkitekten, såväl som byggherren och entreprenören, handlingarne; i Wien är entreprenören den ansvarige.

JÄRNBETONG. En fråga, som öfver hela världen alltmer tvingar sig till fackmännens intresse, är den om armerad betong. Denna förelåg nu liksom vid många föregående kon-

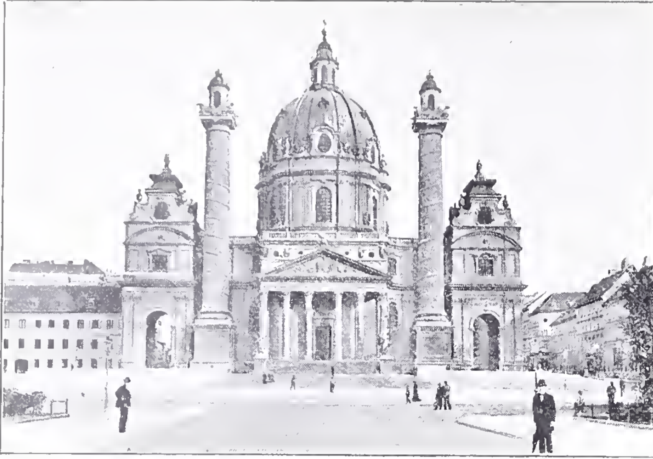

KARLSKIRCHE I WIEN.

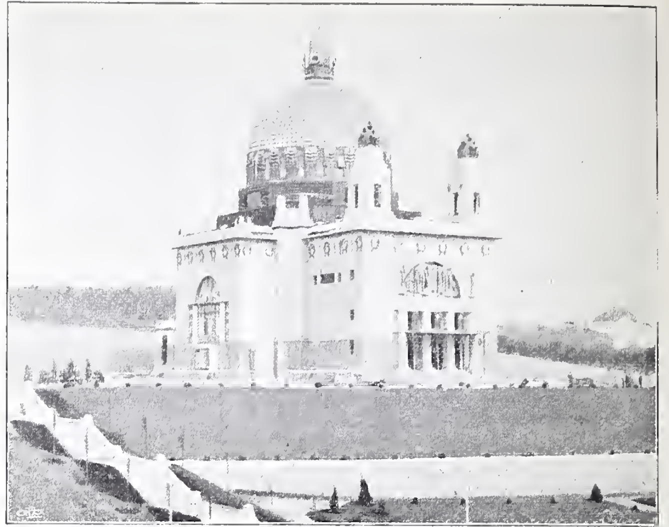

KYRKA I STEINHOF VID WIEN.

gresser till behandling; och belyste ingeniör, d:r Emperger densamma i ett intressant föredrag. Detta konstruktionssätt har på senare åren visat en exempellös utveckling, dock icke lika i alla länder. De första och viktigaste resultaten ha uppnåtts i Midt-Europa utefter en sträcka som inbegriper Nordfrankrike, Sydtyskland, Schweiz och Österrike. De länder, som i början voro minst mottagliga för denna nyhet, äro emellertid nu de, som gå i spetsen och utveckla den största verksamhet på området, såsom t. ex. Nordtyskland och England. Man har nu kommit öfver experimentens stadium och befinner sig på säker mark, tack vare omfattande och långvariga försök och undersökningar. I Österrike har den armerade betongen på senaste åren nått en enorm utveckling. I Wien kommer det numer icke i fråga att vid monumentalbyggnader använda annat konstruktionssätt för bjälklag o. s. v. än armerad betong. För fabriksbyggnader har järnbetongen så godt som utträngt alla andra konstruktioner, hvarvid, utom alla andra fördelar, den korta byggnadstiden spelar en stor roll. För grundläggningar äro dessa konstruktioner af särskildt stort värde. Tal. framhöll några grupper af frågor, hvilkas lösning särskildt kräfde arkitekternas medverkan:

1. Byggnadens ekonomi.
2. Byggnadens utförande och stabilitet.
3. Säkerhet mot eld, rost, vittring m. m.
4. Den arkitektoniska behandlingen af armerad betong.

Dessa punkter belystes från olika sidor, den sista genom ytterligare ett par föredrag af arkitekter, hvilka framhöllo de försök, särskildt i Österrike, som blifvit gjorda, och sökte påvisa detta materials konstnärliga möjligheter.

Beträffande användandet af armerad betong är ju Sverige mycket efterblifvet, trots en rikedom på utmärkta råmaterial, som för oss borde göra frågan till en sådan af nationalekonomisk betydelse.

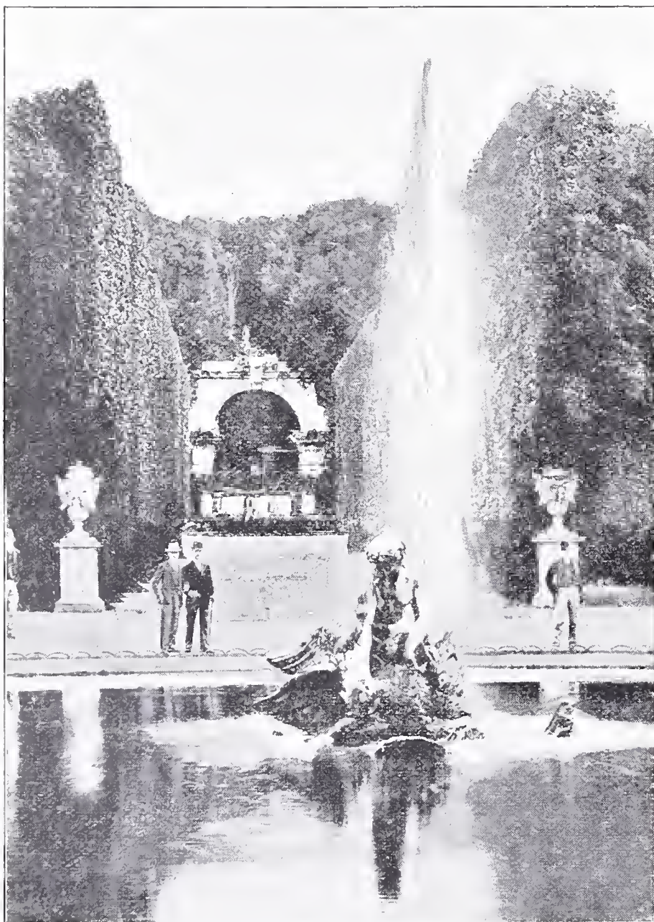

PARKPARTI FRÅN SCHÖNBRUNN VID WIEN.

SLOTTET KREUZENSTEIN.

NORMER FÖR INTERNATIONELLA PRISTÄFLINGAR förelåg äfven till behandling vid kongressen och belystes med föredrag af representanter från några olika länder. Ett försök gjordes under kongressen, af särskilda delegerade, att sammanjämka de olika förslagen, hvilket sammanjämkningsförslag hänsköts till pröfning af arkitektföreningarna i de olika länderna, för att slutbehandlas vid sammanträde af permanenta kommittén i Paris, i november 1908. Framställningar och erinringar, hvartill detta förslag gåfve anledning, borde komma sekreteraren tillhanda i Paris senast den 1 november. Vid förhandlingarna framhölls från spanska delegerade, att deras språk äfven måtte upptagas som officiellt språk bland de fyra, som förslaget angifvit, franska, tyska, engelska och italienska. M. Daumet, president i permanenta kommittén, förklarade, att denna anhållan skulle tas under öfvervägande vid nämnda sammanträde.

Från permanenta kommitténs förhandlingar under kongressen förtjänar här ett par meddelanden göras. Vid ett af dess sammanträden föredrogs en skrifvelse från polska arkitektföreningar, hvilka anhöllo om kommitténs medverkan till att polska nationen kunde blifva representerad vid blifvande arkitektkongresser och utställningar, åtminstone genom särskilda sektioner inom de tre stater, Ryssland, Tyskland och Österrike, med hvilka de voro förenade. En af Italiens representanter, Cannizaro, föreslog frågans lösande på så sätt, att Ryssland, som nu representerades i den permanenta kommittén af endast 4 ledamöter (Sverige har 3) skulle erhålla ännu en plats, hvilken då kunde besättas med en polack. Emot denna anordning hade Rysslands representant, prof. Küttner, intet att invända. Frågan bordlades till nästa sammanträde i Paris. Vid diskussionen härom förekom ett intressant intermezzo, i det arch. Bonnier, Paris, i detta sammanhang framdrog den frågan, huruvida man icke härvid borde i första rummet tänka på att bereda Finland, som ju är ett fullt självständigt land med hög kultur, tillfälle till självständig representation inom kommittén, hvilket lifligt understöddes af d:r Stübben, Berlin. — Rysslands representant ansåg att, då Finland har sitt eget parlament, intet borde hindra att detsamma inom permanenta kommittén finge sina egna representanter.

Till slut bestämdes, efter inbjudan af italienska regeringen, att nästa kongress skall äga rum i Rom under oktober månad 1911.

Jämte det myckna allvar, hvarpå kongressen bjöd, var rikligt sörjdt för hvarjehanda förströelser. Wien i sig själf är en sevärd stad. I arkitektoniskt afseende vill den ju gärna anse sig som föregångsstad. Det erbjuder ett visst intresse den stora skillnaden, som förefinnes mellan den inre gamla staden, dess sammanträngda gator och platser med medeltidsstämning öfver sig, och de partier, som planlagts i senare tider och med andra synpunkter. Befästningarna omkring den gamla staden ha fått lämna plats för breda avenyer och härtill har knutits en hel anläggning af monumentalbyggnader, parlamentshuset af Hansen, tillbyggnader till Hofburg af Semper och Hasenauer, universitetet af Ferstel, rådhuset af Schmidt o. s. v. Alla förbundna med parker eller andra spatiöst tilltagna öppna platser. Ehuru från en senare tid hvilar det något af barocktidens pompösa storslagenhet öfver dessa anläggningar. Det finns goda förebilder härför, Wien hör väl till de städer, där barocken bäst slagit ut i blom, en fin och njutbar barock. Här meddelas några bilder från kongresstaden, en vy med parlamentshuset samt rådhusets torn i fonden, en bild från parkanläggningen vid kejserliga lustslottet Schönbrunn samt Karlskirche. Vid sidan af denna, som är utförd i utpräglad barock af en den tidens store mästare, Fischer v. Erlach, har medtagits en af senaste tidens mera uppmärksammade monumentalbyggnader i Wien, af en nutidsmästare, nämligen Wagners nya kyrka vid sjukhuset i Steinhof, hvilken återges efter »Der Architekt». Denna är uppförd hufvudsakligen af armerad betong, hvilket material tjänat som utgångspunkt för den arkitektoniska formgifningen. Äfven om man står öfverraskad i vissa afseenden för denna, är kyrkan intressant såsom ett karaktäristiskt exempel för Wagnerskolan, hvars betydelse i österrikisk arkitektur är påtaglig. Utvändigt är byggnaden beklädd med hvita marmorplattor, fästade med aluminiumnitar, kupolen i koppar, nästan helt förgylld. Interiören är vacker, hufvudsakligen i hvitt och guld med smärre emaljblå insättningar i guldet.

Bland festligheterna förtjäna särskildt ihågkommas stadens stora bankett, hvarvid 1 400 personer på ett utmärkt sätt serverades en magnifik middag i rådhusets stora festsal. Stämningen var hög, och icke den minsta fiendskap mellan alla olika nationer kunde förmärkas, utan endast frid och fröjd. Alla damerna begåfvades med buketter af röda och hvita blommor, medan herrarna fingo eleganta, fyllda cigarrfodral af skinn — mer prosaiskt, men hållbart. Mottagningen en afton vid hofvet var ju äfven intressant. Enligt hofceremonielet voro endast herrar inviterade. Ärkehertig Leopold Salvator tog emot i stället för kejsaren, som var trött efter en jubileumsmottagning på förmiddagen för 80 tusen barn. Men ärkehertigen redde upp saken utmärkt. De olika landens representanter blefvo föreställda för honom en och en af prof. Wagner, och med alla visste han att en lång stund underhålla sig i ämnen rörande vårt fack. Med amerikanarne syntes på långt håll, att han talte om skyskrapor. — Vi dödlige höll oss mest till buffén, där champagne och sandwichs m. m. serverades. Det är ju i alla fall reputerligt att ibland visa sig vid hofvet.

Af stort intresse voro några i samband med kongressen anordnade utställningar. I hofbibliotekets stora magnifika sal, och tagna ur dess samlingar, hade exponerats en mängd arkitektoniska handteckningar af gamla mästare. På annat ställe voro utställda en stor samling bilder af gamla arkitektoniskt intressanta byggnader från Wien.

Den mest intresseväckande utställningen var dock den internationella arkitekturutställningen, för hvilken en kort redogörelse lämnats i föreg. n:r.

En bland de minnesvärdaste utflykterna under kongressveckan var den till Kreuzenstein, en gammal medeltidsborg (se bilden) ett par timmar med järnväg och skjuts från Wien. Detta slott förstördes af svenskarne under Torstenson 1645, men har nyligen blifvit återuppfördt af nuvarande ägaren grefve Wilczek, som varit sysselsatt därmed i öfver 30 år och därpå nedlagt en sällsynt kärlek och förståelse. Han har därvid samlat medeltida byggnadslämningar från trakterna omkring, Tyrolen, Österrike, norra Italien, och lyckats sammanföra detta till en *enhet*, med ett åldrigt byggnadsverks hela värdighet och fasthet och med alla dess minnen. Inomhus var hopsamladt fullständig uppsättning husgeråd, möbler och konstföremål från medeltiden, allt ägnadt att fullborda intrycket af helgjuten stämning.

Det hela var ett museum, ett lefvande sådant, i hvilket man kände sig helt försatt tillbaka till en längesedan förgången tid. Sällan har det heller försports en sådan spontan entusiasm för en mans lifsgärning, som den, hvilken kom till uttryck i de tal, som under den arrangerade utspisningen af de 300 besökande, riktades till värden på stället. Rörande var det att höra den gamle öfver 80-årige holländaren Cuypers, själf ärad som få af nu lefvande arkitekter, frambära sin och allas hyllning till grefve Wilczek, som han ville omfamna som en värderad kollega. Och så tryckte gubbarna hvarandra och kysste hvarandra på kinden. Och alla nationer hade något att foga härtill. Svenskarne, förra gången under Torstensson, anfördes nu af Clason, som efter en ursäkt för att han, fastän svensk, vågade ta ordet på denna plats, framhöll att det sannolikt var en ren förtjänst, att svenskarne på sin tid förstörde borgen, ty eljest hade måhända grefve Wilczek aldrik fått tillfälle visa sina framstående egenskaper som forskare och byggnadskonstnär! Svenskt hurra! Allmänna sympatiyttringar.

Det kunde vara mycket mer att säga om andra tilldragelser, utflykter och sevärdheter, men utrymmet tillåter ej och ofvanstående må tjäna som exempel på, hur man for fram.

Allt som allt äro vi vederbörande i Wien stor tack skyldiga för alla goda arrangemanger och all gästfrihet vid denna kongress. Skola vi en gång kunna återgälda detta här i Stockholm? T—M.

ERFARENHETER FRÅN NORD-AMERIKA ANGÅENDE ARMERADE BETONGKONSTRUKTIONER.

Af Ivar Kreuger.

(forts. fr. föreg. n:r).

Riktigheten af de principer, hvilka ligga till grund för Kahns diagonaljärn har blifvit bevisad genom talrika profbelastningar. Fig. 4 visar profbelastning af betongkonstruktion med endast horisontell armering. Vi kunna se här, huru brott uppstått genom sprickor i betongen, hvilka bilda en vinkel af ungefär 45° med horisotallinjen. Fig. 5 visar brott af betongbalk, armerad med lösa byglar. Äfven här har brott uppstått genom sprickor i betongen, hvilka bilda en vinkel af ungefär 45° med horisontallinjen, under det att en balk af samma dimensioner med armering af Kahns diagonaljärn, hvilken visas å fig. 6, brustit genom armeringens afslitning.

Slutligen må nämnas, att vid officiella franska profbelastningar med balkar, armerade med samma kvantitet järn

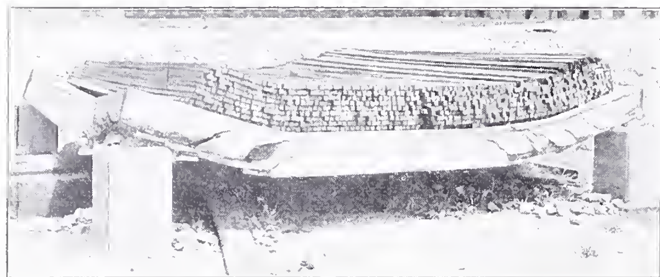

FIG. 4.

enligt Kahns system samt med lösa byglar, de förra befunnits tåla en belastning 21 % större än de senare, innan brott uppstått.

Kahns diagonaljärn har i Amerika haft en mycket stor framgång, och det torde icke vara öfverdrifvet att säga, att med dess uppfinning den armerade betongen därstädes inträdt i ett nytt skede. Äfven i England och dess kolonier är detta system användt i stor utsträckning, men har det först nyligen blifvit infördt på kontinenten.

Beträffande den teoretiska sidan af armerad betong har man ännu icke kommit till full enighet angående de beräkningsmetoder, som böra användas, utan har det nästan gått därhän, att hvarje ingeniör med självfaktning ansett sig böra uppställa sina egna formler.

Emellertid må det sägas, att man hunnit nog långt på den armerade betongens område för att ej vara hänvisad uteslutande till empiriska formler, och ehuru olika författare skilja sig betydligt i sättet att beräkna armerade betongkonstruktioner, så är i själfva verket skillnaden i det resultat, som uppnås på ena eller andra vägen, ganska ringa. De flesta betydande städer i Amerika hafva byggnadslagar, hvilka ganska litet skilja sig från de preussiska normalbestämmelserna.

Med hänsyn till den praktiska sidan af armerade betongkonstruktioner, är det hufvudsakligen tre saker att taga i betraktande: val af material för betongen, blandning och handtering af densamma samt formarbetet.

Nästan utan undantag äro de proportioner, som begagnas vid armerad betong i Amerika, 1 del cement, 2 delar sand samt 4 delar makadam eller grus.

Den amerikanska cementen är öfver hufvud taget af god beskaffenhet, och torde de bästa sorterna i kvalitet vara jämförliga med de svenska.

Det har förr varit vanligt att specificera cementprof på arbetsplatsen. Denna fordran börjar emellertid alltmera att bortfalla, dels emedan de prof, som utförts å arbetsplatsen i regel icke varit tillfredsställande, dels emedan kvaliteten af cementen under de senare åren blifvit betydligt pålitligare. Däremot är det vanligt, att cementen profvas med stor omsorg vid fabrikerna.

En fråga, som ofta varit föremål för diskussion, är angående relativa fördelarna af grus och makadam för betong. Jämförande profbelastningar af grusbetong och makadambetong i samma volymproportioner visa nästan utan undantag, att betong, gjord af god makadam, sådan som granit, gnejs eller hård kalksten, gifver högre tryckhållfasthet än betong, tillverkad af grus. Detta är i synnerhet fallet under den tidigare hårdningsperioden, då tryckhållfastheten hos makadambetong kan öfverstiga grusbetongens med cirka 30 %. Efter en tidrymd af ett år torde knappast någon skillnad finnas i tryckhållfastheten.

Hvad beträffar eldfastheten är makadambetong att föredraga framför grusbetong. Vid ett eldfasthetsprof, som nyligen företogs i New York, visade sig betong, gjord af grus icke bestå profvet, under det att betong gjord af makadam, vid upprepade tillfällen visat sig vara nästan absolut eldfast. Orsaken till denna skillnad är troligen den, att i grusbetong ofta förekomma stora stenar, hvilka när de blifva upphettade till en viss temperatur splittras till följd af inre spänningar i desamma. Senare prof med grusbetong, där gruset varit krossadt till en storlek icke öfverstigande 18 millimeter, lämnade ett betydligt bättre resultat.

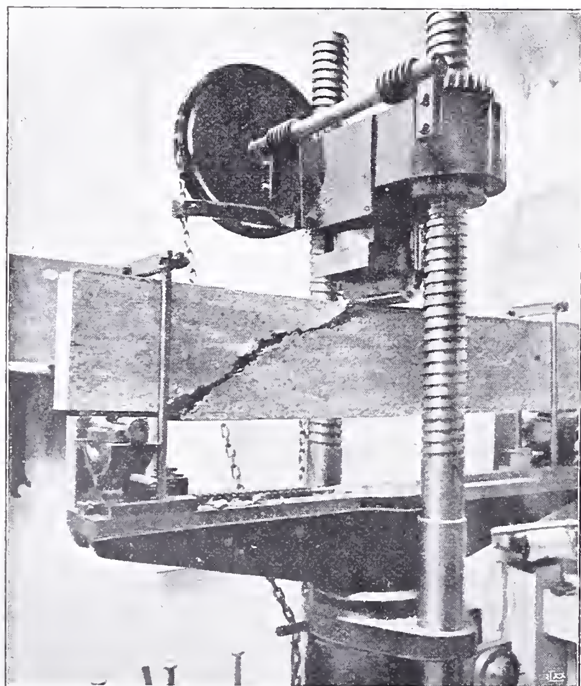

FIG. 5.

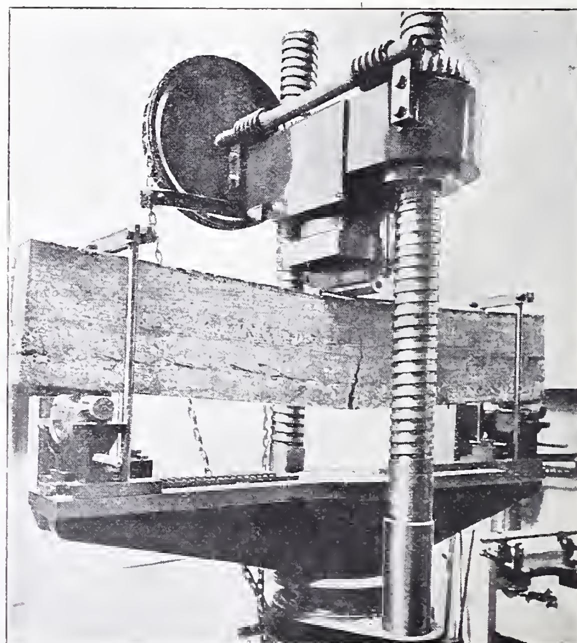

FIG. 6.

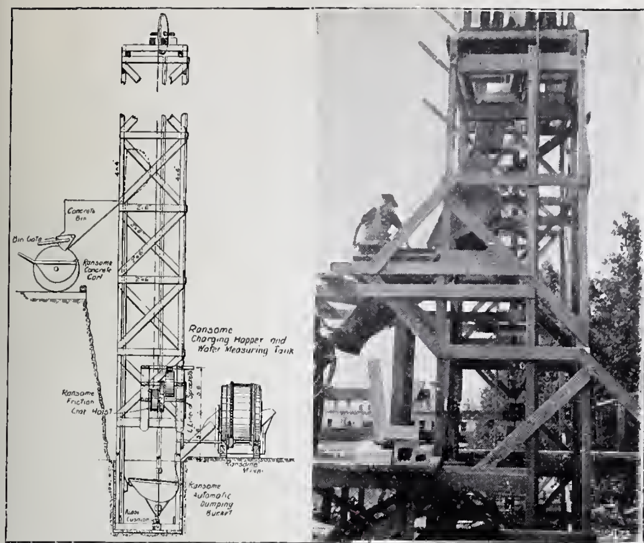

FIGG. 7 och 8.

I New York såväl som i flera andra städer föreskrifva byggnadslagarna, att all sten eller grus, som skall användas till armerad betong, skall kunna gå genom en ring med 18 millimeters diameter.

Ur eldfasthetssynpunkt är det äfven olämpligt att använda makadam af kalksten, då denna vid högtemperatur förvittrar. Däremot torde de flesta andra bergarter gifva tillfredsställande resultat.

För spännvidder understigande 2 meter är det vanligt i Amerika att använda slagg eller aska i stället för makadam. Slaggbetongen är synnerligen god ur eldfasthetssynpunkt, samt är betydligt lättare än makadambetongen. Då slaggen vanligen erhålles kostnadsfritt, medför dess användande en betydlig ekonomi.

Beträffande sanden för betongarbeten är det vanligt, att specifikationer fordra, att den skall vara ren, skarp och grof. Det händer stundom, att en sandbädd kan innehålla föroreningar af sådan art, att de med cementen ingå kemiska föreningar, i hvilket fall, sanden naturligtvis är olämplig för betongen. Blandningen af betongen bör för alla större arbeten ske med maskin.

Man kan skilja betongblandningsmaskinerna i två allmänna klasser: kontinuerliga betongblandningsmaskiner, i hvilka materialet oupphörligt införes, och från hvilka betongen utkommer i en stadig ström, samt periodiska maskiner, hvilka äro så konstruerade, att de kunna emottaga de olika materialen samtidigt samt uttömma betongen periodvis.

De kontinuerliga betongblandningsmaskinerna fordra en mycket stor noggrannhet vid materialets ifyllande och lämna i annat fall dålig betong. I en del amerikanska städer, exempelvis Filadelfia, är därför bruket af kontinuerliga betongblandningsmaskiner förbjudet.

De periodiska maskinerna lämna däremot ett betydligt tillförlitligare resultat än blandning för hand, och de medföra äfven en betydande vinst i tid och pengar för betongarbete af större omfång. Den äldsta och mest spridda, åtminstone i de östra staterna, är Ransomes betongblandningsmaskin, som består af en cylindrisk plåttrumma, hvilken roterar kring en horisontell axel. Inuti trumman finnas snedt ställda skoflar, anordnade på så sätt, att vid rotationen materialet kastas fram och tillbaka i trumman. Maskinen utmärker sig genom synnerligen stor enkelhet samt kan drifvas med gas, ånga eller elektricitet. Transporten från maskinen till formarna sker vanligtvis i tvåhjuliga kärror af järn eller trä, men måste naturligtvis inrättas på olika sätt vid olika tillfällen.

Fig. 7 visar en enkel anordning för transport af betong vid husbyggnader. Den blandade betongen nerfaller här i en järnskopa, hvilken upphissas med hjälp af en elektrisk motor eller ångmaskin och vid den önskade höjden uttömmes automatiskt i en plåtbehållare. Genom att öppna en lucka i denna behållare, utsläppes betongen i tvåhjuliga kärror och föres vidare. Fig. 8 visar ett fotografi af en dylik anordning i det ögonblick, då betongen uttömmes i plåtbehållaren.

Som regel göres betongen i Amerika betydligt lösare, än hvad som är fallet i Europa. Visserligen blir styrkan mindre vid våt blandning, men anser man, att denna olägenhet icke uppväger faran, att formarna ej blifva väl fyllda, hvilket förefinnes vid torr betong. Det har äfven vid flera tillfällen visat sig, att genom att använda så torra blandningar, som stundom sker i Tyskland, adhesionen mellan järnet och betongen blir ofullständig.

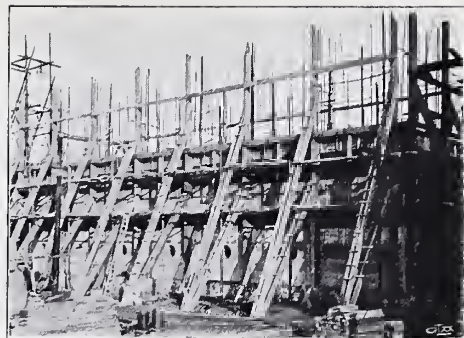

FIG. 9.

Detta erkännes numera äfven af många europeiska författare, och börjar man därför åtminstone i Syd-Tyskland öfvergå till våta blandningar. Någon egentlig stampning kan icke ifrågakomma vid de amerikanska armerade betongkonstruktionerna, men bör betongen omröras med spade eller annat redskap, så att inga ihåligheter kunna uppstå.

Hvad slutligen beträffar formarbetet, så är detta en mycket viktig sak, som sällan ägnas tillräcklig uppmärksamhet, men hvilken spelar en betydande roll för kostnaderna af en byggnad. Till formar för armerade betongkonstruktioner kan användas virke af ganska dålig beskaffenhet. Det vanligaste virket i Amerika är hemlock, ett barrträd af betydligt sämre kvalitet än de svenska träslagen. I de flesta fall utföras formarna af 1-tums bräder. Önskas en jämn yta, böra bräderna vara hyflade samt böra äfven bestrykas med linolja eller dylikt ämne.

Afsevärda besparingar kunna ofta vinnas genom att inköpa gammalt virke, hvilket förut varit användt till betongarbete eller annat liknande ändamål. Vid beställande af trävirke för en betongbyggnad är det nödvändigt att uppgöra ritningar till formarna, så att bräderna kunna beställas till rätt längd. Hvar och en, som är något förtrogen med byggnadsarbeten, vet ju huru mycket virke i annat fall bortslösas.

Vid en stor byggnad beställes naturligtvis virke endast för en del af densamma, och detta virke nedtages och återuppsättes för andra delar af byggnaden. Det är därför nödvändigt, att vid konstruerande af formarna, detta sker så, att de kunna nedtagas och återuppsättas med minsta möjliga arbete. I detta hänseende syndas ganska mycket i Amerika, och är det troligt, att hvad formarbetet beträffar, vi hafva mera att lära från England och Frankrike än från Amerika. Hvad som särskildt är att beakta i England och Frankrike, är den stora utsträckning, i hvilket bultar och rep användas för att hopfästa formarna, under det att i Amerika såväl som i Sverige, man gärna slår i några spikar och därigenom omöjliggör ett snabbt nedtagande samt dessutom förstör trävirket.

Fig. 9 visar formar för kolsilo vid Swanscombe i England. I dessa formar är praktiskt taget inga spikar använda, allting är hopfästadt med bultar, och samma formar hafva nedtagits och återuppsatts för 8 dylika kolsilon.

I Frankrike och många ställen i Tyskland användes i ganska stor utsträckning järnklampor för att sammanhålla formarna, speciellt för pelare, detta har äfven vid åtskilliga tillfällen blifvit försökt i Amerika, men icke gifvit tillfredsställande resultat.

Formarbetet är troligen det, som för närvarande lämnar det största rum för förbättringar vid armerade betongkonstruktioner, och är det troligt, att med högre uppdrifven yrkesskicklighet i detta arbete kostnaden af armerad betong kommer att betydligt reduceras. Detta vore ju särdeles önskvärdt, då de fördelar, som den armerade betongen erbjuder, äro synnerligen stora. Det torde vara ytterst få byggnadsmaterial, som kunna anses permanenta i så hög grad som den armerade betongen. Den är ej utsatt för försämring af sådan art som järnets och stålets rostande, träets ruttnande eller förvittring af sten. I själfva verket tilltager ju den armerade betongen i styrka för en obegränsad tidrymd Ur eldfasthetssynpunkt är den troligen det bästa byggnadsmaterial, som existerar. De stora eldsvådorna i Baltimore och San Fransisco hafva till fullo bevisat detta påstående. Den lätthet, med hvilken nödvändiga material kunna erhållas på nästan hvilka platser som helst, möjliggör en snabbhet i utförandet, som icke skulle kunna ernås med andra byggnadsmetoder.

(Slut i nästa n:r.)

SPRIDDA MEDDELANDEN.

KOMMUNAL- OCH RÅDHUSFRÅGORNA I STOCKHOLM. Vid sitt sammanträde den 4 maj fattade stadsfullmäktige i dessa viktiga frågor följande beslut:

att, med ändring af redan fattade beslut, i hvad de strida häremot, förlägga stadens nya rådhus, innehållande lokaler för magistraten, rådstufvurätten och förmyndarekammaren, i kv. Fruktkorgen samt uppdraga åt drätselnämndens andra afdelning att, med beaktande af de önskemål i fråga om de inre anordningarna i rådhusbyggnaden, som af magistraten uttalats i dess skrifvelse i ämnet den 31 mars 1908 till rådhusbyggnadskommittén, liksom med särskild hänsyn därtill, att behofvet af framtida utvecklingsmöjligheter varder tillbörligen tillgodosedt, låta skyndsamt uppgöra och till stadsfullmäktige inkomma med nya ritningar och kostnadsförslag till denna rådhusbyggnad; samt

att ett kommunalhus skall uppföras å kv. Eldkvarnen och en särskild kommitté af sju personer tillsättas med uppdrag dels att utreda, hvilka af stadsfullmäktiges delegationer och styrelser kunna, sedan nödiga lägenheter beredts för fullmäktiges samlingsrum med tillhörande kommittélokaler äfvensom kommunal festivitetsvåning, inrymmas i byggnaden, dels att uppgöra ritningar till ett dylikt kommunalhus med bibehållande af den monumentala karaktär, som enligt de förut godkända ritningarna för rådhus funnits kunna utmärka en byggnad å platsen.

Vid ett följande sammanträde blefvo följande personer utsedda till ledamöter i ifrågavarande kommitté, nämligen: herrar disponenten R. W. Alderin, majoren O. A. Busch, vice häradshöfdingen, direktören E. Kinander, grosshandlaren H. Lamm, borgmästaren C. Lindhagen, bankdirektören K. A. Wallenberg och arkitekten G. Wickman.

Äfven om det är ägnadt att väcka förvåning att stadsfullmäktige förmåtts upprifva ett redan fattadt beslut, utan att detta föregåtts af någon fullständig utredning, måste man i det afseendet med glädje hälsa denna lösning, att härigenom de stora kraf, man ur estetisk synpunkt måste ställa på en för hela Stockholms utseende så ytterst viktig plats som Eldkvarnstomten, med säkerhet komma att tillgodoses genom en för platsen lämpad, gedigen arkitektonisk skapelse.

T—M.

BYGGNADSCHEFSBEFATTNINGEN I STOCKHOLM. Till byggnadschef i Stockholm har drätselnämnden förordnat majoren i fortifikationen Henning Kinberg. Lönen är genom stadsfullmäktiges föregående beslut bestämd till 20 000 kr. pr. år. Förordnandet gäller tillsvidare med sex månaders uppsägning. Major Kinberg har tillträdt platsen den 1 juli.

Efter alla strider och meningsskiljaktigheter, som denna fråga förut uppväckt och som tog sitt uttryck i major Kinbergs återkallande af sin ansökan, är ju denna lösning ganska öfverraskande. Sedan platsen emellertid utan afsedt resultat anslagits ledig, blef samma erbjuden åt major Kinberg, som då förklarade sig villig att antaga den.

Hvad som kommit till med stort besvär, brukar ofta blifva till gagn här i lifvet. Det är vår förhoppning att så skall blifva fallet äfven här. Såsom vi förut påpekat, är det viktiga och svårlösta uppgifter som vänta den nye byggnadschefen och behofvet af deras lösning blir kännbarare med hvarje dag som går.

VID KUNGL. AKADEMIENS för de fria konsterna byggnadsskola hafva i år med fullgörandet af täflingsprogrammet, en stadskyrka, följande elever afslutat sina studier. Gustaf Holmdahl, kungl. medaljen jämte Hoffmanska stipendiet, 2 500 kr., Cyrillus Johansson, kanslärsmedaljen, Anders Roland utmärkt loford och 200 kr. (för studier i svensk arkitektur) samt Johan Jarlén. I de lägre årsklasserna ha följande belöningar utdelats: Elis Kjellin, utmärkt loford och 150 kr., Ottar Hökerberg, utmärkt loford, Knut Nordenskjöld, 150 kr. och Gustaf Linden, loford och 100 kr.

PRISTÄFLAN. Af Härnösands skolråd har utlysts pristäflan för ny folkskolebyggnad; mot programmet kunna dock en del invändningar göras i fråga om uppgifternas klarhet och fullständighet. Om vaktmästarens bostad säges ingenting — endast att han skall ha vedbod om 75 m² — och lika litet om för lärare och lärarinnor afsedda smårum. Den önskade storleken af kollegierummet m. fl. rum torde väl ock i programmet kunna ha bestämts. Den begärda kostnadsberäkningen borde ha inskränkts till uppgift på rymdinnehåll, enär inga för platsen gällande byggnadspriser i programmet kungjorts; att i en skisstäfling som denna fordra fullständiga beräkningar ha flera föregående täflingar visat olämpligheten af. Inlämningstiden har, otydligt nog, satts till »3 mån. efter annonsens datum»; upplysas kan här att denna var d. 27 maj. — Dessa och andra reflexioner göra, att det åter måste starkt framhäfvas att intresset och således ett godt täflingsresultat till mycket stor del betingas af programmets tydlighet, destomera som det denna gången gäller en så viktig byggnadsart som folkskolan.

INTERNATIONELL PRISTÄFLAN är utlyst om ett monument öfver *reformationen* att resas på bestämd plats i Genève i anledning af 400-årsdagen af Calvins födelse. Uppgiften kräfver såväl arkitektonisk som skulptural behandling. Kostnaden c:a ½ million francs. Inlämnas före 15 sept. i år. Prisnämnden har 30 tusen fr. att disponera. Det väl uppställda programmet erhålles från Secrétariat de l'Association du Monument de la Réformation, rue du Stand, 56, Genève, Schweiz.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 12 maj under prof. Clasons ordförandeskap, hvarvid förekom till behandling utkastet till ny byggnadsstadga för riket, som af den af regeringen tillsatta kommittén remitterats till Afdelningen med begäran om yttrande. Ärendet hade undergått en förberedande behandling af hrr Hagström, Lallerstedt och Örtenblad, hvilka med framhållande af att förslaget syntes utarbetadt efter fullt moderna, sunda principer hade upptagit en del partier till närmare granskning. I samband härmed utspann sig en liflig diskussion, hvilken dock ej hann slutföras, utan beslöts att fortsätta ärendets behandling vid ett kommande extra sammanträde.

Med anledning af de inlägg, som af Redaktionen för Afdelningens publikation »Arkitektur och dekorativ konst», hrr Tengbom, Clason och Östberg, gjorts i frågan om byggnadschefsbefattningen i Stockholm, beslöt Afdelningen, på förslag af stadsark. Salin, att uttala sin stora tillfredsställelse med det sätt, på hvilket detta skett, liksom ock att ansluta sig till de uttalanden, som sålunda på arkitekternas vägnar blifvit gjorda.

För öfverlämnande till vissa personer och föreningar såväl här hemma som i utlandet af den arkitekturpublikation, som utgifvits med anledning af arkitektkongressen i Wien, anslogs medel samt beslöts att den svenska afdelningen af årets arkitekturutställning i Wien senare skulle om möjligt exponeras i Stockholm.

Att biträda vid anordnandet af det svenska arkitekturmötet utsågs ark. C. Westman.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar och modeller samt resestudier och var anordnad af arkitekterna V. Fagerström och Georg A. Nilsson.

VID ETT EXTRA SAMMANTRÄDE tisd. den 19 maj, fortsattes behandlingen af ofvannämnda fråga angående skrifvelse från byggnadsstadgekommittén och beslöt Afdelningen att med vissa ändringar biträda hrr Hagström, Lallerstedt och Örtenblads uttalande samt uppdrog åt styrelsen att till Kungl. kommittén aflåta en svarsskrifvelse med påpekande af dels sättet för och gången af frågans behandling dels äfven att uttalandet på grund af frågans läge och tidens knapphet icke bör anses såsom något slutgiltigt svar i det viktiga ärendet, utan hoppades Afdelningen, att om möjligt framdeles få taga del af Kungl. kommittés vidare utarbetade förslag.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 8 · 1 AUG. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

BYGGNADSSÄTTET I STÄDERNA.

Ingen tid har väl medfört så stora förändringar i våra städers utseende, och härvid farit fram med större ovarsamhet och pietetslöshet än den vår tid närmast föregående. Det är ju ofta så, att en ny tid ställer sig kritisk och oförsonlig gentemot närmast föregående tiders sträfvanden och åtgöranden och bedöma dem såsom missgrepp. Men om en sådan kritik någonsin kan anses berättigad, så är det i detta fall, ty vi äro ju i tillfälle att anställa jämförelse mellan äldre och nyare stadsbilder. Ark. Westmans föredrag vid senaste arkitektmötet om »gamla svenska städer», hvilket återgafs i föregående nummer, utgör en skarp satir öfver detta ämne, ägnadt att belysa städernas senaste utvecklingshistoria. Minns den träffande replik, som han lägger i handlanden Carlssons mun: »Di kallar stan för lilla Paris, har herrn varit i Paris så herrn känner igen'en?» Den ger i få ord ett slående uttryck för de sträfvanden, som kännetecknat våra stadssamhällens utveckling, små som stora: en önskan att imitera stora världens grannlåt och att icke se sina egna förhållanden och resurser sådana de äro. Allmänheten behöfver väckas till insikt om, hur parodiskt resultatet blir. I detta afseende ha få verkat så starkt för att i vida kretsar söka ingjuta förståelse för de synpunkter, hvilka hos fackmännen sedan länge varit förhärskande, som tysken Schultze-Naumburg i sina »Kulturarbeiten». Det ligger en gisslande ironi i de jämförande bilder, han lämnar från städernas förr och nu, och ingen skall vara så blind, att han icke beröres häraf och ledes till eftertanke. Fastän anknutna till tyska städer, kunna de lika väl tillämpas i vårt land. Bakom dessa framställningar i populära, kraftigt verkande bilder finner man en djup förståelse för den verkliga innebörden i stadsbyggandets svåra konst. I sitt företal till den volym bland hans »Kulturarbeiten», som heter Städtebau, säger han: »Intet byggnadsproblem fordrar mångfaldigare synpunkter än stadsbyggandet. Sociala, jordpolitiska och tekniska makter foga sig där till hvarandra. Frågorna rörande hygienen blifva alltmer komplicerade, de estetiska fordringarna tränga sig ändtligen åter fram för att blifva tillgodosedda. Vill man behandla alla dessa frågor i deras ursprungliga sammanhang, så måste man beskrifva, hur en stad uppstår och under mängder af skiftande omständigheter utvecklas genom tiderna. Ämnet skulle svälla ut så att boken om stadsbyggandet skulle antaga formen af en hel encyklopedi.»

När man betänker, hvilken grundläggande betydelse dessa frågor hafva för ett lands arkitektur i sin helhet, är det glädjande konstatera, att en dylik allvarlig syn på problemet alltmer gör sig gällande äfven hos oss. Man går i författning om stadsplaners reviderande och f. n. är vår byggnadslagstiftning också under omarbetande.

Säkerligen skall häraf framgå mycket godt och dessa bemödanden komma att inverka på städernas utseende. Men huru goda stadsplanerna än äro, och huru förutseende byggnadsförordningarna än äro utarbetade, kan ej härigenom förebyggas det fel, som våra gatuvyer i allmänhet lida så svårt af, nämligen brist på *enhetlighet*. Förr i världen lärde likartade behof eller annan gemensamhetskänsla de byggande att hålla sig inom vissa gränser, medan nu våra gator ofta blifva profkartor, där enskilda tillåtas öfverbjuda hvarandra i exponerandet af sina mer eller mindre befängda infall och nycker inom byggnadskonsten. Byggnadsmyndigheternas i våra städer befogenhet att häremot ingripa är mycket begränsad, och måste andra utvägar sökas för att här komma in i en sundare riktning.

Ett vaknadt intresse för vår äldre byggnadskonst är säkerligen ett medel härtill, och har ett sådant arbete som det af ark. Westman planlagda om ett bildverk från »gamla svenska städer» en stor uppgift att fylla.

Det vore emellertid af stor betydelse om städerna själfva kunde *direkt* medverka till detta syfte. Hur detta kunde ske belyses i ett aktstycke, som vi nyligen haft tillfälle taga del af. Det är en skrifvelse från en af Göteborgs stads praktiska myndigheter, nämligen stadens *ingeniörskontor*, hvari behandlas frågor rörande stadens nya planlagda områden och dessas utveckling, och hvilken är ställd till byggnadsnämnden, där den f. n. ligger under behandling. Den åsyftade delen af skrifvelsen lyder:

»Slutligen har stadens ingeniörskontor att uttrycka den varma förhoppningen, att — vare sig dess planförslag antages till utförande eller icke — staden i arkitektoniskt hänseende själf tar hand om stadsdelens viktigaste och mest exponerade partier genom att t. ex. utlysa täflingar för dessas, ofta kanske för hela kvarters bebyggande, och upplåta tomterna under villkor att dessa ritningar följas, åtminstone hvad beträffar byggnadernas yttre. Tio à femton tusen kronor om året offrade till ett sådant ändamål är en väl så motiverad kulturutgift, som anslag till muséer och musik. Ty gatans konst når ju dagligen oss alla, vi tvingas alla i beröring med den, och dess inverkan på vårt skönhets- och känslosinne är stort.

Det förefaller också stadens ingeniörskontor fullkomligt irrationellt, om staden å de marker den själf äger, såsom hittills i en framtid skulle låta enskilde byggande, ofta utan förståelse eller ansvarskänsla inför de gatuvyer

de låta kommande släkten få till dagligt skådebröd, bestämma såväl stadens karaktär, som våningarnas och därmed äfven hemmens grundgestaltningar.

Vare härmed ej afsedt att föreslå ett åtgörande, som fråntager staden all prägel af enskildt initiativ. Där sådant anses böra göra sig gällande torde emellertid mycket kunna vinnas genom t. ex. ett sådant tillägg i byggnadsordningen, att ritningar, hvilka enskilde till byggnadsnämnden inlämna för stadfästelse, skola vara åtföljda af antingen perspektivritning af hela den gatuvy, hvari nybyggnaden skall inrymmas, eller ock af en fotografi af trakten, därå den tillämnade byggnaden inritats — allt för att höja den enskilde bygganes blick för, att hufvudvikten vid byggnadsritningars uppgörande bör läggas till den gatuperspektiviska totalvyn.»

Det är ju icke alltför vanligt att i stadsmyndigheternas ämbetsskrifvelser möta en så vidsynt blick och så stor förståelse för de ingalunda små insatser i stadsfysionomiens utveckling, som det här gäller. Ur denna synpunkt är detta uttalande väl värdt att ihågkommas, liksom det är att hoppas, att detsamma måtte vinna det beaktande hos vederbörande, det säkerligen förtjänar. Göteborg har ju alltid visat en förutseende omvårdnad om sin utveckling; de konstnärliga synpunkter, som dess stadsingeniörskontor i sin skrifvelse framhållit, förtjäna förvisso att härvid äfven upptagas med det största intresse.

BYGGNAD VID STORÄNGEN. ARKITEKT RAGNAR ÖSTBERG.

BYGGNAD VID STORÄNGEN.

Ägaren af byggnaden, kandidat Yngve Larsson, bestämde från början, att sofrummen skulle förläggas i bottenvåningen, hvardagsrum, matsal och köksafdelning 1 tr. upp samt herrns arbetsrum och ett eventuellt gästrum 2 tr. upp. Denna plandisposition är äfven genomförd, endast med den förändringen, att hvardagsrum och matsal hopförts till ett enda stort rum upptagande hela södra gafvelfasaden 1 tr. upp. Anordningen har den fördelen, att den lämnar husbonden fullständig arbetsro och bestämdare särskiljer mellan barnkammarafdelningen med hvad därtill hörer, och husmoderns öfriga verksamhet inom hemmet.

Källare inrymmes under hela byggnaden med värmekammare, tvättstuga, matkällare etc.

Ytterväggarna äro uppförda af stående 3″ spåntad plank på 6″ × 8″ syllar; på innersidan papp hvarpå 1″ × 2″ läkt samt 1″ bräder och papp. Den yttre beklädnaden utgöres af profilerade och falsade 8″ × 1″ bräder. Å byggnadens kortsidor hänger väggens ytterlif vid takfoten 10 cm. öfver samma vägglif vid sockeln. Innerväggarna bestå af 2″ plank, läkt och 1″ bräder.

Bjälklagen utgöras under bottenvåningen af betonghvalf mellan järnbalkar samt 4″ × 4″ sparrar, öfriga bjelklag af 3″ × 9″ plank. Byggnaden är utvändigt tjärstruken med trätjära. Karmar, fönsterbågar och dörrar äro oljemålade i samma färgton. Taket är belagdt med enkupigt tegel. Sockeln är på berggrund uppförd af bruksmurad kullersten.

Grund och sockelarbetet har utförts af grunggläggare J. E. Fröberg. Byggmästare har varit C. W. Edlund och G. A. Gustafsson. Värme- och ventilations-, vatten- och afloppsledningar har utförts af Ingeniör J. M. Lund-

FASAD MOT SÖDER.

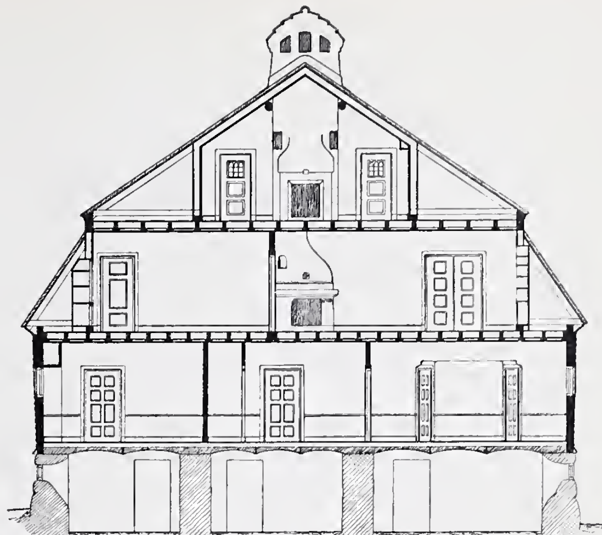

SEKTION.

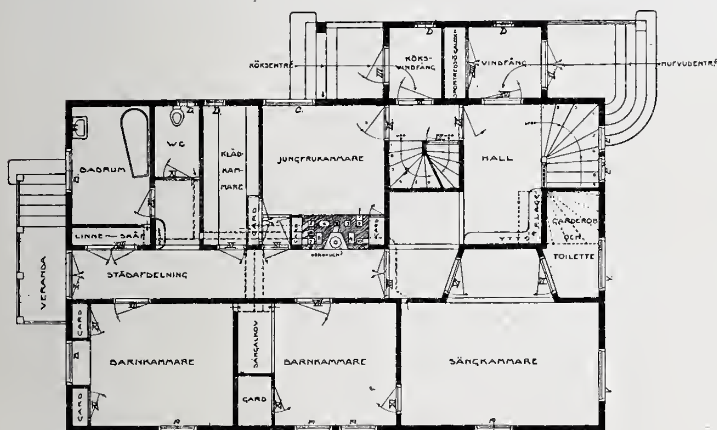

BYGGNAD VID STORÄNGEN BOTTENPLAN.

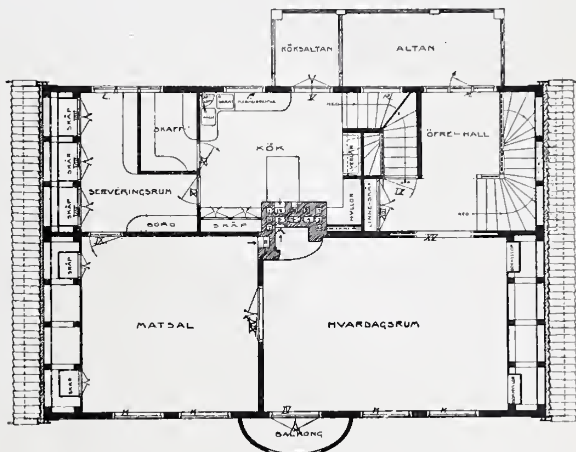

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

holm efter kalkyler af Ingeniörerna F. Oskar Nilsson och Albin Svensson. Elektriska ljus och ringledningar äro anlagda af Förenade Elektriska aktiebolaget.

All målning är utförd af Filip Månsson, som äfven utfört åtskilliga rumstapeter inom byggnaden samt färgdekoreringen å träväggar och ås-tak i herrns rum. Arkitekt för byggnaden har undertecknad varit.

Ragnar Östberg.

GEFIONFONTÄNEN I KÖPENHAMN.

Då frågan om ett nationalmonument här i landet på sista tiden i anledning af Kleenska donationen på 100 tusen kronor låtit mycket tala om sig, ligger det nära till hands att omnämna ett monument, som nyligen fullbordats i Köpenhamn, och som både genom sin storslagenhet och sitt motiv fått karaktären af ett nationalmonument, på samma gång det lyckligt skiljer sig från de braskande kompositioner, som vanligen inrangeras under detta namn. Arkitekt Holsøe i Köpenhamn har, på vår framställning, om Gefionfontänen lämnat följande redogörelse, hvilken återges i original.

Om Gefion lyder Sagnet, at hun var en Kvinde i Asernes Følge. Hun blev af Odin sendt til Sverige for at erhverve Land og fik af Kong Gylfe Lov til at tage saa stort et Stykke, som hun i Løbet af et Døgn kunde ompløje med 4 Øksne. Hun spændte da 4 Øksne for Ploven, og denne gik saa dybt, at et helt Stykke Land løsreves, og droges mod Vest ud i Havet. Den derved opstaaede Ø kaldte Gefion »Sjælland». En senere Overlevering siger, at Søen Mälaren dannedes ved denne Udpløjning, og at de 4 Øksne var Gefions egne omskabte Sønner med en Jætte. Paa Sjælland nedsatte hun sig og ægtede Skjold, en Søn af Odin.

Da der blev taget Bestemmelse om »Langelinjes» nuværende Form, var der for Enden af Amaliegade givet Plads for »Gefion», og da Carlsberg-Fondet og Kommunen i Aaret 1899 hver havde bevilget 50 000 Kroner til Udførelsen, kunde Billedhugger Bundgaard for Alvor tage fat paa den Springvandsgruppe, som ved to tidligere Konkurrencer havde bragt ham Sejren hjem.

Men dermed begyndte Besværlighederne.

Med sejg Udholdenhed har Gefion pløjet sit Firspand

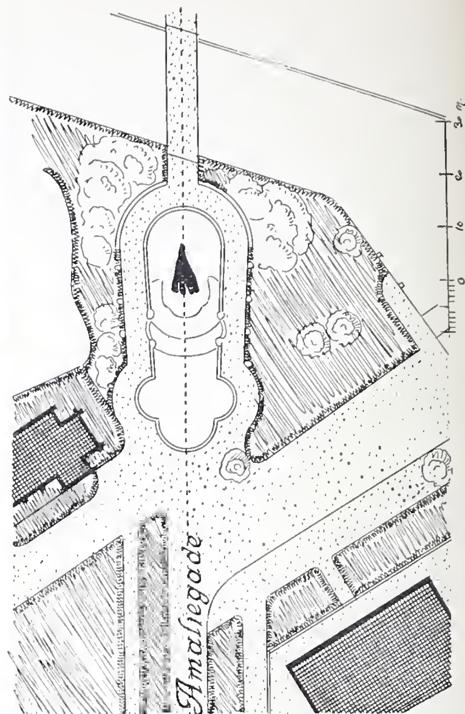

»GEFION» I KÖPENHAMN. SKULPTÖR: BUNDGAARD. PLANSKISS.

Oxer gennem Modstand og megen Detailkritik frem til den Plads, hvor den nu staar — men da Gruppen forleden var færdig og den oprindelige Sum opbrugt, bevilgede Kommunen et Extrahonorar til Billedhuggeren paa 10 000 Kroner.

Gennem megen Enkelthedsmodstand blev den til; hvorfor undersøge Oxernes Hud, naar man overfor en saadan Opbygning burde tvinges til kun at se paa Helheden, som der altid har været Enighed om, hvorfor stikke Næsen i Enkeltheder, naar man staar overfor en saa lødig Komposition, ægte dansk som den Jord, Bundgaard er født af.

Der hviler over Gefion et Skær af Martyrium, som maaske i de sidste Aar ikke har virket hæmmende paa Fuldførelsen af den Springvandsgruppe, der nu staar som en Vinding for dansk Kunst.

Anders Jensen Bundgaard er født i Ersted 1864 og er Søn af en Træskomager. Hans Anlæg for Karikaturtegning havde lagt ham for Had i hans Hjemstavn, og han søgte derfor til København for at finde Erhverv, tilsidst som Markør paa en Kafé. Her skar han i sin Fritid figurlige Ting i Kridtstykkerne, og da hans Talent derved opdagedes, lykkedes det ham at komme ind paa det tekniske Selskabs Skole.

I Aaret 1885 optages han som Elev paa Kunstakademiet, hvorfra han faar Afgangsbevis i Maj 1888 som Modelerer, og samme Aar udstiller han første Gang. Af Bundgaards Arbejder maa særlig nævnes hans mange forskellige dekorative Granit-Arbejder til Københavns nye Raadhus.

Poul Holsøe.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

OM STOCKHOLMS NUVARANDE RÅDHUS skrifver D:r Sigurd Curman i senaste numret af Tidskriften »Ord och Bild». Den värdefulla uppsatsen framlägger byggnadens historia i hufvuddrag, beskrifver åtskilliga af de arkitekturskatter, som finnas inombords och slutar med ett påpekande af det orimliga i suppositionen, att Stockholmarna skulle tillåta en sådan byggnad att vrakas. Han har utan tvifvel rätt. *Trafikfrågan*, som ensam sitter inne med det verkliga hotet, anses allt mera föredraga Vasabrons förflyttning, hvilken numera på allvar diskuteras i samband med undersökningarna för järnvägens nya infart.

STADSBYGGNADSKONSTEN I URKUNDERNA. Att det underbart vackra och individuella hos gamla städer icke »gjort sig själf», som det så bekvämt heter, utan att denna skönhet äfven utvecklades på ett planmässigt och medvetet sätt, därom har professor Heinrich Tscharmann nyligen i »Kunstwart» lämnat ett intressant vittnesbörd. I en skrift, utgifven 1592, omnämner dåvarande rektorn i Annaberg, Erzgebirge, Paulus Jenisius särskildt tvenne försiktighetsmått, som iakttogos vid grundläggandet af staden (1496): »Vid framdragandet af gatorna i en stad, i synnerhet i en bergig trakt, är det tvenne saker, som förståndiga byggmästare böra tillse, först och främst nämligen att gatorna blifva ansenligt breda för erhållande af frisk luft, för det andra att de läggas något krokiga för att i någon mån stäfja vinden, hvilken eljest i bergstrakter är mycket häftig och våldsam. Ty där detta vid anläggandet af en stad ej iakttages, vållas folket på gatorna icke ringa hinder af vindarna. En dylik oregelbundenhet hos gatorna tjänar äfven själfva städerna till prydnad, i det man därigenom får ett intryck af att allt är fullt af hus och byggnader. Dessa omständigheter hafva äfven beaktats af de byggmästare, hvilka först bestämde staden Annabergs omfång och riktningen af dess gator. Ty dessa äro merändels något krokiga, något som kommer dem, hvilka vid oväder gå på gatorna, väl till pass.»

SMÅBRUKARHEMMET vid allm. Skånska landtbruksmötet i Eslöf har vid olika tillfällen blifvit omnämndt i allmänna tidningar. Från en fackman, hvilken vi tillskrifvit med begäran om en kortare redogörelse för detsamma, ha vi mottagit ett meddelande, hvari han framhåller att detta småbrukarhem helt och hållet saknar intresse och koncentrerar han sin kritik i följande ord: »fritt från glädje och idyll, opraktiskt i material, oklokt i inredning, både hvad bostad och fähus m. m. beträf-

far». Och denna mening hade styrkts af flera experter. Vi vilja här endast tillägga att det är beklagligt att en fråga, som förtjänar att blifva omhuldad, på sådant sätt blir dragen på sned. Intresset för densamma är nu så allmänt och stort, att man lätt borde kunna komma till ett godt resultat. Äfven borde man söka tillgodögöra sig det intresse, som bland arkitekterna finnes för denna sak.

STOCKHOLMS STADS HANDTVERKSFÖRENING har inbjudit till rittäflan för att åstadkomma ett konstnärligt prof på våningsmöblemang. Täflingen är afsedd att omfatta rummets möbler och armatur, dess öfriga föremål i marmor, metall, glas och porslin m. m. äfvensom dess dekorativa utstyrsel i mönster och färg. Meningen är att på det sättet få till stånd moderna rumsinteriörer, hvilka skulle utföras till konstindustriutställningen i Stockholm 1909 och där sammanföras till ett helt mönsterhem. Ritningarna skola vara inlämnade senast lörd. 22 aug. på handtverksföreningens lotteris kontor, Brunkebergstorg 15. Fullständigt program erhålles därsammastädes.

ELDSVÅDAN VID NORDISKA KOMPANIETS VERKSTÄDER I NYKÖPING. Den eldsvåda, som nyligen ägde rum vid Nordiska Kompaniets Verkstäder i Nyköping, belyser på ett förträffligt sätt fördelarna af den armerade betongens användning vid fabriksbyggnader.

Dessa verkstäder, äro byggda i två våningar med en rymlig vindsvåning samt äro med undantag af ytterväggarna fullständigt utförda i armerad betong.

Elden, hvars orsak troligen varit elektrisk kortslutning, uppstod i vindsvåningen, där ett större lager af färdiga möbler förvarades, hvilket utgjorde ett synnerligen brännbart material. Vid brandkårens ankomst slogo lågorna ut genom de glastäckta delarna af taket, men lyckades man efter några timmar blifva herre öfver elden.

Det råder intet tvifvel om, att det i detta fall varit byggnadens eldfasta karaktär, som förhindrat en större ödeläggelse. De af brandstodsbolagen utbetalda skadestånden tala härvidlag ett tydligt språk. Skadans totala belopp utgjorde 40,000 kr., af hvilka endast 1,800 kr. kom på byggnaden. Äfven denna lilla skada utgjordes af de glastäckta delarna af taket samt dörrar etc., under det att själfva betongkonstruktionen var fullkomligt oskadad. Det är äfven att märka, att de stora kvantiteter vatten, hvilka inkommit i vindsvåningen, icke trängt igenom bjälklagen, utan kunde man i de undre våningarna icke förmärka något spår af eldsvådan. I. K.

DET NYA RÅDHUSET I LONDON. För ritningar till denna byggnad, »London County Hall» har pristäflan varit utlyst. En mängd af de intressantaste projekten hafva återgifvits i en lång följd af häften af »Builder», med början i februari. Denna den stora stadens största kommunala byggnad och »symbolen för Londons storhet» blir ett väldigt komplex vid stranden af Thames. Första priset, som är byggdt på renässansmotiv, erbjuder i fasadhänseende intet särskildt originellt grepp, men synes vara ett gediget och väl studeradt arbete som tillvunnit sig allmänt erkännande. Förf. är en hittills obemärkt ung man på 29 år, mr. Ralph Knott, hittills anställd på den kände Sir Aston Webbs atelier. Utgången af täflingen, i hvilken deltogo Englands främsta arkitekter, har som naturligt är väckt stort uppseende, och som det vill synas äfven bifall, inom engelska arkitektkretsar. Den numera ryktbare pristagaren har äfven fått utarbetandet om hand och redan några månader efter täflingens slut föreligger förslaget i omarbetad form återgifvet i »Builder» 11 juli.

I LONDON har nyligen öppnats en byrå, »The Architects' Technical Bureau», som har till uppgift att hufvudsakligen med ledning af kataloger, som utsändas af affärer och fabriksidkare tillhörande byggnadsbranschen meddela upplysningar till arkitekter angående byggnadsmaterial o. dyl. Genom att betjäna sig af denna byrå kan arkitekten vid förefallande behof bespara sig det tidsödande arbetet att genomsöka massan af kataloger, som öfversvämmar honom, och som ofta är honom till liten eller ingen nytta. Han behöfver nu endast vända sig till »The Technical Bureau», som underrättar honom om, hvar han kan erhålla, det han önskar. På samma gång har emellertid byrån förbundit sig att undvika allt som kan tydas som rekommendation för någon särskild firma. Byrån, som redan räknar ett tusental fasta abonnenter, kommer möjligen, sedan den erhållit rymligare lokaler, att öppna en utställning af byggnadsmaterial samt utföra undersökningar och prof af olika material.

OM DEN UTOMORDENTLIGA LIFAKTIGHET, som besjälar de tyska arkitekterna får man en god föreställning när man hör, hur många stora arkitekturutställningar, som denna sommar äga rum. Vid sidan af den betydelsefulla och väl anordnade internationella arkitekturutställningen i Wien, i samband med den VIII. internationella arkitektkongressen, i hvilken utställning tyskarna på ett framstående sätt deltogo, omfattar årets utställning i München äfven en arkitekturutställning, vid hvilken hufvudsakligen »Der Münchener Architekten-und Ingenieurverein» och »Der Bund deutscher Architekten» deltaga. Vid den hessiska utställningen i Darmstadt ha de hessiska arkitekterna anordnat en rikhaltig uppvisning af sina arbeten, hvarvid äfven statens byggnadsmyndigheter blifvit väl representerade. I Stuttgart har vidare till den präktiga byggnadsfackutställningen fogats en mycket ståtlig arkitekturutställning. Till slut finns äfven vid den stora konstutställningen i Berlin en ganska rik arkitekturafdelning. På grund af alla de andra utställningarna och därför att ministeriet för offentliga arbeten icke deltager, är denna senare dock af mindre betydande omfattning än föregående år varit fallet.

Borde icke också vi sträfva efter en sådan kontakt med allmänheten. Säkerligen är den af icke ringa betydelse.

JURIDISKA KURSER FÖR ARKITEKTER. De båda stora arkitektföreningarna i Berlin hafva engagerat några framstående jurister att hålla särskilda föreläsningar för arkitekter. Till dessa föreläsningar, som tagit sin början denna sommar, komma äfven ingeniörer att ansluta sig. I synnerhet har nuvarande rektorn i tekniska högskolan i Charlottenburg, prof. Kammerer, på ett förtjänstfullt sätt främjat dessa sträfvanden. Vid tekniska högskolan i Hannover har professor Blum inrättat kurser i nationalekonomi. Han utgår nämligen från den ståndpunkten, att icke minst arkitekten bör vara hemmastadd inom förvaltningens och hushållningens olika grenar och att det utan tvifvel är af stor vikt, att såväl arkitekten som ingeniören behärskar de rättsprinciper och grunddrag af nationalekonomien, som falla inom deras respektive fack.

BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

BYGGNADSTIDNINGEN är namnet på vår nyaste konkurrent. Den har startats för någon tid sedan i Malmö och utkommer där hvar fjortonde dag. Redaktör och utgifvare är arkitekt Harald Boklund. Skada att man inte genast tog steget fullt ut och skapade en veckotidning. Vi skulle behöfva en sådan i Sverige. Äfven som halfmånadstidning bör den kunna fylla en uppgift, om den ledes i rätt riktning. De hittills utkomna numren ge ej anledning till att tro annat än det bästa, hvarför vi önska all framgång.

OM VILLOR OCH EGNAHEMSBYGGNADER af G. H. Sandberg. (Björck och Börjesson.) Pris 1 kr.

Ett litet häfte väl värdt att i många exemplar spridas landet rundt! Trefligt utstyrdt och skrifvet, innehåller det i korthet: under rubriken »Moderna strömningar inom arkitekturen» ett kraftigt betonande af ändamålsenlighet och konstruktiv sanning såsom nödvändig betingelse för en byggnads skönhet — de gamla men för lekmannen aldrig nog ofta upprepade principerna. Vidare »plandisposition», »värme, vatten och aflopp» samt »våra bostäders yttre»; korta upplysningar om vår vanligaste byggnadstyp, plankhuset. På tal om »inredning och möblering» omnämnes en amerik. väf, Burlaps, såsom godt väggbeklädnadsmaterial. — Häftet illustreras af några af förf. uppförda villor, hvilka framstå enkla och lugna utan någon större pretention.

ZOPF UND EMPIRE VON DER WASSERKANTE. Arkitekt Carl Zetzsche, Berlin, 08, fol. Pris 24 mark. I. Engelhorn, Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.

Af samme författare har förut utgifvits »Zopf und Empire» från några nord- och mellantyska städer. Föreliggande häfte utgör således 2:dra delen af ett verk, som enligt förordet

är ämnadt »att i ett sammanhang visa hvarje periods borgerliga byggnadskonst och påpeka de självständiga folkliga egendomligheter, som däri göra sig gällande».

Denna del innehåller 40 planscher i ljustryck med goda fotografier från Schlesvig-Holstein och Danmark af större och mindre privathus, — många med den förnämt enkla, naturliga hållning, som ger den tidens byggnader sådant behag — flera vackra portaler, detaljer, några interiörer och möbler m. m. och därtill en illustrerad text med korta notiser om material och färger o. d. Författaren säger sig ha valt ut det för hvarje trakt typiska, och det hela gör intryck af att vara en äfven för oss intressant och värdefull bok.

OM STYRKAN HOS TEGELMURVERK.

Uti senaste marshäftet af denna tidskrift förekomma några uppgifter om profningar af tegelpelare m. m., hvilka åtföljas af ett uttalande att profven »synas gifva vid handen, att den gängse uppfattningen om cements betydelse vid inblandning i vanligt murbruk, såsom det i allmänhet användes vid husbyggnader, ej vore så strängt riktig», liksom att s. k. småtegel af normalformat, äfven om det visat sig starkare vid vanliga tryckprof, icke gåfve motsvarande större styrka användt i murverk.

Som ofvannämnda uttalanden strida mot den allmänna uppfattningen af dessa förhållanden inom fackkretsar, baserad på de resultat, hvartill man på andra håll kommit genom omfattande undersökningar och studier, så anser jag mig, som under en följd af år uti mina föreläsningar i byggnadsteknik vid Tekniska Högskolan uttalat dessa åsikter, motsatta dem uti berörda uppsats, böra mot de gjorda profven och deras resultat göra några erinringar, för att söka i min mån bidraga till ett klargörande af hithörande förhållanden.

Mot de gjorda undersökningarna synes då först och främst böra göras den erinring, att murverksprofven äro för få för att några bestämda slutledningar skola kunna göras från resultaten. Vidare måste framhållas, att *teglet* i de olika partien varit mycket ojämnt i mått (och former) samt visat ovanligt stora variationer i hållfasthet hos normalprofven af två hoplagda halfstenar, hvarigenom tegelmaterialets inverkan å de relativt små murpelarnas hållfasthet måst blifva mycket olika, lämnande missvisande resultat.

Tagas nu de båda profserierna från februari 1905 och maj 1907 i närmare skärskådande, så synes vid den förra serien de använda materialierna särskildt kalkbruket ha varit bättre — teglets mått anges tyvärr icke — hvilket ock gjort att resultaten blifvit bättre än vid den senare profsamlingen.

Att nu emellertid med de varierande hållfasthetstal å normalprofven, som tabell n:r I visar, murpelarnas styrka blifva så nära lika hvarandra, som i tabell n:r II anges, är ju a priori oväntadt, men torde ha sin förklaringsgrund uti förekommande ojämnheter inom murverken, bestående uti olika tjocka fogar och olika stark sten, hvarigenom totalstyrkan lätt påverkas och förändras. — Styrkan hos pelarna af stortegel utgjorde i detta fall 32 à 37 % — in medio 35 % — af teglets normalstyrka och hos dem af småtegel 21 à 28 % — in medio 25 % — af motsvarande tal, hvilket efter andra liknande profningar förefaller *relativt normalt*. Genom pelarformen, murförbanden och det svagare murbrukets inverkan uppstår nämligen en dylik reduktion i styrka mot de kubiska normalprofven utan förband och med en enda stark horisontal cementfog.

Att styrkan hos pelarna af småtegel blifvit relativt mindre än den hos dylika af stortegel torde i detta fall berott dels på de förra pelarnas större höjdmått i förhållande till tvärsektionen, hvarigenom som bekant styrkan hos profven reduceras, dels att pelarna af småtegel hade 6 bruksfogar, då de af stortegel hade endast 5, hvarigenom äfven styrkan nedsättes samt slutligen att kalkbruket efter 10 veckor hade en ganska ringa hållfasthet mot stenen, hvarigenom murverkens styrka enligt erfarenhet reduceras betydligt och i rätt stor grad *oberoende af stenmaterialets egen styrka*.

Att det synnerligen hårdbrända småteglet från Kalkudden icke gaf större murverksstyrka än profvet har säkerligen berott därpå att, som erfarenheten ger vid handen, det fordras en viss *porositet* hos en mur för att kalken i kalkbruk skall omsättas till kolsyrad kalk och att denna varit för ringa i detta fall. Utan lufttillträde kan som bekant kalkbruk ju aldrig hårdna, hvilket månghundraåriga prof till fullo bestyrka.

Nutida auktoriteter anse det därför vara en misshushållning att inmura starkare och mindre porösa stensorter såsom tegelklinker, kalksten och dylika uti kalkbruk, enär murens styrka blir alltför liten mot det använda stenmaterialets — om nämligen dess hållfasthetsegenskaper skola tillvaratagas.

Vid ett närmare betraktande af den andra profserien finner man ofvannämnda förhållanden ännu mera varierande och resultaten äfven oegentligare. Sålunda var småteglet här mera ojämt i styrka och antagligen dåligare formadt än vid första serien samt kalkbruket af betydligt sämre beskaffenhet.

Teglets varierande styrka framgår än tydligare af den följande tabellen öfver böjningsprofven, där den för storteglet använda brottlasten varierar mellan 320 och 1 320 kg. samt för småteglet mellan 490 och 910 kg.

Att kalkbruket visat en så låg kalkhalt som 5,5 %, anger att detsamma varit för blött och magert, hvarigenom dess blandning med cementbruket blir ojämnare och resultatet sämre, än om kalkbruket varit fetare och smidigare.

Skillnaden mellan de båda sorterna grofbruk och finbruk samt den använda sanden synes däremot vara alltför liten, för att däraf någon olika styrka kan väntas, hvaremot en förbättring i resultat antagligen vunnits om grofbruket blandats med cementbruk af fin sand och vice versa.

Angående cementets beskaffenhet saknas uppgifter, men vis à vis bruksblandningarna, så borde blandningen 1 cementbruk på 2 kalkbruk ha gifvit afsevärdt bättre resultat i pelarprofven än dem af 1 på 5, som torde kunna jämställas med det bättre kalkbruket i första profserien.

Att den senare profserien, hvars pelare äro cirka 3 gånger så höga som minsta tvärmåttet mot den första seriens, hvars höjd är endast 2 gånger eller därunder, med en ålder hos profven af 44 dygn mot i förra fallet 71 dygn, skall visa lägre hållfasthetstal, är fullt normalt och förklarligt.

Att slutligen murpelarna med det starkare hydrauliska kalkcementbruket icke visat relativt större hållfasthet än de öfriga profven af samma slags tegel synes mig däremot vara en abnormitet, som icke kan af de lämnade uppgifterna nöjaktigt klargöras, men som måste finna sin förklaring af direkta iakttagelser å murprofven i verklighet. Härvid bör dock erinras att stenens rengöring och vattning vid inläggning i mur spelar en stor roll för åstadkommande af bättre adhesion mellan bruk och sten, liksom att murverkets styrka är mycket beroende af stenförbandens och fogarnas beskaffenhet i öfrigt, men huru dessa förhållanden här gestaltat sig, framgår icke af den lämnade redogörelsen.

Att ett bevisligen starkare murbruk af blandadt cement- och kalkbruk eller s. k. bastardbruk med ett jämnt och godt stenmaterial — som lättast fås af småtegel — uti en riktigt och fackmässigt utförd mur måste gifva ett bättre hållfasthetsresultat, än om härtill användes osorterad och ojämn sten samt vanligt kalkbruk uti mur »uppförd på vanligt sätt» synes påtagligt och är genom så många officiella prof och undersökningar konstateradt, att de här gjorda få och ofullständiga profven med deras säregna resultat *icke* synes mig kunna jäfva detta faktum.

Dessa frågor, som under de senare åren rätt lifligt dryftats inom facklitteraturen med ofvan angifna naturliga resultat, har i dagarna fått en värdefull och intressant utredning genom det af H. Burchartz utgifna arbetet: »Luftkalke und Luftkalkmörtel», uti hvilket en rikhaltig samling af uppgifter äro sammanförda från de vid Materialprofningsanstalten i Berlin och K. Materialprüfungsamt vid Gross-Lichterfelde under de senaste *åtta* åren gjorda profven på detta område, hvarförutom en mängd andra officiella och kända prof och undersökningar relaterats och kritiserats.

Efter en fullständig redogörelse för en mängd iakttagelser å olika slag af murverk anför författaren å sid. 158 med stark kursivering:

»Dessa tal påvisa, att man från byggnadsmyndigheters

sida framförallt måste sträfva efter att använda godt murbruk vid murningsarbeten. Då härigenom olägenheten af sämre mursten kan delvis afhjälpas, så borde man i stället för vanligt kalkbruk framför allt använda bättre murbruk — åtminstone cementblandadt. Redan en ringa tillsats af cement till kalkbruk åstadkommer som bekant en ovanligt ökad hållfasthet hos bruket.»

Den kända kalk- och cementteknikern d:r Michaëlis yttrar uti en uppsats införd uti n:o 17 af Centralblatt der Bauverwaltung för i år:

»Ehuru kalkbruk användts sedan årtusenden och ehuru det öfverleft sig själft och icke mera passar för vår med ångan och elektriciteten framstormande tid, så råder ännu oklarhet om dess natur och verkningssätt.»

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

»Våra byggnadstekniker böra icke längre åsidosätta nutidens fordringar, utan beslutsamt öfvergå till användning af hastigt och säkert hårdnande murbruk.»

Denna erkända auktoritet påvisar sålunda kalkbrukets brister.och svagheter samt framhåller de s. k. hydrauliska brukssorternas stora företräden och däraf berättigade användning. Dessa hafva ju som bekant egenskapen att äfven hårdna i luft utan upptagande af dess kolsyra, hvilket däremot är ett oundgängligt villkor för kalkbrukets hårdnande, hvilken fordran dock inom nutida byggnader ganska sällan kan uppfyllas.

Som ett vidare ordande i dessa frågor måhända för denna gång skulle taga tidskriftens utrymme för mycket i anspråk, afslutar jag mina meddelanden med att hänvisa till ofvannämnda förtjänstfulla arbete af Burchartz, där den intresserade kan få de bästa upplysningar och råd samt uttalar den förhoppning att Stockholms Byggnadsförening, som tagit det goda initiativet att låta göra själfständiga undersökningar, icke låter vid hvad som förekommit bero, utan fortsätter på den inslagna vägen till båtnad för byggnadsteknikens rationella utveckling i vårt land.

Stockholm i juni 1908. P. Ax. Lindahl.

ERFARENHETER FRÅN NORD-AMERIKA ANGÅENDE ARMERADE BETONGKONSTRUKTIONER.

Af Ivar Kreuger.

(Forts. fr. föreg. n:r).

FIG. 10.

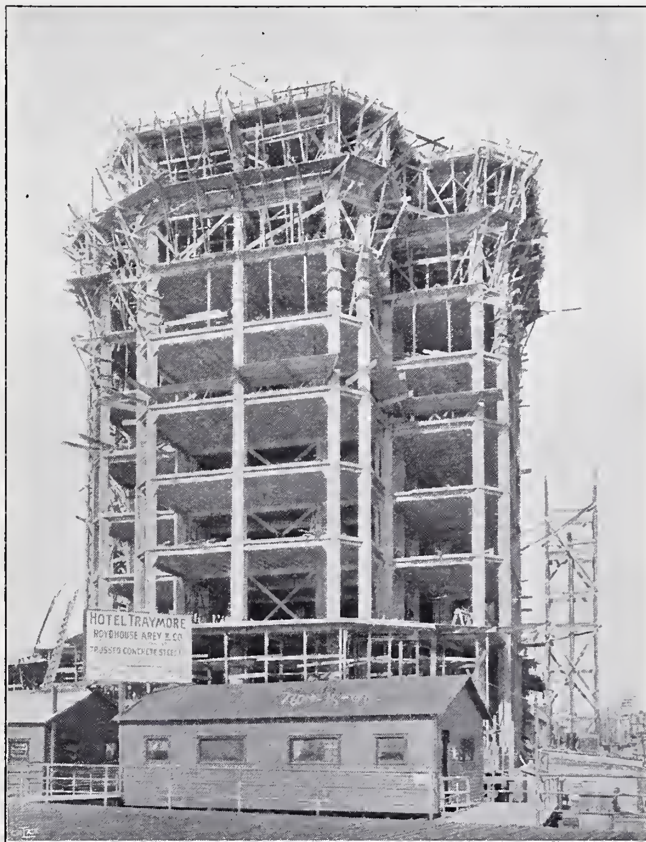

FIG. 11.

Fig. 10 visar Marlborough-Blenheim Hotel i Atlantic City, hvilket troligen är den mest betydande byggnad af armerad betong, som existerar. Denna byggnad, som är 170 meter lång och 38 meter bred, är utförd fullständigt af armerad betong. Grundläggningsarbetet i detta fall var af ganska svår beskaffenhet. Växlingen mellan ebb och flod är högst betydande, och vid högvatten kommer sjön fram till främre delen af byggnaden, så att gästerna kunna stiga i vattnet direkt från rummen. Grunden har därför blifvit utförd af betongpålar, förstärkta med Kahn-järn. Denna byggnad uppfördes på en tid af 6 månader, ett resultat, som säkerligen icke kunde hafva uppnåtts med de vanliga metoderna och troligen icke med någon annan metod än Kahns system. Ett annat exempel på snabbt utförande erbjuder Traymore Hotel i Atlantic City, hvilket visas å figur 11. Första pålen till denna byggnad nedslogs den 10 september och betongarbetet på taket fullbordades den 15 december, således en tidrymd af föga mer än 3 månader.

Det finnes ej någon annan slags byggnadsmetod, som gifver en sådan styfhet och fasthet hos konstruktionen som den armerade betongen. Vid jordbäfningen i San Fransisco hade man utmärkt exempel härpå, och voro de byggnader, som uppförts af armerad betong, de, som bäst motstodo de svåra jordstötarna.

Jordbäfningen i San Fransisco utgjorde utan tvifvel den bästa reklam, som öfver hufvud taget kommit den armerade betongen till del. Vid densamma ådagalades på ett otvetydigt sätt riktigheten af principerna för Kahns system, och enligt de nya byggnadslagar, hvilka antagits af San Fransisco, måste de armerade betongkonstruktioner, som utföras därstädes, hafva byglarna fast förenade med hufvudarmeringen samt bilda en vinkel af 45° med densamma.

FIG. 12.

FIG. 13.

FIG. 14.

Denna styfhet och fasthet, hvilket armerade betongkonstruktioner och speciellt de enligt Kahns system visat sig besitta, har ju stor betydelse i många fall, exempelvis vid dåliga grunder.

På tal om den ekonomiska sidan af armerad betong, är det många omständigheter att taga i betraktande, och det är svårt att gifva några generella regler i detta afseende, men man kan säga, att i de flesta fall den armerade betongen ställer sig betydligt billigare än nitade järnkonstruktioner, i synnerhet om man till kostnaden för dessa senare medräknar effektivt skydd mot eldfara. Å figurerna 12 och 13 visas två olika typer af byggnader, där den armerade betongen visat sig mera ekonomisk än järnkonstruktioner. Ett annat dylikt fall visas å figur 14, där besparingen genom användandet af armerad betong uppgick till flera hundra procent.

I förhållande till träkonstruktioner ställer sig den armerade betongen dyrare i första kostnad, men det måste ihågkommas, att en armerad betongkonstruktion icke fordrar något som helst underhåll, hvilket ju är fallet med trä- och järnkonstruktioner.

Den armerade betongen är speciellt lämplig i sådana fall, då konstruktionens underhåll och förnyande skulle vara förenadt med afsevärda olägenheter, exempelvis vid brobyggnader.

En sak, som äfven bör tagas med i räkningen, är brandpremierna, hvilka åtminstone i de flesta länder äro lägre för armerade betongkonstruktioner än för något annat slags byggnader. Dessutom är ju eldfastheten i många fall, exempelvis vid hotell, teatrar, skolor etc. af ett värde, som knappast kan uppskattas i pengar.

Jämförd med tegel är den armerade betongen ekonomisk endast, när man tillåtes att draga fördel af den armerade betongens ökade styrka och därigenom kan minska volymen.

Till följd af alla dessa fördelar, har den armerade betongen trängt sig fram med förvånansvärd hastighet i snart sagdt alla länder, och har den under de mest olika klimat och arbetsförhållanden gifvit tillfredsställande resultat. Af de stora kulturländerna har England varit det sista att adoptera det nya byggnadssystemet, men de framsteg, som gjorts därstädes under de sista tre åren, hafva varit så stora, att det numera kan ställas vid sidan af Tyskland, Frankrike och Förenta staterna. I England är det regeringen, som gått i spetsen, och har speciellt engelska postverket utfört ett mycket stort antal byggnader af armerad betong. Det kan vara af intresse att veta, att engelska arbetsministern, Mr Harcourt, nyligen yttrat i parlamentet, att vid engelska postverkets byggnader användandet af armerad betong medfört en besparing af 20 % öfver de äldre byggnadsmetoderna.

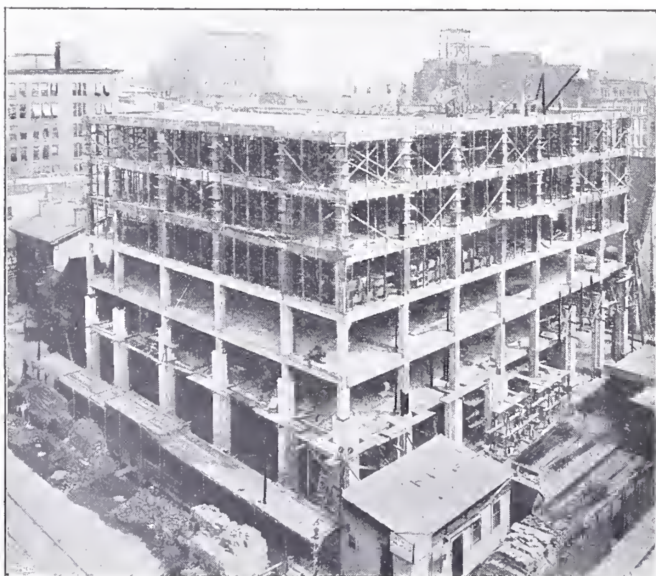

FIG. 15.

I Sverige har den armerade betongen ännu icke vunnit den uppmuntran, hvaraf den är förtjänt, och är detta så mycket beklagligare, som byggnadskostnaderna härstädes blifvit uppdrifna till en sådan höjd, att hvarje möjlighet för deras sänkande borde hälsas med tillfredsställelse. Ur nationalekonomisk synpunkt borde det äfven vara af stor betydelse att få den armerade betongen införd härstädes, då alla de råmaterial, som användas därtill, förefinnas i riklig mängd inom landet, under det att vid järnkonstruktioner åtminstone alla gröfre järnbalkar måste importeras utifrån. Det torde vara tvifvelaktigt, om det finnes något land, som har större naturliga förutsättningar för den armerade betongen än just Sverige. Förutom en utmärkt cement hafva vi en riklig tillgång på sand och sten samt formvirke till lägre pris än kanske något annat land. Å andra sidan är ju kostnaden för järnkonstruktioner härstädes cirka 20 à 50 % högre än i England eller Tyskland.

För att vinna ekonomiskt goda resultat med armerad betong är det emellertid erforderligt i långt högre grad än vid andra byggnadsmetoder att sakkunskap finnes såväl vid uppgörandet af ritningar som vid arbetsledningen.

En af de orsaker, hvarför den armerade betongen här hemma icke alltid medfört ekonomisk vinst, är den, att ofta ritningar uppgöras för en byggnad med speciell hänsyn till användande af järn eller något annat byggnadsmaterial, samt att därefter anbud infordras till dess utförande af armerad betong enligt samma ritningar. Detta är knappast ett tillfredsställande sätt. Den armerade betongen fordrar för att blifva ekonomisk, att en byggnad ritas så, att den blifver lämplig för detta byggnadsmaterial. Den byggnadstyp, som visat sig lämpligast för armerad betong, utgöres af den s. k. skelett-typen, hvarvid en stomme uppbygges, och denna sedermera beklädes med tegel eller annat lämpligt material. Fig. 15 är exempel på en dylik byggnad.

Det finnes troligen få byggnadsmetoder, där skillnaden mellan en väl planlagd och en illa planlagd byggnad kan åstadkomma en så stor variation i kostnaden, och man kan med skäl säga, att om en väl utförd armerad betongkonstruktion är den bästa möjliga byggnad, så är en illa utförd sådan den sämsta möjliga.

Att emellertid låta de svårigheter, hvilka möta vid införandet af armerad betong såväl som vid andra nyheter, förhindra oss att göra bruk däraf i de många fall, då det är det lämpligaste materialet, är ju knappast värdigt ett land, som gärna vill anse sig äga de bästa ingeniörer i världen.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 9 · 5 SEPT. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

ARKITEKTERNAS KONSTNÄRLIGA ÄGANDERÄTT.

I de internationella sträfvandena för att få till stånd likformiga lagstiftningar till skydd för den konstnärliga äganderätten, och hvilka intressen på ett förtjänstfullt sätt framförts genom »l'Association littéraire et artistique internationale», har Sverige hittills icke tagit någon mer framträdande del. Ju lifligare utbytet mellan de olika landens konstnärliga alster emellertid blir, desto mer gör sig ock behofvet af en sådan lagstiftning, stödd på internationella öfverenskommelser, gällande. Sveriges för några år sedan beslutade anslutning till Bernerkonventionen är ju ett tecken på, att detta insetts äfven här i landet. Hvad arkitektyrket beträffar, är ju genom olika förhållanden, af klimatisk, social m. m. natur, faran för oss att bli plagierade och beröfvade frukterna af våra tillkämpade erfarenheter af andra land ej så stor, men å andra sidan är smartnessen i vår tid så förhärskande och kommunikationerna de olika landen emellan, både genom förekomsten af internationella täflingar, utställningar och genom reproduktioners spridning så stor, att äfven arkitekterna böra sträfva efter att härutinnan komma i internationellt ordnade förhållanden. Att vår egen lagstiftning i ämnet är långt ifrån tillfredsställande belyses på ett ganska slående sätt genom den redogörelse för en nyligen afslutad rättegång, hvilken vi ansatt vara af intresse att på annat ställe i detta nummer återgifva.

I Frankrike har man sedan långt tillbaka på ett målmedvetet sätt arbetat för att få till stånd en tillfyllestgörande lagstiftning i detta ämne. Frankrike är väl också det land, som i detta afseende för närvarande står främst. Den man, som därstädes med sådan framgång fört arkitekternas talan är Monsieur Georges Harmand, advokat vid appellationsdomstolen i Paris, samt juridisk rådgifvare åt »La Société centrale des architectes français». För att få till stånd likartade lagstiftningar i olika länder, på hvilka kunde grundas internationella öfverenskommelser, ha fransmännen klargjort sin ståndpunkt genom en nyligen offentliggjord not, afsedd att föreläggas den internationella diplomatiska konferens, som inom kort sammanträder i Berlin för att dryfta frågor i samband med Bernerkonventionen. I denna not, hvilken återgifves i N:o 32 för 1908 af »l'Architecture», framställes först och främst den önskan, att artikel 4 i Bernerkonventionen af den 9 sept. 1886 måtte undergå sådan förändring, att ordet arkitektur införes i denna artikel efter orden målning och skulptur, på sådant sätt att arkitekturen kommer att stå sida vid sida med dessa konstarter, med hvilka den ju alltid betraktats såsom lika berättigad.

Vidare definieras i noten, hvad som bör förstås med arkitektens arbete, på det sättet, att det är hans ritningar som utgöra originalet och att byggnaden är en kopia af dessa på samma sätt som partituret representerar musikerns arbete och lägges till grund för arbetets exekverande. Det är detta originala verk, som bör skyddas för efterapning. Vidare redogöres för de olika internationella arkitektkongressernas i ämnet fattade resolutioner m. m.

Frankrike önskar andra länders anslutning till denna uppfattning. M. Harmand, som i egenskap af franska regeringens delegerade deltagit i den internationella kongressen för industriellt rättsskydd, som nyligen afhållits här i Stockholm, höll för att belysa denna fråga senaste måndag ett synnerligen intressant och instruktivt föredrag inför Afdelningen för Husbyggnadskonst.

Han gaf därvid en öfversikt öfver principerna rörande arkitektens »författarrätt», d. v. s. den rätt, som han såsom skapande konstnär bör åtnjuta för hvarje af honom signeradt arbete, eller med andra ord, att dessa hans arbeten icke utan hans tillåtelse må i någon form reproduceras.

M. Harmand påpekade, att arkitekten bör skyddas af lagen så ofta som han skapat ett original-arbete. Det är därför ej nödvändigt, att han frambringat ett särskildt snillrikt eller fullkomligt nytt verk, ja, det är t. o. m. tillfyllest, om arkitekten på ett personligt sätt sammanställt diverse element hämtade från områden, som kunna anses som ett »Commune bonum». I enlighet härmed hafva äfven tvänne domar afkunnats af domstolen i Antwerpen år 1893 och af domstolen i Nantes vid samma tidpunkt.

M. Harmand påvisade vidare, hurusom arkitektens egenskap af författare kommer till synes i hans ritningar, hvilka utgöra första yttringen af hans tanke, då ju byggnaden uppföres i enlighet med de af honom utförda ritningarna. Det är öfverallt i princip fastslaget, att de rättigheter, som af lagen tillerkänts författaren i fråga om originalet, äfven gäller reproduktionen däraf. Följaktligen har arkitekten rättighet att förvägra hvarje reproduktion af hans byggnadsritningar; sålunda bör han ock vara berättigad att förhindra, att hans ritningar återgifvas i bild, något som äfven gäller de arkitektoniska verk, som utförts i enlighet med hans ritningar.

Men den verkliga fördel, som skulle blifva en följd af ritningarnas skyddande, är att dessa sålunda skulle förblifva konstruktören-författarens personliga egendom; — arkitekten förlorar sålunda ej den honom tillkommande rätten till reproduktion genom att på den utsedda byggnadsplatsen, för en eventuell ägares räkning, uppföra en byggnad, som återgifver hans teckningar.

Det mellan denne ägare och arkitekten uppgjorda kontraktet gäller ju en reproduktion. Följaktligen kan arkitekten, sedan denna en gång fullbordats, utföra andra

reproduktioner för andra kunders räkning, om icke en särskild uppgörelse med den förste härvid träffas.

Likaledes äger arkitekten rätt att låta reproducera sina ritningar i tidskrifter och tidningar, som sysselsätta sig med konstverk och arkitektur.

Arkitekten, som är på detta sätt skyddad, har intresse af att fordra, att hans egenskap af författare respekteras ifråga om de verk, hvars upphofsman han är; sålunda äger han rättighet att låta aflägsna sitt namn såväl från ritningar som från redan utförda byggnader, för den händelse, att huset ej bygges i enlighet med de af honom gifna anvisningarna.

M. Harmand uppfordrade till slut arkitekterna att förse själfva byggnaderna med sina namn och att hos regeringen anhålla, att den ville taga i öfvervägande de franska arkitekternas ofvan omnämnda inlaga i ämnet.

Till slut uppläste M. Harmand följande förslag till resolution, hvilken enhälligt antogs af Afdelningen:

»I enlighet med de önskningar, som sedan mer än 30 år tillbaka framställts på de internationella kongresserna för arkitektur och konstnärlig äganderätt, äfvensom på de internationella kongresser, som afhållits af den internationella föreningen för litteratur och konst — särskildt på de internationella kongresser för arkitektur, som afhållits i Madrid 1904, i London 1906, i Wien i maj 1908 — där nedanstående resolutioner enhälligt blifvit antagna;

Och i betraktande af, att såväl arkitekten som hvarje annan konstnär bör åtnjuta samma skydd som författare af litterära verk;

att detta skydd bör utsträckas till att gälla äfven efter »författarens» död under en tidrymd af minst 50 år;

att arkitekten äger rätt till skydd för de inre såväl som de yttre delarna af byggnaden — som ju endast återgifver hans ritningar — och detta, vare sig att dessa byggnader med sin fasad gränsa till offentliga platser eller att ifrågavarande arkitekturpartier pryda fasaden på offentliga byggnader (jämför svenska lagen af den 28 maj 1897, § 5), uttalar Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst såsom sin mening:

1:o. att byggnadsritningar, hvarmed förstås såväl ritningar till yttre och inre fasader, som ock planritningar, genomskärningsritningar, uppställningsritningar och dekorativa detaljer, utgöra första yttringen af arkitektens tanke och det egentliga arkitekturverket;

2:o. att själfva byggnaden endast är en reproduktion, på byggnadsplatsen, af arkitektens ritningar.

Afdelningen uttalar vidare den förhoppningen, att såväl själfva det arkitektoniska verket, som ock de ritningar, hvilka ytterst konstituera detsamma, må skyddas, vare sig såsom helhet betraktadt eller i detalj, och detta såväl på den enskilda lagstiftningens väg, som i alla internationella konventioner, särskildt den i Bern af år 1886, liksom fallet är med andra konstnärliga eller litterära verk,

och besluter enhälligt att ansluta sig till den af »La Société centrale des architectes français» till de internationella arkitektkongressernas permanenta utskott öfverlämnade inlagan, i afsikt att utverka, att den i oafkortadt skick må inflyta i texten till Bernerkonventionen, såsom denna kommer att framgå ur de diplomatiska förhandlingar, som komma att föras i Berlin i oktober 1908.»

Efter föredragets slut, hvilket mottogs med lifliga applåder, framförde ordf. prof. Clason till talaren den tacksamhet, som Afdelningen för Husbyggnadskonst kände öfver det intressanta och väl framförda föredraget, samt hoppades att detta skulle bidraga till att öka intresset för denna sak och föra den framåt.

Vid sammanträdet, som bevistades af bl. a. Frankrikes och Japans ministrar i Stockholm, Belgiens chargé d'Affaires, franske konsuln, Japans och Sveriges delegerade vid den blifvande konferensen i Berlin, Argentinas regeringsrepresentant vid industriella rättskyddskongressen samt flera representanter för olika konstarter i Stockholm, förekommo äfven ett par andra föredrag hvarvid advokaten Foà, Milano, belyste kompositörernas äganderätt, advokaten Maillars, Paris, talade om öfversättningskydd samt professor Osterrieth, Berlin, med några ord berörde den blifvande internationella konferensens i Berlin arbeten. Alla föredragen, hvilka framfördes på de respektive talarnes modersmål, mottogos med det lifligaste bifall.

Ordf. framförde till sist Afdelningens tack till de föredragande samt till de olika länders representanter, hvilka hedrat sammanträdet med sin närvaro, liksom till auditoriet i sin helhet, som så talrikt hörsammat inbjudningen.

JOSEPH OLBRICH †.

Det är sällsynt att inom arkitektyrket finna sådana gudarnas älsklingar, som vinna sina framgångar liksom utan ansträngning, utan kamp; sådana begåfningar, med ens lysande och bländande, ha ju andra konstgrenar ej sällan att uppvisa. Arkitektur är för mycket bunden vid materian i sina uttrycksmedel för att i allmänhet tillåta detta. Om någon är väl dock Olbrich en sådan sagoprins. För honom är det liksom inga svårigheter existera det växer fram skisser och idéer under hans händer.

Olbrich är ett namn att lägga märke till i vår tids arkitekturhistoria — tillhörande den räcka, som börjar med Otto Wagner. Han var dennes lärjunge och en bland de främsta af de unga wieneropponenterna, samt skaparen af dessas, »Secessionens», omtalta utställningsbyggnad straxt invid Konstakademien i Wien. I Wien blef han snart på modet och öfverhopades med beställningar: talrika villor och privatbostäder i Wien och dess omgifningar blefvo nu till. År 1899 kallades han af storhertigen af Hessen till Darmstedt för att ordna och leda den sedermera mycket bekanta och berömda konstnärskolonien därstädes. Det är väl i förbindelse med denna, hans namn kommer att starkast lefva hos eftervärlden.

Olbrichs lätta och fina konst har i många afseenden starkt påverkat samtiden, men hans insats i byggnadskonsten är nog ej af den djupgående betydelse, som skapar en arkitekturepok. Därtill äro medlen för lätt funna och kanske för mycket bundna vid papperet och för litet vid verkligheten. Det flyter lätt wienerblod i hans ådror.

Innan hans lyckas sol ännu börjat dala har han nu ryckts bort, knappast 40-årig.

Den gudarna älska, dör ung.

ÄGER ARKITEKTEN LAGLIGT SKYDD FÖR SINA RITNINGAR?

I denna för närvarande aktuella fråga vill undertecknad härmed omnämna en bland många ledsamma erfarenheter i denna sak, som endast bekräftar det bristfälliga skydd lagen lämnar arkitektens ritningar här hemma.

År 1905 emottog jag i mitt hem ett besök af ett ombud för en byggnadskommitté å Nerkes landsbygd, hvilken önskade skisser till ett skolhus af trä på landet, inrymmande alternativt fyra lärosalar i första våningen och bostäder för lärare och lärarinnor å vinden, eller *en* byggnad för skolsalar och *en* för lärare m. m.

Sedan skisserna af mig afsändts till den, som beställt dem, meddelade mig länets folkskoleinspektör, att han till kommitterade på deras begäran utlånat de af mig till en grannsocken uppgjorda skolbyggnadsritningarna, efter hvilka en skolbyggnad var uppförd och som innehöll fyra skolsalar jämte lärarebostäder.

Några månader senare kom jag — genom en tillfällighet — att taga del af några värmeledningsritningar (blåkopior), hvilka visade sig vara ett förslag till värmeledning till en skolbyggnad i den socken, till hvilken jag aflämnat mina förslagsskisser. Ritningarna visade sig vara trogna kopior af de ritningar, hvilka folkskoleinspektören lämnat kommitterade till påseende.

Ritningarna voro signerade med namnet på en byggmästare, som var medlem i den kommitté, hvilken hade fått i uppdrag anskaffa förslagsskisser hos mig.

Skillnaden var hufvudsakligen endast den, att dessa nya ritningar voro beräknade för stenbyggnad, en trappa till vinden hade flyttats ett par meter åt sidan och å vinden var ett par rum betecknade med »rum och kök», där jag å min ritning markerat »vind».

I öfrigt var likheten fullständig.

Blåkopiorna hade af ofvannämnda byggmästare tillsändts värmeledningsingeniören i och för uppgörande af kostnadsförslag till värmeledning.

Med anledning af denna ej sällsynta »upptäckt» fick jag tillfälle kopiera värmeledningsritningarna och tillskref jag sedermera den kommittéledamot, hvilken signerat kopiorna med sitt namn, och utbad mig en förklaring.

Denna lät ej länge vänta på sig.

Svaret innehöll en del mer eller mindre älskvärda adjektiver, hvilka icke lämnade något öfrigt att önska af klar och tydlig uppfattning om frågan rörande dessa ritningars tillkomst — hvilken ej angick mig —. Saken hade i öfrigt sin komiska sida, i det byggmästaren lät påskina, att jag faktiskt utan hans tillstånd hade kopierat eller låtit kopiera den ritning han uppgjort till värmeledningsingeniören. Detta vore ett straffbart tilltag, så länge jag ej kunde bevisa att han kopierat mina ritningar, hvilka han aldrig sett etc.

Sedan jag därefter inlämnat räkning till kommittén för mina ritningar, hvilka de kopierat, jämte mina skisser och jag sedermera erhållit visshet om att de ej ämnade godtgöra mig något som helst för mitt arbete, beslöt jag, efter att ha rådfrågat mig med ett par kamrater och en jurist, att instämma byggmästaren inför domstol för vinnande af ett prejudikat.

Samtidigt hade jag genom ett par fackmän — specialister i folkskolebyggnader — skaffat mig intyg att mina ritningar ej voro kopior från »Normalritningar till folkskolebyggnader» eller hade någon öfverensstämmelse med dessa. Vidare äro dessa »sakkunnige samstämmiga därom att ritningarna äro i alla väsentliga delar så lika att ett efterbildande af kärandens (ark. Nissens) ritning måste anses föreligga. De olikheter, som ritningarna utvisa, äro alla af oväsentlig beskaffenhet.»

I skrifvelsen till Häradsrätten åberopades följande: Enligt lag angående äganderätt till skrift af den 10 aug. 1877, sådan denna lag lyder genom lag den 28 maj 1897, är författaren berättigad att med andras uteslutande låta genom tryck, hvarmed i denna lag förstås äfven fotokemiskt förfarande, mångfaldiga sin skrift, ehvad den förut blifvit offentliggjord eller förefinnes endast i handskrift. *Till skrift hänföres byggnadsritning eller annan dylik teckning eller afbildning,* som ej är efter sitt hufvudsakliga ändamål att betrakta såsom konstverk. Genom berörda lag af den 28 maj 1897 tillades orden, hvarmed i denna lag förstås äfven fotokemiskt förfarande.

Vidare heter det i § 10 af samma lag, att ej varder eftertryck lofligt därföre att oväsentliga ändringar, förkortningar eller tillägg vidtagas. Eftertryck kan följaktligen föreligga äfven om i mindre väsentliga detaljer ändringar vidtagits. — — —.

Så kom Häradsrättens utslag:

Som svaranden icke mot sitt bestridande blifvit lagligen öfvertygad att hafva vid det af honom uppgjorda förslag till skolhusbyggnad kopierat kärandens ritningar, finner Häradsrätten käromålet icke kunna bifallas; skolande emellertid i anseende till omständigheterna i målet, *svaranden själf vidkännas sina kostnader* därå.

Till Kungl. Hofrätten hade jag ytterligare anskaffat intyg från fackmän att svarandens ritningar bevisligen voro kopierade efter kärandens och framlades dessa bevis.

Kungl. Hofrätten kom till det resultat, att enär mot svarandens bestridande ej blifvit behörigen ådagalagdt, att svaranden vid uppgörandet af den ritning, om hvilken i målet är fråga, afritat eller med allenast oväsentliga ändringar återgifvit den af käranden utförda ritning till skolhusbyggnad, samt vid sådant förhållande äfven om svaranden låtit medelst fotokemiskt förfarande mångfaldiga den af honom uppgjorda byggnadsritning, svaranden ej därigenom gjort sig skyldig till eftertryck, finner Kungl. Hofrätten ej skäl göra ändring i Häradsrättens beslut, dock skulle käranden ersätta svaranden kostnaderna i målet, hvad svaranden visar sig hafva utgifvit för stämpel i Kungl. Hofrättens utslag. — — —

Detta beslut var enhälligt.

Med detta resultat ansåg jag mig äga bevis för att en arkitekts ritningar kunna, utan hans medgifvande, kopieras och begagnas utan att lagen lämnar honom hopp om att erhålla ersättning i fall han söker bevaka sin rätt.

Örebro i augusti 1908.

KARL NISSEN.

VILLA ÅSEN.

TVÄNNE VILLOR Å SÄRÖ.

VILLA ÅSEN ligger på en vacker plats å Särö med vidsträckt utsikt öfver hafvet och äges af grossh. Olof Mark, Göteborg. Den är uppförd af 7,5 cm:s plank, beklädd på utsidan med liggande 2,5 cm:s bräder på förvandring, strukna med kopparvitriol för att skydda träet; färgen blir med tiden åldergrå. Foder m. m. hyfladt trä, oljemåladt hvitt. Taket täckt med vanligt svenskt rödt taktegel. Utom de lokaler, som visas genom här reproducerade ritningar, innehåller byggnaden ved- och matkällare, samt vindsutrymmen.

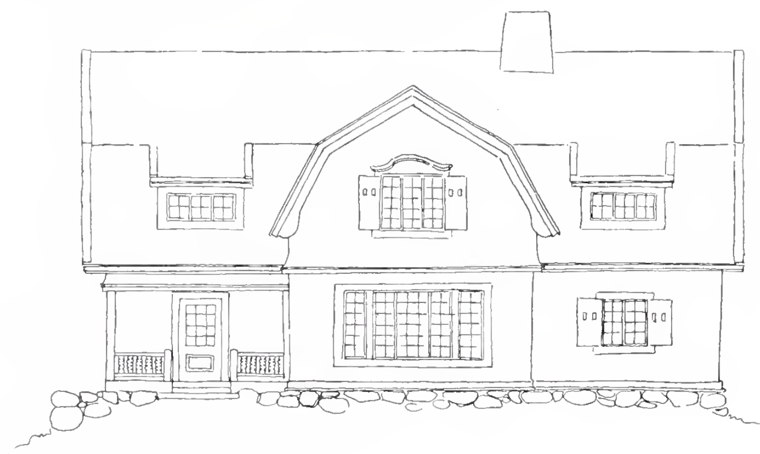

FASAD MOT SJÖN.

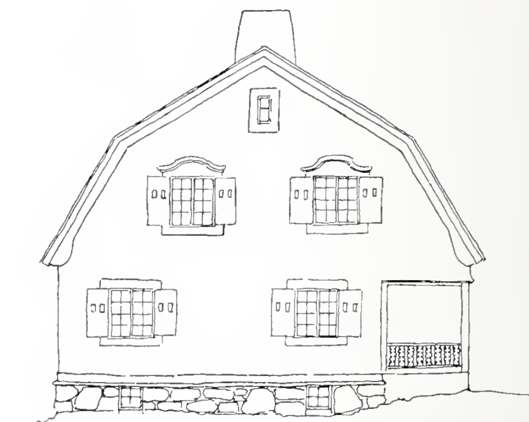

SIDOFASAD.

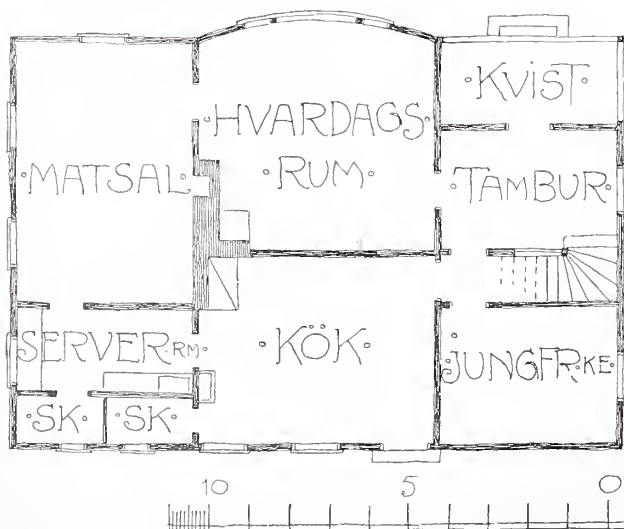

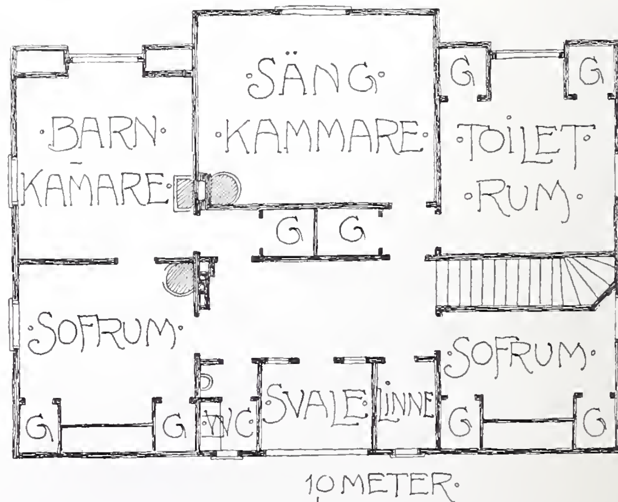

VILLA ÅSEN Å SÄRÖ.

ARKITEKT: OSWALD WESTERBERG.

VILLA STALLARHÖJDEN, äfven med härligt läge vid hafvet, äges af arkitekt Oswald Westerberg, Göteborg. Den är uppförd af 7,5 cm:s plank, på yttre sidan beklädd med ohyflade bräder, som å öfre våningen lagts på förvandring. Struken med blandning af fintjära, linolja och terra siena, undervåningen hvitmålad med slamfärgliknande patentfärg; foder m. m. af hyfladt trä, oljemåladt hvitt. Taket täckt med halm och sjötång, samt sten vid taknocken. Godt vindsutrymme finnes. Källar- och dylika utrymmen äro förlagda i en särskild visthusbyggnad, täckt med torf.

Båda villorna äro afsedda till sommarvillor, men kunna utan större ändringar apteras

VILLA STALLARHÖJDEN.

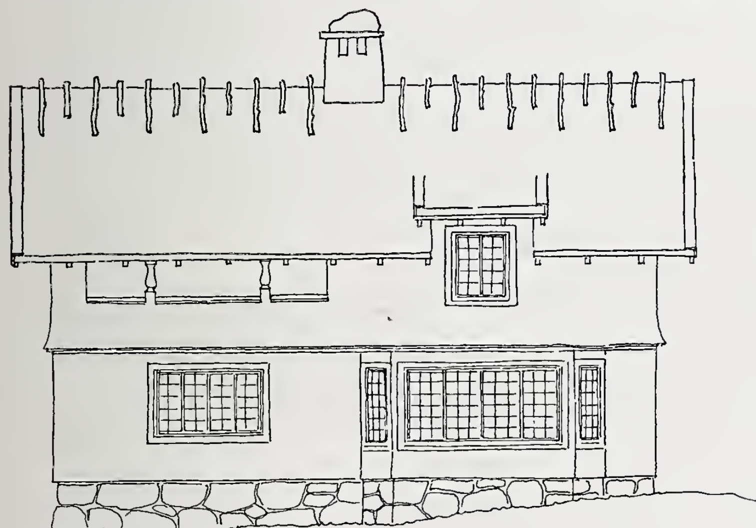

FASAD MOT SJÖN.

SIDOFASAD.

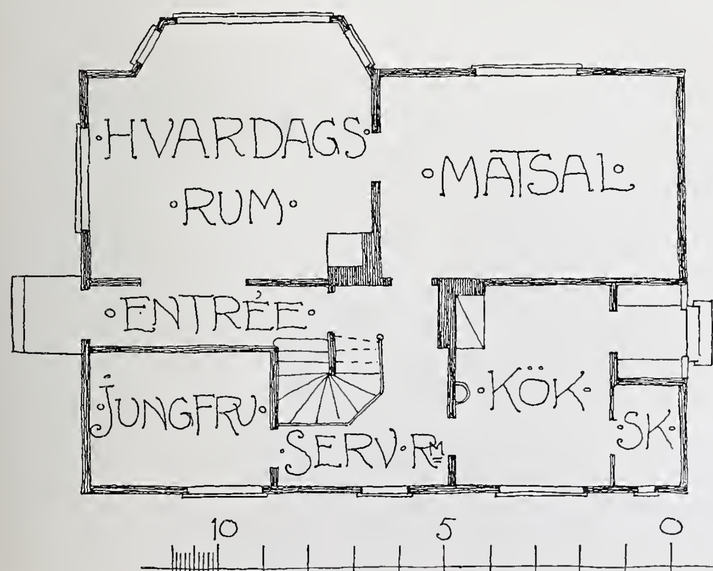

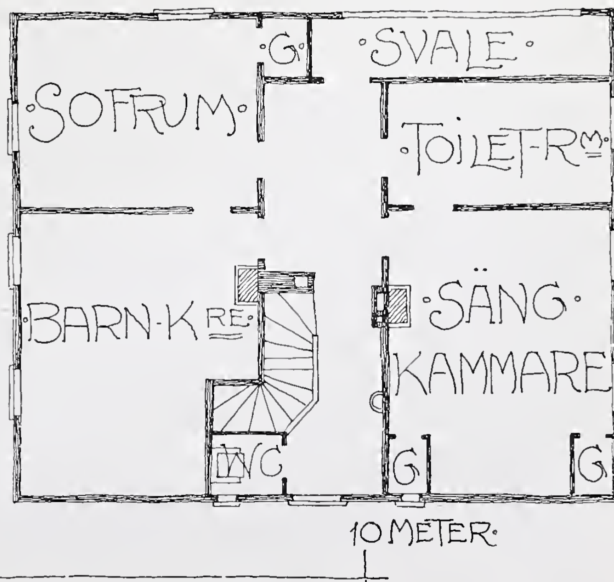

VILLA STALLARHÖJDEN Å SÄRÖ.

ARKITEKT: OSWALD WESTERBERG.

VILLA STALLARHÖJDEN. ARK.: OSWALD WESTERBERG.

för vinterbruk genom att putsa dem invändigt. Byggnadskostnaderna torde belöpa sig till, för den förra något *öfver*, för den senare något under 20 000 kr. Byggmästare för villorna har varit firman Hollander och Westerberg och arkitekt är Oswald G. Westerberg, båda i Göteborg.

GAMLA SVENSKA STÄDER, det samlingsverk, som blifvit resultatet af ark. Westmans föredrag vid senaste arkitektmötet och som utgifves genom den då tillsatta kommittén, utkommer i dagarna med sitt första häfte. Då enligt uppgörelsen med förläggaren kommitterade garanterat en åtgång direkt från förlaget af 200 ex., är det önskvärdt att de som vilja stödja detta prisvärda företag göra sina rekvisitioner snarast möjligt och direkt till Cederquists grafiska aktiebolags förlag, Stockholm.

LITET STOCKHOLMSK ARKITEKTURFILOSOFI.

I en diskussion i en af de större morgontidningarna om det »tråkiga Stockholm» blef en af våra kända författare, efter sitt inlägg som förordade några framstående arkitekters mera omfattande medverkan till Stockholms förskönande, uppvaktad med följande anonyma skrifvelse, som inte just är »tråkig». Ty nog är det glädjande att hos lekmannen(?) finna ett så lefvande intresse för vår konst. På samma gång som så mycket förstånd. Trots allt:

»Herr Ernst Didring!

Må Gud förskona oss ifrån att få ett triumvirat af Boberg, Westman och Östberg! Stockholm är allaredan tillräckligt fult tillfölje af denna stora uppblandning af stylar.

En gata är ett perspektiv, och hvad man begär af ett perspektiv, är en viss harmonie. Skulle man plantera en allé med alla möjliga stora och små träd, skulle den ej bli vacker och behaglig för ögat, ej heller ett regimente med puckelryggiga och långa män hopblandade. Birger Jarlsgatan kan anses som en bland de fulaste i perspektiviskt hänseende.

Vill man se vackra perspektiver bör man kasta en blick på Paris arkitektur, med samma regelbundna hus.

Men det är ej allenast mot perspektiven våra moderna arkitekter synda utan äfven i arkitekturen af hvarje hus, där de hopröra stylar, bygga portar, som bryta mot huset, uppsätta gubbar och löfverk etc. etc. Huru många tunga och klumpiga byggnader hafva vi ej! När det handlar sig om att bygga kyrkor och offentliga byggnader, tages vanligen fäbodar eller fästningsverk som modell. I ett hänseende kan man hafva rätt, emedan då socialisterna komma till väldet, kunna dylika byggnader med små fönster och höga tak tjäna till kostall och höskullar. De fästningslika byggnaderna kunna tjäna som grafmonument af en förfluten tid. Huru är nu anordningen invändigt gjord? Lika barock som utvändigt: man vet ej huru rummen följa sig och till hvad en massa kyffen tjäna. En byggnad bör vara till sitt yttre enkel och praktisk, som den Scholanderska skolans första period, och det inre så anordnadt, att hvarje rum har sin direkta utgång till tamburen. Om Ni någonsin har varit i tillfälle att göra en jämförelse mellan en mästares arbete och en klåpares, så skall Ni finna att mästaren inskränker sig till skönhetslinier, under det att klåparen för att dölja sina felsteg betjänar sig af gubbar, krumelurer och allt möjligt. Stockholmsarkitekturen skulle man kunna kalla de omogna, egenkära elevernas arkitektur.

Vill man uppblanda en stad med olika stylar af arkitektur, borde hvarje hus vara själfständigt, d. v. s. antingen omgifvet af planteringar eller upptagande hela utrymmet mellan två tvärgator, ej två hus af olika arkitektur eller färg som disputera med hvarandra.

Stockholmaren, som ej sett mycket af världen, faller i hänryckning endast vid åsynen af något nytt, såsom gubbar och *stenblommor*. All denna utstyrsel af klåpare fördyrar betydligt huset. Ett hus arkitektur bör vara lätt och behagligt och alltid i öfverensstämmelse med sin bestämmelse. All den blandning af och i arkitektur gör att Stockholm kan anses som en af de fulaste städer; Paris har blott en arkitektur och kan därför anses som en af de vackraste.»

»EN STOCKHOLMARE.»

AFFÄRSHUS I STOCKHOLM.

STORA VATTUGATAN 7.

AFFÄRSHUS ST. VATTUGATAN 7. ARKITEKTER: S. WESTHOLM OCH J. A. BAGGER.

Byggnaden, som uppfördes åren 1906—1907 af ing. H. Hallström för egen räkning, är uteslutande afsedd för affärsändamål och innehåller fem våningar, takvåningen inräknad, samt källare. Bottenvåningen sträcker sig in under gården, som är försedd med lanterniner af trådglas.

Samtliga bärande konstruktioner, såväl pelare som balkar och bjälklag, äro utförda af armerad betong. Då murbalkarna i nedre våningen ha att uppbära särskildt svåra laster, äro dessa på flera ställen af anmärkningsvärdt grofva dimensioner. Som exempel på balkarnas groflek kunna vi nämna, att flera hafva en höjd af 90 cm. och äro armerade med 10 st. 30 mm. rundjärn. Samtliga bjälklag hafva för att erhålla en plan undersida gifvits en konstruktion som framgår af här

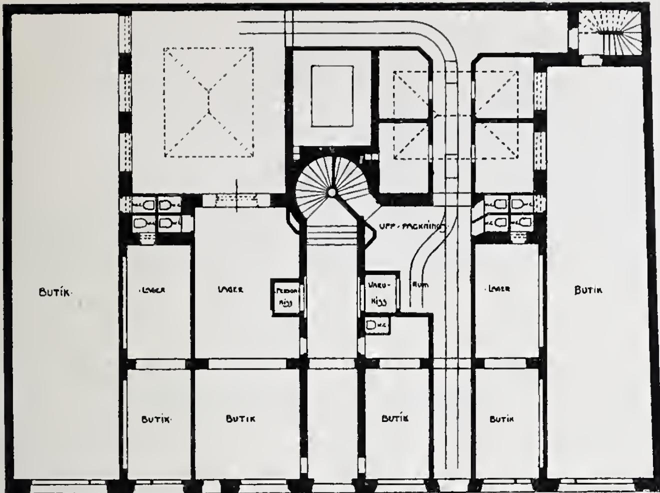

PLAN AF BUTIKSVÅNINGEN

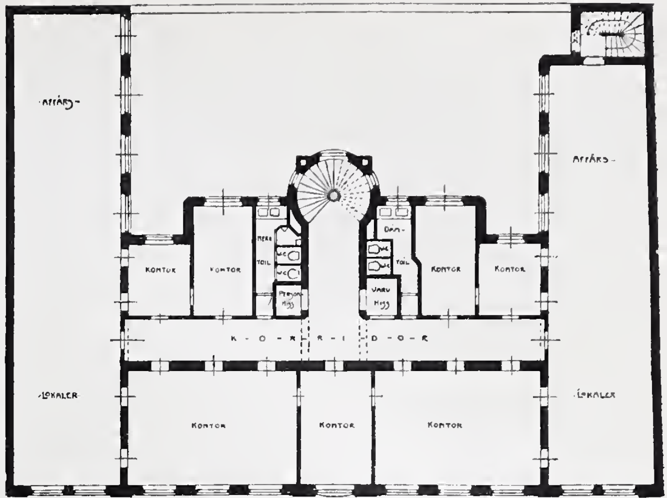

PLAN AF VÅN. 1, 2 OCH 3 TR

återgifna ritning. Den undre plattan har en tjocklek af 5 cm., den öfre 7 à 8 cm. Fyllningen mellan desamma utgöres af kolstybb.

Takkonstruktionen torde erbjuda åtskilligt af intresse såsom varande den enda i Stockholm, som är utförd helt och hållet af armerad betong, åtminstone hvad bostads- eller kontorshus beträffar. Dess anordning framgår af bilderna. Samtliga armerade betongkonstruktioner äro utförda af Betongbolaget Arcus.

Mellanväggarna äro af scagliol.

Grunden af betong på pålar har utförts af A.-B. Höyer-Ellefsen.

Fasaden är utförd af fogstruket ljust tegel från Stabbarp i Skåne, bottenvåningen af kalksten från Yxhult, som äfven levererat trappor med planer i hvit och grön marmor.

Värme- och ventilationsledningar samt ledningar för gas, vatten och aflopp äro konstruerade af ing. F. O. Nilsson och Albin Svenson och utförda af P. Naumburg & Co.

Hissar — Graham Brothers.

Elektriska ledningar — Förenade Elektr. A.-B.

Snickeri — Saltängens Snickerifabrik.

Arkitekter för byggnaden ha varit

S. Westholm och J. A. Bagger.

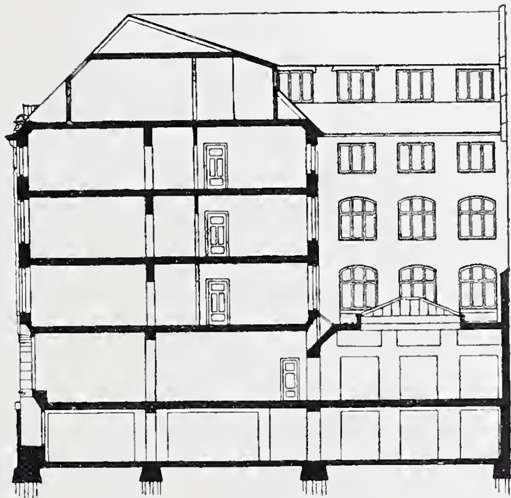

GENOMSKÄRNING

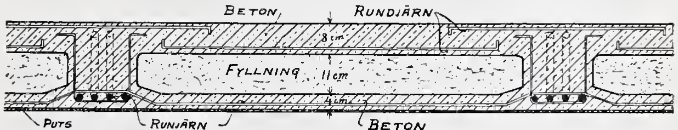

BJÄLKLAGENS KONSTRUKTION. SKALA 1 : 20.

BILD AF TAKKONSTRUKTIONEN.
AFFÄRSHUS STORA VATTUGATAN 7.

BILD AF TAKKONSTRUKTIONEN.
ARKITEKTER: S. WESTHOLM OCH J. A. BAGGER.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

EN BRIST I VÅRA GATORS FYSIONOMI är otvifvelaktigt, att man icke i större utsträckning söker pryda balkonger och fönsterbräden med smärre blomsterplanteringar, såsom utomlands ofta sker och hvilket bidrager till att förtaga det ofta enformiga och ödsliga intrycket af »stenöknen». För att uppmuntra allmänheten att mer än hittills intressera sig för detta höjande af gatans trefnad, och på samma gång visa att detta med framgång äfven låter sig göra i vårt land har »Hortikulturens vänner» i Göteborg föranstaltat om pristäfling för balkongplanteringar. Den första prisbedömningen har nyligen ägt rum i Göteborg, hvarvid flera pris utdelades. Prisnämnden har på samma gång lämnat en del anvisningar och råd. I allmänhet begås det felet, att planteringslådorna placeras för högt upp, hvilket både ser fult ut från gatan, särskildt om intet gjorts för lådornas prydliga utseende, och hindrar utsikten från själfva balkongen. Dessutom trifvas de oftast använda och tacksamma växterna, krasse och blomsterbönor bättre, om de få växa uppåt i st. f. som nu oftast sker nedåt. Lådorna — som hälst böra vara af trä, ej af zink — göras äfven ofta allt för små, hvarigenom jorden lätt urvattnas. Ofta användes för mager jord vid planteringen.

FRÅN BYGGNADSUTSTÄLLNINGEN I STUTTGART omtalas en byggnad, uppförd på den korta tiden af två dagar af ett nytt byggnadsmaterial, kalladt *»tekton»*. Uppfinnaren af detta, Baurat Hengerer i Stuttgart, redogjorde nyligen härför på ett sammanträde inför byggnadsföreningen i nämnda stad.

Detta material är grundadt på liknande princip som järnbetong, hvarest ju järnet får upptaga dragspänningarna, medan tryckspänningarna öfverföras till betongen.

I tekton utnyttjar man träets dragkraft, medan trycket öfverföres till en särskild massa, hvars hufvudbeståndsdel är den s. k. Sorelcementen. Redan sedan långt tillbaka känner man att oxider och klorider under stark värmeutveckling förenas till cementartade oxyklorider. För tekniska ändamål har magnesiumoxyklorider kommit till användning vid golfmassor o. d., dock ej alltid med gynsamt resultat, då massan vid stelnandet utvidgar sig.

Genom tillsatser till Sorelcement af andra ämnen, som äro uppfinnarens hemlighet, har det emellertid lyckats framställa en massa, som fullständigt olösligt förbinder sig med trä till ett byggnadsmaterial af ofvannämnda beskaffenhet, af hvilket framställes både bjälklag och väggar. Fördelen med detta skulle vara att arbetet på byggnadsplatsen kunde förenklas, då olika byggnadsdelar kunde levereras i bestämda dimensioner från fabriken, på samma gång som materialet är eldfast och väl isolerande mot såväl värme som ljud, fullständigt torrt, och därjämte elastiskt, så att det tillåter spikning på samma sätt som trä samt mottagligt för olika färger. Vidare skulle det blifva jämförelsevis prisbilligt. — Beträffande olika hållfasthetsprof ha dylika utförda vid materialprofningsanstalten vid Tekniska Högskolan i Stuttgart lämnat mycket tillfredsställande resultat.

FÖR ATT FÅ VACKRA 25-PFENNIGSTYCKEN betala tyskarna 4,500 Mark. Denna summa kommer att, fördelad i 3 pris, utdelas vid en nyligen anordnad pristäflan om skisser till ett dylikt mynt — dock öppen för endast tyskar.

FRISK LUFT I VÅRA BOSTÄDER är en fordran, som alltmer gör sig gällande. Därför få också våningsklosetterna enligt det gamla kända systemet småningom lämna plats för vattenklosetter, som bättre tillgodose hygienens kraf. Ännu en härd för förskämd luft är den hink för sopor och afskräde, som återfinnes i hvarje kök vanligen i ett skåp eller en vrå, som är omöjlig att effektivt vädra. Försök att undvika dylika förråd af afskräde medelst kanaler från köken ned till gården hafva äfven gjorts, men ofta utan framgång. För tre år sedan var det allmänt i Köpenhamn och värderades tydligen högt, då »Fejeskamskanal» först brukade omnämnas i hyresannonserna. Dessa rör voro likväl utförda af plåt, hvilka snart rostade sönder. I Stockholm hafva äfven gjorts försök härmed, men med inkastet för soporna utmynnande i själfva köket, hvarigenom den osunda luften inkommer i köket genom draget till köksspiseln. I nybyggnaden, St. Eriksgatan 27, har byggmästare K. Wikstrand på ett mera praktiskt och ändamålsenligt sätt anordnadt en dylik afloppsledning. Kanalerna, (se bif. illustr.), som utfördes af af saltglaserade rör, inmurades i väggen, hvarigenom de blefvo frostfria och osynliga. Inkasten äro placerade på murens utsida i köksbalkongernas golf, så att kanalen ej får någon beröring med bostaden. Hvarje inkast är täckt med ett järnlock. Kanalen, som bör hafva minst 2" större diameter än inkasten, utmynnar nedtill i en med järndörr stängd murad kammare, i hvilken är lagom plats för ett vanligt klosettkärl af plåt. Upptill utmynna de saltglacerade rören i en

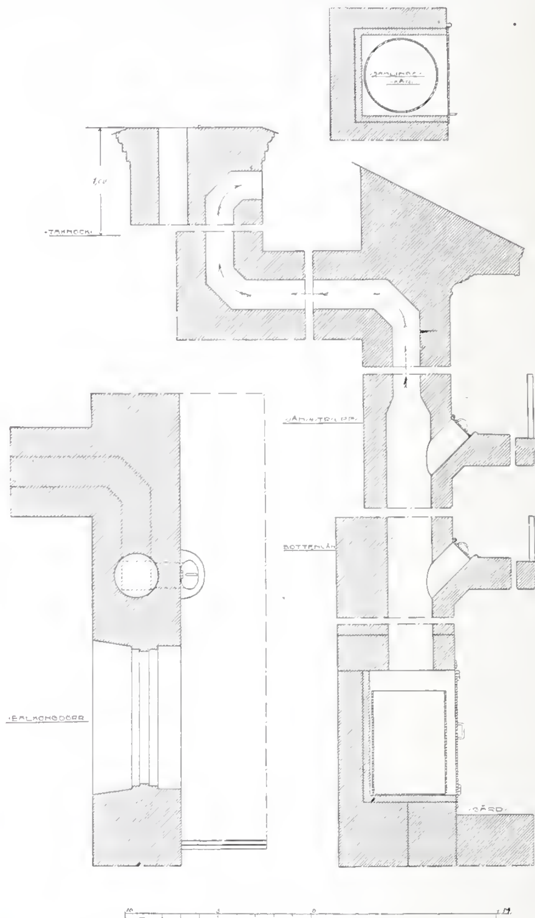

vanlig 6" evakueringspipa, som uppdrages till skorstenen, där den utmynnar i en öppning på skorstenens sida strax öfver taket för att vid ett möjligen inträffande bakdrag i andra evakueringsrör hindrar gaserna att komma ned i boningsrummen. Den ofvannämnda behållaren tömmes två gånger om dagen, och afskrädet förbrännes å platsen.

Försöket manar till efterföljd! R. BQT.

VID KUNG EDWARD VII:s HOSPITAL, som nyligen uppförts i Windsor, har det äfven hos oss välbekanta frazziteglet kommit till mycket stor användning. Byggnaden är nämligen uppförd i järnkonstruktion med utfyllningar af nämnda tegel, hvarvid refflade plattor användts till ytterväggarna och släta för innerväggarna. Byggnadsmetoden som förut användts i England vid ett sanatorium i Benend, synes gifva goda resultat såväl med afseende på prisbillighet som konstruktionens ändamålsenlighet. Denna blir fullt brandsäker samt väl skyddande mot värme och köld.

Isoleringsafdelningarne samt bårhuset och begrafningskapellet vid ifrågavarande anstalt äro byggda af tjocka plattor utan järnkonstruktioner.

ETT GODT UPPSLAG har af byggnadsnämnden i Nykobing, Falster i Danmark, gifvits, i det att i förslaget till ny byggnadsordning inryckts en §, enl. hvilken nämnden har rätt att på byggnadsinspektörens förslag underkänna en »missprydande» fasad; saken kan i händelse af tvist sedan dragas inför »Akademisk Architektforening», hvilkens dom är afgörande. Det är ett exempel, som man må hoppas måtte vinna efterföljd äfven här i landet.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 10 · 3 OKT. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

ETT PAR TIMMERBYGGNADER OCH NÅGRA RÖN VID DERAS UPPFÖRANDE.

Föredrag af L. I. WAHLMAN.

Som titeln anger, är det meningen att skildra ett par utförda timmerbyggnader, mitt eget Tallom och disponent Lars Yngströms Norhaga, och meddela ett och annat, som härflutit ur de goda »byggkararnas» erfarenhet och deras och mina gemensamma funderingar och studier i timringsfrågan, icke att öfvertala mina yrkesbröder att öfverallt i villastäder och på landsbygd återupptaga vårt fäderneärfda byggnadssätt. Tvärtom jag säger genast ifrån: planera ej ett timmerhus utan att veta hvar furuskogen, det halfva tusentalet bergfuror, väntat på er yxa i sina 150—200 år, icke utan att känna de karlar, som kunna utse, forsla, stocka och lagra, bila och timra dessa furor, och icke utan att känna vördnad för materialet. Kom ihåg, att den bonde, som timrar sitt hus, vanligen ock känner sina furor se'n gammalt och har mätt dem mer än en gång med suckan eller förnöjelse. Timmer är ingen lagersak. Furor äro individer, fulla af vind och sång, af vresighet och oväder, af karaktär och målmedveten sträfvan. De äro mer vördnadsvärda än vi själfva. Timmer äro träd, hvars lif blifvit saga. Att bygga sig murar af dem är att sluta sig inne med sitt samvete mellan forntid och framtid.

Framtid, ja! När dessa gårdar blifvit någorlunda gamla, ett par århundraden eller så, tjäna de kanske till förebild för ett helt folks timring, ett folk, som ser till det nyttiga, det fasta, det flärdfria. Ho vet! Om hundra år skulle vi kunna ha en här nya »9-tummare»..

Timmerhuset är vår folkligt nationella byggnadsform. Timringen är den enda rationella trähusformen här i norr. Det förra tror jag vår kulturhistoria bevisar, det senare bevisa våra vintrar, som hälsa på genom lappverket af bräder, springor och multnande papp, som allt det andra trähusbyggandet är.

Eller tror någon, att om vi hade grof timmerskog kvar på gårdarna och icke vore beroende af vår lättja och sydländsk lyx och deras mellanhänder handelsmännen och »konstnärerna», vi då skulle lappa och rappa som nu? Då skulle vi ha förstånd kvar att förstå med — icke krämartro på billighetens försyn och centralvärmeledningens underverk.

Kring 1760 skrifver Wijnblad: »Vi borde likväl nu i tid sträcka vår omtanke till allt det, som kan lända till skogarnas befredande, förkofran och tillväxt innan det blir för sent, helst som vi lefva i ett sådant land, där hvarken folk eller kreatur kunna bärga sig utan täta hus ...» och föreskrifver som bot mot slöseri ett byggnadssätt af liggande grof plank med utvänd kärna, förståndigt, men olyckligt i följderna.

Något tidigare skrifver Linnæus från Gottland: »Bielkar lågo i stora hopar vid stranden som merendels försåldes till Tyskar och Danskar. En dehl voro 14 à 16 alnar långa 7 tum breda och 7 $^1/_2$ tum höga och kostade hvartdera 16 styfver, på ett annat ställe 10 à 14 styfver stycket för arbete hästar och skog, sedan de försummat sitt gårdsbruk, som af detta lider.» Han nämner äfven: »Husen, som bönderna bygt här på orten voro allmänt uthuggna med inskiftningar, då Ståckarne som inskifta äro sönderskurne uti 3 à 4 plankor, at hvardera plankan blifver 3 à 4 tvärfinger bred» ... etc.

Mer af förfallets historia vill jag ej andraga.

Vare sig skrädt eller rundt verkar timmer som vägg sant och ärligt mer än hvarje annan, och en gedignare väggkonstruktion är ej i Norden funnen. Här är samma bit att se utan och innan, och en bra »bit» är en stock på 10 à 12 m. med medeldiameter af 11". Det fordras karlatag af de två, som vända och passa den, och väl på sin plats sträcker den ut sig i orubblig maklighet. Det är *tyngdens* gedigenhet hos stocken, som ger *täthetens* hos huset.

Med tyngden sammanhänger ålder, med den groflek och *kärnfullhet*. Åldern hos en »bergfura» af 10" topp ligger mellan 150 och 200 år, och dess kärna bör intaga $^2/_3$ eller mer af diametern. Det är viktigt detta med mogenheten, ty det sammanhänger med sprickbildningen och motståndskraften mot röta. Då sprickorna ju radiera från centrum och sällan gå in djupt i kärnan, följer häraf vikten af kärnfullhet. Ju närmare kärncentrum den bilade ytan ligger, dess mindre är därför äfven sprickan; följer häraf betydelsen af grofleken (8"—10" i topp), som tillåter större skrädning af sidan. Här ligger nu ock i öppen dag orsaken till tvåsidig skrädning af stocken, men ock vikten af den *nyfällda* stockens skrädning. Att dubbelsidig skrädning alltså icke uppkommit endast af önskan att kunna bekläda huset är klart, och visas af exempel som Bollnäs- och Laxbrostugorna, där klädsel ej finns. Timret torkar ock fortare som »späntadt». (Fig. 1).

(Se för öfrigt i sammanhang härmed sprickfriheten hos Blekingstugans af tusågade stockar med utåtvänd kärna timrade vägg och jfr auktoriteterna Wijnblad och Linnœus, som påvisat förhållandet.)

Ännu en sak af vikt, som sammanhänger med torkning och sprickbildning, är vinterfällningen. Ju mindre saf, dess mindre sprickning, dess mindre röta, dess kortare torktid; praktiskt taget: dess mindre instängda vätskor.

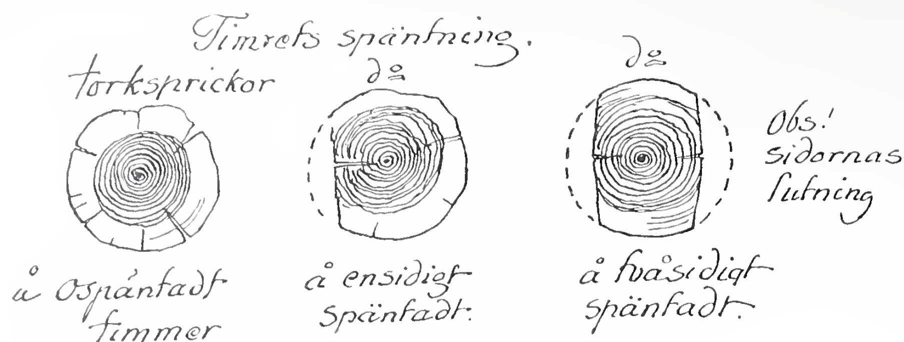

FIG. 1.

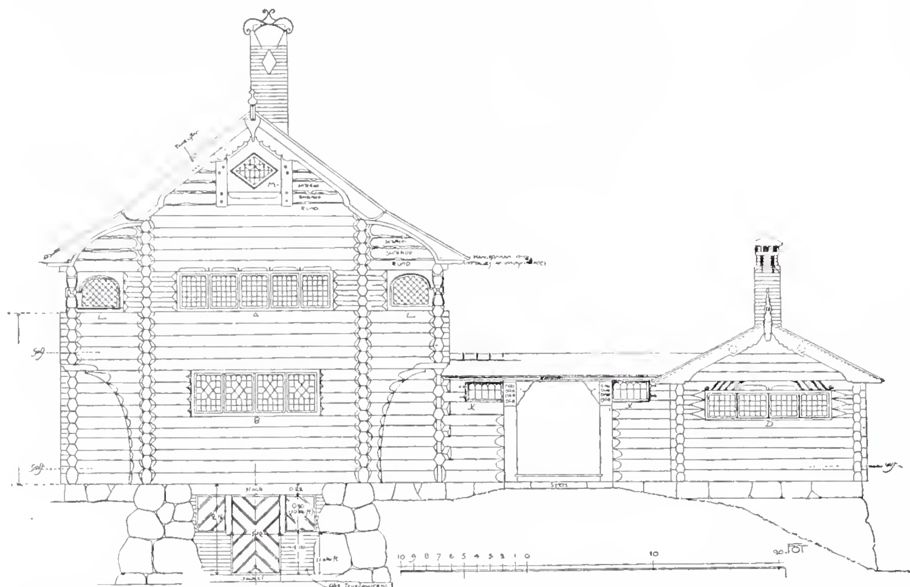

FASADRITNING TILL TALLOM. Tämligen exakt följd i upptimringen. Konsolerna på kinningsledarna, som flankera ingången, ditsatta af ritare-arkitekten, tog byggaren-arkitekten bort som fullständigt oriktiga. Stora stugans gafvel visar en konstruktion, som gör åstaket oberoende af röstets sjunkning. Yttertrappan ändrades till trätrappa med pålagda 3″ steg och, nederst, stensteg.

Af delvis samma skäl äfven bör timret ej flottas.

Vinterfäldt berg-timmer, som barkats och tvåsidigt »späntats» (grofskrädts med vanlig huggyxa), upplagts med t. ex. 3″ à 4″ pappersved å jämnt torrt plan, takats och därefter fått lugna sig en sommar, en vinter och en sommar igen, är prima material för timring. Det värsta är, att ritningar utvisande hvarje stock, fullständiga förteckningsritningar, måste vara färdiga före fällningen eller åtminstone före bilningen, ty timret skall för undvikande af stora »lumpar», (öfverskjutande ändar) uttagas till sin längd, för krumma stockar måste utses utjämnande skift. Vid ensidig späntning försvåras än mer »stockningen» (utseende af passande stockar), då här höger- och vänsterstockar skola passas, vid krokiga stockar ett helt inveckladt problem, som fordrar sinne för rymdgeometri.

Men det är icke nog än med väntetid. Här vill jag citera min förnämste timmerman, med hvilken jag korresponderade för att uppfriska minnet af mina rön för 3 år sedan: »Det är på landet, särskildt af bönder vanligt att låta timret torka och huset sjunka» (efter upptimringen) »men jag tror att härskap i allmänhet ej gärna vill vänta så, utan jag har tyckt, att när de skall bygga, så skall det vara färdigt så fort det går an, och därför är det väl som plankhus passar bättre för dem, äfven fast de blir aldrig så usla.» En djup

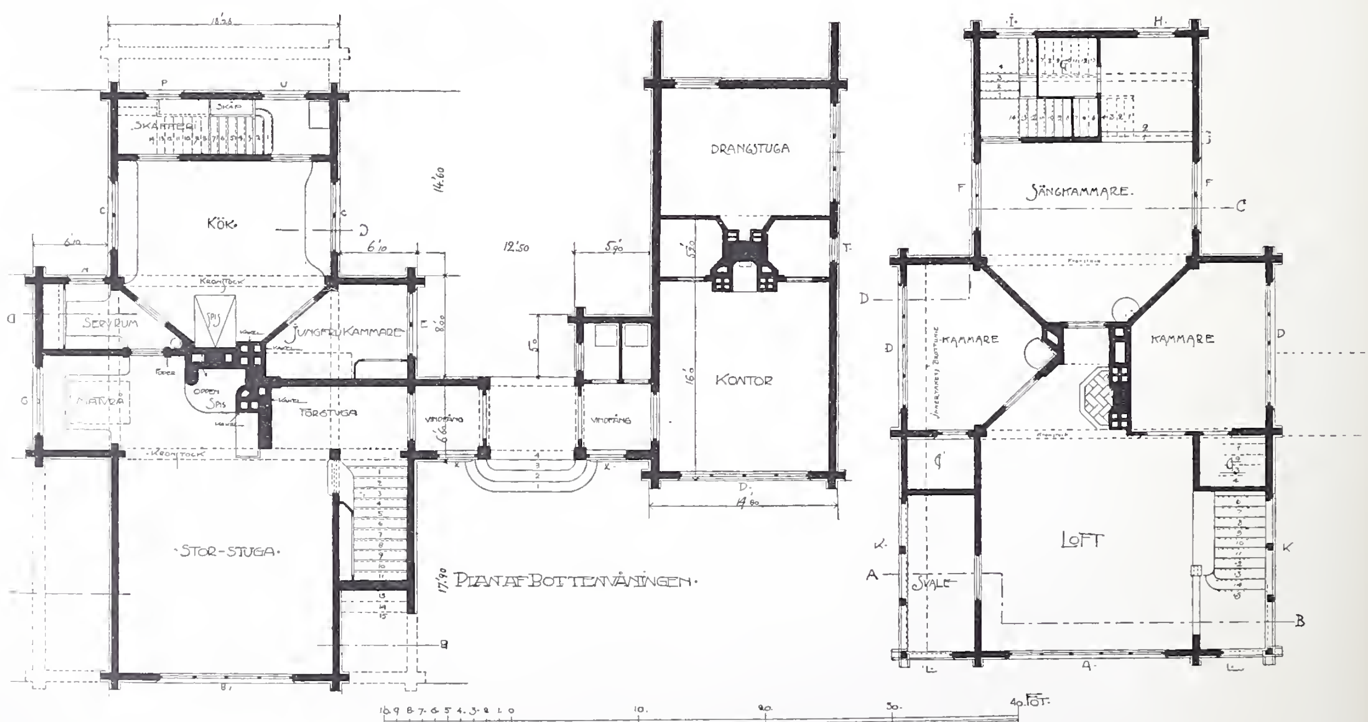

TALLOM. PLAN AF BOTTENVÅNINGEN. PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

En källartrappa nedgår från skafferiet. Spiseln i loftet är djupare. Har försetts med en asklåda med galler å eldstaden för att hindra askans kringspridande. Spiseln synes från 3 rum. Spisarnes murar äro konstruerade som 9-rörs kakelugnar.

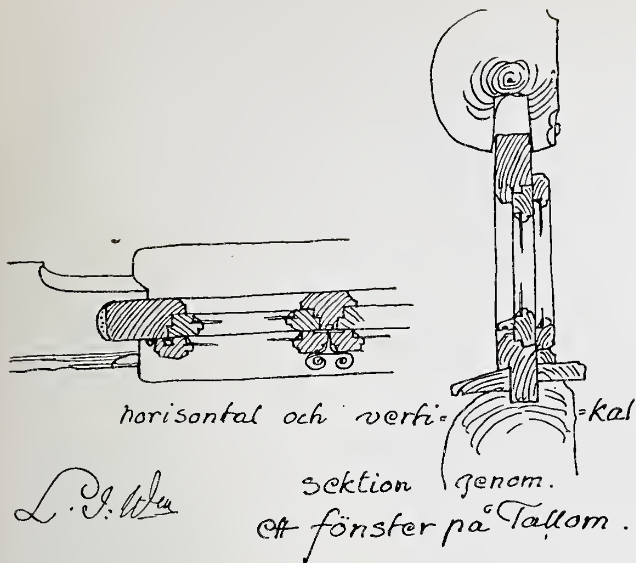

FIG. 2.

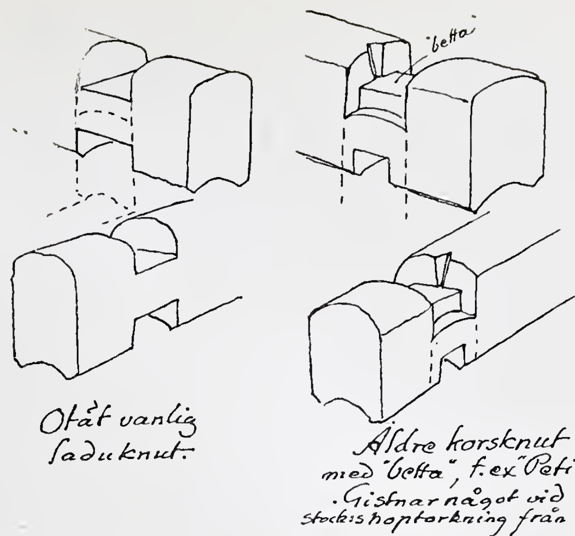

FIG. 4.

och bitter sanning, och han tillägger: »Jag har nu sagt vad jag tycker, och jag tror att Arkitekten är av samma tanke.»

Jag byggde med ej förut »späntadt» timmer. som ej hvilat sig mer än en sommar, jag snickrade, målade och flyttade in, allt i en vefva, det gick och gick rätt bra (efter herrskapsbegrepp), men det är så man skäms efteråt för sina hederliga stockar. Huset har sjunkit 8 $^1/_2$ cm. mätt å muren vid öfre våningens innertak, d. v. s. $^1/_{83}$ af hela höjden, detta räknadt *efter* målningen, d. v. s. efter sedan ett halfår gått sedan huset stod under tak. Att huset på första året sjunkit $^1/_{70}$ d. v. s. cirka 10 cm. är därför sannolikt. Att andra årets sjunkning varit jämförelsevis liten, säg 1 $^1/_2$ cm., är visst. Häraf inses etc.!

Sjunkningen, ja, det är på den allt hänger. Själf får den icke »hänga» på någonting.

Timmerbyggnaden och dess härd äro förenliga endast så som förnuftet och lagen. Fordom gärdade förnuftet människan, och elden brann fri i hennes hjärta. Men hjärtat var besvärligt, omtöcknade eller brände ned förnuftet, och lagen — skorstenen tillkom. Den bör i stort sedt stå fri i ett af rummen och genom trossbottnar och tak lyfta lodräta sidor.

Timmerkonstruktionen är förnuftet, därför att den arbetar med materialets egenskaper: porositet, mjukhet, tyngd och under hopkrympning tilltagande fasthet. Materialet är det minst värmeledande, som står oss till buds, men det gäller att ständigt hålla dess delar trots hoptorkningen hvilande på hvarandra och sammanvuxna och styrda af hvarandra genom dymlingar och knutar, gåtar (svärd, karmar), och undantagsvis, nåtförsedda, timmerändarna omfattande afslutningsstolpar.

Dymlingarna äro den vanligaste oftast förgätna orsaken till timmerhusens gistenhet och oduglighet till bostäder. Om de bottna i borrhålen, hänger stocken på en serie pelare, som ej ge sig. Sak samma blir, om de göras för grofva eller för ojämna, eller om till dem användes torrare trä än stocken, i hvilken de då svälla fast. För löst får ej heller dymlingen sitta i, då vrider sig stocken mer än lofligt, och buktar sig väggen. Borran skall vara rak, ren, lodrät. Den dymling till groft timmer vi funnit vara bra åstadkommes af rakvuxet moget virke, af 25 cm. längd, klufvet till 4 $^1/_2$ × 4 $^1/_2$ cm. fyrkant. Öfver ämnet drif-

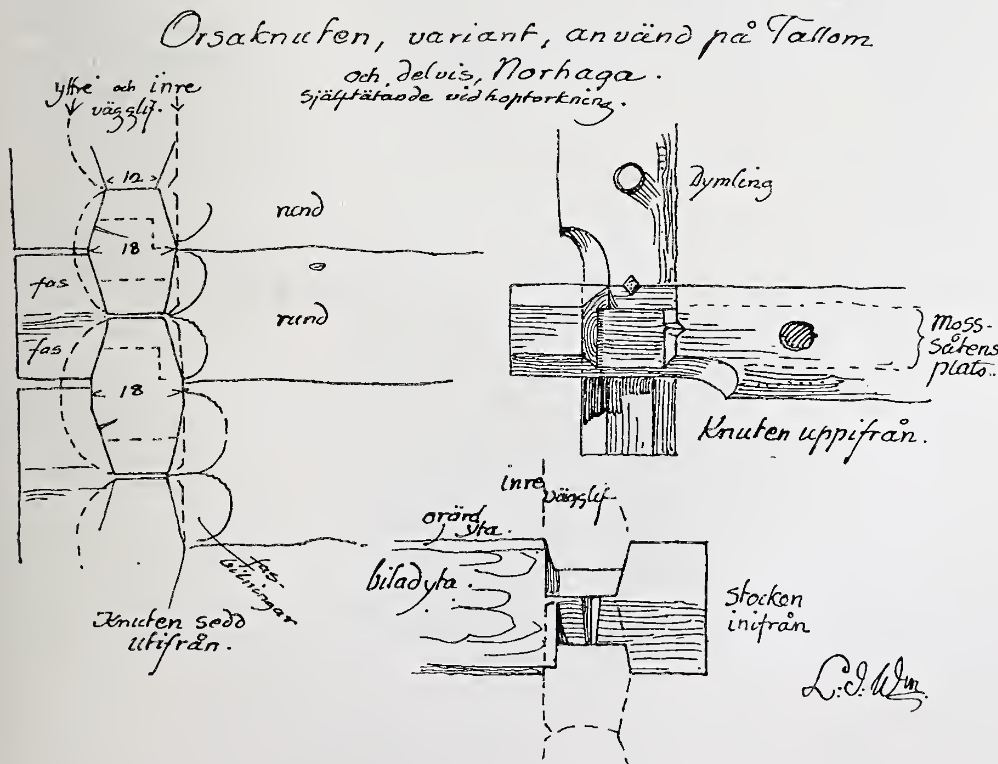

FIG. 3.

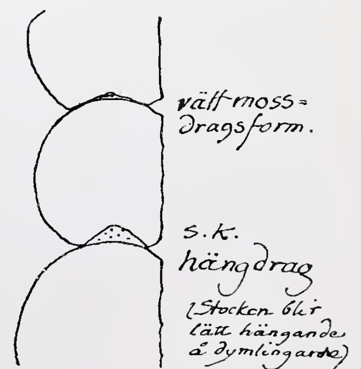

FIG. 5.

TALLOM VID LÅNGÄNGEN. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.
Visar trapputkragningens förbindning med väggen.

mer på solsidan, alltså ger upphof till öppningarnas snedhet och gör att dörrar och fönster fastna.

Af den orsaken böra karmarna (gåtarna) äfven vara minst 6″ breda i väggytans led, 3″ förslår däremot som karmdjup äfven för fönster, om man gör innanfönstret som lucka. (Fig. 2).

Att det är önskvärdt att fönstren göras låga är självklart. På Tallom äro de högst en meter i höjd, men ett fins som är 3,60 m. bredt. Oppslagarn är här 10″ i dagen. *För foder finns ej orsak.*

Insättas karmarna efteråt, fästas de i svärden och nedtill. Foderna, då nödvändiga, spikas i karmen och dölja sjunkmånspringan upptill.

Se Lax-brostugan!

Om *stolpar* är ej mer att säga än att de aldrig få vara bärande delar, alltså inga pelare i vanlig mening, ej heller, synes mig, af pelares form. Grofva måste de vara och kärnfulla, emedan deras urnåtning annars efter torkningen gapar upp, liksom ske plägar med alltför grunda mossdrag (se nedan) och i synnerhet med oppslagare. Dessa senare gapa hos mig så att de bilda en liten droppnäsa öfver fönstren och har jag innantill måst täta med en korkremsa och täcka med en smal list. Gapningen är 1 3/4—2 cm. Alltså inte bara ett fint småleende.

ves ned ett cylinderformadt äggjärn af 4 1/2 cm. inre diameter och dymlingen är i dubbel måtto klar efter en liten fasning upptill. De sättas (med endast liten förskjutning på smärre väggdelar) sicksack midt i mossdraget med 1 till högst 1,75 meters mellanrum.

För *gåtarna*, som vid öppningar i väggen äro infällda i stockändarna, tagas liknande försiktighetsmått. Bottnar deras nedre ända, får den öfre ha god sjunkmån. En dörrhöjd motsvarar 9 à 10 stockhvarf, och gåten ingår i »oppslagarn» eller öfverliggande stocken de 9, 10 stockhvarfvens krympmån. Prutmån fins däremot icke. Äro gåtarna falsförsedda och upptill sammanhållna med öfverstycke med fals, d. v. s. äro de karm för dörren (nedtill tappas de i syllen), måste öfverstycket naturligen ha motsvarande djup nåt i oppslagarn. Äfven stockändarnas infalsningar, hvilka vi efter sidoväggarnas, de s. k. »kinningarnas» upptimring utborra med en vanlig och en större borr af 3″ diameter, böra hafva 1/2″ extra djup, som fylles med dref, enär timmerhuset i början sjunker

Där nu hörn- eller kinningsledare måst tillgripas, har jag vanligen gjort dem med »gaffel» d. v. s. upptill gripande om oppslagarstocken, som inskrädts från sidorna; hålet (sjunkmånen) under stocken försvinner med åren.

Enkla ledare af väggens tjocklek förekomma där den rörliga timmerväggen måste ansluta sig mot den orörliga muren. Att i st. f. dem här anordna infällda gåtar, så att stockändar komma mot mur, är både fult och konstruktivt olämpligt.

Till stående, sättningen motverkande delar måste räknas *trapporna*. Är timret väl torrt och har den regelrätta bondväntan uthärdats, torde det vara nog att fästa trappan upptill och låta den glida ut på det nedre golfvet (det förutsättes rak eller bruten trappa). I annat fall får man ställa så godt man kan, t. ex. så att trappan antingen står fri (spiraltrappa), hvarvid öfversta steget minskas efter hand, eller att dess vangstycken få glida ned i bottenbjälklaget, då nedersta sättsteget tills vidare får af-

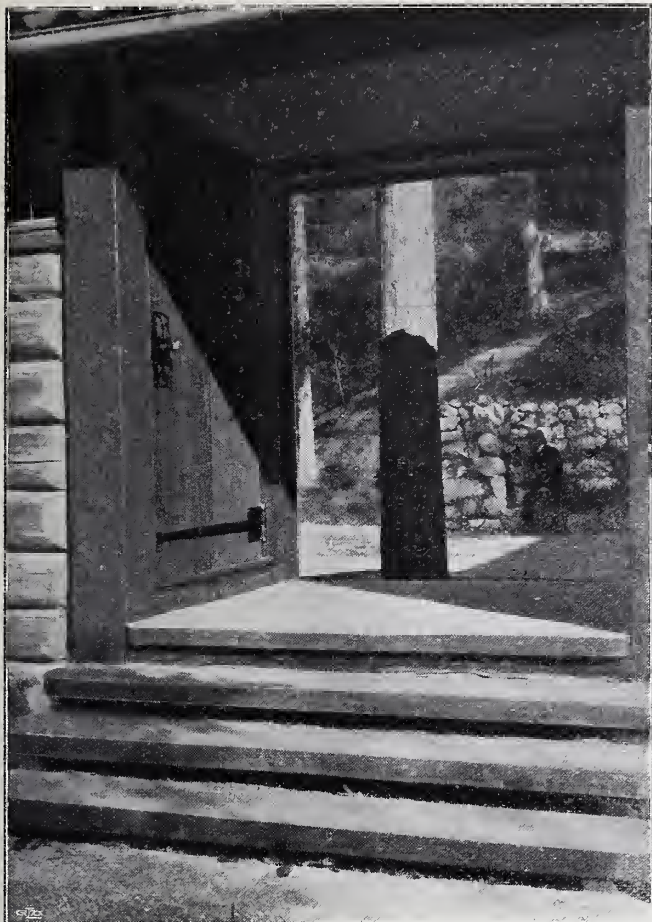

FÖRSTUGUBRON PÅ TALLOM. Stammen af en tall på den lilla gården synes. Arkitekten i sin torfsoffa äfvenså.

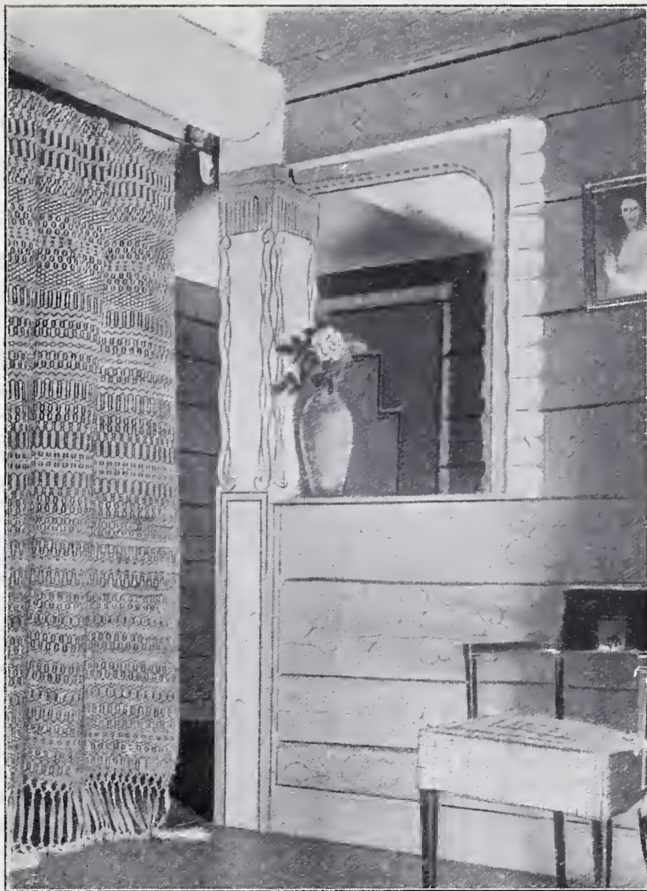

ENTRÉN PÅ TALLOM. Visar skulptur å kinningsändar och gåt, hvars öfverdel ingår i oppslagarn. Stolpens yta är behandlad med flackt rundjärn. En kronstock genomgår stolpen.

varas. Om man sålunda får $^{1}/_{2}$ steg upptill eller nedtill, får man skylla sin »brist på tid».

Slutligen ha vi i *rörarbetet* en rätt svår problemserie, där blydelar i värsta fall få tillgripas.

Härmed tror jag mig ha slutfört min vidräkning med de vertikala opponenterna. Det är nog bland dem vi ha att söka skälen till den sega konservatismen med takfönster, envåningsanläggningar och låga dörrar.

Nu kunna vi alltså i lugn återgå till *väggen*, dess bildande och tätande.

På den nödtorftigt afjämnade grunden sammanhuggas alltså bottensyllarna. För att uppnå knutens för styrkan nödvändiga kvart-i-kvart inhuggning, d. v. s. att stock sjunker i stock med ungefär hälften af sin höjd, kunna de i ena riktningen gående syllarna

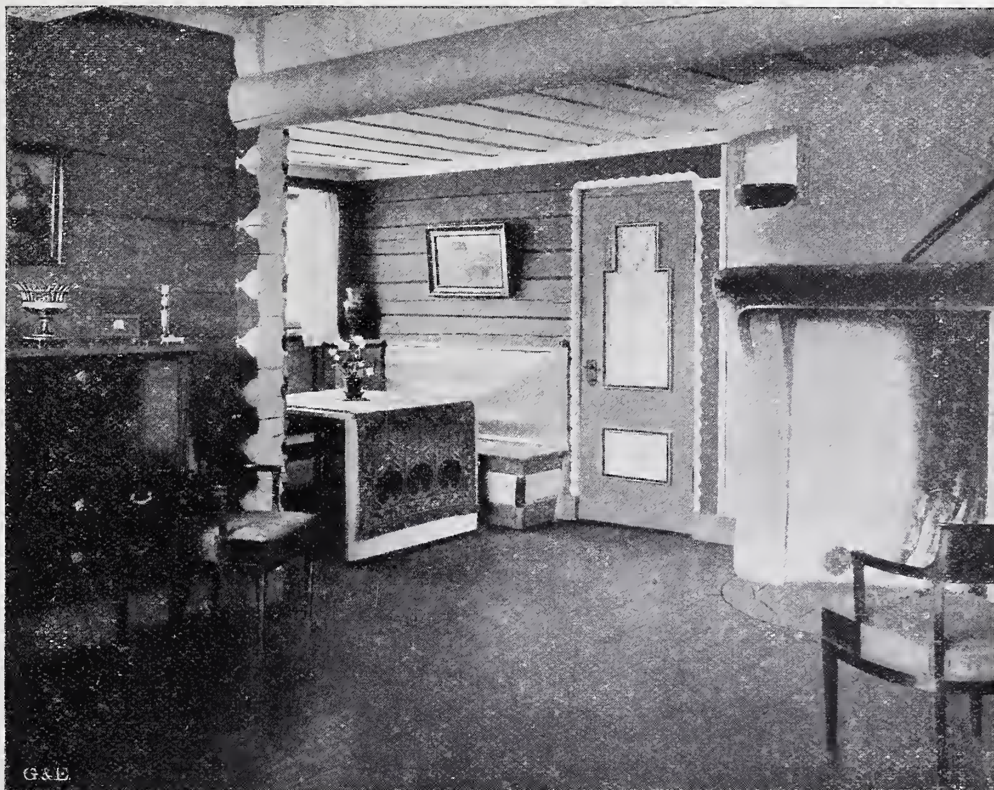

TALLOM. INTERIÖR FRÅN STORSTUGAN. Visar kronstock och en inre, skulpterad knut. Spisens omfattning är utförd i hög och låg relief i »andragning» af gipsblandadt fett kalkbruk; föreställer Skapelsedagarna.

TALLOM. Interiör från loftet med bokhyllan vid trappuppgången. Visar till vänster en infälld gåt och en kinningsskulptur samt öfver fönstren en antydan till skulptur på oppslagarn.

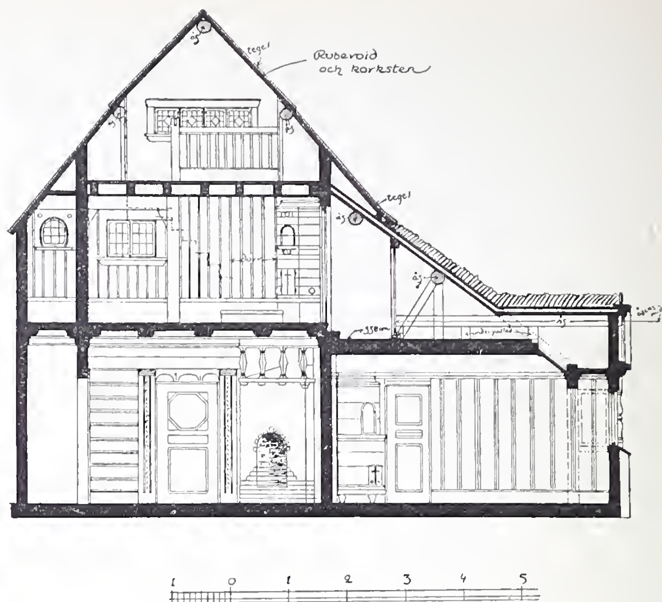

NORHAGA. Skärning genom den s. k. barfreden.

hafva den annars genomgående tjockleken i banko. En half syll i denna led har nog ofta användts, men kallas »rötsyll» af allmogen och är väl närmast att betrakta som en endast tätande, ej sammanhållande del (Björkviks fatbur ger visst exempel på ännu ett sätt att uppnå skiftningen genom sockelns öfverskjutande på två, motsatta, sidor). För att ernå täthet mot en rätt ojämn jordstensgrund utlades på Tallom under de tillpassade och hophuggna bottensyllarna ett lag grof tjärpapp. Detta och syllarna lyftes så upp på kilar och ett lag styft kalkcementbruk utbreddes raskt af timmermännen på grunden; härpå utslogos kilarna och syllbandet nedsjönk, undanpressande bruket.

Knutarna på Tallom voro delvis en »nyhet» för dessa vana timmermän, efter mycket mätande och funderande utlistad ur Skansens gistna dalastugor. Det är *Orsaknuten*, som man ännu har i minne där i öfre Dalarna. (Fig. 3).

»Bettan» kände de till, men ej sneddningarna, således kände de en form, som ännu kan spåras på mycket gamla stugor i södra Dalarne, och som jag sist såg vid »Petissans» rifning. (Fig. 4).

Mossdraget eller *moss-såten* ha vi urskålat något mer än understockens rundning, dock ej för mycket, då s. k. »hängdrag» lär uppkomma. Kanterna sluta tätt mot understocken och skålningen uppfylles af icke tjäradt dref... Efterdiktning har ej förekommit eller behöfts, då byggnaden är så tät att den kan eldas med öppna spisar, trots att ingen beklädnad fins. (Fig. 5).

Mossdragens bredd varierar mellan 10 och 12 cm., inre bilningens yta ligger 9 cm. från stockens midt.

Vid *kragning* af stockarna bör iakttagas, att den »konsol» som bildas får tillräcklig motvikt, t. ex. invid dörrar och fönster genom oppslagarhvarfven. Det blir dock icke alltid nog. Vid Tallom måste jag för trappans kragning i tid tillgripa en förankring uppåt med skruf och mutter undertill, då en dörr här ligger nära intill. Denna mutter har tilldragits ett par tum.

Starka utkragningar kunna äfven trots motvikt sammanpressas så hårdt, att en nedböjning kan ses. (Ex. Norhaga svale.)

Om *gaflar* eller »rösten» timras, bör taket kunna följa vid dessas sjunkning. Åskonstruktion blir då vid högre gaflar absolut nödvändig. Härvid iakttages att takpanelen är rörlig, fäst i »kroppåsen» och å spikreglar, men glidande på öfriga åsar och långväggens öfversyll,

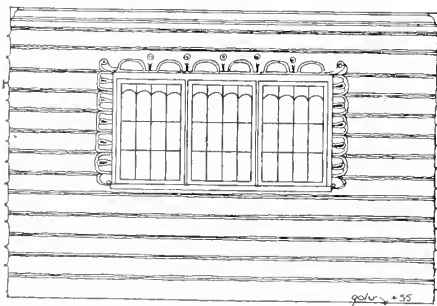

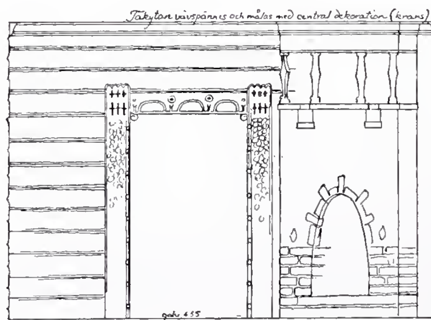

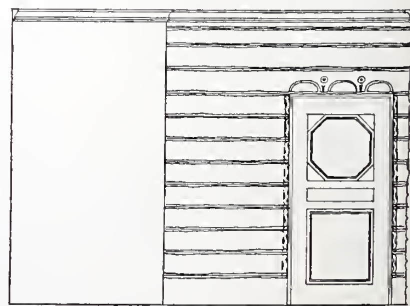

1 0 1 2 3 4 5 6 7 Mtr.

NORHAGA. Skärning genom bergmanshallen, visar kinningsledare samt kinnings- och oppslagar-karfning.

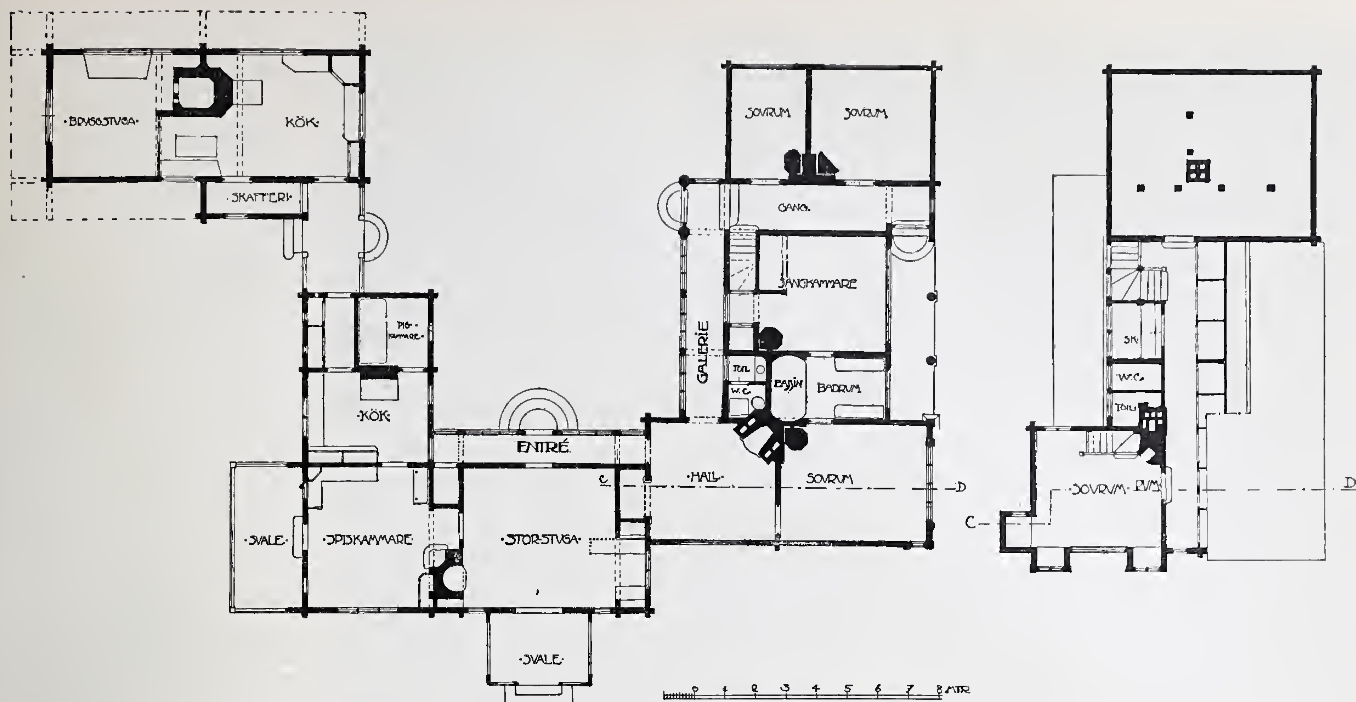

NORHAGA, plan 1908. Nedre våningen och enda 2-våningsdel med trappa till vindsrum. Den del, som innehåller storstuga, spiskammare etc. byggdes först; sedan partiet med hall, sofrum etc. Sist bryggstuga, kök, då samtidigt det förra köket omgjordes till serveringsrum.

»väggbandet». Där åsarna behöfva stödas användas spännstolar, s. k. högben.

Ett par ord om *stockens passning* kunna ock vara af intresse.

Vid Tallom »stockades» och »spåntades» timret af förmännen. Alltför stor böjning hos stocken rättades på den blifvande undersidan vid rotändan; var stocken för rak undanhöggs undersidan af midten, öfversidan rördes i regel icke. Härpå forslades stocken till byggnaden.

Ofvanpå dymlingarna i undre stocken lägges den nya stocken och passas, hvarpå märkes med kritsnöre (i kritpulla) för den slutliga afbilningen invändigt, sedan borras, och stocken »slås på» och märkes vid ändarna med mallen för knuthuggning. Efter bilningen och knutens skrädning lägges stocken åter på för att märkas vid kanterna för »fällning» i den undre. När »fällningen» sågats och huggits, slås stocken åter nästan ned. Därpå tillgripes dragjärnet, ett gaffelformigt strykmått och lagom bredt »drag» (anliggaryta) ritsas på båda sidor med nedre stocken som ledare. Härpå urhugges draget och om detta är gjordt med omsorg, är man färdig att pålägga dref och nedslå stocken. Det är tänkvärdt, hur med dessa få manipulationer två ojämna stockar oftast bragts till sådan täthet, att icke en bordsknif på något ställe efter stock eller i knut kan stickas in, men man får ej glömma stockens tyngd och splintens mjukhet.

Efter fasttimringen jämnskäras stockens ändar, vid kragningar sedan deras hela höjd timrats.

Mycket långa och tunga stockar, t. ex. 12 m:s 9-tummare, passas och färdighuggas utan dymlingar. Dymlingshål borras genom öfre stocken i den nedre och dymlingarna islås uppifrån. Då är man ock fullt säker på, att de ej bottna med tiden.

Vi ha nu sett en timmermans vedervärdigheter och segrar.

Men äfven den skickligaste förmåga löser ej problem, som en tanklös arkitekt kan förelägga honom. Bara en så lättritad sak som en matsal och en salong i rad kan vara olöslig i timmer. Timret har en begränsad längd, kring 10 m., och kan ej skarfvas skift öfver skift i en tvärväggsknut; men lägg ett litet rum emellan eller skjut ut det ena en m. eller så, och det ger genast möjlighet till lösning, i förra fallet genom skarfning i hvartannat skift (jfr den gamla parstuguformen, gamla kyrkor i timmer, m. m.)

Annat ex.: Ett stort rum och högt tillika får lätt buktande väggar. Här tillgriper den försiktige *kronstocken* som sammanbindare fritt öfver rummet å minsta möj-

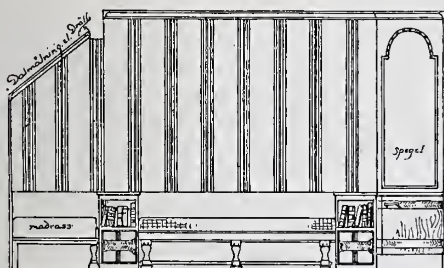

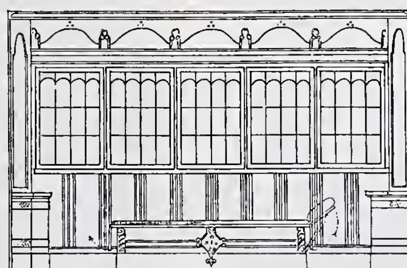

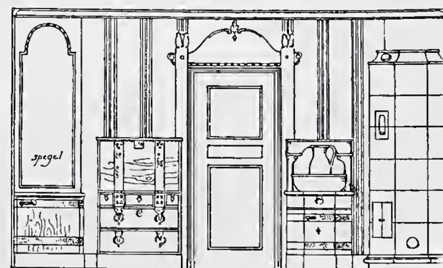

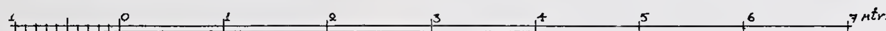

NORHAGA. Skärning af ett sofrum. Planen fäst nedtill, styrd af rörliga hållare mot väggen, ingår upptill under taklisten.

NORHAGA FRÅN VÄSTER. Gammalstugan och Barfreden.

Allt ändträ, inknutar i synnerhet, kinningsändar därefter, få lekande lif af den enklaste inskärning. En våginskärning kring fönster och dörrar hjälper oss ifrån såväl gardintrasan, degenerationstecknet, som fordret, lappen som trasan döljer.

Väggen själf då? Har man en gång en vägg med *karaktär* af duglighet och kraft och tyngd och täthet, en vänlig värmare, en väldig värnare, och skyler den för skam skull, så handlar man som — som herrskap gör och gjort, i Sverige dock ej längre än från Kristina.

Jag har fått den bestämda idén att vi förstöra våra väggar med att göra dem så släta. Skall taket hvila på en yta som ett pappersblad? Nej, man skall se det grofva i dess trygghet, värmande, bärande. Endast där vi ha anledning vara rädda om skinnet, må vi bekläda, mjukt, rikt, om vi ha råd. Mot grofva väggar stå möbler fint värdefullt, panel och bonad få mening.

En färg är nog att stilla väggytans små skiftningar. En spackling tar bort sprickorna.

Det är därför icke alls nödvändigt, hvarken ut eller invändigt att hyfla stockarna, utvändigt är det att minska ytans motståndskraft; bilningen ger en vacker vågighet åt ytan.

Utvändiga färgbehandlingen är enkel: rödfärg fäster ej väl på hyfladt, det veta vi, ej heller alltså på rundtimmer. Den konserverande kopparvitriolen ger i stark lösning åt bastytor en lafgrå ton, som efter hand öfvergår i silfvergrå. Knutar rödfärgas med fördel.

Tjära och oljor stänga lätt in fukten i stocken, äro farliga på nytimradt hus.

Nu, sedan jag bott på Tallom i två runda år, vet jag huru rikt denna sanna, grofva gedigenhet ersätter för för-

liga höjd. På kronstocken kan belysningen anordnas i st. f. takkrona.

Kronstocken användes ock med fördel, ja, af nödtvång, där man måste afskära väggar, dels för dessas sammanhållande, dels för bjälklagens afväxlande (se Tallom, där 6 kronstockar finnas).

Medan vi äro inne på förankringarna måste jag påvisa vikten af bjälklagens inlaxning i syllarna, tvärväggarnas betydelse som sträfpelare samt möjligheten att göra inåtgående knutar för att utöka och sträfva långa väggar.

Måttsättning på timmerhus är fåfänglighet. Rumshöjden betingas och ändras af stockhvarf och sjunkning, fönsterhöjder likaså, planmått tages med tumstocken på ritningen. En snickeriritning kan man ju försöka sig på, men karmarna böra ej komma hopsatta, utan med stor passmån, dörrar och bågar efterbeställas bäst, sedan karmen är intimrad. Skulpturdetaljer ritas bäst på platsen, ty man vet sällan angreppsvirkets groflek.

Timmerhuset är tacksamt för skulptur, och man behöfver icke tveka i valet af plats för den smyckningen.

NORHAGA MANGÅRD. Fatburen omålad.
(Bilden bör ses på högst 5 cm:s distans!)

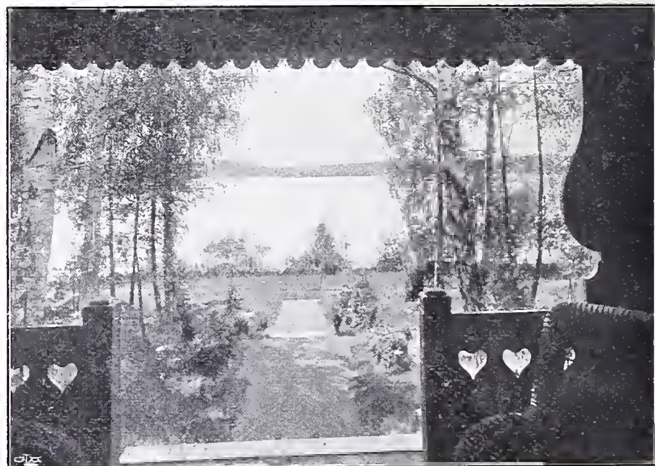

NORHAGA. Utsikt från storstugan.

lusten af allt detta förtäckta, beslöjade, potpourri-unkna, som vi ärft ur närmaste århundraden. Det dofva är viket, timret ger fyllig resonans.

Den torra tryggheten hos mina trämurar talar förstånd mer än poesi, men Tallom och Norhaga äro ensliga, äfven de måste ha poesi, tron på ett sundt, sant Sverige. Det blir en gång, när småskogen växt upp till storskog under akt och ans.

Af här beskrifna byggnader är Tallom belägen vid Långängen, Djursholmsbanan, och äges af ark. L. I. Wahlman. Norhaga ligger vid sjön sjön Siljan nära Falun och ägare är disp. Lars Yngström.

NORHAGA FRÅN NORDVÄST, från trädgårdssidan. Visar en ny form på skorsten öfver »gammelstugan», samt en del starka kragningar, torf och tegel, på olika lutande tak.

PRINCIPERNA FÖR EN RATIONELL AFFÄRSLEDNING Å ETT ARKITEKTKONTOR.

Amerikanarne äro ju kända som utmärkta organisatörer, hvilket äfven visar sig inom arkitektyrket. Denna sida af arkitektens kapacitet har ju också stor betydelse för hans på många olika uppgifter ställda verksamhet. Följande föredrag, som nyligen hölls på Columbia-Universitetets sektion för arkitektur af H. S. Kissam, belyser denna fråga. Ehuru förhållandena i mycket gestalta sig olika, bör innehållet äfven här förtjäna intresse, hvarför det här nedan i hufvudsak återgifves efter »The American Architect».

Vid fråga om rationell affärsledning å ett arkitekt kontor är det tvenne grenar, som det är nödvändigt för den unge arkitekten att noga studera för att motsvara de anspråk, praktiken ställer på honom. Ingendera grenen kan betraktas som en exakt vetenskap, och man måste därför inskränka sig till att klargöra de ledande principerna samt i öfrigt låta omdöme och erfarenhet blifva vägledande. Dessa två grenar äro *arkitektonisk rättsunnskap* samt *system och organisation å byrån.*

Angående den första är tiden för knapp att närmare ingå på detta vidlyftiga ämne, hvarför jag endast skall säga några ord därom och sedan öfvergå till den senare grenen, om system och organisation.

Arkitektens ställning i samhället är icke fullt klar. Den gängse juridiska uppfattningen af arkitektens ställning växlar från att anse honom såsom en köpman med sina kunder till att angifva honom såsom konstnär och vetenskapsman. Huru de olika uppfattningarna i detta fall än må variera, öfverensstämma de dock däri, att låta honom framstå såsom den ledande vid hvarje byggnadsföretag och uppställa de högsta kraf på honom, hvad beträffar skicklighet och rättrådighet. Arkitektens förhållande till byggherren är vanligen såsom den anställdes till arbetsgifvaren. Öfverensstämmelsen är emellertid icke fullständig, ty härtill kommer ett för arkitekten nödvändigt villkor, nämligen tilliten, på så sätt att till arkitektens plikt såsom verkstäl-

NORHAGA. Storstugan. Visar kronstock med lampetter.

NORHAGA. Spiskammarn. Innertaket spändt med papp.

NORHAGA, BERGSMANSHALLEN. Visar de båda korridorerna. Mattan grön och svart med röda markeringar. Väfnader: Mora- och Floda-.

NORHAGA, BERGSMANSHALLEN; spisomfattning, orsasten. Kolonnetterna, af gjutjärn, bära mur ofvan. Väggfärg, tegelröd oljefärg. Möbel: pariserblå bets å björk. Taket färgrikt.

lare af klientens önskningar äfven kommer den såsom vägledare och domare. Denna sistnämnda plikt, som kräfver en hög grad af omdöme och takt, måste gifva arkitektens åtagande form af ett förtroendeuppdrag. Det är nödvändigt att ihågkomma detta, ty det är ju regel, att förtroendeuppdrag icke kan öfverlåtas på tredje person, utan måste utföras af den, som erhållit detsamma. Denna arkitektens ställning som domare innebär, att han skall utöfva domsrätt genom att afgifva sitt omdöme i konstnärliga och fackliga frågor och i detta utöfvande tillerkännes han af våra lagar samma skydd som en domare d. v. s. han kan icke ställas till ansvar för sina handlingar, naturligtvis under förutsättning att han alltid handlar i godt uppsåt. Som exempel på arkitektens plikter som domare kan man nämna den vanliga bestämmelsen, att entreprenörens rättighet till betalning göres beroende därpå, att arkitekten godkänner hans arbete. Detta innebär en mycket vidsträckt makt, och arkitektens beslut är i detta fall slutgiltigt. Som exempel på hans plikter såsom verkställare af klientens önskningar kan man sätta utarbetandet af ritningar och arbetsbeskrifningar. Det är nödvändigt att klart inse, att om arkitekten icke i rätt tid levererar ritningar, som äro nödvändiga för entreprenörens fullföljande af sitt arbete, så brister han i sina åtaganden, för hvilka han är lagligen ansvarig, och det skulle vara att missbruka sin ställning som domare, om han härvid sökte vältra skulden för arbetets försenande på entreprenören genom att neka attest om utbetalning på den grund, att arbetet icke skulle vara i godkänbart skick. Han måste själf godtgöra sitt fel och bistå entreprenören, om han vill undvika anmärkning från sin hufvudman och från domstol.

Dessa få inledande anmärkningar torde vara tillräckliga för att antyda nödvändigheten af, att arkitekten besitter en viss arkitektonisk rättskunskap. För vidare fördjupande i detta ämne hänvisas bl. a. till sådana böcker som: T. M. Clark, »Architect, Owner and Builder before the Law»; A. C. R. Emden, »Law Relating to Buildings»; A. P. Lloyd, »Treatise on the Law of Buildings»; J. A. Strahan, »Legal Position of Architects as to Certificates»; T. M. White, »Recent Legal Decisions Affecting Architects».

Hvad sedan system och organisation å arkitektbyrån beträffar, utgöra dessa maskineriet för en gifvande praktik. De äro medlen för att ekonomiskt kunna utnyttja arbetskraften. Ingen praktik kan skötas utan hopbringandet af en viss kvantitet af data. En lämplig samling af sådana är nödvändig för att förekomma ofruktbart arbete. Att standardisera och bringa till enhetlig form alla uppgifter och anteckningar, för hvilka detta kan ske, utgör systemets ändamål.

Blanketter och formulär utgöra elementerna i ett system. En byråorganisation har två olika grenar, nämligen den exekutiva och den produktiva. Den exekutiva grenen omfattar en mångfald olika uppgifter, men med afseende på den produktiva grenen är den framför allt drifkraften för en god organisation, riktad på att erhålla effektivt arbete samt att förhindra felaktigt och ofruktbart sådant. Den produktiva grenen erbjuder en naturlig delning i tre underafdelningar. Dessa äro: 1) ritkontoret för

utförande af skisser och arbetsritningar samt utlämnandet af kopior; 2) afdelningen för specifikationer, hvilken har till uppgift att uppgöra arbetsbeskrifningar, infordra entreprenadanbud, samt handhafva kataloger, materialprof etc.; 3) byggnadsafdelningen, hvars uppgift är att utöfva tillsyn öfver byggnadsarbeten, verkställa utbetalningar samt uppgöra entreprenadkontrakt. Det är vanligt på större byråer att en särskild räkenskapsafdelning finnes under den exekutiva afdelningen med en underafdelning, som har hand om data, register och material. I så fall uppläggès för hvarje afdelning ett särskildt konto och bokföringen ordnas så, att det är möjligt att erhålla en noggrann uppgift om kostnaden för hvarje särskildt arbete. Sådana äro de välkända afdelningarna för en byråorganisation. Jag har påpekat hvar och en af dessa på den grund att de äro på det intimaste förbundna med hvarandra och fordra att samtidigt ihågkommas, då det gäller att vidtaga förändringar med någon af dem. Därjämte är det nödvändigt att fastslå, det den exekutiva organisationen måste vara den sammanhållande länken mellan de olika afdelningarna i den produktiva organisationen.

Man kommer sedermera till frågan om olika slag af blanketter och formulär, som jag vill omnämna i den ordning, i hvilken de under vanliga förhållanden kunna komma till användning å en arkitektbyrå.

Det första slaget bör naturligtvis stå i förbindelse med anskaffandet af arbete. Det andra skulle hänföra sig till påbörjandet af detsamma samt det tredje till att föra arbetet tillräckligt långt för att utlämna det till entreprenören. Det fjärde skulle beröra skötseln af arbetet ända tills afslutningen.

Det är omöjligt att här lämna en uttömmande beskrifning öfver de olika slag af formulär, hvilka kunna komma till användning under hvar och en af dessa fyra perioder, och det vore lönlöst att lämna kopior af dylika utan att samtidigt gifva anvisningar om deras användning. Jag vill emellertid visa Eder några exemplar samt förklara i ordningsföljd något af deras ändamål under de fyra olika förutsättningar, som ofvan angifvits. I öfrigt hänvisas till firmor, välkända för sina byråorganisationer, och af hvilka torde kunna erhållas kopior af de olika slag af formulär, hvilka af dem användas.

Därjämte vill jag rekommendera att rådgöra med »The committee on employment and office practice», som blifvit tillsatt af Columbia Universitets Arkitektförening, och genom hvilken kan erhållas en omgång af sådana formulär, som kunna betraktas som oeftergifliga för en praktik af måttligt omfång.

Först och främst är af vikt ordningen med afseende å brefskrifning. Gör innehållet i brefvet kort, tydligt och höfligt! Besvara all korrespondens punktligt! Bekräfta alla samtal och telegram med bref! Drag försorg därom, att alla Edra åtgöranden, hvilka beröra andra personer, ofördröjligen bringas till deras kännedom!

Därnäst i vikt skulle jag vilja sätta bruket att använda nummer, namn eller bokstäfver för att särskilja olika angelägenheter. Början kan göras genom att numrera i ordningsföljd hvar och en af de byggnader, för hvilka man blifvit engagerad.

Korrespondensen bör ordnas alfabetiskt samt förvaras lämpligast i pärmar. Hvarje pärm bör etiketteras med numret på det arbete, till hvilket brefvet hänför sig. Bifoga en kopia af hvarje bref till det bref, hvilket Ni besvarat eller hvilket utgör svar å Edert eget. Vertikala skåp med lådor, i hvilka korrespondensen för en viss grupp af byggnader insättes, komma mer och mer i bruk. Upprätta ett dubbelregister öfver Eder korrespondens enligt brefskrifvarens namn och enligt nummer för det arbete, hvilket brefvet hänför sig till. Dylika register böra helst förvaras i en s. k. kortkatalogslåda, där korten äro ordnade alfabetiskt. På detta sätt erhålles ett system, hvarigenom Eder korrespondens sammanbindes med Edert arbete. Härefter kommer man till frågan om de olika blanketter som äro erforderliga för de fyra nyss omnämnda arbetsperioderna. Det bör observeras, att en delning i fyra perioder är gjord i afsikt att underlätta uppräknandet af blanketterna i den ordning, i hvilken de komma till användning, samt vidare att de flesta af dem äro nödvändiga under mer än en af dessa perioder.

De vanligaste af dem som ifrågakomma under första perioden, hvilken hänför sig till anskaffande af arbete, äro blanketter för besökares namn och ärende; brefkort för att uppgöra om sammanträffande med olika personer; lappar för upptecknande af telefonsamtal; lista öfver arvoden för olika slags arbeten; formulär för öfverenskommelse mellan arkitekt och byggherre; register öfver korrespondens; annotationsbok för nedskrifvande af samtal och memoranda; lappar för noterande af besök, som skola afläggas eller mottagas.

(Forts. i nästa nummer.)

DANSKA ARKITEKTTIDSKRIFTENS 10-ÅRSJUBILEUM.

»Architekten», organ för Akademisk Architektförening i København, firar i dagarna sina fyllda 10 år. Med anledning häraf må det tillåtas oss att till vår danska kollega rikta våra bästa lyckönskningar samt tillönskan om fortsatt framgångsrikt arbete. Det är en rik utveckling i dansk arkitektur, som genom »Architekten» under dessa 10 år framlagts för läsaren och det är med respekt man bläddrar i dess 10 årgångar, hvilka ge ett så fylligt uttryck för denna utveckling och för den gemensamhetskänsla och kärlek till konsten, som karaktärisera densamma. Redaktionen utgöres för närvarande af arkitekterna K. Varming, för det redaktionella, och Alfr. Thomsen, för det administrativa, af hvilka den förstnämnde för några år sedan efterträdde arkitekterna K. Arne-Petersen och Eugén Jørgensen. Lördagen den 3 okt. högtidlighålles händelsen med middag på Hotel Phønix i København, till hvilken redaktionen inbjudit en stor del af tidningens många vänner och intresserade.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

FRÅGAN OM SEPTISK TANK. Stockholms stads hälsovårdsnämnd, som sedan länge haft sin uppmärksamhet riktad på de olägenheter och svårigheter, som äro förbundna med septiska tanksystemet, har, efter en noggrann utredning i frågan af förste stadsläkaren d:r Ivar Andersson, hos stadsfullmäktige gjort hemställan om medgifvande att vattenledningsvatten måtte få utdelas till spolning af vattenklosetter utan användande af septisk tank eller annan dylik särskild reningsmetod, med undantag t. v. för de delar af staden, som uttömma sitt spillvatten i Klara sjö, Norra Brunnsviken, inre delarna af Nybroviken samt Hammarbysjö och Årstaviken. Nämnden påpekar i sin skrifvelse vattenklosettsystemets gifna företräde framför tunnsystemet samt att någon i sanitärt afseende menlig inverkan, vare sig på vattendragen eller på vattenledningsvattnets beskaffenhet genom att såsom föreslagits låta systemet direkt förenas med kloakledningarna, icke behöfde befaras.

I DEN FÖRUT OMNÄMNDA PRISTÄFLAN om skisser till folkskolebyggnad i Härnösand har resultatet blifvit följande: Första pris 1 000 kr.: Arkitekt- och Byggnadsbyrån, Georg A. Nilsson, Stockholm; Andra pris 600 kr.: arkitekten Theodor Kellgren, Malmö; tredje pris, 400 kr.: arkitekten F. B. Wallberg, Östersund.

Den uppgifna byggnadskostnaden var 180 000 kr. och prisnämnden utgjordes af skolföreståndaren A. J. Hagström samt arkitekterna, lektor Albert Thurdin och G. R. Ringström.

EN NY OPERA-BYGGNAD FÖR BERLIN. Staden Berlin står åter inför ett stort byggnadsföretag, som säkerligen kommer att framkalla åtskillig strid, innan man blir färdig att gå »from sounds to things». Visserligen föreligger redan i närvarande stund ett fullt utarbetadt projekt för den nya operabyggnaden, som skulle förläggas till den tomt vid Königsplatz, på hvilken Krolls kända etablissement är beläget. Upphofsmannen till detta förslag är Baurat Genzmer, hvilken redan sedan år tillbaka ansetts designerad som den nya byggnadens arkitekt och som nu på hofvets — väl i detta fall liktydigt med kejsarens — uppdrag utarbetat projektet. Allt vore sålunda klappadt och klart — om man endast hade de nödiga 15 miljonerna mark. Äfven för tyska förhållanden är denna summa ovanligt hög, och det fins folk som tycker att projektets tillkomst ej gifver de garantier som kostnaden kräfver. I pressen har häfdats att denna angelägenhet ej får behandlas som ett hofvets privata mellanhafvande med hr Baurat Genzmer, till hvilkets arrangerande stat och kommun skulle bidraga med hvar sin lott, den förra med 8, den senare med 7 miljoner mark. Man hoppas att hvarken preussiska landtdagen eller staden Berlin skola lämna sitt bidrag utan en mycket sorgfällig pröfning. Man frågar sig, till synes med all rätt, om ett så viktigt byggnadsproblem icke bör underkastas en allmän tysk täflan. För en sådan finnas dessutom tvifvelsutan alldeles särskilda skäl. Byggnaden skulle komma att bli en pendant till Wallots »Reichstagsgebäude», och kritikern Fritz Stahl har särskildt framhållit det önskvärda i att en eventuell täflan om Opera-huset blefve en konkurrens om den konstnärliga gestaltningen af hela denna plats. Sålunda en byggnadsfråga, som möjligen kommer att bli en statsbyggnadsfråga af rang, såvidt det icke går som det hittills oftast har gått i dylika fall: att privatintressena segra öfver de allmänna och resultatet blir behäftadt med det obehagliga minnet af en bortkastad möjlighet.

N. H.

ETT NYMODIGT SÄTT för beräkning af arkitektarvode användes af en arkitekt, som i en berlintidning annonserar på följande sätt: Arkitekt levererar med bästa utförande: polisbyggnadsförslag från 10 pf. pr m.², utkast 10 pf. pr m.², statiska beräkningar 10 pf. pr m.², fasader 50 pf. pr m.², arbetsritningar och schabloner billigast möjligt. Byggnadsledning enligt öfverenskommelse.

EN PRAKTGATA mellan Brüssel och Antwerpen är planerad af belgiska regeringen. Den skall tagas till så bred som ända till 100 m. för att bereda utrymme för all slags trafik. Till dess värdiga infattning kommer trädgårds- och byggnadskonst att bidraga och landtliga villakolonier skola ansluta sig till densamma. Gatan kommer att korsa en flod och en kanal samt flera järnvägssträckor och går fram dels i kuperad terräng, dels i slättland. Längden blir ungefär 35 km. Den kände stadsplanespecialisten Stübben i Berlin är f. n. sysselsatt med utredningen för detta arbete.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 8 sept. under prof. Clasons ordförandeskap. Med afseende på den resolution, som af Föreningens årsmöte fattats i frågan »Böra och kunna svenska industriens män vidtaga några åtgärder, och i så fall hvilka, för att befrämja ett ökadt användande af svenska industrialster och svensk arbetskraft?» uttalades sympati för dessa sträfvanden och fick styrelsen i uppdrag att vid ordnandet af Afdelningens arbete beakta desamma. För att gifva förslag till Afdelningens åtgörande i frågan om entreprenadväsendets ordnande tillsattes en kommitté, bestående af arkitekterna Améen, Stenhammar och Wickman.

Vidare fick styrelsen i uppdrag att till chefen för justitiedepartementet aflåta en skrifvelse med framhållande af arkitekternas ställning samt önskningar i frågan om deras konstnärliga äganderätt jämte hemställan, att skrifvelsen måtte kommuniceras Sveriges delegerade vid den diplomatiska konferens, som inom kort skulle sammanträda i Berlin för behandling af frågor i samband med Bernkonventionen.

Arkitekt Wahlman höll därefter ett intressant föredrag om »Ett par timmerbyggnader och några rön vid deras uppförande», därvid på ett ingående sätt belysande detta ursvenska gedigna byggnadssätt, som alltmer börjar komma ur bruk, och hvars användning mer än andra fordrar erfarenhet och yrkeskunskap. Föredraget, som belystes med skioptikonbilder, återgifves på annat ställe i detta nummer.

Arkitekt Östberg redogjorde för gången af utredningen rörande det nya stadshuset. Denna utredning hade nu avancerat så långt, att program för byggnaden inom kort skulle föreligga färdigt. Om Afdelningen därför ansåg, att en täflan om ritningar för denna byggnad borde äga rum, vore rätta tidpunkten nu inne, om man icke ville onödigt fördröja arbetet, att till vederbörande göra en sådan framställning.

I den följande diskussionen framhölls, att ehuru stadens representativa byggnad mer än någon annan vore ägnad att fresta arkitekterna till gemensam täflan, det i detta speciella fall förelåg särskilda omständigheter, som gjorde att en dylik täflan icke nu borde ifrågasättas: dels hade hr Östberg såsom förste man i den dubbla täflan om ritningar till rådhus ådagalagt sin kompetens och därjämte på detta förslag nedlagt ett arbete, som åt platsen i det allmänna medvetandet förlänat en arkitektonisk gestaltning, hvilken med rätta kunde sägas vara arkitektens konstnärliga egendom, dels var det ju exceptionella förhållanden, som här beröfvat arkitekten möjligheten att förverkliga sitt första förslag, hvarför han borde främst ifrågasättas för utarbetandet af ett nytt förslag för samma plats. På grund af hvad som af diskussionen framgått beslöt också Afdelningen, efter af ordföranden framställd proposition, enhälligt, att någon framställning till vederbörande angående täflan om ritningar till stadshus under nuvarande förhållanden icke skulle äga rum.

Vid sammanträdet voro utställda ritningar af arkitekterna Wahlman och Rhodin samt ark. Östbergs ritningar till rådhuset å Eldkvarnstomten.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 11 · 7 NOV. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

TOMTRÄTT.

Tyvärr är det så ställdt, att det modärna stadssamhället, som skapat ett svårlöst bostadsproblem, äfven försvårar lösningen af detta genom den markvärdestegring, som koncentrationen medfört. Det intensiva samhällslifvet har genom renodling af individens förvärfsbegär blifvit en högt utvecklad mekanism, hvilken efter hand förvandlar det ena mänskliga naturbehofvet efter det andra till guld och reda penningar. Våra förfäders sorglösa »skaffning» af dagligt bröd har förvandlats till ett mångenstädes tröstlöst köpslående om de nödvändigaste näringsvärdena och det är ej ovanligt, att man i våra dagars storsamhällen fordrar den plats för hemvist på jordskorpan, som väl borde vara själfskrifven för hvarje lefvande varelse, täckt med präglade penningemynt.

Men häraf följer också, att det *egna hemmet* ej längre är ett commune bonum, som hvar och en arbetande och nyttig individ kan skaffa sig, utan att det mer och mer blifvit ett privilegium för den kapitalägande. Markvärdet spelar en afsevärd roll i kostnaden för det egna hemmet och till svårigheten att skaffa kapital till själfva byggnaden har sällat sig svårigheten att skaffa kontanter till byggnadsplats.

Det är tydligt, med hänsyn till jordmarknadens monopolartade karaktär, att de kraftigaste ansträngningarna från samhällets sida för att ordna de otillfredsställande bostadsförhållandena måste koncentrera sig just på reglerandet af markvärdet, och det är äfven i denna riktning, som de mera ingripande åtgärder gått, hvilka hittills vidtagits af stat och kommuner. De byggnadsföretag, som vid skilda tillfällen dels direkt igångsatts, dels ekonomiskt understödts och dels på andra sätt uppmuntrats af staten eller kommunen, äro trots deras förvisso stora betydelse för reglerande af bostadstillgången, dock endast att betrakta såsom mera temporära ingrepp.

Såsom mera varaktiga ingripanden får man däremot räkna dels det ordnande af de lokala kommunikationerna, hvars betydelse numera alltmera inses och som på ett verkligt storslaget och genomgripande sätt förmår att vidga och mångdubbla den förut inskränkta tomtmarknaden samt dels den lagstiftning, som söker göra marken tillgänglig äfven för mindre kapitalstarka.

Redan för åtskilliga år sedan framkommo genom enskildt initiativ, bl. a. i Stockholms stadsfullmäktige genom borgmästare *C. Lindhagen*, påstötningar till Kungl. Maj:t att i samband med omarbetande af *jordabalken* vidtaga effektiva åtgärder för upplåtelse af tomter å regleradt område å längre tid och å säkrare villkor samt för att bereda bebyggare af dylika tomter en tryggad äganderätt till byggnaderna. Genom en dylik upplåtelse afsågs att åstadkomma en besittningsrätt, som nära anslöte sig till äganderätten, utan att innehafvaren af besittningsrätten eller den s. k. tomträtten behöfde binda något kapital för markens förvärfvande utan kunde godtgöra den verkliga ägaren hans kostnader genom en årlig afgift, hvilken således vore att betrakta såsom *ränta å en till sitt fulla belopp belånad köpeskilling.*

Det torde i detta sammanhang knappast vara behöfligt att annat än antydningsvis påpeka den stora betydelse, som införandet af tomträtten medför ur äfven andra kommunalpolitiska synpunkter än enbart markförvärfvets, vid bildande af egna hem. Genom tomträttsupplåtelsen eller, hvilket kan sägas vara detsamma, belåningen med hela tomten som säkerhet, har jordägaren behållit markvärdet i sin hand samt afhänder sig sålunda hvarken markens oundvikliga värdestegring, ej heller makten att hålla denna värdestegring inom rimliga gränser och ej heller rätten att vid lämplig tidpunkt i framtiden disponera öfver markens användande å annat sätt. Det inses utan vidare, hvilken betydelse en dylik rätt kan hafva i händerna på en framsynt kommun, på staten eller på en jordägande stiftelse.

Tomträttens skuggsida består af den kollossala lånebörda, som markägaren måste ikläda sig för att utan motsvarande kapitalinkomster kunna exploatera sitt område med erforderliga kommunaltekniska anordningar samt kunna administrera affären med endast de relativt små räntebelopp, som årligen inflyta i form af tomträttsafgälder. Denna ekonomiska sida af saken, hvilken nog ej alltid tillräckligt beaktas i entusiasmen för tomträtten, bör dock mana till stor försiktighet och förtänksamhet vid tillämpandet af det nya rättsinstitutet och det är väl äfven delvis af denna orsak, som rätten att å sina ägor tillämpa tomträtt genom lagen af *den 14 juni 1907* inskränkts till *staten, kommuner, fideikommiss* och *allmänna stiftelser.*

De allmänna, i lagen angifna tomträttsvillkoren äro med hänsyn till bristen på praktisk erfarenhet inskränkta till de minsta möjliga och det har öfverlåtits till den enskilda företagsamheten att så småningom utforma detaljerna. Lagen inskränker sig sålunda att begränsa upplåtelsetiden till minst 25 år och högst 100 år, att försäkra det nya institutet om ett verkligt godt underlag genom att förbjuda tomträttsupplåtelser å annan mark än sådan, för hvilken stadsplan blifvit i laga ordning fastställd samt att f. ö. angifva de juridiska formerna för upplåtelsernas rätta handhafvande.

Af särskild vikt är bl. a. den bestämmelsen, att hvarje byggnad, som finns uppförd å mark, hvilken är upplåten

med tomträtt och där tomträtten är *inskrifven* (= lagfaren), *tillhör tomträtten och icke tomten.* Denna bestämmelse möjliggör, att fastigheter å tomträttsmark kunna intecknas för belåning, på samma sätt som fastigheter å fri grund, och äro hithörande förhållanden reglerade genom särskilda bestämmelser om *inskrifning* och *inteckning af tomträtt.*

Då nuvarande penninginstitut ej känna till eller hafva förutsett den nya art af säkerhet, som ligger i inteckning af tomträtter, så har för denna art af belåning i Stockholm, där tomträtten redan börjat tillämpas, måst bildas ett särskildt bolag, *Aktiebolaget Stockholms tomträttskassa,* hvilket skall belåna fastigheter mot inteckning i tomträtt upp till 80 % af byggnadens värde, och som skall täcka sitt penningebehof genom utsläppande af obligationer, garanterade af Stockholms stad. Naturligtvis utgör ordnandet af tomträttskrediten på ett rationellt sätt ett oundgängligt villkor för tomträttens framgång.

Tomträtten har under det gångna året för första gången tillämpats i Sverige genom de upplåtelser, som påbörjats af *Stockholms stads landtegendomsnämnd,* hvilken under sin direkta förvaltning har de stora till bortåt 6 000 tunnland uppgående egendomar, som staden inköpt för sin utvidgning. Vid dessa upplåtelser har det visat sig, att tomträtten varit synnerligen begärlig för dem, för hvars skull den egentligen införts och torde det för den skull vara af ett visst intresse att i detta sammanhang meddela några af de viktigaste bestämmelserna i Stockholms kontrakten.

Upplåtelserna afse en tid af minst 50 och högst 75 år. Vid upplåtelsetidens slut äger tomträttshafvaren företrädesrätt till förnyad upplåtelse — således realiter en fortgående äganderätt —, men skulle staden af en eller annan anledning ej vidare upplåta marken med tomträtt, så är staden tvungen att i stället erlägga lösen för å tomten befintliga byggnader. Detsamma är fallet, om staden för den nya upplåtelsen fordrar mer än 30 % förhöjning af tomträttsafgälden eller i öfrigt strängare villkor än förut. Strax efter byggnadens uppförande värderas densamma och skall detta värde blifva bestämmande för den eventuella lösesumman, dock med rätt för staden att i händelse af vanvård göra motsvarande afdrag. Situationsplan, byggnadsritningar samt arbetsbeskrifning skola granskas af staden och vid vite skall tomten vara bebyggd inom viss lämplig tid. Tomträttshafvaren kan under inga förhållanden gå förlustig sin tomträtt utan vidare, utan är staden i händelse af tvist hänvisad till domstolsvägen. Likaledes går tomträtten med eventuellt tillhörande byggnader i handeln utan stadens vidare hörande.

I afgälden ingår betalning för såväl mark och gator som äfven vatten-, aflopps- och gasledningar fram till respektive tomtgränser. Å Enskede, där de första upplåtelserna verkställts, blir medelpriset för mindre villatomter c:a 20 öre pr kvm. och år, hvilket efter 6 % motsvarar en köpeskilling af c:a 30 öre pr kv.-fot, ett pris, som med hänsyn till de kommunaltekniska förmånerna torde få anses synnerligen lågt i jämförelse med gängse tomtpriser i hufvudstadens närmaste omgifningar.

I en följande redogörelse torde jag blifva i tillfälle att kortfattadt beröra detaljerna för *stadsplaner* samt *husbyggnader* å *Enskedeområdet.*

Stockholm den 25 oktober 1908.

CARL H. MEURLING.

WALLINSKA FLICKSKOLAN.

PORTALEN. ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

Denna privata läroanstalt är belägen å Tegnérlundens södra sluttning. Tillföljе tomtens relativt ringa areal och mot tre gränslinier besvärande servitutsbestämmelser, har ej varit möjligt undvika en för skoländamål mindre idealisk byggnadshöjd för att kunna få plats med de erforderliga lokalerna; men erbjuder tomten i öfrigt genom sitt fritt liggande, höga och sunda läge afsevärda fördelar.

Inom den af anförda omständigheter gifna byggnadskonturen äro inrymda 20 klassrum fördelade å fem etager med de förberedande klasserna nederst och gymnasiet högst. Öfningssalarna och rum för specialundervisningen äro på vanligt sätt förlagda i vindsvåningen, som äfven rymmer biblioteket. Gymnastik- och högtidssalarna återfinnas i den absidformade utbyggnaden. Skolkök med hithörande förrådsrum och matsal har anordnats i souterrainen vid sidan af uppvärmnings- och ventilationslokalerna. För portvakten är bostad beredd vid entrén i bottenvåningen, dit äfven expeditionsrummet med arkiv och väntrum samt telefon äro förlagda. I de öfre etagen finnas tvänne rum för lärarinnor, och är hvarje våning försedd med rymliga kapprum och toalettafdelningar.

Tillföljе den mindre byggnadsytan har ej varit svårt undvika det inom skolor i allmänhet förekommande så hopplösa och afskräckande samt »inrättningsverkande» korridorsystemet; rummen gruppera sig här hemtrefligt kring trapphallen.

Förutom en stor luftig hufvudtrappa förmedlas kommunikationen våningarna emellan medelst en reservtrappa samt en hiss, afsedd för lärarinnor och mindre starka elever. Utrymme är ock, om så skulle befinnas nödvändigt, beredt för anordnande af ytterligare en hiss, af sådan storlek, att portvakten eller en lärarinna i densamma kan uppföra ett 10-tal elever åt gången.

Den plana taktäckningen öfver absiden användes till lekplats, som för de öfre etagen är lättare tillgänglig än skolgården, och som för väder och vind ligger skyddad af omgifvande byggnader, sådan anordning har ock utförts å nybyggnaderna för Sandströmska flickskolan och Oscarsskolan vid Riddargatan. Visserligen hafva dessa slagit mycket väl ut och till vederbörandes belåtenhet, men ovisst är dock, huruvida dylika taklekplatser lämpa sig för vårt klimat, förenade med besvär som de äro att vårda och hålla tilldragande vintertid.

Beträffande klassrummens storlek, hålla de i regeln samma mått, som stadgas för de allmänna läroverken. Så är dock ej förhållandet med högtids- och gymnastiklokalerna. Att för dessa tillämpa föreskrifna golfytor skulle i detta och liknande fall varit en omöjlighet, detta ej blott på grund af bristande tomtutrymme utan äfven af det skäl, att byggnadskostnaden härigenom skulle oproportioneriigt höjts, antagligen med inemot 50 000 kronor. Ifrågasättas kan dock, huruvida det är med någon fördel förenadt hålla de stadgade måtten för särskildt gymnastiksalarna, då erfarenheten lärt, att man äfven i större flickskolor ganska bra reder sig med den areal å gymnastiken som här finnes, och det gifvetvis måste blifva billigare i stället anordna flera lektionstimmar i en mindre sal än uppföra en större, där snart sagdt alla elever kunna samtidigt öfvas.

WALLINSKA SKOLAN. ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

Hvad bönsalen beträffar, är dess storlek tilltagen endast för det hvardagliga behofvet eller m. a. o. den rymmer ej mer än skoleleverna. Vid högtidstillfällen kan ökadt utrymme beredas dels genom de bredvidliggande trapphallarna och dels genom sammanlagning med rum, hvilka medelst skjutdörrar stå i direkt förbindelse med bönsalen.

Vid inredningen har väl sörjts för att underlätta rengöring och desinficering. Så äro vägghörnen i allmänhet afrundade, taklisterna dragna i slät hålkäl och rörledningarna inlagda i väggarna samt täckta med öfverputsade scagliolplattor, försedda med prydliga luckor på sådana ställen, såsom vid skarfvar o. d., där rören för tillsyn och

WALLINSKA SKOLAN. SAMLINGSSALEN. ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

BIBLIOTEKET.

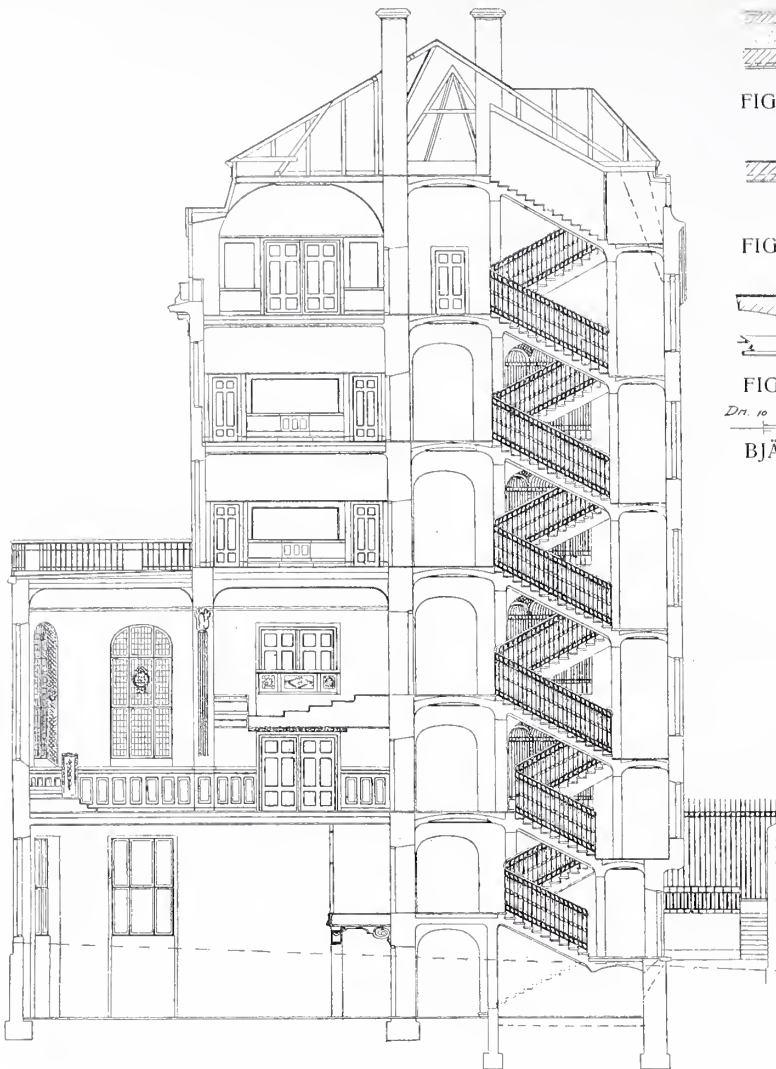

WALLINSKA SKOLAN. TVÄRSEKTION.

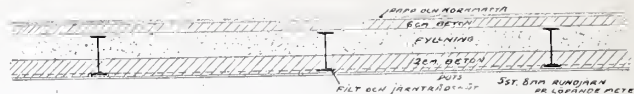

FIG. 1. WALLINSKA SKOLAN.

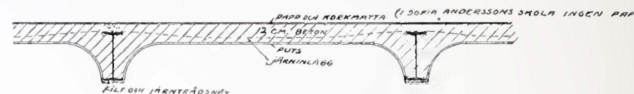

FIG. 2. SANDSTRÖMSKA SKOLAN M. FL.

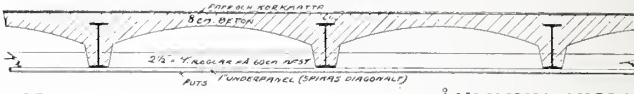

FIG. 3. ÅHLINSKA SKOLAN.

Dm. 10 5 0 1 2 3 M.

BJÄLKLAGSTYPER.

reparationer måste vara lätt åtkomliga. Där synliga rör icke kunnat undvikas, hafva de uppmonterats medelst klammer på ett för rengöring tillräckligt stort afstånd från väggen. Likaledes har man för placeringen af värmekroppar, ventiler, tvättställ m. m. låtit sig angeläget vara undvika dammgömmor. Gifvet är, att denna renlighetsomsorg i all synnerlighet gjort sig gällande vid skolkökets inredning. Väggarna äro släta, upptill oljemålade och nedtill klädda med slätt kakel och de synliga från väggen utstående rören förnicklade. Hyllor och skåp äro lösa och flyttbara och allt öfrigt lättordnadt för rengöring och utan springor och vrår, där smutsigt vatten kan samlas. Af närstående teckning framgår bjälklagens konstruktion (fig. 1). Ett par andra sådana, som kommit till användning i några samtliga skolbyggnader, vi omhänderhaft, hafva medtagits till jämförelse, då det — tvärt emot hvad man väntat — visat sig, att bjälklagen figg 1 och 3 icke äro afsevärdt mera ljuddämpnade än fig. 2.

Hvarje våning är målad i sin speciella färg, såsom rosa, grönt, lila etc., trapphuset i lifligt gul färg med dörrar och panel i grönt. Öfver klassrummets »svarta tafla», som löper längs väggarna och består af linoleum, inskrufvad i listramar och icke äfven alltid är svart utan ofta hållen i samma färgton som rummet i öfrigt, löper en fris dekorerad med ett visst för hvarje klass eget växtmotiv, hvilket ock återfinnes på utsidan af den från hallen ledande dörren. Så återfinnas i de förberedande klasserna våra vanligaste vilda ängsblommor, så att man har en nyponklass, en lingonklass o. s. v.; i mellanstadiets lärorum hafva våra vanligaste trädslag kommit till användning och i gymnasiiklasserna kultiverade blommor som dekoreringsmotiv; allt detta i syfte ej blott att väcka intresse för naturen utan gifva skolans inre en glädtig och hemtreflig prägel.

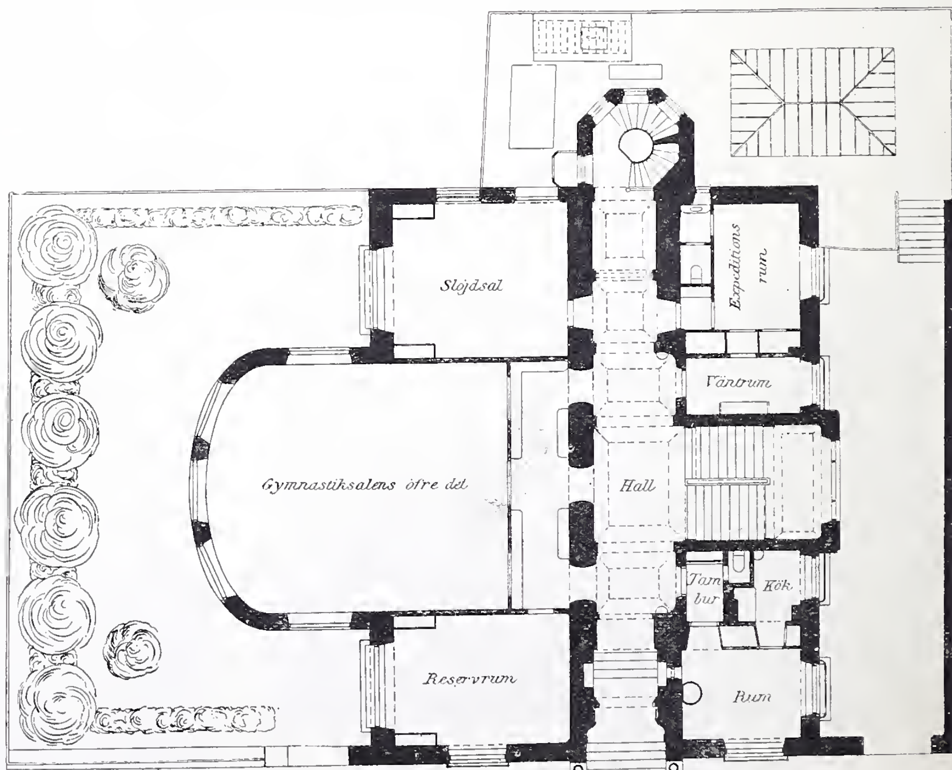

WALLINSKA SKOLAN.
PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

Allt arbete med skolans uppförande, inklusive tomtköp och ritningars uppgörande, tog en tid af ej fullt två år, hvilka — såsom ursprungligen afsikten var — skulle förkortats till $1^1/_2$ år, om ej arbetarestrejk mellankommit. Byggnadsarbetet utfördes på entreprenad, som så uppordnades, att själfva byggnaden utan installationer först kontrakterades och särskilda uppgörelser för dessa arbeten träffades med specialentreprenörer, hvilka kontrakt sedan transporterades å hufvudentreprenören-byggmästaren. Detta system torde vara det fördelaktigaste ej blott för byggherren utan äfven för arkitekten och kontrollanten, som härigenom få med blott en enda entreprenör att göra och ej behöfva taga del af de ofta förekommande tvistigheterna mellan inom samma byggnad arbetande entreprenörer.

Huru liten och anspråkslös en skolbyggnad som ifrågavarande än ter sig, är dock säkert, att den kräfver ett oproportionerligt arkitektarbete i jämförelse med långt större skolanläggningar, som handhafvas af stat eller kom-

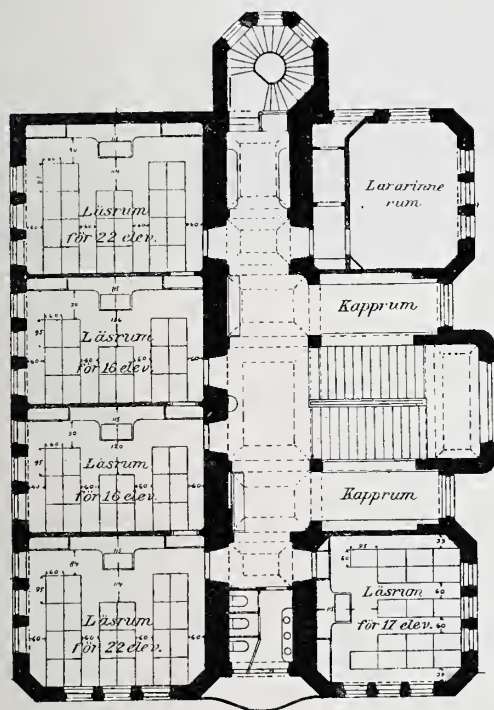

PLAN AF VÅN. 4 TR. UPP.

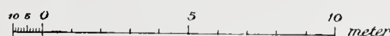

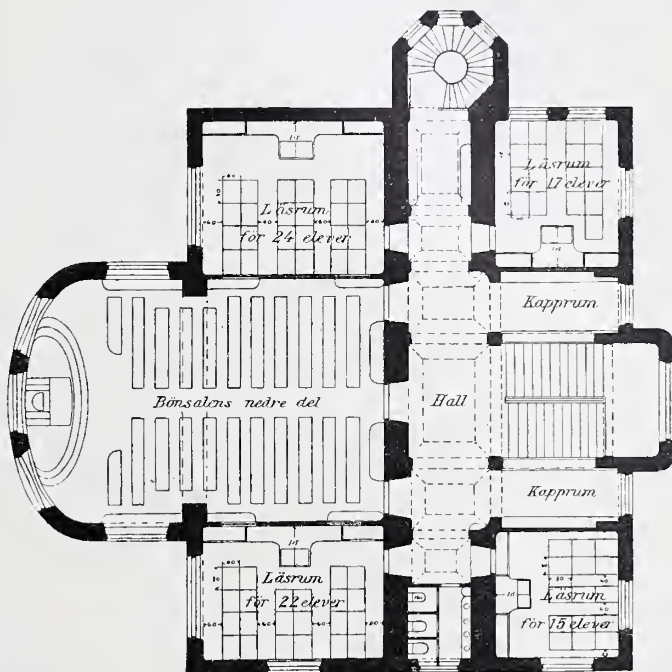

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

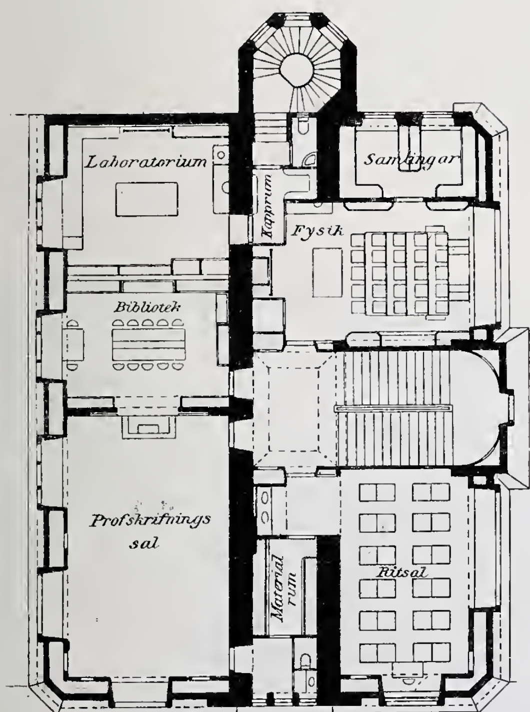

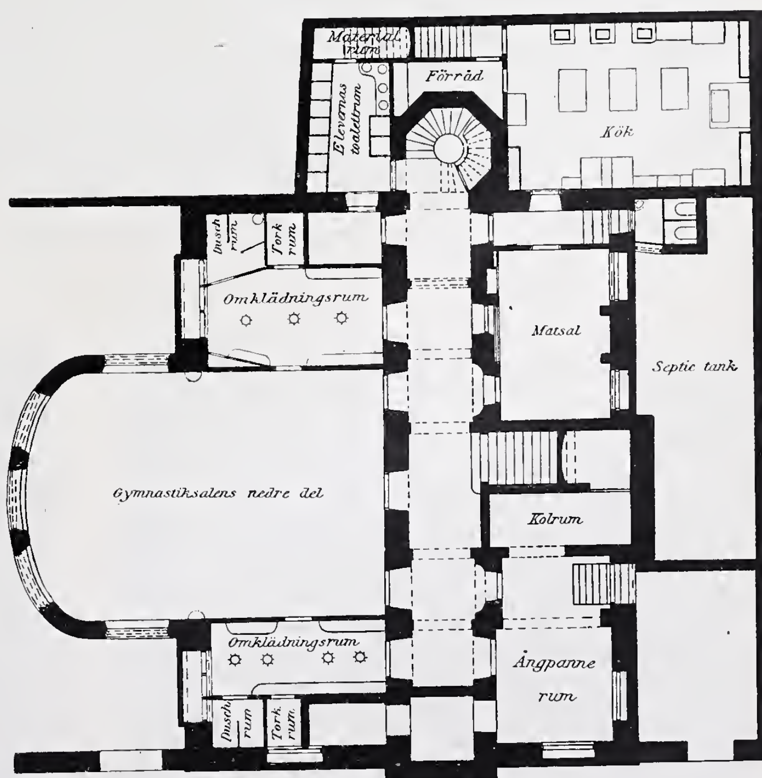

PLAN AF VINDSVÅNING. WALLINSKA SKOLAN.

PLAN AF KÄLLAREN.

ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

WALLINSKA SKOLAN. SKOLKÖK.
ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

KLASSRUM.

mun. I sådana fall har arkitekten i allmänhet ett bestämdt program för sitt arbete, får god tid på sig och har ej något vidare med kostnadsfrågan att göra. Helt annorlunda ställa sig krafven på arkitekten, när privatskolan, särskildt i Stockholm, skall byggas. Programmet är mer eller mindre ofullständigt, önskemålen lika med de allmänna läroverkens, men medlen vanligtvis ej ens hälften. Då härtill tomt också saknas och det begäres att arkitekten skall utse och ordna om köp af sådan och allt skall vara färdigt inom så kort tid som $1^1/_2$ år, torde svårigheterna vara tydliga nog.

Som hufvudentreprenör och ansvarig byggmästare har Rikard Bengtsson på ett omsorgsfullt och kunnigt sätt uppfört byggnaden. Af underentreprenörer äro särskildt att framhålla: Axel Sjögren & Co, som nedlagt ett synnerligen gediget arbete å den af W. Dahlgren konstruerade värmeledningen samt alla öfriga rörsystem; Allmänna Svenska Elektriska AB. för elektriska belysningen med tillhörande armatur samt Graham Brothers för hissanläggningen. Kostnaden för byggnaden ställer sig (utan räntor) på följande sätt:

Byggnadsentreprenaden	256 620	
Gas-, vatten- och afloppsledningar	15 000	
Värmeledning	18 500	
Varmvattenberedning (till toal. m. m.)	575	
Elektr. belysningsledningar	4 705	
» personhiss	6 100	301 500
Arvoden för ritningar, kontrollantskap, besiktningar m. m.	13 300	
Blåkopior, protokollslösen m. m.	780	14 080
Byggnadskostnad: Summa kronor		315 580

Fördelad på byggnadens »nyttiga» kubikmassa, d. v. s. incl. inredda källare- och vindsutrymmen, utgör denna kostnad *pr kbm. 31,60 kr.*

G. Hagström och F. Ekman.

KONTORISTFÖRENINGENS NYA BYGGNAD I GÖTEBORG.

Göteborgs Kontoristförening, som för närvarande räknar omkring 1800 medlemmar, inköpte år 1905 en tomt om c:a 800 m.² yta, belägen vid den s. k. Bastionplatsen invid Vallgrafven, ej långt från den för ej länge sedan fullbordade Kungsportsbron. Framför platsen på andra sidan Vallgrafven utbreder sig Trädgårdsföreningens

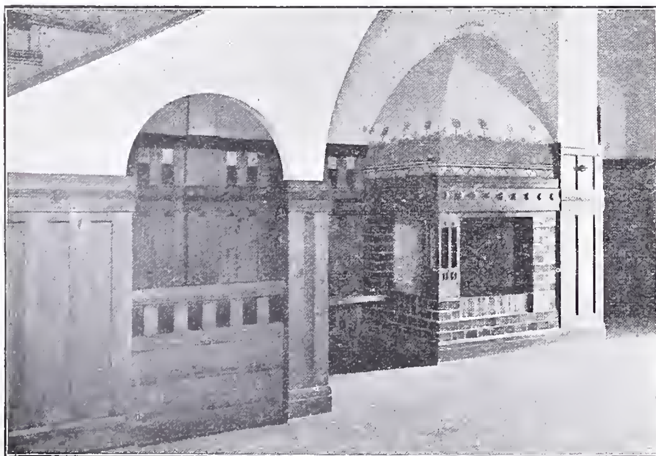

ANDRA VÅNINGENS FÖRHALL.

MATSALENS FÖRHALL, 3:DJE VÅNINGEN.

vidsträckta park, som mot söder fortsättes af Kungsparken. Platsen erbjuder sålunda sällsynt rika utsikter åt olika håll, och den byggnad Föreningen rest åt sig afser ock att utnyttja de landskapliga möjligheter som erbjudas.

Bottenvåningen upptages af hvarjehanda kontorslägenheter, delvis för Kontoristföreningens behof, äfvensom af hvarjehanda ekonomiutrymmen, kapprum och toaletter m. m. De två därpå följande våningarna inrymma lokaler uteslutande för Kontoristföreningens behof, däribland sällskapsrum och en fullständig restaurant samt den stora föreningssalen. De tre öfvervåningarna äro inredda till hotell.

Stora salen är förlagd i husets midt och får sin belysning från taket, hvilket på samma gång utgör bottenplanet till den gård, hvarifrån de tre öfversta våningarnes inre lokaler hämta sitt ljus.

Fasaderna äro till nedre delar klädda med bohuslänsk, groft behandlad granit. Uppåt vidtager halfsorteradt, flammigt skrombergategel. Gallerierna i öfversta våningen äro med pelare och räcken utförda i stampad betong med puts och kalkfärgning.

För vissa öfverdelar af fasaden närmare ingatan har användts skifferbeklädnad.

KONTORISTFÖRENINGENS BYGGNAD I GÖTEBORG. ARKITEKT: HANS HEDLUND.

Yttertak äro täckta med svartglaseradt falstegel med åspannor af samma slag. Plåtarbeten (tornaftäckningar, rännor och stuprör m. m.) äro af koppar, hvarmed äfven stommen till tornets öfversta balkong är öfverklädd.

Invändiga golflag äro alltigenom utförda af betong på järnbalkar, Koenens system, med därpå lagda linoleummattor. Några särskilda anstalter för ljudisolering mellan de olika våningarna har ej företagits; betongplattor om c:a 13 à 15 cm. tjocklek med golf- och underputs hafva visat sig som tillräckliga ljuddämpare. Däremot hafva isoleringsanordningar företagits i stora salen, där instrumentalmusik uppföres, samt i vinds- och bottenvåningarnas golflag (mot kyla), allt med 5 à 7,5 cm. tjocka lager af kiselguhr.

Stora salens hvälfningar under gården äro utförda af järnbetong (Hennebique.)

Husets klosettledningar utmynna i en i källaren anbragt septisk tank.

På vinden är förlagd tvättinrättning samt en mindre badinrättning för föreningens och hotellets behof. Möjligen kommer i förbindelse därmed att sättas en gymnastiksal i den höga vinden.

Byggnaden uppvärmes med lågtrycksånga för varmkammare och vestibuler och i öfrigt medels varmvatten från en med lågtryckssystemet förbunden motströmsapparat eller vattenvärmare. Särskildt varmvattensystem är utfördt för beredande af kok-, tvätt- och badvatten.

I hufvudtrappan är insatt personhiss och invid ena baktrappan en varuhiss, hvarjämte emellan restaurantens olika lokaler löpa två mathissar, alla drifna med elektricitet.

Enär fast botten (berg) under tomten träffas på så olika djup under källargolfvet som från 1 till 14 meter, är grundläggningen utförd med ett blandadt system af gråstenspelare och pålar, hvarefter öfver hela tomten stampats ett starkt armeradt betonglager, i tjocklek växlande mellan 0,85 och 1,20 meter. I enstaka obelastade mellanfält har skiftet förtunnats till 0,5 m. utan armering. Grundläggningskonstruktionen är utförd af arbetschefen vid Bohus-

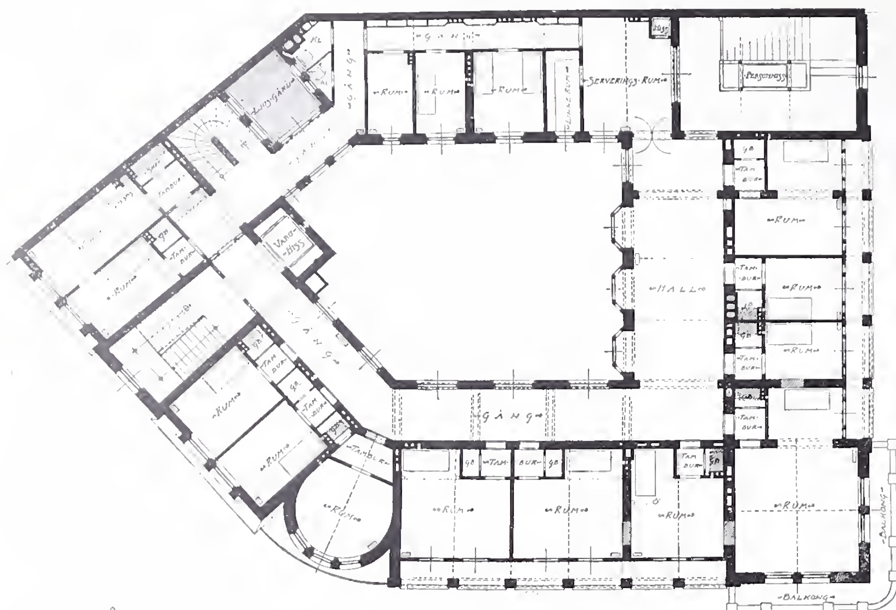

FEMTE VÅN.

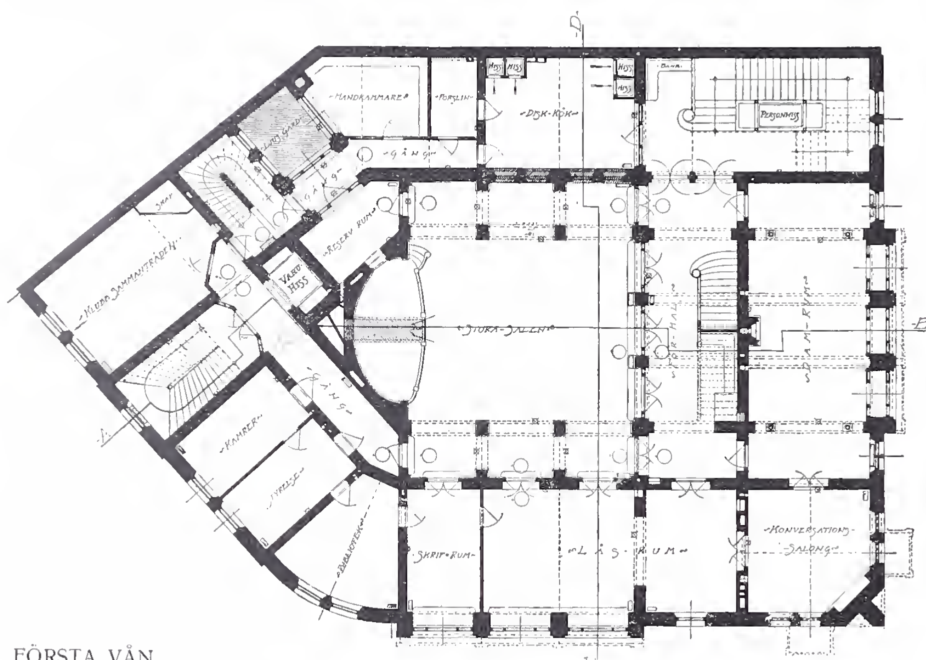

FÖRSTA VÅN.

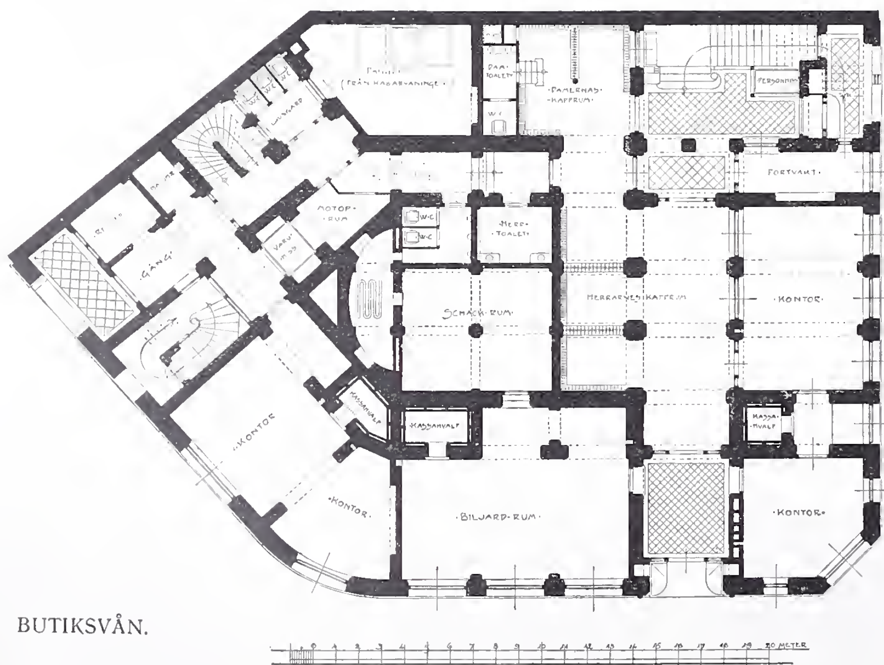

BUTIKSVÅN.

KONTORISTFÖRENINGENS BYGGNAD I GÖTEBORG. ARKITEKT: HANS HEDLUND.

banan, ing. A. Granholm och har visat sig fullt tillfredsställande.

Kostnaden för hela anläggningen färdig utom tomt och ränteförlust uppgår till ungefär 445.000 kr., hvilket med en inbyggd kubikmassa (från källargolf till takfot) af 19,000 m.^{3} motsvarar 24 kronor per m^3. Byggnadskostnaden uppdelar sig på olika entreprenörer på följande sätt:

	Kr.
Byggmästeriarbete, inclusive grundläggning och målning (byggmästarefirman J. Dähn genom byggm. C. Olsson) i afrundadt tal	329000
Vatten- och afloppsledningar (A. J. G. Bissmarck & C:o)	6800
Elektriska ljusledningar och hissar (Allm. Svenska Elektriska A. B. enligt projekt af lektor Fr. Lamm)	35000
Värme- och ventilationsapparater (A. B. Eminent och A. B. Celcius)	29500
Septisk-tank-anläggning(A.B. Biologos)	5000
Diverse leverantörer, administration, ritningar och kontroll m. m.	39700
Summa kr.	445000

Arbetet påbörjades på nyåret 1906 och afslutades i midten af 1908.

Som underkontrollant vid bygget har tjänstgjort byggmästare C. G. Nilsson.

Undertecknad har utfört ritningarna och skött arbetsledningen.

HANS HEDLUND.

NY PRISTÄFLAN. Såsom af annons i dagens nummer framgår inbjudas svenska arkitekter till pristäflan om förslagsritningar till ny folkskolebyggnad i Helsingborg.

Tre pris utfästas, nämligen ett första pris à 900 kr., ett andra pris à 600 kr. och ett tredje pris à 400 kr. Prisnämnden består af stadsarkitekten S. Sörensen, arkitekten lektor J. Smedberg, båda i Malmö, stadsarkitekten A. Hellström, folkskoleinspektören A. Gierow, byggnadschefen kapten M. Sperlings och såsom särskildt tillkallade sakkunnige byggmästarne Th. Ljungberg samt P. Sjögren, samtliga i Helsingborg.

Ritningarna skola inlämnas senast den 15 januari 1909 till byggnadskommitténs ordförande teol. d:r Cl. E. Johansson, Helsingborg. — Program jämte nödiga ritningar tillhandahållas af kommitténs sekreterare A. Gierow, Helsingborg, mot deposition af 10 kr., som återfås vid handlingarnas återställande

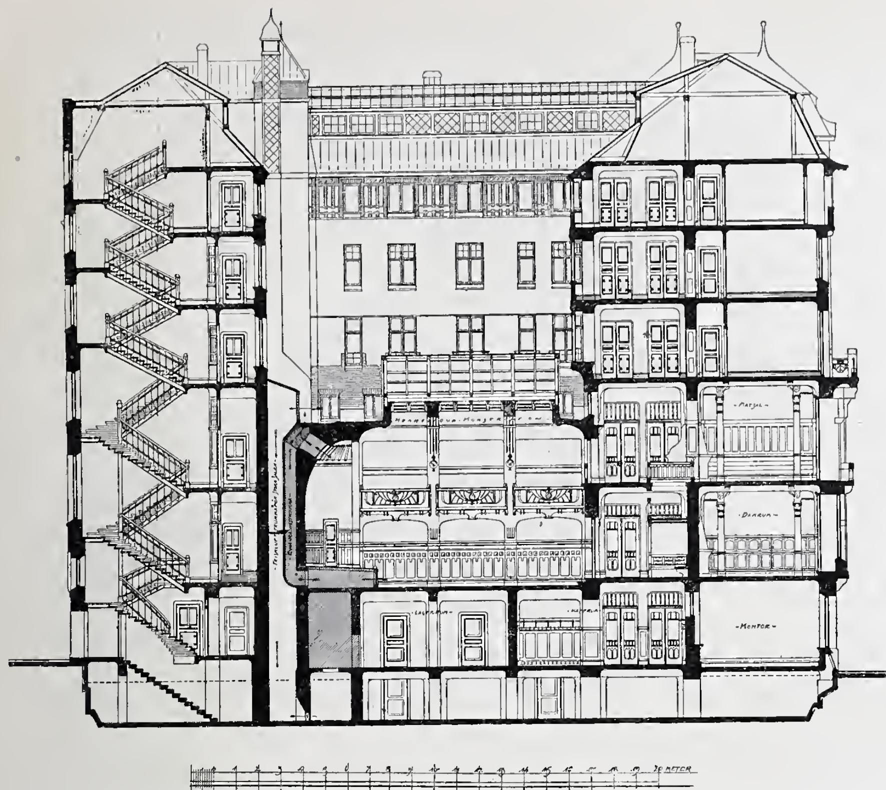

KONTORISTFÖRENINGENS BYGGNAD I GÖTEBORG. TVÄRSEKTION. ARKITEKT: HANS HEDLUND.

PRINCIPERNA FÖR EN RATIONELL AFFÄRSLEDNING Å ETT ARKITEKTKONTOR.

Af H. S. Kissam. (Ur »The American Architect»).

(Forts. fr. föreg. n:r.)

Under den andra perioden, vid arbetets påbörjande, tillkomma kortkatalog öfver kunder; blanketter för bekräftande af instruktioner; för noterande af utgifter; för nedskrifvande af använd tid å ritrummet; för gillande och antagande af skisser; för godkännande af olika paragrafer i arbetsbeskrifning; kontraktsförslag; lista öfver anmodade entreprenörer; orderblanketter för utförande af ritningar eller arbetsbeskrifningar; förteckning öfver beställda blåkopior; kassabok med kunder; formulär för utskrifvande af räkningar; kortkatalog; kvitton för utgående ritningar o. d.; bok att notera utlämnade och emottagna artiklar. Af ofvannämnda blanketter och formulär böra alla, hvilkas art ej gör detta olämpligt, användas af hela byråns personal.

Under den tredje perioden, då arbetet bedrifves till den punkt, att det kan utlämnas på entreprenad, tillkomma: allmänna villkor i arbetsbeskrifningen; formulär för densamma (storlek af ark, innehållets anordning etc.); kortkatalog öfver leverantörer, ordnade efter yrke; brefkort för att anmoda leverantörer att utföra kostnadsberäkning eller inlämna anbud; formulär för meddelande, att entreprenadanbud blifvit antaget; blanketter för sammanställande af olika anbud; formulär för antagande af anbud; kortkatalog för arbeten under utförande, ordnade efter byggnadens namn; förteckning öfver enhetspriser; formulär för entreprenadkontrakt; borgensförbindelse samt etiketter för modeller och prof.

De vanliga formulären för den fjärde perioden, under hvilken arbetet afslutas, äro blanketter för dagliga rapporter från byggnadsplatsen; för rapporter öfver inspektion vid verkstäder; för rapporter öfver materialprof; kassabok med entreprenörer; kassabok för de olika byggnaderna; blanketter för entreprenörerna att utskrifva räkningar vid förändringar; orderblanketter för ökadt arbete; orderblanketter för minskadt arbete; orderblanketter för sådant arbete, som ej finnes upptaget i enhetspriserna; blanketter för sammanställning af ändringar; blanketter för anhållan om utbetalning; attester om att entreprenören är berättigad till utbetalning; kvitton för utbetalningar; blanketter för uppgift från entreprenören å dennes skulder till underentreprenörer; blanketter för uppgift från underentreprenörerna öfver fordringar från hufvudentreprenören; formulär för häfvande af inteckningar; formulär för frigörande af borgen. Detta utgör en ganska fullständig lista öfver de vanligast förekommande formulären och blanketterna. Enhetlighet i formulärens storlek minskar knappast deras användbarhet och erbjuder väsentliga fördelar. Då det emellertid icke visat sig praktiskt att gifva alla blanketterna samma storlek, så har man sökt att betjäna sig af storlekar, hvilka äro multiplar af en bestämd enhet. Denna enhet utgöres på många byråer af storleken af ett vanligt skrifpapper, 8″×10″ eller $8^1/_2$″×11″. Vid utarbetandet af formulär bör man alltid utgå från följande fordringar: lämplig storlek, individualitet i färg samt användbarhet i innehållet. Äfven bör ihågkommas, att det ofta är bekvämt att använda små blanketter samt att skilja anteckningar af olika slag genom att betjäna sig af såväl fram- som baksida. Färg såväl som format bör gifva uttryck för individualitet samt vara ägnadt att underlätta igenkännande af hvarje olika sak.

Hvad beträffar ritningar så äro dessa betydligt mera lätthandterliga, då de förvaras flata än om de äro hoprullade; detta gäller vare sig de afse pågående eller afslutadt arbete. För att underlätta ritarbetet bör en kopia af hvarje ritning af byggnad under utförande hänga i ritrummet. Lämpligast för detta ändamål är en hvit kopia på väf, infäst mellan träribbor.

En bestämd storlek för alla hufvudritningar samt en multipel af desamma för detaljer bör fastslås vid hvarje byggnad. Man har funnit, att jämförelsevis få detaljritningar behöfva göras större än 27″×40″. Ritningar för afslutadt arbete förvaras lättast genom att inlägga dem i portföljer, försedda med etiketter angifvande byggnadens nummer och lagda flata på hyllor i nummerordning.

En kortkatalogslåda för ritningar till byggnader under arbete, ordnade efter byggnadens karaktär, kan tjäna som register. För att ytterligare understryka de olika slagen af byggnader kunna korten gifvas olika färger, som exempelvis hvitt för offentliga byggnader, rödt för kyrkor, gult för boningshus o. s. v. På hvarje kort bör finnas angifvet byggnadens nummer, ritningens nummer och namn, data när den blef färdig, granskad och event. ändrad,

samt namnet på ritaren, som sysslat med den. Därjämte bör finnas ledningskort, med uppgift om byggnadens läge, ägare, beskrifning å densamma, total kostnad, kubikinnehåll, kostnad per kubikmeter, datum för utlämnande af första entreprenaden samt datum för afsyning. I hvarje låda bör dessutom finnas ett kort med nyckel till ritarnas initialer samt förteckning öfver numren till de byggnader, som äro under arbete.

En vanlig metod för klassificering af ritningar är att beteckna förberedande ritningar och skisser med bokstäfver på så sätt, att A 1 angifver ritningen n:o 1 för första uppsättningen af skisser, B 1 angifver ritningen n:o 1 för andra uppsättningen af skisser o. s. v. Man kan sedan reservera numrena 1—99 för allmänna ritningar, planer, fasader och sektioner; 100—199 för konstruktionsritningar, järnarbeten etc.; 200—299 för ritningar till vatten-, värme- och elektriska ledningar; 300—399 för detaljer i skala, interiörer etc.; 400—499 för detaljer i full storlek samt 500—599 för verkstadsritningar. Systemet kan utvecklas genom att använda underafdelningar för angifvande af olika arbeten, (som A—D för granit, E—I för terrakotta o. s. v.) eller genom att fördubbla bokstäfverna för att utmärka olika slags ritningar (som AA för extra kopior, CC för ritningar å kalkérväf, DD för annullerade ritningar o. s. v.). Å hvarje ritning bör påskrifvas datum, ritningens eget nummer, nummer och namn å byggnaden, ritningens namn, skala, initialerna af de personer, som uppdragit i blyerts, kopierat eller kontrollerat ritningen, äfvensom af den, som är ansvarig för arbetet.

Vid måttsättning å ritningar förminskas utsikterna till fel, om alla måttlinier utdragas fullt och så att hvarje dimension bestämmes genom mer än ett mått. Hvarje rum bör betecknas på planritningarna med namn eller nummer och hvarje dörr- eller fönsteröppning bör äfven hafva ett nummer. För detta ändamål är det vanligt att betjäna sig af numren 1—99 för den lägsta våningen, numren 100—199 för nästa våning o. s. v.

Hvad beträffar entreprenadkontraktet är ej nu anledning att gå djupare in på detta ämne, utan vill jag endast erinra om, att det befunnits bäst att utskrifva kontraktet i tre exemplar, så att hvarje intresserad part erhåller ett. Till sitt eget kontrakts-exemplar bör bifogas lista öfver enhetspriser, kopia af anbudet, kopia af borgensförbindelse samt memorandum angående det sätt, hvarpå kontraktssumman blifvit bestämd. Entreprenören bör underteckna en omgång blåkopior samt arbetsbeskrifningar. Anteckningar om förändringar jämte datum, öfverenskomna sedan kontraktet blifvit undertecknadt, få ej göras å kontraktsritningarna utan böra ske på en ny omgång ritningar, hvilken förvaras tillsammans med de förra.

I ett entreprenadkontrakt bör alltid fixeras de tidpunkter, då olika delar af byggnaden skola vara färdiga så att man erhåller en fast utgångspunkt för annullering af kontraktet, i händelse tillräckliga framsteg icke göras vid arbetets utförande. Tendensen är numera att reducera ett entreprenadkontrakt till en öfverenskommelse om att utföra ett visst arbete på en viss tid samt hafva fullbordat vissa delar däraf å angifna tidpunkter för ett visst belopp att utbetalas i bestämda poster, och att hänföra alla öfriga bestämmelser och villkor till arbetsbeskrifningen. Jag har ännu icke haft tid att sätta mig in i den juridiska betydelsen af ett sådant steg; det medför emellertid otvifvelaktiga fördelar genom att befordra system och enkelhet.

Fotografier, illustrationer och tidningsurklipp förvaras bäst i små skåp, bestående af fyra lådor i höjd, hvarje låda 10" × 14". De kunna afdelas i grupper genom att inläggas i kuvert, 10, 20 etc. i hvarje eller genom att skiljas med pappskifvor. Fotografierna kunna numreras i kanten och behöfva ej inläggas i kuvert En kortkatalogslåda öfver innehållet i förvaringslådorna möjliggör dubbelregistrering och klassifikation af det samlade materialet. Angående denna sak hänvisas för öfrigt till följande intressanta publikationer: Bulletin n:o 9, University of Illinois, Urban, Ill., called »An extension of the Dewey decimal system of classification applied to the engineering industries»; Bulletin n:o 13, University of Illinois, Urbana, Ill. »An extension of the Dewey Decimal System of Classification Applied to Architecture and Building.» Ordnandet af kataloger kan utföras på samma sätt, som här ofvan beskrifvits för fotografier.

Jag har nu, så mycket tiden det tillåtit, genomgått elementerna af en kontorsorganisation och dess betydelse för affärsledningen å en arkitektbyrå.

Innan jag slutar, vill jag påpeka vikten af att redan i början af sin bana uppgöra en omfattande plan för system och organisation. Det är att börja med icke nödvändigt att göra den alltför vidlyftig, men den bör anordnas så, att den kan utvidgas i samma mån, som ens pratik växer. Genom att göra på så sätt undgår man olägenheterna af att anordna sina metoder redan i början för mer komplicerade fall, hvilka uppstå först vid en senare period. Jag vill ännu en gång betona att vid uppgörande af formulär och blanketter det bör ihågkommas att enhetlighet i storlek, olikhet i färg och enkelhet i tillämpning böra vara de utmärkande kännetecknen; i hvilket fall man snart skall finna, att systemet sköter sig själft. Slutligen upprepar jag ånyo att man bör taga för vana att nedskrifva allting samt att förvara hvad man skrifvit så att det blir lätt tillgängligt, att bekräfta hvarje muntlig öfverenskommelse, att datera alla ritningar, dokument och memoranda, gifva hvarje särskildt arbete ett nummer samt att angifva detta nummer på alla bref, ritningar, arbetsbeskrifningar och anteckningar, tillhörande detta arbete.

PRISTÄFLAN FÖR FOLKSKOLEBYGGNAD I HÄRNÖSAND.

Denna täflan, för hvars resultat redogjordes i förra numret, hade rönt en ofantlig tillslutning, i det att icke mindre än 51 olika ritningsförslag inlämnats. Det är icke små värden af nedlagdt arbete, som dessa ritningar representera. Om man vid ett hastigt öfverslag icke uppskattar medelvärdet till mer än 200 kr. för förslag, kommer man ändå upp till en summa af öfver 10 000 kr. De utdelade prisen utgjorde tillsammans 2 000 kr. Att arkitekternas in-

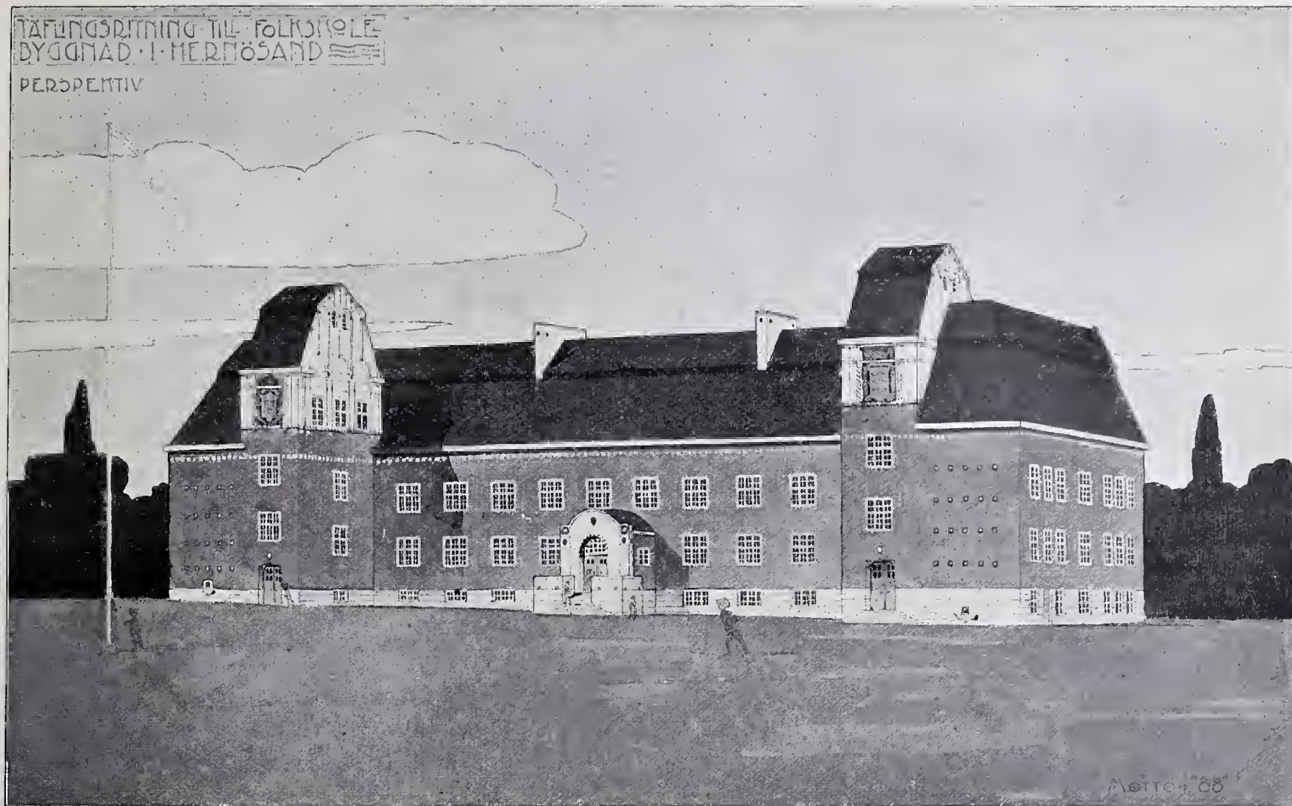

TÄFLINGSFÖRSLAG TILL FOLKSKOLE-BYGGNAD I HÄRNÖSAND. 1:STA PRIS. ARKITEKT- OCH BYGGNADSBYRÅN GEORG A. NILSSON.

tresse för täflingar, trots sådana små vinstchanser, ändå är så stort, är ju glädjande och bör väl styrka tron på fördelen och nyttan af dylika täflingar. För byggherren är det ju ett utmärkt sätt att få en byggnadsfråga mångsidigt belyst och utredd. För ett godt resultat i detta afseende är det dock af stor betydelse att täflingarna äro väl planlagda. Hvilket icke nog kan beaktas. Brister härutinnan får man tyvärr ofta tillfälle att konstatera.

I trots af de smärre anmärkningar som förut här anförts mot programmet i denna täflan synes resultatet i det hela godt.

Första priset, 1 000 kr. tillföll Arkitekt- och Byggnadsbyrån, Georg A. Nilsson. *Andra priset*, 600 kr. till-

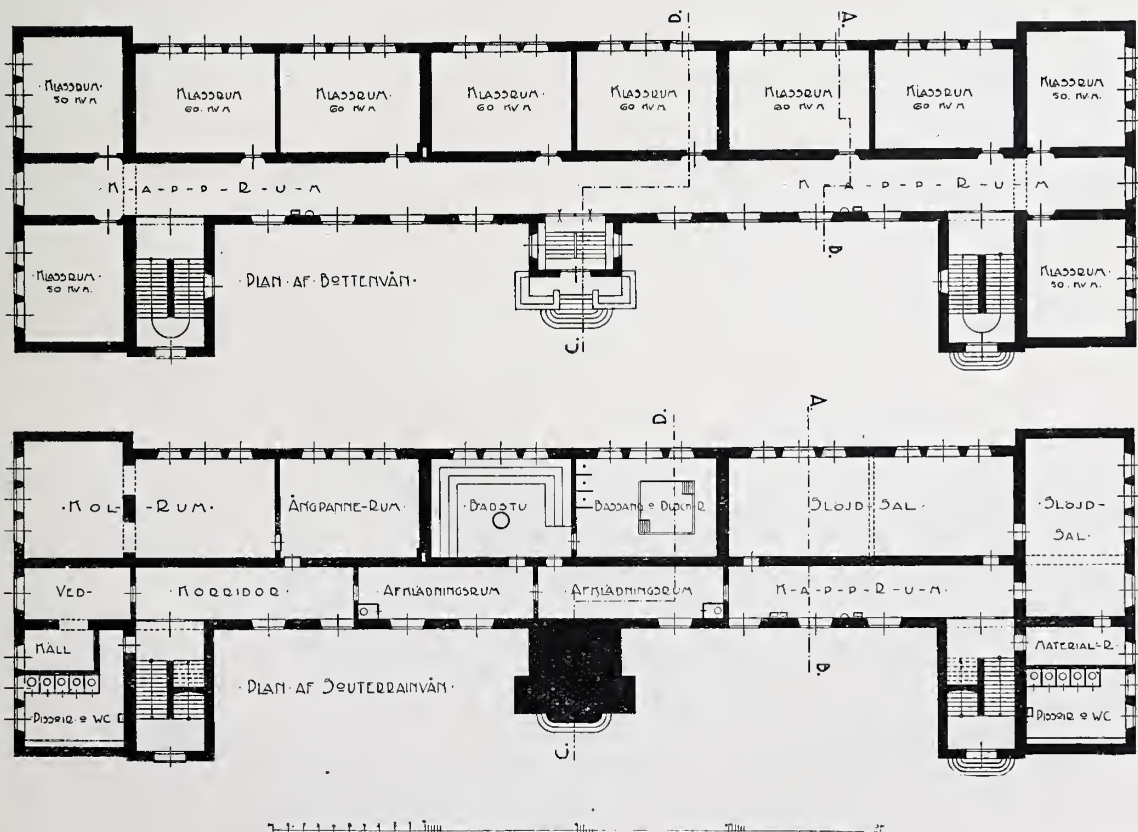

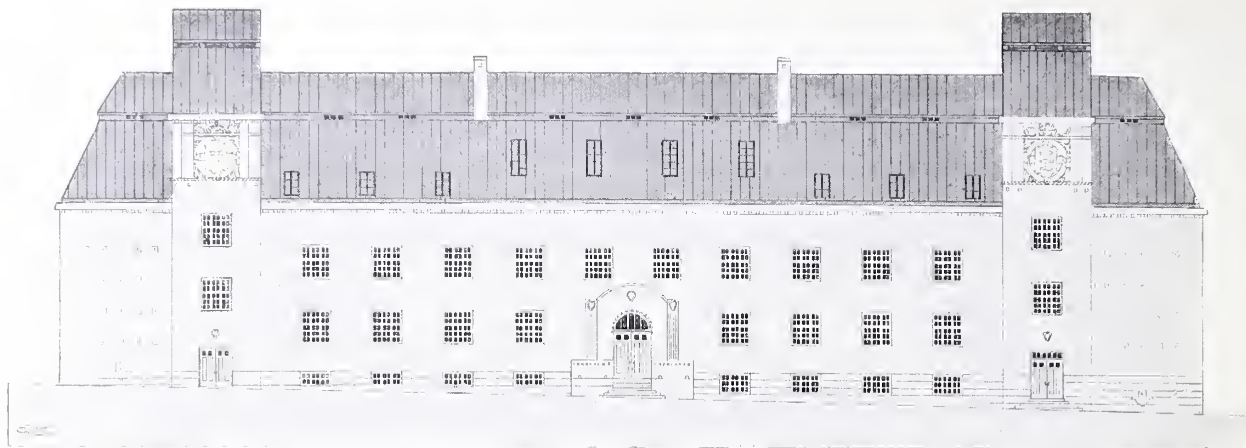

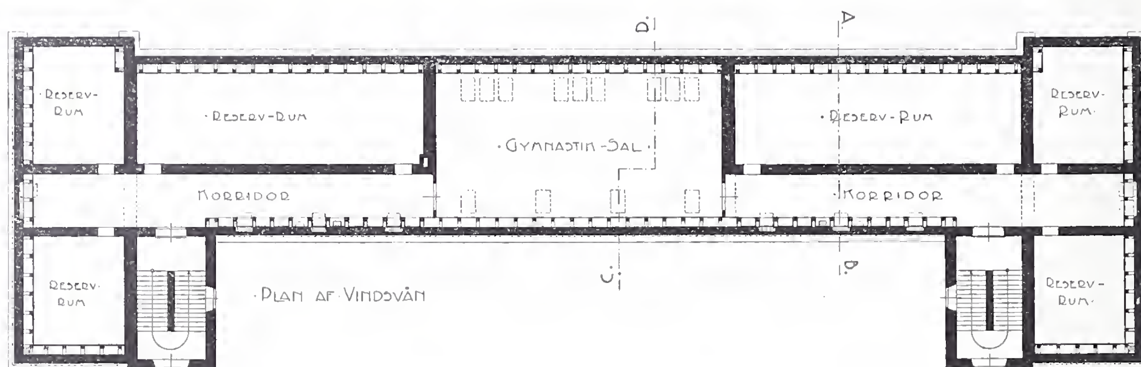

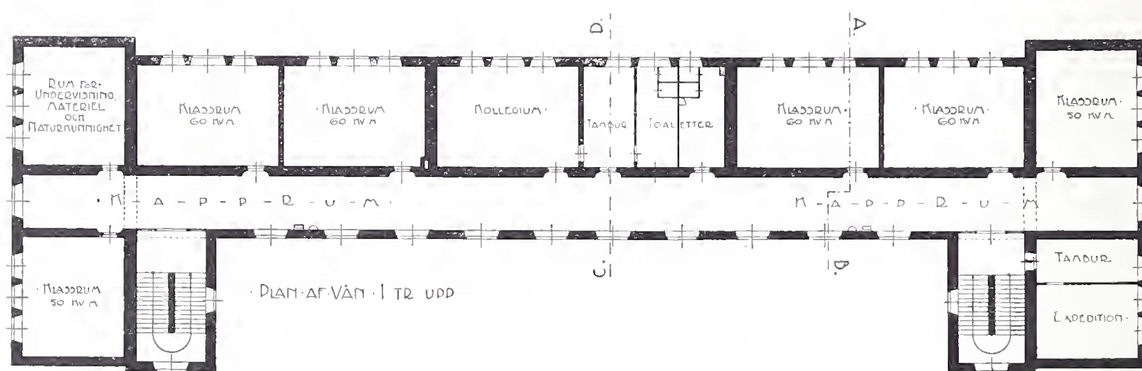

TÄFLINGSFÖRSLAG TILL FOLKSKOLE-BYGGNAD I HÄRNÖSAND. 1:STA PRIS.

ARKITEKT- OCH BYGGNADSBYRÅN GEORG A. NILSSON.

SITUATIONSPLAN.

föll ark. Theodor Kellgren, Malmö. *Tredje priset*, 400 kr. tillföll ark. F. B. Wallberg, Östersund.

Af prisnämndens utlåtande må i öfrigt återgifvas följande:

Beträffande det med *1:sta pris* belönade förslaget: »Plananordningen är klar och redig med enkelt och lätt öfverskådligt korridorsystem. Fasaderna med lugn rytm och god hållning, äga monumental, modärn karaktär.»

2:dra pris: »Planen lämnar ett mycket godt uppslag för en osymetrisk anläggning, hvarigenom en del praktiska för-

SEKTION.

delar vinnas. Mindre fel i detaljbehandlingen, såsom källaringångars anordning, kunna lätt afhjälpas».

3:dje pris: »Förslaget visar ett mycket godt grepp till lösning af byggnadsproblemet i såväl praktiskt som estetiskt hänseende med i det hela redig och tilltalande plananordning och enkla, i nationell karaktär hållna fasader. Planen kräfver en viss hoparbetning för fasadmotivets genomförande. Orienteringen å situationsplanen oriktig. De anmärkta felen äro dock af beskaffenhet att lätt kunna afhjälpas.»

Utlåtandet är undertecknadt G. R. Ringström, Alb. Thurdin och A. J. Hagström.

På grund af utrymmesskäl kunna vi ej här återgifva mer än första pristagarens förslag. Ur beskrifningen till detsamma må anföras:

Byggnaden är tänkt förlagd å sydöstra delen af tomten såsom situationsplanen visar. Härigenom vinnes dels att gårdsplanen får fördelen af Stadsträdgårdens grannskap, då lekplanen och planteringarna ligga i ett sammanhang, dels få skolsalarna det riktiga läget i väderstreck, nämligen sydost.

Byggnaden uppföres af tegel på betong- eller gråstensgrund med sockel af grofhuggen granit samt yttertrappor och trösklar af finhuggen granit. Fasaderna slätputsas och kalkfärgas i hvitt och gulbrunt med orneringar af glaseradt tegel. Ornamenten å tornen utföras af röd sandsten. Taket täckes med plåt. Taklisten och en del betäckningslister utföras af kalksten.

Alla bjälklag utföras af betong mellan järnbalkar eller af s. k. Bremerhvalf. I klassrummen läggas cementgolf och korkmattor, i korridorerna och förstugorna golf af viktoriaplattor, i gymnastiksalen trägolf i två lag, det öfre af 2,5 cm. kvistrena bräder och i badet cementplattgolf, refflade.

Invändiga trappor erhålla kalkstenssteg.

Invändigt putsas alla lokaler med kalkbruk.

Byggnaden uppvärmes med lågtrycksånga och lokala element, försedda med automatisk reglering. — — —

EFTER VÄL FÖRRÄTTADT VÄRF.

Med anledning af professor Holms afgång från sin befattning som lärare vid Konstakademien i Köpenhamn, har Afdelningen för Husbyggnadskonst genom sin Styrelse tillställt honom en skrifvelse af följande lydelse:

HERR PROFESSOR HANS J. HOLM.

Den nutida danska byggnadskonsten intager en särställning i den samtida arkitekturen genom sin sunda, flärdlösa och om hög konstnärlig allmän bildning vittnande nationella karaktär. Med stigande intresse och beundran hafva Sveriges arkitekter åsett dess senaste utveckling, väl vetande hvilken afgörande betydelse Eder personlighet och Edert föredöme haft för riktningen af denna utveckling. Såsom lärare vid Konstakademien har Ni, herr professor, ägnat ett helt lifs hängifvet och troget arbete åt uppgiften att rotfästa dansk byggnadskonst i Danmarks jord, att anknyta densamma till gamla, goda och sunda konstnärliga och tekniska traditioner.

Då Ni nu träder tillbaka från denna lärarebefattning kan Ni njuta den sällsynta lyckan, att se Edra innersta förhoppningar förverkligade; Ni kan skåda tillbaka på en för Edert fosterland mycket betydelsefull lifsgärning, hvars goda inflytande säkert skall spåras i dansk arkitektur långt fram i tiden, och måhända sträcka sina verkningar utöfver Danmarks gränser. Konsten är internationell; hvad som gifves den på *ett* ställe, kommer alla till godo.

Å Svenska Teknologföreningens Afdelnings för Husbyggnadskonst vägnar tillåter sig därför dess Styrelse på detta sätt betyga Eder sin aktningsfulla tacksamhet och beundran, samt tillönska Eder den lyckan, att ännu länge i ostörd trefnad och ro få njuta den tillfredsställelse, som ensamt ett välförrättadt, plikttroget lifsarbete kan skänka.

Stockholm den 30 sept. 1908.

För Svenska Teknologföreningens Afdelnings för Husbyggnadskonst Styrelse

IS. GUST. CLASON.

IVAR TENGBOM.

Som svar härå har från professor Holm till Afdelningens Styrelse ankommit en skrifvelse af följande lydelse:

TILL BESTYRELSEN AF SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR BYGNADSKONST.

De har sendt mig en venlig og elskværdig Hilsen i Anledning af min Tilbagetræden som Professor i Arkitektur.

Der maa jo være skeet noget hos os, som vi ikke kunne se selv, men som fremmede gode Venner maa have Øie for, idet de endog udtale, at de have seet derpaa med stigende Interesse og Beundring.

Naar der nu tillægges min Personlighed en afgjørende Betydning i den foregaaede Udvikling, da har min Styrke vel egentlig (ligesom min Svaghed) bestaaet i altid at gjentage: Se paa det allernærmeste — det er det allervanskeligste at faa fat paa, — Se paa Virkeligheden, det er det udviklende!

Det er rart, at blive rost, men min Fortjeneste er det dog ikke, at det er faldet i min Lod, at jordbunden alt var beredt hos mine Yngre Venner, der have taget fat.

Der er saare meget tilbage endnu, gid det maatte gaa fremad! Denne hjertelige Hilsen, tilsendt fra Frænder i Kunsten har det været en stor Ære for mig at modtage, saameget mere som den kommer fra Colleger, hvis Virksomhed — det kunne vi sige ærligt og redeligt — at vi have seet paa med stigende Interesse og Beundring.

Jeg bringer en opriktig Tak derfor.

Deres HANS J. HOLM.

EN STADSPLANEFRÅGA.

I enlighet med Afdelningens för Husbyggnadskonst beslut den 27 sistl. okt. har till konungen ingifvits följande skrifvelse.

Till konungen.

Efter att hafva tagit närmare kännedom om det förslag till reglering af Ystads stadsplan, som för närvarande ligger under Eders Kungl. Maj:ts pröfning, har Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst beslutat, att till Eders Kungl. Maj:t göra följande underdåniga framställning.

För svenska arkitekter har under senare år alltmer framstått nödvändigheten af att åtgärder vidtoges för att väcka intresset för de karaktäristiska byggnads- och gatupartier, som ännu återstå i våra gamla städer, och för deras bevarande. Senaste svenska arkitektmöte, som ägde rum under sistl. juli månad, tog äfven initiativet i denna riktning, och det är såsom en följd häraf som Afdelningen för Husbyggnadskonst börjat utgifvandet af samlingsverket »Gamla svenska städer», hvilket afser att verka i ofvan antydt syfte samt därjämte att söka i bild bevara det som är dömdt att försvinna.

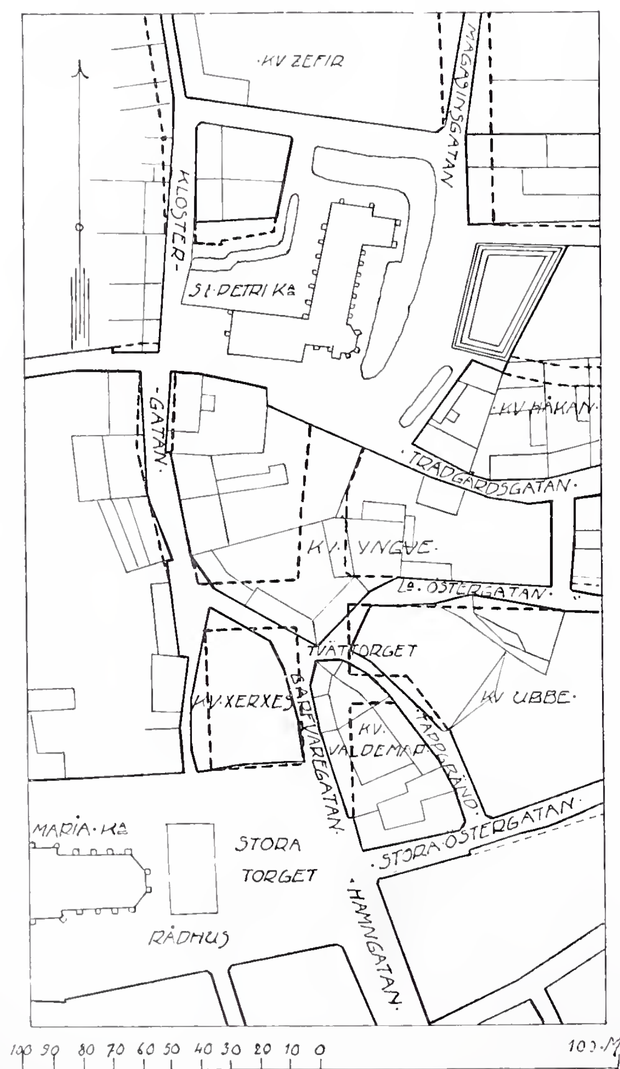

EN DEL AF STADSPLANEN ÖFVER GAMLA YSTAD, utvisande den föreslagna regleringen (med prickade linier) enligt t. f. stadsingeniören I. Mattsons kartskiss. Den omtalade apoteksgården ligger i kv. Valdemar.

En del af det regleringsförslag för Ystad, hvarå fastställelse nu sökes, berör äfven själfva den gamla staden och genomförandet af denna del af förslaget skulle döma till undergång flera arkitektoniskt och kulturellt intressanta partier af det äldsta Ystad. Den del af förslaget, som vi härmed afse, gäller den breda Hamngatans vidare framdragande tvärs igenom stadens centrala delar mot norr och finnes närmare preciserad genom ett af t. f. stadsingeniören I. Mattsson uppgjordt, af Stadsfullmäktige den 19 sept. 1907 godkändt förslag.

Bland de stadspartier, som härigenom skulle förstöras, vilja vi särskildt framhålla det gamla pittoreska Tvättaretorget, ett i sitt slag enastående gatuparti med de därinvid liggande, från 1600-talet härstammande apoteksbyggnaderna (se bil. 1, 2 och 3)*, uppförda i korsvirke med rikt skulpterade detaljer och en i gården norr därom belägen bodbyggnad, (se bil. 4)*, äfven den i korsvirke och med å båda långsidorna utskjutande öfvervåning m. m., en byggnadstyp, synnerligen karaktäristisk för våra äldre köpmansgårdar, och till hvilken man kan spåra roten långt tillbaka i tiden. Härtill bör läggas att dessa partier äro af intresse icke allenast i och för sig såsom en af de bästa och kraftigaste exponenterna för den i stora delar af vårt land fordom brukliga korsvirkesbyggnadskonsten, utan de vinna betydligt i intresse genom de i närheten belägna kyrkorna S:ta Maria samt St. Peter med det högst märkliga Gråbrödraklostret. Kunde därför dessa förstnämnda partier nu räddas, skulle Ystad midt i hjärtat af staden få bevarad en kärna af så betydande kulturhistoriskt intresse, att den säkerligen komme att utgöra en sevärdhet af enastående slag i vårt land. För Gråbrödraklostrets bevarande har redan sörjts bl. a. genom de anslag som af Eders Kungl. Maj:t och Riksdagen för sådant ändamål blifvit beviljade.

Liksom tanken på att i Stockholm företaga en reglering af staden inom broarna och framdragande där af en modärn trafikled, säkerligen skulle uppväcka allmän förstämning i hela landet, så har äfven detta fall hos oss väckt farhågor, på samma gång som vi dock våga hysa det hoppet, att vid frågans afgörande hos Eders Kungl. Maj:t här antydda synpunkter måtte komma till större beaktande, än hvad vid ärendets tidigare behandling varit fallet.

Af de handlingar, som i ärendet föreligga, framgår att Stadsfullmäktige i Ystad först beslutat med stor majoritet (den 7 mars 1907), att frågan om Hamngatans framdragande och därmed i samband stående reglering skulle t. v. anstå. Detta beslut frångicks den 19 sept. 1907 då Stadsfullmäktige i stället beslöto att godkänna detta regleringsförslag i öfverensstämmelse med af t. f. stadsingeniören I. Mattsson uppgjord skiss.

Hufvudmotivet för detta senare beslut torde varit en önskan att tillgodose de i norr planlagda områdenas trafikbehof.

Stor sannolikhet lär emellertid finnas därför, att stadens utveckling icke kommer att försiggå mot norr, utan mot den redan tidigare reglerade östra stadsdelen. Men

* Afbildningar voro här bifogade skrifvelsen, men hänvisas tidskriftens läsare till »Gamla svenska Städer», bilderna 8 och 9.

äfven om det förra skulle blifva fallet, d. v. s. om utvecklingen skulle ske mot norr, torde under normala förhållanden trafikbehofvet åt detta håll under en mycket lång tid framåt tillfredsställande tillgodoses genom förefintliga trafikleder, en uppfattning, som endast styrkes genom Stadsfullmäktiges första beslut i frågan, att låta med denna del af regleringen tills vidare anstå.

Ehuruväl ifrågavarande byggnadsminnen såsom privategendom ytterst äro beroende af sina ägares godtycke, kan dock genom undvikande af denna reglering, så vidt det från det allmännas sida för närvarande är möjligt, skapas förutsättningar för dessas bevarande åt framtiden.

Då på grund af hvad som ofvan anförts ett uppskof med den del af regleringen, som afser äldre partier af staden, icke torde medföra några afsevärda olägenheter, men då å andra sidan stora historiska och ideella värden stå på spel, om förslaget till densamma nu fastställes, vågar Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst hos Eders Kungl. Maj:t i underdånighet hemställa, att vid afgörandet af detta ärende, afseende måtte fästas vid här framställda synpunkter, på det att den del af förslaget, som rör Hamngatans framdragande och i samband därmed stående reglering, måtte, i öfverensstämmelse med Stadsfullmäktiges första beslut, af 7 mars 1907, för närvarande undantagas från den begärda fastställelsen.

Stockholm den 2 nov. 1908.

För Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst.

Underdånigst

ERIK LALLERSTEDT.
v. ordförande

IVAR TENGBOM.
sekreterare.

»GAMLA SVENSKA STÄDER.»

Detta arbete har utkommit med sin första, gedigna och vackert utstyrda, volym. Här i tidskriften har redan så mycket ordats om detta företags betydelse och uppgift, att det kan vara nog att nu konstatera den vackra form, i hvilken detsamma så snart realiserats.

Det är att hoppas, att det oegennyttiga och omfattande arbete, som här utförts af den kommitté, som handhafver utgifvandet, måtte icke endast hos arkitekterna och de närmast intresserade utan i vida kretsar af vårt land mötas med den förståelse och det intresse, som kan möjliggöra och underlätta det fortsatta utgifvandet, och hvaraf det säkerligen ur allmän kulturell synpunkt är förtjänt.

Till begrundande i detta fall både för kommuner och enskilde bör omtalas en motion, som af Ystads fornminnesförenings intresserade ordf. grefve R. De la Gardie ingifvits till hrr stadsfullmäktige i Ystad. Efter en redogörelse för »Gamla svenska städer» och detta arbetes syfte och betydelse slutar motionen med följande kläm: »Med hänvisning till hvad jag sålunda anfört, får jag härmed vördsamt föreslå, att hrr stadsfullmäktige måtte besluta att, mot vilkor att arbetet 'GAMLA SVENSKA STÄDER' fortsättes och att i följande häften den begynta serien af bilder från Ystad kompletteras på sätt redaktionskommittén finner lämpligt, ställa till redaktionskommitténs förfogande ett penningbidrag till det belopp, som stadsfullmäktige finna för ändamålet lämpligt, äfvensom låta fotografera intressanta gamla byggnader och gator och ställa dessa fotografier till redaktionskommitténs förfogande.»

Man må hoppas på framgång åt denna motion samt på dess efterföljd i alla *gamla svenska städer.*

LITTERATUR.

THE ART AND CRAFT OF GARDEN MAKING by Thomas H. Mawson, Hon. A. R. I. B. A. 3:dje uppl. Förlag B. T. Batsford. London 1907. Pris 36 kr.

Första upplagan af detta utmärkta arbete — med skäl kan det betecknas som ett standard work inom trädgårdslitteraturen — trycktes 1900, och redan är en 3:dje upplaga klar, delvis omarbetad och betydligt tillökad!

»Trädgården är den länk, som förenar byggnaden med naturen; den utgör på samma gång förgrunden för landskapet sedt från huset och den nödvändiga infattningen för byggnaden utifrån sedt» — numera äro ju vi arkitekter också fullt medvetna om vikten och betydelsen häraf vid hemmens danande och byggnaders utläggande i terrängen. Det må därför vara på sin plats att här gifva ett kort relaterande af innehållet i denna bok — som för öfrigt talar för sig själf genom sin i allo gedigna utstyrsel och sitt rika innehåll.

I det intressanta förordet definierar författaren »garden design» som konsten att först i stora drag och efter de naturliga förhållandena disponera det hela och att sedan sätta in några få detaljer; om det stora greppet saknas, så blir anläggningen trots mångfalden af vackra detaljer hvardaglig och banal — som så ofta i våra trädgårdar och parker. Här kan ock det personliga, »the spirit of home», som vackrast komma till uttryck; man liksom i trädgården inandas platsens atmosfär.

Kap. I är en historisk framställning af gammal och ny trädgårdskonst; den gamla skolan, »idealisterna», lade an på ståtliga anläggningar och vackra planornament, den nya skolan, »realisterna» sökte i allt imitera naturen. I sammanhang härmed behandlar författaren frågan om huru mycket af naturen man bör upptaga i park eller trädgård och i hvad mån tukta henne — detta blir alltid dock mera en fråga om *huru*, i hvilken anda det göres, än en principfråga. Naturen inspirerar oss men må ej af oss kopieras. — Kap. II behandlar valet af tomten och dess behandling, de praktiska fordringarna etc. Förf. har som ett exempel tagit en medelstor egendom med höjdskillnader och ett litet vattendrag och redogör på ett synnerligen instruktivt sätt medelst *planer* och *praktiska detaljer* för huru trädgården i samband med byggnaden behandlas; trädgården blir till en från den yttre världen sluten enhet; i sina olika delar gifvande en *rumverkan* och alltid inbjudande till nya upptäckter. — Härefter följer ett kap. om portar och stängsel, illustreradt med flera läckra detaljer: grindar, murar och öppna stängsel samt kombinationer i sten och järn. Vidare: uppfarter, entréer med vackra exempel, terrasser och blomsterträdgårdar, — rosen gardens; terrassens ändamål, konstruktion och behandling; terrassmurar och vackert lagda trappor o. s. v. I nästa kap. visar förf. de för den engelska parken så utmärkande härliga gräsplanerna, stensatta vägar med inbjudande bänkar, paviljonger i fonden. Kap. VII: gallerverk, broar i sten och trä, trädgårdsmöbler, pergolakonstruktioner m. m. Kap. VIII: fontäner, dammar, bäckar — visande hvilken stämning härmed kan uppnås. Vidare några matnyttiga kapitel om växthus, köksträdgårdar, tuktade träd och häckar. Kap. XII visar huru träd skola grupperas ihop för att göra effekt; och följ. kap. beskrifva alla de olika användbara trädslagen, buskarna och växterna! Till slut följer en mängd goda exempel på engelska anläggningar med *planer;* förf. har från olika engelska arkitekter inhämtat deras rön och erfarenheter; hela denna del är också synnerligen lärorik. — Och man bara önskar att äfven här i landet få tillfälle att i parker och trädgårdar låta naturen för människorna breda ut sina rika färgmättade skatter, glädjande trötta ögon och värmande sinnet Genom denna bok lämnas många hjälpmedel i dessa våra sträfvanden; och de gjorda antydningarna visa nog att här är en verkligt värdefull och viktig tillökning i bokförrådet att göra.

C. J.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

PRISTÄFLAN. Vid en täflan om ritningar till ny sparbanksbyggnad i Linköping, till hvilken varit inbjudna Arkitekterna Grut, Westholm & Bagger samt Wåhlin, har prisnämden, som utgjorts af professor Lallerstedt och ark. Stenhammar beslutat sätta hr Gruts förslag i första rummet med förord till utförande, hrr Westholm & Baggers i andra rummet samt hr Wåhlins tredje.

ETERNITSKIFFER För någon tid sedan ägde i det fria några jämförande försök rum med eternitskiffer och några andra taktäckningsmaterial, hvilka försök öfvervoros af ett stort antal intresserade.

Från de vid försöken förda protokollen, genom hvilka eternitskiffren framstår med flera goda egenskaper, förtjänar följande framhållas.

Af de utförda profven märkas: brandprof, flygbrandsprof, gångprof och vattentäthetsprof.

Brandprofvet utfördes på en liten försöksbyggnad af trä, hvilken täckts delvis med eternitskiffer delvis med engelsk och svensk naturskiffer samt med prima svartplåt och taktegel, såväl glaseradt falstegel som vanligt tvåkupigt, allt på underpanel. Byggnaden hvars inre var fylldt med brännbara ämnen antändes och fick brinna i ungefär ½ timme hvarvid inuti byggnaden uppnåddes en temperatur af minst 1 000°. Efter afsläckning och undersökning visade eterniten ingen förändring, medan skiffren spruckit sönder redan af hettan och takteglet under besprutningen, samt takplåten delvis genombränts.

Flygbrandsprofvet, hvarvid brännbara ämnen under 22 min. fingo brinna ofvanpå ett i analogi med föregående täckt tak, visade att eterniten icke åverkats af elden, medan skiffer och taktegel sprucknit. Någon förändring i träunderlaget under eterniten kunde icke märkas.

Gångprofvet gaf vid handen att eternit ägde mycket stor seghet och motståndskraft och icke åverkades, när personer promenerade på tak täckta därmed.

Vattentäthetsprofvet som företogs med tak af olika lutning, visade att eterniten täckte mycket väl och jämt, så att vatten utestängdes.

Försöken, som sålunda visade mycket goda resultat, företogos af Skandinaviska Eternitaktiebolaget, som har fabrik i Lomma.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. den 13 okt. under prof. Clasons ordförandskap. Därvid höll hr C. J. Nyquist ett intressant föredrag om »DEKORATIVA SMIDEN», i hvilket med yrkesmannens sakkunskap belystes denna konstart och de hjälpmedel, af hvilka den begagnade sig. Som illustrationsmaterial förevisades en del verktyg och smiden af olika slag. Det intressanta föredraget mottogs med starkt bifall och uttalades den förhoppningen att tal. måtte utveckla ämnet i någon artikel i denna tidskrift. Föreningens sekreterare upplyste att föreningsbiblioteket efter nyordnandet nu åter stod till disposition och att detsamma bjöd bl. a. på icke mindre än 22 arkitekturtidskrifter.

Utställningen för aftonen utgjordes af täflingsritningar dels till ny folkskolebyggnad i Härnösand, dels till ny sparbanksbyggnad i Linköping.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST hade tisd. 27 okt. extra sammanträde under prof. Clasons ordförandeskap. Dr Sigurd Curman höll därvid ett intressant föredrag om VRETA KLOSTERS KYRKA, hvaruti han redogjorde för de undersöknings- och uppmätningsarbeten, som öfverintendentsämbetet med anslag beviljade af regeringen haft bemyndigande att låta utföra. Tal., som närmast haft dessa undersökningar om hand, lämnade med stöd af ett stort material af ritningar och fotografier en utredning öfver de olika utvecklingsskeden, som denna kyrkobyggnad under sekler genomgått. Föredraget, som åhördes äfven af ett stort antal inbjudna, bland hvilka märktes statsrådet Hammarskjöld, tjänstemän från vitterhetsakademien och museer m. fl., mottogs med lifligt bifall och följdes af en kortare diskusssion.

Ordf. framförde Afdelningens tack till föredragaren för det intressanta föredraget, samt berörde med några ord, hurusom denna undersökning var en följd af nya tiders uppfattning, i hvilken sättes som grundvillkor för en restaurering, att man ägde en fullständig kännedom om det verk, som skulle restaureras samt om alla faser i dess utveckling. Det var genom regeringens tillmötesgående och beviljande af ett anslag på 5000 kr., som i detta fall en sådan grundlig undersökning möjliggjorts; och torde det varit första gången i Sverige, anslag för sådant ändamål beviljats. Tal. tackade statsrådet Hammarskjöld för dennes medverkan härtill och för det intresse han visat frågor af detta slag.

Arkitekten Westman framdrog härefter en angelägenhet, som han hoppades Afdelningen ville taga under behandling, nämligen förslaget till ny stadplan för Ystad, hvilken f. n. låg under K. M:ts pröfning. Då densamma äfven berörde delar af äldsta staden, skulle, om den fastställdes i sin nuvarande form därmed karaktäristiska och intressanta partier af en gammal stad vara dömda till undergång.

Efter en redogörelse för frågans behandling och nuvarande läge, följd af diskussion, beslöt Afdelningen, att genom sin styrelse till K. M:t aflåta en skrifvelse med framställning i ämnet, i ändamål att det område af gamla staden, som det här gällde, måtte f. n. uteslutas ur fastställelsen. Denna skrifvelse återgifves på annat ställe.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar och fotografier till Vreta klosters kyrka samt en intressant samling uppmätningritningar och studier, utförda under sommaren af Arkitekturminnesföreningen.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING hade fredagen den sistlidne oktober under ordförandeskap af arkitekt P. O. Hallman sitt första höstsammanträde, som var synnerligen talrikt besökt.

Doktor Klas Sondén höll härvid ett föredrag om *»vattenklosettanläggningar med eller utan septisk tank»*, en fråga som nu står på dagordningen, sedan Hälsovårdsnämnden gjort framställning hos herrar Statsfullmäktige om att W. C.-anläggning skulle få utföras utan användande af septisk tank. Efter det i hög grad intressanta och sakrika föredraget och efter en liflig diskussion beslöt föreningen enhälligt att göra följande uttalande:

»Stockholms Byggnadsförening samlad till öfverläggning angående den af Hälsovådsnämnden till herrar Stadsfullmäktige gjorda framställningen att vatten från Stockholms stads vattenledning må få användas till spolning af vattenklosetter utan användande af septisk tank eller annan dylik särskild reningsmetod, med undantag af vissa angifna stadsdelar, har beslutat göra följande uttalande:

då vattenklosettsystemet innebär så påtagliga fördelar i fråga om bostadshygienen och har en stor uppfostrande betydelse i fråga om den allmänna renligheten;

då den uttalade åsikten om latrinens värde som gödningsämne icke håller streck inför en pröfning af inkomsten därför, jämfördt med omkostnaderna för tillgodogörandet; och

då genom vetenskapliga undersökningar konstaterats, att ett allmännare införande af vattenklosetter utan septiska tankanläggningar icke kommer att medföra förorening af vattendragen i sådan grad, att olägenhet däraf uppstår,

så bör vattenklosetternas allmännare införande påskyndas och i detta syfte Hälsovårdsnämndens hemställan bifallas».

Arbetschefen vid Stockholms stads slakthus, civilingeniör Nils Fröman höll derefter föredrag om *offentliga slakthus*, hvarvid lämnades meddelanden om situationsplaner, byggnader och en del tekniska anordningar vid in- och utländska anläggningar, illustrerade af ritningar och scioptikonbilder, samt om Stockholms stads slakthusanläggning vid Enskede. Af de intressanta meddelandena framgick, att Stockholms innevånare komma att, såsom ersättning för sin långa väntan, erhålla ett förstklassigt slakthus, då man på alla sätt söker tillgodogöra sig erfarenheterna från redan utförda anläggningar af detta slag.

ÅRGÅNG 38 AF TEKNISK TIDSKRIFT ANSVARIG UTGIFVARE: *NILS KJELLBERG*

ARKITEKTUR OCH DEKORATIV KONST

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS · AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM

REDAKTIONSMEDLEMMAR: I. G. CLASON OCH RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD
PRENUMERATIONSPRIS INCLUSIVE PORTO KR. 8.00
FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50

· N:R 12 · 5 DEC. · 1908 ·

MEDDELANDEN ADRESSERAS TILL ARKITEKT
IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGATAN 43
RIKS 8281. ALLM. 6858

BYGGNADSMINNEN I PRIVATÄGO.

Huru skall effektivt skydd och sakkunnig omvårdnad kunna beredas åt byggnadsminnen, som befinna sig i enskild ägo? Denna fråga torde vara en af de allra ömtåligaste och mest svårlösta, som möter oss på fornminnesvårdens område, men med hvarje dag som går blir den allt mer aktuell. Man behöfver blott hänvisa till den skrifvelse, som Sv. Teknologföreningens Afdeln. för Husbyggnadskonst inlämnade till Kungl. Maj:t angående regleringen af Ystads stadsplan, hvari det bl. a. heter: »Ehuruväl ifrågavarande *byggnadsminnen såsom privategendom ytterst äro beroende af sina ägares godtycke,* kan dock genom undvikande af denna reglering, såvidt det från det allmännas sida för närvarande är möjligt, skapas förutsättningar för dessas bevarande åt framtiden». Att frågan är af största betydelse just för bevarandet af vår gamla stadsbyggnadskonst ligger ju i öppen dag. Men äfven för en annan mycket värdefull del af vår gamla arkitektur är den af stor vikt. Under det att vi finna våra flesta och bästa medeltidsminnen bland kyrkorna, hvilka ju hafva ett jämförelsevis godt lagskydd, hvars brist på effektivitet till stor del beror på organisationsfel, så måste vi söka vår renässans- och barockarkitekturs bästa skapelser bland slott och herregårdar. Af dessa är ju emellertid det största flertalet i privat ägo. Vidare äro naturligtvis alla minnen af vår allmoges gamla, i många fall så ytterst intressanta byggnadskultur samt och synnerligen privategendom. Vi kunna utan öfverdrift påstå, att den ojämförligt största delen af alla synliga vittnesbörd om den svenska byggnadskonstens utveckling efter reformationen befinner sig i enskild ägo och således står utanför hvarje slags skydd från det allmännas sida mot förstörelse eller åverkan. Om vi därför anse oss vilja och böra skydda minnena af vår äldre byggnadskultur — och därom torde väl numera icke råda mer än en mening — så måste vi förr eller senare vara betänkta på att draga försorg om äfven den här omtalade, betydelsefulla delen af vårt gemensamma kulturarf och söka någon antaglig form för dess skyddande.

Det kan därför vara af ett visst intresse att undersöka, huru denna fråga blifvit ordnad i de länder, som gått i spetsen för lagstiftningen på byggnadsminnesvårdens område i Europa. Det klassiska landet är Frankrike, hvilket sedan 1887 äger en skyddslag, som i klarhet och tydlighet är ett mönster. Denna lag har för öfrigt varit förebild för alla senare lagar på detta område. Den är byggd på »klasserings-» eller registreringsprincipen, d. v. s. endast den byggnad, som enligt vissa grunder blifvit »klasserad» eller registrerad såsom »historiskt monument», står under lagens skydd. För sådan byggnad stadgar lagen, att den icke får rifvas, restaureras, repareras eller på något annat sätt förändras utan undervisningsministerns tillstånd, hvilket meddelas först efter hörande af sakkunnig myndighet, (la commission des monuments historiques). Ej heller kan registrerad byggnad exproprieras för allmännyttigt ändamål, för gatureglering eller dylikt utan liknande tillstånd. Förslag till arbeten å sådana byggnader få endast utföras af vissa af commission des monuments historiques antagna arkitekter. — Registrering af byggnad, som är privategendom, kan endast ske, om ägaren begärt det eller skriftligen gifvit sitt tillstånd därtill. Byggnad, som blifvit föreslagen till registrering, men för hvilken denna ännu icke afgjorts, är underkastad lagens verkningar, till dess registreringsförslaget afgjorts, dock icke längre än 3 månader efter den dag, då registreringsförslaget blifvit vederbörligen bekantgjordt för ägaren. Därigenom kan alltid en frist på 3 månader erhållas, om en värdefull byggnad, hvars registrering nekats af ägaren, blir hotad med rifning eller dylikt. Tiden kan af myndigheterna användas dels till att söka påverka ägaren eller, om detta visar sig fruktlöst, till att anskaffa erfoderliga medel för byggnadens expropriering. Registreringen och dess verkningar följa byggnaden, i hvilka händer den än öfvergår. Den kan blott upphäfvas med undervisningsministerns samtycke efter kommissionens hörande.

Det kan ju tyckas, som om en sådan lag skulle hafva föga praktisk betydelse, då väl icke många ägare af historiska byggnader äro hågade att frivilligt låta binda sig på detta sätt. Erfarenheten har dock visat, att det varit möjligt att få ett betydande antal privata slott och hus i Frankrike registrerade, ty detta medför äfven vissa ekonomiska fördelar. Staten är genom lagen visserligen icke förpliktigad att deltaga i registrerade byggnaders underhåll eller restaurering, men å andra sidan lämnas dylikt stadsbidrag *endast* åt registrerade byggnader. Och då man betänker, att franska staten årligen anslår $1^1/_2$ million francs till underhåll af historiska momument oberäknadt de väldiga summor, som åtgå till de stora katedralerna och de offentliga palatsen och slotten, kan man förstå fördelen af att hafva en dyrt underhållen byggnad registrerad. Mången gammal adelsfamilj blir endast därigenom i stånd att värdigt underhålla sitt gamla slott. Andra ägare åter, som hysa ett verkligt intresse för sitt gamla historiska palats, låta registrera det för att därmed skaffa sig en garanti för, att det icke i framtiden skall förstöras genom efterkommandes pietetslöshet. Dessutom anses det som en ära att få sin egendom förklarad för historiskt monument. Faktum är också, att de allra flesta af Frankrikes mera

betydande slott och en stor mängd intressanta stadsbyggnader blifvit registrerade och sålunda ställda under lagens säkra skydd.

Italien har genom 1902 års lag antagit liknande bestämmelser, men med den väsentliga skillnaden, att ägarens samtycke icke är nödvändigt för att en privatbyggnad skall kunna registreras. Om en enligt vissa normer sammansatt, sakkunnig kommission förklarat byggnadens bevarande vara af nationelt intresse ur historisk eller konstnärlig synpunkt, så blir byggnaden registrerad, och ägaren underrättas därom. Ägaren kan icke öfverklaga beslutet. Det är, som synes, en mycket rigorös lag, som gör det allra kraftigaste ingrepp i dispositionsrätten öfver privat egendom. Lagen skulle heller icke vara tänkbar i ett germanskt land med dess sakramentala uppfattning af den privata äganderätten.

I den enda tyska stat, som vågat sig in på detta område, nämligen storhertigdömet Hessen-Darmstadt, har också lagen fått en helt annan karaktär. Den har förlorat både i klarhet och skärpa. Registrering af privategendom kan visserligen mot ägarens bestridande ske genom beslut af det s. k. fornminnesrådet, men detta kan dock öfverklagas hos regeringen. Vill ägare af registrerad byggnad helt eller delvis rifva densamma, måste han anmäla sin afsikt. Myndigheterna kunna förbjuda rifningen, men äro i så fall skyldiga att betala ägaren skadeersättning efter vissa normer. Finnas icke penningar disponibla till sådan ersättning, måste rifningen tillåtas. Vill ägare af registrerad byggnad förändra, restaurera eller mera ingående reparera densamma, skall han därom underrätta den fornminnesvårdande myndigheten. Arbetet får icke börjas eller på ett bindande sätt förberedas förrän 6 veckor, efter det anmälan inlämnats. Under denna frist af 6 veckor skall myndigheten hos ägaren göra de föreställningar, som den finner lämpliga, och därvid söka förmå ägaren att godvilligt vidtaga de förändringar i förslaget, som med hänsyn till byggnadens värde och karaktär äro önskvärda. Ägaren kan emellertid ej tvingas därtill. Den fornminnesvårdande myndighetens ställning är ju enligt denna lag icke synnerligen stark gent emot en privat byggnadsägare, men det är ju dock en bestämd fördel, att myndigheten har både rättighet och skyldighet att »lägga sig uti», hur en privatägare sköter om sitt historiska hus. Är ägaren oförstående och tredskande, så har visserligen myndighetens ingripande ingen verkan, men erfarenheten har visat, att på denna väg rätt mycket godt kunnat uträttas, då folk ofta äro mottagliga för förnuftiga skäl och goda råd.

På denna sistnämnda väg, frivillighetens och öfvertygelsens väg, kan man emellertid komma ganska långt äfven utan ryggstödet af en skyddslag. Ett synnerligen vackert bevis härför lämnar vårt södra grannland. Där stiftades i maj 1907 Foreningen til gamle Bygningers Bevaring just för detta ändamål. För resultatet af föreningens första verksamhetsår redogöres i MEDDELELSER FRA FORENINGEN TIL GAMLE BYGNINGERS BEVARING. I. GAMMEL DANSK BYGNINGSKULTUR, ett intressant och väckande litet häfte, som rekommenderas till läsning af enhvar, som har intresse för äldre nordisk byggnadskultur. Efter en fint och varmt skrifven inledning om de gamla byggnadernas betydelse för vår kultur och för vår andliga trefnad lämnas en kort öfversikt öfver byggnadsvården i Danmark, dess organisation och önskemål. Nästa afdelning innehåller smärre, väl illustrerade uppsatser om de byggnadsverk, som föreningen under det gångna året haft anledning sysselsätta sig med. Slutligen kommer en redogörelse för föreningens verksamhet. Föreningens styrelse har sitt säte i Köpenhamn, men har genom ett väl organiseradt system af korrespondenter i landsorten förstått att hålla kontakt med hela landet. Korrespondenterna inberätta genast till styrelsen, om en värdefull byggnad är i fara, och föreningen kan sålunda i rätt tid ingripa. Detta har skett på många olika sätt, än genom skrifvelser till vederbörande myndighet, än genom förmedling af köp eller genom meddelande af sakkunnigt biträde vid ombyggnad o. s. v. Det är en hel rad af intressanta byggnader i den danska landsorten, särskildt gamla korsvirkeshus, som genom föreningens ingripande räddats från förstörelse eller förvanskning.

Jämföra vi förhållandena i vårt eget land med detta vackra resultat af ett enda års verksamhet, få vi ingen anledning att yfvas. Fornminnesföreningar saknas icke i Sverige, hvarken sådana för hela landet eller för de särskilda provinserna, men deras positiva verksamhet på byggnadsvårdens områden är i allmänhet minimal. Dessa föreningar såväl som vår fornminnesvårds officiella institution hafva inriktat sin hufvudsakliga verksamhet på den allra gråaste forntiden och sakna oftast allt intresse för det, som dock borde ligga oss minst lika nära om hjärtat nämligen de ännu lefvande representanterna för de senaste århundradenas svenska byggnadskonst, i hvilken vår egen har eller åtminstone borde hafva sina djupaste rötter. Men detta är blott en af orsakerna till det klena resultatet. En annan är den beklagliga brist på initiativ och handlingskraft, som är utmärkande för en stor del af dessa föreningar. De föra en vegetativ tillvaro, som i bästa fall manifesteras af ett tidskriftshäftes utkommande hvart fjärde, femte år. Undantag finnas, det skall villigt medgifvas, synnerligast i de sydliga landskapen, men något verkligt målmedvetet och organiseradt arbete för skyddande af våra byggnadsminnen i privatägo landet rundt finnes ingenstädes. Och dock skulle på den vägen kunna uträttas ofantligt mycket, såsom den nyss anförda erfarenheten från Danmark visar. Det vore därför att hoppas, att våra fornminnesföreningar ville taga upp denna sak på allvar och sätta in sin energi därpå, naturligtvis allra helst så, att arbetet kunde bedrifvas efter gemensam plan och med en organisation, som sammanförde och utnyttjade alla goda krafter, som stå till buds. Tills vidare är väl detta den enda vägen att göra någonting för den direkta vården af våra privatbyggnader. Ty myndigheterna torde näppeligen komma att göra mycket åt den saken, förrän äfven vi få en lag, som berättigar dem därtill.

Detta är också gifvetvis ett önskemål. Det torde väl icke vara alldeles otänkbart, att man äfven hos oss kunde få införd en bestämmelse liknande den franska, nämligen att ägare till en intressant, historisk byggnad frivilligt kan låta belägga denna med ett servitut af innehåll att byggnaden icke får rifvas, förändras eller restaureras utan viss sakkunnig myndighets bifall. För att göra ett sådant servitut mera tilltalande kunde bestämmas, att bidrag af allmänna medel till underhållskostnaden i vissa fall kunde påräknas, och att sådant understöd endast beviljades åt med servitutet belagda byggnader. För öfrigt skulle ju icke blott staten, utan äfven städer, kommuner och fornminnesföreningar kunna utverka sådant servitut af en byggnads ägare. Det är väl heller icke alldeles otänkbart, att det äfven i Sverige kunde finnas ägare af byggnadsminnen tillräckligt upplysta och intresserade för att vilja af rent sakligt intresse

underkasta sig och sina efterkommande en dylik inskränkning af sin dispositionsrätt. Villkoren för servitutet skulle ju kunna lämpas efter hvarje särskildt fall. Själfva principen är på intet sätt främmande för svenska rättsförhållanden. Det är ju ingen ovanlighet, att en tomtägare mot viss godtgörelse tillåter, att tomten belägges med ett servitut, som till förmån för grannen förbjuder dess bebyggande med mera än t. ex. 2-våningshus, då den annars kunde få bebyggas med 5-våningshus. Det ofvan föreslagna servitutet för historiska byggnader är af alldeles samma art. Enda skillnaden är, att servitutet i det ena fallet påläggas till förmån för enskild person, i det andra till förmån för hela samhället.

För att en sådan servitutsinstitution skall få någon verklig betydelse, förutsättes naturligtvis, att vi få en väl organiserad, central myndighet för fornminnesvården i riket, hvilken kan utöfva en kraftig och initiativrik verksamhet utan att vara alltför mycket bunden af byråkratiska former, hvilka alltid måste verka afskräckande på byggnadsägarne.

Ännu en sida af den här behandlade frågan torde i detta sammanhang böra vidröras. Det är nämligen ej nog med att skydda en gammal märklig och vacker byggnad för rifning eller förändring. Den kan äfven förstöras genom omgifningen. Lägg ett 6-våningars Östermalmshus bredvid en enkel, god 2-våningsbyggnad i någon af våra småstäder, och den senare är förlorad. Den som tviflar, rese till Uppsala, där tyvärr rikt illustrationsmaterial finnes just nu! Mot sådana faror har man såväl i Italien som i Preussen och annorstädes sökt skydda sig genom lagbestämmelser, som tillåta städer och kommuner med historiska eller eljest karakteriska byggnader att i respektive byggnadsordningar inrycka bestämmelser om, att tillstånd till uppförande eller ändring af byggnad kan vägras, om genom byggnaden eller ändringen gata, allmän plats eller totalbilden af en trakt skulle blifva väsentligt vanprydd eller om karaktären af platsen eller gatubilden skulle störas (se sid. 27 af denna tidskrift). Dessutom kunna särskilda hushöjder och afstånd föreskrifvas i närheten af byggnader med historisk eller konstnärlig betydelse.

Dessa möjligheter till reglering af omgifningen kring en vacker byggnad eller ett pittoreskt gatuparti äro naturligtvis ytterst värdefulla, och det vore därför ur alla synpunkter önskligt, om sådana möjligheter kunde beredas äfven åt våra gamla svenska städer, då nu byggnadsstadgan för rikets städer omarbetas.*

Vi hafva icke råd att försumma något tillfälle att värna om de ofta enkla, men för oss dyrbara minnena af gammal svensk byggnadskonst.

Sigurd Curman.

* Jämf. nedanstående artikel om Staten och byggnadskonsten

ENSKEDE OCH DESS BEBYGGANDE.

I en föregående mindre artikel har jag varit i tillfälle att i princip redogöra för det nyinrättade *tomträttsinstitutet* och omnämnde äfven däri, att *Stockholms landtegendomsnämnd* å vissa angifna villkor påbörjat dettas tilllämpande å en mindre del af den nyinköpta egendomen *Enskede* i Brännkyrka socken.

Innan jag öfvergår till en mera detaljerad beskrifning af stadsplanen och bebyggnadssättet för detta Enskedeområde, torde det kunna vara af intresse att nämna ett par ord om *tomträttsafgäldernas* bestämmande å området. Det är tydligt, att sättet för denna afgälds fördelning öfver området i sin helhet och principen för dess varierande i ofantligt hög grad på förhand bestämmer områdets blifvande användning och sättet för dess utnyttjande. Man har därför sökt införa sådana principer, som befrämja och uppmuntra egnahemsidéen och försökt anpassa dessa så, att de samtidigt blifva rättvisa och affärsmässiga. Såsom grundprincip har således införts, att afgäldens storlek, eller rättare sagt dess storlek pr kvadratmeter tomt, rättas efter antalet eldstäder i förhållande till tomtens storlek, så att kvadratmeterpriset blir större, ju fullständigare tomten utnyttjas. En tomtinnehafvare, som således på en 400 kvadratmeters tomt bygger en villa med 2 rum och kök, d. v. s. 1 eldstad på ungefär 133 kvadratmeter, betalar endast 15 öre pr kvadratmeter och år, men en annan, som bygger ett 3-våningshus med 20 rum och 6 kök på 435 kvadratmeter, d. v. s. 1 eldstad på endast 17 kvadratmeter tomt i rundt tal, får betala 75 öre pr kvadratmeter. För klargörandet af denna regel för prisvariationerna har en kurfva upplagts, å hvilken vissa hufvudpunkter äro fastlåsta genom stadsfullmäktiges beslut om minimi- och maximipris, och hvilken kurfva tillåter hvar och en, som har med försäljningen att göra, att på ett enkelt och praktiskt sätt kunna omedelbart angifva grundpriserna vid olika byggnadssätt. Genom den omnämnda principen motarbetas trångboddhet och uppmuntras de egna hemmen.

Det på detta sätt bestämda priset pr kvadratmeter höjes sedermera för värdefullare och bättre belägna tomter. Vid bedömandet häraf värderas tomten ur flera synpunkter såsom byggnadsgrundens beskaffenhet, jordmånens och skogsbeståndets godhet samt slutligen tomtens läge, hvarvid hänsyn tages till väderstreck, spårvägs- och trafikleder, öppna platser och parker o. s. v. Största hänsynen bör naturligtvis tagas till byggnadsgrundens beskaffenhet, hvilken ju medför en direkt minskning eller ökning i byggnadskostnaden; betydligt mindre hänsyn är däremot tagen till tomtens läge, emedan man velat begagna sig af tomträttsupplåtelsens möjlighet att förhindra det hänsynslösa ekonomiska exploaterande af sol och luft, som de nutida samhällena oftast har att uppvisa. Denna totala värdering af de olika tomterna har vid Enskede resulterat i, att all byggnadsgrund blifvit indelad i 6 värdeklasser, hvaraf hvarje högre klass betingar 10 % högre pris än närmast lägre. Det högsta priset för ett visst bebyggnadssätt kan således blifva 50 % högre än det lägsta. Tomtpriserna variera i sin helhet mellan 15 öre och 1.50 kr. pr kvadratmeter och år. De för egna hem afsedda tomterna kunna variera mellan 15 och 40 öre, utan att dock landtegendomsnämnden vid tillämpningen torde komma att afsevärdt öfverstiga 30 öre; medeltalet belöper sig till c:a 20 öre.

Det område å Enskede, hvars exploaterande för bebyggnadsändamål först påbörjats, är beläget c:a 2 km. från Skanstull, strax söder om det under anläggning varande slakthuset samt skall sättas i förbindelse med

staden genom direkt utsträckning af det södra spårvägsnätet. Inalles upptager planen en storlek af c:a 63 har, hvaraf 250,000 kvadratmeter utgöra byggnadstomt samt 380,000 kvadratmeter äro afsedda till gator, torg, reserverade områden, parker, lekplatser, koloniträdgårdar o. s. v. Med det tänkta bebyggnadssättet torde här kunna uppföras inemot 7,000 eldstäder, motsvarande inemot 2,000 lägenheter.

Områdets belägenhet omedelbart intill det blifvande slakthuset har föranledt utläggandet kring detta senare af en 100 m. bred zon, hvilken ej skall bebyggas, utan upplåtas till koloniträdgårdar e. d. och å hvilken det naturliga skogsbeståndet skall i möjligaste mån bibehållas.

Vägarne å området (fig. 1) hafva i yttergränserna gifvits den aktningsvärda och kanske i mångas tycke onödigt stora bredden af 50 m. Måttet är onekligen kraftigt tilltaget och bredden förorsakar ju intrång på tomtutrymmena, föranleder kostnader för vägarnas anläggning och underhåll samt erbjuder stort utrymme för alstring af vägdamm. Men å andra sidan torde dessa vägar, åtminstone till större delen, i framtiden komma att spela stor roll för den genomgående trafiken och då det därvid ansetts önskligt att kunna upplåta särskilda banor af vägen till nutidens olika slag af trafikmedel, så har man ansett sig redan nu böra taga steget fullt ut. Huruvida detta är riktigt och huruvida det kan anses öfverensstämmande med tomträttens princip torde kunna ställas under diskussion, men i hvarje fall gäller det nu på Enskede att vid vägarnas anordnande genom en förståndig indelning och lämpliga planteringar göra det bästa möjliga af desamma.

Med undantag af ett par bredare genomgående gator hafva vägarna inom området i allmänhet gifvits en bredd af endast 10 m., hvarvid man dock i allmänhet ordnat så, att byggnadslinien dessutom indrages minst 3 m. från gatulinien. Då det ur besparingssynpunkt ansetts lämpligt och äfven ur behofvets synpunkt tillfyllest, att *regnvattnet* tills vidare bortledes genom öppna diken och ej i kloakledningarna, så skall å ömse sidor om vägarna upptagas smärre öppna diken till en bredd af c:a 1.5 m. å hvardera sidan, hvadan till kör- och gångbanor återstå 7 meter.

Hvad angår områdets bebyggande, har vid planens uppgörande, särskildt i afseende på kvarterens form, i viss mån tagits hänsyn till det bebyggnadssätt, som skall tillämpas på området. I stora drag afsåg den ursprungliga planen, att vid de stora breda hufvudvägarna skola uppföras hus med bostäder och affärslägenheter i högst tre våningar samt att områdena innanför skola reserveras för enfamiljshus. Med hänsyn till områdets storlek och de större husens dock begränsade höjd anses den faran vara utesluten, att de senare byggnaderna skola resa sig som en vantreflig mur öfver de inre områdena. Enfamiljshusen afsågos ursprungligen att till större delen byggas i s. k. »radhus» eller sammanhängande längor, där hvarje hus dock bildar ett afskildt hellt med sin särskilda täppa. Man kan å detta sätt säkerligen nedbringa kostnaden pr eldstad rätt betydligt, men den hittills vunna erfarenheten har dock ej förmått ådagalägga typens lämplighet, hvarom

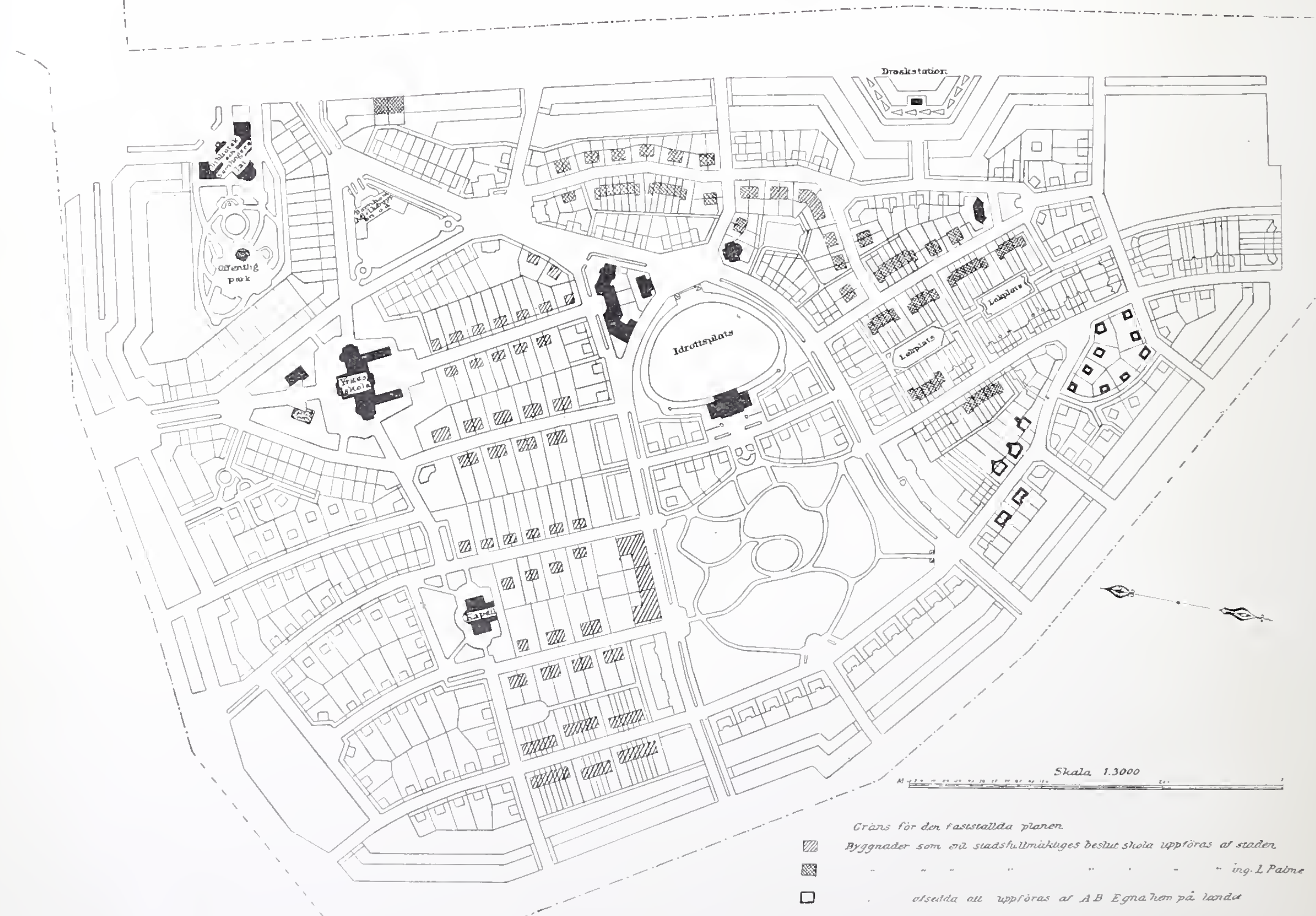

FIG. 1. FASTSTÄLLD PLAN FÖR EN DEL AF ENSKEDE.

FIG. 2. ENFAMILJS RADHUS, FASAD, SEKTION, PLAN AF KÄLLARE, BOTTEN- OCH ÖFVERVÅN. ARKITEKT V. BODIN.

FIG. 3. ENFAMILJS RADHUS. FASAD, SEKTION, PLAN AF KÄLLARE, BOTTEN OCH ÖFVERVÅN. ARKITEKT V. BODIN

*

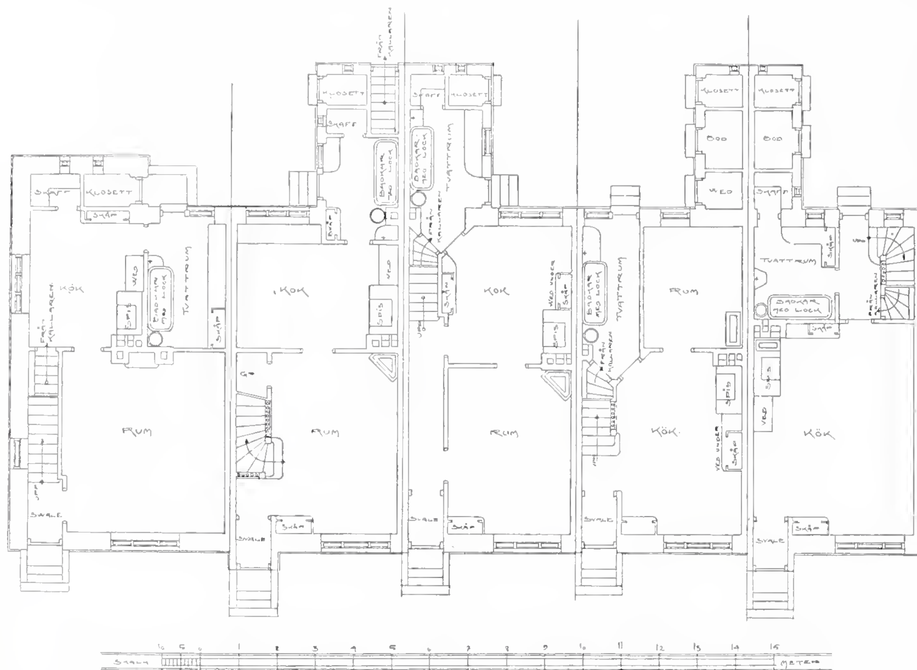

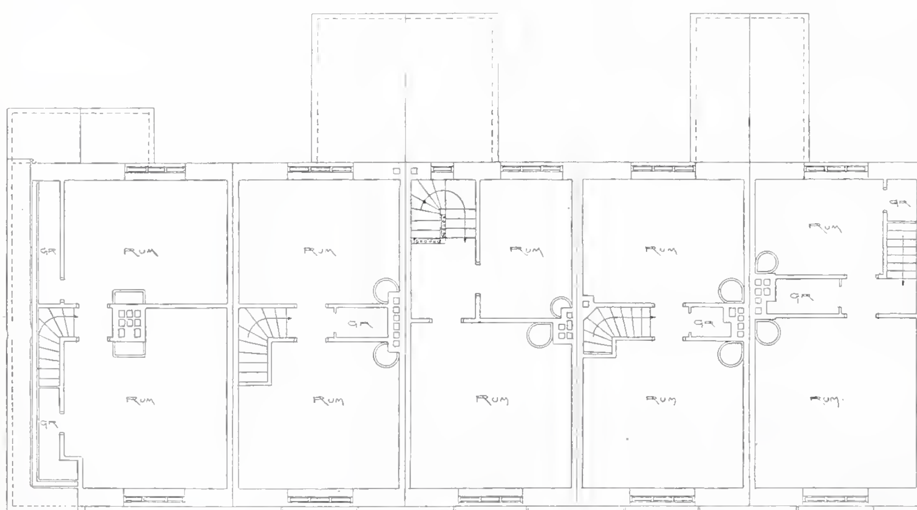

FIG. 4. ENFAMILJS RADHUS. FASAD, SEKTION OCH VANINGSPLANER.
ARKITEKT S. CRONSTEDT.

mera här nedan. Vidare var meningen att å den inre planen upplåta tomter för såväl fristående enfamiljshus som för enfamiljshus, sammanbyggda två och två.

Platser för offentliga byggnader samt andra framtida allmänna behof äro naturligtvis undantagna. De obebyggda delarna af tomterna och de ej tomtindelade delarna af kvarteren skola anordnas till parker, planteringsland, trädgårdar, täppor ooh gårdsutrymmen.

För att igångsätta områdets bebyggande har staden beslutat att själf uppföra 106 st. byggnader till ett sammanlagdt värde af något öfver 1 million kronor. Det kan förtjäna omnämnas, att detta sätt, att staden uppför byggnader och sedan öfverlåter dem till privata spekulanter, befunnits i så hög grad senteras af den mindre bemedlade allmänheten, att alla de 36 byggnader, som af staden skola uppföras såsom dubbelbyggda enfamiljshus, voro sålda, innan ännu ett spadtag tagits för deras grunder!

Förslag till byggnader ha efter gemensamt program uppgjorts af arkitekterna Bodin, Cronstedt och Wahlman hvar för sig. Af dessa hafva de Bodinska ritningarna efter skedd omarbetning blifvit beslutade att läggas till grund för de byggnader, som denna gång äro beslutade att komma till utförande.

Läget af de byggnader, som staden skall uppföra, visas å den af ark. Hallman uppgjorda planen (fig. 1), på hvilken äfven angifvas ett par kollektiva upplåtelser, som hafva aftalats. Byggnaderna äro af fyra hufvudtyper: *typ I*, som utföres på två något olika sätt och som afse sammanbyggda enfamiljshus à 3 rum och kök; *typ II*, enfamiljs s. k. dubbelbyggda hus à 2 rum och kök; *typ III*, flerfamiljs s. k. dubbelbyggda hus, innehållande å nedre botten en lägenhet om 2 rum och kök, en trappa upp en liknande lägenhet och å vinden 1 rum och kök jämte enkelrum samt slutligen *typ IV*, utgörande ett 3-vånings affärs- och uthyrningshus med butiker, och lägenheter om 2, 3 och 4 rum med kök.

Af typ I skola utföras:

11 st. mellanhus à 6 900 kr., inrymmande källare, 1 rum och kök i nedre våningen, två rum 1 tr. upp och däröfver oinredd vind (fig. 2), 6 hörnhus à 8 300 kr. med samma antal rum som föreg. (fig. 2), 14 mellanhus à 6 500 kr. (fig. 3) innehållande källare, 1 rum och kök i botten, samt två rum å vinden och 6 hörnhus à 7 650 kr. (fig. 3) med samma innehåll som föregående.

GARDSFASAD. GATUFASAD

FIG. 5. ENFAMILJSHUS. PLAN AF ÖFVER- OCH BOTTENVÅNING. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

Af typ II: 36 hus à 5 500 kr., inrymmande källare, 1 rum och kök på nedre botten och ett rum å vinden.

Typ III: 30 hus à 13 500 kr. innehållande källare, 2 rum och kök såväl i botten som 1 tr. upp samt 1 rum och kök och 1 enkelrum på vinden.

Typ IV: 1 mellanhus à 50 600 kr., inrymmande källare, 6 lägenheter, hvardera om 3 rum och kök, jämte ljus alkov samt 2 enkelrum; 2 hörnhus à 101 000 kr., inrymmande källare, 2 lägenheter om 4 rum kök och ljus alkov, 4 lägenheter om 3 rum och d:o 3 lägenheter om 2 rum och d:o 3 enkelrum samt 7 butiker, hvar och en med lagerrum och 1 boningsrum.

Såsom förut nämnts, har typen I icke visat sig i ringaste mån röna någon efterfrågan. Det tycks ligga emot det svenska kynnet att ej få hafva sitt egna hem fullt ensamt och helt och hållet afskiljdt. Det vanliga omdömet om bostadstypen är vanligen: »Låge detta inne i staden, skulle det naturligtvis vara en mycket tilltalande bostad, men då man flyttar ut till landet för att få ett eget hem, så vänta vi oss nog något annat än denna enfamiljskasern.» Möjligen kommer detta omdöme och denna motvilja att i någon mån mildras, sedan husen blifvit uppförda, täpporna iordningsställda och allt blifvit framställdt i ett nätt och tillalande skick. Men min öfvertygelse är dock, att typen icke har någon framtid i Sverige såsom eget hem. Däremot får man ej glömma, att det, trots de synnerligen förmånliga låne- och betalningsvillkor, som nu skapas, alltid kommer att finnas ett mycket stort antal arbetare, hvilka dock ej äro i stånd att skapa ett eget hem, antingen på grund af arbetets art eller på grund af att de sakna hvarje kontant tillgång att insätta i företaget. Skola dessa kunna beredas dräglіga, egnahemsliknande bostäder å landet, så skall det just vara genom en välordnad *uthyrning* af dylika enfamiljs-radhus och typen torde på detta område hafva en stor uppgift att fylla. Det är dock tydligt, att den nuvarande typen med boständer om 3 rum och kök i detta fall måste anses vara allt för anspråksfull.

Typen II har visat en oerhörd efterfrågan och tycks således i afseende på utrymmen och bekvämligheter bjuda ungefär det, som af den bättre lottade kroppsarbetande allmänheten begäres.

Typen III får endast betraktas såsom en allt annat än gärna sedd möjlighet att hastigt kunna erhålla ett stort antal lägenheter å landet. De kunna, uppförda af staden, anses utgöra en nödtvungen ersättning för alla de hyreslägenheter *inom* staden, som måste raseras på grund af gaturegleringar.

Delvis samma ändamål, men dessutom syftet att å det nya stadsplaneområdet bereda plats för välordnade affärer, kaférörelser o. d. tjänar dessutom *typen IV*.

Alla byggnaderna äro beräknade att uppföres af sten med putsade ytor och tegeltak. Källarutrymmen med tvättstuga för hvarje hus beredas och byggnaderna förses med aflopp, vatten och gas. Kostnaderna beräknades ursprungligen pr eldstad

för typ	I, mellanhus,	till	1 675	kr.	pr	eldstad
»	» hörnhus	»	2 000	»	»	»
»	» II,	»	1 375	»	»	»
»	» III,	»	1 500	»	»	»
»	» IV,	»	2 070	»	»	»

och motsvarar detta ett kubikmeterpris, varierande mellan 17 och 21 kr.

Ehuru ännu ej spårvägen till platsen blifvit färdig, utbjödos i somras en del hus af typerna I, II och III å entreprenad samt skola vara färdiga tills i vår; dessutom

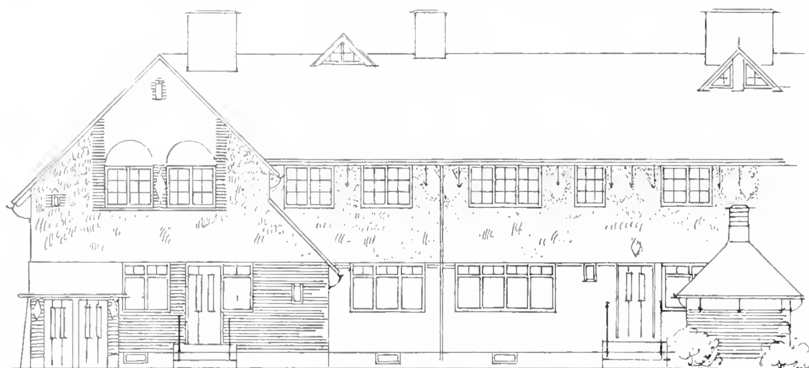

pågår grundläggningen för alla de öfriga. De inkomna entreprenadanbuden utvisade, att kostnaden för typ III var ungefär riktigt, kanske något knappt beräknad, att kostnaden för typ II var något drygt beräknad samt att kostnaden för typ I var beräknad c:a 20 % för hög.

Till nästa år, då spårvägen är färdig för direkta transporter från Årstaviken och då byggnadsarbetet sättes i gång i sin helhet, torde därför all utsikt förefinnas att kunna hålla sig inom här ofvan angifna, beräknade kostnader.

Af ofvan anförda byggnadstyper tillåter utrymmet att här i bild återgifva endast ett par. Enfamiljsradhus är den för vårt land minst använda och därför mest intressanta typen. Den är dessutom mångsidigast, då den lämnar uppslag till både enkel- och dubbelhus, hvilka typer torde vara de som, enligt hvad af ofvan sagda framgår, t. v. smaka våra arbetare bäst.

Till intressant jämförelse meddelas äfven arkitekterna Cronsteds (fig. 4) och Wahlmans (fig. 5 och 6) förslag till samma slags hus samt den senares förslag till större flerfamiljshus (fig. 7).

Hörnhusen enl. ark. Cronstedts förslag (fig. 4) äro kostnadsberäknade till 9 000 kr. och mellanhusen till 7 300 kr., medan i ark. Wahlmans

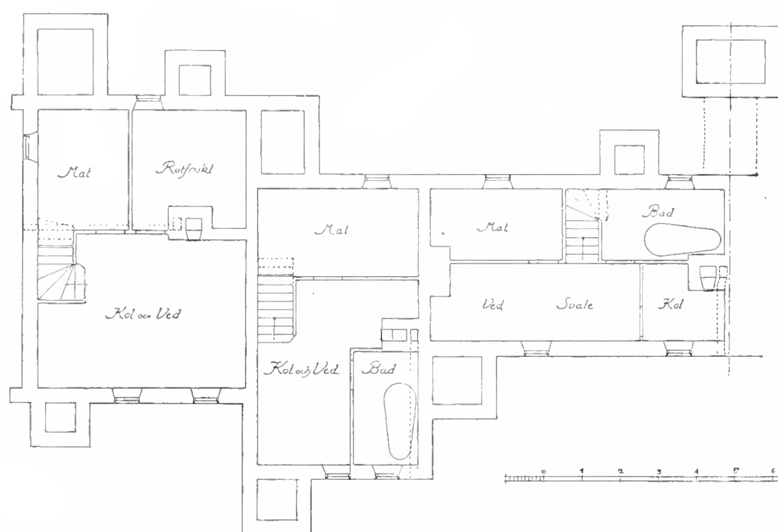

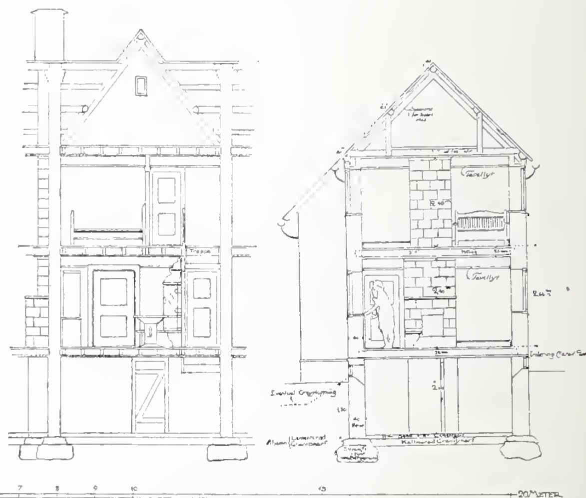

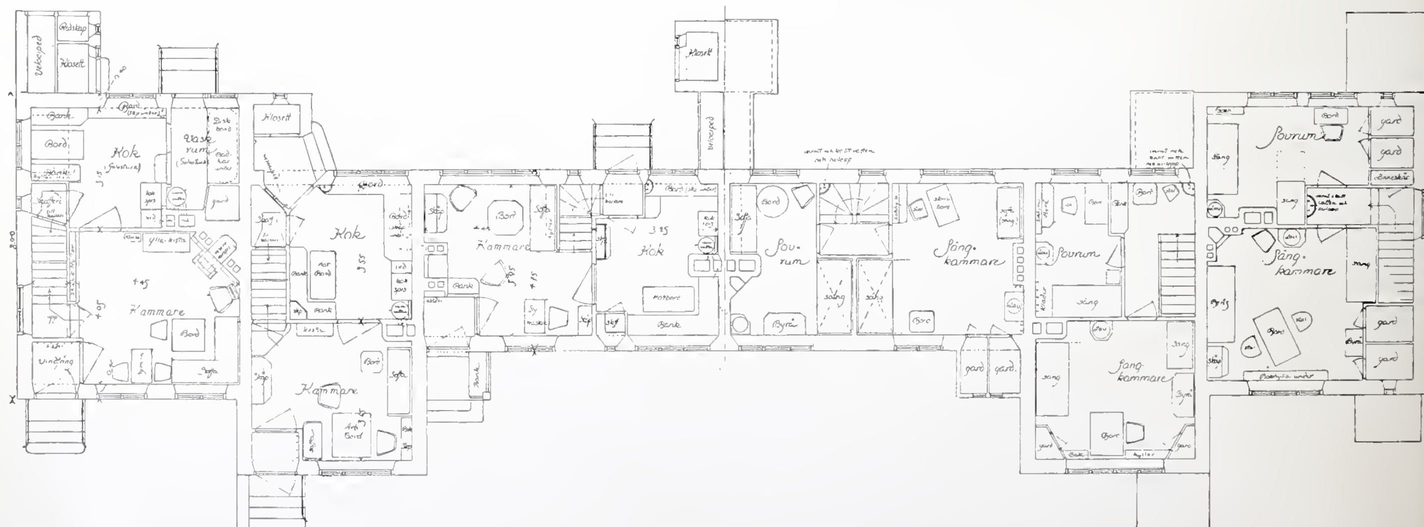

FIG. 7. ENFAMILJS RADHUS, GATU- OCH GÅRDSFASAD, SEKTIONER, PLAN AF KÄLLARE, BOTTEN- OCH ÖFVERVÅNING. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

förslag (fig. 5) kostnaderna beräknas för hörnhus till 8 850 kr., för mellan hus till 6 550 kr. I ark. Wahlmans förslag med bredare mellanhus (fig. 6) äro hörnhusen beräknade kosta 8 400 kr. och mellanhusen 6 550 kr. och 6 650 kr. Det Wahlmanska flerfamiljshuset (fig 7) inrymmer källare, 3 butiker, 2 lägenheter om 4 rum och kök och 2 lägenheter om 3 rum och kök och är beräknadt kosta 54 000 kr.

Den beskrifning och motivering som åtföljt ark. Wahlmans förslag till byggnader synes vara af särskildt intresse, hvarför här nedan under särskild rubrik återgifves större delen af densamma.[1]

Sthlm 27. 11. 08.

CARL H. MEURLING.

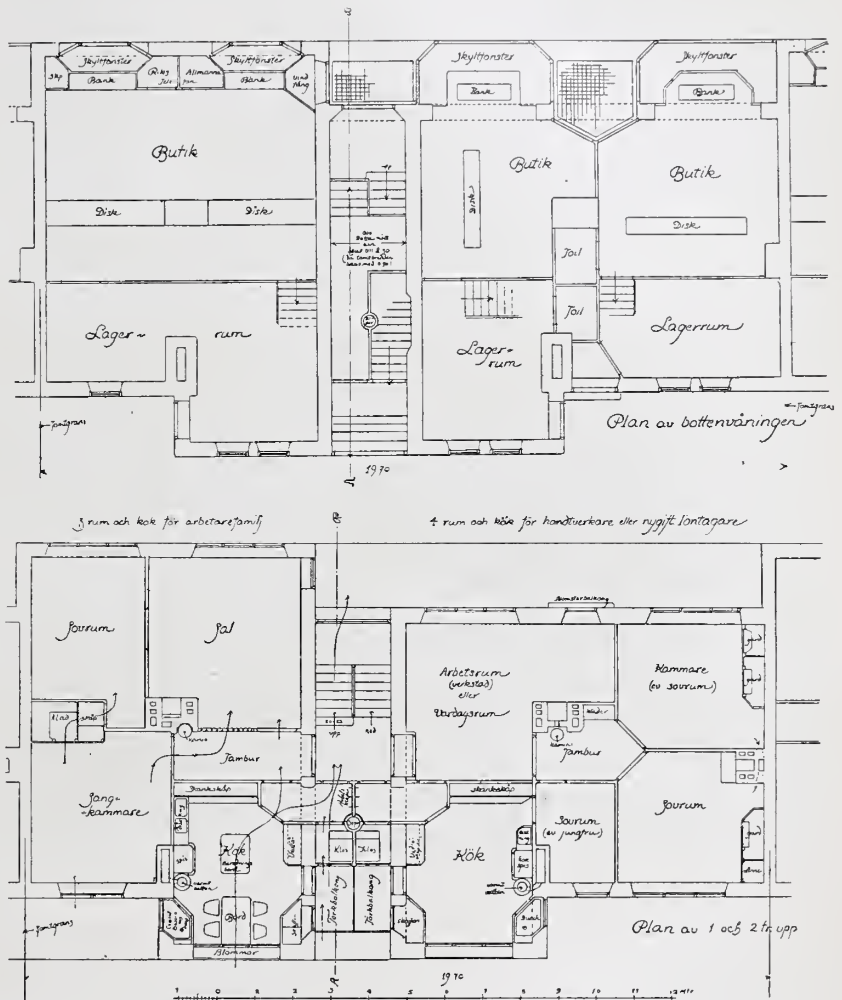

Fig. 7. FLERFAMILJSHUS, GÅRDS- OCH GATUFASAD, SEKTION, BUTIKS- OCH VÅNINGSPLAN. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

OM ARBETARHEMMET.

Af L. I. WAHLMAN.

Beskrifning tillhörande dennes förslag till bostadshus å Enskede.

I allmogens gamla ryggåsstuga äga vi en bostad, som en gång fast slöt sig kring bonden och hans verk. Härden var af ålder dess hjärta, lifskällan, från hvilken gårdens gärning radierade, kring hvilken hemmet var koncentreradt.

Ända in i storhetstiden synas hemmen i Sverige ha haft denna naturnödvändiga form. Nu äro de i allmänhet förvuxna eller outbildade, modenycker, och för en hel folkklass med många arter, industriarbetaren, saknas hemtyper.

Vid upprepade försök att bilda dylika får man intrycket af att arbetarklassen äfven saknar fasta hemlifsformer, säkerligen därför att bostadsförhållandena strypt deras utveckling, och finner, att man är sysselsatt med att samtidigt bilda dessa. Alltså en vansklig uppgift.

Först är dock självklart, att för sakens framgång bör den ses ur arbetarfamiljens synpunkt, så till vida, att hemmet må bli till dess sammanhållning och hälsa och af den storlek, att byggnadsplanen kan realiseras.

Det senare innebär som vanligt en inskränkning på de ideella värdena, som dock ej får vara så stor, att den hindrar hemlifvets utveckling till människovärdiga former, Rummens storlek får inskränkas, men ej så att en enda nödvändig arbets- eller hviloplats bortfaller. Rummens antal bör bereda tillfälle till en viss afskildhet för och från vissa funktioner af det husliga lifvet, såsom kökssysslor, läxläsning och barnskrik, badning, sjukdom. Därvid torde icke vara nödvändigt att införa det af arbetarna utomlands äskade mottagningsrummet, med dess realisationslyx, men väl ett snyggt hvardagsrum eller kammare, där husflit icke är helt bannlyst, där familjen samlar sina tankar. Ett badkar i källaren eller vaskrummet möjliggör familjens renhållning och underhjälper en högre grad af hemlif.

Låt vara att husmoderns arbetsrum, köket, där helt naturligt barnen samlas, bör vara ett stort rum. Man kan genom koncentrering och ventilation (stor impipa) och fasta material göra detta rum hygieniskt och lätt att snygga och, ehuru litet, möjligt att använda som *matrum*.

Det är naturligtvis en stor fördel att kunna hålla kam-

[1] I öfrigt hänvisas till stadsfullmäktiges handlingar, »Bihang N:r 40 och 41 till beredningsutskottets utlåtande och memorial för 1908.»

maren fri från dess fysionomi och luft störande apparat, såsom bäddade sängar och bord med diskar och matrester. Häraf framgår nu den moderna tre rum och kök typen samt under mer avancerade bostadsförhållanden den än lämpligare engelska med två små och ett större sofrum. Oafsedt husets fördyrande skulle dock införandet af ett tredje sofrum kunna under nuvarande omständigheter leda till ett uppdelande af bostaden genom uthyrning.

Hvad tomterna angår och deras bebyggande, har undertecknad *dels* och framför allt föreslagit 4, 6—8 sammanbyggda enfamiljshus på 4 $^1/_2$ meter breda tomter för att i hög grad utnyttja Enskedeområdet till arbetarhem och undvika onödiga omkostnader för tomten, *dels* dylika, där 8 meter breda och smala tomter växla för att erhålla en del tomter med något större odlingsbar area, en växling i gruppering ljusare lägenheter vid sydsidan af gatan, *dels* slutliga enfamiljshus på bredare tomter än 8,25 meter, antingen som ändhus till de förutnämnda eller sammanbyggda två och två. Slutligen har jag äfven företett mellanhus vid gata, äfven afsedda att bebos i de två våningarna öfver butiklägenheter af arbetare, lägre tjänstemän eller handtverkare.

Utom de sistnämnda äro alla husen minst 3 meter indragna från gatan.

Alla hafva trappa från kammaren, en hufvudingång från gatan, en köksingång från gården, helt eller delvis frittliggande uthus, källare, mindre vind, stor kammare och mindre kök på n. b., ett större och ett mindre sofrum en trappa upp, båda med skrifbord. Skafferierna hafva fönster utåt. Alla äro af tegel med tak af tegel för att icke tarfva ständiga reparationer, de kunna anordnas med eldning i källaren, men äfven uppvärmas lokalt med olika grader af sparsamhet.

Trapporna äro branta, men ej obekväma, då de sakna svängsteg, taga föga utrymme i anspråk. De äro i allmänhet försedda med dörr nedtill. Rummen äro låga och därigenom lättare att värma, billigare att vädra, ljusare, billigare, mera proportionerliga till sin storlek. Fönsterna hafva öfverdelen beslagen för ventilation. Kök (och vaskrum, där det förekommer) hafva tvättbara golf, väggar, tak och möbler. Vindfång (tamburer) förekomma vid hufvudingångarna, ej vid köksingångarna, hvilka däremot kunna hafva tjockare dörr. Detta för att ej hindra rummets luftning. Kamrarna hafva en hvilo- och en arbetsplats. Köken hafva fönsterplats för husmodern och en matvrå med träbänkar. — — —

GUSTAF WICKMAN FEMTIO ÅR.

Arkitekten G. Wickman fyllde den 8 November 50 år. Med tillfredsställelse kan han skåda tillbaka på sitt hittills förrättade värf. På hans lott har fallit att lösa en stor mängd komplicerade och maktpåliggande arkitektoniska uppdrag, såväl offentliga som enskilda. Wickman är bland annat vår förste bankbyggnadsspecialist, men torde väl för närvarande vara mest uppptagen af byggnader för Stockholms stads räkning. Han har städse helt och fullt ägnat sig åt sitt arkitektkall insättande hela sitt varma och vakna intresse lika mycket på uppgiftens tekniskt-ekonomiskt riktiga lösning som på dess konstnärliga fulländning. Detta jämte en manlig och vid syn på tingen har gjort honom högt värderad af såväl byggherrar som de vid byggnadsarbetet med honom samarbetande och icke minst af hans yrkesbröder.

Ett ojäfaktigt bevis härpå gafs honom genom den festmiddag på Grand Hotels stora sal, till hvilken ett 50-tal af Wickmans vänner den 9 November samlats, för att fira jubilaren, och vid hvilken från skilda håll i tal och en mängd telegram gafs varma uttryck för den sympati han vetat förvärfva sig. Såsom en varaktigare erinran härom lämnades honom redan på födelsedagen ett par ståtliga ljusstakar af brons. Särskildt har Svenska teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst att med tacksamhet erinra sig, att under en lång följd af år Afdelningen i Gustaf Wickman haft en af sina mest intresserade och aktiva medlemmar, samt att han under flera år stått såsom dess högt värderade ledare.

ETT INTRESSANT MUSEUM I UPPSALA DOMKYRKA.

Ett sådant har nyligen öppnats, i det kyrkans samlingar af textilkonst, hvilka förut legat magasinerade och otillgängliga för allmänheten, nu blifvit ordnade och uppställda i ett par rum ofvan de å ömse sidor om norra tvärskeppet belägna kapellen och förenade med hvarandra genom tvärskeppets läktare. Samlingarna togos häromdagen i betraktande af några särskildt inbjudna fackmän och intresserade och väckte allmän beundran. Det är också sällsynta och värdefulla föremål, som UPPSALA DOMKYRKAS KLÄDKAMMARE förfogar öfver. I sitt slag torde denna samling vara en af de mest omfattande och intressanta i norden. Grundstommen till densamma utgöres af kyrkoskrudar från äldsta tider fram till våra dagar, en del af föremålen lära vara t. o. m. äldre än den nuvarande domkyrkan och ha måhända tillhört stiftets äldsta metropolitankyrka d. v. s. domkyrkan i Gamla Uppsala. Äfven för en arkitekt hafva dessa textilsaker stort intresse, då de ge ett visst koncentreradt uttryck för olika tiders form- och färgkänsla. Öfver de flesta af dessa saker hvilar en sällsynt charme både hvad beträffar de mättade ännu väl bibehållna färgerna eller själfva mönstrets komposition, och det är icke utan att man vid deras betraktande känner bitterheten växa öfver den hjärtlösa behandling den gamla domen själf fått undergå; det är liksom dessa gamla ting, med ålderns vackra och stora värdighet öfver sig, synas se med medlidande på den brokota skepnad, i hvilken deras gamla vördade helgedom på sistone skrudat sig Af de icke kyrkliga föremålen intaga de s. k. Sturekläderna, som burits af de år 1567 på Uppsala slott mördade herrarna, samt drottning Margarethas praktfulla klädning af guld och silke en berömd plats. Vid det grannlaga och ansvarsfulla arbetet med ordnandet och konserverandet af de olika föremålen har Agnes Branting inlagdt mycken förtjänst. Hvad som är värdt beaktande är äfven inredningen och det utmärkta sätt, hvarpå utrymmet i de disponibla rummen härvid blifvit utnyttjadt för sitt nya ändamål. Inredningen synes på ett öfverlägset sätt motsvara museimannens fordringar på ett lämpligt förvar på samma gång som den på bästa sätt möjliggör studiet af de utställda föremålen. Denna inredning har utförts efter ritningar af intendenten Axel Nilsson vid Nordiska museet och själfva arbetet som utförts af F. Larssons snickerifabrik i Uppsala, tyckes vara ett mönster af soliditet och omsorgsfullhet.

När sedermera till detta museum af textila konstskatter, som nu blifvit tillgängligt för allmänheten, blir fogadt de dyrbarheter i guld- och silfverarbeten, som nu förvaras i domkyrkans silfverkammare, och för hvilkas ordnande och lämpliga utställande en särskild kommitté nu tillsatts, kommer det hela att bli en värdefull källa för studium af äldre tiders mest framträdande konstindustriarter.

SPORTSTUGA VID LILLA VÄRTAN. ARKITEKT: F. BOBERG.

SPORTSTUGA VID LILLA VÄRTAN.

Vidstående bilder visa skisser till en sportstuga, som uppgjorts af arkitekt Boberg. Den är afsedd att uppföras å Norra Djurgårdens område på en höjd vid Lilla Värtan midtemot Långängen, och hoppas man genom tillmötesgående från höga vederbörande få den erforderliga marken upplåten. Förslaget med en dylik samlingspunkt i Stockholms närmaste omgifning har väckts genom ordf. i Kulturella ungdomsrörelsens gymnastikförbund, kassör Lokrantz. Själfva byggnaden skall inrymma samlingslokaler med nykterhetsrestaurang samt öfriga nödiga utrymmen samt utomkring förses med terasser och sandplaner; vid stranden skall anläggas kallbadhus samt anordningar vidtagas för att mottaga båtar och kanoter, och vintertid för skridskobana. Byggnaden är afsedd att uppföras i rundtimmer med stockarna ut- och invändigt synliga, grunden och terrasser i gråsten, tak af tegel. Under en del af byggnaden går terrassen fram; resten af källarutrymmet upptages af lokaler för värmeledning samt magasin för skidor och sportredskap. Hufvudvåningen upptages af en enda stor sal med ryggåstak och afdelad med väggfasta bänkar och bord samt försedd med en väldig, öppen spis, hvarjämte här inrymmas tambur, toalettrum, kapprum, serveringsrum och kök m. m. I takvåningen beredes plats för bostadslägenhet om 2 rum och kök, samt damtoalett och några andra utrymmen för personalen.

F. n. söker man anskaffa medel till detta byggnadsföretag, hvilket är beräknadt kräfva en kostnad af c:a 60,000 kr.

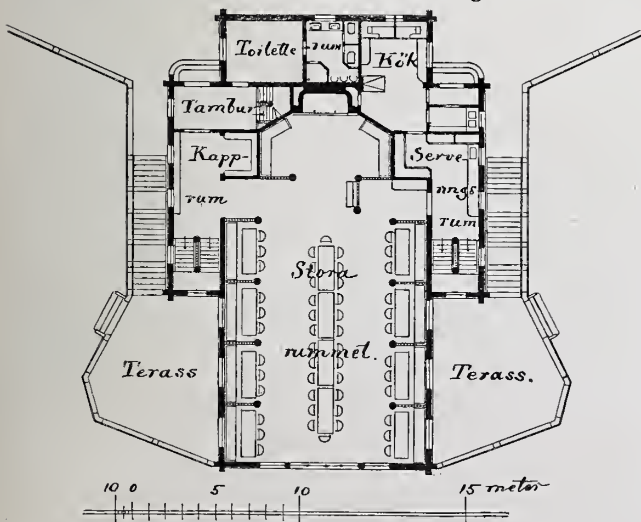

SPORTSTUGA VID LILLA VÄRTAN. PLAN.

STATEN OCH BYGGNADSKONSTEN.

I en artikel med öfverskrift Byggnadskonsten och samhällets kraf har i denna årgångs marshäfte omnämnts åtgärder, som man i Preussen ansett sig böra vidtaga mot vanprydande af bebodda platser och natursköna trakter, samt för bibehållandet af egenarten hos en bebyggd plats eller gatubild.

Det må ingalunda anses lätt att på lagstiftningens väg söka gifva samhället skydd äfven mot estetiska försyndelser men att ett folk verkligen söker värna sig i detta afseende genom olika påbud, trots svårigheten af dessas tillämpning, vittnar ju godt om det folkets uppskattning af dessa värdens betydelse för samhället. Man kan ej annat än önska att ett sådant behof skulle göra sig kändt äfven hos oss, icke endast bland arkitekterna utan äfven hos allmänheten. Ty för att få till stånd kraftigare bestämmelser af här afsedt slag, hvilket ur flera afseenden erbjuda särskilda svårigheter, fordras en allmän opinion.

Beträffande behofvet beröres detta af en annan artikel i detta häfte (sid. 134) till hvilken hänvisas. Glädjande nog synes en allmännare insikt om detta behof börja visa sig såsom bl. a. framgår af en anmärkningsvärd skrifvelse som riksdagsmannen, lektor Karl Starbäck nyligen aflåtit till regeringen och hvari han framhåller nödvändigheten af åtgärder mot vanprydande byggnadssätt. Efter en inledning om det stegrade tomtvärdet och därmed följande fullständigare utnyttjande af tomten m. m., påvisar hr Starbäck med exempel af några senare »skandalhus» den ofta olyckliga verkan häraf samt fortsätter:

Men den byggnad vid hvilken jag här tillåter mig att alldeles särskildt fästa K. M:ts uppmärksamhet är det s. k. skandalhuset i Uppsala, endast genom Järnbrogatan skiljt från norra sidan af universitetshuset. (Med afscende på denna byggnads läge, utseende och dominerande beskaffenhet hänvisar hr S. till ett antal fotografier som medfölja.) Det torde i detta sammanhang vara skäl att draga sig till minnes att 1877 års riksdag beviljat 740,000 kr. till den nuvarande universitetsbyggnadens uppförande och att universitet självt så väl genom tomternas upplåtelse som genom afsevärda kontanta medel så långt dess förmåga sträckt sig sökt att åt den nya lärdomsbyggnaden och den omgifvande platsen ge den storslagna karaktär som byggnadens ändamål och läge fordrade. Ingen torde heller vilja förneka att universitetshuset på ett värdigt sätt sluter sig till Fyrisstadens från gamla tider stammande offentliga byggnader, liksom universitetsplatsen med sin Geijerstaty och sina härliga planteringar åt densamma ger en synnerligen tilltalande infattning.

Det är nu möjligt att ifrågarande skandalhus kvalitativt med afseende på sin fasad, liksom naturligtvis i andra tekniska, sanitära och kvantitativa afseenden uppfyller nu gällande byggnadsstadgas föreskrifter. Det är ock tydligt att man kan tänka sig att hela gatraden kan komma att bestå af dylika kolosser, hvarigenom, sannolikt dock först i en mycket aflägsen framtid, de ohyggliga brandgaflarna täckas. Men detta må så vara. Det viktigaste är att huset sådant det nu ligger och sådant det för en oöfverskådlig framtid kommer att ligga, ensamt eller med kamrater fullständigt nedtrycker universitetsbyggnaden, dominerar denna och parken med Geijersbysten, alldeles förvanskar, om ej fördärfvar intrycket af hela platsen med alla dess minnen från sekler tillbaka, denna plats som numera omgifves af ärkebiskopshuset, den gamla katedralen, domkyrkan, Rudbecks Gustavianum och — skandalhuset.

Om gällande förordningar ej kunna förhindra en slik vandalisering, är då ej tid att dessa förordningar ändras? Om staten eller samhället eller offentliga myndigheter anslå stora summor som dock alla medborgare direkt eller indirekt få betala för anläggandet af för det allmänna afsedda institutioner och därvid med rätta offra betydande medel för monumentala och estetiska fordringar såväl i ena som andra afseendet, kan det då vara riktigt att en enskilds ekonomiska intresse, därtill utnyttjande den uppkomna jordvärdestegringen, ingriper rentaf förstörande? Det synes mig som om svaret på denna fråga ej kan utfalla på mer än ett sätt.

På grund af det anförda anhåller hr Starbäck att K. M:t måtte uppdraga åt de för utarbetande af förslag till ny byggnadsstadga för rikets städer utsedda sakkunniga, att de ville taga i öfvervägande huruvida icke så borde stadgas, att byggnadsföretag omöjliggöras som på ena eller andra sättet förstöra eller förvanska intrycket af offentliga byggnader eller öppna platser i städernas områden; samt i händelse deras uppfattning skulle öfverensstämma med den, hr Starbäck här velat göra gällande, att utarbeta förslag till sådana föreskrifter.

Det är att förmoda, att regeringen icke ställer sig afvisande mot dessa önskemål, och för kommitterade, som äro tillsatta för revision af byggnadsstadgan för rikets städer torde ett dylikt stöd ej vara ovälkommet, då det är bekant att sådana reformsträfvanden visst icke äro främmande för kommitterade, hvilket äfven lär komma till synes i det under utarbetande varande betänkandet. På samma gång ha kommitterade, naturligen insett svårigheten af såväl att formulera allmängiltiga bestämmelser i smakfrågor som ock att härvid icke komma enskild mans rätt för när. En allmän opdinion skulle måhända underlätta en kraftigare och mera preciserad framställning än hvad kommitterade eljest tilläfventyrs i dessa punkter skulle ansett lämpligt framlägga. Såsom förut angifvits saknas härvid icke goda förebilder.

Tm.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

BYGGNADSRAS I STOCKHOLM. Ett byggnadsras af synnerligen svår beskaffenhet inträffade på fredagsafton den 20 nov. i Stockholm, då största delen af ett nyuppfördt hus, som var färdigmuradt upp till takfoten, ssmmanstörtade. Huset är beläget vid Västgötagatan 11 på Söder och utgör n:r 3 i kvarteret Passaren samt äges af A.-B. Pettersson & Landberg. Raset, som inträffade på en tid strax efter sedan arbetarne lämnat arbetsplatsen, kräfde dess bättre inga människooffer.

Byggnadsnämnden har föranstaltat om en noggrann undersökning för att om möjligt utröna orsaken till olyckan. Vi inskränka oss för dagen till detta korta omnämnande, men skola, sedan fullständigt material för frågans bedömande kunnat erhållas, återkomma till en facklig redogörelse för denna enastående händelse och dess orsaker.

UNDERSÖKNING AF RIKSBYGGENA. Med anledning af det på senare tiden allt oftare hörda talet om oegentligheter vid byggnadsarbetena för riksdags- och riksbankshusen har på statsrevisorernas initiativ föranstaltats om en undersökning. Öfverintendentsämbetet, som haft i uppdrag att tillsätta denna undersökningskommission, har till medlemmar af densamma utsett: auditören, ledamoten af riksdagens andra kammare E. D. W. Martin, arkitekten Ernst Krüger i Göteborg samt civilingenjören Fritz Söderbergh.

PRISDOMARE i den planerade täflan om förslag till ordnande af trakten norr och öster om Katarina kyrka i Stockholm äro nu genom Drätselnämndens första afdelnings försorg utsedda.

Ordförandeskapet i prisnämnden har Universitetskanslern Grefve Wachtmeister åtagit sig, och öfriga 4 ledamöter, af hvilka två skulle vara arkitekter, hafva blifvit hrr Rektor P. Hallström, Kaptenen i K. Väg- och vattenbyggnadskåren J. A. D. Ekelund, Ober- und Geheimebaurat J. Stübben i Berlin samt arkitekten Carl Westman.

ARKITEKTSBEFATTNINGEN hos arméns kasernbyggnadsnämnd annonseras till ansökan ledig. Platsen, som är aflönad med 8,000 kr. pr år och skall tillträdas i början på nästa år, sökes före den 12 december.

Befattningen tillsattes första gången för ungefär ett år sedan, hvarvid, med förbigående af flera kompetenta sökande, arkitekten grefve S. Cronstedt, som icke sökt platsen, efter särskild anmodan, antog densamma.

Grefve C., som säkerligen hade utmärkta kvalifikationer för denna befattning, anhöll emellertid efter en tids tjänstgöring om entledigande från platsen, en anhållan, som för icke längesedan beviljades.